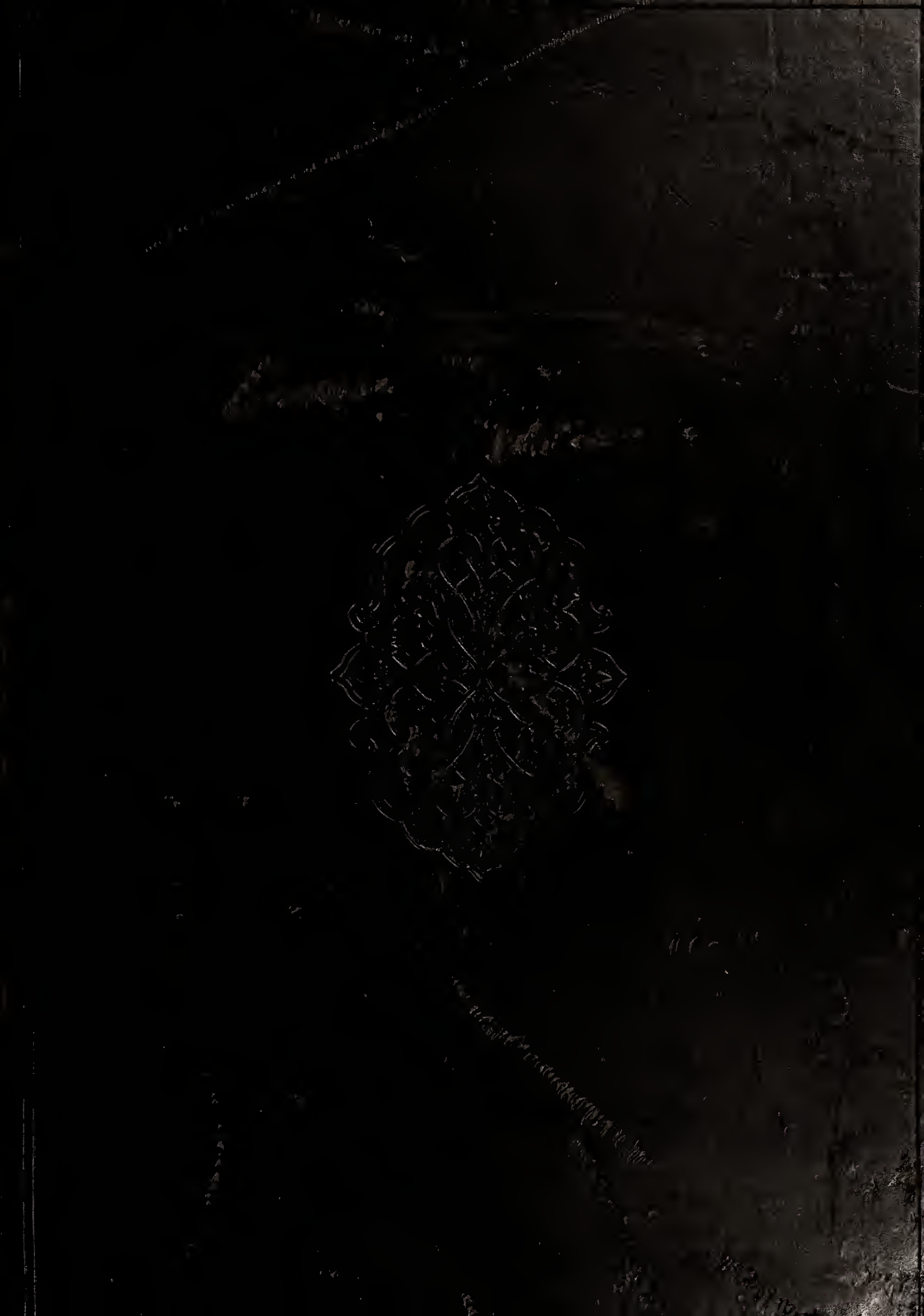

Scriptores, Rei rusticæ authores, lith. goth., *head letters painted in red and blue, numerous marginal manuscript notes, hole in first leaf, else sound large copy, cf. antique*
Regii Bartholomei Bruschi, 1482

~~162.~~ ~~EARLY PRINTING~~. Scriptores Rei Rusticae (Marcus Cato, M. T. Varro, L. J. M. COLUMELLA et Palladius Rutilius). *Roman character with some Greek passages, 40 lines to the page;* 302 *unnumbered leaves (including the blanks* 15, 86, 87 *and* 242) *with signatures. Initials printed blue and red, and rubricated throughout by a contemporary hand.* Folio, calf antique. 2 blank leaves (15 and 87) cut off, first leaf mounted, and second leaf mended, with a few words in facsimile, otherwise a large, sound and desirable copy. Reggio (Emilia): Bartholomaeus Bruschus alias Bottonus. 7 June, 1482.

SECOND EDITION. One of the early books (the fourth in order of date) printed at Reggio, where the art of printing was introduced by Bartolomeo Brusco, or Bruschi, together with his brother Lorenzo, towards the end of 1480. From this press were issued only three books. At the end of the volume is a letter of M. B., corrector of the press, addressed to the printer; this letter is very interesting, as it conclusively proves that Bartolomeo Brusco was the first printer of Reggio.

Columella, the most important Roman writer on agriculture, flourished, A. D. 60. His *de Re rustica* treats of arable and pasture lands; culture of vines, olives, etc.; care of domestic animals, etc.; GARDENING, arboriculture, etc. Chapters are dedicated to HORSES, HUNTING, MEDICINE, etc., and two long ones deal with PONDS FOR FISHES AND FISHING. Numerous marginals contemporary notes. Hain-Copinger, 14565; Proctor, 7251.

300 ff.

302 ff. (including the blanks 15, 86, 87 and [illegible])
(the blank leaves 15 and 87 cut off).

[illegible]

c

Georgius Alexandrinus Petro Priolo.M.filio.S. Priscas dictiones de tribus rei rusticæ scriptoribus annotatas: ut tibi latinæ elegantiæ studioso patritio morem gererem: ꝑ tpe breuissime enarraui. Quãq; aut plura annotassem: aut enarratius ea interpretatus essem: si mihi uel plus ocii a lectione publica relictum: uel maius ab impressoribus spatium concessum fuisset. Nam tu optimus testis es: hos libros potius transcursos & in tumultu perlectos: q; diligentius emendatos fuisse: adeo me morbo grauiter tentatũ ĩpressores urgebãt. Cætera mi Petre si ακριβεστερωσ rustica præcepta euolueris: magna ex parte sine tradente cognosces. Illiu' tñ & te & reliquos: qui Catonis Varronis & L. Columellæ libros legent: commonefacio: ut de multis medicos consulant: alia ab herbariis discant nonnulla a ueterinariis requirant. Sed ante omnes eum adeant uirum: quem diutius ruri uersatum colendo agro: tuendo pecori: fructibus condendis: salgamisque faciendis egregie operam dedisse nouerint: quando res disciplinaque rustica potissimum usu & experientia docente habeat.

VALE.

ENARRATIONES BREVISSIMAE PRISCARVM VOCVM MARCI CATONIS.

Oletum: consitus olea locus.
Centones ex pannis uel lanis diuersorum colorum in unum condensatis uel consutis fiebant.
Cucullones idem putamus: quod cucullos.
Reiiculæ oues: quæ ætate uel morbo graues reiiciantur.
Pollintorem: curatorem pristini: a polline dictum nomen.
Corrudam: siluestrem asparagum uocant.
Clathri ligna sunt cauearum: uel quibus aliquid munitur: aut sæpitur: inde clathratæ fenestræ.
Clitellæ dicuntur ea: quibus sarcinæ colligatæ mulis portantur: inde muli clitellarii.
Bulbi megarici. ꝙ megaris ciuitate græciæ uenirent: & genus est cepæ.
Medipontus instrumentum funarium.
Myrthum coniugulum: id est coniugalem a coniugiis.
Orchites: testiculares oliuæ.
Pausia a patiendo: oliua.
Ostum uocauerunt prisci: quod ex uno facto olei reficitur. Factum uero dicebant: quod uno tempore conficerent: quem alii centũ sexaginta modiorum: alii centum uiginti faciebant.
Lauream & laurum mutata diphtongo loream pro eodem accipit Cato.
Alii folia distinguunt appelatione laureæ.
Delphica laurus: ꝙ uictores delphis ea coronarentur: et est uiridior laurus: cypria uero folio breui nigro per margines ĩbricato crispa.
Matelionem a matella deriuari sentimus: et ē aquarium uas.
Trusatiles molæ: alio nomine manuariæ: ꝙ manibus trudantur.
Asinariæ molæ grauiores sũt et immobiles.
Heluolum color inter ruffum et albuꝫ: ũde heluolæ uuæ: et heluolũ uinũ.
Amineum: genus uitis a regione aminea.
Antepagmenta: ualuarum ornamenta: quae antibus adpinguntur: id est affiguntur.
Trulleũ: uas quo manus perluũt. Trulla tamen et trua: uas quo e culina ĩ latrinam aquam fundant.
Cocula: uasa aenea coctionibus apta.
Incerniculum: ab incernendo: genus est cribri
Pedicinus: idem quod pes dicit: & petiolus.
Nasiterna: uas aquale est.
Delitiares tegulae a delicia tigno dictae: has alii colliciares uocant.

Abacus: mensa structoria & coquinaria.
Solium & labrum uasa sunt: quibus in balneo utebantur.
Falces sirpiculas a sirpando: id est a ligando: nam his utuntur in uinea liganda.
Sparteæ a sparto: est enim spartum herba hiberica: latini quidam interpretantur genistam.
Infundibulum: quo in uasa liquores infundimus.
Amerinæ ab amerino oppido: ubi plurima erat salix amerina: quam nunc uulgus appellat agnum castum.
Scutriscum: uasis genus: & uidetur ex figura græca deriuari a scutra.
Inibi: sic & mox.
Subliat: .i. pilat.
Polubrũ: ual aq̃ tile.
Lingula diminutiuum a lingua: uideturq́ significare hic lignum uel lapidem concauum: qua aqua uel uinum confluit. Sed de hac dictione plura in plautinis quæstionibus dicemus.
Clostra a claudendo.
Robusteus a robore.
Iligneas ab ilice possessiuum.
Pauito: ferito & percutito.
Tortiuum uinum est nouissime expressũ.
Distabescat: ualde tabescat: absumatur corrumpatur colliquescat.
Aquifolios ab arbore aquifolio.
Indidẽ: idẽ mox: ab inde & idẽ.
Equile ab equo: ut ouile & bouile.
Coagmenta: coniunctiones artæ & compares a cogẽdo: id ẽ stringendo.
Rufrimateriæ & pompeii sunt oppida campaniæ.
Praeliganeum uinum a prælegendo.
Lorea & lora fit maceratis aqua uinaceis.
Ablaqueare a lacu deriuatur: & est quando terra refossa radices superiores recidimus.
Glubito: corticem detrahito: de quo plura in plautinis quæstionibus.
Rapina a rapo similiter & rapitium.
Rudetum: terra quæ prius rudis fuerat & inculta: tum autem arata.
Cariosus a carie: est enim caries putrilago & uetustas.
Cementa: lapides qbus ædificia cõsurgũt.
Silenti luna: coeũte luna: hoc ẽ ĩterlunio.
Taleæ scissiões sũt lignorũ & præsegmĩa.
Sesquipes: pes unus cũ dimidio alterius.
Meta dicit̃ cõgeries uel strues ĩ acutũ tẽdẽs: quæ græce pyramis dicitur.

Epistates: praeceptor siue praefectus rei faciendae:
Compitalia: dies festi a compitis. Nam compita dicuntur in quae multae uiae conueniunt.
Sculponeas: calceos putamus ex lana confectos.
Halecem foeminini generis apud Catonem minuti & uilis piscis genus putamus esse: quamquam alibi ex intestinis piscium faecem legamus: quae ganeae olim materiam praebuit.
Oleitas siue oletas ut oliuitas: ē tēpus legēdarum oliuaꝝ & fructus oleae
Leguli: olearum lectores.
Factores dicuntur q oleum faciunt: inde factus.
Capulatores: qui capulis oleum deplent: sūt. n. capulae ansata uasa.
Fracescere dicunt oliuae: quae collectae caldore & uetustate putrefiunt.
Stringere: decerpere et colligere: inde strictiuae oliuae quae manu legunt: ad differentiam caducarum.
Deplere: euacuare.
Imbuere est inficere. & primum intigere.
Patibulum: sera est lignea.
Fraces: oliuarum sunt carnes: & inde faeces.
Cortia: uas quo oleū uel liqdū aliud influit.
Vlpicū gen⁹ alii: quod alio noīe dicit allīū libycū.
Depsiticum a depsēdo: ē. n. depsere subigendo manibus aliqd molle & tenerum reddere: quo uerbo frequenter utitur Cato.
Condepsere est commiscere & mollire subigendo: quod uerbum a graeco fit.
Similago et similia sunt deliciae farinae triticeae.
Alica fit ex zea: zean graeci speltam dicunt.
Spira dicitur basis columnae unius tori: et genus operis pistorii: et funis nauticus in orbem conuolutus.
Sphaericum a sphaera: id est rotunditate.
Amylum: sine mola factum.
Cremor: lac expressum ex grano aqua macerato.
Maena: piscis est.
Serta campanica: herba ē quā melilotum dicimus.
Schoenus: arbor lentisci.
Pauicula a pauiendo: id est feriendo dicta.
Grossi sūt primitiuae ficus.
Infriare ē terēdo aliqd digitis leuiter inspergere.
Conuoluolus: a conuoluendo: et ē uermiculi genus: q se īuoluit pampīo: unde et inuoluolus dictus.
Acceptabuli mensura cum dicitur: heminae significatur pars quarta:

id eſt drachmæ quindecim.
Concinnare: apte componere: nam cinnus commixtio eſt.
Inſipiat: id eſt alterando fiat inſipidum: q̃q̃ alibi legat: cũ far inciplat.
Veratrum: helleborus.
Laſerpiciatum a laſerpicio: ẽ autem laſerpiciũ ſilphium: aſam nũc uocãt.
Epityrum: q̃q̃ ſine e legi cenſemus pityrum: ex confractis oliuis fit: ex quibus etiam nomen traxit.
Lotium: urina eſt.
Iſchiaci dicuntur α πο του ισχιοp: id eſt a coxendice: de qua dictione plura alio loco.
Tormina a torquendo: morbus: ꝙ torqueat: unde torminoſus.
Diſpepſia græce: latine mala & difficilis concoctio.
Codicillus diminutiuum a codice: eſt autem codex arboris robur.
Culigna: uas proprie uinarium.
Pollucere: uerbum eſt ſacrificale: & reddentium libamenta deis: de quo plura in enarratione plautinarum uocum.
Fertum dictum: ꝙ ad ſacra feratur: & eſt ſacrificii genus.
Subſtillum a ſtillando dictum: eſt autem ægritudo quando ſtillatim urina emittitur.
Strues dicebantur extructiones rerum & proprie in ſacrificiis.
Catellæ diminutiuum a catena.
Partiarius a partiendo dictus: & is eſt: cum quo aliquid commune habemus & partimur.
Pinſo & piſo in eodem ſenſu: eſt in pila tundere uel molis frangere.
Ductarius: funis qui per orbiculos trochleæ traiicitur.
Trochleæ ſiue trochalia: inſtrumenta cum orbiculis ad ſubleuanda & deprimenda onera.
Subſcudes appellantur tabellæ: quibus tabulæ inter ſe configuntur: quia quo innituntur ſucciditur. Pacuuius: Nec ulla ſubſcus cohibet cõpagem.
Solitaurilia: hoſtiarum trium diuerſi generis immolationem ſignificant: hoc eſt tauri arietis uerris.
Stranguria: difficultas urinæ: quando guttatim micturiunt.
Collucare eſt: cum profanæ ſiluæ rami deciduntur officientes lumini.
Viduertas: calamitas dicitur: ꝙ bonis uiduet.
Auerunces: auertas depellas.
Aceat: id eſt acidum fiat.
Muceat: mucorem contrahat.
Cotyla: genus eſt menſuræ.
Præcidanea a præcidendo: quemadmodum ſuccidanea a ſuccidendo: & erat hoſtia pro frugibus.

Canterius: equus cui adempti sunt testiculi.
Recipere est excipere ad usum suum & reseruare. Inde recipit domino: id est reseruatur domino.
Sectarius porcus qui gregem præcedens ducit.
Inciles fossæ dicūt ad deducēdam aquā factæ: idem & incilia.
Eabus: pro eis utitur Cato: est ablatiuus ab ea.
Stramenta a sternendo.
Turunda: panificii genus.
Pocillū a poculo deriuari dicit.
Concoqui dicitur cibus calore stomachi.
Esitare forma frequentatiua a supino esum deriuatur.
Bilis atra: melancholia dicitur.
Capis capidis gēus uasis: inde p diminutionem capidula a capiendo.
Apiana ab Apio brassica: quā græci selinada uocant:
Loci locorum: uulua proprie dūtaxat in fœmina: de qua plura alibi dicā.
Intertrigo ab intertero: quādo simul membra interterunt & confricantur accedente sudore.
Luxa & luxata membra suis locis mota & soluta.
Coxendicem coxā exponit Nonius: de qua dictione enarratius scribem⁹.
Perna a pede dicitur: uel a græco πτέρνα
Romanensis sal: qui romæ uendit.

Reliqua interpretentur alii. Multa tamen instrumentorum arborum: herbarum: & uasorum nomina prætermissim⁹: quæ lector mediocriter pit⁹: si modo diligens fuerit: per se cognoscet.

ENARRATIONES NONNVLLARVM DICTIONVM MARCI VARRONIS.

Consentis deos: e quibus consentia sacra dicuntur: quæ ex consensu mltorū sūt statuta.
Aedituus is dicitur: qui sacras ædes curat. Prisci tamen dixere æditimū.
Robigo deus: quem putabant robiginem auertere: est autem rubigo morbus segetū.
Rustica uinalia quartodecimo Kalendas septembris caelebrabāt: quo die primum uinum in urbem deferebant.
Sementinæ feriæ a semente: ꝙ sationis causa susceptæ.
ἀμπελώεσαν: uitibus plenam.
πολύπυρον: multi frumenti.

Pinacothecæ: ubi tabulæ reponuntur.
Oporothecæ: ubi seruant̃ fructus auctunnales.
Pomerium: locus post mœnia.
Fructuis: genetiuus a fructu: ut ab anu anuis.
Compascat: inde compascuus ager dicitur; qui relictus ad pascendum communiter uicinis.
ἱστορασ: textoria.
Figlinæ a figulis dictæ
Referre acceptum: est fateri se ab alio accepisse.
Obstrigilandi causa: detrahẽdi mordendi repugnandi.
Phyton historias: Plantaꝶ historias. Sic physicon αιτιων: id est causaꝶ naturalium. Sic enim Theophrastus libros inscripsit.
Glaber glabra glabrũ: depilẽ significat.
Luridus: supra modum pallidus.
Sybaris: ciuitas calabriæ.
Tubuli: fistulæ sunt maiores fictiles.
Cædua silua a cædendo
Rosea: campus appellatur in agro reatino: q̃ in eo arua rore humida sẽper serantur.
Pedamentum: palus quo uinea sustinetur.
Acratophoron uinũ: puto legendum esse græce ακρατοφορον οινον
Compluuiata uitis dicta a cauis ædium compluuiis.
Musipulis: .i. instrumẽtis ad mures capiẽdos.
Pandatheria: insula in puteolano sinu.
Interdius: pro interdiu.
Frietur: teratur digito: inde cõpositũ adfrio.
Iuglandes sunt nuces: quasi Iouis glandes.
Obærati dicuntur obligati ab ære.
Cohortes sunt uillaꝶ intra macerię spatia.
Triclinium est cõclaue a tribus lectis sternẽdis.
Longurium: pertica est longior
Repastinari ager is dicit̃: cuius natum fodiendo mutatur. De origine & significato eiusdem plura Columella.
Olea conditanea: quæ condi uel condiri potest apte.
Adferunt: iuxta ferunt.
Sesquimensis dicitur mensis unus cum dimidia parte alterius: hoc est octaua pars anni.
Veterina animalia dicuntur: quæ uehere quid possunt.
Bipalium: instrumentum est ad fodiendum.
Medica: herba est: quæ & melica: quæ semel sata decem annis durat.

Etymon: recta interpretatio.
Peminosa: mali odoris a pedore dicta.
Melimela per simplex l utrobiq; sunt poma mustea a μέλι id est mel: & μῆλον malum: q mellis saporem habeant.
Foriculis diminutiuum uidetur a foris.
Orbiculata poma a figura orbis in rotunditatem circumacti.
Retrimentum a reterendo deduci uidetur. Plinius recrementum dicit.
Viere est uincire uel inflectere.

ℂ SECVNDI LIBRI.

περιστερεῶν: columbarium.
ἀποδυτήριον: apodyterion: locus ubi deponebant uestes ante ingressum balnei.
Peristilus: locus columnis clausus.
ὀρνιθῶν ornithon: auiariū.
πολυάρνας polyarnas: mltorū agnorū
πολυβούτας polybutas: mltorū boū.
πολυμήλας polymelas: mltarū ouiū.
Hippion: argos quod & achaicum dicebatur: peloponesi urbs: & uidetur ab equis dictum.
Bosphorus: bouis transitus: rō tñ exigit: ut bosporus dicamus.
Thracius a thracia: hostium ponti: p quod ī propontida īfluit pontus.
Cimerius: ubi iungitur pontus mæoticæ paludi.
Parilia: festa Palis pastorum deæ. Vbi notandum: q in hac dictione mutatur l in r.
Anniculus: unius anni.
Seminio: p semine.
Bima duorum: trima trium: quadrima quattuor annorū.
Lusitania pars est ulterioris hispāiæ: quā nūc portugalliā appellāt: dictā dicunt a lusu Bacchi.
Olyssipo: lusitaniæ urbs: quæ nostris tpībus ulisbona dicit.
Sacer mōs est (ut opinamur) sacrum promontorium: quod nunc appellāt caput sancti Vincenti.
Hypenemium: a uento natum uel factum.
Palmulæ cariotæ: ἀπὸ τοῦ κάρα id est capite. Sunt enim palmulæ iniquæ capiti.
Raui coloris appellantur: qui sūt inter flauos & cæsios.
Melanthius apud homerum in odyssea seruus Vlyxis: quem herus fœda morte reuersus domum affecit.
Gurgulio: pars gutturis p quam pulmo attrahit & reddit spiritum.
Matrices dicuntur: quæ ad pgenerandum aptæ sūt: & plerūq; in gallinis.

Succidia a suibus edendis dicta. Succidium exponit Nonius p lardo.
Abortet: aborsum faciet.
Tomacinæ: quæ apud alios tomacula & tanacæ: edulia ex carne porcina.
Petaso est coxa cum crure porcino salita.
Turduli: populi sunt hispaniæ.
Basculi: populi item hispaniæ.
Menalippa: mulier quæ cum Booto filio ad metapontum delata fuit: ubi sacram ædem habuit.
βουπαῖδα: magnum puerum.
βουπειρα: magnam famem.
βοωπις: magni oculi.
βουμαστος: magnam mammam.
Noxis præstari: id est pro damno satisfacere: & ẽptorẽ indẽnẽ facere.
Flutæ: murenæ dicebantur in freto siculo: quæ græce plotæ.
Desultor: unde & desultorii equi: & desultores q olim ĩ cursũ agebãt sin/gulos equos: ut nunc faciunt q eos ad brauiũ ut currant alunt.
Ephippium: stragulum quo equus insternitur.
Vari dicuntur obtortis cruribus introrsum: ut putamus. Nam in exterio/rem paretm obtorta crura habentes uacciæ dicuntur.
Salire proprie dicuntur animalia ratione carentia: quando fœminam ma res ineunt. Ab eo fit salior: unde Læta salitur ouis. Et salax salacis nomen hoc est in coitu fortis & creber.
Vegrandes: male grandes paruæ & minutæ.
Ricinus: uermis est exitum non habens canes acrius infestãs atq; boues.
Aestiua ubi aestatem: hyberna ubi hyemem agunt armenta & greges.
Phrygia & lycaonia: regiones asiae minoris.
Floci: particulae lanae diuisae ab uelleribus.
διφθερίας diphtheria: uestis pastoricia ex pellibus ouiũ aũt caprarũ
Salentini: populi calabryae.

LIBRI. III.

Cataclysmus: diluuium inundatio.
Salaria uia dicta: quoniam ex illa sal in sabinos portari consueuerat.
Ogyges: rex thebarum: sub quo diluuium factum est.
Initia latine: mysteria graece.
Sine afflatu: id est sine nota aspirationis.
Tectorium: illinimentum: & quasi pauimentum parietis atq; incrustatio.
Lithostratus: locus est lapidibus stratus: si uerbum graecum proprie in/terpretari uolumus. Verum lithostrata ex paruulis crustis constabant: q/bus solum pauimenti incrustabatur.
Pauimentum a pauiendo: id est a feriendo dictum.

Emblema ex origine dictionis: quæ græca est: significat tesserulas: quib⁹ istrata pauimenta uariantur & uersicoloria fiunt.
Comitia ædilitia in quibus ædiles creabantur.
Sectores dicti sunt: q spem lucri sui secuti bona condemnatoꝝ auctionabantur: proqꝫ his pecunias pensitabant singulis: sectio uero ipsa actio.
Citrũ: lignũ preciosissimũ: quo lectos prisci exornabãt: & neutri ẽ gẽeris.
Hamonium: coloris genus tendentis in subruffum.
Apri miliarii dicebãt mille libraꝝ: quos solebãt ĩ cœnis appõere romãi.
Apparuit: præsto fuit: obsecutus est: unde et apparitores.
Post principia locus in castris a prĩcipibus militibus dictus.
Scarus: piscis ẽ q solus piscium dicitur ruminare: herbisqꝫ uesci.
Rhynthon: tarentinus nugator uilissimus in agendis præcipue fabulis: ad quẽ alludunt tã Varo q̃ Columella: apud quos modo legit Mython: modo Rhynthon.
Lupus: piscis est olim preciosus: qui lanatus erat: & sub hostia fluuiorum captus.
Mazonomum: græca dictio: & ꝑprie lãcem significat ad ferenda obsõia in mensam.
Cancelli: ligna sunt inter se modicis interualis ĩ trãsuersũ annexa: quibus scænæ & tribunalia atqꝫ fenestræ muniebant.
Archethypon græce: latine exemplar.
Despondere animum: est statuere finem uitæ.
Palmaria: insula in mari tyrrheno.
Coturnices: aues sunt aduenæ terrestres potius q̃ sublimes. Has nũc uulgus qualeas appellat: qb⁹ ueneni semẽ gratissimus ẽ cib⁹: quã ob causam eas damnauere mẽsæ: simulqꝫ ꝑpter comitialem morbũ.
Tholus: lignum cui inhæret tectum templi: græci quidaꝫ exponũt domũ esse rotundam.
Theatridion diminutiuum forma græca a theatro.
Suggestus: uel suggestum ut hic: a suggero fit: & ẽ locus editior.
Peripetasmata sũt uela: quæ extẽdũtur ad occludendũ et ornandũ locũ.
Culcitra dicta: qꝓ ĩ ea tomẽtũ uł sagũ ĩculcet.
Epistomion dicit foramen: ꝑ quod aqua effluit.
Adiicialis cœna erat adipalis & opipara ab adiiciendo.
Peristerotrophion: id est columbariuꝫ.
Pulliciuꝫ a pullis deriuat: & est fœtura pulloꝝ.
Canabinæ possessiuum a canabe herba.
Ornitoboscion: locus ad alẽdas gallinas & aues.
Excuder dicũt aues post legitiũ ĩcubatũ pullos ex ouis. alibi legit excluder

Pedes apud hunc pediculos significant.
Nasturtium: herba dicta quod nasum torquere faciat.
Gallinae aphricanae: quas graeci meleagridas appellant. Nunc Pharaonis aues dicuntur.
Amphibium dicitur duplicis uitae.
Chenoboscium: locus ad pascendos anseres.
Nessotrophion: locus ad alendas anates.
Feles aial est: quod graeci αἰλουρον.
Cicures: domestici & contrarii feris.
Meles item animal est: utrunque auibus inimicum: puto esse ea quae uulgus fouinum & maturellum appellat.
Querquedulae & phalerides: aquaticae aues.
Theriotrophion: locus ubi ferae aluntur.
Hara: stabulum dicitur tam de porcis quam de auibus.
Exgrummantes: de mensura & recta uia excedentes: uel grumos eruentes.
Grumus collectio terrae minor tumulo.
Mulsum: uinum cum melle mixtum.
Tibe trado: pro tibi: & respicit ad morem currentium cum facibus in festo Cereris. quorum primus: cum ad locum statum uenisset: facem sequenti dabat:
Mecessa: pro mihi quae cessit: & secundum priscos locutus est: qui tibe & sibe & me: pro tibi sibi & mihi dicebant.
Cypiron: genus est herbae palustris.
Melittonas: ubi apes nutriuntur.
Illicum ab illiciendo dictum.
Celiaci dicuntur: qui uentris fluxum patiuntur.
Lapsana: brassica siluestris. Est.n. brassica alio noie caulis: & utraque dictio latina est.
Siser: herba est.
Asini: pisces qui per diminutionem aselli dicuntur.
Mulus item piscis olim preciosus: & cum barbatus sit: putant quidam eum esse: quem uulgus barbonum dicit.
Euerriculum: genus retis piscatorii a uerrendo dictum.
Haec festinanter annotata strictim exposui. Multa praeterita sunt quae sine interprete intelligi possunt: siue ex lectione diligenti: siue quod ea Varro interpretetur. Nonnulla quoque a peritissimis medicis requirenda sunt.

ANNOTATIONES COLVMELLAE.

Haerediolum: duorum mensura iugerum: quod haeredem sequeretur.
Laconicum: fornix concamerates ad thermas calefaciendas.

Cruditas: redūdantia stomachi: quæ nascitur ex aegra concoctione.
Chiron & Melampus medici praestātes a quorum noīe herbae quoq; dictae sunt centaurea melampodion.
Suscribere: fauere ꝓprie ī causis agēdis: unde & suscriptores fautores.
Antolicus maternus Vlyxis auus omnium furacissimus.
Pedamentum: uitis sustentaculum.
Natrix: genus natantis serpentis.
Nex⁹ dicit̄ obligatio quaedā quae per aes & libram fiebat.
Signinum op⁹ fractis testis addita calce conficiebatur.
Cortiale a cortia: dū mēsā aut pariete significat: descēdit.
Apotecae: ubi reponitur uinum.
Tribularium a tribula fieri uidetur: est enim tribula instrumentum ad terenda frumenta.
Optima noīa: optimos debitores: Vnde & pecūiae in hominibus.
Bestiariis: qui bestias conficiebant. Si uestiariis legitur: locum significat seruandarum uestium.
Mediastinus: ī cola mediae urbis: uel balneatorū mīster & cūrator aediū.
Vernactum: quasi uere actum: & ē quando uere primum agri ꝓsciduntur ad differentiam restibilis dictum.
Alicastrum ea forma ab alica deriuari putamus: qua a siliqua siliquastrum.
Ptisana uidet̄ esse pultis gen⁹ ex farīa hordeacea.
Capisterium genus uasis rustici putamus: scaphisterium melius legēdum.
Hyaena animal est ferum atq; agreste: quam dicūt alternis annis marem: alternis annis foeminam: sermonem quoq; humanum assimulare: in cuius spina articulus siue nodus ē ad medicamina efficax.
Hexasticon: sex ordinum siue uersuum.
Disticon: duorum ordinum siue uersuum.
Septimuntialis satio dicta a sacrificio septimuntialiorum: quod fiebat in septem locis urbis romæ nominatæ septimuntium a septem montibus in quis roma sita est.
Grumus dicitur agger: uel cliuulus.
Strigæ appellantur ordines rerum intra se continuatæ collocataq; a stringendo dictæ.
Sicilire est ea secare: quæ foenisecæ præterierunt.
foenisecæ dicuntur qui foenum secant.
Collucare itē dicebāt: cū ꝓfāæ siluæ rami deciderēt officientes lumini.
Catulo feceris: id est sacrificaueris caniculæ: ad quod sydus placandum frugibus inimicum canes īmolabant̄: facere.n. sacrificare.
Sedum herba est: quam anagorum alio nomine uocant.
Pellibus oues uestiri: quomodo oues pellitae pellibus uestirentur ad

cuſtodiendam lanam: Varro docet.
Feriæ denicales colebantur: cũ hominis mortui cauſa familia purgabat.
Artrare eſt aratrare: & ẽ quãdo ſata iarãt: poſtq̃ & nata ſũt & excreſcũt.
Lotium: urina eſt.
Tubulus fictilis: fiſtila maior.
Fiber: animal ẽ extremas fluuiorum oras accolẽs. Hũc græci caſtora dicũt: latini uero fibrum ponticum. Huius pilus pluma mollior habetur.
Lentiſcus: arbor eſt ex qua colligitur maſtix: & eſt trifera.
Tarentina nux dicitur a molliciæ corticis: eo q uix attrectata frangatur.
Apyrenum: malum granatum proprie dulce uocauerunt priſci medici.
Verum ſi græcam dictionem latine ex etymologia explanare uolucrimus: apyrenum dicitur: cui nulla ineſt granorum duricia: uel minor q̃ aliis.
Lac cyrenaicum: ſilphium eſt.
Scylla: cepæ eſt genus.
Petiolus a pede diminutiuum uidetur.
Thaſiæ uites a thaſo inſula nominatæ.
Lageos: herba leporaria.
Præcia quæ cito matureſcit: quaſi pcoqua
Rhetica a rhetis populis alpium.
Maræotides: ægyptiæ. Nam maræotis pars eſt ægypti.
Pſitiæ: etiam uites ſunt.
Gemellæ uites ab uuis ſemper geminis nomen habuerunt.
Lanatæ uuæ a lanugine: quæ eas ueſtit.
Rubellæ nomentanæ dicuntur a rubente materia.
Apianis apes dedere cognomen præcipue earum auidæ.
Allobrogica & biturica a gente nomen habuerunt.
Hæluolæ inſignes ſunt colore inter purpureas nigraſque medio ſæpius. uariante: & ob id uarianæ appellatæ.
Albuelis: uitis genus ſicut item uiſula.
Murgentinam alii pompeianam uocãt.
Oleagina ad ſimilitudinem oliuæ.
Streptus: q cum ſole circumagatur.
Dactylides a digitali gracilitate dictæ.
Inerticula genus uitis: quoniam iners ſit & uiribus innoxia.
Tripedaneæ a menſura dicuntur. Alii legunt crepidaneas a crepida.
Bumaſtus a bouis mamma. βοῦς μαστός
Stephanitis a coronario naturæ luſu foliis acinos intercurſantibus.
Allopecis a cauda uulpium dicta.
Nomenculator is erat: qui nomine citabat: ciuiumque & ſeruorum nomina nouerat: inde nomenculatio.

De lapide noxium: cōsuetudinem exprimit romanam. Nan solebant damnatos mortis de capitolino lapide deiicere.
Arelatæ: urbs narbonensis galliæ.
Siphones: fistulæ quibus aquas uel aliud liquidum interueniente spiritu attrahimus atq; emittimus.
Interordinium: spatium quod est inter ordines.
Dodrans: nouem partes assis.
Viuiradices dicuntur surculi cū radicibus ad differētiā maleoli & taleaℝ.
Decussare: in decusses formare; atq; diuidere.
Decussis etiam dicitur a decem assibus.
In speciē litteræ græcæ: id ē Δ deltæ: uł Λ laudæ.
Depangere: plantare: inde depactus.
Retorridum dicit: quod intempestiue amissis uiribus a sole torretur.
Susū pro sursum dicebant antiqui.
Limes decumanus in semitis & limitatione agrorum is uocatur: q agrum ab exortu æquinoctiali ad occasum æquīoctialem secat.
Prouincia dicebatur extra italiā: & ideo legim⁹ uīeas ꝓuīciales & italicas.
Biturici: populi galliæ: inde biturica uitis.
Compendium: utilitas. contrarium: dispendium.
Statumina a statu arborum dicuntur: pro ut crescendo statū accipiūt rami
Pedatio quando pedamentis uinea fulcitur.
Hornotinum dicitur huius anni: alii legūt annotinum.
Ordo uineæ simplici iugo porrectus: canterius.
Iugata uitis a iugo: quod ad similitudinē militaris iugi fiebat. Nam duabus defixis hastis: tertia superligabatur.
Insolare & īsolari dicitur solē admittere.
Dolabella diminutiuum a dolabra.
Maleolus dicebatur surculus utrīq; capitulatus e duro.
Oculi in arborum surculis ꝓprie uocantur: unde germinatur.
Teredo: uermis ē lignū terēs atq; exedēs.
Delibrare est: librum tollere.
Veternu; morb⁹ ē ex nimio ocio.
Cæsim: id est uno ictu.
Ductim: cum mora.
Dactyli sunt digiti.
Coagmentare ē: compares coniunctiones arte cogere & strīgere.
Ramentū a radēdo dicitur: & id est quod de raso ligno uł re alia decidit.
Scobem dicimus id: quod per terebram & serram in perforandis rebus terit atq; educitur.
Bulbus apud idoneos nō tantū pro caepę capit: sed etiā pro ōni radice

rotunda. Vnde legimus bulbos narcissi & bulbos cannarum.
Characatæ uineæ: id est pedatæ a græco. Nam χαραξ κωσ fœminini generis dumtaxat pedamentum uitis significat.
Heluenaci generis: id est uitis heluenacæ: cuius duo sunt genera: maior & minor: & est in fertilitate princeps.
Lentorem: tenacitatem & uiscositatem ex humore procedentem. Nam lentus tenacem & uiscosum significat: unde & lentesco uerbum.
Draco appellatur palmes emeritus pluribusque induratus annis.
Ameram apud Columellam legimus: quæ dictio semen ulmi significat. Plinius tamen samariam uocat.
Simus dicitur qui est pressis naribus. Inde resimi qui sursum uersus depressas gerunt.
Floces: fæces sunt uini.
Coni: nuces cupressi.
Pituita est catarrus.
Veterinarii: medici sunt ueterinarum: hoc est aīaliū, quæ aliquid uehunt. Hos nunc uulgus merescalcos appellat. Hinc & ueterinaria medicina.
Garum: liquamen ex pisce factum.
Valuuli: folliculi sunt leguminum.
Suppuratio est: cum ulcus ad saniē tēdit.
Solea quæ solo pedis subiicitur.
Scarificatio ē: quādo tenui uulnere sāguis emittit.
Cunicula bubula: herba est qua se tuentur testudines contra serpentes pugnaturæ. Nunc dicitur cotula & bouis oculus: & flos eius est maior chamemilla. Malagma a uerbo græco μαλαττω: quod est mollio: & eo utimur in duricie mollienda.
Cecilia: genus serpentis.
Cimolia creta ab insula cimolo: qua utuntur fullones in uestibus abluēdis. Hanc nunc uulgus terram saponariam uocat.
Maguderis: laserpitii genus est. Alii dicunt caulem laserpitii esse.
Armoracea: genus est raphani.
Vacerra: stipes est: ad quem equos solent religare.
Suffragines: nodi sub crura: qbus pedis uersura constat: tibiæque pes ita ānectit: ut uerti possit. Id quod spectāus ī bobus eqs & cæteris armentis.
Numellæ: genus uinculi: quo quadrupedes alligantur.
Forda dicitur bos grauida: unde & sacra fordicalia.
Herba santonica: genus est absynthii amarissimi dicta a santonibus galliæ populis.
Filicula: puto diminutiuum a filice.
Cedrea: primus sudor qui defluit in canali dum pix fit: cui tanta est uis:

ut in aegypto corpora hominū defūctoꝝ ea perfusa seruentur.
Strigosuꝫ dicitur iumentum: cuius corpus fame aut alia uitii cā stringit.
Nam strigosus quasi stringosus a stringendo.
Inire est concunbere: quando fœmina marem recipit. Vnde legimus mulieres a uiris iniri.
Equienti mulae: equum appetenti: ut credimus.
Suffraginosa mula: cuius suffragines morbo uitiatae sunt.
Hyoscyamos: herba est.
Galactopotae: lac potantes.
Nomades: pastores dicūtur: quorū uita omnis in pascēdis gregib⁹ habet a graeco νεμω: id est pasco.
Tectum pecus dicitur ad differentiam colonici: appellatum tectum: ꝗ operimentis tegeretur.
Altinates: ex altino: quae urbs olī ī littore Venetiae florētissima fuit
Tarētinae oues a tarento: de qb⁹ ouib⁹ plura ī plautinis quaestionibus.
Polentia: urbs iuxta alpes diuidentes italiam a gallia.
Betica: pars hispaniae a flumine dicta.
Molle pecus tectum: hirsutum uero colonicum.
Munerarii dicebātur: q munera id ē ludos populo dabant.
Matrices: quæ pariunt & fœtus generant.
Colostrum dicitur spongiosa lactis densitas post partum prima: est & morbus colostra quo lactentes tentantur: si biduo a partu maternum lac gustauerint.
Grauedo: grauior pituita et crassior: inde grauedinosi.
Laciniæ de uestibus dicuntur: discreta item animalia & in partes diuisa in lacinias segregari dicuntur.
Claui: morbus pedes fere tentans.
Chordum fœnum dicitur sero natum.
Mendesius possessiuum a ciuitate ægypti.
Nepita herba est: quæ græce calamitis.
Flaccidi a flaccis: quorum aures pendulæ & non arrectæ sūt.
υστερα græce latinæ secūdæ: folliculi sunt continentes fœtum ī matris utero cum menstruis.
Eximii ꝓprie sūt porci: q de grege excepti ad sacrificādū liberi pascūt.
Muria: sal cum aqua medicatū et induratū de qua plura Columella
Termes termitis: ramus de arbore recisus.
Paliurus arbor est africæ suauē fructum faciens: quo uina cōmēdantur.
Lotos item arbor ē peculiaris africæ: cuius baccis uescuntur homines.
ιχτυοτροφια ichthyotrophia: loca ī quibus aluntur pisces.
λαγοτροφια: leporaria.

Rusticæ gallinæ sunt agrestes rostro longiore : quæ per diminutionem rusticulæ quoq; appellantur.
Cohortales gallinæ: quæ in cohorte domi aluntur.
Meleagrides & numidicæ & gutteæ: aues sunt quæ & afræ dicuntur.
Lanistæ dicebantur qui domi gladiaturam docebant: gladiatores quos deinde uenderent munerariis.
Pyctes: pugillator interpretatur.
Pumiles & pumiliones ĩ hominibus dicuntur: nani græce. gallinæ quoq; pumiles dicuntur
Melicæ gallinæ: q; in media id genus auiũ corpore ãplissĩo fiat: l lrã p d substituta. Media: regio orientis: ex qua medi qui & persæ dicuntur.
Asserculus diminutiuum ab assere.
Scandulæ fiunt ex robore abiete & picea fissis uel assulatim desectis.
Temporius: aduerbium deductum a tempori aduerbio : quod significat opportune & tempestiue.
Pullationem idem putamus: quod pulliciumshoc est fœtura pullorum.
Nidor: odor rerum assarum.
Gliscere est crescere: unde perglíscit crescit ualde p ĩstructionẽ epularũ.
Paxillus: diminutiuum a palo.
Loculamenta a loculis deriuari uidentur: & significant capsulas.
Despondent: hoc loco mori statuunt. Plautus & Varro addunt animum.
Porrum tarentinum alio nomine sectiuum dicitur.
Vrinare est mergi. Inde urinatores qui sub aqua natant.
Mugiles: pisces sunt tam præcipuæ uelocitatis: ut transuersa nauigia interim supernatent.
Tamaricum quoque frutex est
Syrpus: iuncus est.
Solea rõbus & passer: pisces plani sũt.
Colocasia: herba est nili.
Melanuriũ: piscis a nigra cauda nomen trahens.
Murena tartesia a tarteso oppido hispaniæ sito quõdam inter betis hostia quo nomine etiam fluuius ipse appellabatur.
Carpathium pelagus ab insula carpatho dictum inter rhodum & cretam.
Mustela: piscis in lacu brigantino rhetiæ generatus.
Turdus merula uarii : piscium nomina
Flutæ: murenæ in freto siculo a graecis dictae plotae.
Crepida: praerupti saxi margo & extremitas uiarum. Vel ripae paulo eminentiores crepidines dicuntur.
Pelamides a luto nomen traxerunt: qnae primum cordilae: mox cum annum excessere: tynni uocantur.

Chalcis: piscis ē de genere romborum.
Branchiæ dicuntur in piscibus secundum ceruicem follium more hiātes partes qb⁷ āhelitum reddere ac per uices recipere existimantur.
Pectunculus: piscis p diminutiōē a pectīe.
Charchari: elachatæ: camarus: gobio: pisces sūt.
Oryx orygis: fera est quæ contrario pilo hoc est ad caput uerso uestitur: orientemq̧ caniculam cōtuetur & adorat: nasciturq̧ præcipue ī gætulia.
Lauticia est epularum magnificentia.
Cerrus: arbor glandifera: inde possessiuum cerreus.
Signinum opus (ut diximus) fiebat calce addita confractis testis.
Leucoia: alba uiola.
Corycium antrum in cicilia: unde primum delatum ē crocum.
Amellus: flos est quem eleganter Virgilius ī quarto georgicoꝝ describit.
Caules ī herbis dicuntur: hoc ē ipsum robur siue stipes.
Scapus idem est fruticibus & iis herbis: quæ per hyemem nō demoriūť.
Gladiolus: folium narcissi in gladii formam figuratum.
Sarraneæ uiolæ: purpureæ: unde sarranuꝫ ostrum.
Rapistrum diminutiuum a rapo.
Amaranthus: flos est ab immortalitate nomen trahens. Vnde Immortalesq̧ amaranthi. Nunq̄ enim marcescit: fitq̧ ab a priuatiua particula & μαραιρω sicco.
Zizifum: arbor est nō pridem in italia nota. Ex syria enim ad nos uenit: puto id esse quod zizipha creat.
Hybern⁷ oriēs diciť: ūde sol p hyemē oriť.
Stellio: genus est stellati lacerti.
Crepitaculum a crepitu.
Chalbanum succus est ferulæ syriæ: & græci χαλβανον dicunt p ch: nostri uero in g ch conuertunt.
Defrutum: uinum ad tertiam partem decoctuꝫ: de quo & passo & sapa idē Columella plurima scribit.
φαγεδαινα phagedena: morbus ulcerosus usq̧ ad ossa celeriter carnem depascens cū adustione: emittitq̧ fetentem saniem: & puto hoc ī loco esse malū quod in iumentis uermem appellant.
Esculentum dicitur ab esca.
οιστροσ œstrū: asylum latini uocant siue tabanum: nonunq̄ furorem significat.
Suffitas: suffumigatas a uerbo suffio.
Hipparcus Eudoxus & Meton: philosophi qui de sideribus & tēporibus anni scripserunt.
Fastus: libri ī qb⁷ cuiusq̧ anni gesta continebantur.

Vergiliæ: stellæ sunt: quæ pleiades alio nomine dicuntur.
In uersæ metae similis: hoc est turbinicam habens figuram: cuius ima pars angusta est: superior uero lata. Ast meta inferiorem partem latam habet: superne uero tendit in acutum.
Boni cousulat: hoc est bene statuat: in bonam partem (ut aiunt) accipiat.
Acras acradis: genus est siluestris piri.
Ebulus: herba est faciens baccas in similitudinem sambuci.
Taxus: arbor est ex qua fabricāt͂ arcus. Toxica quoq; inde sudare dicūt͂.
Mandragorae duo sunt genera: candidus qui & mas: & niger qui fœmina existimatur. Ferunt mala auellanarum nucum magnitudine.
Cicuta: herba uenenosa.
Paliurus: herba palustris.
Polycletes Phragmon & Ageladas: statuarii fuere generosi.
Ithyphallus proprie menbrum uirile erectum dicitur: dicuntur & ithyphalli curatores Bacchi: qui in orchestra saltabant. Hoc nomine dictus est Priapus: ἰθυφαλλοσ græce.
Pestum: oppidum in campania rosis generosum.
Naxius ardor Bacchi coronae sydus significat. Nam (ut ferunt poetae) in insula dia: quae post ea naxos dicta fuit: relicta Ariadne a Theseo nuptias cum Baccho fecit: donataque corona inter sydera relata fuit.
Chelas: cancri brachia: quæ facere uidentur libræ sydus.
Nepa: scorpium significat. Alii dicunt cancrum.
Crotum uenatorem fuisse dicunt precibusque musarum in astra relatum: & pro sagittario ponitur.
Altera genitrix cretæ prometheæ. Alludit ad fabulam: quia Prometheus ex creta terra hominem formauit.
Riphæi: montes septentrionales.
Caurus: uentus qui & corus dicitur.
Lyra: signum cæleste.
Latrina est locus priuatarum sordium.
Cloaca uero per quā sordes publicæ eluunt͂.
Marræ bidētes & sarcula: rustica sūt īstrumēta.
Calta: herba ē nascēs ī segetib' flore pūpureo.
Narcissus: herba est: & eius duo genera.
Pectita participium uidetur noue dictum a pecto. Alii legunt percita.
Ora leonis herbam significat leoninam in montibus nascentem: cuius flores cum emittuntur similes sunt ori leonino aperto.
Glauciū: herbæ genus siluestris & erraticæ: niagrum uocat͂. Alii paralion dicunt. Nascitur. n. in afflatu maris: aut nitroso loco: īde nomen sumpsit.
Nam glaucus cæruleum significat: qui color est maris.

Panace: herba est quæ alio nomie dicitur cẽtaurea: cuius plures sũt spẽs: interpretaturq; remedium ad omnia.
Bulbi megarici a megaris ciuitate græciæ. Veniebant etiã ex africa bulbi maxime laudati. Vtrũq; genus Columella scribit: cũ dicit: megaris & gætulis glebis.
Chaerepolum: herba ẽ luxurians frondibus: & ab hoc nomen accepit.
Lactucula quãuis descendat a lactuca: tamẽ alia ẽ herba lac habens.
Vlpicũ: mordax & graue olens alium.
Fabis habilis: herbas significat quibus fabæ condiri solebant. Sunt enim fabæ fabrorũ conuiuia.
Siser: herba cuius radicẽ olim nobilitauit Tiberius Cæsar flagitãs eã oĩbus annis a germania.
Assyrio seie radix: hæc syriaca radix uocat̃: q̃ ex ortis syrorũ sit trãslata.
Pelusiaci: id est ægyptii: zithi potus quem e fruge excogitauit ægyptus: ab aliis ceruesia dicitur.
Salgama appellabantur a priscis quæcunq; conditanea ad uictum nr̃um in uasis seruabantur.
Inula: herba quæ suo aspectu atq; natura tristiciam affert. Nomenq; suũ adhuc seruat.
Olus pullum: alio nomine atrum olus.
Lactis gustus quæ condiat herba. De lepidio uidet̃ ĩtelligere: cuius usus non est sine lacte: emendat.n. cutem in facie: & lepras tollit: & cicatricũ uulnera: & nomen trahit a græco.
Cimata in brassica dicuntur: quæ uere ꝓxĩo post primam sectionem e caulibus colliguntur: uel(ut alii dicũt)tenuiores cauliculi.
Cumæ: urbs cãpaniæ: ũde cumana brassica sessilis folio & capite patula.
Signia urbs cãpaniæ. Maurucini: populi prope marsos.
Capua: campaniæ ciuitas.
Fauces caudinæ: locus ubi romanus exercitus fraude samnitium interceptus fuit.
Stabiæ: uetus campaniæ oppidum.
Vesuuiũ siue uesbiũ mõs ardẽs ĩ eadẽ cãpania.
Parthenope: neapolis.
Sebetide nympha: sebetos fõs est neapoli: cuius aqua uicatim decurrens omnes fere usus neapolitanis præstat.
Pompeii & herculaneũ: oppida campaniæ.
Siler: fluuius iuxta prædicta oppida.
Sabelli: populi a sabinis orti: q ĩcolũt mõtes q sũt ĩter sabinos & marsos.
Genera caulium ex his locis cõplura fiebant. Nã pompeianum ꝓcerius caule ab radice tenui ĩtra folia crassescit.

Sabellico usque in admirationem crispa sunt folia
Turni lacus: locus ex cõualle aricina ubi quondam fuit lacus Turni: ide subierunt lacutures caules.
Tibur: ciuitas haud longe ab urbe olim fertilis pomis.
Brutii: populi sunt ultimi habitatores italiae siciliam uersus.
Mater aritia porri: ex aritia porꝝ erat capitatũ: & genus cauliũ nõ excelsius folio numerosius quoq; atq; tenuius.
Resoluit nexus: id est peperit & enixa est.
Portitor helles: aries q̃ ĩ caelũ deportat⁹ ẽ.
Capitis porri: id est capitati porri.
Sampsucus: herba quam nunc appellant maioranam: alioque nomine ama racus dicitur.
Staphilinus: pastinaca est erratica siue agrestis.
Eacii flores: hiacynthus: quem e sanguine Eaci natum dicunt.
Corãbla: herba est quae oculos retundit & hebetes facit. Ideoq; dicta corambla. Nam κορα pupulam significat: αμβλυ uero retusũ & hebes
Lactucarum quoque plura sunt genera: hoc est ceciliae: capadoces: tartesiacae: paphia siue cypria. Est etiam sessilis lactuca.
Mea quã gñant tartessi littore gades. Tartessiã lactucã suam dicit: quoniã Columellarum familia ex municipio gaditano progenita erat.
Ferali mense lupercus: id est februarius mensis: in quo sacra feralia mortuis fiebant & ludi lupercales.
Kalendæ Veneris: Kalendæ apriles. Nam a Venere aprilis nomẽ trahit.
Amphitrite: uxor fuit Neptuni. Tethys uero Oceani senis.
Amores acrisioneos: id est Danaes filiæ Acrisii: quam conuersus in imbrem aureum compressit Iupiter.
Dindymus: mons phrygiæ Cibele sacer: quæ dea sacerdotes suos in furias agebat.
Citheron: parnassi iugum: ubi erat nysa urbs dicata Baccho.
Euie nos legendum esse dicimus: quãq; ĩterposita aspiratiõe euchie legãt. Nã ab ευοι ευαν quæ uox est bacchantium: nascitur.
Pæan: laus in Apollinem pro uictoria uel peste auertenda.
Satureia thymus & tymbra: herbæ sunt.
Iacchus: Bacchus a fremitu.
Corymbus: uua est hederæ.
Haron in ægypto uocant bulborum genus scyllæ proximũ amplitudine.
Melanthium græce: latine git dicitur. alio nomine melanspermon: id est nigrum semen. alii nigellam.
Molochen agrian ibiscum appellant. Quidam alii dicunt malachen: hoc est maluam.

Miris siue smiriza uł ut alii mira: herba est similima cicutæ caulae foliisq; & flore minor.
Mucrone: graphio quo in pugilaribus caereis scribimus.
Littera proxima primae: id ē. b. beta.
Beta: herba nigra & candida: quae & bleta dicit.
Lotus arbor ē dicata matri deū; ē etiam herba ī phrygia laudatissima.
Oscitat leo: aperitur leonis flos.
Sabeum: arabicum: in arabia fœlici odoramēta preciosa nascuntur: ut balsamus: casia: tus.
Pegasidum: musarum a pegaso equo.
Acheloides: nymphae a fluuuio acheloo dictae.
Dryades: deae arborū. Napeae: collium.
Amphrysus: fluuius thessaliae.
Lyceus & cylene: montes arcadiae.
Halesus: fluuius & mōs nō lōge ab etna.
Dioneis floribus: id est Veneris.
Pyrois: gemma a calore igneo dicta.
Thaumantias iris: filia Thaumantis.
Bionias: herba est quae pampinorū amœnitate; praestat: & alligat qcqd obuiam habet.
Iubar: lumen est & pro aurora ponitur.
Hibero: hispano.
Balaus⁹: herba ē nō mltū dissimilis a narcisso.
Ligustru; herba uilis.
Balsamū herbā significat & arborē balsami: sicut & casia herba & arbor.
Feruginеis: purpureis. Nam ferugo est purpura intensior.
Flameola: rubea: nam flameum rubeum ē.
Sirpiculum: canistrum ex sirpis confectum.
Fiscina: uasis genus.
Portūnus deus maris: quē graeci Palaemona appellant.
Gerulus a gerendo: & is est qui corpore aliquid gerit.
Gemino astro: id est signo geminorum.
Lernei cancri: id est qui ex lerna palude exiit: dum Herculi pedem mo mordit pugnantis: & in sydus relatus est.
Fortis fortunæ dies appellatus a Seruio Tullo rege: q is fanum Fortis. Fortunæ secundum tiberim extra urbem dicauit.
Ocymum: herba est quā basilicon alii appellāt. Sūt qui p z scribāt ozimū a uerbo græco ωζω
Cylidrus: lapis teres: quo terra dēsat & æquat.
Pulex: uermicul⁹ herbis ifest⁹ & præcipue brassicis.

Limaces: cochleæ a limo appellatæ.
Campe: uermis genus hortenses herbas infestans dicta a uerbo græco καμπτειν: quod est flectere.
Eruca: uermis rodens herbas.
Robigo deo: ut auerteret rubiginem: catulo ab uberibus tracto faciebāt.
Tages is fuit: qui primus etruscis aruspicii disciplinam tradidit.
Caput nudum cute: id est caluariam asini. Nam asinæ caluaria in hortis ponebatur: ut sua præsentia: quæ spectabat foecundaret.
Tarcon: etruriae dux & aruspex.
Vitibus albis: uite bionia quae dicitur ampelos leuce.
Amythaon Melampodis pater fuit: qui inter medicos praeclarus habit⁹ est: similiter & Chiron
Nocturnas uolucres: noctuam bubonem ululam uespertilionem. Solebāt enim prisci ad hortos tuendos noctuam pennis patentibus figere.
Pingui amurca: faece olei quae cōtra culices & limaces uī habet maximā.
Fruge salis: mica salis.
Serum: aqua lactis.
Dardaniæ artes: phrygii faciebant mulierem menstruatam nusq̄ cinctam solutis capillis nudis pedibus contra erucas & cætera hortū circuire.
Iolchos: thessaliæ ciuitas.
Protocomos: primū comantes. Alii ꝓtotomos legūt: id ē prīæ sectionis.
Tyrsos tartesiacos: id est lactucæ tartesiæ. Paphios: cypriæ.
Secto: sectiuo.
Lubrica lapathos quam hidrolaphaton̄.
Tānus: herba ē minutis foliis & aculeata.
Scylla: genus est bulbi.
Ruscus: herba ē aspera & horrida.
Andrachne: herba ē quæ portulaca dicit̄.
Atriplex: herba est siluestris. s. & satiua accusata a Pythagora.
Ricinus: genus cucumeris rotundi a uerme. Nam oblongus cylindro non est absimilis.
Attei hymetti: id est attici mellis: quod optimum nascebatur in hymetto monte athenarum.
Pix naricia ab insula maris ionii dicta.
Amula: uas ad aquam gestandam.
Canis erigones: id est canicula sydus.
Hyperionis: id est solis. Nam sol ab Hyperione progenitus fuit.
Armenia cæreola & damascena: prunorum genera.
Persica peregrina fuerunt: utpote quæ ab persia ad nos transierint.
Asiatica persica frigoribus ꝑueniebāt: cōtra gallica tempestiua fiebant.

In ficorum genere sunt chalcidicæ chiæ purpureæ chelidoneæ mariscæ calistruciæ liuiæ libyssæ flauæ: et reliqua.
Sacris tardipedi: id est uulcanalibus.
Congilis: rapi genus
Decoxit domino: debitam pecuniam cum non esset soluendo abstulit.
Ornithia ab auibus tractum nomen. Appellantq; tẽpus quod est septua/gesimo die post brumam ab aduentu auium. Tũc.n.adueniunt hirundies ciconeæ coturnices & reliquae aues aduenæ.
Alcyonii ab alcyonibus auibus nomen traxere: quaꝝ fœturæ ãte brumã septem dieb' & totidem post mare sternitur.
Quinquatria: dies Mineruæ sacer.
Orthocissos: recta hedera & rigens: quæ sola sine adminiculo stat.
Muscantur: musco integuntur.
Prodromi: aquilones appellantur: q octo ferme diebus exortum cãiculæ antecedunt.
Procyon: stella quæ antecanis dicitur latine.
Etesiæ: uenti stati: q quot annis in uigore æstatis pflant triginta diebus.
Cassiope: astrũ in quod relata fuit Cassiope mater Andromedæ.
Elices dicuntur reuolutiones.
Tuberes: peregrina poma ex africa in italiam deportata.
Armeniaca: præcocia psica quidam putãt. Nã tuberes et armeniaca ꝓxĩe ab amygdala florent.
Dolus mendesius: scriptor ægyptius fuit.
Thalli dicũtur ĩ porris et cepis et alio medii stipites α ϖο τον θαλειν id est uirescere.
Mundus: muliebris ornatus: græce cosmos.
Valitudinarium: locus in quo ægroti stant ut curentur.
Sedentaria opera quæ ab artificibus sedendo fiunt.
Promus a promendo dicitur: et est qui uictum familiæ promit.
Cellarius qui curam habet cellarii. Cellarium aũt est: ubi reponebantur ad annuum usum necessaria.
Atriensis is erat: cui credebatur cura atrii.
Nomophylaces dicũt legũ custodes et seruatores α ϖο τον νωμον a lege et φυλαξ custos.
Defrutaria: uasa ad defrutum idonea.
Digitelli diminutiuum a digito: et uidet esse gen' herbae.
Batis: herba aculeata sponte nascens: et est maria & hortensis.
Sedum: alii sadum: alii sesuuium uocant: herba est ĩ tegulis nascens.
Flacescat: flacidum fiat.
Pruna onychina: quae colorem habent onycos: id est unguis.

Sesquilibra: libra una cum dimidio alterius.
Ligula: genus mensuræ.
Pix brutia: secundus est liquor crassior defluens a ligno igni circundato: quæ rursus in cortinas æneas coniecta spissatur & coagulatur.
Rutabulum dictum a proruendo.
Penicillum diminutiuum a penicullo: peniculus uero a pene: id est cauda deriuatur.
Radula: instrumentum ferreum a radendo.
Scopula diminutiuum a scopa.
Sesquiculeare: uas quod cõtĩet culeũ & dimidiũ alteri⁹.
Suffriare a sub & frio fit: hoc est paululum conterere.
Pelliculare a pelliculis fit: & uidetur esse circunligatis uel positis pellibus obturare.
Putearius possessiuum a puteo.
Arbustiuum ab arbusto possessiuum.
In proximo decumano: hoc est in limite decumano: qui fit ab ortu solis ad occasum ut supradiximus: alter uero Limes ex transuerso currens appellatur cardo.
Scipio baculum significat.
Petiolis: paruis pedibus: diminutiuum est.
Sestiana mala a sestio nomen acceperunt.
Epityrum siue pityrum (ut diximus) a confracta oliua: quæ græce dicitur πιτυρισ: nomẽ accepit.
Turiones dicuntur teneritates summitatum arborum uel arbustorum.
Sansam Gregorius Tifernus utriusque linguæ interpres: quod Strabo græce dicit συρηνα: sansam interpretatur: significatq; græce os oliuæ.
Glaucinum græce dicitur oleum mustum: hoc est expressum anteq̃ oliuæ calcentur atque premantur. Nam γλευκοσ græce: latine mustum.
Decemmodiæ & trimodiæ: uasa sunt rustica quibus rustici in ferendo frumento dum serunt utuntur. Nec non pollintor in frumento per molas frangendo trimodia utitur.
Oleastellum diminutiuum ab oleastro.
Gemellar uasis genus uidetur.
Oliuitatẽ appellarunt prisci: cũ olea cogebaẽ.
Exanietur: exudando siccetur.
Glabrata: nuda & sine pilis.
Offulæ: paruæ offæ: & hoc loco carnis frusta.
Decussatim: per decusses.
Nouacula: culter tonsorius.
Embãmata ab græco εμβαπτειν fieri uidetur: & significat imersiones

quando intingimus uel panem uel obsonium i uasculis repletis re liqda.
Oxygarum: acetū cū garo significat. οξοσ. n. graecae acetū: γαρορ li/
quamen ex pisce.
Listusticum: herba est in liguriae montibus nascens.
Vulturnus: uētus ē q et graece eurus: & flat ab oriente brumali.
Tesseras appellat lapillorum frusta quadrata.
Scutulas: scutis intertextas: quod opus a gallis ē institutum primo.
Tomices graeco nomine appellantur ex canabi impolito & sparto leuite
tortae testae: ex quibus funes fiunt. Puluilli quoq: quos in collo haben
animalia ne restae laedantur: tomices uocātur.
Rododaphnes: rosa lauria quā nereū uocāt.
Cauter siue cauteriū: fer ad urendū.
Focaneus qd sit: a Columella disce.
Opon cyrenaicum: succus sylphii.
Coracinam picem: nigram.
Amites: perticae aucupatoriae.
Basterna: gen' redae.
Crocodil' lacerta est nili imēse magnitudinis: quā debellauit ichneumō.
Euante: genus uitis.
Lomentum: panis ex faba.
Gilbus: color est.
Brissam uuam tunc dicimus: cum pedibus ad exprimendū uinū calcatur.
Hydromelli: mellitae aquae.
Melisophylus: herba ē.
Must' : nouus.
Glaciridiae: dulcis radicis.
Crocomaga: herba est.
Metreta: uas est.
Choenis: genus uasis.
Omphacomelli: imaturo melli.
Intrita ab intero uerbo cuius praeteritū ē intriui: & supinum itritum fit:
& proprie dicitur cibus de aleato mortario factus.
¶ Numerorum quorundam nomina: quae item mensuris & ponderibus ac/
commodātur: ascripta sunt.
¶ As erat libra duodecim continens in se uncias. As
Dupondius a duobus ponderibus: id est libris duabus.
Tressis a tribus assibus: & sic deinceps usque ad nōusses: id est ad nouem
asses.
¶ Decussis ab. x. assibus dictum: quae dictio ī omni dēario numero mēsurae
& ponderis ualet. Decussis

Aeris minima pars ſextula dicitur: q ſit ſexta pars unciæ.
Semuncia: q ſit dimidia pars unciæ.
Sextans: q ſexta pars aſſis. .ii.
Quadrans: q quarta pars aſſis. .iii.
Triens: tertia pars. .iiii.
Quincunx a quinque unciis: id eſt partes quinque. .v.
Semis dimidium eſt aſſis. .vi.
Septunx a ſeptem & uncia concluſum: id eſt unciæ ſeptem. .vii.
Bes olim des: dempto triente: id eſt octo: & declinatur beſſis. .viii.
Dodrans: dempto quadrante: nouem unciæ. .viiii.
Dextans: dempto ſextante: unciæ decem. .x.
Deunx: dempta uncia: unciæ undecim. .xi.
Silicum dictum eſt: q ſemunciam ſecet.
Seſtarius: dupondius & ſemis.

¶EPISTOLA

GEorgius Alexandrinus Bernardo Iustiniano equiti & senatori
facundissimo salutem. Pisistratus atheniensis patria sua per tyrā/
nidem potitus: siue ut aliquid faceret: quo tyrānicum scelus
minus inuidiosum foret: siue homerica maiestate motus: uatis præcla/
rissimi carmina dispersa atq; mēbratim per uniuersā græciam dissipata
ad se proposito premio deferri curauit. Sed cum illa lucri cupiditate in/
disticta promiscua & temere cumulata plurimi attulissent: grāmaticos
accersiuit: qui tunc eruditissimi habebātur: id oneris iniungens: ut illā
carminum molem indigestam accurate eexcuterent: penitus rimarentur:
& prudenter reuolutam apte distinguerent. Qui tyranno obsequentes:
uersus quos tanti uatis non putauerunt: omnino a familia homerica sum/
mouerunt: utpote subditicios: & in Homeri domū mendaci inscriptione
ingressos. Aliis asteriscum apposuerunt: quod lucis indigerent. Alios:
quod infra poetæ dignitatem uiderentur: obelisco confoderunt. Vnde
factum est: ut diuini poetæ opus quod prius ordine fortuito legebatur:
Pisistrati impendio & acri grammaticorum iudicio commode diuisū pu/
rū candidum & ex omni parte speciosū habeamus. Quod in duo diuisum
uolumina de facti nomine ῥαψωδίας græci dixerunt. Quam uellem:
ut nostra ætas aliquem Pisistratum sortita esset: qui premiis hos ad ueterū
scripta indaganda incitaret: ut libri in tenebris iacentes a situ & fœdo
tinearum atq; blattarum morsu uindicari possent. Illis mandaret: ut stu/
diose qui in lucem prodirent: quiq; in manibus habentur: eos perlege/
rent: atq; emendarent. Quod si nobis concederetur: quorum sæculo ars
hæc imprimendorum librorum excogitata atq; in summum culmen eue/
cta est: forsan maxima illa latinarum litterarum iactura plurima ex parte
reparari posset. Sed proh dolor: res ī contrarium cessit. Nam docti pari/
ter & īdocti ad corrigendos libros passim concurrunt: quasi in compitis
& in plebe uulgaria illa decantentur: quæ fœlicioribus tēporibus remo/
tiora & recondita mediocriterq; doctis incognita fuerunt. Quare cun res
difficillima sine cura discriminis & sine iudicio fiat: uix ausim dicere: ob/
fuerit ne magis: an profuerit latinis litteris nouum istud artificium: nisi
copia librorum ingenia multorum acuet: solertiamq; excitabit: qui colla/
tis libris deprehensisq; erroribus: meram ueritatem quandoq; assequētur.
Igitur cum Nicolaus Ienson Prisci Catonis librum uiri cēsura triūpheq;
in signis: & sui cōfessione æui optimi sine æmulo agricolæ impressurus
esset: necnon & tres doctissimi illius Varronis libros: qui potius par:
quam æmulus græcorum scriptorum ī quocumque disciplinarum genere
fuit: & si huiusmodi recognitionem sæpe recusassem: quod peritissimi

quod peritissimi antiquarii & ociosi hominis foret : non potui satis honeste bonis & studiosis uiris id petentibus negare : præsertim cum se uereri dicerent: ne temerario & uelut sacrilego quorundam conatu de maiestate catoniana uarronianaq; doctrina plurimum nobis tolleretur: Id quod deprehendebant ex quibusdam exemplaribus: in quibus pauca admodum: quæ uere Catonis atq; Varronis dici possent : offendissent. Quæ res hoc item effecit: ut in prima utriusq; scriptoris parte: nonnulla putem aliter legi posse. Sed nostra hæc correctio primum repentino & graui morbo intermissa: tum ne inpressorm operarii cum dominorum noxa feriarentur: præcipitata fuit : alioquin diligenter examinanda & pro uaria & recondita priscarum rerum: ueterumque uocum copia maturanda. Nam quid Catone nostrarum litterarum parente (ut Plinius ait) antiquius? Apud quem multa in litteris remotissima :& ipsis pontificum libris obscuriora :nostris hominibus : tum ignorata : tum desita leguntur. Quare studiosum & accuratum lectorem Rogamus : ut si uel legendis ueterum libris :uel usu aliquo rei rusticæ : priscarum dictionnm significata cognouerit : hunc antiquum & adorandum patrem iuuet. Hoc item de Varrone dico : qui tribus libellis omnem agricolationis rationem subtiliter & prudenter diuisam cumulate in dialogi morem absoluit. Abs quo non pauca mantuanus uates in Georgicum suum carmen transtulit : atque ita longe Hesiodum reliquit: præcepta rustica in partis qnattuor partitus : ratione diuersissima ab ea : quam Seruius uirgilianus interpres : alias doctissimus : in explananda georgici carminis quadripartita propositione tradit. In qua re plura dissererem: nisi ex iis libris: qui nunc frequentissimi habentur: idluce clarius constaret. sed ut lector lætior ad hæc legenda accedat: quædam annotauimus strictim ennarranda : in quibus alioquin multi dubitarent. Quædam intacta reliquimus: quod nos adhuc lateant: ut possint alii: uel libris fideliori ribus repertis: uel ingenii bonitate & egregia præceptorum doctrina de eruditione & diligentia laudem quærere. Nam plurimum rei latinæ referret: hos auctores :qui primi romano generi omnium rerum expetendarum præcepta tradiderunt : q̃emendatissimos facere. Sed hanc emendationem nostram : qualiscunque ea sit : tibi dicamns Bernarde Iustiniane præclare senator : militiæque insignibus decorate. Quem in omni publico munere Magnificum atque prudentem fere omnis europa cognouit. Nam in censura domi mirabili quodam temperamento seuerus humanusque fuisti. In dicenda sententia quis senator te grauior? copiosior? & uehementior auditur? Foris uero in gerendis magistratibus: quanta tua fuit clementia atq; iusticia? Sed in obeundis legationibus peculiarem illam domus tuæ cũ sapientia eloquẽtiã adeo præstitisti:

ut uere leonardum illum Iustinianum patrem tuum oratorem clarissimũ: ut corpore ita spiritu & eloquentia reddideris: possitq; in familiam Iusti/nianam per continuam seriem oratorum id dici: quod Curionum laudẽ de eloquentia historiæ commemorant. Igitur disertissime Patricie: si quã/do a publicis negociis ociosus fueris: rusticos hos libros: quos legisse: nec inutile nec indecorum erit: paulo accuratius perlegas. In quibus(q in utraq; lingua polles plurimum) si quid mendosum inueneris: in studioso/rum utilitatem emendabis: ut possint latinæ quoq; litteræ de eruditione ita debere: quemadmodum de prudenti & generoso consilio res tua pu/blica tibi debet. Vale.

MARCI CATONIS PRISCI DE RE RVSTICA LIBRI CAPITA.

MARCI CATONIS PRISCI DE RE RVSTICA LIBER.

EST INTERDVM PRAESTARE MERcaturis rem quærere : ni tam periculosum sit : et item fœnerari : si tam honestum sit. Maiores nostri hoc sic habuere : et ita ĩ legibus posuere : furẽ dupli cõdemnari : fœneratorẽ q̃drupli. Quãto peiorẽ ciuẽ existimarint fœneratorem q̃ furem : hĩc licet existimare. Et uirum bonũ quom laudabant : ita laudabant : Bonum agricolam bonumq; colonum. Amplissime laudari existimabatur : qui ita laudabatur. Mercatorem autem strenuum studiosumq; rei quærendæ existimo : uerum (ut supra dixi) periculosum & calamitosum. At ex agricolis & uiri fortissimi & milites strenuissimi gignuntur : maximeq; pius quæstus stabilissimusq; consequitur : minimeq; inuidiosus. Minimeq; male cogitantes sunt : qui in eo studio occupati sunt. Nunc (ut ad rem redeam) quod promisi institutum primum hoc erit.

¶ Quomodo agrum emi parariq; oporteat. Cad. i.

PRædiũ cũ comparare cogitabis : sic ĩ aĩmo habeto : uti ne cupide emas : neue opera tua parcas uisere : & ne satis habeas circumire. Quotiẽs ibis : totiens magis placebit quod bonum erit. Vicini quo pacto niteant : id animaduertito. In bona regione bene nitere oportebit : et uti cum introeas et circunspicias. uti inde exire possis : uti bonum cælum habeat : ne calamitosum siet. solum bonum sua uirtute ualeat. Si poteris sub radice mõtis siet : in meridiem spectet : loco salubri : operariorũ copia siet bonum : in quem aquarium oppidum ualidum prope siet. Si autem mare aut amnis quo naues ambulant : aut uia bono celebris quæ siet. In his agris qui non sæpe dominos mutant : qui in his agris prædia uendiderint : quos pigeat uẽdidisse uti bene ædificatum siet. Caueto ne alienam disciplinam temere contemnas. De domino bono colono bonoq; ædificatore melius emetur. Ad uillam cum uenies. uideto uasa torcula et dolia multa ne sient. Vbi non erunt. scito pro ratione fructum esse. Instrumenti magni ne siet : bono loco siet. Videto q̃ minimi instrumenti Sumptuosus ager ne siet. Scito idem agrum quod hominem quamuis quæstuosus siet : si sumptuosus erit : relinquere non multum. Prædium quod primum siet : si me rogabis : sic dicam de omnibus agris. Optimo loco emito iugera centum agri. Vinea est prima : si uino multo est : secũdo loco hortus irriguus : tertio salictum : quarto oletum : quinto pratum : sexto campus frumentarius : septimo silua cædua : octauo arbustũ : nono glandaria silua.

¶ Patrisfamilias officia. Caput.ii.

P Aterfamilias ubi ad uillam uenit: ubi larem familiarem salutauit: fundum eodem die si potest circũeat: si non eodem die: at postridie Vbi cognouit quomodo fundus cultus siet: opera quæq; facta: ĩfecta que sient: postridie eius diei uillicum uocet. Roget qd operis factũ: quid restet: satisue tẽpori opera fiant confectaq; durare possint: aut quæ reliqua sient conficere: & quid factum uini frumẽti aliarũq; rerũ omniũ. Vbi ea cognouit: rationem inire oportet operariũ dierum. Si ei opus nõ apparet dicit uillicus sedulo se fecisse: seruos nõ ualuisse: tempestates malas fuisse seruos aufugisse: opus publicum effecisse. Vbi eas aliasq; causas multas dixerit: ad rationem operarũ operũq; uillicũ reuoca. Cum tempestates pluuiæue fuerint: quæ opera per imbrem fieri potuerint: dolia lauari picari: uillam purgari: frumentum trãsferri: stercus foras efferri: sterqliniũ fieri: semen purgari: funes sarciri: nouos fieri centones: cuculionesue familiã oportuisse sarcire. Per ferias fossas ueteres tergere: uiam publicam muniri uepres recidi: hortos fodiri: pratũ purgari: uirgas uĩciri: spinas rũcari cremariq;: mundicias fieri. seruis excogitata cibaria tanta dari quanta eum oportuisse. Vbi cognita æquo animo sint: quæ opera sint curanda: uti perficiantur ratione curato. Argentaria frumenti pabuliue causa: qua paranda sint ratione uinaria oleariaque: quid uenierit: quid exactum: quid reliquũ deinde. siet imperato quid ueneat. Quæ satis accipienda sint: satis accipiantur. Reliqua quæ comparanda sint: siqd desit in annũ: uti cõparentur. Quæ supersit ueneant. Quæ opus sint locato: locentur uideat. Quæ deinde opera fieri uelit & quæ nolit: imperet: & ea scripta relĩquat. Pecus cõsideret: tonsionem uti faciat. Vẽdat oleũ: si preciũ nõ habeat: uinum frumentũ quod supersit uẽdat. Boues uetulos armẽta reicula: oues reiculas: lanam: pelles: plaustrũ uetus: ferramẽta uetera: seruũ senẽ morbosum: & siquid aliud supersit: uendat. Patremfamilias uendacem non emacem esse oportet

¶ Quomõ agrũ ĩ adolescentia cõserere patrẽfamilias oporteat. Ca.iii.

P Rima adolescentia patrẽfamiliæ agrũ conserere studiose oportet Aedificare diu cogitare oportet: cõserere cogitare nõ oportet: sed facere oportet. Vbi ætas recessit ad annos trigĩtasex: tum ædificare oportet. Si agrum consitum habeas: ita. ædifices: ne uilla fundũ quærat. Patrẽ familiæ uillam rusticam bene ædificatã habere expedit cellã oleariã uinariamq; uti iubeant caritatem expectare: & id rei & uirtuti & gloriæ erit. Torcularia bona habere oportet: ut op⁹ bene effici possit. Olea ubi lecta siet: oleum fiat cõtinuo: ne corrũpant̃. Cogitato quot annis tempestates magnas uenire: & oleam deiicere solere. Si cito sustuleris: & uasa parata erunt: nihil dãni erit ex tempestate: & oleum uiridius & melius fiet. Si in

terra & tabulato olea nimium diu erit : putrescet oleum : foetidum fiet : ne qua uis olei fiat. Oleum uiridius & bonum fieri potest: si tēpori facies. In iugera oleti: centum uiginti uasa bina esse oportet. Si oletum bonum beneq; frequens cultumq; erit: trapetos bonos impares esse oportet. Si orbes cōtriti fient: ut cōmutare possis: funes loreos priuos uectes senos fibulas duodenas medipontos priuos loreos trochleas græcanicas binis funibus sparteis ducantur: orbiculis superioribus octonis: inferioribus senis cicius duces. si rotas uoles facere: tardius ducēt: sed minore labore

Bubilia uti bene ædificata habeātur & uicinia bona. Cap. iiii.

Bubilia bona bonas præsepis faliscas clatratas. Clatros inter se oporet pede distare. Si ita feceris. pabulum boues non eiicient. Villam urbanā p copia ædificato ī bono prædio. Si bene edificaueris. beneq; posueris rus: ruri si recte habitaueris: libentius & sæpius uenies: fūdus melior erit: minusq; peccabitur: fructi plus capies. Frons occipitio prior ē. Vicinis bonus esto. Familiam ne siueris peccare. Si te libenter uicinitas uidebit: facilius tua uendes: operas facilius locabis: operarios facilius cōduces. Si ædificabis: operis iumentis materia iuuabūt. Siqd bona salute usus uenerit: benigne defendent.

Villici officia qualia oportet fiant. Cap. v.

Haec erunt uillici officia. Disciplina bona utatur. Feriæ seruentur. Alieno manū abstineat. Sua seruet diligēter. Litibus familie sūperse deat. Si quis quid deliquerit: pro noxa bono modo uīdicet. Familiæ male ne sit: prouideat: ne algeat: ne esuriat. Operas ne bene exerceat. Facilius malo & alieno prohibebit. Villicus si nolet male facere: non faciet. Si passus erit. dominus: impune ne sinat esse. Pro beneficio gratiam referat: ut aliis recte facere libeat. Villicus ne sit ambulator: sobrius siet semper. Ad coenam nequo eat. Familiā exerceat. Cōsideret quæ dominus imparuerit fiāt. Ne plus censeat sapere se q̄ dominum. Amicos domini eos habeat sibi amicos. Cui iussus siet auscultet. Rē diuinam nisi cōpitalibus in cōpito aut in foco ne faciat. Iniussu domini credat nemini. Quod dominus crediderit: exigat. Satum semen: cibaria: far: uinum: oleum mutuū dederit nemini. Duas aut tres familias habeat: unde utē da roget & qbus det. præter eas nemini. Rationem cum domino crebro paret. Operarium mercenarium pollitorem diutius eundem ne habeat die. Ne quid emisse uelit īsciente domino: neu qd dominum celauisse uelit. Parasitum ne què hēat. Augurē arуspicē: ariolū: chaldæū nequē cōsuluisse uelit. Segetē ne defrudet: nam id īfelix est. Opus rusticū omne curet uti sciat facere: & id faciat sæpe dū ne lassus fiat. Si fecerit: scibit ī mēte familiæ qd sit: & illi animo æquiore faciēt. Si hoc faciet: minus libebit ambulare & ualebit rectius & dormibit. Primus cubitu surgat: postremus cubitum eat: prius

uillam uideat clausa uti fiat: & uti suo quisq; loco cubet: & uti iumenta pabulum habeant. Boues maxima diligētia curatos habeto. Bubulcis obsequito prompte: quo libentius boues curent. Aratra uomeresq; facito uti bonos habeas. Terram cariosam caueto ne ares: neue plaustrū neue pecus impellas in illam. Si ita nō caueris: quo impuleris: triēnio fructū amittes. Pecori & bubus diligenter substernat̄: ungulæ curent̄. Scabiem pecori & iumentis caueto. id ex fame & si impluit fieri solet. Opera omnia mature cōficias face. Nā res rustica sic est: Si unam rem sero feceris: oīa opera sero facies. Stramenta si deerūt: frondem iligneam legito: eam substernito ouibus bubusq;. Sterqlinium magnum stude ut habeas. Stercus sedulo cōserua. Cum exportabis purgato: & cōmunito. Per auctumnum euehito. Circum oleas accumulato ablaqueatoq;: & stercus stercori addito confoue. Frondem populeā ulmeā querneāq; cædito: & per tempus eam condito non peraridam pabulum ouibus. Itē fœnum cordū sicilimenta de prato demito: eaq; arida condito. Post imbrem auctunni rapinam pabulūq; serito.

Quibus locis conseri agrum oportet. Cap. vi

AGrum quibus locis conseras: sic obseruari oportet. Vbi ager crassus & lætus est sine arboribus: eum agrum frumentariū esse oportet. Idem ager si nebulosus est: rapa raphanos milium panicum id maxīe seri oportet. In agro crasso & calido oleam conditiuā radium maiorum aut salentinam orchitem poseā sergianam colmianā aut albicerem: quam earum in his locis optimā dicēt esse: eam maxime serito. Hoc genus oleæ in uigintiquīque aut triginta pedes cōserito. Ager oleto conserundo qui in uentum fauonium spectabit: & soli ostentus erit: alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior & macrior erit: ibi oleam licinianam seri oportet. Sin in loco crasso aut calido seueris: hortus nequā erit: & fœcūdo arbor peribit: & muscus tuber molestus erit. Circum coronas & circum uias ulmos serito: & ptim populos uti frondem ouibus & bubus habeas: & materia si quid opus erit parata sit. Sicubi in his locis ripæ aut locus iūctus erit: ibi cacumina populorum serito & arūdinetū. Id hoc modo serito: bipalio uortito: ibi oculos radicis arundinis pedes ternos alium ab alio serito. Ibiq; corudam serito unde asparagi fiant. Nam cōuenit arūdinetū cū coruda: eo quia foditur & incenditur: & umbram ptim per tempus habet. Salicem græcam circū arundinetum serito: uti fiat: qui uineā alliges. Vineā quo in agro cōseri oportet: sic obseruato. Qui uino locus optimus dicetur esse: & ostētus soli: ubi amineū minusculum & geminum eugeneū & helueolum minusculū erit cōserito. Qui locus crassus erit aut nebulosior: ibi amineū maius aut murgētinum aut apicium lucanum serito. Cæteræ uites misellæ maxime in queuis agrum conueniunt.

Quo in loco arbusta & uirgæ serantur. Cap.vii.

FVndo suburbano arbustum maxime conuenit habere: & ligna et uirgæ salictum uti uenire possint: et domino fiat q utatur. In eodẽ fundo suum quicquid conseret: oportet copulari uineam amineum minusculum et malum et apicium. Ea in olla uinaceis conduntur: eadem in sapa musto ĩ olla recte conduntur: quæ suspendas duratura. Aminea maiora utilia ad fabrum ferrarium: pro passis ea recte seruantur. Poma mala structea coronea scantiana quiriniana: itẽ alia conditiua mala mustea & punica: eo lotium suillum aut stercus ad radicem eorũ addere oportet: uti stabilia mala fiant. Pira uolema aniciana & sementina. Hæc cõditiua in sapa bona erũt tarentina mustea & cucurbitina. Item alia genera ꝗpluris serito: aut inserito oleas archites posias: eæ optimæ cõduntur uel uirides in muria uel in lentisco cõfusæ. Orchites: ubi nigræ erunt & siccæ: sale cõfricato dies duos. Postea salem excutito: in solem ponito biduum uel sine sale in defrutum condito. Serua in sapa. Cum uis condere uel siccare uiridia facias.

Ficos plurium generum quo loco serere oporteat. Cap.viii.

FIcos mariscas in loco cretoso & aperto serito: africanas & herculanas saguntinas hybernas telanas atras pediculo longo: eas in loco crasso aut stercorato serito. Pratũ si irriguum habebis: fœnum nõ deficiet. si non & erit siccum sũmittito. Sub urbe hortum omne genus: coronamenta omne genus: bulbos megaricos: myrtũ coniugulum & album & nigrum: laurum delphicam et cypricam et siluaticam: nuces caluas: auellanas prænestinas et græcas. Hæc facito uti serantur.

Vti salicta locis aquosis serantur. Cap.ix.

FVndum urbanum et qui cum fundo solum habebit: ita paret: itaq; conseruat uti ꝗ solertissimum habeat. Salicta locis aquosis uiretis umbrosis propeq; amnes ibi seri oportet. Et id uideto: uti aut domui opus fiant: aut ut uenire possint. Prata irrigua si aquam habebis: id potissimum facito: si aquam non habebis: sic ut habeas ꝗ plurimum facito Hoc modo prædium quoduis expedit facere.

Quot uillicus conseruos: quot boues et et asinos et ministros et utensilia habere oporteat. Cap.x.

VIllicus uillicos operarios habeat quĩq;: bubulcos duos: subulcum unum: asinarium unum et opiliõem unum: boues ternos: asinos onerarios clitellarios qui stercus uectent tres: asinũ unũ ad oues cẽtum: uasa ollariaq; instrumenta habeat. Ahenum unum quod capiat metretas triginta aut pluris: operculum aheni unũ: ũcos ferreos tres: urceos aquarios tres: ĩfũdibula duo: ahenum unũ ꝗ capiat urceos tres: aheni opculũ unũ ãphoras ollarias duas qnq̃genariã unã trullas tres situlũ aq̃riũ unũ:

pelui unā:matelionē truliū:scuriscū unum:matellam nassiternā: truliam unam:candelabrum unum:sestarium unum:plaustra maiora tria: aratra cum uomeribus sex:iuga cum loris ornata tria: ornamenta bubus sex urpicem unum:crates duas:stergerarias quattuor:sirpeas sestercenarias tres: semuncias tres:instrata asinis tria:stramentaria ferrea octo: sarcula octo:palas quattuor:rastra quinq̧:furculas quadridentes duas falces fœnarias tres:stramentarias sex:arborarias secures tres:cuneos tres: fiscellam farinariam unam:forcipes duas: rutabulum unum :foculos duos: dolea olearia decem labra totidem:dolia quis uinaceos condat decem.amurcaria decem:uinaria decem. frumentaria uigīti: lupinariū unū sestertias sex:labrum uinaticum unum:solium unum :labra aquaria quinq̧ .opercula doliis seriis priua plura:molas asinarias unas:& trusatiles unas:hispanienis unas: mobiliacum unū .orbes æneos duos: mensas duas:scāna magna tria: scānum ī cubiculo unū: scabillia tria:sellas quattuor:solia duo:lectum ī cubiculo unum : lectos loris substentos quattuor: & lectos cōmunis tres:pilā ligneam unā fullonicā .tælū regale unū pilas duas.pilum fabarium unum .farrearium unum . seminarium unum quo nucleos secernat:modium unū:semodium unum: culcitras octo:istragula octo:puluios sedecim: operimenta decem: mappas tris .centones pueris sex.

¶ Alia institutio quot & quibus conseruis & operibus institui uillicum oporteat. Cap.xi.

u Illcum uillicos operarios & opera hæc in iugera plura oportet habeat.Bubulcum unum .asinarium unū .subulcū unum .opilionem unum .stabularios quattuor .boues duos .& asinos plostrarios duos . asinum molarium unum .uasa torcula istructa quattuor . dolia quattuor. Vbi uīdemiæ esse possint culeum sexcentorum .dolia minora decem ubi uinaceos condat .frumentaria uigīti .opercula doliorū & tectoria parua plura .urnas sparteas sex.amphoras sparteas quattuor .infundibula duo. cola uinaria tria .cola quis florem demant tria .urceos mustarios decem. plostra duo .aratra duo .iuga plostraria duo .iugum asinarium unum . ahenum unum.mobile quod capiat culeos triginta . operculū aheni unū uncos ferreos tres .ahenum aliud quod capiat culeos decem & operculum urceos aquarios duos .amphorā nasiternam unā .peluī unam .matelionē unū .trulū unū .situlū aquarium unū .trulum scutriscū unum .candelabrum unum .scannum unum mensas duas .scabilia quattuor:arcāuestiariam unam armarium promptuarium unum scanna longa sex.rotā aqriā unam.modium perferratum unum.semodium unum .solium unum.labrū uinarium unum.labrum lupinarium unum.serias decem.ornamenta bubus & asinis instrata tria.molas asinarias .unas .trusatilis unas .falces

ferrulas sex : falces siluaticas quattuor& arborarias totidem: secures quat tuor:& cuneos totidem : uomeres ferreos sex: rastra quattuor : rastros quadridentes sex: crates stercorarias quattuor scyrpeas : faculas uinati/ cas uiginti :& rusticarias decem: forcipes duas : foculos duos : rutabulũ: corbulas amerinas quattuor : uiginti quala sataria : uel alueos quadragĩ ta: palas ligneas quadraginta : litres duos : culcitras quatuor : instragula quattuor : puluinos sex : operimenta sex : mappas tres : centones pueris sex.

¶ Quot et quæ in torculari parari uasa oporteat. Cap. xii.

i IN torcularium quæ opus sint. Vasis quinis: præla temperata quĩq; superuacanea tria: succulas quĩq;: superuacaneam unam: funes lore os quĩq; subductarios quĩq;: meliponthis quĩq; : trochleas decem : capis tra quinq; : assercula quĩq; bimplasica siẽt quĩq; : serias tres: fibulas qua draginta : uectes quadragĩta: cõfibulas ligneas quis arbores cõprimat : si dehiscẽt et cuneos sex : trapetos quĩq;: cuppas minusculas decem: alueos decem : palas ligneas decem: rutra ferrea quinq;.

¶ Quomodo torcularium et cellam oleariam parare oporteat. Ca. xiii.

i IN torcularium usu quod opus sit. Vrceum unum æneum quod ca piat culeos quadragĩta quĩq;: uncos ferreos tres: orbẽ æneum unũ: molas unas: cribrum unum: incerniculum unum: securim unam: scãnum unum : seriam uinariam unam : clauem torculario unam : lectum stratum ubi duo custodes libere cubent:& tertius seruus una cũ factoribus uti cu bet. fiscinas nouas : uetus epidromum : puluinum : corium unum : lucer nas craticulas duas : carnarium unum: scalas duas. Item ĩ cella olearia hæc opus sunt. Dolia olearia:& opercula : & labra olearia . xiiii . cõchas maioris duas :& minoris duas : trulas æneas tres : ãphoras: olea rias duas : urceum aquarium unum : urnam quĩquegenariam unam : sesta rium olearium unum : labellum unum : in fundibula duo : spongi as duas : urceos fictiles urnales duos : trullas ligneas duas : claues cum clostris in cellas duas : trutinam unam : centumpondium incertum unum :& pondera certa.

¶ Villam ædificandam quomodo fabro locabis. Cap. xiiii.

u VIllam ædificandam si locabis nouam ab solo: faber hæc faciat op ortet. Parietes omnes(uti iussitur)calce & cementis: pilas ex lapide angulari: tigna omnia quæ opus sunt: limina ahena duo: postes: iugamen ta: asseres: fulcimenta: præsepes hibernas & æstiuas: faliscas : equile : cel las familiæ : carnaria: tria. orbem: haras decem: focum: ianuã maximam & alteram quã uolet dominus : fenestras : clatros in fenestris maioris & minoris bipedales decem. lumina sex. scanna tria: sellas quinq;: telas to gales duas: luminaria sex paululũ lata . pilam ubi triticũ pinsant unam: fulloniam unam : antepagmenta : uasa torcula duo : Herus materiem & quæ opus sunt domui præstabit :& ad opus dabit : Succidet : dolabit

lineabit secabitq; materiam unam duntaxat. Conductor uere Ligna lapi/dem calcem arenam aquam Paleas & terram: unde latum fiat. Si de cælo uilla tacta fiet: de ea re uerba diuina uti fiant: procurret. Huic operi precium ab domino bono: qui bene præbeat quæ opus sunt: & nūmos fide bona soluat. In tegulas singulas duo. Id tectum sic nume/rabitur: Tegula integra quæ erit: quæ non erit: unde quarta pars aberit duæ pro una. Deliciates quæ erunt: pro binis putabuntur: in aliis quot erunt singulas quaternæ numerabuntur. Villa lapide fundamenta calce supra terram pede: cæteros parietes ex latere: iugamenta & antepagmen/ta quæ opus erunt: indito. Cætera lex uti uilla ex calce & cemento: preci um tegulas singulas duo id est in loco salubri bono domino. Hæc quæ supra posita sunt precia: ex signo inani precium erit loco pestilenti: ubi æstate fieri bono domino non potest pars quarta precii accedat.

Maceriæ quo modo ædificentur. Cap. xv.

m Acerias ex calce cementis silice uti dominus omnia ad opus præ/beat: altam pedes quinq;: & culmē pede uno crassam lōgā pedib⁊ quindecim: & uti sublimat locari oportet. Parietes uillæ si locet i pedes. c. id est pedes denos quoquouorsum habeat libellum tres pedes quinos & perticam unam pedes centum. Me si sesquipedalem parietem dominus fūdamento faciat: & ad opus præbeat: tres pedes longitudini opus ē cal cis modium unum: arenæ modios duos.

Calx quo pacto. Cap. xvi.

c Alcem partiario coquendam q dant: ita dant. Calcarius perficit & coquit: & ex fornace calcem eximit: & ligna conficit ad fornacem Dominus lapidem ligna ad fornacem quod opus fiet: præbet.

Materies qui tēpore anni tempestiua sit. Cap. xvii.

r Ebus materies item ridica: ubi solsticium fuerit ad brumā; semper tempestiua est. Quæ materies semen habet: cum maturum semen habet: tum tempestiua est. Quæ materies semen non habet: cū glubet tū tempestiua est: eo quia semen uiride & maturum habet. Id semem de cu/presso & de pino quisuis anni temporibus legere possis. Item quiduis an ni matura est & tempestiua: ibidem sunt nuces: hinc inde semen excidet: & anniculæ erunt. Et ubi primum īcipiunt hiascere: tum legi oportet: tum primum p semen īcipiunt matura esse. Postea usq; adeo sunt plus men ses octo. Hornotinæ nuces uirides sunt: ulmis cum folia cadunt tum ut/raq; tempestiua fiet.

Torcularium quomodo ædifices. Cap. xviii.

t Orculariū si ædificare uoles: quadrariis uasis uti cōtractiora fient. Ad hunc modum uasa componito: arbores crassas pedes duos: al tas pedibus nouem cum cardinibus: foramina longa pedibus tribus &

Torcularium quomodo ædifices

exculpta digitis sex. Ab solo foramen primū pede uno: & īter arbores & parietes pedes duos tres duos arbores pedē unū arbores ad stipitem primum derectos pedibus sexdecī: stipites crassi pedes duos: alti cum cardinibus pedibus decem: suculam præter cardines pedes nouem: prælum longum pedes uigintiquīq;: inibi lingulam pedes duos: octo pauimentū: binis uasis cum canalibus duobus pedes trigintaquatuor: trapetibus locum destra & sinistra: pauimentum pedibus uiginti: inter binos stipites uectibus locum pedes uigintiduo. Alteris uasis ex aduersum ab stipite extremo ad parietem: qui pone arborem est: pedes uiginti. Summa torculario uasis quadriuiis: latitudinē pedes sexagintasex: longitudinem pedes quinquagintaduo sit. Inter parietes & arbores ubi statues: fundamenta bona facito: alta pedibus quinq;: inibi lapides silices: totū forum longū pedibus quinq;: latum pedicis duobus: octo crassum pedicio uno. Ibi foramē pedicinis duobus facito. ibiq; arbores pedicino in lapide statuito. Inter duas arbores: quod loci sopererit: robore expleto: eo plumbū īfūdito: superiorem partem arborum digitos sex altam facito: fiet & capitulum robustum indito uti fiet stipites ubi stent. Fūdamenta pedibus quinis facito. Ibi silicem lōgum pedicinis duobus: & latum pedicinis duobus: & crassum pede uno & planum statuito: ibi stipites statuito. Item Alterum stipitem statuito: insuper arbores stipitesq; trabem planam imponito: latam pedicinis duobus: crassam pede uno: longam pedibus triginta: uel duplices indito: si solidas non habebis. Sub eas trabes inter canales et parietes extremos: ubi trapeti stent: trabeculam pedum uigītiquatuor imponito sesquipedalem: aut binas pro singulis desuper ponito. In his trabeculis trabesquæ īsuper arbores stipites stant: collocato. In his tignis parietes extruito: iungitoq; materiæ: uti oneris satis habeat. Haram ubi facies: pedes quinq; fundamenta alta facito: lata pedibus sex: harā & canalem rotundam facito latam pedibus quattuor: etcæterum pauimentum totum. Fundamenta pedum duorum facito: primum festucato: postea cementis minutis et calce arenato semipedem unūquodq; corium struito: pauimenta ad hunc modū facito: ubi libraueris de glarea & calce arenato primum corium facito: id pilis subigito: id est alterum corium face. Eo calcē cribro succretā indito alte digitos duos. ibi de testa arida pauimētū struito. ubi structum est: pauito fricatoq; oleo: uti pauimentum bonum fiet. Arbores stipitesq; robustas aut pineas. Si trabes minores facere uoles canales extra colūnam expolito: si ita feceris: trabes pedum uigintiduo℞ lōgæ erūt. Orbem olearium latum pedibus quatuor: punicariis coagmītis facito crassū digitis sex: suscudes iligneas adindito. Eas ubi cōfixeris: clauis corneis occludito. In eū orbē tres catenas īdito. Eas catenas cū orbib⁹ clauis ferreis corrigito. Orbē ex ulmo aut ex corylo facito. Si utrūq;

habebis:alternas indito.

¶Quot uasa uinaria & quibus stipitibus & qualiter facias. Cap.xix.

i. IN uasa uinaria stipites arboresq; binis pedibus altiores facito su/pra foramia arborũ pedẽ quæq; uti absiẽt:unæ fibulæ locũ facito. semipedem quoquo uersum : in succulam sena foramina ĩdito.Foramen quod primum facies:semipedem ab cardine facito: cæteraq; diuidito q̃ rectissime.portulum in media succula facito.Inter arbores medium quod erit:id ad mediam collibrato:ubi portulum figire oportebit.uti ĩ medio prælum recte situm siet.Lingulam cum facies:de medio prælo collibra/to:ut inter arbores bene couueniat: digitum pollicem laxamenti facito uectes longissimos pedum duodecim uel decem:secũdos pedum sexdeci; tertios pedum qndecim:remissarios pedum duodecim : alteros pedum decem:tertios pedum octo.

¶Trapeti columnella quo sit cõcĩnanda modo. Cap.xx.

c COlũnellam ferream quæ in meditulio stat:eam rectã stare oportet in medio ad perpẽdiculum cuneis salignis circũfigi oportet bene. eo plumbum effundere caueat: ni labet columnella.Si autem mouebitur. eximito: & plumbum fundito:& denuo eodẽ mõ facito: donec nõ se mo ueat.Modulos ĩ orbes oleaginos ex orchite olea facito:& eos circũ plũ/bato :caueto ne lassi fiant .Si autem labent :ĩ cuppã ferreã eos fũdito ĩ tunicas solidas :& latas digitum pollicem facito labeam bifariam : & ha/beat quas figat clauis duplicibus ne cadant.

¶Cuppa trapeti quo fabrefiat modo. Cap.xxi.

c CVppam facito pedes decem tã crassã q̃ modioli postulabũt : me/diã ĩter orbis quæ cõueniat tã crassã q̃ colũnella ferrea erit . Eam mediam ptũdito :uti colũnella indere possis.Eo fistulam ferream indito: quæ in colũnellam cõueniat & in cuppam.Inter cuppam destra sinistraq; ptũdito late digitos pmoris.iiii:alte digitos primoris tres:sub cuppa tabu lam ferream lata cuppa media erit:pertusam figito :quæ ĩ colũnellã con/ueniat dextra sinistraq;:foramina ubi feceris:laminis circũplectito repli/cato in inferiorem partẽ cuppæ omnis quatuor laminas dextra sinistraq; foramina utrinq; secus laminas.Sublaminas polulis minutis supponito: easq; inter sese configito:ne foramina maiora fiant:quo cuppæ minuscu læ uidentur.Cuppam qua fini in modiolos erit:utrĩq; secus ĩbricibus fer reis quatuor desues :ibiq; utrĩq; secus facito:qui figas .Imbrices medias clauulis figito .Supra imbrices extrinsecus cuppam ptũdito: qua clauus eat :qui orbem claudat .Insuper foramen librarium ferreum digitos sex latum indito :pertusumq; intrinsecus qua clauus eat .Hæc omnia eius rei causa fiunt :uti ne cuppa in lapidem conterratur . Armillas quatuor facito :quas circũ orbẽ indas :ne cuppa & clauus conterrãtur .Vtrĩsecus

cuppam materia ulmea aut faginea factam ·ferrum fac tum quod opus erit uti idem faber figat ·Lx·operæ opus sũt: cũ plumbũ ĩ cuppam emittas·iiii· cuppam qui concinat: & modiolos qui indat & plumbet operas fabri dũ/taxat octo·Idem trapetum oportet acommodet sumptui ·Summa ·Lxxii · præter adiutores·

Quomodo faber trapetum accommodet· Caput·xxii·

TRapetum hoc modo accommodare oportet: librator uti statuat· Pariter a labris digitum minimum orbem abesse oportet· ab solo mortarii orbes cauere oportet : ne quid mortarium terant·Inter orbem & miliarium unum digitum interesse oportet: si plus intererit · atq; orbes nimium aberunt : funi circũligato molarium arcte : & crebro uti expleas Quod nimium interest ·Si orbes altiores erunt : atq; nimium mortarium deorsum teret orbiculos ligneos pertusos in miliarium ĩ colũnellam sup/ponito : eo Altitudinem temperato·Eodem modo latitudinem orbiculis ligneis aut armillis ferreis temperato: usq; dum recte temperabitur ·Tra/petus emptus est in suessano nũmis quadringintis: & olei·p·l·compostu re nũmis sexaginta : uectura boum & operas sex nũmis septuaginta duobus cuppæ ornamẽta totidem : olei torculum & uasa cætera nũmis septĩgẽtis cæterus ornatus domi põpeiis ẽptus est nũmis tricẽtis octogĩtaquatuor: uectura ducẽtis octogĩta nũmis empta est ·Domi melius concinnatur & accomodatur ·Eo sumptu opus est ·Si orbes ueteres trapeto parabis me/dios crassos pede uno digitos tres & altos pede uno: foramen semipedem Quo quouorsum eos aduexetis ex trapeto temperato· Venuntur trapeti ad macerias nũmis centum octoginta: temperantur nũmis triginta : tãtidem pompeiis emuntur ·

Quæ ad uindemiam opus sunt: in tempore parentur · Caput·xxiii ·

FAce ad uindemiam quæ opus sunt: uti parentur : Vasa lauentur: corbulæ sarciantur: picentur dolia: & alia quæ opus sunt picentur·& cũ pluet: aqua imbuantur·& quala parentur & sarciãtur·Far molatur·mæne emantur·Oleæ caducæ saliantur ·Vuas misellas ad uinum Præliganeum quod operarii bibant ubi tempus erit: legito·succum puriter omniũ dieq; pariter in dolia diuidito·Si opus erit: defrutum indito ĩ mustum : cineris lixiui cocti partem quadragesimam addito defruti uel salis sesquilibram in culeum indito·Marmor si indes in culeum: libram indito in urnam: & misceto cum musto·Si ĩ dolium resinam indes: ĩ culeum musti·p·iii· bene cõmunito: inde in fiscellam indito: & facito uti ĩ dolio musti pendeat· eã crebro quassato uti resina deliquescat : Si inderis defrutum aut Marmor aut resinam dies uiginti permisceto crebro: tribulato q; quotidie·Tortiuũ mustum Circumcidaneum suo cuiq; dolio diuidito : additoq; pariter·

Vinum græcum et Helueolum quo fiat modo· Caput·xxiiii·

u Inum Græcum hoc modo fieri oportet. Vuas Apicias percoctas bene legito. Vbi delegeris in eius musti culeum aquæ marinæ ueteris quartas binas: uel salis puri modium & eum in fiscellam suspendito sinitoq; cum musto distabescat. Si helueolum uinum facere uoles: dimidium heluecli dimidium apicii indito: defrutiq; ueteris partem trigesimã addito. Quicqd uini defrudabis: partem trigesimam defruti addito.

¶ Vinum coctum quo fiat modo. Caput. xxv.

q Vum uinum coctum erit: et cum leget facito: uti seruetur familiæ primum. Sicq; facito: studeas bene percoctum siccumq; legere: ne Vinum nomen perdat. Vinaceos quotidie recentes succernito: Lectos æstibus substernito: uel cribrum eius rei parato eos conculcatos in dolia picata indito: uel ĩ latum uinarium picatum. id bene iubeto oblini: quod des bubus per hyemem. Indidem si uoles lauito paululum: et lorea erit familiæ quod bibat.

¶ Quod uindemia facta uasa reponantur. Caput. xxvi.

u Indemia facta uasa torcula corbulas fiscinas funis patibula fibulas iubeto suo quicquid loco condi. Dolia cum uino bis in die face ex tergeantur. Priuas scopulas in Dolia facito habeas illius rei: quis labra doliorum circunfrices. Vbi erit lectũ post dies triginta si bene deacinata erũt dolia: oblito. Si uoles de fece demere uinũ. tũ erit ei rei optimũ tẽp⁹

¶ Sementim uti facias. Cap. xxvii.

S Ementim facito ita: ocymum uitiam fœnum græcum fabam eruum pabulum bubus dato. Alteram & tertiam Pabuli Sationem facito Deinde alias fruges serito scrobisq; inuectito oleis ulmis uitibus ficis simul cum semine serito: si erit locus siccus: tum oleam pro sementi serito & quæ ante satæ erunt: teneras tum supputato: & arbores ablaqueato.

¶ Oleas uites & ficos & cæteras arbores cũ seres: quõ seras. Ca. xxviii.

o Leas ulmos ficos poma uites pinos cupressos cum feres: bene cũ radicibus eximito cum terra sua q̃plurima: circumligatoq; uti ferre possis in alueo: aut in corbula ferri iubeto. Caueto autem ne cũ uent⁹ fiet aut imber effodias aut feras. Nam id maxime cauendum est in scrobe qui impones: summam terram subdito. Postea operito terra radicibus fœni: deinde calcato pedibus bene: inde festucis uectibusq; calcato: quam optime poteris. Id erit ei rei primum. post hæc arbores crassiores digitos quiq; q̃ erũt: eas præcisas serito: oblinitoq; fimo sũmas & foliis alligato

¶ Stercus ad arbores colendas uti diuidas. Caput. xxviiii.

S Tercus diuidito sic. Partem dimidiam in segetem ubi pabulum seras inuehito: & si ibi olea erit: simul ablaqueato: stercus q; addito. Postea pabulum serito: partem quartam circum oleas ablaqueatas quãmaxime opus erit: addito: terraq; stercus operito. Alteram quartã partẽ ĩ pratum

reseruato: idq; cũ maxime opus erit ubi fauonius flabit: euehito lũa silẽti

¶ Quomodo bubus des & ouibus frondem. Caput. xxx.

Bubus frondem populeam ulmeam querneam Ficulneamq; usq;dũ habebis dato. Ouibus frondem uiridem usq;dum habebis: Præbeto. Vbi sementim facturus eris: ibi oues delegato: & frondem usq; ad pabula matura dato. Pabulum aridum quod condideris in hyeme: q̃ maxime conseruato: cogitatoq; hyems q̃ longa fiet.

¶ Ad oleam cogendam quæ opus sint. Caput. xxxi.

AD oleam cogendam quæ opus erunt parentur. Vimia matura salices per tẽpus legantur: uti sit ũde corbulæ fiãt: & ueteres sarciãtur Fibulæ unde fiãt aridæ iligneæ ulmeæ nuceæ ficulneæ face uti ĩ stercus aut ĩ aquam coniiciãtur. Inde ubi opus erit: fibulas facito: uectes iligneos aquifolios laureos aut ulmeos facito: uti fiẽt parati. prælũ de sappio atra potissimum facito: aut ulmeam aut pineam uel nuceam. Hanc atq; aliam materiem omnem cum effodies: luna decrescente eximito post meridiem sine uento austro. Tum erit tempestiua: cum semen suum maturum erit. Cauetoq; ne per rorem trahas aut doles materiem. Quæ semen maturum non habebit: cum glubet tempestiua erit. Vento austro caueto: ne quam materiem neue uinum tractes nisi necessario.

¶ Vti maturæ arbores putentur. Caput. xxxii.

VIneas arboresq; maturæ face uti incipias putare. Vites propages sulcos sursum uorsum quoad eius facere poteris uitis facito uti ducas. Arbores hoc modo putentur: rami diuaricentur quos relinques: & uti recte cædantur: & ne nimium crebri relinquantur: uites bene nodẽt per omnes ramos diligenter: caueto ne uitem præcipites: & ne nimium perstringas: arbores uti bene maritæ sint: uitesq; uti satis multæ afferant et sicubi opus erit de arbore deiciiantur: & in terram deprimantur: et biennio post præcidito ueteres.

¶ Vinea quo modo curetur: et uetus renouetur. Caput. xxxiii.

VIneam sic facito: uti curetur. Vitem bene enodatam deligato recte flexuosa ne sit: sursum uorsum semper adducito: quoad eius poteris uinarios custodesq; relinquito. Quamaltissimam uineam facito alligatoq; recte: Dum ne nimium cõstrigas. Hoc modo eam curato: capita uitium per sementim ablaqueato: Vineam puratam circunfodito: arare incipito ultro citroq; sulcos perpetuos ducito. Vites teneras q̃ primum propagato sed. occato. ueteres q̃ minium castrato: potius si opus erit: deiicito: biẽnioq; post præcidito. Vitem nouellam resecari tũ erit tẽpus: ubi ualebit. Si uinea a uite caluata erit: sulcos interponito: ibiq; uiuiradicem serito: ũbrã ab sulcis remoueto: crebroq; fodito. In uinea uetere serito ocymum Si macra erit quod granum capiat ne serito: & circũ capita addito sterc⁹

paleas uinaceas aut aliquid horum: quo rectius ualeat. Vbi uinea frōdere cœperit: pāpinato. Vineas nouellas alligato crebro: ne caules satæ pfrī gant. Et quæ iā uitis ī perticā ibit: eius pāpinos teneros alligato leniter: corrigitoq; uti recte spectēt. Vbi uua uaria fieri cœperit: uites sublgato pampinatoq;: & uuas expellito: circū capita sarrito. Salictū suo tempore cædito: glubito: arcteq; alligato. Librū cōseruato: & cū opus erit ī uinea ex eo in aquam coniicito. Vimīa unde corbulæ fiant: conseruato.

¶ De sementi faciunda & quo loco. Caput. xxxiiii.

Redeo ad sementim. Vbi quisq; locus frigidissimus aquosissimusque erit: ibi primum serito. In calidissimis locis sementim postremum fieri oportet. Terram caue cariosam tractes. Ager rubricosus & terra pulla atterina rudeta & arenosa. Item quæ aquosa non erit: ibi lupinum bonum fiet. In creta & uligine & rubrica & ager qui aquosus erit: semen adoreum potissimum serito: quæ loca sicca & non herbosa erunt & apta ab umbra: ibi triticum serito.

¶ Quis locis faba siligo & hordeum seri debeat. Caput. xxxv.

FAbam in locis ualidis non calamitosis serito. Vitiam & fœnū græcum q̄ minime herbosis locis serito. Siliginē triticum ī loco aperto & celso. ubi sol q̄ diutissīe fiet: seri oportet. Lentim in rudeto & rubricoso qui herbosus non fiet serito. Hordeum qui locus nouus erit: aut qui restibilis fieri poterit: serito. Trimestrem quo in loco sementin maturam facere non poteris: & qui locus restibilis crassitudine fieri poterit: seri oportet. Rapinam & coles rapicii unde fiāt & raphanū in loco stercorato bene aut in loco crasso serito.

¶ Quod stercus præstantius ad segetem. Caput. xxxvi.

QVæ segetem stercorant. Stercus columbinum spargere oportet in pratum uel in hortum uel in segetem. Caprinum: ouilum: bubulū: Item cæterum stercus omne sedulo conseruato. Amurcam spargas uel irriges ad arbores circum capita maiora amphoras: ad minora urnas cum aquæ dimidio addito: & prius ablaqueato non alte.

¶ Quæ mala in segete sint. Caput. xxxvii.

SIcariosam in terram iacies cicer: quod uellitur salsum est: & malum. Hordeum & fœnum græcum & eruum: hæc omnia segetē exuggunt: & omnia quæ uelluntur ex eis mala sūt. Nucleos in segetem ne indideris: qui suffocant fruges. Lupinum faba uitia & cætera stercus ūde facias habent. Lupinum paleas fabalia & cætera itidē. Aceris frondē iligneā querneā & segetū stipulas: ebulum & cicutam & circum sata herbam altam succide: & eam substernito ouibus bubusque. Frondem putridam & partem de nucleis succernito: & in lacum coniicito: eo aquam addito permiscetoq; rutro bene. Inde lutum circū oleas ablaqueatas addito: &

nucleos item cobuſtos addito. Vinea ſi macra crit : ſarmenta ſua cōcidito minute : & ibidem inarato aut infodito . Per hyemem lugubratione hæc facito . Ridicas & palos quos pridie in tecto poſueras ſiccos : Dolato : fa/culas facito . Stercus egerito : Niſi in trimeſtri lunaq; dimidiata ſit : Tum ne tangas. Materiem quam effodies aut præcides ab terra diebus ſeptem quibus luna plena fuerit : Optime eximetur. Omnino caueto : Ne quā ma/teriam doles neu cædas neu tāgas ſi potes : Niſi ſiccam neu gelidam neu rorulētam . Frumenta bis face ſarrias runcesq; : auenamq; diſtringas. De uinea & arboribus putatis ſarmenta deterge : Fiſcinā face : & uites & ligna in caminum congere : ficulna & codicillos ī aceruum componito

¶ DE fornace calcarea . Cap : . xxxviii .

f Ornacem calcaream pedes latam decem facito : altam pedes uiginti uſq; ad pedes tres ſummam latā redigito . Si uno præfurnio coques lacunam intus magnam facito uti ſatis ſiet : Vbi cinerem concipiat ne fo/ras ſit educendus . Fornacem bene ſtrui facito : Foras totam fornacem īſi/mam complectat̃. Si duobus præfurniis coques : lacuna nihil opus erit Cum cinere eruto opus erit : altero præfurnio eruito : in altero ignis erit Ignem caueto ne intermittas : Quin ſemper ſiet : ne ue noctu neue ullo tē/pore intermittatur caueto . Lapidem bonum in fornacem q̃ diutiſſimum q̃ minime uarium in fornacem indito. Cum fornacem facies : fauces præ/cipites deorſum facito . Vbi ſatis foderis : tum fornaci locum facito : ut q̃ altiſſimam & q̃ minime uentoſa ſiet . Si parum altam fornacem habebis ubi facies lateres : ſummum ſtatuito aut cementi ſummam cum luto extrī/ſecus oblinito . Cum ignem ſubdideris : ſi qua flamma exibit : luto oblito ne niſi per orbem ſummum . Ventus ad præfurnium caueto ne accedat . Inibi auſtrum caueto permaxime . Hoc ſigni erit : Vbi calx cocta erit : ſū/mos lapides coctos eſſe oportebit . Item infimi lapides cocti cadent : & flamma minus fumoſa exibit. Itaq; ſi ligna & uirgas non poteris uendere : neq; lapidem habebis unde calcem coquas : De lignis carbones coquito : uirgas & ſarmenta quæ tibi uſtioni ſupererunt : in ſegetem comburito . Vbi eas combuſſeris : ibi papauer ſerito .

¶ Quid confici per tempeſtatem debeat . Cap . xxxix .

u Bi tēpeſtates malæ erūt : Cū opus fieri nō poterit : ſtercus de ſter/quilinio egerito . Bubile ouile cortem & uillā bene purgato : Dolia plūbo uincito uel materie quernea uiti ſicca alligato . Si bene ſarſeris aut bene alligaueris : & in rimas Medicamentum indideris : Beneq; picaueris quoduis Dolium uinarium facere poteris. Medicamentum in dolium hoc modo facito : Cæræ ptē. i. reſiæ ptē. i. & ſulphuris ptē. xxxiii. Hæc omnia in calicem nouum indito. Eo addito gypſum contritum uti craſſitudo fiat quaſi Emplaſtrum : & eo dolia ſarcito . Vbi Sarſeris qui

colorem eundem facias: cretæ crudæ partes duas calcis tertiã cõmisceto inde laterculos facito: coquito in fornacem: cõterito: idq; inducito. Per imbrem ĩ uillam quærito: quid possit fieri. Ne cessetur mundicias facito. Cogitato si nihil fiet: nihilominus sumptum futurum.

Quid ueris tempore fiat. Cap. xl.

PEr uer hæc fieri oportet. Sulcos & scrobes fieri seminariis. uitiariis locum uerti: uites propagari. In locis crassis & humectis ulmos ficos poma oleas seri oportet. Ficos oleas mala pira uites inseri oportet luna silenti post meridiem sine uento austro. Oleas ficos pira mala hoc modo inserito: quem ramum insiturus eris præcidito: inclinato aliquantulum ut aqua defluat. Cum præcides caueto: ne librum conuellas. Sumito tibi surculum durum: eum peracuito: salicem græcam discindito: argillam uel cretam coaddito arenæ paululum & fimum bubulum. Hæc una bene condensato quãmaxime uti lutum fiat: dein capito tibi scissam salicem: ea que stirpem præcissam circunligato: ne liber frangatur. Vbi id feceris: surculum præacutum inter librum & stirpem arcito primoris digitos duos: postea capito tibi surculum quod genus inserere uoles: eum primorem præacuito obliquum primoris digitos duos. surculum aridum quem acueris: eximeto: eoq; arcito surculum quem inserere uoles. librum ad librum uorsum facito arcito usq; adeo quo præacueris. Idem alterum surculum tertium quartum facito. Quot genera uoles: tot indito: salicem græcam amplius circunligato: luto densato stirpẽ oblinito digitos crassum tres. Insuper lingua bubula obtegito si pluat: ne aqua ĩ librũ pmaẽat. eam lĩguam insuper librum alligato ne cadat. postea stramentis circundato: alligatoq; neu gelu noceat.

Vitis insitio & pirorum & malorum quali mõ fiat. Capt. xli.

VItis insitio una est per uer: altera est cum uua floret: ea optima est. Pirorum & malorum insitio per uer & per solsticium dies quĩquaginta & per uindemiam. Oleæ & ficorum ĩsitio est per uer. Vitem sic inserito: Præcidito quam inseres: eamq; mediam diffĩdito per medullam. eo surculos præacutos sarcito. Quos inseres medullam cũ medulla componito. Altera insitio est. Si uitis uitem contingat: uitem utrinque teneram præacuto oblique: & inter se se medullam cum medulla libro colligato. Tertia insitio est. Terebra uitem quam ĩseres: pertunditoq;. eo duos surculos uitigineos quod genus esse uoles: insertos obliquos arcito ad medullam: facito ut medullæ medullam coniungas arcito: ea quæ terebraueris alterum ex altera parte. Eos surculos facito sint longi pedes binos: eos terram dimittito: replicatoq; ad uitis caput medias uitis uĩclis in terram defigito: terraq; operito. Hæc omnia luto prædicto oblinito alligatoq; ĩtegitoq; ad eũ modum tanq̃ oleas.

¶Ficorum & olearum insitio alio modo Cap.xlii.

F Icos & oleas altero modo inserito. Quod genus aut ficum aut oleã esse uoles: inde librum scalpro eximito: & alterum librum cum gẽma de eo fico: quod genus esse uoles: fico apponitoq; in eum locum unde extraxeris in alterum genus: facitoq; uti conueniat. Librum lõgum facito digitos tres: & ad eundem modum oblinito: integitoq; uti cætera.

¶Vites & oleæ quomodo infodiantur. Cap.xliii.

S Vlcos si locus aquosus erit: alueatos esse oportet latos summos pedes tres: altos pedes quatuor: ĩsimum latum pedem unum & palmum. eos lapide circũsternito. Si lapis nõ erit: perticis saligneis uiribus controuersis collatis consternito. Si pertica non erit: sarmentis colligatis Postea scrobes simili modo facito: altos pedes tres scilicet latos pedes quatuor: et facito uti de scrobe aqua in sulcum defluat: & ita oleas ĩserito. Vitibus sulcos & propagationes ne minus pedibus binis quoquouersus facito. Si uoles uinea cito crescat: & olea quam seueris: semel in mẽse sarrito: sulcos & circum capita oleagĩa quot mensibus donec trimæ erũt fodere oportet. Eodem modo cæteras arbores procurato.

¶Oliuetum quo tempore putetur. Cap.xliiii.

O Liuetum diebus quindecim ante æquinoctium uernum incipito putare. Ex eo die dies quadraginta quinque recte putabis. Id hoc modo putato: locus qui recte ferax erit: quæ arida erunt: et siquid uentus ĩterfregerit: ea omnia eximito. Qui locus ferax non erit: eo plus concidito: aratroq; bene enodato: stirpesq; leues facito.

¶Quantam taleam oleaginam decidas. Cap.xlv.

T Aleas oleaginas: q̃s ĩ scrobe saturus eris: tripedaneas decidito: diligenterq; tractato: ne liber laboret. et cum dolabis aut secabis quas in seminario saturus eris: pedales facito: easq; sic inserito. Locus bipalio subactus siet: beneq; terra tenera si siet: beneq; glutusciet. Cum taleam demittes: pede tantum opprimito. si parum descendit maleolo aut mateola adigito: cauetoq; ne librum scindas cum adiges. Palo prius locum feceris: quo taleam demittas. Si ita seueris: utilis fiet talea: meliusq; uiuet. Taleæ ubi trimæ sunt: tum deniq; tibi curæ sunt: : ubi liber sese uertet. Si in scrobibus aut in sulcis seres: ternas taleasponito: easq; diuaricato: uel oculos serito supra terram ne plus quatuordigitos transuersos eminéant.

¶Seminarium quo fiat modo. Cap.xlvi.

S Eminarium ad hunc modum facito. Locũ q̃; optimum & aptissimũ & stercoratissimum poteris & q̃; simillimum genus terræ ubi semĩa positurus eris: hoc uti ne nimis longe semina ex seminario ferantur. Eũ locum bipalio uortito: delapidatoq; & circunsepito bene: & in ordine

ſerito: in ſeſquipedem quoquouorſum taleam demittito. opprimitoque pede. & ſi parum deprimere poteris: maleo aut matiola adigito. digitū ſupra terram facito ſemina emineant. fimo bubulo ſummam taleam oblinito: ſignumq; apud taleam apponito: crebroq; ſarrito. Si uoles cito ſeīa creſcant: ad eūdem modum alia ſēina ſerito.

ℂ Arundinetum & uitiariū uti ſeratur. Cap. xlvii.

ARundinem ſic ſerito. Ternos pedes oculos diſponito. Vitiarium eodē modo facito ſeritoq;. Vbi uitis bima erit: reſecato. Vbi trima erit: eximito. Si pecus paſcetur. Vbi uitem ſerere uoles: ter prius reſecato ꝗ̄ ad arborē ponas. Vbi qnq; nodos ueteres habebit: tum ad arborē ponito. quot annis porrinā ibi ſerito: quot annis habebis qd eximas.

ℂ Semina cupreſſi piri nucis & pini & cæteraꝝ arboꝝ qualiter ſerantur ac foueantur. Capt. xlviii.

POmarium ſeminariū ad eundem modum atq; oleaginum facito: Suum quodq; genus talearum ſerito. Semen cupreſſi ubi feres: bipalio uortito. uere primo ſerito. porcas pedes qnos latas facito. eo ſterc⁹ minutum addito & conſerito: glebisq; cōmunito. Porcam planam facito paululum cōcauam. Tum ſemē ſerito cribro tāꝗ̄ linum: & eo terrā cribro īcernito altam digitum tranuerſū. eam terram tabula aut pedibus cō planato. furcas circum affigito. eo perticas intendito. eo ſarmenta aut crates fricarias imponito: quæ frigus defendant & ſolē uti ſubtus homo ambulare poſſit facito: crebro runcatoq; ſimul ac herbas ſi cœperit naſci: eximito. Nam ſi herbam durā uelles: cupreſſos ſimul euelles. Ad eūdem modum ſemen piroꝝ maloꝝ ſerito: tegitoq;. Nuces pineas ad eūdē modum niſi tanꝗ̄ alium ſerito.

ℂ Vti uinea uetus de loco trāſferatur. Cap. xlix.

VIneam ueterem ſi in alium locum tranſfere uoles: dumtaxat brachium craſſum licebit. Primum deputato binas gemmas: nec amplius relinquito. ex radicibus bene effodito: uſque radices perſequito: & caueto ne radices ſaucies. ita uti fuerint: ponito in ſcrobe aut in ſulco: operitoq; & bene occultato. Eodemque. modo uineam ſtatuito alligato laxatoq; uti fuerat: crebroq; fodito.

ℂ Prata quomodo ſerantur. Cap. L.

PRata primo uere ſtercorato luna ſilenti: quæ irrigua non erunt. Vbi fauonius flare cœperit: tum prata defendes: depurgatoq;. herbas malas omnis radicitus effodito. Vbi uineam deputaueris: aceruum lignorum uirgarumq; facito. Ficos interputato: & in uinea ficos ſuccidito alte: ne eas uites ſcandant. Seminarium facito: & uetera reſarcito. Hoc facito anteꝗ̄ uineam defodere incipias. Vbi daps profanata conmeſtaq; erit: uerno arare incipito: & loca primum arato quæ ſicciſſima erunt: &

quæ craſſiſſima & aquoſiſſima erunt : ea poſtremum arato : dum ne prius obdureſcant. ¶Propagatio oleæ pomorumq; . Cap.Li.

p Ropagatio pomorum aliarũq; arborum ab arbore abs terra pulli qui naſcentur : eos in terram deprimito : extollitoq; primorẽ partem uti radicem capiat Inde biennio poſt effodito : feritoq; Ficum oleã malum punicum cotonium aliaq; mala omnia laurum myrtũ nuces prænestinas platanum . Hæc omnia a capite propagari eximiq; feriq; eodem modo oportet .

¶Quæ diligentius propagari uoles . Cap.Lii.

q Væ diligentius propagari uoles : ĩ aulas aut ĩ qualos pertuſos propagari oportet : & cum his in ſcrobẽ deferri oportet . In arboribus ubi radices capiant : calicem pertundito : per fundum aut qualum ramũ quem radicem capere uoles traiicito . Eum qualũ aut calicem terra ĩpleto calcatoq; bene : in arborem relinquito . Vbi ita fuerit : ramum ſub qualo præcidito . Qualum incidito ex una parte prope imum . Si uero calx erit conquaſſato cum eo qualo aut calice in ſcrobe poſito . Eodem modo uitẽ facito : eã ãno poſt recidito : feritoq; cũ qualo . Hoc modo quodq; genus uitis propagabis . ¶DE Fœniſitio. Cap.Liii.

f Oenum ubi tẽpus erit : ſecato : cauetoq; ne ſero ſeces . Priuſq; ſemẽ maturum ſiet ſecato : & quod optimum fœnum erit : ſeorſum condito . Per uer cũ arabitur : anteq; ocymum naſcatur : des quod edant .

¶Bubus pabulum . Cap.Liiii.

b Vbus pabulum hoc modo parari dariq; oportet . Vbi ſementim paueris : glandem parari legiq; conuenit : & in aquam coniici . Inde ſemodios ſingulis bubus ĩdies dari oportet (et ſi non laborabunt : paſcãt ſatius erit) aut modium uinaciorum quos in dolium condidetis . Interdiu paſcito : noctu fœni pondo . xxv . uni boui dato . Si fœnum non erit : frõdem illigneam & ederatiam dato . Paleas tricticeas & ordeaceas acus fabaginum uiciam uel de lupino : item de cæteris frugibus omnia condito . Cum ſtramenta condes : quæ herboſiſſĩa erunt : in tecto condito & ſale ſuperſpargito . Deinde ea pro fœno date . Vbi uerno daro cœperis : modium glandis aut uinaciorum dato : aut modium lupini macerati & fœni . p . xv . Vbi ocymũ tẽpeſtiuũ erit dato primũ . Maĩbus carpito : id renaſcet̃ Quod falcula ſecueris : non renaſcetur . Vſque ocymum dato donec areſcat Item temperate poſt uitiam dato : poſtea panicũ dato : ſecudũ panicũ frondem ulmeam dato . Si populneam habueris admiſceto : ut ulmeæ ſatis ſiet . Vbi ulmeam non habebis : querneam & ficulneam dato . Nihil eſt quod magis expediat : q̃ boues bene curare . Boues niſi p hyemem : cũ nõ arabũt : paſci nõ oportet . Nã uiride cũ edũt : ſemp id expectant : & fiſcellas haber̃ oportet : ne herbam ſectentur cum arabunt.

cv

¶ DE Lignis domini. Cap.Lv.

l Igna domino in tabulato cõdito : codicillos oleagineos radices in aceruo sub dio metas facito.

¶ Familiæ cibaria quãta dentur. Cap.Lvi:

f Amiliæ cibaria qui opus facient per hyemem tritici modios.iiii. s. uillico uillicæ epistatæ: opilioni modios.iii Conpeditis p hyemẽ panis põdo.iiii. Vbi uineam fodere cœperint: panis.p.v.usqueadeo dum ficus esse cœperint: deinde ad panes.iiii.redito.

¶ Vinũ familiæ quãtum det. Cap.Lvii.

u Inũ fãiliæ ubi uĩdemia facta erit: lorã bibat mẽses.iii.Mẽse.iiii.hemĩas.i. ĩ mẽse cõgios.iii.Mẽse.v.vi.vii.viii.ĩ dies sestarios.i.ĩ mẽse congios.v.Nono.x.xi.in dies hẽinas.iii.i.ãphorã.Hoc ãplius saturnalibus &cõpitalibus in singulos congios pro hoĩe.Summa uini in singulos homines intra annum cum compeditis ut quicquid operis facient : pro portione addito.Eos nõ ẽ nimiũ ĩ ãnos singulos uini.iiii.x.ebibere.

¶ Pulmentarium familiæ quãtũ det. Cap.Lviii.

p Vlmentarium familiæ oleæ caducæ q̃plurimum condito. Postea oleas tempestiuas unde minimũ olei fieri poterit: eas condito & partito: uti q̃diutissime durent.Vbi oleæ cõmesæ erunt: halecẽ & acetũ dato.Oleum ĩ menses dato unicuiq;.s.i.Salis unicuiq; ĩ ãno modium satis est

¶ Vestimenta familiæ. Cap.Lviiii.

u Estimenta familiæ tunicam.p.iii.s.saga alternis annis. Quotienscunq; tunicam aut sagam dabis: prius ueterẽ accipito: ũde cẽtones fiant.Sculponias bonas alternis annis dare oportet.

¶ Bubus cibaria. Cap.Lxi.

b Vbus cibaria annua singula in iuga singula lupini modios .c.xx. aut glãdis modios.cc.xl.fœni põdo lxxi.ocymi fabæ modios.xx. uiciæ modios.xxx. Præterea g̃nati uideto: uti satis uitiæ seras .Pabulũ cum seres.multas sationes facito.

¶ Quo modo ager colatur. Cap.Lxi.

q Vid est agrum bene colere: Bene arare. Quid secundum: Arare. Tertio: Stercorare.Qui oletũ sæpissime & altissimas radices exarabit: si male arabit: radices sursum abibunt: crassiores fient: & ĩ radices uires oleæ abibunt.Agrum frumẽtarium cum aras: bene & tempestiue ares: sulco uario ne ares.Cætera cultura est multum serere: & diligenter eximere semina: & per tempus radices q̃plurimas cum terra ferre .Vbi radices bene operueris: calcato bene: ne aqua noceat.Siqs quærat: quod tpũs oleæ serẽdæ fiet: agro sicco per sementim: agro læto per uer.

¶ Quot plostra habere oporteat. Cap.Lxii.

q Vot iuga boũ muloꝝ asinoꝝ habebis: totidẽ plostra esse oportet.

Funem q̃ꝫ longum esse oporteat. Cap.Lxiii.

F Vnem torculum esse oportet extentum.p.lv.Funem loreum in plo/strum.p.lx.lora retinacula longa.p.xxvi. Sub iuga in plostrum.p.xii.funiculum.p.xv.in aratrum sub iuga lorum.p.xvi. funiculum.p.viii.

DE olea legenda. Cap.Lxiiii.

O Lea ubi matura erit: q̃ꝫprimum cogi oportet: q̃ꝫminimum in terra & in tabulato esse oportet. In terra & in tabulato putrescit. Leguli uolunt: uti olea caduca q̃ꝫplurima sit: quo plus legatur. Factores ut in tabulato diu sit: ut fracida sit: quo facilius efficiant. Nolite credere oleũ in tabulato crescere posse. Quãcitissime conficies: tam maxime expediet: & totidem modiis collectæ plus olei efficient: & melius. Olea quæ diu fuerit in terra aut in tabulato: inde minus fiet olei & deterius. Oleum si poteris: bis in die depleto. Nam oleum q̃ꝫdiutissime in amurca & in fracibus: tã deterrimum erit.

Oleum uiride quomodo fiat. Cap. Lxv.

O Leum uiride sic facito: oleã q̃ꝫprimum extra tollito. Si est inquinata: lauito: a foliis & stercore purgato. Postridie aut post diem tertium q̃ꝫ lecta erit: facito oleam. Vbi nigra erit: stringito. Quã acerbissima olea erit: & oleum facies: tam oleum optimum erit. Domino de matura olea oleũ fieri maxime expediet. Si gelicida erunt: cum oleam coges triduum atqꝫ quatriduum post oleum facito. Eam oleam si uoles: salem spargito. Quãcalidissimum torcularium & cellam habeto.

Custodis & capulatoris officia. Cap. Lxvi.

C Vstodis & capulatoris officia. Seruet diligenter cellam & tabullarium. Caueat q̃ꝫminimum in torcularium & ĩ cellam ĩtroeatur. Quãmundissimo purissimoqꝫ fiat uase ahæneo: neque nucleis ad oleum ne utatur: nam si utetur: oleum male sapiet. Cortinam plũbeam ĩ lacum ponito: quo oleum fluat. Vbi factores uectibus premerint: continuo capulator cõcha oleum q̃ꝫdiligentissime poterit: tollat: nec cesset. Amurcã caueat ne tollat. Oleum in labrum primum ĩdito. Inde in alterum dolium indito. De his labris fraces amurcamqꝫ semper subtrahito. Cũ oleum sustuleris de cortina: amurcam dehaurito.

Item custodis in torcularia erunt officia. Cap. Lxvii.

I Tem custodis officia: quæ in torcularia erunt. Vasa pura habeant curentqꝫ uti olea bene perficiantur: beneqꝫ siccentur. Ligna in torculario ne cadant. Oleum frequenter capiant. Factoribus det ĩ factus olei sestarius: & in lucernam q꜌ opꝰ fiet. Fraces quotidie eiiciat. Amurcam cõmutet usqꝫadeo: donec in locum: qui in cella est: postremum ꝑuenerit Fiscinas spongia effingat. Quotidie locum oleo commutet. donec in dolium peruenerit in torculario & in cella. Caueat diligenter: ne quid

olei surripiatur ¶ Vasa olearia & uinaria extollere. .Cap.Lxviii.

u Bi uindemia & oleactas facta erit: praela extollito: funes torculos melipontos subductarios aut in carnario aut in praelo suspendito Orbes fibulas uectes scutulas fiscinas corbulas quala scalas patibula oia quis usus erit: in suo quodq; loco reponito.

¶ Dolia quomodo imbuantur. Cap.Lxviiii.

d Olia olearia noua sic imbuito. Amurca impleto dies . vii. Facito ut amurcam quotidie suppleas .Postea amurcam eximito & are/facito. Vbi arebit : cuminum pridie in aqua infundito. Ea postridie dilui to. Postea dolium calefacito. Minus q; si picare uelis tepeat: satis est. Le/uibus lignis facito calescat. Vbi temperate tepebit: tum cuminum indito: postea linito. Si recte laueris ĩ doliũ qnquageariũ cumini.p.iiii.satis erit.

¶ Bubus medicamentum. Cap.Lxx.

s I morbum metues: sanis dato salis micas.iii. laurea folia.iii. porri fibras.iii.ulpici spicas .iii. allii spicas .iii.thuris grana .iii. herbae sabinae plantas.iii.rutae folia.iii.uitis albae caules.iii. fabulos albos .iii. carbones uiuos.iii.uini .s.iii.Haec oĩa sublimiter legi teri darique opor/tet. Ieiunus fiet qui dabit. Ter triduum de ea potione unicuique boui da/to. Ita diuidito: cum ter unicuique dederis: oẽm absumas. Bosq; ipsus & q dabit: facito ut uterq; sublimiter stent. Vase ligneo dato.

¶ Bos si aegrotare coeperit. Cap.Lxxi.

b Os si aegrotauerit: dato continuo ouum unum gallinaceum crudũ Integrum facito: ut deuoret. Postridie caput unum ulpici cõterito: cum hemĩa uini facito bibat: sublimiter terat: & uase ligneo det. Bosque ipsus & q dabit. sublimiter stet. Ieiunus ieiuno boui dato.

¶ Boues ne pedes subterant. Cap.Lxxii.

b Oues ne pedes subterant: priusq; in uiã quoquã agas: pice liquida cornua infima unguito

¶ Quomodo bubus medicamentum. Cap.Lxxiii.

u Bi uuae uariae coeperint fieri: bubus medicamẽtum dato quot ãnis uti ualeant. Pellem anguinam ubi uideris: tollito: & condito : ne quaeras cum opus fiet. Eam pellem & far & salem & serpillum: haec omnia una conterito: cũ uino dato bubus õibus ut bibãt. Per aestatẽ boues aq; bonã & liqdã bibãt sẽp curato: ut ualeant refert.

¶ Panem depsiticum sic facito. Cap.Lxxiiii.

p Anem testitiũ sic facito. Mãus mortariũq; bñ lauato. Farinã ĩ mortarium ĩdito: aquae paulatim addito: subigitoq; pulchre. Vbi bñ su begeris defigito: coqtoq; sub testa. ¶ Libũ Hoc mõ facito. Cap.Lxxv.

l Ibum hoc modo facito. Casei pondo.ii.in mortario bene disterat. Vbi bene distriuerit: farinae siligineae libram: aut si uoles tenerius:

esse: sic libram similaginis solum eodem indito : permisceto q; cum caseo bene : ouum .i. addito : & una bene permisceto . Inde panem facito . Folia subdito : in foco calido sub testa coquito leuiter .

¶ Placentam sic facito . Cap. Lxxvi.

p Lacentam sic facito . Farinæ siligneæ libr̃ .ii. unde solum facias in tractu : farinæ libr̃ .iiii. & alicæ primæ .l.ii. alicam ĩ aquam ĩfũdito . Vbi bene mollis erit : in mortarium purum indito : siccato q; bene. Deinde manibus dempsito. ubi bene subactum erit : farinæ libr̃ .iiii. paulatim addito : id utrunq; tracta facito . In qualo ubi arescãt cõposito. ubi arebũt componito puriter : cum facies in singula tracta . Vbi dẽpseris : paruo oleo uncto tangito & circũtegito : ungito q;. Vbi tracta erunt : focum ubi coquas calefacito bene & textum . Postea farinæ libr̃. ii . conspargito condempsito q;. Inde facito solum tenue casei ouilis. p. xiiii. ne acidũ & bene recens in aquam ter indito : ibi macerato : aquam ter mutato . Inde eximito : siccato q; bene paulatim : siccum bñ in mortarium imponito. Vbi omnem caseum siccaueris : in mortarium purum manibus condempsito : cõminuto q; q̃ maxime. Deinde cribrum farinarium purum sumito : caseum q; per cribrum facito trãseat in mortarium. Postea indito mellis boni. p. iiii. s. id una bene commisceto cum caseo . Postea in tabula pura, quæ pateat pedem .i. ibi balteum ponito : folia q; laurea uncta supponito : placentam fingito . Tracta singula in totum solum primum ponito : deinde de mortario tracta linito : tracta addito singulatim . Item linito usq; adeo donec omnem caseum cum melle abusus eris . In summum tracta singula indito : postea solum contrahito : ornato q; focum . deinde premito temperato q; . Tunc placentam imponito : texto caldo operito . Videto ut bene & ociose percoquas : aperito dum inspicias bis aut ter . Vbi cocta erit : eximito & melle ungito . Hæc erit placenta semodialis.

¶ Spiram sic facito. Cap. Lxxvii.

Piram sic facito . Qũantum uoles pro ratione : ita uti placenta fit : eadem omnia facito : nisi quod alio modo fingito in solo tracta : cũ melle oblinito bene . Inde tãq; restim tractes facito : ita imponito in sole de simplicibus completo bene arte . Cætera omnia quasi placentam facias : facito coquito q;.

¶ Scriblitam sic facito . Cap. Lxxviii .

Criblitam sic facito . In balteo tractes caseo : ad eundem modum facito : uti placentam sine melle : coquito q; .

¶ Globulos sic facito . Cap. Lxxviiii .

g Lobos sic facito . Caseum cum alica ad eundem modum misceto . Inde quantos uoles facere facito : in æneum caldum unguen ĩdito . Singulos aut binos coquito : uersato q; crebro duabus rudibus : coctos

eximito. Eos melle ungito, papauere īfriato: ita ponito.

¶ Encitum sic facito. Cap. Lxxx.

E Ncitum sic ad eundem modum facito: ut globulos: nisi calicem pertusum cauum habeat. Ita unguen caldum fundito. Hoc pestum quasi spiram facito. Idq; duabus rudibus uersato præstatoq;. Item ungito coloratoq;: caldum ne nimiū: id cū melle aut cū mulso apponito.

¶ Herneū sic facito. Cap. Lxxxi.

H Rneum placentum tanq; placentam: Eadem omnia indito: quæ in placentam eo permisceto: in alueo indito: in hirneam fictilem eam demittito. In aulam æneam aquæ calidæ plenam ita coquito ad ignem. Vbi coctum erit: hirneam constringito. ita ponito.

¶ Spæricam quomodo facies. Cap. Lxxxii.

S Pæricam sic facito: ita uti spiram: nisi sic effingito: detractis caseo melle sphæras pugnum altas facito. Eas in solo cōponito: densas eodem modo componito atq; spiram: itēq; coquito.

¶ Votū pro bubus. Cap. Lxxxiii.

V Otum pro bubus ut ualeant sic facito. Marti Siluano in Silua interdius in capita singula boum uotum facito. Adoris libras tres & lardi. p. quatuor. s. uini sestarios tres. s. Id in urnas liceto coniicere: & uinum idem in unum uas iceto coniicere. Eam rem diuinam uel seruus uel liber licebit facere. Vbi res diuina facta erit: statim ibidem consumito. Mulier ad eam rem diuinam ne adsit: neue uideat quomodo fiat. Hoc uotū inānos singulos uoles: si licebit uouere.

¶ Sauillum sic facito. Cap. Lxxxiiii.

S Auillum hoc modo facito. Farinæ selibram: casei. p. ii. s. una commisceto quasi libum mellis. p. ii. & ouum. Catinum fictile oleo ungito. Vbi bene omnia commiscueris: in catinum indito. Catinum texto opito. Videto ut bene pcoquas: moleum ubi altissimum est. Vbi coctum erit: catinum eximito: melle ungito. papauer īfriato: sub testo subde pauilsp: postea eximito. ita pone cū catino & lingulas.

¶ Pultem punicā sic facito. Cap. Lxxxv:

P Vltem punicam sic coquito. Libram alicæ in aquā īdito: facito ut bene madeant. Id fundito in alueum purum: eo casei recentis. p. iii. mellis. p. s. ouum unum: oīa bene pmisceto. Ita īsipito ī aulā nouā.

¶ Graneā triticeā sic facito. Cap. Lxxxvi.

G Raneam triticeam sic facito. Selibram tritici puri in mortarium purum indat: lauetque bene: corticem decenter eluat. Postea in aulam indat & aquam puram: coquatq;. Vbi coctū erit: lacte addat paulatim usq; adeo: donec cremor crassus factus erit.

¶ Amyllum sic facito. Cap. Lxxxvii.

AMylum sic facito. Siliginem purgato bene: Postea in alueum idat: eo aquam addat bis in die. Die decimo aquam exiccato: Exurgeto bene: in aluco puro misceto bene: facito tāq; fæx fiat. Id in linteum nouū indito: Exprimito cremorem in patinam nouam aut in mortarium: Id omne ita facito: & refricato denuo. Eam patinam ī sole poīto: ut arescat. Vbi arebit in ollam nouam indito: īde facito cū lacte coquat.

Salem candidum sic facito. Cap. Lxxxviii.

SAlem cādidum sic facito. Amphoram defracto collo puram īpleto aquæ puræ: in sole ponito: ibi fiscellam cū sale populari suspendito & quassato: suppletoq; identidem. Id aliquotiens in die facito usq; adeo: donec sal desierit tabescere biduum. Id signi erit: menam aridam uel ouum demittito: si natabit: ea muries erit: uel carnem uel caseos uel salsamenta quo condas. Porro muriam in labella uel in patina in sole poīto. Vsqueadeo in sole habeto: donec concreuerit. Inde flos salis fiet. Vbi nubilabitur noctu sub tecto eo ponito. Quotidie cū sol erit in sole poīto.

Gallinas & anseres sic farcito. Cap. Lxxxviiii.

GAllinas & anseres sic farcito. Gallinas teneras quæ primū parierit concludat: polline uel farina ordeacea consparsa curandas faciat. Eas in aquam intingat: & in os mittat: paulatim quotidie addat: & gula cōsideret quod satis sit. Bis in die faciat: & meridie bibere dato: nec plus aquas: ita fiet horam. i. Eodem modo anserem alito: nisi prius dato bibere bis in die & bis escam.

Palumbum recentem sic farcito. Cap. Lxxxx.

PAlūbum recentem sic farcito. Vti prensus erit: ei fabam coctam tostam primum dato. Ex ore in eius os inflato item aquam. Hoc dies. vii. facito. Postea fabam fresam puram & far purum facito: & fabæ tertia pars ut inferuescat. Cum far incipiat: puriter facito & coquito bene. Id ubi excusseris deponito: bene oleo manum ungito: depsitoq; primum pusillum: postea magis depses: oleo tangito: depsitoq;. Dum poteris facere turundas ex aqua: des escam tēperatam.

Aream sic facito. Cap. Lxxxxi.

AReam sic facito. Locum ubi facias confodito: postea amurca cō spargito bene: finitoq; combibat. Postea cōminuito bene glebas Deinde coæquato: & pauiculis uerberato. Postea denuo amurca cōspargito: finitoq; arescat. Si ita feceris: neq; formica nocebit: neq; herbæ nascētur.

Frumento ne gurgulio noceat. Cap. Lxxxxii.

FRumento ne gurgulio noceat nec mures tangāt: lutum de amurca facito palearum parum addito: finito marcescāt bene & subigito Eo granarium totum oblinito: crasso luto postea conspargito: amurca bene ōe quod lutaueris. Vbi aruerit: eo frumentum refrigeratum cōdito

Gurgulio ne noceat frumento.

gurgulio nõ nocebit. ¶ Olea si fructũ nõ fert. Cap.Lxxxxii.

O Lea si fructum nõ fert: ablaqueato. Postea stramenta circũpõito. Postea amurcam cum aqua commisceto æquas partes. Deinde ad oleam circunfundito ad arborem maximam amphoram unam conmixti satis est. Ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc si facies ad arbores feraces: hæ quoq; meliores fient. Ad eas tamen stramenta ne ad dideris. ¶ Fici uti grossos teneant. Cap.Lxxxxiii.

F Ici uti grossos teneãt: facito omnia quæ modo oleæ: & hoc ãplius: cum uer apparet terram adaggerato terram. Si ita feceris & grossi non cadent: & fici scabræ nõ fiẽt: & multo feraciores erunt.

¶ Conuoluulus ĩ uinea ne fiat. Cap.Lxxxxiiii.

C Onuoluulus in uinea ne fiat: amurcã condito: puram benefacito: in uas æneũ indito congios duos: postea igne leui coqto: rudicula agitato crebro usqueadeo: dum fiat tam crassum q̃ mel. Postea sumito bituminis tertiarium & sulfuris quartariũ. Conterito in mortario per se utrũq;. Postea infriato q̃minutissime in amurcam caldam: & simul rudicula misceto: & denuo coquito sub dio. Nam si in tecto coquas cum bitumen et sulfur additũ est: excãdescet Vbi erit tã crassũ q̃ uiscũ: sinito frigescat. Hoc uitem sub caput & sub brachia ungito. Conuoluulus non nascetur. ¶ Oues ne scabræ fiãt. Cap.Lxxxxv.

O Ves ne scabræ fiant: amurcam cõdito: puram bene facito: aquam in lupino deferuerit: & fæcem de uino bono inter se omnia pariter commisceto. Postea cum detonderis: unguito totas. sinito biduum aut triduum consudent. Deinde in mari lauito: si aquam marinam non habebis facies aquã salis: ea lauito. Si hæc sic feceris: nõ scabræ fiẽt: & lanæ plus & meliorem habebunt: & ricini nõ erunt molesti. Eodem modo in omnes quadrupedes utito: si scabræ erunt.

¶ Amurcæ unguentum. Cap.Lxxxxvi.

A Murca decocta axem ũguito & lora & calciamenta & coria omnia & meliora facies.

¶ Vestimenta ne tineæ tangant. Cap.Lxxxxvii.

V Estimenta ne tineæ tangant: amurcam decoquito ad dimidium: & ungito fundum arcæ & extrinsecus pedes & angulos. Vbi ea adaru erit: uestimenta condito. Si ita feceris: tineæ non nocebunt. Et item omnem supellectilem si unges: non putrescet. & cũ ea terseris splendidior fiet. Itẽ oĩa ænea ũguito sed prius extergito. Postea cum unxeris ea uti uoles extergito: splẽdior erit: & erugo non erit molesta.

¶ Fici aridæ ut integræ sint. Cap.Lxxxxviii.

F Ici arridæ si uoles ut integræ sint: ĩ uas fictile condito. Id amurca decocta unguito.

¶Oleum ſic in metretam indes. Caput.Lxxxxviiii.

Oleum ſic in metretam nouam īditurus eris. Amurca ita uti eſt cru/da prius colluito: Agitatoq; diu ut bene cōbibat. Id ſi feceris: Metreta oleum nō bibet: et oleum melius fuerit: & metreta ipſa firmior erit.

¶Virgas myrteas uti ſerues: Item aliud genus. Cap.C.

Virgas myrteas ſi uoles cum baccis ſeruare: Item aliud genus quod uis: et ſi ramulos ficulneos uoles cum foliis: inter ſe alligato: faſci/culos facito: Eos in amurcam demittito: ſupraſtet amurca facito. Sed ea quæ demiſſurus eris: ſumito paulo acerbiora. Vas quo condideris oblito plane.

¶Si bouem aliamq; quadrupedem ſerpens momorderit Cap.Ci.

Melanthii acceptabulum: & quod medici uocāt ſmyrneum: cōterito ī uini ueteris hemina. Id per nares īdito: & ad ipſum morſum ſter/cus ſuilum apponito. Et idem hoc (Si uſus euenerit) Homini facito.

¶Boues uti ualeant: Cap.Cii.

Boues uti ualeant: & curati bene ſint & qui faſtidient cibum: uti ma/gis cupide appetant: pabulum quod dabis amurca ſpargito: primo paululum: dum conſueſcāt: Poſtea magis: & dato rarenter bibere cōmix/tam cū aqua æquabiliter quarto qntoq; die: Hoc ſi feceris: Ita boues & corpore curatiores erunt: & morbus aberit.

¶Vinum familiæ per hyemē. Cap.Ciii.

Vinum familiæ per hyemem quo utantur. Muſti quartarios.x.in do/lium indito: aceti acris.q: ii. Eodem infundito ſapæ quadrantalia duo: aquæ dulcis.q.i. Hæc rude miſceto ter in die dies.v.continuos. Eo addito aquæ marinæ ueteris ſeſtarios.Lxiiii.& operculum īdolium īdito & oblīto dies.x. Hoc uinum durabit tibi uſq; ad ſolſtitium. Si qd ſupfue/rit poſt ſolſticium: acetum acerrimum & pulcherrimum erit.

¶Qui ager a mari longe aberit: ibi uinū græcum ſic facito. Cap.Ciiii.

Muſti.q.xx.in ahenum aut plūbeum infundito: Ignem ſubdito. Vbi ebullibit uinum: ignem ſubducito. Vbi iam uinum refrixerit: ī doli/um quadragenarium infundito: ſeorſum aut in uas aquæ dulcis.q.i.īfun/dito: ſalis mod.i.ſinito muriam fieri. Vbi muria facta erit: eodem ī dolio infundito. Schœnum & calamum in pila contundito: quod ſiet ſextarium unum. eodem in dolium confundito: ut odoratum ſiet. Poſt dies.xxx.. dolium oblinito. Ad uer in amphoras diffundito: Biennium ī ſole ſinito poſitum eſſe. Deinde in tectum conferto. Hoc uinum non erit deterius q̄ꝫ coum.

¶Aquæ marinæ concīnatio. Cap.Cv.

Aquæ marinæ quartarium.i.Ex alto ſumito: Quo aqua dulcis non accedat: ſeſquilibram ſalis fringito: eodem indito et rude miſceto

usq̄adeo: donec ouum gallinæ coctum natabit: desinito miscere. Eodē uini ueteris uel aminii uel miselli albi congios duos infundito: misceto probe. Postea in uas picatum confundito & oblinito. Siquidē plus uoles aquæ marinæ concinare: pro portione oīa ea facito.

Quomodo labra dolioꝝ circumlinas: & ut odorata sint: & ne quid uitii in uinum accedat. Caput. Cvi.

SApæ congios. vi. q̄ optime infundito in ahenum aut ī plunbeum. & iris aridæ contusæ heminam & sertam campanicā. p. v. bene odoratam una cum iri contundas: q̄ minutissime per cribrum cernas: & una cum sapa coquas sarmētis: & leui flamma cōmoueto. Videto ne aduras. Vsq̄ coqto: dū dimidium excoqs. Vbi refrixerit: cōfundito ī uas picatū bene odoratum: & oblinito. Vtitor in labra doliorum.

Vinū si uoles experiri duratuꝝ sit: nec ne. Cap. Cvii.

POlentam grandem dimidium acceptabuli in caliculum nouū īdito & uini sestarium de eo uino eo quod uoles experiri eodem īfūdito & imponito in carbones: facito bis aut ter inferueat. Tum id percolato: polentam adiicito. Vinum ponito sub dio. Postridie mane gustato. Si id uinum sapiat quod in dolio est: scito duraturum. Si subacidum erit: non durabit.

Vinum aspeꝝ lene fieri. Cap. Cviii.

VInum asperum quod erit: lene & suaue si uoles facere: sic facito. De eruo farinam facito libr̄. iiii. & uini cyathos. iiii. conspargito sapa. Postea facito laterculos. Sinito combibant noctem & diem. Postea commisceto cum eo uino ī dolio: & oblinito dies. lx. Id uinum erit lene et suaue et bono colore & bene odoratum.

Odorem deteriorem uino demere. Cap. Cviiii.

TEstam de tegula crassam puram calfacito in igni bene. Vbi calebit eam picato: resticula alligato: testam demittito in dolium infimum leniter: sinito biduo oblitum dolium: Si demptus erit odor deterior Id optime si non: sæpius facito: dumodorem malū dēperseris.

Si uoles scire in uinum aqua addita sit nec ne. Cap. Cx.

VAsculum facito de materia hederacea. Vinum id quod putabis aquā habere eodem mittito. Si habebit aquā: uinum effluet: aqua mācbit. Nā nō continet uinum uas hederaceū.

Vinum coum si facere uoles. Cap. Cxi.

AQuam ex alto marinam sumito: mari tranquillo cum uentus non erit dies. lxx. ante uindemiam: quo aqua dulcis non perueniat. Vbi hauseris de mare: in dolium fundito. nolito implere. quadrātalibus qnq̄ minus sit q̄ plenum. operculum imponito: reliquito qui interspiret. Vbi dies. xxx. præterierint: transfundito in alterum dolium puriter: et leuiter Relinquito in imo: quod Desederit: post dies Viginti in Alterum item

dolium traffondito: Ita relinquito usq; ĩ uindemiam. Vnde uinum coum facere uoles: Vuas reliquito ĩ uineasito: bene coquantur. Et ubi pluerit & ficcauerit: tunc deligito. Et ponito in Sole biduum aut triduum sub dio. si Pluuiæ non erũt. Si pluuia erit: in tecto in cratibus cõpoĩto: & si qua acina corupta erunt depurgato. Tum sumito aquã marinam quadrãtalia. s. s. & in dolium quinquagenarium infundito: aquæ marinæ quadrãtalia x. Tum acĩa de uuis misellis decarpito de scopio. In idem Dolium usq; dũ impleueris manu comprimito acina: Vt cõbibant aquam marinam. Vbi compleueris dolium: Operculo operito: Relinquito qua interspiret. Vbi triduum preterierit: eximito de dolio: & in torculario calcato: & id uinum condito ĩ dolia lauta & puta & sicca.

¶ Vt odoratum bene sit. Cap. Cxii.

Svmito testam picatam. Eo prunam lenem Indito: Suffito: Serta & schoeno & palma quam habent unguentarii poĩto in dolia: & opito ne odor exeat: anteq; uinum indas. Hoc facito pridie q; uinum ĩfundere uoles: De lacu uinum q; primum in dolium ĩdito: finito dies. xv. apertam anteq; oblinas Relinquito: qua interspiret uinum. Postea oblinito. Post dies xl. diffũdito ĩ amphoras: & addito ĩ singulas amphoras sæpæ sestariũ. i. Amphoras nolito implere nimium ansarum infimarum fini. Anphoras in sole ponito: ubi herba non fiet: amphoras operito: ne aqua accedat: et ne plus quatriduum in sole siueris. Post quatriduum in culeum cõpoĩto et in Sapa.

¶ Vinum si uoles cõcinnare ad aluum. Cap. Cxiii.

VInum si uoles concĩnare ut aluum bonam faciat: secundũ uĩdemiã ubi uites ablaqueãtur: q; tum putabis ei rei satis esse uini: tot uites ablaqueato & signato Earum radices circum secato: & purgato. Veratri radices in pila contũdito: eas radices dato circum uitem: stercus uetus & ueterem cinerem et duas partes terræ circuudato. Radices uitis terram insuper ĩiicito. Hoc uinum seorsum legito. Si uoles seruare ĩ uetustatem: ad aluum mouendam seruato: Nec commisceas cum cætero uino. De eo uinum cyathum sumito: et misceto aqua: et bibito ante cenã. Sine piculo aluum mouebit.

¶ Vinum ad aluum mouendam. Cap. Cxiiii.

IN uinum mustum ueratri atri Manipulum coniicito ĩ amphoram. Vbi satis efferbuerit: de uino manipulum eiicito. Id uinum seruato ad aluum mouendam. Ad idem.

VInum ad aluum mouendam concinnare. Vites cum ablaqueabũt: signato rubrica: Ne admisceas cum uino cætero. Tris fasciculos ueratri atri circũponito circum radices: Et terram Insuper iniicito. Per uindemiam de his uitibus quod delegeris seorsum seruato: Cyathum in

cæteram potionē īdito: aluū mouebit: et postridie perpurgabi sine piculo

¶ Lentī quomodo seruari oporteat. Cap.Cxv.

l Asserpitium aceto diluito: permisceto Lentim aceto Lasserpitiato: et in Sole ponito. Postea lentim oleo perfricato: sinito arescat Ita integra seruabitur recte.

¶ Oleæ albæ quomodo condiantur. Cap.Cxvi.

o Leæ albæ quemadmodum condiantur. Anteq̄ nigræ fiant contūdantur: & in aqua deiiciantur: crebro aquam mutet. Deinde ubi satis maceratæ erunt: exprimat: & in acetum coniiciat: & oleum addat & salis selibram. In modum olearum fœniculum & lentiscum seorsum condat in acetū. Si una admiscere uoles cito utitor. ī orculam calcato manibus siccis. Cū uti uoles sumito.

¶ Oleā albā secūdū uindemiā qua utaris. Cap.Cxvii.

o Leam albā secundum uīdemiā qua uti uoles sic cōdito. Musti tātūdem addito quātū aceti. Cætera itē cōdito ita: uti supra scriptū est.

¶ Epitiꝝ albū nigrū & uarium. Cap.Cxviii.

e Pitirum album nigrum uariumq; sic facito. Ex oleis albis nigris uariisq; nucleos eiicito. Sic condito. Concidito ipsas. Addito oleum acetū coriandrum cynimum fœniculum rutam mentam. in orculam condito: oleum supra sciet: ita utitor.

¶ Mustum si uoles totum annum hr̄e. Cap.Cxviiii.

i N āphorā mustum indito: & corticem oppicato: demittito ī piscinam post. xxx. diē eximito: totum annum mustum erit.

¶ Mustaceos sic facito. Cap.Cxx.

f Arinæ siligineæ modium unum musto cōspgito. Anisum. cyminū adipis. p. ii. casei librā: & de uirga lauri deradito: eodem addito. Et ubi defrixeris: lauri folia subtus addito: dum cōcoques.

¶ Vinum concinare ad lotium. Cap.Cxxi.

u Inum concinare: si lotium difficilius transibit. Capidam uł iuniperum contundito in pila: libram indito in duobus congiis uini ueteris. In uase æneo uel plumbeo deferuefacito. Vbi refrixerit: in lagenam indito. Id mane ieiunūs sumito cyathum: proderit.

¶ Vinum ad ischiacos cōcinare. Cap.Cxxii.

u Inum ad ischiacos sic facito. De iunipero materiam semipedē crassam concidito minutim. Eam feruefacito cum congio uini ueteris. Vbi refrixerit: in lagenam confundito. & postea id utitor. Vini cyathum mane ieiunis proderit.

¶ Vt interdiu canes clausos habeas. Cap.Cxxiii.

c Anes interdiu clausos esse oportet: ut noctu uigilantiores & acriores sint. ¶ Vinum myrteū sic facito. Cap.Cxxiiii.

m Yrtam nigram arefacito in umbra. Vbi iam erit passa: seruato ad/uindemiam. In urna musti contundito myrtæ semodium: id obli/nito. Vbi desiuerit feruere mustum: myrtam eximito. Id est ad aluum cru/dam & ad lateris dolorem & ad cæliacum: & si aluus non consistet: & ad tineas & lumbricos.

Ad tormina: & si aluus non consistat: & si tineæ & lumbrici molesti existent. Cap. Cxxv.

t Riginta mala punica acerba sumito: contundito: indito in urceum & uini nigri austeri congios tres. Vas oblinito: post. xxx. dies opito & utitor. Ieiunus heminam bibito.

Ad dispepsiam & stranguriam. Cap. Cxxvi.

m Alum punicum ubi florebit: colligito. Tres heminas in amphorā infundito. Vini quartar. i. ueteris addito. Et fœniculi radicem pu/ram cōtusam heminam unam. Oblinito amphorā. & post dies. xxx. apito & utitor. Vbi uoles cibū concoquere & lotium facere: hinc bibito quātū uoles sine periculo. Idem uinum tinias perpurgat et lūmbricos: si sic con/cines. Incœnatum iube esse postridie. Thuris drachmam conterito: et mel coctum drachmam unam: et uini sestarium et origanum: dato ieiuno et puero pro ætate in triobolum et uini heminam. Supra pilam inscendat et saliat decies: et deambulet.

Habitationem delutare. Cap. Cxxvii.

t Erram q̃maxime cretosam uel rubricosam eo amurcam in fundito: paleas indito. Sinito quatriduum fracescat. Vbi bene fracuerit: ru/tro concidito. Vbi concideris delutato. Ita neq̧ aspergo nocebit: neque mures caua facient: neq̧ herba nascetur: neq̧ lutamenta scindent se.

Area frumentaria quomodo fiat. Cap. Cxxviii.

a Rea ubi frumentum teratur: sic facies. Cōfodiatur minute terra. Amurca bene conspargatur: et combibat q̃plurimum. cōminuito terram. et cylindro: aut pauicula coæquato. Vbi coæquata erit: neq̧ for/micæ molestæ erūt: et cum pluet lutum non erit.

Ligna amurca aspargantur. Cap. Cxxviiii.

c Odicillos oleaginos et cætera ligna amurca cruda perspargito: et in sole ponito: pbibant bene. Ita neq̧ fumosa erūt: et bñ ardebūt.

Dapem p bubus. Cap. Cxxx.

p Iro florente dapē pro bubus facito. Postea uerno arare īcipito. Ea loca primum arato: quæ rudeta arenosaq̧ erūt. Postea utiq̧ quæ grauissia atq̧ aquosissima erunt: ita postremo arato

Dapē quomomo facias. Cap. Cxxxi.

d Apem hoc modo fieri oportet. Iouidapali culignā uini quantam uis polluceto. Eo die feriæ bubus et bubulcis et q dapē faciēt. Cū

d

Amurcæ

ligna ut bn ardeat

polucere oportebit sic facies. Iupiter dapalis: q tibi fieri oportet: in domo familiaque mea culignam uini dapi eius rei ergo. Macte uino inferiori esto. Macte hac illace dape polucenda esto. Manus interluito. Postea uinum sumito. Iupiter dapalis macte istace dape polucenda esto. Macte uino inferiori esto. Vestæ si uoles dato. daps Ioui assaria pecuina urna uini Ioui caste. Prophanato sine contagione. Postea dape facta: serito milium panicum lentim allium.

Propagatio arborum

¶ Propagatio pomorum cæterarumque arborum. Cap. Cxxxii.

Arboribus ab terra pulli qui nati erunt: eos in terram deprimito. Extollito uti radicem capere possint. Inde ubi tempus erit: effodito: seritoque recte. Ficum oleam malum punicum mala strutea cotonia aliaque mala omnia laurum cypriam delphicam prunum myrtum coniugulum & myrtum album & nigrum nuces auellanas prænestinas platanum: hæc omnia genera a capitibus propagari & eximi ad hunc modum oportebit. Quæ diligentius seri uoles: in calicibus seri oportet. In arboribus radices uti capiant: calicem pertusum sumito tibi: aut quassilum: per eum ramulū transferito: cum quassilum terra impleto calcatoque: in arborem relinqto. Vbi biennium erit: ramum tenerum infra præcidito: cum quassilo serito. Eo modo quod uis genus arborum facere poteris: uti radices bene habeant. Item uitem in quassilum propagato: terraque bene operito: āno post præcidito: cū qualo sertio.

¶ Anteque messē īcipias: ut porcum præcidaneū facias. Cap. Cxxxiii.

Priusque messem facias porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet Cereri prca præcidanea: porcam foeīam prius q hasce fruges condantur far triticum ordeū fabam semen rapiciū thure uino Ioui Iano Iunoni præfato. Prius q porcam foeminam īmolabis: Iano struem cōmoueto sic. Iane pater te hac strue commouenda bonas preces te precor uti sies uolens propitius mihi liberisque meis domo familiæque meæ mactus hoc ferto. Fertum Ioui moueto: & mactato sic. Iupiter te hoc ferto obmouendo bonas preces precor uti sies uolens propitius mihi: liberisque meis domo familiæque meæ uicinis hoc ferto. Postea uinum Iano dato sic. Iane pater uti te strue commouenda bonas preces bene precatus sum: eiusdem rei ergo macte uino inferiori esto. Postea Ioui sic: Iupiter macte esto: uino inferiori esto. Postea porcā præcidaneā immolato. Vbi exta poriecta erunt: ita uoueto: struem cōmoueto mactatoque item uti prius feceris. Item Iano uinū dato: & Ioui uinū dato. Item uti prius datū ob struē obmouendum & fertum libādū: postea Cereri exta & uinum dato.

¶ Tunicæ & centones ferramenta & reliqua utensilia ubi emantur. Cap. Cxxxiiii.

ROmæ tunicas togas ſaga: cẽtones ſculponeas calibus & mintur/
nis: cuculiones ferramenta falces palas ligões ſecures ornamenta
murices catellas uẽafro: palla ſueſſæ: et in lucanis ploſtra: trabes albæ
romæ dolia: labra tegulæ ex uenafro. Aratra in terram ualidã romanica
bona erunt: in terrã pullã cãpanica: iuga romanica optĩa erunt. Vome/
ris ĩdutilis optimus erit. Trepeti põpeiis. Nolæ ad rufi maceriã: claues
cloſtra romæ ac hamæ. Vrnæ oleariæ urcei aquarii uinariæ urnæ et alia
uaſa ænea capuæ. Nolæ fiſcinæ cãpanicæ caniæ utiles ſunt. Funis ſubdu
ctarius ſpartum omne capuæ: fiſcinas romaicas ſueſſæ: caſiæ optiæ erũt.
Romæ funem torculum ſiquis faciet caſini. L. nũmis: uenafri mintnis
. oleo indere oportet coria bona. viii. noſtratia recenti aqua deperſta ſiẽt
q̃ minimum ſalis habeant: ea depſere et ungere unguine prius oportet:
tum ſiccare. Funem exordiri oportet longum pedes. lxxii. toros. iii. habeat
lora in toros ſingulos. ix. latas digitos duos. Cum tortus erit longus. p.
xlviii. in commiſſura abibit. p. iii. reliquum erit pedes. xlvi. ubi extentum
erit accedet. p. v. longus erit. p. li. Funem torculum extentum longum eſſe
oportet. p. . v. maximis uaſis: minoribus. p. li. Funem loreum imploſtrum
iuſtum. p. xl. ſemifunium. p. xlv. lora retinacula in ploſtrum. p. xxxvi. ad
aratrum. p. xxvi. lora productoria. p. xxxvii. s: ſubiugia in luſtrum lora. p.
xix. funiculum. p. ii. x. in aratrum ſubiugia in luſtrum lora. p. xii. funiculum
p. xx. trapetos latos maximos. p. iiii. s. orbes altos. p. iii. &. s. orbes medios
ex lapidicinis cum eximet craſſum. p. i. & palmum intermiliarium & labrũ
. p. ii. digitos. ii. labra craſſa digitum ſecundarium. Trapetum latum. p. iiii
et palmum: inter miliarium et labrum pes. p. i. digit. i. labra craſſa digi. v.
orbes latos. iiii. et digit. v. craſſos. p. i. et digit. iii. foramen in orbem in
orbes ſemipedem quoquouerſum facito: tertium trapetum latum. p. iiii.
inter miliarium et labrũ. p. i. digit. v. orbis alius. p. iii. digit. iii. craſſos
p. i. digit. ii. Trapetum ubi aduectum erit: ubi ſtatues ibi et connodato
concinnatoq;.

¶ Pollintionem quo pacto dari oporteat. Cap. Cxxxv.

IN agro caſinate et uenafri in loco bono parte octaua corbis diui/
dat: ſatis bona ſeptima tertio loco ſexta ſi granum modio diuidat
ptem. v. uẽafro ager optimus. ix. ptem corbis diuidat. Si communiter pĩ/
ſunt q̃ ex pte pollintori pars eſt: eã ptem ĩ piſtrinũ pollintor ordeum. v.
modio fabam quinta modio diuidat.

¶ Vineam redemptori partiario quomodo des. Cap. Cxxxvi.

VIneam curandam partiario bene curet fundum: arbuſtum: agrũ fru
mentarium: Partiario fœnũ & pabulũ quod bubus ſatis ſies illic
qui ſient cætera omnia pro ĩ diuiſo.

¶ Boues quomodo feriis cõiũgere licet. Cap. Cxxxvii.

b Oues feriis coniungere licet. Hoc licet facere. Trahāt ligna fabalia frumentum quod non daturus eris. Mulis equis asinis feriae nullae: nisi in familia sunt.

Queadmodū lucum collucare debeas. Cap. Cxxxviii.

l Vcum collucare romano more sic oportet. Porco piaculo facito. Sic uerba concipito. Si deus si deæ cuius illud sacrum est uti tibi ius est porco piaculo facere: illiusce sacri coercendi ergo. Harumq; rerū ergo siue ego siue quis iussu meo fecerit: uti id fecerit: recte factum siet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor: uti sies uolens propitius mihi domo familiæq; meæ liberisq; meis. Harumsce rerū ergo macte hoc porco piaculo īmolando.

Si fodere uelis altero piaculo qd facere debeas. Cap. Cxxxviiii.

SI fodere uelis altero piaculo eodem modo facito: hoc amplius dicito: opis faciundi cā cū opus quotidie p ptes facito: sed si intermiseris: aut feriæ publicæ aut familiares ītercesserīt: altero piaculo facito.

Si agrū lustraueris: qd facere debeas tunc. Cap. Cxl.

a Grum lustrare sic oportet imperans solitaurilia circūagi cum diuis uolentibus: quodq; bene eueniat mando tibi inani uti illa solitaurilia fundum agrum terramq; meam quota ex parte siue circumagi siue cirferenda censeas: uti cures lustrare. Ianum Iouemq; uiuo præfamino sic dicito: Mars pater te precor quæsoq;: uti sies uolens propitius mihi domo familiæq; meæ. quouis rei ergo agrum terram fundumq; meum solitaurilia circumagi iussi. Vti tamen orbos uisos inuisosq; uiduertatem uastitudinemq; calamitates intemperiasq; prohibessis defendas auerruncesq;. Vtiq; tu fruges frumenta uineta uirgultaq; grandire beneq; euenire sinis. Pastores pascuaq; salua seruassis: diuisq; bonam salutem ualitudinemq; mihi domus familiæq; nostræ. Harumsce rerum ergo fundi terræ agriq; mei lustrandi lustrique faciendi. Ergo sicuti dixi macte hisce solitaurilibus lactentibus immolandus esto. Mars pater eiusdem rei ergo macte hisce solilactentibus taurilibus esto. Item esto. Item cultro facito struem & ferrum uti adsiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis: agnum uitulumque sic oportet. Eiusq; rei ergo mactes hisce solitaurilibus immolandis esto nominare uetat matrem neque aguum uitulumq;. Si minus inomnis litabis sic uerba concipito. Mars pater siquid tibi illisce solitaurilibus lactētibus. neque satisfactum est: his solitaurilibus piaculo. Si uno duobusue dubitauerit: & sic uerba cōcipito. Mars pater: q̄ tibi illuc porco neq; satisfatum est: te hoc porco piaculo.

Villici officia. Cap Cxli.

u Illici officia: quæ sunt quæ dominus præcipit: ea omnia quæ ī fundo fieri oportet: quæq; emi parariq; oportet: quomō quae cibaria

dari familiæ oportet: eadem uti cures faciasq; moneo. Domino quæ dicet audiens sis. Hoc amplius: quomodo uillicam uti oportet: & quomodo imperari oportet: uti in aduentu domini: quæ opus sunt parentur: curẽturque diligenter.

¶ Villicæ officia. Cap. Cxlii.

VIllicæ quæ sunt officia curato faciat. Si eam tibi dederit dominus in uxorem: ea esto contentus. Ea te metuat. Facito: ne nimium luxuriosa fiet. Vicinas aliasq; mulieres q̃ minimum utatur. Neue ad domũ neue ad sese recipiat. Ad cœnam ne quo eat. Ne ue ãbulatrix fiet. rẽ diuinã ne faciat: ne ue mandet q ꝓpter eam faciet iniussu dñi aut dñae. Scito dominum pro tota familia rẽ diuinam facere. Mũda fiet. Villam conuersam mũdamq; habeat. Focum purum circũuersum quotidie prius q̃ cubitum eat: habeat. Calendis nonis festus dies cum erit: coronam in focum indiat. Per eos itaq; dies Lari familiari pro copia suppliciter. Cibũ tibi & familiæ curet: uti coctum habeat. Gallinas multas & oua uti habeat. Pira arida sorba ficos uuas passas serua in sapa. Pira & uuas in doliis & mala etiam strutia. Vuas in uinaceis & urceis in terra obrutas. Et nuces recentes prenestinas in urceo in terra obrutas habeat. Mala scantiana in doliis & alia quæ cõdi solent & siluatica. Hæc omnia quot ãnis uti cõdita habeat. Farinam bonam & subtile far sciat facere.

¶ Lex oleæ legendæ. Cap. Cxliii.

OLeam legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini: aut quem custodem fecerit: aut cui olea uenierit. Oleam ne stringito: ne ue uerberato iniussu domini aut custodis. Si aduersus ea quis fecerit: quod ipse hodie delegerit: pro eo nemo soluet: neque debebitur. Oleam qui legerint: omnes iuranto ad dominum aut custodem sese oleam non surripuisse: neq; quemq̃ sub dolo malo ea oleitate ex fundo. L. Manlii. Qui eorum ita non iurauerint: quod is legerit: pro eo nemo argentum dabit: neque debebitur. Oleam cogi recte: satis dato arbitratu. L. Manlii Scalæ ita uti datæ erunt: ite reddito: nisi quæ uetustate fractæ erunt. Si nõ erũt: reddet: et ꝙ arbitratu deducet. Si quid redẽptoris opera dño datum erit: resoluito. Id bõi uiri arbitratu deducetur. Legulos quot opus erit præbeto & factores. Si non præbuerit: quanti cõductum erit aut locatum erit: deducetur: tanto minus debebitur. De fundo ligna & oleam non deportat. Qui oleam legerit qui deportauerit: in singulas deportationes. H. ii. deducentur: neq; id debebitur. Omnem oleam parum metietur. Modio oleario assiduos homines quĩquagita præbeto: duas partes strictorum præbeto. Ne quis concedat: quo olea legunda & faciunda carius locetur. Extra quam si quẽ socium ĩpræsentiarum dixerit: si quis aduersum ea fecerit: si dominus aut

d iii

custos uolent iurent omnes socii. Si non ita iurauerit: pro ea olea legun/da & faciunda nemo dabit: neq debebitur ei qui nō ita iurauerit. Acces/siōes in. M. d. cc. accedant oleæ salsæ. M. v. olei puri. p. ix. In tota oleitate. v. aceti. q. ii. quod oleo salso nō acceperunt: dum oleam legēt ī modios sigulos. H. dabūtur.

Lex oleæ faciūdæ. Cap. Cxliiii.

OLeam faciūdam hac lege oportet locare. Facito recte arbitratu dñi aut custodis. Qui id negocii curabit: si ex uirgis uasis opus erit: facito. Homines eos dato: qui placebunt aut custodi: aut qui eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarii conducti erunt: aut facienda locata erit: pro eo resoluito: aut deducetur. Oleum ne tangito utendi causa: neq furandi causa: nisi quod custos dederit aut dominus. Si sumpserit: in singulas sumptiones. s. xl. deducent: neq debebitur. Factores qui oleum fecerint: omnes iuranto aut ad dominum aut ad custodem: sese de fundo. L. Manlii: neq alium quemq suo dolo malo oleum neq oleam surripuisse. Qui eorum non ita iurauerit: quæ eius pars erit: deducetur: neq debebitur. Socium nequem habeto: nisi quem dominus iusserit aut custos. Si qd redemptoris opera domino damni datum erit: uiri boni arbitratu deducetur Si uiride oleum fiet: facito accedat oleum & sal suæ usioni: quod satis fiet & uasa uiminea.

Lex oleæ pendentis. Cap. Cxlv.

OLeam pendentem hac lege uenire oportet. Olea pendens in fundo uenafro uenibit. Qui oleam emerit: amplius q̄ q̄ti emerit: omnis peccuniæ cētesima accedet. Preconium præsens: s. s. L. & oleum romanici. p. cccl. uiridis. p. ii. oleæ caducæ. M. L. strictiue. M. x. Medio oleario mensum dato unguinis. p. x. ponderibus modiisq domini datoris primæ cotylas duces. Dies argento ex Kalend. mensium. x. oleæ legendæ faciūdæ quæq locata est: & si emptor locarit idib' soluito. Recte hæc dari fieriq satisq dari domino aut cuius erit promittito. Satisque dato arbitratu domini. Domino cum solutum erit: aut ita satis datum erit: quæ in fundo illata erunt: pigneri sūto. Ne quid de fundo eorum deportato. Siquid deportauerit: domini esto. Vasa torcula funes scalas trapetos siquid & aliud datum erit: salua recte reddito: nisi quæ uetustate fracta erunt. Si non reddet: æquum soluito. Si emptor legulis & factoribus: qui illic opus fecerit nō soluerit: cui dari oportebit: si dñs uolet soluat. Emptor dño debito: & id satisdato. proq ea re ita uti. s. s. ē: itē pigneri sunto.

Lex uini pendentis. Cap. Cxlvi.

LEge hac uinum pendens uenire oportet. Vinaceos illutos & fæcem relinquito. Locus uinis ad Kalendas octobris primas dabitur. Si non ante ea exportaueris: dominus uino quod uolet faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti.

¶Lex uino in doliis. Cap.Cxlvii.

u Inum in doliis hoc modo uenire oportet. Vini in culeos singulos quadragenæ & singulæ urnæ dabuntur: quod neque aceat: neque muceat. Id dabitur in triduo proximo. Boni uiri arbitratu degustato. Si non ita fecerit: pro degustato erit. Quot dies per dominum mora fuerit: quo minus uinum degustet. totidem dies emptori procedent. Vinum accipito ante Kalend. ian. primas. Si non ante acceperit: dominus uinum admetietur. Quod admensum erit: pro eo dominus resoluito. Si emptor postulauerit domino iusiurandum: dabit uerum fecisse. Locus uinis ad Kalend. octobr. primas dabitur. Si ante non deportauerit: dominus uino quod uolet faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti.

¶Lex pabulo. Cap.Cxlviii.

q Va lege pabulum hybernum uenire oporteat. Qua uendas finis dicito. Pabulum fini accipito. Ex Kalendis septembris prato sicco decedat. Vbi pirus florere cœpit: prato irriguo. Vbi super inferq; uicinus permittet: tum decedito. Vel diem certam utriq; facito. Cætero pabulo Kalend. martiis cedito. Bubus domitis binis canterio uni cum emptor pascet: domino pascere recipitur. Oleris asparagis lignis aqua itinere actu domini usioni recipitur. Si quid emptor aut pastores aut pecus emptoris domino damni dederit: boni uiri resoluat. Si quid dominus aut familia aut pecus emptori damni dederit: uiri boni arbitratu resoluetur. Donicum pecuniam satisfecerit aut delegerit: pecus & familia quæ illic erit pigneri sunto. Si quid de his rebus controuersiæ erit: romæ iudicium fiat.

¶Fructus ouium qua lege uenierit. Cap. Cxlviiii.

f Ructum ouium hac lege uenire oportet. In singulas casei pondo. i. s. dimidium aridum: lacte feriis quod mulserit dimidium & præterea lactis urnam. Hisce legibus agnus diem & noctem qui uixerit: in fructum. & Kalen. iun. emptor fructu decedat. Si intercalatum erit tamẽ Kalen. maiis agnos. xxx. ne amplius promittat. Oues quæ non pepererint binæ pro singulis in fructu cedent. Die lanam & agnos uendat. Menses x. coactore releget porcos sectarios. In oues denas singulos pascat. Conductor. ii. menses pastorem præbeat. Donec domino satisfecerit aut soluerit: pignori esto.

¶Quo pacto cupressseta seri oporteat. Cap. CL.

m Emius Parthenius nolãus ad hũc modum monstrauit. Semen cupressi tarentinæ per uer legi oportet: materiem ubi ordeum flauescit. Id ubi legeris in sole ponito: semen purgato: id aridum condito: uti aridũ expositũ fiet. Per uer serito ĩ loco: ubi terra tenerrima erit: quã pullã uocãt: ubi aqua ꝓpter fiet. eũ locũ stercorato primũ bñ stercore capri

aut ouilo. Tū uortito bipalio terram: cū stercore bñ cōmisceto. Depurgato ab herba graminibusq;. Bene terrā cōminuito: areas facito pedes latas quaternos: sub cauas facito uti cauæ aquā cōtiere possīt. In terras sulcos facito: q̄ herbas de areis purgare possis. Vbi areæ factæ: erūt: semē serito crebro: ita ut linū seri solet. Eo cribro terrā incernito. Dimidiatū digitum terrā altam succernito. Id bene tabula aut manibus aut pedibus cōplanato. Siquando non pluet. uti terra sitiat: aquam irrigato leuiter in areas. Si non habebis unde irriges: gerito inditoq; leuiter. Quotienscunque opus erit: facies uti aquam addas. Si herbæ natæ erunt: facito uti ab herbis purges q̄ tenerrimis: & quotiens opus erit: per æstatem ita uti dictum est fieri oportet: & ubi semen satum fiet: stramentis operiri: ubi gramen nasci cœperit tum demi.

¶ Quæ Memius & M. Manlius de uino emptoribus admetiendo mōstrauerint. Cap. CLI.

q Vod autem Memius & M. Manlius monstrauerunt: in diebus xxx. quibus uinum legeris: aliquotiens facito scopas: uirgeas ulmeas aridas in asserculo alligato. Eabus latera doliis intrinsecus usque bene perfricato: ne fæx in lateribus adhærescat.

¶ DE Vino fæcato. Cap. CLII.

u Inum fæcatum sic facito. Fiscinas olearias cāpanicas duas illius rei habeto. Eas fæcis impleto: sub prælūq; subdito: exprimitoq;.

Vinum emptoribus quomodo admetiaris. Cap. CLIII.

u Inum emptoribus sine molestia quomodo admetiaris. Labrum culeare illi rei facito. Id habeat ad summum ansas. iiii. uti transferri possit. Ad imum pertundito. Ea fistulam subdito uti obturarier rite possit. & ad summum: qua fini culeum capiet. pertundito. Id in suggestu inter dolia positum habeto: uti hoc in culeum de ea uinū salire possit. Id impleto: postea obturato.

¶ Per hyemem de agro aquā pellere. Cap. CLIIII.

p Er hyemem aquam de agro depellere oportet. In monte fossas inciles duras habere oportet. Prima auctumnitate cum pluuius est: tum maxime ab aqua periculum est. Cum pluere incipiet: familiam cum ferreis sarculis exire oportet. Incilia aperire: aquam deducere in uias: & segetem curare oportet uti fluat. In uilla cum pluet: circuire oportet. sicubi perpluat: & signare carbōe: cum desierit pluere: uti tegula mutetur. Per segetem in frumentis aut in segete aut in fossis sicubi aqua consistat: aut aliquid aquæ obstat: id emittere patefieri remouerique oportet.

¶ Medicamenta brassicæ. Cap. CLV.

d E brassica quod concoquit. Brassica est quæ omnibus oleribus antistat. Eam esto uel coctam uel crudam. Crudā si edas: i acetū īnguito.

mirifice cõcoqt: aluum bonam facit. Lotiumq; ad omnes res salubre est. Si uoles in conuiuio multum bibere: cænareq; libenter: ante cœnam esto crudam quantum uoles ex aceto. Et item ubi cœnaueris: comesto aliqua. Vbi folia reddent te quasi nihil ederis: biberisq;: bibesq; quantum uoles. Aluum si uoles deiicere: superiorem sumito brassicæ: quæ leuissima erit. p. iiii. Inde facito manipulos æquales tres: colligatoq;. Postea ollam statuito cum aqua. Vbi occipiet feruere: paulisper demittito unum manipulum. Feruere desistet. Postea occipiet feruere: paulisper demittito usq; admodum dum. v. numeres. Tum eximito. Item facito alterum manipulum. Item tertium postea coniicito contundito: item eximito. In linteũ exuggito succum: quasi heminam in pocillũ fictile. Eo indito salis micam quasi eruum: & cymini triti quantum oleat. Postea ponito pocillum in sereno noctu. Qui poturus erit: lauet calida. Bibat aquam mulsam. Cubet incœnatus. Postea mane bibit succum. Deambuletq; horas. iiii. Agat negotii si quid habet. Vbi libido ueniet nauseæ: & apprehendet: decũbat: purgetq; sese. Tantum bilis pituitæq; eiiciet: uti ipse miretur: unde tantum stet. Postea ubi decoritum uersus ibit: heminam aut paulo plus bibat. Si amplius ibit: sumito farinæ minutæ: conchas duas. Infriet in aquam: paulum bibat: constituet. Verum quibus tormina molesta erunt: brassicam in aquam macerare oportet. Vbi macerata erit: coniicito in aquam calidam: coquito usq;dum ea commadebit bene. aquam defundito Postea salem addito & cymini paululum: & pollinem polentæ eodem addito. Et oleum postea feruefacito. Infundito in catinum uti frigescat. Eo interito. Quod uolet cibi postea edat. Sed si poterit solam brassicam esse edat. Et si sine febre erit: dato uini atri duri. Aquæ tum bibat quamminimum. Si febris erit: aquam. Id facito continuo quotidie mane. Nolito multum dare: ne pertedescat. Vti possit porro libenter esse: ad eundem modum uiro & mulieri & puero dato. Nunc de his quibus ægre lotium it: quibusque substillum est. Sumito brassicam: coniicito in aquam feruentem: coquito paulisper uti subcruda fiet. Postea aquam diffundito nõ omnem. Eo addito oleum & salem & cymini paululum. Inferuefacito paulisper: postea iusculum frigidum sorbere & ipsam brassicam esse: uti quãprimũ excoquatur: quotidie id facito.

Quot brassicæ genera & quæ natura. Cap. CLvi.

P Rincipio te cognoscere oportet: quot genera brassicæ sint: & cuiusmodi naturam habeant. Omnia ad salutem temperat: commeatq; sese semper cum calore arido simul humido & dulci & amaro & acri. Sed quæ uocatur septem bona incõmixta natura omnia hæc habet brassica. Nunc uti cognoscas naturã earũ. Pria ẽ leuis: quæ noĩat

Ea ẽ grãdis latis foliis: caule magno: ualidam habet naturã: & uim

magnam habet. Altera eſt criſpa: apia uocatur. Hæc eſt aſpera & natura bona ad curationem. Validiorque eſt: q̄ quæ ſupraſcripta. Item eſt tertia: quæ lenis uocatur: minutis caulibus tenera & acerrima. Omnium eſt iſtarum tenui ſucco uehementiſſima. Et primum ſcito de omnibus braſſicis nulla eſt illiuſmodi medicamento. Ad omnes tumores: ad omnia uulnera eam contritam imponito. Hæc omnia ulcera purgabit: ſanaque faciet ſine dolore. Eadem tumida concoquit. Eadem erumpit. Eadem uulnera putrida cancroſque purgabit ſanoſq; faciet: quod medicamentum aliud facere non poteſt. Verum prius q̄ id imponas: aqua calida multa lauato. Poſtea bis in die contritam imponito. Ea omnem putorem adimet. cancer ater: is olet: & ſaniem ſpurcam mittit. Albus purulentus eſt. Sed fiſtuloſus: & ſubtus ſuppurat ſub carne. In ea uulnera huiuſcemodi tere braſſicam: ſanum faciet. Optima eſt ad huiuſmodi uulnus. Et luxatum ſi quod eſt: bis die calida foueto. Braſſicam tritam opponito: cito ſanum faciet. Bis die id opponito. Dolores aufert: & ſiquid contuſum ē erumpet. Braſſicam tritam opponito: ſanum faciet. Et ſiquid in mammis ulceris natum: & carcinoma Braſſicam tritam opponito ſanum faciet. Et ſi ulcus acrimoniam eius ferre non poterit: farinam hordeaceam miſceto: ita opponito. Huiuſmodi ulcera omnia hæc ſana facet. quod aliud medicamentum facere non poteſt: nec purgare. Et puero & puellæ ſi ulcus erit huiuſcemodi: farinam hordeaceam addito. Et ſi uoles eam cōſectam lautam ſiccam ſale aceto ſparſam eſſe: ſalubrius nihil erit. Quo libentius edas aceto mulſo ſpargito mentam ſiccam & rutam coriandrum ſectam ſale ſparſam paulo libentius edes. Id bene faciet: & mali nihil ſinet in corpore conſiſtere: & aluum bonam faciet. Siquid antea mali intus erit: omnia ſana faciet. De capite & de oculis omnia deducet: & ſanum faciet. Hāc mane eſſe oportet ieiunum. Et ſi bilis atra ē: & ſi lienes turgent: & ſi cor dolet: & ſi iecora aut pulmones aut præcordia uno uerbo omnia ſana facit. Et intro quæ dolitabunt: eodem ſilſium inradito: bonum eſt. Nam uenæ omnes: ubi ſufflatæ ſunt ex cibo: non poſſunt perſpirare: in toto corpore: unde aliquis morbus naſcitur. Vbi ex multo cibo aluus non it: pro portione braſſica ſi uteris: id ut te moneo: nihil iſtorum uſu ueniet & morbus. Verum morbum articularium nulla res tantum purgat: quantum braſſica cruda: ſi edes conciſam: & rutam & coriaudrum conciſam. ſic & laſerpitium in ſalſa ex braſſica & aceto oximelle & ſale ſparſa. Hæc ſi uteris: omnes articularios poteris expellere. Nullus ſumptus eſt: & ſi Sumptus eſſet: tamen ualitudinis cauſa experirer: Eam mane oportet ieiunum eſſe. Omnis qui inſomnioſus eſt: hac eadem curatione ſanum facies. Verum aſſam braſſicam & unctam calidam ſalis paululum dato homini ieiuno. Quamplurimam ederit: tam citiſſimum ſanus fiet ex eo

morbo. Tormina quibus molesta erunt: sic facito. Brassicam macerato bene: postea in aulam deiicito: deferuefacito bene. Vbi cocta erit bene: aquam defundito. Eo addito. oleum bene: et salis paulum et cuminum & pollinem polentæ. Postea bene feruefacito. Vbi feruerit: ĩ catinum ĩdito. Dato edat si poterit. sine pane. si non: dato panem par ibidem madefaciat. Et si febrim non habebit: dato uinum atrum bibat. Cito sanus fiet. Et hoc si quando usus uenerit: qui debilis fiet: hæc res sanum facere potest. Vbi brassicam edit ita: uti suprascriptũ est. Et hoc amplius: lotium cõseruato eius qui brassicam esitauerit. Id calfacito. Eo hominem demittito. Cito sanum faciet hac cura. Expertum hoc est. Item pueros pusillos: si laues eo lotio: nunquam debiles fient. et quibus oculi parum sunt clari: eo lotio inunguito: plus uidebunt. Si caput aut ceruices dolent: eo lotio caldo lauito: desinent dolere. Et si mulier eo lotio locos fouebit: nũq̃ ii uirosi fient. Et fouere si oportet. Vbi in scutea ferueceris foetæ: subsellam supponito pertusam. Ea mulier assidat. Circum uestimenta eam dato. Brassica erratica maximam uim habet. Eam arefacere conterrereq; oportet bene minutim. Si quem uoles purgare: pridie ne coenet: & mane ieiuno dato brassicam tritam aquæ cyathos quattuor. Nulla res tam bene purgabit: neq; elleborum neq; scamoneum: & sine periculo. Et scito salubrem esse corpori. Quos diffidas sanos facere facies. Qui hac purgatiõe purgatus erit: sic eum curato. Sorbitione liquida hoc per dies. vii. dato. Vbi esse uolet: carnem assam dato. Si esse non uolet: dato brassicã coctã & panem. & bibat uinum leue dilutum: lauet raro. Vtatur unctione. Qui sic purgatus erit: diutina ualitudine utetur: neq; ullus ueniet morbus nisi sua culpa. Et si quis ulcus tetrum uel recens habebit: hãc brassicam erraticam aqua inspargito: opponito: sanum facies. Et si fistula erit: & turũdã non recipiet: diluito: indito in uesicam: & callamum alligato. Ita premito. In fistulam introeat. Ea res sanum faciet cito. Et ad omnia uetera ulcera & noua cõtrita cum melle oppõito sanum faciet. Et si polypus in naso introierit: brassicam erraticam aridam tritam in malum coniicito: et ad nasum admoueto. Ita subducito susum animam q̃plurimum poteris. In triduo polypus excidet. Et ubi ceciderit: tum aliquot dies idem facito: ut radices polypi persanas facias. Auribus si parum audies: terito cum uino brassicam: succum exprimito: in aurem intro tepidum instillato. Cito intelliges te plus audire. Deinde ĩpetigini porcæ brassicam oppõito: sanã faciet: et ulcus non faciet.

fistula

polypi

¶ Aluum deiicere hoc mõ oportet. Cap. CLvii.

Aluum si uis bene deiicere: sume tibi ollam. Addito eo aquæ sestarios. vi. et eo addito ungulam de perna. Si ungulam non habebis: pone de perna frustum. p. s. quãminime pingue. Vbi iam incipit coctum

esse: eo addito brassicæ coliculos .ii. betæ coliculos .ii. cum radice sua: feniculæ paulum: herbæ mercurialis non multum: mitulorum .l.ii. piscem captionem & scorpionem .i. cochleas .vi. & lentis pugillum. Hæc omnia coquito usque ad sestarios tres iuris. Oleum ne addideris. Itidem sume tibi sestarium unum tepidum. Adde uini coi cyathum unum. Bibe interquiesce. Deinde iterum eodem modo: deinde tertium. Purgabit te bene. Et si uoles insuper uinum coum mixtum bibere: licebit binas. Ex his tot rebus: quot scriptum est: unum quod eorum uis aluũ deiicere potest. Verum ea re tot res sunt: ut bene deiicias: & suaue est.

Ad intertriginẽ remedia. Cap. CLviii.

I. Ntertrigini remedium. Cum in uia ibis: absynthii pontici surculũ sub ãnulo habeto.

Luxum ut excantes. Cap. CLviiii.

L Vxum siquod est: hac cantione sanum fiet. Arundinem prende tibi uiridem .p. iii. aut .v. longam. Mediam diffinde: & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in alio .S.f. motas danata daries dardaries astararies: dic una pariter usque dum coeant. Ferro ĩsup iactato: ubi coierint: & alteram altera tetigerint: id manu prende & dextra: sinistra præcide. Ad luxum aut tracturam alliga: & sanum fiet: & tamen quotidie cantato in alio .S.f. uel luxato. Vel hoc modo haut haut haut ista pista sista: damiabo damaustra: & luxato. Vel hoc modo: Haut haut haut istagis tursis ardannabon damaustra.

Asparagus quo modo serat. Cap. CLx.

L Ocum oportet bene subigere: qui habeat humorem aut loco crasso Vbi erit subactus: areas facito: ut possis dextra sinistraque sarrire runcare: ne calcetur. Cum deformabis: interuallum facito inter areas semipedem latum in omnes partes. Deinde serito. Ad lineam grana bina palo aut terna demittito. Eodem palo cauum terra operito. Deinde supra areas stercus spargito: bene serito. Secundum æquinoctium uernum: ubi natum erit: herbas crebro purgato: cauetoq; ne asparagus una cum herba uellatur. Quo anno seueris substramentis p hyemem operito: ne præuratur. Deinde prĩo uere apito sarritoq; rũcatoq;. Post ãnum tertiũ q̃ seueris incendito uere prĩo. Deĩde ne ante sarrieris: q̃ asparagus natus erit: ne in sarriendo radices lædas. Tertio aut quarto ãno asparagũ uellito a radice. Nam si defringes stirpes fient: & itermorientur. Sed usq; licebit uellas: donicum in semen uideris ire. Semen maturum fit ad auctũnũ. Ita cũ sumpseris semen: incendito. Et cum cœperit asparagus nasci: sarrito: & stercorato. Post annos .viii. aut .ix. cum iam uetus est: digerito: & in quo loco positurus eris: teram bene subigito: & stercorato. Deinde fossulas facito: qua radices asparagi demittas. Interuallum sit ne minus pedes

ſigulos īter radices aparagi euellito:& ſic circumfodito:ut facile euellere poſſis. Caueto ne frangatur. Stercus ouilū ꝙplurimum fac ingeras. Id eſt optimū ad eam rē. Aliud ſtercus herbas creat.

¶Salſura pernarum & offellæ puteolanæ. Cap.CLxi.

PErnas ſic ſalire oportet:ī dolio aut ſeria. Cum pernas emeris:ungulas eaꝝ præcidito. Salis romanienſis moliti ī ſingulas ſemodios In fundo dolii aut ſeriæ ſalem ſternito. Deinde pernam ponito. Cutis deorſum ſpectet. Sale obruito totam. Deniqꝫ pernam alteram īſuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto ne caro carnem tāgat. Ita omnes obruito Vbi iam omnes compoſueris: ſalem inſuper obrue: ne caro appareat: æquale facito. Vbi iam dies. v. in ſale fuerint: eximito omnes cum ſuo ſale Quæ tum ſūmæ fuerint: imas facito. Eodemqꝫ modo obruito:& componito. Poſt dies omnino duodecim pernas eximito: & ſalem omnem detergito:& ſuſpēdito ī uēto biduum Die tertio extergito ſpongia bene Perūgito oleo. Suſpendito in fumo biduum. Tertio die demito. Perūgito oleo & aceto & cōmixto:& ſuſpēdito ī carnario. Nec tinea: nec uermes tāgent.

MARCI PRISCI CATONIS QVI HOMINVM SVMMVS IN OMNI VSV FVIT DE RE RVSTICA LIBER VNVS. IS ENIM ABSOLVTVS NEC IMPERFECTVS PLINIO AVCTORE COLLECTVS EST.

·M·T·· VARRONIS REI RVSTICAE CAPITA ·LIBRI·I·

.M.T.VARRONIS REI RVSTICAE CAPITA LIBRI.II.

M.T.VARRONIS REI RVSTICAE CAPITA LIBRI.III.

MARCI TERENTII VARRONIS RERVM RVSTICARVM AD FVNDANIAM VXOREM LIBER.I.PROLOGVS.

Græci & latini qui de re rustica scripserunt. Cap primum.

DOTIVS ESSEM CONSECVTVS Fūdania & cōmodius: si tibi hæc scriberē: quæ nūc ut potero exponā: cogitās ēe ꝓpe/rādū: ꝙ(ut dicit̄)si ē homo bulla: eo magis senex. Annus. n. octogesimus admōet me: ut sarcias colligā: āteꝗ̄ ꝓficiscar e uita. Quare quoniā emisti fūdum: quē bene colēdo fru/ctuosū eū facere uelis: meꝗ̄ adhibeā curam roges: experiar. Et non solum ut ipse quoad uiuam qd fieri oporteat ut te moneam: sed etiam post mortem. Neꝗ̄ patiar Sibyllam non solum ceci/nisse quæ cū uiueret prodessēt hominibus: sed etiā quæ cū perisset ipsa: & id etiam ignotissimis quoque hominibus: ad cuius libros tot annis post publice solemus redire: cum desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portēto: me nedū uiuo qdem necessariis meis quod prosit face/re: sed mortuo eqdē. Quo circa scribam tibi tres libros īdices: ad quos reuertare: si qua in re quæres: queādmodū qdꝗ̄ te in colendo oporteat facere. Et quoniam(ut aiunt)dei facientes adiuuant: prius inuocabo eos. Nec ut Homerus & Ennius: musas: sed duodecim deos consentis: neꝗ̄ tamē eos urbanos: quorum imagines ad forum auratæ stant: sex mares & fæminæ totidē. sed illos duodecim deos: qui maxīe agricolarū duces sunt. Primum: qui omnis fructus agriculturæ cælo & terra cōtinent: Iouem & Tellurem. Itaque ꝙ hi parentes magni dicuntur Iuppiter. pater Tellus uero mater. Secundo Solem & lunam: quorum tempora obser/uātur: cum quædam serantur & condantur in tempore. Tertio Cererem & Liberum: ꝙ horum fructus maxime necessarii ad uictum sint. Ab his enim cibus & potio uenit e fundo. Quarto Robigum & Floram quibus propitiis: neꝗ̄ robigo frumenta atꝗ̄ arbores corrumpit: neque non tē/pestiue florent. Itaꝗ̄ Robigo feriæ robigalia: Florae ludi floralia insti/tuti. Item aduenreor Mineruam & Venerem: quarum unius procuratio oleti: alterius hortorum: quo nomīe rustica. uinalia instituta. Nec non precor Lympham ac Bonum euentum: quoniā sine aqua omnis arida ac misera agricultura: sine successu ac bono euentu: frustratio est non cul tura. His igitur deis ad uenerationem aduocatis: ego referam sermones eos quos de agricultura habuimus nup: ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris: in quis quae non inerunt & quaeres: indicabo a

quibus scriptoribus reperias & græcis & nostris. Qui igitur hæc scripse/ runt dispersim alius de alia re: sunt plus quinquaginta. Hi sunt: quos tu habere in consilio poteris: cum quid consulere uoles: Hieron siculus: & Attalus philometor: de philosophis Democritus physicus: Xenophō socraticus: Aristoteles & Theophrastus peripatetici: Archias py/ thagoreus: item Amphilocus atheniensis: Anaxipolis tharsius: Apol/ lonius pergameneus: Apollodorus lemnius: Aristophanes malotes: Antigonus cynicus: Agatocles chius: Aristandius atheniensis: Bacchi⁹ milesius: Dion soleus: Chærestheus & Chæreas athenienses: Diodorus priennæus: Bion colophonius. Diophanes nicensis: Epigenes rhodius Euagon tasius: Euphranii duo: unus atheniensis: alter amphipolites: Aegesias maronites: Menandri duo: unus priennæus: alter heracleotes Nicesius maronites: Pythion rhodius. De reliquis quorum quæ fuerit patria nō accepi: sūt Androciō: Aescharion: Aristomenes: Athenagoras Crates: Dades: Diōysius: Eriphytō: Euphorion: Creobolus: Lysimacus Mnaseas: Menestarcus: Pleuthephanes: Persis: Theophilus. Hi: quos di xi: omnes soluta oratione scripserunt easdem res: & quidam etiam uer/ sibus: ut Hesiodus ascreus: & Menecrates ephesius. Hos Nobilitatos Mago carthaginensis præterit pœnica Lingua: q̄ res dispersas cōpre/ hendit libris duodetringinta: quos Cassius Dionysius uticensis uertit libros uiginti græca lingua: quos Sextilio prætori misit: In quæ uolu mina de græcis libris eorum quos dixi: adiecit non pauca: & de Magoīs dempsit instar librorum octo. Hosce ipsos utiliter ad sex libros redegit. Diophanes in bithynia: & misit Deiotaro regi. Quod breuius de ea re conor tribns libris exponere: Vno de agricultura: Altero de re pecua ria: Tertio de uillaticis pastionibus. Hoc libro circuncisis rebus: quæ nō arbitror pertinere ad agriculturam. Itaque prius ostendam quæ secerni oporteat ab ea. Tum de his rebus dicam sequens naturales diuisiones. Ea erunt ex radicibus trinis: & quæ ipse in meis fundis colendo aīaduer ti & quæ legi: & quæ a peritis audiui.

¶ Quæ disiungēda sunt ab agricultura. Ca. ii.

SEmentinis feriis in ædem Telluris ueneram rogatus ab æditimo: ut dicere didicimus a patribus nostris ut corrigimur a recentibus urbanis ab æditupo. Offendi ibi. C. Fūdanium socerum meum: & C. Agri um equitem romanum socraticum: & P. Agrasium publicanum spectā/ tes in pariete pictam italiam. Quid uos hic inquam: num feriæ semētinæ ociosos huc adduxere. ut patres & auos solebant nostros? Nos uero iqt Agrius. ut arbitror. eadem de causa: quæ te: rogatio æditimi. Itaq; si ita est ut annuis. morare oportet nobiscum. dum iste reuertatur. Nam accersitus ab ædile. cuius procuratio huius templi est. nundum rediit.

& nos expectaremus se reliquit qui ut rogaret. Vultis igitur interea uetus prouerbium: quod est: Romanus sedendo uicit: usurpemus: dũ iste uenit. Sane inquit Agrius: & simul cogitans portam itineri dici longissimam esse: ad subsellia sequentibus nobis procedit. Cum consedissemus: Agrius uos qui multas perambulastis terras: quam cultiorem italia uidistis inquit: Ego uero Agrius: nullam arbitror esse: quæ tam tota sit culta. Primum cum orbis terræ diuisus sit in duas partes ab Erathostene: maxime secundum naturam ad meridiem uersus & ad septentriones. Et sine dubio quoniam sallubrior pars septentrionis ẽ: q̃ꝫ meridiana. Et quæ salubrior: illa fructuosior dicenda: ibiqꝫ italiam magis eam fuisse opportunam ad colendum q̃ꝫ asiam. Primum ꝙ est europa: secundo ꝙ hæc temperatior pars est: q̃ꝫ interior. Nam intus pene sempiternæ hyemes. Nec mirum: ꝙ sunt regiones inter circulum septentrionalem & inter cardinem cæli: ubi sol etiam sex mensibus continuis nõ uidetur. Itaqꝫ in oceano in ea parte ne nauigari quidem posse dicunt propter mare congelatum. Fundanius: Eo ibi tu quicq̃ꝫ nasci putes posse: aut coli natum: Verum est enim illud Pacuuii: Sol si perpetuo sit: Aut nox: flãmineo uapore aut frigore terræ fructus omnis interire. Ego hic ubi nox et et in dies modice redit et abit: tamen æstiuo die si non diffi/cerem ĩ eo insticiosum muneri die uiuere non possim: illic ĩ semestri die aut nocte quemadmodũ quicquã seri: aut alescere: aut meti possit: Cõtra Quid ĩ italia utensile nõ mõ nõ nascit̃: sed etiam nõ egregium sit: Quod far cõferam campano: quod triticum appulo: quod uinum falerno: quod oleum uenafro. Non arboribus consita italia est: ut tota pomariũ uideatur: An phrygia magis uitibus cooperta: quam homerus appellat ἀμπελόεσσα: q̃ꝫ hæc: aut argos: q̃ꝫ idẽ poeta πολύπυρον: ĩ qua terra iugerũ unũ denos & quinos culeos fert uini: ꝙ quedam in italia regiones. An non. M. Cato scribit in libro originum sic: Ager gallicus romanus uocatur: qui uiritim Cæsare iubente datus est ultra agrũ picenũ. In eo agro aliquotfariam in singula iugera dena culea uini fiũnt. Non ne item in agro fauentino. a quo tibi tricenariæ appellant̃ uites: quod iugerꝫ tricenas amphoras reddat: Simul aspicit me: certe inquit: Libo Martius præfectus fabrum tuos in fundo suo fauentiæ hanc multitudinem di/cebat suas reddere uites. Duo in primis spectasse uidentur italici homi/nes collendo posse fructus pro ĩpensa ac labore reddere: et utrum saluber locus esset: an non. quorum si alterutrum decollat: & nihilominus quis uult colere: mente est captus: atqꝫ ad agnatos & gentiles est deducendus. Nemo enim sanus mente debet uelle impensam ac sumptum facere in cultura: si uidet non posse refici. Nec si potest reficere fructus si uidet eos fore aut pestilentia dispereant. Sed opinor qui hæc

commodius ostēdere possint: adsunt. Nam. C. Licinium Stolonē: & Cn. Tremelium Scrofam uideo uenire: Vnum cuius maiores de modo agri legem tulere. Nam Stolonis illa lex: quæ uetat plus quingenta iugera habere ciuem romanū: & qui propter diligentiam culturæ Stolonū cōfirmauit cognomen: quod nullus in eius fundo reperiri poterat stolo: quod effodiebat circum arbores radices: quæ nascerent̄ e solo: quos stolones appellabant. Eiusdem gentis. C. Licinius tribunus plebis cum esset post reges exactos annis tricentis sexagintaquinque: primus populum ad leges accipiundas in septem iugera forensia e comitiis eduxit. Alterum collegam triumuirum: qui fuit ad agros diuidundos campanos: uideo huc uenire Cn. Tremelium Scrofam uirum omnibus uirtutibus politū: qui de agricultura romanus peritissimus existimatus. An non iure inquam: Fundi enim eius propter culturam iucundiore spectaculo sūt multis: quam regie polita ædificia aliorum: cum huius spectatum ueniāt uillas: nō ut apud Lucullum uideant pinocotheccas: secoporotheccas. Huiusce īquā pomarii sūma sacra uia: ubi poma ueneūt: cōtra aurea imago illi. Interea ad uos & Stolonē cœna comesa inquit uenimus. Nam nō. L. uidemus Fūdanium: qui nos auocauit. Bono animo este īquit Agrius. Nam nō modo cum illud sublatum est: quod ludis circensibus nouissimi curriculi finem facit quadrigis: sed ne illud quidem ouom uidimus: quod in cereali pompa solet esse primum. Itaque dum hic nobiscū una sedeatis: adueniet que editimus: docete nos agriculturam: quam summam habeat: utilitatem ne: an uoluptatem: an utrūque. Ad te enim rudes agriculturæ nūc: olī ad Stolonem iuisse dicunt. Scrofa īquit: prius discernēdum. utrū quæ ferantur ī agro ea sola sint in cultura: an etiam quæ īducūt̄ in rura ut oues & armenta. Video enim qui de agricultura & pœnice & græce & latine latius uagatos: quam oportuerit Ego uero īquit Stolon: eos non in omni re imitandos arbitror: & eo melius fecisse quosdam: qui minore pomerio finierūt: exclusis partibus quæ non pertinēt ad hāc rem Quare tota pastio: quæ cōiungitur a plerisque cum agricultura: magis ad pastorem: quam ad agricolam pertinere uidetur. Quo circa principes qui utrique rei præponuntur: uocabulis quoque sunt diuersi: quod unus uocatur uillicus: alter magister pecoris. Villicus agricolendi causa cōstitutus atque appellatus a uilla: quod ab eo ī eam cōuehūtur fructus: & euehuntur cū ueneunt. A quo rustici etiam nūc quoque uiam ueham appellant: propter uecturas: & uellam nō uillam: quo uehunt: & unde uehunt. Item dicuntur qui uecturis uiuunt uellaturam facere. Certe inquit Fūdanius aliud pastio & aliud agricultura: sed affinis. Et ut dextra tibia non alia quam sinistra: ita ut tamen sit quodammodo cōiuncta: quod est altera eiusdem carminis modorum incentiua: altera succentiua. Et quidem

licet adiicias ĩquam : pastorum uitam esse incentiuam: agricolarum succẽtiuam auctore doctissimo homine Dicearcho: qui græciæ uita qualis fuerit ab initio: nobis ita ostendit: ut superioribus temporibus fuisse doceat cũ homines pastoriciam uitam agerent : neq; scirent etiam arare terram: aut serere arbores : aut putare. Ab his inferiore gradu ætatis susceptam agriculturam. Quocirca ei succinit pastoralis : q̄ est inferior : ut tibia sinistra a dextræ foraminibus. Agrius : Tu inquit: tibicen non solum adimis domino pecus: sed etiam seruis peculium: quibus domini dant ut pascant: atq; etiam leges colonicas tollis : in quibus scribimus: Colonus ĩ agro surculario ne capras compascat : quas etiam astrologia recepit nõ longe ab tauro. Cui Fundanius. Vide inquit ne Agri istuc sit ab hoc: cũ in legibus etiam scribant : pecus quoddam. Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ ac ueneno: ut istæ quas dixi: capræ. Hæ enim omnia nouella sata carpendo corrumpunt: non minimum uites atq; oleas. Itaq; propterea institutum diuersa de causa : ut ex caprino genere ad alii dei aram hostia adduceretur: ad alii non sacrificaretur : cum ab eodem odio alter uidere nollet : alter etiam uidere pereuntem uellet. Sicq; factum ut Libero prĩ repertori uitis hirci immolarentur: proinde ut capite darent pœnas. Contra ut Mineruæ caprini generis nihil immolarent : propter oleam q̄ eam quam læserit: fieri dicunt sterilem : eius enim saliuam esse fructuis uenenum. Vel hoc nomine etiam athenis in arcem non iungi: præterq̄ semel ad necessarium sacrificium: ne arbor olea : quæ primum dicitur ibi nata: a capra tangi possit. Nec ullæ ĩquã pecudes agriculturæ sunt propriæ : nisi quæ agrum operæ : quo cultior sit adiuuare : ut eæ quæ iunctæ arare possint. Agrasius. Si istuc ita est inquit : quomodo pecus remoueri potest ab agro : cum stercus quod plurimum prodest: greges pecorum ministret? Agrius. Sic inqt : uenalium greges dicem⁹ agriculturam esse: si ꝓpter istã rẽ habẽdũ statueris. Sed hic error: q̄ pecus ĩ agro esse põt: & fructus nõ ĩ eo agro ferre. q̄ nõ sequẽdũ. Nã sic etiã res aliæ diuersæ ab agro erũt assũmdæ: ut si habeas plures ĩ fũdo textores: atq; ĩstitutos histriões: sic & alios artifices. Scrofa. Disiũgam⁹ igit̃ iqt: pastionẽ a cultura: & si qs qd uult aliud. An ego ĩquã sequar Sasernarũ patris & filii libros: ac magis putem pertinere figilinas quemadmodũ exerceri oporteat: q̄ argẽtifodinas: aut alia metalla : quæ sine dubio in aliquo agro fiũt. Sed neq; lapidicinæ neq; arenariæ ad agriculturã ꝑtinẽt sic figilinæ. Neq; ideo nõ ĩ quo agro idoneæ possit esse non exercẽdæ : atq; ex iis capiũdi fructus : ut etiam si eligitur secũdũ uiã & opportunus: uiatoribus locus ædificãdæ tabernæ diuersoriæ : quæ tamen quamuis sit fructuosæ nihilo magis sunt agriculturæ partes. Non enim si quid propter agrum : aut etiam in agro profectus domino agriculturæ

acceptũ referre debet: sed id modo quod nec satione terra sit natum: ad fruendum suscipit. Stolon. Tu inquit inuides tanto scriptori: & obstrigilandi causa figilinas reprehendis: cum praeclara quaedam (ne laudes) praetermittas: quae ad agriculturam uehementer pertineant. Cum subrisisset Scrofa: quod non ignorabat libros: & despiciebat: & Agrasius se scire modo putaret: ac Stolonem rogasset ut diceret: coepit: Scribit cimices quemadmodum interfici oporteat his uerbis. Cucumerem anguinum cõdito in aquam: eamq; infundito quo uoles: nulli accedent. Vel fel bubulum cũ aceto mixtum: ungito lectũ. Fundanius aspicit ad Scrofam: Et tamen uerum dicit hic inquit: ut hoc scripserit in agricultura. Ille. Tam hercle q̃ hoc: Siquem glabrum facere uelis: quod iubet ranam luridam coniicere in aquam: usquequa ad tertiam partem decoxeris: eoq; ungere corpus. Ego quod magis ĩquam pertineat ad Fundanii ualitudinẽ: & ĩ eo libro est: latius dicam: nam & huiusce pedes solent dolere: in fronte contrahere rugas. Dic Sodes: inquit Fundanius. Nam malo de meis pedibus audire: q̃ quemadmodum pedes betaceos seri oporteat. Stolon subridẽs dicam inquit eisdem quibus ille uerbis scripsit: uel tantum quae iam audiui. Cum homini pedes dolere coepissent: qui tui meminissent ei mederi posse. Ego tui memini mederi meis pedibus. Terra pestem teneto. Salus hic maneto in meis pedibus. Hoc ter nouies cantare iubet: terram tangere: dispuere: ieiunum cantare. Multa inquam item alia miracula apud Sasernas inuenies: quae omnia sunt diuersa ab agricultura: et ideo repudiunda Quasi uero inquam: non apud caeteros quoque scriptores: talia reperiantur. An non in magni illius Catonis libro: qui de agricultura est editus: scripta sunt permulta similia: ut haec. Quemadmodum placentam facere oporteat: quo pacto libum: qua ratione pernas salire: Illud non dicis inquit Agrius: quod scribit: Si uelis ĩ cõuiuio multum bibere coenareq; libenter: ãte esse oportet brassicam crudã ex aceto aliqua folia

Vti ars ex agricultura sit cõclusio. Cap. iii.

IGitur inquit Agrasius quae disiũgẽda essent a cultura & cuiusmodi sint: quoniam discretum. Stolon cum aspexisset Scrofam inquit: & aetate & honore & scientia qua praestas: dicere debes. Ille non grauatus. De iis rebus: quae in scientia sint: quod in colendo nos docet: ars sit. An quid aliud: & a quibus carcerib⁹ decurrat ad metas: Primum inquit: nõ mõ est ars: sed etiam necessaria & magna. Eaq; est scientia: quae docet. quae sint in quoque agro serunda & faciunda: quaeque terra maximos perpetuo reddat fructus.

Quae agriculturae sint principia & fines. Cap. iiii.

EIus principia sunt eadem: quae mundi esse Ennius scribit: aqua: terra: anima: & sol. Haec. n. cognoscunda prius: q̃ iacias semina:

Quod initium fructuum orit. Hinc profecti agricolæ ad duas metas diri
ere gdebent: ad utilitatem: & uoluptatem. Vtilitas quærit fructum: uo/
luptas delectationem. Priores partes agit quod utile est: q̃ quod dele/
ctat: nec non ea quæ faciunt cultura honestiorem agrum. Pleraq; non
solum fructuosiorem eundem faciunt: cum in ordinem sunt consita ar/
busta atq; oliueta: sed etiam uendibiliorem: atq; adiiciunt ad fundi pre/
cium. Nemo enim eadem utilitate non formosius quod est: emere
mauult pluris: q̃ si est fructuosius turpe. Vtilissimus autem is ager: qui
salubrior q̃ alii: q; ibi fructus certus. Contra q; in pestilenti calamitas
quãuis in feraci agro colonum ad fructus peruenire non patitur. Eteñ
ubi ratio cum Horco habetur: ibi non modo fructus est incertus: sed etiã
colentium uita. Quare si salubritas non est: cultura non aliud est: q̃ alia
domini uitæ ac rei familiaris. Nec hæc uero deminuitur scientia. Ista.n.
salubritas quæ ducitur e cælo ac terra: non est in nostra potestate: sed in
naturæ: ut tamen multum sit in nobis: q; grauiora quæ sunt: ea diligen/
tia leuiora facere possumus. Et enim si propter terram aut aquã odoreue
quem aliquo loco eructat: pestilentior est fundus: aut propter cæli regio/
nem ager calidior sit: aut uentus non bonus flet. Hæc uitia emendari
solent domini scientia ac sumptu. Quod permagni interest: uti bene po/
sitæ sint uillæ: quantæ sint: quo spectent porticibus ostiis ac fenestris.
An non ille Hippocrates medicus in magna pestilentia non unum agrũ
sed multa oppida scientia seruauit? Sed quid ego illum uoco ad testimo/
nium? Non hic Varro noster cum orcyræ esset exercitus: & classis & om/
nes domus repletæ essent ægrotis ac funeribus: immisso fenestris nouis
aquilone: et obstructis pestilentibus: ianuaq; permutata: cæteraq; eius
generis diligentia suos comites ac familiã incolumes reduxit.

¶ Quot partes habeat disciplinæ cultura. Cap. V.

SEd quoniam agriculturæ: quod esset id initium & finis dixi: relin/
quitur quot partes ea disciplina habeat: ut sit uidendum. Equidem
ĩnumerabiles mihi uidentur: inquit Agrius: cum lego libros Theophra/
sti complures: qui inscribuntur: Phyton historias: & alteri physicon
ætion. Stolon isti inquit libri non tam idonei iis: qui agrum colere uolũt
q̃ qui scholas philosophorum. Neque cõdico quin habeant & utilia &
communia quædam. Quaproter tu potius agriculturæ partes nobis ex/
pone. Scrofa agriculturæ inquit quattuor sunt partes summæ. E quibus
prima cognitio fundi: solum: partesq; eius quales sint. Secũdum quæ in
eo fundo opus sunt: ac debeant esse culturæ causa. Tertium quæ in eo
prædio colendi causa sint faciũda. Quarta quo quidq; tempore in eo
fundo fieri conueniat. De his quattuor generibus singulæ minimum in
binas diuiduntur species. Quod habet prima ea quæ ad solum pertinẽt

e p

terræ: & alterum quæ ad uillas & stabula. Secunda pars: quæ mouentur: atq; in fundo debeant esse culturæ causa. Est item bipartita de hominibus per quos colendum: & de reliquo instrumento: Tertia pars quæ de reb⁹ diuiditur quae ad quãq; rem sint praeparanda: & ubi quaeq; faciunda. Quarta pars de tẽporibus: quae ad solis circuitũ annuum sit referenda: & quae ad lunae menstruum cursum. De primis q̃ttuor ptibus pri⁹ dicã: deinde subtilius de octo secundis.

DE Solo fundi: quae & quot sint uidenda. Ca. vi.

i. IGitur primum de solo fũdi uidendum. Haec quattuor. Quae sit forma Quo ĩ genere terræ. Quantus. Quãque prosecutus. Formæ cum duo genera sit: una quam natura dat: altera quam sationes ĩponunt. Prior q alius ager bene natus: alius male. Posterior: quod alius fũdus bene cõsitus est: alius male. Dicam prius de naturali. Igitur cum tria genera sint a specie simplicia agrorum: campestre: collinum: & montanũ. Et ex his tribus quartum: ut ĩ eo fundo hæc duo aut tria sint: haud multis locis licet uideri. E quibus tribus fastigiis simplicibus: sine dubio infimis aliqua cultura aptior q̃ summis: q hæc calidiora q̃ summa: sic collinis: q ea tepidiora q̃ infima aut summa. Hæc apparent magis ita esse ĩ latioribus regionibus: simplicia cum sunt. Itaq; ubi lati campi: ibi magis æstus. Et eo in apulia loca calidiora & grauiora. Et ubi montana ut in uesuuio: q leuiora: & ideo salubriora. Qui colunt deorsum: magis æstate laborant: qui sursum magis hyeme & uerno tempore. In campestribus maturius eadem illa seruntur: q̃ in superioribus: & celerius hic q̃ illic coguntur. Nec non sursum q̃ deorsum tardius seruntur: ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora nascuntur: ac firmiora propter frigus: ut abietes ac sappini. Hic quod tepidiora populi ac salices: sursum fertiliora ut arbut⁹ ac quercus: deorsum ut nuces græce ac mariscæ fici. In collibus humilib⁹ societas maior cum campestri fructu q̃ cum montano: in altis contra. Propter hæc tria fastigia formae: discrimĩa quaedam sationum: q segetes meliores existimantur esse campestres: uineae collinae: siluæ montanae: Plerumq; hiberna esse ibi meliora q̃ campestria: q tunc prata ibi herbosa: putatio arborum tolerabilior. Contra aestiua montana his locis cõmodiora: quod ibi tum & pabulum multum: quod in campis aret: ac cultura arborum aptior: quod tum hic frigidior aer. Cãpester locus is est melior: q totus aequabiliter in unam partem uerget: q̃ is qui est ad libellam aequus: q is cum aquae nõ habeant delapsum: fieri solet uliginosus. Eo magis si quis est inaequabilis eo deterior: q fit propter lacunas aquosus. Haec atq; huiusmõi tria fastigia agri ad colẽdũ disparíliter habẽt momẽtũ

Quis sit ager optimus: & qs eo pxius: & qs deinceps. Cap. vii.

STolon. Quod ad hanc naturalem pertinet: de eo non incommode

Cato uidet dicere: cũ scribit optimum agrum esse: qui sub radice mõtis situs sit: & spectet ad meridianã cæli partem. Subiicit Scrofa. De formæ cultura hoc dico: quæ specie fiant uenustiora sequi: ut maiore quoque fructu sint: ut qui habent arbusta: si sata sunt in quincuncem propter ordines atq; interualla modica. Itaq; maiores nostri ex aruo æque magno male consito: & minus multum: & minus bonum faciebant uinũ: Quod quæq; suo quoq; loco sunt posita: ea minus loci occupant: & minus officit aliud alii ab sole ac luna & uento. Hoc licet coniectura uidere ex aliquot rebus: ut nuces integras quas uno modio comprendere possis: q; putamina suo quæq; habent loco natura composita: cum easdem si fregeris uix sesquimodio cõcipere possis. Præterea quæ arbores in ordine satæ sunt: eas æquabiliter ex omnibus partibus sol & luna coquunt. Quo fit ut uuæ & oleæ plures nascantur: & ut celerius coquantur. Quas res duas sequũtur altera illa duo: ut plus reddant musti & olei: & precii pluris ¶ Sequitur secundum illud: quali terra solum sit fundi: uel a qua parte uel maxime bonus aut non bonus appelletur. Refert enim: quæ res in eo seri nasciq; & cuiusmodi possint. Non eadem omnia in eodem agro recte possunt. Nam ut alius est ad uitem appositus: alius ad frumentum: sic de cæteris alius ad aliam rem. Itaq; cretæ ad cortyniam dicitur platanus esse quæ folia hyeme non amittat. Itemq; in cypro: ut Theophrastus ait una. Item sybari: qui nunc sybari thurii dicuntur: quercus simili esse natura: quæ est in oppidi conspectu. Item contra & apud nos fieri ad elephantinẽ ut neq; ficus neq; uites amittant folia. Propter eandem causam. multa sũt bifera: ut uites apud mare mirnæ: Malus bifera: ut in agro consentino. Idem ostendit: quod in locis feris plura ferunt: in his quæ sunt culta meliora: Eadem de causa sunt quæ non possũt uiuere nisi ĩ loco aquoso: aut etiam in aqua. Et id discriminatim: & alia in lacubus ut arundines in aretino. Alia in fluminibus: ut in epiro arbores ulmi. Alia in mari: ut scribit Theophrastus palmas & squillas. In gallia transalpia intus ad rhenum cum exercitum ducerem: aliquot regiones accessi: ubi nec uitis nec olea nec poma nascerentur. Vbi agros stercorarent cãdida fossicia creta. Vbi salem nec fossicium: nec maritimum haberent: sed ex quibusdam lignis cõbustis carbonib⁹ salsis pro eo uterent. Stolon Cato qdẽ ĩqt: gradatim alium præponens alio: agrum meliorẽ dicit esse ĩ nouem discriminibus: & quod sit primus ubi uineæ possint esse bono uino et multo: Secũdus ubi hortus irriguus: Tertius ubi salicta: Quartus ubi oliueta: Quintus ubi pratum: Sextus ubi campus frumentarius: Sptimus ubi cædua silua: Octauus ubi arbustum: Nonus ubi glandaria silua. Scrofa. Scio inquit scribere illũ: sed de hoc nõ consentiũt oẽs: q; alii dãt priatũ boni pratis: ut ego a quo ãtiq prata parata: appellarũt. nã Cæsar Vopiscus

ædilicius causam cũ ageret apud Censores: campos rore aer italiae dixit esse sumen: ĩ quo relicta ptica postridie nõ appareret pp herbam. Contra uineã fit: q propter sũptũ putent fructũ deuorare.

¶ Quod species uitis plurimae sint. Cap. viii.

Refert inquam: quod genus uineae sit: q sunt multae species eius. Aliae enim humiles ac sine ridicis: ut in hispania. Aliae sublimes: ut quae appellantur iugatae. ut pleraeq; in italia. Quarum nomina duo pedamenta & iuga. Quibus stat recta uinea: dicuntur pedamenta: quæ transuersa iunguntur iuga: ab eo quoq; uineæ iugatæ. Iugorum genera fere quattuor: pertica: arundo: restes. & uites. Pertica est in falerno: Arũdo: ut in arpino: Restes: ut in brundisino. Vites: ut in mediolanensi agro Iugationis species duæ: una directa: ut in agro cãnusino: altera cõpluuiata in longitudinem & latitudinem iugata: ut in italia pleræq;. Hæ. ubi domo nascuntur uineæ: non metuunt sũptũ: Vbi multa & ppinqua uilla: nõ ualde: Primum genus quod dixi: maxime quærit salicta. Secundũ arundineta. Tertium uineta aut eius generis rem aliquam. Quartum arbusta: ubi traduces possint fieri uitium: ut mediolanenses faciunt in arboribus quas uocant pôpulos: cannusini in ardulatione in ficis. Pedamentum item fere quattuor generum. Vnum robustum: quod optimum solet afferri in uineam e querco ac iunipero: & uocatur ridica. Alterum palus e pertica meliore dura: quo diuturnior: quem cum in fimum terra uoluit: puter euertitur: & fit solum summum. Tertium quod horum inopiæ subsidio misit arundinetum. Inde enim aliquot colligatas libris demittunt in tubulos fictiles cum fundo pertuso: quos cuspides appellant: qua humor aduenticius transire possit. Quartum pedamentum est natiuum: cuius generis ubi ex arboribus in arbores traductis uitibus uinea fit: quos traduces quidam rumpos appellant. Vineæ altitudinis modus: longitudo hominis. Interualla pedamentorum: qua boues iuncti arare possint. Ea minus sumptuosa uinea: quæ sine iugo ministrat acratophoron uinu;. Huius genera duo. Vnum in quo terra cubilia præbet uuis: ut ĩ asia multis locis: quæ sæpe uulpibus & hominibus fit communis. Nec non si parit humus mures: minor fit uindemia: nisi totas uineas oppleris muscipulis: quod in insula pandatharia faciunt. Alterum genus uineti: ubi ea modo remouetur a terra uitis: quæ ostenderit se afferre. uuam. Sub eam: ubi nascitur uua: subiiciuntur circiter bipedales e surculis furcillæ: ne uindemia facta deniq; discat pendere in palmam: aut funiculo aut uinctu: quod antiqui uocabãt cestum. Ibi dominus simul ac uidit occipicium uĩndemiatoris: furcillas reducit hibernatum ĩ tecta: ut sine sumptu eorum opera altero anno uti possit. Hac cõsuetudine ĩ italia utuntur reatini. Hæc ideo uarietas maxime: quod terra cuiusmodi sit: refert. Vbi. n. natura

humida : ibi altius uitis tollenda: ꝙ in partu & alimonio uinum non ut ĩ calice quærit aquam : sed solem. Itaq; ideo (ut arbitror) primum e uinea in arbores ascendit uitis.

¶ Quod trib⁹ modis terra dicat̃ bona: aut nõ bona: aut cõis. Cap. ix.

TErra ĩquã : cuiusmodi sit refert: & ad quã rẽ bõa aut nõ bõa sit. Et a tribus modis dicitur : cõmunĩ: proprio : & mixto. Communi ut cũ dicimus orbem terræ: & terram italiam: aut quam aliam in eam : cum & lapis & arena & cætera eius generis sũt in nominãdo cõprehẽsa. Altero modo dicitur terra proprio nomine : quæ nullo alio uocabulo neque cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terra : quæ est mixta in quo seri quid potest & nasci : ut argillosa aut lapidosa. Sic & aliæ cum in hac species non minus sint multæ: q̃ in illa cõmuni propter admixtio/nes. In illa enim : cum sint dissimili ui ac potestate partes permultæ : in quis lapis: marmor: rudus: arena: sabulum : argilla: rubrica puluis: creta ignis : carbonculus: id est quæ sole perferuet ita: ut radices satorum com/burat. Ab his quæ proprio nomine dicitur terra: cum est admixta e xis generibus aliqua re : ut cum dicitur cretosa: & sic ab aliis generum discri/minibus mixta. Horum uarietate: ita genera hæc : ut præterea subtiliora sint. Alia minimum in singula facies terrena: ꝙ alia terra est ualde lapido/sa: alia mediocriter: alia prope pura. Sic de aliis generibus reliquis admix/tæ terræ : tres gradus ascendunt. Eosdem præterea hæ ipsæ ternae spe/cies : ternas in se habent alias: ꝙ ꝑtim sunt hũidiores: ꝑtim aridiores: ꝑtĩ mediocres. Neq; non haec discrimina ꝑtinent ad fructus. Vehementer itaq; ꝑiti ĩ loco hũidiore far adoreum potius serunt q̃ triticũ. Cõtra in aridiore ordeũ potius q̃ far : ĩ mediocri utrũq;. Praeterea etiam discri/mina omnium horum generum subtiliora alia : ut in sabulosa terra : ꝙ ibi r̃fert: sabulo albus sit an rubicũdus: ꝙ subalbus ad serẽdos surculos alienus. Cõtra rubicũdior apposit⁹. Sic magna tria discrimĩa terrae. ꝙ re/fert utrũ sit macra: an pĩguis: an mediocris. Quod ad culturã pĩguis fœ/cũdior ad ml̃ta : macra cũtra. Itaq; nux: ut in pupinia: neq; arbores pro/lixe: neq; uites feraces: neq; stramĩta uidere ĩ crassa poteris: neq; ficũ: ne/q; mariscã: & arbores plerasq; ac prata retorrida & raucosa cõtra ĩ agro pĩ gui ut in etruria: licet uidere fructuosas segetes ac r̃stibilis & arbores ꝓli/xas & oĩa sine musco. In mediocri autẽ terra: ut ĩ tiburti: ꝙ propius acce/dit: ut non sit macra: q̃ ut sit ieiuna: eo ad omnes res commodior : q̃ si inclinauerit ad aliud: ꝙ deterius est. Stolon. Nõn male inquit : quae sit idonea terra ad colẽdum. An non Diophanes bithynius scribit signa sumi posse: aut ex ipsa : aut quae nascuntur ex eis. Ex ipsa si sit terra alba: si nigra : si leuis : quae cum fodiatur facile feritur : natura quae nõ sit cineraria : neue uehementer densa. Ex iis autem quae enata sunt

Terra bona trib⁹ modis: Cõmuni, ꝓprio, Mixta

Tres species terre: Humidior, Aridior, Mediocris

Terra: Macra, Pĩguis, Mediocris

Signa terræ bonæ

fera: si sunt prolixa: atq; ea quæ ex his nasci debent earum rerum feracia: Sed quod sequitur tertium illud de modis dice.

¶ Quot modis metiantur rura. Cap.x.

I. ILLe. Modos quibus metirentur rura: alius alios constituit. Nam in hispania ulteriore metiuntur iugis: in campania uersibus: apud nos in agro romano ac latino iugeris. Iugum uocant: quod iuncti boues uno die exarare possint. Versum dicūt centum pedes quoquouersum quadratum. Iugerum: quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus qui & latus est pedes centum uiginti & longus totidem. Is modius ac mina latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur scrupulum. Id est decem pedes & longitudine & latitudine quadratum. Ab hoc principio mensores nonnunq; dicunt insubsiciuū esse unciam agri aut sextantem. Siquid aliud: cum ad iugerum peruenerunt: quot habet iugerum scrupula ducenta octogintaocto. Quantum autem ad antiquos nostros ante bellum punicum pendebant bina iugera: quod a Romulo primum diuisa diccedantur uiritim: quæ quod hæredem sequerentur: heredium appellarunt. Hæc postea a centum centuria. Centuria est quadrata in omnes quattuor ptes: ut habeat latera longa. M. M. C. pedes. Hæ porro quattuor cēturiæ coniunctæ: ut sint in utranq; partem binæ. Et sic appellantur in agris diuisis uiritim publice salt⁹.

¶ Quo sit uilla statuenda mō: & quæ ī uilla: Cap.xi.

I. IN modo fundi non animaduerso lapsi sunt multi: quod alii uillam minus magnam fecerunt: q; modus postulauit. Alii maiorem: cum utrunque sit contra rem familiarem & fructum. Maiora enim tecta & ædificamus pluris: & tuentur sumptu maiore. Minora enim si sint q; postulat fundus: fructus solent disperire. L. Dubium enim non est: quin cella uinaria maior sit facıunda in eo agro: ubi uineta sunt ampliora: ut horrea si frumentarius ager est. In uilla ædificanda hoc potissimum: ut intra septa uillæ habeas aquam: si non: quamproxime. Primum quod ibi sit nata: secundum: qđ influat perennis. Si omnino aqua non est uiua: cisternæ faciundæ sub tectis: & lacus sub dio: & altero loco ut homines: & altero ut pecus uti possit.

¶ Quo sit loco potissimū uilla statuēda. Cap.xii.

d. DAndam operam: ut potissimū sub radicibus montis siluestris uillam ponas: ubi pastiones sint latæ: ita ut contra uentos qui saluberrimi in agro flabunt. Quæ posita sit ad exortus æquinoctiales: apussima: qđ æstate habeat umbram: hyeme solem. Sin cogare secundum flumen ædificare: curandum ne aduersum eurum ponas. Hyeme enim fiet uehementer frigida: & æstate non salubris. Aduertendum etiam siqua erunt loca palustria: & propter easdem causas: & qđ arescunt: crescuntq;

animalia quedam minuta: quae non possũt oculi cõsequi :& per aera I/
tus incorpus per os ac nares perueniunt:atq; efficiunt difficiles morbos.
Fundanius.Quid potero inquit facere:si istiusmodi mihi fundus hæredi/
tate obuenerit:quo minus pestilentia noceat? Istuc uel ego possum respõ/
dere inquit Agrius.Vendas quot assibus possis:aut si nequeas:relinquas
At Scrofa.Vitandum inquit:ne ĩ eã partem spectet uilla:e quibus uentus
grauior ex his partibus afflare soleat.Neue in conualli caua : & ut
potius in sublimi loco ædifices. qui quod perflatur:si quod est quod
aduersarium inferatur :facilius discutitur.Præterea quod ab sole toto die
illustratur : salubriorẽ: quod & bestiolæ siquæ prope nascuntur aut
inferuntur: aut efflantur aut aritudine cito pereunt. Nimbi repentini
fluuii ac torrentes periculosi illis:qui in humilibus ac cauis locis ædifi/
cia habent & repentinæ prædonum manus : quod improuisos facilius
opprimere possint.Ab utroq; superiora loca tutiora.

Villa in loco sublimi

Quod in uilla primitus faciunda sint bubilia & ouilia:et cellæ et uasa
uinaria et olearia et alia. Cap.xiii.

IN uilla faciunda sunt stabula : ita ut bubilia sint ibi : hyeme quæ
possint esse calidiora . Fructus ut est uinum & oleum loco plano
in cellis.Item ut uasa uinaria & olearia potius faciunda in locis aridis.
Fructus:ut est faba:lentes:ordeum:& far: & fœnum in tabulatis.Fami/
lia ubi uersetur prouidendum:si fessi opere uel frigore aut calore : & ubi
commodissime possint sese quieti recipere .Villici proxime ianuam cellã
esse oportet.Eumq; scire qui introeat. aut exeat noctu : quid ue ferat :
præseritm si ostiarius est nemo .In primis culina uidenda ut sit admota :
quod ibi hyeme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur:cibus
paratur & capitur.Faciundum etiã plaustris ac cætera instrumento omni
in cohorte:ut satis magna sint tecta :quibus cælum pluuium inimicum.
Hæc enim si ĩtra clausum in consepto & sub dio:furẽ modo nõ metuũt:
sed aduersu tempestatem nocentem non resistunt. Cohortes in fundo
magno duę aptiores. Vna ut interdius compluuium habeat lacum : ubi
aqua saliat:q ui intra stilobatas:cum uenit sit semipiscina. Boues enim ex
aratro æstate reducti hic bibunt:hic perfunduntur .Nec minus hoc loco
reficiuntur anseres:sues porci.In cohorte exteriore locum esse oportet:
ubi maceretur lupinum:item alia quae demissa in aquam ad usum aptiora
sunt. Cohors exterior crebro operta stramentis ac palae cõculcata pedi/
bus pecudum sit ministra fundo .Ex ea quod euehatur secundum uillam
duo habere oportet sterquilinia : aut unum bifariam diuisum . Alteram
enim in partem ferri oportet e uilla nouum fimum: altera ueterem tolli
in agrum .Quod enim q̃recens:quod cum faciunt melius.Nec non ster/
qliniũ melius illud :cuius latera & sũmũ uirgis & frõde uidicat̃ ab sole.

Stabula

familiæ locu

Villici cella

Culina ppe

Cohortes due

Sterqlinia duo

Non enim succum quem quærit terra : solem ante exurgere oportet. Itaque periti qui possint ut eo aqua influat: eo nomine faciant. Sic enim maxime retineatur succus. In eoque quidam sellas familiares ponunt. Aedificium etiam fieri oportet: sub quod tectum totam fundi subiicere possis messem: quod uocant quidam nubilarium. Id secundum aream faciundum: ubi triturus sit frumentum: magnitudine pro modo fundi ex una parte apertum: & id ab area: quo & in trituram proruere facile possis: si nubilare cœperit aer: & inde rursus celeriter reiicere. Fenestras habere oportet ex ea parte, unde commodissime perflari possit. Fundanius. Fructuosior inquit est certe fundus propter ædificia: si potius ad antiquorum diligentiam : q̃ ad horum luxuriam dirigas ædificationem. Illi. n. faciebant ad fructum communem: hi faciunt ad libidines indomitas. Itaq; illorum uillæ rusticæ erant maioris q̃ urbanæ: quæ nũc sunt pleræq;. Contra illic laudabatur uilla: si habebat culinam rusticam bonam : præsepes laxas : cellam uinariam & olceariam ad modum agri aptam: & pauimẽto ꝓcliui ĩ lacum. quod sæpe ubi conditum nouum uinum orcæ: ut in hispania feruore musti ruptæ: nec non & dolia : ut in italia: ne uinum prolueret Item cætera ut essent ĩ uilla huiuscemodi: quæ cultum quærerent: ꝓuidebant. Nunc contra uillam urbanã q̃ maximã ac politissimam habeãt dant operam: ac cum Metelli & Luculli uillis pessimo publico ædificatis certant. Quo circa hi laborant: ut spectent sua æstiua triclinaria ad frigus orientis: hiberna ad solem occidentem potiusq̃ orientem. Antiqui non curabant in quam partem cella uinaria aut olearia fenestras haberet: du; fructus in eo uinarius quærat ad dolia aera frigidiorem: item olearia caldiorem. Item uidere oportet si est collis: nisi quid impediat: ubi potissimũ ponatur uilla.

¶DE Septis: quæ tutandi fundi cã fieri debeãt & qualiter. Cap. xiiii.

Nunc de septis: quæ tutandi fundi causa: aut partis fiant dicam. Earum tutelarum genera quattuor. Vnum naturale: alterum agreste: tertium militare: quartum fabrile. Horum unumquodq; species habet plures. Primum naturale sæpimentum : quod obseri solet uirgultis aut spinis: quod habet radices uiuae sæpis: ac uiatoris praetereuntis lasciui non metuet facem ardentem. Secunda saepes est ex agresti ligno: sed non uiuit. Fit aut palis statutis crebris ac uirgultis implicitis : aut latis perforatis : & per ea foramina traiectis longuriis ferreis binis aut ternis: aut ex arboribus truncis demissis in terram deinceps constitutis. Tertium militare sæpimentum est fossa: & terreus agger. Sed & fossa ita idonea: ut omnem aquam quae ueniet e caelo recipe possit: aut fastigium habeat ut exeat e fundo aggeris bos: qui intrinsecus sit lapsus in fossam: sed ita arduus: ut eum transcendere non sit facile. Hoc genus saepis fieri secũdũ uias

publicas solet: & secundum amnes ad uiā salariam : & in agro crustumi/
nio uidere licet locis aliquot coniunctos aggeres cnm fossis: ne flumen
agris noceat: aggeres faciunt sine fossa . eos quidam uocant muros: ut in
agro reatino. Quartū fabrile sæpimentum: & nouissimum est maceria.
Huius species fere quatuor. Quod fit ex lapide: ut in agro : tusculano :
Quod e lateribus coctilibus: ut in agro gallico. Quod e lateribus crudis
ut in agro sabino. Quod ex terra & lapillis compositis informe: ut in his/
pania : & agro tarentino.

¶ Ad quid iuentæ sæpes. Cap. xv.

PRæterea sine septis fines prædii sationis notis arborū tutiores
fiunt ne familiæ rixentur cum uicinis: ac limites ex litibus iudicem
quærāt. Serunt alii circū sæpes pinos: ut habet uxor ī sabinis. Alii cupres/
sos: ut ego habui ī uesuuio. Alii ulmos: ut multi habent in crustuminio:
quod ibi pullulat maxime: uel seritur. Et ubi est campus : nulla potior
arbor serunda : quod maxime fructuosa : quod & sustineat sæpem: ac co/
lit aliquot corbulas uuarum : & frondem iucundissimam ministrat ouib⁹
ac bubus : ac uirgas præbet sæpibus & foco : ac furno. Scrofa. Igitur
primū hæc quae dixi q̄tuor uidēda agricolae. de fūdi forma terrae natura:
De modo agri: Et finibus tuendis.

DE Eis extra fūdū commoda fiant: aut īcōmoda. Cap. xvi.

RElinqtur altera pars: quae extra fundum. Cuius appendices & ue
hemēter pertinent ad culturam propter affinitatem. Eius species
totidem. Si uicina regio est infesta. Si quo neque fructus nostros exporta/
re expediat : neq; īde quae opus sunt apportare. Tertiū si uiae aut fluuii
qua portentur : aut non : aut idonei non sunt. Quartum si quid ita est in
confinibus fundi: ut nostris agris prosit : aut noceat. E quibus quattuor
quod est primum : refert infesta regio sit nec ne. Multos enim agros
egregios colere non expedit : propter latrocinia uicinorum : ut in sardi/
nia quosdam qui sunt prope celiem: & ī hispania prope lusitaniam. Quae
uicinitates inuectos habent idoneos. Quae ubi nascuntur ibi uendant: &
illic inuectos oportunos : quae fundo opus sunt : propterea fructuosa.
Multi enim habent in prediis : quibus frumentum aut uinum: aliudue qd
desit importandum. Contra: non pauci quibus aliquid sit exportandum.
Itaq; sub urbe colere hortos late expedit : sicut uiolaria aut rosaria. Item
multa quae urbs recipit : cū eadem in longinquo predio : ubi non sit
quo deferri possit uenale : non expediet colere. Tertium est item : si ea
oppida aut uiciniae : aut etiā diuitum copiosi agri ac uillae: unde non ca/
re emere possis quae opus sunt in fundum. quibus quae supersint uenire
possint: ut quibus pedamenta & perticae aut arundo : fructuosior fit fun/
dus: q̄ si longe sint importanda. Nonnunq; etiam quam si colendo

in tuo ea parare possis. Itaq; in hoc genus coloni potius āniuersarios habent uicinos: quibus imperent medicos: fullones: fabros. q; in uilla sueſ habeant: quod nōnūq; unius artificis mors tollit fundi fructū. Quā partē lat fundii diuites domesticæ copiæ mandare solent. Si enim ab fundo lōgius absunt oppida aut uici: fabros procurent quos habeant in uilla. sic cæteros necessarios artifices: ne de fundo familia ab opere discedat: ac profestis diebus ambulet feriata potius q; opere faciundo agrum fructuosiorem reddat. Itaque ideo Sasernæ liber præcipit: nequis de fundo exeat præter uillicum & patronum & unum quem uillicus legat. Si quis contra exierit: ne impune abeat. Si abierit: ut in uillicum animaduertatur. Quod potius ita præcipiendum fuit: nequis iniussu uillici exierit: neque uillicus iniussu domini longius: q; ut eodē die redierit. Neq; id crebrius q; opus esset fundo. Quarto eundem fundum fructuosiorem faciūt uecturæ: si uiæ sunt: qua plaustra agi facile possint: aut flumina propin qua qua nauigari possit. quibus utrisque rebus euehi atq; inuehi ad multa prædia scimus. Refert etiam ad fundi fructus: quemadmodum uicinus in confinio cōsitum agrum habeat. Si enim ad limitem querceṫū habet: non possis recte secundum eam siluam serere oleam: quod usq; eo est cōtrarium natura: ut arbores non solum minus ferant: sed etiam fugiant: ut introrsum in fundum se declinent: ut uitis adsita ad olus facere solet: ut quercus si iuglandes magnæ & crebræ finitimæ: fœcūdiorem faciunt sterilē

Quibus rebus agri colantur. Cap. xvii.

De fundi quatuor partibus: quæ cum solo hærent: & alteris quatuor quæ extra fundum ad culturam pertinent dixi. Nunc dicam agri quibus rebus colantur Quas res alii diuidunt in duas partes: in homines & adminicula hominum: sine quibus rebus colere non possunt. Alii in tres partes instrumenti genus: uocale: semiuocale: & mutum. Vocale in quo sunt serui. Semiuocale in quo sunt boues. Mutum in quo sunt plaustra. Omnes ii agri coluntur hominibus seruis aut liberis aut utrisq;. Liberis: aut cum ipsi colunt: ut plerique pauperculi cum sua progenie: aut mercenariis & conducticiis liberorum operis: Res maioris: ut uindemias & fœnisicia administrant ii: quos obæratos nostri uocitarunt: ut etiam nunc sunt in asia atque ægypto & in illyrico complures. De quibus uniuersis hic dico. Grauia loca utilius esse mercenariis: q; seruis coli & in salubribus quoque locis opera rustica maiora: ut sunt incondendis fructibus uindemiæ aut messis. De his cuiusmodi esse oporteat: Cassius scribit hæc. Operarios parandos esse: qui laborem ferre possint: ne minores annorum uiginti duorum & ad agriculturam dociles. Eam cōiecturā fieri posse ex aliarum rerū imperatis: & more incolarū e nouiciis reqsitio ad priorem dominum quid factitarent. Mancipia esse oportere neque

formidolosa: neq; animosa. Qui præsint esse oportere: qui litteris sit aliqua humanitate imbuti frugi ætate maiore: q; operarios quos dixi. Facilius eni his: q̃ quis mĩores natu dicto sunt audientes. Præterea potissimũ eos præesse oportet: qui periti sint rerum rusticarum. Non solum enim debere ĩperare sed etiam facere: ut facientem imitentur: et ut aĩaduertant eum cum causa ibi præesse: q; scientia præstet. Neq; illi concedendum ita imperare: ut uerberibus coerceat potiusq; uerbis. Et (si mõ id efficere possis) neq; eiusdem nationis pluris parandos esse. Ex eo enim potissimũ solere offensiones domesticas fieri. Præfectos alacriores faciundos premiis ad faciunda dandaq; opera ut habeant peculium et cõiunctas cõseruas: e quibus habeant filios: eo enim fiunt firmiores: ac cõiunctiores fundo. Itaque propter has cognationes epiroticæ familiæ sunt illustriores ac chariores. Ad iniiciendam uoluptatem his: præfecturæ honore aliquo habendi sunt: et de operariis qui præstabunt aliqui. Communicandum quoque cum his quæ faciunda sint opera. Quod ita cum fit: minus se putãt despici: atq; aliquo numero haberi a domĩo. Studiosiores ad opus fieri liberalius tractando: aut cibariis aut uestitu largiore: aut remissione operis: concessioneue: ut peculiare aliquid in fundo pascere liceat huiuscemodi rerum. Aliis ut quibus quid grauius sit imperatum: aut animaduersum: qui consolando eorum restituat uoluntatem: ac beniuolentiam in dominum.

DE Numero familiæ rusticalis: & quot operis q̃sque ager coli possit: & de modo cuiusq;. Cap. xviii.

FAmiliam Cato dirigit ad duas metas: ad certum modum agri: & genus sationis: scribens de oliuetis & uineis: ut duas formulas. Vnam in qua precipit quomodo oliuetum agri iugerum ducentorum quadraginta instruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc mancipia tredecĩ habenda. Villicum uillicam: operarios quinque: bubulcos tres: asinariũ unũ: subulcũ unũ: opilionẽ unũ. Alterã formulã scribit de uinearũ iugeribus centũ: ut dicat haberi oportere hæc quindecim mancipia. Villicũ uillicam operarios decem: bubulcũ unũ: asinariũ unũ: subulcũ unũ. Saserna scribit satis esse ad iugera octo homĩem unum. Ea debere eum fodere diebus quadraginta quinq;: tametsi quaternis operis singula iugera possit. Sed relinquere se operas tredecim ualitudini: tempestati: inertiæ: indiligentiæ. L. Horum neuter satis dilucide modulos reliquit nobis. Quod Cato si uoluit: ut debuit: ut proportionem ad maiorem fũdũ & minorem adderemus: & demeremus. Præterea extra familiam debuit dicere uillicũ & uillicam. Neque enim si minus. ccxl. iugera oliueti colas: non possis minus uno uillico habere: nec si bis tanto ampliorem fũdum: aut eo plus colas. Ideo duo uillici aut tres habendi fuere operarii modo & bubulci

pro portione addendi. Ad minores maioreſue modos fundorū: hi quoq; ſi ſimilis ager eſt. Sin autem ita diſſimilis: ut arari nō poſſit. Quod ſi confragoſus atq; arduis cliuis minus multi opus ſunt boues & bubulci. Initio illud quod modum neq; unum neq; modicum ꝓpoſuit ducentoꝝ quadraginta iugerum. Modica enim centuria ea ducentorum iugerum: e quo ſi ſexta pars ſit ea quadraginta : quæ de ducentis quadraginta diminuitur: non uideo quemadmodum ex eiꝰ præcepto demam ſextam partem: & de de tredecim mancipiis nihilomagis: ſi uillicum & uillicam remouero: quemadmodum centum uiginti ſextam partem demam. Quod autem ait in centum iugeribus uinearum opus eſſe quindecim mancipia: ſi quis habebit centuriam: quæ dimidium uineti & dimidiū oliueti: ſequeret̄ ut duos uillicos & duas uillicas hr̄e deberet: quod eſt deridiculum. Quare alia rōne modus mancipioꝝ generatī ē aduertēdus: & maius ī hoc Saſerna approbandus: qui ait ſingula iugera quaternis operis uno operario ad conficiendum ſatis eſſe. Sed ſi hoc in Saſernæ fundo in gallia fuit: non continuo idem in agro liguſtico nomentano. Itaq; de familiæ magnitudinē & reliquo inſtrumento commodiſſime ſcies: quantam pares: ſi tria animaduerteris diligenter. In uicinitate prædia cuiuſmodi ſint: & quanta: quotque hominibus colantur. Et quot additis operis: aut dempertis melius aut deterius habeas cultum biuium. Nobis enim ad culturam dedit natura experientiam: & imitationem. Antiquiſſimi agricolæ tentando pleraque conſtituerunt: liberi eorum magnam partem imitando. Nos utrunq; facere debemus : & imitari alios : & aliter ut faciamus experientia tentare quædam ſequentes non aleam ſed rationem aliquam : Vt ſi altius repaſtinauerius aut minus q̄ alii : quod momentum ea res habeat: ut fecerunt ii in farriēdo iteꝝ tertio & : ut q inſitiones ficulneas ex uerno tp̄e in æſtiuum contulerunt.

De modo & ratione mancipiorum in fundo

Tentando & Imitando

¶ Quot iuga boū ſigulis iugeribus ſatis ſint: quod inſtrumētum agreſte ſemiuocale nūcupat̄. Cap. xix.

DE reliqua parte inſtrumenti: quod ſemiuocale appellatur: Saſerna ad iugera ducenta arui boum iuga duo ſatis eſſe ſcribit. Cato in oliuetis ducentum quadraginta iugerum boues trinos : ita fit ut Saſerna dicat uerum ad centum iugera : iugum opus eſſe: ſi Cato ad octogena. Sed neutrum modum horum ad omnem agrum conuenire puto : & utrunq; ad aliquem. Alia enī terra facilior aut difficilior eſt alia. Terram proſcindere non niſi boues magnis uiribus poſſunt: & ſæpe fracta bura relinquunt uomeres in aruo. Quod ſequendum nobis in ſingulis fundis dum ſumus nouicii triplici regula : ſuperioris domini inſtituto : & uicinorum : & experientia quadam. Quod addit aſinos: qui ſtercus uectent tris: aſinum molarium in uinea iugerum centum: iugum boum: aſinorū

iugum : asinum molendarium . In hoc genere semiuocalium adiciendum de pecore . Ea sola quæ agri colendi causa erunt : ut solent esse pecuaria pauca habenda : quo facilius mancipia quæ solent se tueri : & assidua esse non possunt . in eo numero non modo qui prata habent : ut potius oues : q̄ sues habeant curent : sed etiam qui non solum pratorum . causa habent propter stercus.

¶ DE Eligendis bubus : & de modo probandi : & edomandi nouellos iuuēcos . Cap. xx.

IGitur de omnibus quadrupedibus prima probatio est : qui idonei sint boues : qui arandi causa emuntur . Quos rudis neq; minoris trimos : neq; maioris quadrimos parandum . Vt uiribus magni sint & pares : ne in opere firmior imbeciliorem conficiat : amplis cornibus & nigris potius q̄ aliter : ut sit lata fronte : naribus simis : lato pectore : crassis coxendicibus. Hos ueteranos ex campestribus locis emendum : non in dura ac montana : nec non si incidit uitandum . Nouellos cum quis emerit iuuencos : si eorum colla in furcas destitutas incluserit : & dederit cibum : diebus paucis erunt mansueti : & ad domandum proni . Tum ita ad subigendum ut minutatim assuefaciant : et ut tironem cum ueterano adiungunt . Imitando. n. facilius domantur . Et primum eos æquo ĩ loco & sine aratro aut eo leui simul gradi facias : & prĩcipio p arenam aut molliorem terrã leniter procedant . Quos ad uecturas item instituendum : ut inania primum ducant plaustra : & si possis per uicum aut oppidum : ubi creber crepitus sit ac uarietas rerũ cõsuetudĩe celeberrima ad utilitatem addutio. Neq; pertiaciter feceris dextrũ ĩ eo manẽdũ. Quod si alternis fit sinister : fit laboranti ĩ alterutra parte requies. Vbi terra leuis : ut in campania : ibi non bubus grauibus : sed uaccis & asinis q arãt : eo facilius ad aratq; lene adduci possunt ad molas & ad ea : si qua sunt in fũdo conuehũt In qua re alii asellis : alii uaccis ac mulis utũt : exinde ut pabuli facultas ẽ. Nam facilius asellus : q̄ uacca alitur : sed fructuosior hæc. In eo agricolæ hoc spectãt : quo fastigio sit fũdus. In confragoso enim hæc difficili ualentiora parandum : & potius ea quæ per se fructum reddere possit : cum idem operis faciant .

¶ DE canibus : sine quibus utiq; uilla paq; tuta sit. Cap. xxi.

CAnes potius cũ dignitate & acres paucos habendũ q̄ multos : quos consuefacias potius noctu uigilare : & interdiu clausos dormire : & catena uinctos : ut soluti acriores fiant . Dein domitis quadrupedibus & pecore instructo et canibus hoc faciundũ. Si prata sint in fũdo neque pecus dominus habet : dãda opera ut pabulo uendito alienum pecus ĩ suo fundo pascat et stabulet.

¶ Qualiter uniuersus instrumentorum apparatus fundi instituatur . Cap. xxii.

dE reliquo inſtrumento muto: in quo ſunt corbulæ & dolia & alia: ſic præcipiendum. Quæ naſci in fundo ac fieri a domeſticis poterunt. eorum ne quid ematur: ut fere ſunt: quæ ex uiminibus et materia ruſtica fiunt: ut corbes: fiſcinæ: tribula: malei: & raſtelli. Sic quæ fiunt de cannabi: lino: iūco: palma: ſcirpo: ut funes: reſtes: tegetes. Quæ e fundo ſumi non poterunt: ea ſi empta erunt potius ad utilitatem q̃ ob ſpeciem: ſumptu fructum non extenuabunt. Eo magis ſi inde empta erunt: potiſſimum ubi ea & bona & precio uiliſſimo emi poterunt. Cuius inſtrumenti uaria diſcrimina ac multitudo agri Magnitudine finitur: quod plura opus ſunt: ſi fines diſtant late. Itaq; Stolon inquit. Propoſita magnitudine fundi de eo genere: Cato ſcribit: oliueti iugera ducenta quadraginta qui coleret: eum inſtruere ita oportet: ut faceret uaſa olearia iuga quinq;: quæ menbratim enumerat: ut ex ære ahena urceos & naſiternam: item alia. Sic e ligno & ferro: ut plauſtra maiora tria: aratra cum uomeribus ſex: crates ſtercorarias quattuor: itē alia. Sic de feramētiſ quæ ſint. & quot opus ad multitudinem ut furcas ferreas octo: & ſarcula totidem dimidio minus palas: item alia. Itē alterā formulā inſtrumenti fundi uinarii fecit. in qua ſcribit: ſi ſit centum iugerū: habere oportere uaſa torcularia inſtructa trina: dolia cum operculis culeorum octigētoꝝ acinaria uiginti: frumentaria uiginti. Item eiuſdem alia: Duæ Minus multa quidem alii: ſed tantum numerum culeorum ſcripſiſſe puto: ne cogeretur quot annis uendere uinum. Vetera enim q̃ noua & alio eadē tempore: q̃ alio pluris. Item ſic de ferramentorum uarietate ſcribit per multa & genere & multitudine qua ſint: ut falces: palas: raſtros. Sic alia: quorum nonnulla genera ſpecies habent plures: ut falces. Nam dicuntur ab eodem ſcriptore uineaticæ opus eſſe ſex: ſcirpiculæ quinq;: ſiluaticæ quinq;: arborariæ tres: & ruſticariæ decem. Hic hæc. At Scrofa Inſtrumentum & ſupellectilem ruſticam omnem oportet habere ſcriptaꝫ in urbe & rure dominum. Villicum cōtra ea ruri omnia certo ſuo quæq; loco ad uillam eſſe poſita. Quæ nō poſſūt eſſe ſub claui: q̃ maxime facere ut ſint in conſpectu oportet. Eo magis ea quæ in rariore ſunt uſu: ut quibus in uindemia utuntur: ut corbulæ & ſic alia. Quæ enim res quotidie uidētꝛ: minus metuunt furem.

Quae & quo qdq; loco maxime oporteat ſerere. Cap. xxiii.

SVſcipit Agraſius. Et quoniam habemus illa duo pria ex diuiſione quadripartita: de fundo: & de inſtrumento quo coli ſolet: de tertia parte ex pecto. Scrofa. Quoniām fructum inquit arbitror eſſe fundi eū: qui ex eo ſatus naſcitur utilis ad aliquam rē: duo cōſiderāda reſtāt Quae & quo quidq; loco maxime expediat ſerere. Alia enim loca appoſita ſunt ad fœnum: alia ad frumentum: alia ad uinum: alia ad oleum. Sic ad

pabulum quæ pertinent : in quo est ocimũ : farrago : uitia : medica : cytisũ lupinum. Neq; in pingui terra omnia feruntur recte : neque in macra. nihil rectius enim in tenuiore terra q̃ ea quæ non multo indigent succo : ut cytisum et legumina præter cicer. Hoc enim quoq; legumen : ut cætera quæ euelluntũ e terra non subsecantur ut fruges : quæ qꝓ ita leguntur : legumina dicta. In pingui rectius : quæ ibi sunt maioris : ut olus triticum : siligo : linum. Quædam etiam serunda non tam propter præsentem fructum : q̃ in annum prospicientem : qꝓ ibi subsecta atq; relicta terram faciunt meliorem. Itaq; lupinum cum dominus siliculam cœpit : & nũq̃ fabalia : si ad siliquas non ita peruenit : ut fabam legere expediat. Si ager macrior est : pro stercore inarare solent. Nec minus ea discriminunda ĩ cõserundo quæ sunt fructuosa propter uoluptatẽ : ut quæ pomaria ac floralia appellantur. Item illa quæ ad hominum uictum ac sensum delectationemq; pertinent : neq; ab agri utilitate sunt diiuncta. Idoneus locus eligendus : ubi facias salictum & arundinetum : sic alia quæ humidum locum quærunt. Contra : ubi segetes frumentarias : ibi fabam potissimum feras. Item oleta quæ arida loca sequuntur : sic ut umbrosis locis alta feras : ut coruda nõ noceat : qꝓ ita petit asparagus. Et aprica sit terra : ubi feras uiolam & hortos facias : qꝓ ea sole nutricantur. Sic & alia alio loco serunda ut habeas uimina unde utendo aliquid facias : ut scirpeas uallos crates. Alio loco ut feras & colas siluam cæduam : alio ubi aucupare. Sic ubi canabim : linum : iuncum : spartum unde nectar bubus paleas : lineas : restis : funes. Quædam loca eadem alia ad serundum idonea. Nã & ĩ recentibus pomariis desitis seminibus in ordinemq; arbusculis positis primis annis anteq̃ radices longius procedere possint : alii conserunt hortos : alii quid aliud. Neq; cum cõualuerint arbores idem faciunt : ne uiolent radices.

¶Stolon Quod ad hæc pertinet Cato nõ male quod de sationibus scribit Ager crassus & lætus si sit sine arboribus : eum agrum frumentarium fieri oportere. Idem ager si nebulosus sit : rapa : raphanum : milium : panicum fert.

¶Olea in quo agro serunda sit : qua parte : quo ordine. Cap. xxiiii.

IN agro crasso & calido oleam conditaneam radium maiorem : salẽtinam : orchitem : poseam : sergianam : colminiam : albicerem : quã earum in his locis optimam dicent esse : eam maxime serere. Agrum oliueto conserundo nisi qui in uentum fauonium spectet : & soli ostentus sit : alium bonum nullum esse. Qui ager frigidior & macrior sit : ibi oleam licinianam seri oportere. Si in loco crasso aut caldo posueris : hostum neq̃ fieri & fœcundo arborem perire : & muscum rubrum molestum esse. Hostum uocant : quod ex uno facto olei reficitur. Factum dicunt : quod uno tempore conficiunt. Quem alii centum quadraginta aiũt esse modiorum :

alii ita minus magnum: ut ad centum uiginti discedat. Exinde ut uasa olearia quot & quanta habeant: quibus conficiunt illud quod Cato ait. Circum fundum ulmos & populos: unde frondes ouibus & bubus sint & materies seri oportere. Sed hoc neque in omnibus fundis est opus: neque in quibus est opus: propter frondem maxime sine detrimento ponuntur a septētrionali parte: q̄ non officiunt soli. Ille adiicit ab eodem scriptore. Si locus humectus sit: ibi cacumina populorum serunda & arundinetum. Id prius bipalio uortito: ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio seri: aptam esse utrique eandem fere culturam: Salicē græcā circū arūdinetū seri oportere: uti sit q̄ uitis alligari possit.

Vinea quo agro serunda sit. Cap. xxv.

Vinea quo in agro serunda sit: sic obseruandum. Qui locus optimus uino sit: & ostentus soli: ammineum minusculum: & geminum eugeneum: & helucolum minusculum seri oportere. Qui locus crassior sit aut nebulosus: ibi ammineum maius: aut murgentinū apicium lucanum seri. Cæteras uites & de his misellas maxime ī omne genus agri cōuenire.

Quo in loco ridicæ in uinea figi debeāt: & ad quam partem. Cap. xxvi.

IN omni uinea diligenter obserua: ut ridica uitis a septentrione uorsus tegatur. Et si cupressos uiuas pro ridicis: quas inserunt: alternos ordines imponunt: neque eas crescere altius quam ridicas patiantur. Neque propter eas adserunt uites: quod inter se hæc inimica. Agrius Fūdanio uereor inquit: ne ante æditimus ueniat huc: q̄ hinc ad quartum actum accedamus: uindemiam enim expecto. Bono animo es īquit Scrofa: fiscinas expediet ac urnam.

Quot diuidat̄ mensibus & tp̄ribus ānus: & in quibus q̄d seri oporteat. ac colligi de agro seminata. Cap. xxvii.

ET quoniam tempora duorum generum sunt: unum annale: quod sol circuitu suo finit: alterum menstruum: quod luna circumiens comprehendit. prius dicam de sole. Eius cursus annalis primum fere circiter ternis mensibus ad fructus est diuisus in quattuor partis totus: & idem subtilius sesquimensibus in octo. In quattuor tempora diuiditur: in uer: æstatem: auctunnum: & hyemem. Vere statio nes quædam fiunt. Terram rudem proscindere oportet. Quæ sunt ex ea enata: priusquam ex iis quid seminis cadat. ut sint exradicata. Et simul cauis ab sole percalefactis aptiores facere ad accipiundum imbrem: & ad opus faciliores relaxatas. Neque ea minus bis arandum ter melius. Aestate fieri messes oportere. Auctumno siccis tempestatibus uindemias & siluas excoli. Commodissime tunc præcidi arbores secundum terram oportere: Radices ut prioribus [illegible]bribus effodiantur: ne quid ex his nasci possit. Hyeme

putari arbores duntaxat his temporibus cum gelu cortices et imbribus
careāt & glacie. ¶Quot dies habeat quælibet quarta pars āni & ī quibus signis cæli ītrent. Cap.xxviii.

DIes primus ueris est in aquario æstatis in tauro auctunni ī leone: hyemis ī scorpione cū uniuscuiusque horum quattuor signorꝝ dies tertius & uicesimus quattuor temporum sit primus efficitur: ut uer dies habeat nonagintaunum: æstas nonagintaquinque: auctunnus nonagintaunum: hyems octogintanouem Quæ diuisio: ad dies reddacta ciuilis nostros: qui nunc sunt primi uerni temporis extat ad septem idus fabruarii: æstiui ad septē idus maii: auctunnalis ad septem idus sextilis: hyberni ad quartum idus nouembris. Subtilius descriptis temporibus ob seruanda quædam sunt: eaque in partes octo diuiduntur. Primum ab fauonio ad æquinotium uernum dies quadraginta. hinc ad uergiliarū exortū dies .xliiii. Ab hoc ad solstitium dies .xlviiii. Ide ad caniculæ signū dies uigītiseptē. Deinde ab æquinotium auctunale dies sexagintaseptem. Exinde ad uergiliarum occasum dies. xxxii. Ab hoc ad brumam dies .Lvii. Inde ad fauonium dies quadragintaqnque.

¶Quid inter fauonium & æquinotiū uernū fieri oporteat. Cap.xxix.

IN primo interuallo inter fauonium et æquinotium uernum hæc fieri oportet. Seminaria omne gen⁹: ut serantur putari in primis: circum uites ablaqueari: radicesqꝫ summa terra præcidi: prata purgari: salicta seri: segetes sarrire. Seges dicitur: quod aratum sed nec dum satū est. Noualis ubi satum fuit anteqꝫ secunda aratione renouetur. Rursus terram cum primum arant: proscindere appellāt. Cum iterum effrigere dicūt: qꝙ prima aratione glebæ grandes solent excitari: cum iteratur offringere uocant. Tertio cum arant iacto semine: boues lirare dicuntur. Id est cum tabellis ad uomerē simul & satū frumentum operiunt ī porcis: & sulcant in fossas: quo pluuialis aqua dilabatur: nonulli postea qui segetes non tam latas habent: ut ī apulia. Et id genus prædii per satores occare solent: siquæ in porcis grandiores relictæ sunt glebæ. Quæ aratrum uomere lacunam striam fecit: sulcus uocatur. quod est inter duos sulcos elata terra dicitur porca: qꝙ ea seges frumentū porrigat. Sic quoqꝫ cum exta deis dabant: porrigere dicebant.

¶Quæ inter æquinotium uernum & uergiliarum exortum fieri debeant. Cap.xxx.

SEcundo interuallo: inter uernum æquinotium: & uergiliarum exortum & solstitium hæc fieri debent. Segetes runcari: herbam ex segetibus expurgari: boues terram proscindere: salicem cædi: pratum aqua defendi. quæ superiori tempore fieri oportuerat: & nō sūt absoluta:

Veris Initiū in Aquario
Aestatis Initiū in Tauro
Autumni Initiū in Leone
Hyemis Initiū in Scorpione

Equinoctium vernum

Segus
Noualis

ãteq̃ gemmas agant ac florefcere incipiant:fiant.Quod fi quæ folia mit/
tere folent:ante frondem florere incœperint:ftatim ad ferendũ idonea
non funt.Oleam feri interputariq; oportet.

¶ Quid inter uergiliarũ exortum ad folftitiũ fieri oporteat. Cap.xxxi.

Tertio interuallo inter uergiliarũ exortum & folfticium hæc fieri de/
bent. Vineas nouellas fodere : aut arare : & poftea occare. &
deinde conminuere :ne fit gleba dura.Quod ita occidunt :occare dicunt
Vites pampinari: fed a sciente.Nam id q̃ putare maius:neque in arbu/
fto:fed in uinea fieri.Pampinare eft farmento coles :qui nati funt :de his
qui plurimum ualent:ad fecundum nonnunq̃ etiam tertium relinquere:
reliquos decerpere:ne relictis colibus farmentum nequeat miniftrare fuc/
cum.Ideo in uitiario primitus cum exit uitis: tota refecari folet: ut firmi/
ore farmento e terra exeat : atque in pariendis colibus uires habeat ma/
iores. Emucidum enim farmentum propter infirmitatem fterile : neque
ex fe poteft eiicere uitem: quam uocant minorem flagellum : maiorem
etiam unde uuæ nafcuntur palmam priore littera mutata in.d. dalma a
uenti flatu dicta.Similiter flabellum prior : flagellum pofterior .Et uitis
eo quod inuitetur ad uuas pariundas dicta primo uidetur :& a pariendo
parilema dici ex immutatis litteris:ut in multis : dici cœpta palma. Ex
altera parte caprea dicta:ꝙ parit capreolum.Is eft coliculus uiteus intort⁹
ut cincinus.Is enim uites quibus teneat :& quas eripiat :& ad locum capi/
undum fe erigit.Exquo a capiendo capreolus dictus. Omne pabulum
primum ocimum : farraginem : uiciam:nouiffime fœnum fecari. Ocimũ
dictum a greco uerbo ochis:quod ualet cito.Similiter quoq; ocimum .i.
cito.Hoc amplius dictum ocimum :ꝙ citat aluum bubus: & ideo iis dat̃
ut purgentur.id eft pabuli fegetes uirides fectæ:anteq̃ generẽt filiquas.
Contra ex fegete ubi fata admixta hordeum & uicia & legumina pabuli cã
funt Inde ꝙ far ferro cæfum farrago dictum:aut ꝙ primum ĩ feracia fege
te feri cœptum .Eo equi & iumenta cætera uerno tempore purgantur : &
fagenantur. Vicia dicta a uinciendo:quod item capreolos habet:ut uitis:
quibus furfum uorfum ferpit :& ad fcapum lupini aliumue calamum ad
quem hæreat:id folet uincire.Si prata irrigua habebis : fimul ac fœnum
fuftuleris irrigare.Item poma quæ infita erunt:ficcitatibus aquam addi.A
quo ꝙ indigent potu:poma dicta effe poffunt.

¶ Quid inter folfticium & caniculam faciũdũ fit. Cap.xxxii.

Quarto interuallo inter folfticium & caniculam plerique meffem fa/
ciunt:quod frumentum dicunt quindecim diebus effe in uaginis:
quindecim florere:quindecim exarefcere.Cum fit maturum collige. Inde
arationes ad folum : quod eo fructuofiores funt :quo calidiore terra ara/
tur .Cum profcinderis:offringi oportet:id eft iterare.ut frangant̃ glebæ.

Prima enim aratione grandes glebæ ex terra ſcinduntur. Serendum lentē uiciam: cicerculam: eruiliam: cæteraq; quæ alii legumīa: alii ut gallicani quidam legaria appellant: utraq; dicta a legendo: q̄ ea non ſecantur: ſed uellendo leguntur. Vineas ueteres iterum occare: & nouellas etiam tertio ſi ſint: etiam tum glebae.

quinto interuallo inter caniculam & aequinoctium auctunni: quae fieri oportet. Cap. xxxiii.

Qvinto interuallo inter caniculam & aequīoctium auctūni oportet ſtramenta deſecari: & aceruos conſtrui: aratro offringi: frōdem caedi: prata irrigua iterum ſecari.

Aequinoctium Autumnale

¶ Sexto interuallo ab æquinoctio auctunnali: quid fieri oporteat uſq; ad brumam. Cap. xxxiiii.

Sexto interuallo ab æquinotio auctunnali īcipere oportere ſcribūt ſerere: uſque ad diem .xci. Poſt brumam: niſi quæ neceſſaria cauſa coegerit non ſerere: q̄ tantum interſit: ut ante brumam ſata: ſeptimo die: quæ a bruma ſata .xl. die uix exeant. Neq; ante æquīoctium incipi oportere putant. Quod ſi minus idoneæ tempeſtates ſint conſecutæ: putreſcere ſemina ſoleant. Fabam optime ſeri in uergiliarum occaſu. Vuas autem legere: & uindemiam facere inter æquinoctium auctunnale & uergiliarum occaſum. Deīde uites putare īcipere: & ꝓpagare & ſerere poma. Hæc aliquot regioīb⁹: ubi matius frigora fiūt: aſpiora meli⁹ uerno tp̄re.

Vindemia

Vergiliarum occasus

¶ Septimo interuallo inter uergiliarum occaſum & brumam quæ fieri oportet. Cap. xxxv.

Septimo interuallo inter uergiliarum occaſum & brumam: hæc fieri oportere. Serere lilium. & crocum quod iam egit radicem. Roſa etiam conciditur radicitus in uirgulas palmares: & obruit̄. Hæc eadem poſtea tranſfertur facta uiuiradice. Violaria in fundo facere non eſt utile: ideo q̄ neceſſe eſt terra obruenda puluinos fieri: quos irrigationes: & pluuiæ: & tempeſtates abluunt: & agrum faciunt minorem. Ab fauonio uſq; ad arcturi exortum recte ſerpillum e ſeminario trāſferri: quod dictū ab eo q̄ ſerpit. Foſſas nouas fodere. Veteres tergere. Vineas arbuſtumq; putare: dum in .xv. diebus ante & poſt brumam ut pleraq; ne facias. Nec nō tū alquid recte ferit̄: ut ulmi.

Circa brumā quid faciendum

Serpillum

¶ Octauo īteruallo īter brumā & fauonium: quæ fieri oporteat. Cap. xxxvi.

Octauo interuallo inter brumam & fauonium hoc fieri oportet: de ſegetibus: ſi qua eſt aqua: deduci. Sin ſiccitates ſunt: & terra teneritudinem habet: ſarrire. Vineas arbuſtaque putare. Cum in agris opus fieri non poteſt: quæ ſub tecto poſſunt tunc conficienda antelucano tempore hyberno: quæ dixi ſcripta & poſita habere in uilla oportet: maxime ut uillicus norit.

Sarrire [illegible]

f 3

DE Lunaribus diebus. Cap.xxxvii.

dIes lunares quoq; obseruandi: qui quodammodo bipartiti. Quod a noua luna crescit ad plenam: & inde rursus ad nouam lunam decrescit quoad ueniat ad itermestruum: e quo die dicitur luna esse extrema & prima: a quo athenis eã diẽ appelãt. ενην και νεαν τριακαδος Alii quædam facienda in agris potius crescente luna: q̃ senescente. Quædam contra quæ metas ut frumenta & cæduas siluas. Ego ista etiam inquit Agrasius: non solum in ouibus tundendis: sed in meo capillo a patre acceptum seruo: ut decrescente luna tondens caluus fiam. Agrius. Quemadmodum inquit luna quadripartita? & quid ea diuisio ad agros pollet? Tremellius. Nunq̃ rure audisti inquit octauo ianã lunam & crescentem & contra senescentem: & quæ crescente luna fieri oporteret: & tamen quædam melius fieri octauo post ianam lunam q̃ ante. Et si/cuæ senescente fieri conueniret melius: quanto minus haberet ignis id astrum. Dixi de quadripartita forma culturæ agri. Stolo. Est altera quidem inquit temporum diuisio coniuncta quodammodo cum sole & luna. Quin sexpartita: quod omnis fere fructus quinto denique gradu peruenit ad perfectum: ac uidet in uilla dolium ac modum. Vnde sexto prodit ad usum. Primum præparandum: secundo serendum: tertio nutricandum: quarto legendum: quinto condendum: sexto promendum. At alia in præparando: faciendi scrobes: ac repastinandum aut sulcandum. Vt si pomarium aut arbustum facere uelis. At alia arandum aut fodiendum: ut si segetes instituas. At quædam bipalio uertenda terra: plus aut minus. Aliæ enim radices angustius diffundunt: ut cupressi. Aliæ latius ut platani usq; eo: ut Theophrastus scribit: athenis in lyceo cum etiamnum platanus nouella esset: radices trium & .xxx. cubitorum egisse. Quædam si bubus & aratro prosciderís: & iterandum anteq̃ semen iacies Item præparatio siqua fit inpratis: id est ut defendãtur a pastione: quod fere obseruant a piro florente. si irrigua sunt. ut tempestiue irrigẽt.

DE Stercore & sterquilinio. Cap.xxxviii.

qVæ loca in agro stercoranda uidendum: & qui & quo potissimum genere facias. Nam discrimina eius aliquot. Stercus optimum scribit Cassius esse uolucrum: præter palustrium ac nantium. De hisce præstat columbinum: quod sit calidissimum: ac fermentare possit terrã. Id ut semen aspergi in agro oportere: non ut de pecore aceruatum poni. Ego arbitror præstare ex auiariis turdorum ac merularum: q non solũ ad agrum utile: sed etiam ad cibum: ita bubus & suibus: ut fiant pingues Itaque qui auiaria conducunt: si caueto dominus: stercus ut in fundo maneat: minoris conducunt: q̃ hi quibus id accedit. Cassius secundum colunbinum scribit esse hominis. Tertio caprilum & ouilum & asininum.

Minime bonum equinum : sed in segetes. In prata enim uel optimum : uel cæterarum ueterinarum quæ hordeo pascuntur quod multam facit herbam. Sterquilinium secundum uillam facere oportet : ut q̃ paucissīs operis egeratur. In eo si in medio robustea aliqua materia sit depacta : negant serpentem nasci. ¶Quattuor esse genera seminum : & quæ quo tempore & loco debeant seri. Cap. xxxix.

Sationis autem gradus secundus hanc habet naturam : ad quod tp̄us cuiusq; seminis apta sit ad serendum. Nam refert in agro ad quam partem cæli quisq; locus spectet : sic ad quod. quæ tempus res facillime crescant. Nonne uidemus alia florere uerno tp̄e : alia æstiuo : neq; eadē auctunnali : quæ hyberno ? Itaq; alia seruntur : atq; īseruntur & metūt ante : aut postq̃ alia. & compleraq; uere q̃ auctunno īserūt. Circiter solstitium inseri ficos : nec non brumalibus diebus cerasos. Quare cū semīa fere quattuor sint generum : quæ transferuntur e terra ī terram : per se a natura : alia ex īdustria : ut faciunt uiuiradices : quæ ex arboribus dēpta dimittuntur in humum : quæ inserūtur ex arboribus ī arbores. De sīgulis rebus uidendum : quoquo tp̄e locoq; facias.

¶Quæ sint genera seminū : & queadmodum ꝑpagari debeant : & q̄bus & quo loco debeāt seri. Cap. xl.

Primum semen quod est principium oriendi : id duplex. Vnum quod latet nostrum sēsum. Alterum quod apertum latet : si sunt semina in aere : ut ait physicus Anaxagoras : & si aqua : quæ influit ī agꝛ inferre solet : ut scribit Theophrastus. Illud quod apparet ad agricolas : id uidendum diligenter. Quædam enim ad oriendum sunt usq; adeo parua : ut sint obscura : ut cupressi. Non enim galbuli qui nascuntur : id est tāq; pilæ paruæ corticiæ id semen : sed his intus primigenia semīa dedit natura. Reliqua inuenit experientia coloni. Vnde prima : quæ sine colono : priusq̃ sata : nata sunt. Secunda : quæ ex his collecta : neq; priusq̃ sata : nata. Prima seīa uidere oportet : ne uetustate sint exucta : aut ne sint admixta : aut ne propter similitudinem sint adulterina. Semē uetustum tantum ualet in quibusdam rebus : ut naturam commutet. Nam ex semine brassicæ uetere sato nasci aiunt rapa : & contra ex rapoꝝ brassicam. Secunda semina uidere oportet : unde tollas. Tempus enim idoneum quod scribit Theophrastus : uere & auctunno : & caniculæ exortu. Neq; ex omnibus locis ac generibus idē in sicco & macro loco & argiloso. Vere tempus idoneum quo minus habet humoris. In terra bona ac pingui : auctunno : ꝙ uere multus humor. Quam sationem quidam metiuntur fere diebus triginta. Tertium genus seminis quod ex arbore per surculos defertur in terram : si in humum dimittitur. In quibusdam tamen est uidendum : ut eo tempore sit deplantatum : quo

oportet. Id fit enim: anteq̄ germinare aut florere quid incipit. & quæ de arbore transferas: ut ea deplantes: potius q̄ defringas. Quod plantæ solum stabilius: quo latius. ut radices facilius mittat. Ea celeriter anteq̄ succus exarescat: in terram demittunt. Demum in oleagineis seminibus arbores uidendum: ut sit de tenero ramo ex utraque parte æquabiliter præcisum: quas alii sclauolas: alii taleas appellant: ac faciunt circiter pedales. Quartum genus seminis quod transit ex arbore in aliam. Videndum: qua ex arbore in aquam transferatur: & quo tempore: & quemadmodum obligetur. Non enim pirum recipit quercus: neq; enim si malus pirum. Hæc sequuntur multi: qui aruspices audiunt multum: a quibus ꝓditum in singulis arboribus quot genera insita sint: uno ictu: tot fulmina fieri. Illud quod fulmen concepit: si in pirum siluaticam inseueris: pirum q̄uis bonam: non forte tam iucundam. q̄ si i eam: quæ siluestris non sit. In quancumq; arborem inseras: si eiusdem generis est: dumtaxat ut sit utraq; malus: ita inserere oportet: referentem ad fructum meliore genere ut sit surculus q̄ est: quo ueniat arbor. Est altera species ex arbore in arborem inserendi nuper animaduersa i arboribus propinquis ex arbore: qua uult habere surculum: in eam quam inserere uult: ramulum traducat & in eius ramo præciso & defisso implicat eum locum: qui contigerit ex utraq; parte: quod intro est falce extenuatum: ita ex ima parte quod cælum uisurum est: corticem cum codice exæquatum habeat eius ramuli quem inseret cacumen: ut detectum sit: ad cælum curat. Postero anno cū cōprehēdit: unde ꝓpagatum est: ab altera arbore præcidit.

¶ DE Temporibus transferendorum surculorum: & quæ sint post sationem obseruanda. Cap. xli.

QVo tempore quæq; transferas: hæc in primis uidenda. Quodque prius uerno tempore inserebantur. Nunc etiam solstitiali: ut ficus qꝫ densa materia non est: & ideo sequitur calidiorē. A quo fit: ut in locis frigidis ficeta fieri nō possint. Aqua recēti īsito inimica. Tenellū enim cito facit putre. Itaq; quæ sit caniculæ signo commodissime existimātur ea inseri. Quæ autem natura minus sunt mollia: uas aliquod supra alligant: unde stillet lente aqua: ne prius exarescat surculus q̄ coalescat. cuius surculi corticem integrum seruandum: & cum sit exacuendum: ut non denudes medullam: ne extrinsecus inbres noceant: aut nimius calor: argilia obliniendum: ac libro obligandum. Itaq; uitem triduo anteq̄ inserunt: desecant: ut qui in ea nimius est humor diffluat: anteq̄ inseratur. Aut in qua inserunt: in ea paulo infra q̄ insitum est: incidunt: i qua humor aduenticius effluere possit. Contra in fico & malo punica: & siqua etiam horum natura aridior. Continuo in aliis translationibus uidendum ut quod transferatur: i cacumen habeat gemmā: ut in ficis. De his primis

quattuor generibus seminum : quædam ꝙ tardiora surculis potius utēdū ut in ficetis faciunt. Fici enī semen naturale ītus in ea fico : quā edimus : quae sunt minuta grana : e quibus paruis : ꝙ enasci coliculi uix queunt. Omnia enim minuta : & arida ad crescendum tarda : ea quæ laxiora & fœcundiora : ut fœmina : q̃ mas : ex proportione in uirgultis item. Itaq; ficus : malus punica : & uitis propter fœmineam molliciem ad crescendū prona. Contra palma & cupressus & olea in crescendo tarda. In hoc enim humidiora : q̃ aridiora. Quare ex terra potius in seminario surculos de ficeto q̃ grana ex fico expedit obruere : præter si aliter nequeas : ut si quā/do quis transmare semina mittere : aut inde petere uult : tum enim per resticulam ficos quas edimus maturas perferunt : & eas cum inaruerint complicant : ac quo uolunt mittunt : ubi obrutæ in seminario pariant. Genera ficorum : chiæ : ac chalcidicæ : & lydiæ : africanæ. Item cætera transmarina in italiam perlata. Simili de causa oleæ semen cum sit nucle/us : quod ex eo tardius enascebatur colis q̃ ex aliis : ideo potius in semi/nariis taleas quas diximus serimus.

¶ DE Melica. Cap. xlii.

IN primis obserues : uel in terram nimium aridam aut uariam : sed temperatam semen dimittas. In iugerum unum si est natura tempe/rata terra : scribunt op⁷ esse melicæ sesquimodiū. Id serit̃ ita ut semen ia/ctatur : quemadmodum scilicet cum pabulum & frumentum seritur.

¶ DE Cytiso. Cap. xliii.

CYtisum seritur ī terra bene subacta tanquam semen brassicæ : inde differtur & in sesquipedem ponitur. aut etiam de cytiso duriores uirgulæ deplantantur : & ita pāgit̃ ī serēdo.

¶ Quot modii serūt̃ fabæ tritici hordei farris. Cap. xliiii.

SEruntur fabæ modii quattuor ī iugero : tritici. v. hordei. vi. farris. x. Sed nonnullis locis paulo āplius aut minus. Si enim locus crassus plus : si macer : minus. Quare obseruabis : quantum in ea regione cōsue/tudo est serendi : ut tantum facias : quantum ualet regio ac genus terræ : ut ex eodem semīe aliubi cum. x. redeat : aliubi cū. xv. ut in etruria locis aliquot ī italia : in sybaritano dicunt etiam cum centesimo redire solitum. In syria agarada : & ī africa ad byrachium item ex modio nasci cētū. Illud quoq; multum interest in rudi terra : an in ea feras : quæ quot annis obsi/ta sit : quæ uocatur restibilis : an in ueruacto : quæ interdum requieuit. Cui Agrius. In olynthia quot ānis restibilia esse dicunt. Sed id aut tertio quoque anno uberiores ferant fructus. Licinius. Agrum alternis annis relinqui oportet : aut paulo leuioribus sationibus : id est quæ minus sugūt terram. Dicetur inquit Agrius : de tertio gradu : de nutricionibus atque alimoniis eorum. Ille. Quæ nata sunt inquit : in fundo alescunt : adulta

f v

concipiunt: prægnantia uel cum sunt matura pariunt poma aut spicam: si talia a quo profectum redit semen. Itaque si florem acerbũue pirũ aliud/ue quid decerpseris, in eodem loco eodem anno nihil renascitur: ꝙ præ/gnationis diem idem bis habere non põt. Vt.n. mulieres habent ad partũ dies certos, sic arbores ac fruges.

Sata quoto quæq; die prodeant de terra. Cap. xlv.

PRimum plerumq; e terra exit ordeum diebus septem: nec multo/post triticum. Legumina fere quatriduo aut quinq; diebus: præter/q; faba. Ea enim serius aliquanto prodit: seges ostendit. Item milium & se/sima: & cætera similiter æquis fere diebus: præterq; siquid regio aut tem/pestas uitii attulit: quo minus ita fiat. Quæ in seminario nata si loca erunt frigidiora: quæ molli natura sunt: per brumalia tempora tegere oportet fronde aut stramentis: Si erunt imbres secuti: uidendum necubi aqua cõ/sistat. Venenum enim gelu radicibus tenellis sub terra & supra uirgulta: nec eodem tempore æque crescunt. Nam radices auctũno aut hyeme ma/gis sub terra q; supra alescunt. Quo certe terra tempore tectæ propagan/tur: supra terram aere frigidiore tinguntur. Idq; ita esse docent siluestria: ad quæ sator non accessit. Nam prius radices q; ex iis quæ solent nasci crescunt: neque radices longius procedunt: nisi quo tempore uenit sol. His duplex causa radicum ꝙ & materiam aliam q; aliam longius proiicit natura: & ꝙ alia terra, aliam uiam facilius dat.

Ex quibus foliis cognosci possunt ãni tempora. Cap. xlvi.

PRopter eiusmodi res admiranda discrimina sunt. Nam aliquot ex quibusdam foliis propter eorum uersuram: quod sit anni tempus ut dici possit: ut olea & populus alba & salix. Horum enim folia cum cõ/uerterunt se solsticium dicitur fuisse. Nec minus admirandum quod fit in floribus: quos uocant heliotropia: ab eo ꝙ solis ortum mane spectant: & eius iter ita sequũtur ad occasum: ut ad eum semper spectent.

Queãdmodum sata sunt tuenda. Cap. xlvii.

IN seminario quæ surculis consita & eorum molliora erunt natura cacumina: ut olea ac ficus. Ea summa integenda binis tabellis dex/tra ac sinistra alligata. Herbæq; eligendæ: eæ dum teneræ sunt uellendæ prius aridæ facte. Et enim rixantur: ac celerius rumpuntur q; sequuntur Contra herba in pratis ad spem fœnisiciæ nata: non modo non euellẽda in nutricatu: sed etiam non calcanda. Quo & pecus a prato ablegãdum: & omne iumentum etiam hominem: solum enim homine exitium herbæ & semitæ fundamentum.

Quæ in spica sũt uocabula & causæ eorum. Cap. xlviii.

IN segetibus autem frumentum quo culmus extulit spicam: ea quæ multiloca non est: in ordeo & tritico tria habet continentia. Granũ

glumam ariſtam :& etiam primitus ſpica cum oritur uaginam . Granum dictum eſt intimum ſolidum . Glumam qui eſt folliculus eius . Ariſta: quæ ut acus tenuis longa eminet e gluma . Proinde ut grani apex ſit gluma & ariſta . Ariſta & granum omnibus fere notum :gluma paucis . Itaq; id apud Ennium ſolum ſcriptum ſcio eſſe in ephemeridis uerſibus . Videtur uocabulum etymon habere a glubendo :quod eo folliculo deglubatur granum . Itaq; eodem uocabulo appellant fici eius quē edimus folliculum . Ariſta dicta : ꝗ areſcit prima granum gerendo . Id enim ut gerat ſpica ſeritur frumentum :non ut glumam aut ariſtā gerat:ut uitis ſerit̄ nō ut pampinū ferat:ſed uuam . Spicam autem quam ruſtici ut acceperunt antiquitus uocant ſpicam a ſpe uidetur nominata . Eam enim quod ſperant fore ſerunt . Spica mutica dicitur quæ non habet ariſtam : ea . n . quaſi cornua ſunt ſpicarum quæ primitus cum oriuntur neque plane apparet . qua ſublatet herba :ea uocatur uagina : ut in qua latet conditus gladius . Illud autem ſumma in ſpica iam matura : quod eſt minus ꝙ granum uocatur frit:quod in firma ſpica ad culmum ſtramenti ſummum . Itē minus ꝙ granum eſt appellatur urruncum .

DE Fructibus maturis capiendis:& fœniſicio & ſicilicione pratorum. Cap.xlviiii.

Cum tacuiſſet nec interrogaretur de nutricatu : credens nihil deſiderari : dicam inquit de fructibus maturis capiendis . Primum de pratis ſūmiſſis :herba cum creſcere deſiit :& æſtibus areſcit : ſubſecari falcibus debet :& quoad perareſcat furcillis uerſari. Cum peraruit de his maipulos fieri ac uehi ad uillam . Tū de pratis ſtipulam raſtelis eradi :atq; addere fœniſitiæ cumulū . Quo facto ſicilieda prata :id eſt falcibus cōſectāda quæ feniſicæ prætererunt :ac quaſi herba tuberoſum reliquerunt cāpum . A qua ſectione arbitror dictum ſicilire pratum.

DE Meſſe & cā huius uocabuli:quare meſſis appellata:quareue appellatæ ſint . Cap.L.

MEſſis proprio nomine dicitur ī his :quæ metuntur : maxime ī frumento. & ab eo eſſe uocabulo declinata. Frumenti tria genera ſūt meſſionis . Vnum: ut in umbria ubi falce ſecundum terram ſuccidūt ſtramētū :& manipulum ut quenq; ſubſecuerint :ponūt in terra . Vbi multos eos fecerunt : iterum eos percenſent : ac de ſingulis ſecant. Inter ſpicas & ſtramentum :ſpicas coniiciunt in corbem atq; in aream mittunt . Stramenta relinquunt in ſegete : unde tollantur in aceruum . Altero modo metunt :in piceno: ubi ligneum habent incuruum bacillum : in quo ſit extremo ſerrula ferrea . Hac cum comprehendit faſcem ſpicarum deſecat :& ſtramenta ſtantia in ſegete relinquit : ut poſtea ſubſecentur. Tertio modo metitur :ſub urbe roma & locis pleriſq; : ut ſtramentum medium

subsecent: quod manu sinistra summum prehendunt: a quo medio messe; dictam puto. Infra manum stramentum quod terræ hæret: postea subseca/tur. Contra quod cum spica stramentum hæret. corbibus in aream defer/tur. Vbi discedit in aperto loco palam a quo onminata potest esse palea. Alii stramentum a stando: ut stramen dictum putant. Alii a stratu quod id substernatur pecori. Cum ē matura seges metendum. cum in ea iugerum fere una opera propemodum in facili agro satis esse dicatur. messas spicas corbibus in aream defere debent.

Aream qualem esse oporteat. Cap. Li.

aReam esse oportet in agro sublimiori loco. quā perflare possit uēt⁹ Hanc esse modicam pro magnitudine segetis: potissimum rotūdam & mediam paulo extumidam: ut si pluerit non consistat aqua & q̄ꝫ breuis/simo itinere extra aream effluere possit. Omne porro breuissimum in ro/tundo e medio ad extremum solida terra pauita: maxime si est argillosa: ne æstu perrimosa in rimis eius grana oblitescant & recipiant aquam: & ostia aperiant muribus & formicis. Itaqꝫ amurca solent perfundere Ea enī herbarum est inimica: & formicarum & talparum uenenum. Quidam are/am ut habeant solidam: muniunt lapide: aut etiam faciunt pauimentum. Nonnulli etiam areas agunt: ut in bagienis: quod ibi sæpe id temporis anni oriuntur nymbi. Vbi ea retecta: & loca calida prope aream faciunda umbracula: quo secedant homines in æstu tempore meridiano.

In semen quemadmodum spicas secerni oporteat: & de tritura. Cap. Lii.

qVæ seges grandissima atqꝫ optima fuerit: seorsum in aream secerni oportet spicas: ut semen optimum habeat. E spicis in area excuti grana. quod fit apud alios iumentis iunctis & tribulo. Id fit e tabula lapi/dibus aut ferro exasperata quo imposito. auriga aut pondere grandi trahi/tur iumentis iunctis. aut discutit ex spica grana: aut ex assibus dentatis cū orbiculis quod uocant plostenū pœnicum. In eo quis sedet: ut agitet quæ trahāt iumenta: ut in hispania citeriore & aliis locis faciunt. Apud alios exterit̄ grege iumentorum inacto & ibi agitat e perticis: quod ungulis e spica exteruntur grana. His tritis oportet e terra subiactari uallis aut uen/tilabris: cum uentus spirat lenis. Ita fit: ut quod leuissimum est in eo atqꝫ appellatur acus euaminatur foras extra aream ac frumentum: quod est pō/derosum purum ueniat.

DE Stipula. Cap. Liii.

aD corbem messi facta spicilegium uenire oportet: aut domi legere stipulam. Aut si sunt spicæ raræ & operæ caræ: cōpasci. Summa eiꝫ spectādu: ne ī ea re sumptus fructum superet.

DE Vindemia faciēda. Cap. Liiii.

IN uinetis uua cum erit matura : uindemiam ita fieri oportet: ut uideas a quo genere uuarum & a quo loco uineti incipias legere. Nã & præcox & miſſella quam uocant nigram multo ante coqtur : quo prior legenda: Et quæ pars arbuſti ac uineæ magis aprica prius debet deſcendere de uite. In uindemiam diligentius uua non ſolũ legitur ad bibendũ ſed elligitur ad edendum. Itaq; lectius defertur in forum uinarium: unde in delium inane ueniat: electa in ſecretam corbulã: inde ĩ ollulas addat: & in dolia plena uinaciorum contrudatur. Alia quæ in piſcinam in amphoram picatam deſcendat. Alia quæ in haram in carnarium aſcẽdat. Quæ calcatæ uuæ erunt: eorum ſcopi cũ folliculis ſubiiciẽdi ſub prælũ ut ſi quid reliqui habeant muſti: exprimatur ĩ eundem lacum. Cum deſiit ſub prælo fluere: quidam circumcidunt extrema: & rurſus premũt. & rurſus cum expreſſum circumciſitum appellant: ac ſeorſum quod eſt: ſeruant. quod reſipit ferrum expreſſi acinorum folliculi ĩ dolia cõiiciũt. Eoque aqua additur: ea uocatur lora: quod lota acina: ac pro uino operariis datur hyeme.

DE Olea legenda. Cap. LV.

DE oliueto oleam quam manu tãgere poſſis: e terra ac ſcalis legere oportet potius q̃ quatere: q ea quæ uapulauit: inareſcit: nec dat tantum olei: quæ manu ſtricta melior ea quæ digitis nudis laudabilior: q̃ illa quæ cum digitalibus. Duricies enim eorum quia non ſolum ſtrigit baccam: ſed etiam ramos glubit: ac relinquit ad gelicidiũ retectos. Quæ manu tangi non poterunt: ita quati debent ut arundine potius q̃ pertica feriantur. Grauior enim plaga medicum quærit. Qui quatiet: ne aduerſã cædat: ſæpe enim ita percuſſa olea ſecum profert de ramulo plãtam: quo facto fructum amittunt poſteri anni: ut hæc non minima cauſa q oliueta dicantur alternis annis non fere fructus aut non æque magnos. Olea ut uua per diem biuium cedit in uillam: alia ad cibum datur. alia ut eliqueſcat: ac non ſolum corpus intus ungat: ſed etiam extrinſecus. Itaq; dominum & balneas & gymnaſium inde ſequitur. Hæc de qua fit oleum congeri ſolet aceruatim: dies ſingulos in tabulata uti ibi mediocriter fraceſcat: ac primitus quiſq; aceruus dimittitur per ſeras ac uaſa olearia & trapetas quæres: molæ oleariæ duro & aſpo lapide olea lecta ſi nimiũ diu fuerit ĩ aceruis caldore ea fraceſcit: & oleum fœtidum fit. Itaque ſi nequeas mature conficere: in aceruis iactando uentilare oportet. Ex olea fructus duplex. Oleum quod omnibus notum: & amurca: cuius utilitatẽ quod ignoratur a pleriſque licet uidere: ei torculis oleariis fluere in agros: ac non ſolum denigrare terram: ſed etiam multitudine facere ſterilem: cum is humor modicus tum ad multas res tum ad agriculturam pertineat uehementer: q circum arbori radices infundi ſolet: maxime

et oleam & ubicunq; in agro herba nocet.

¶DE Foeno condendo. Cap.Lvi

AGrius. Iamdudum in uilla sedens expecto cum claui te Stolo: dũ fructus in uilla referas. Ille enim. Ecquid adsum. Venio inquit ad limen. Fores aperi primum. Fœnisiciæ conduntur melius sub tecto q̃ in aceruis: quod ita fit iucũdius pabulũ ex eo ĩtelligitur: quod pecus utroq; posito libentius est.

¶DE Tritico condẽdno. Cap.Lvii.

AT triticum condi oportet in granaria sublimia: quæ perflentur uento ab exortu & septentrionum regione. Ad quæ nulla aura humida e propinquis locis aspiret. Parietes & solum opere tectorio marmorato loricandi: si minus ex argilla mixto agere e frumento & amurca quod murem & uermem non patitur esse: & grana facit solidiora & firmiora. Quidam ipsum triticum conspergũnt. cum addant circiter in. M. modios quadrantem amurcæ. Item alius aliud affriat: aut id aspergit: quod ut chalcidicam aut caricam cretam ac absynthium. Item huius generis alia quidam granaria habent sub terris speluncas: quas uocant syros: ut in cappadocia aut thracia. Alii ut in hispania citeriore puteos: ut in agro carthaginensi & ostiensi. Horum solum paleis sussternunt. & curant: ne humor aut aer tangere possit: nisi cum promitur ad usum. Quo enim spiritus non peruenit: ibi non oritur gurculio. Sic conditum triticum manet ad annos. L. milium uero plus annos centum. Supra terram granaria in agro quidam sublimia faciunt: ut in hispania citeriore & apulia. Quidam quæ non solum a lateribus per fenestras: sed etiam subtus a solo uẽtus regyrare possit.

¶DE Faba de leguminibus & uuis condendis. Cap.Lviii.

FAba & legumina in uasis oleariis oblita cinere per diu incolumia seruantur. Cato ait: uuam amineam minusculam & maiorem & apiciam in ollis commodissime condi. Eadem in sapa & musto recte quas suspendas opportunissĩas esse duracinas & amineas scancianas.

¶DE Pomis condiendis. Cap.Lviiii.

COnditiua mala structea cotonia scantiana scandiana orbiculata: atq; quæ ãtea mustea uocabãtur: nũc melimela appellant. Hæc omnia in loco arido & frigido supra posita palea seruari recte putant. Et ideo oporothecas qui faciunt: ad aquilonem ut fenestras habeant: atq; ut perflentur curant. Neq; tamen sine foriculis: ne cũ humorem amiserint: pertinaci uento uieta fiant. Ideoque in his cameras marmorato & parietes pauimentaq;. L. laudabiliter faciunt: quo frigidius sit. In quo etiam quidam triclinium sternere solent cœnandi causa. Etenim in quibus luxuria concesserit: ut in pinacothecæ faciunt: quod spectaculum datur ab arte

cur non quod natura datum imitatur in uenustate dispo ſita pomorum : præſertim quidem cum id non ſit faciendum : quod quidam fecerunt : ut romæ coempta pomariis intulerit ī oporothecen inſtruendam cōuiuii cā. In oporothece mala manere putant ſatis commode. Alii in tubulos ut opere marmorato. Alii ſubſtrata palea : uel etiam floccis. Mala punica demiſſis ſuis ſurculis in dolio arenæ. Mala cotonia ſtrutea in penſilibus iunctis. Contra in ſapa condita manere pira anitiana ſementina. Sorba quidam diſecta & in ſole macerata : ut pira & ſorba per ſe ubicunque ſint poſita in arido facile durare. Seruare rapa confecta in ſinape : nuces iuglandes in arena iam decerpta ac matura & etiam immatura cū hæreant ī ſua uirga : & demiſeris in olla ſine fundo. Eamq; ſi conieceris in terram : & obteris circum ramum. Si extrinſecus ſpirirus aflet : ea non modo integra eximi : ſed etiam maiora q̄ in arbore unq̄ pepēderit.

DE Olea condenda. Cap. Lx.

OLeas exui optime condi ſcribit Cato orchites & pauſeas nigras : ſi ſale ſint confricata dies quinque : & cum ſale excuſſo biduum ſi in ſole poſita fuerit : mācre idoneas ſolere : eaſdē ſine ſale ī defrutū cōdire.

DE Amurca condenda. Cap. Lxi.

REcte amurcam periti agricolæ tam in ollis condunt : q̄ oleum aut uinum. Eius conditio cum expreſſa effluxerit : quod ſtatim de ea decoquitur duæ partes : ac refrigeratum cōditur ī uaſis.

DE promendis frugibus tuendi cā. Cap. Lxii.

SVnt item aliæ conditiones : ut ea in qua adiiciunt muſtum quod nemo cōdit fructus : niſi ut promat. De eo quoq; uel ſexto gradu aīaduertēda pauca. Primū aut propterea : ꝙ ſunt tuenda : aut ꝙ utenda : aut ꝙ uedēda. Ea ꝙ ſunt diſſilia inter ſe : aliud alio tp̄e utendū & tuēdū.

Quēadmodum frumētū ſit promēdum. Cap. Lxiii.

TVendi cauſa promendum id frumentum : quod curculiones exeſſe incipiunt. Id enim cum promptum eſt in ſole ponere oportet : atq; catinos quod eo cōueniunt : ut ipſi ſe necent curculiones. Sub terra qui habent frumentum in iis quos uocant ſyros : quod cum periculo introitur recēti apertione ita ut quibuſdam ſit intercluſa anima : aliq̄to poſt ꝓmere : q̄ aperueris oportet. Far quod in ſpicis cōdideris ꝑ meſſē & ad uſus cibatus expedire uelis : promendum hyeme : ut in piſtrino pīſetur ac torreatur.

DE Amurca tuenda ac ꝓmenda. Cap. Lxiiii.

AMurca cum ex olea eſt expreſſa : qui eſt humor aquatilis : ac retrimentum conditum in uas fictile : id quidam ſic ſolent tueri diebus .xv. eo ꝙ eſt leuiſſimum ac ſummum deflatum : ut traiiciant in alia uaſa & hoc idem interuallis duodecies. vi. menſibus proximis. Item faciant

Nuces Iuglandes

Amurca condenda

Syri frum

cum id nouissime potissimum traiiciant cum senescit luna: tunc decoquũt in ahenis leui igni duas partes quoad regerunt.

DE Vino promendo .Cap.Lxv.

m Vstum ad usum denique recte promitur: quod mustum in dolium conditur. Vt habeamus uinum non promendum dum feruet. Neq; etiam cum processit. ita ut sit uinum factum. Si uetus bibere uelis: quod nõ fit anteq; acescit anniculum promito. Si ẽ uero ex eo uuæ genere: quaedam mature coacescunt ante uindemiam cõsumi aut uenire oportet. Gña uini sunt: in quo falerna: quae quanto plures annos condita habuerunt: tãto cũ prompta sunt fructuosiora.

DE Olea promenda. Cap.Lxvi.

o Leas albas quas condideris nouas sic celeriter promas: nisi condideris: propter amaritudinem respuit palatum. Item nigras nisi prius eas sale maceraris: ut libenter ĩ os recipiantur.

DE Nuce & palmula. Cap.Lxvii.

n Vcem iuglandem & palmulam & ficum sabinam quanto citius promas: iucundiore utare: ꝙ uetustata ficus fit pallidior: palmula cariosior: & nux aridior.

DE Vuis & malis & sorbis pẽsilibus ꝓmẽdis. Cap.Lxviii.

p Ensilia ut uuæ mala & sorba: ipsa ostendunt: quando ad usum ꝓmi oporteat: quod colore mutato & contractu acinorum: si non dempseris ad edendum: ad abiiciendum descensura se minitantur. Sorbu; maturum mite conditum citius promi oportet. Acerbum. n. suspensum lentius est. Quod prius domi maturitatem assequi uult: quod in arbore nequit q̃; mitescat. DE Farre promendo aut ad cibarium aut ad sationem aut ad uendẽdũ. Cap.Lxviiii.

m Essum far promendum hyeme in pistrino ad torrendum: quod ad cibarium expeditum esse uelis. Quod ad sationem tum promendum cum segetes maturæ sunt ad accipiendum. Item quæ pertinent ad sationẽ; suo quoq; tempore promenda. Quæ uendenda uidendum: quæ quo quo tempore oporteat promi. Alia enim quæ manere non possunt: antequam se commutent: ut celeriter promas ac uendas. Alia quæ seruari possunt: ut tum uendas: cum caritas est. Sæpe enim diutius seruata non modo usuram adiiciunt: sed etiam fructum duplicant si tempore promas.

Cum hæc diceret: uenit Libertus æditumi ad nos flens: & rogat ut ignoscamus: ꝙ sumus detenti: & ei ut in funus postridie prodeamus. Omnes consurgimus ac simul exclamamus: quid in funus? quod funus? quid est factum? Ille flens narrat: nescio quo percussum cultello concidisse quem qui esset animaduertere in turba non potuisse: sed tantummodo exaudisse uocem perperam fecisse. Ipse cum patronum domum sustulisset:

& pueros dimisisset: ut medicum requirerent ac mature adducerent. Quod potius illud administrasset q̃ ad nos uenisset: æquũ esse sibi ignosci. Nec si eum seruare non potuisset: quin non multo post animam efflaret: tamen putaret se fecisse recte. Id non moleste ferentes descendimus de æde: & de casu humão magis: querẽtes q̃ mirãtes id romæ factũ: discedĩus ões.

de casu humano magis querentes q̃ mirantes:

MARCI .T. VARRONIS RERVM RVSTICARVM LIBER .II. AD NIGRVM TVRANNIVM. PRAEFATIO.

VIRI MAGNI NOSTRI MAIORES non sine causa præponebãt rusticos romanos urbanis: Vt ruri enim qui in uilla uiuunt ignauiores: q̃ q in agro uersãtur ĩ aliquo opere faciundo: sic qui in oppido sederent: q̃ qui rura colerent desidiores putabant. Itaq̃ annum ita diuiserunt: ut nonis modo diebus urbanas res usurparent: reliquis .vii. ut rura colerẽt. Quod dum seruauerunt institutum: utrunq̃ sunt consecuti: ut & cultura agros fœcundissimos haberent: & ipsi ualitudine firmiores essẽt: ac ne græcorum urbana desiderarent gymnasia: quæ nunc satis uix singula sunt: nec putant se habere uillam: si non multis uocabulis retineant græcis: quin uocent particulatĩ loca procœconã: palestrã: apodyterion: perystilon: ornythona: peristereon: oporothecen. Igitur quod nunc intra murum fere patresfamiliæ correpserunt relictis falce & aratro: & manus mouere maluerunt in theatro ac circo: q̃ in segetibus ac uinetis. Ac frumẽtum locamus qui nobis aduehat ex insula cea & chia. Itaq̃ inqua terra culturã agri docuerunt pastores progeniem suam: qui condiderunt urbem ibi contra progenies eorum propter auariciam contra leges ex segetibus fecit prata. Ignorantes non idem esse agriculturam & pastionem. Alius enim opilio: & alius arator. Nec si possunt in agro pasci armentarius non aliud ac bubulcus. Armentum enim id quod in agro natum non creat: sed tollit uentibus. Contra: bos domitus causa fit: ut commodius nascatur frumentum in segete: & pabulum in nouali. Alia inquam ratio ac scientia coloni: alia pastoris. Coloni ea quæ in agricultura factum ut nascerentur e terra. Contra pastoris: ea quæ nata ex pecore. Quarum inter se consocietas magna: propterea q̃ pabulum in fundo compascere q̃ uẽdere plerunq̃ magis expedit domino fundi: & stercoratio ad fructus terrestres aptissima: & maxime ad id pecus appositũ: Qui habet prædium hr̃e utrunq̃ debet: disciplinam & agriculturæ & pecoris pascendi & etiã uillaticæ pastionis. Ex ea enim quoq̃ fructus tolli possunt nõ mediocres

Rustici Romani urbanis prepositi

In Villa vocabula græca

Agricultura . Arator
Pastio Opilio

Colono

Pastor

ex ornithonibus ac leporariis & piſcinis. E quis quoniam de agricultura librum Fundaniæ uxori propter eius fundum feci: tibi Niger Turanni noſter qui uehementer delectaris pecore: propterea quod te empturientẽ in campos mncros ad mercatum adducunt crebro pedes: quo facilius ſumptibus multa poſcentibus miniſtres: quod eo facilius faciam: q; & ipſe pecuarias habui grandes: in apulia ouiarias: & reatino equarias. Qua de re pecuaria breuiter ac ſummatim percurram: & ſermonibus noſtris collatis cum his qui pecuarias habuerunt in epiro magnas: tum cum piratico bello inter delum & ſiciliam græciæ claſſibus præeſſem: incipiã hic.

¶DE Origine ac dignitate rei pecuariæ. Cap.i.

CVm Menates diſceſſiſſet. Coſſinius mihi ignoſce non dimittemus inquit te: ante ꝗ̃ illa tria explicaris: quæ cœperas nuper dicere: cũ fuimus interpellati. Quæ tria inquit Murius: An ea quæ tria here dixiſti mihi de paſtoria re: Iſta inquit ille quæ cœperas hic diſſerere: quæ eſſet origo: quæ dignitas: quæ ars: cum petam ſeſſum uiſere ueniſſemus: ne medici aduentus nos irreptiſſet. Ego uero ĩquã dicã dũtaxat: quod eſt hiſtoricon: de duabus rebus primum: quæ accepi de origine ac dignitate. De tertia parte ubi eſt de arte Scrofa ſuſcipiet: ut ſemigræcis paſtoribus dicã græce Nam is magiſter eſt Lucilli Hipri generi tui: cuius nobiles pecuariæ in brutiis habentur. Sed hoc ita a nobis accipietis inquit Scrofa: ut uos qui Eſtis epirotici thietate remine reminice. Hæc quæ ſcitis proferatis in medium. Nemo enim omnia poteſt ſcire. Cum accepiſſem conditionem ut meæ partes eſſent primæ: non quo non ego pecuarias in italia habeam: ſed non omnes qui habent citharam ſũt citharedi. Igitur inq; & homines & pecus cum ſemper fuiſſe ſit neceſſe natura: ſiue enim aliquod fuit principium generandi animalium: ut putauit Thales mileſius & Zeno cythicus: ſiue contra: principium horum extitit nullum: ut credidit Pythagoras ſamius & Ariſtoteles ſtagerites: neceſſe eſt humanæ uitæ ad ſummam memoriam gradatim deſcendiſſe ad hanc ætatem: ut ſcribit Dicearchus: & ſummum gradum fuiſſe naturalem. Cum uiuerent homines ex iis rebus: quæ inuiolata ultro ferret terra: ex hac uita in ſecundam deſcendiſſe paſtoritiam e feris atq; agreſtibus: ut arboribuſ ac uirgultiſ ac decarpendo glandem arbuſtum mora poma colligerent ad uſum: ſic ex animalibus cum propter eandem utilitatem quæ poſſunt ſilueſtria dependerent: ac concluderent & manſueſcerent. In quis primum non ſine cauſa putant oues aſſumptas & propter utilitatem & propter placiditatem: maxime enim quietæ & aptiſſimæ ad uitam hominum. Ad cibum enim lac & caſeum adhibitum: ad corpus ueſtium & pelles attulerunt. Tertio deinque gradu a uita paſtorali ad agriculturam deſcenderunt. Inqua ex duobus gradibus ſuperioribus retinuerutt multa etiam quæ deſcenderant:

Ibi processerunt longe dum annus perueniret. Etiam nunc in locis multis genera pecudum ferarum sunt aliquot ab ouibus ut ĩ phrygia: ubi greges uidẽtur complures: ut in samothrace caprarum quas latĩe rotas appellãt. Sunt enim in italia circum fiscellum & tetricam mõtes multæ. De suibus nemini ignotum: nisi qui apros non putant sues uocari. Boues perferi etiam nunc sunt multi in dardania & media & thracia. Asini feri in phrygia & chaonia. Equi feri in hispania exteriore regionibus aliquot. Origo quam dixi: & dignitas quam dicam: de antiquis illustrissimus quisq; pastor erat: ut ostendit græca & latina lingua: & ueteres poete qui alios uocant polyarnas: alios polymelas: alios polybutas: qui ipsas pecudes propter caritatem aureas habuisse pelles prodiderunt: ut argis Atreus quam sibi Thiestem subduxisse queritur. & in colchide Oeta: ad cuius arietis pellem profecti regio genere dicuntur argonautæ: Vt in libya ad hesperidas: unde aurea mala: id est secundum antiquam consuetudinem capras & oues: quas Hercules ex africa ĩ græciam exportauit. Ea. n. sua uoce græci appellarunt mala. Nec multo secus nostri ab eadem uoce sed alia littera: uox earũ non me sed be sonare uidetur. Oues uocem efferentes: a quo post balare dicunt: extrita littera: ut in multis. Quod si apud antiquos non magnæ dignitatis pecus esset: in cælo describendo astrologi non appellassent eorum uocabulis signa: quæ nõ modo non dubitarunt ponere: sed etiam ab his principibus. xii. signa multi numerant ab ariete & tauro: cum ea præponerent Appollini & Herculi. hi enim dii eam sequũtur: sed appellentur gemini. Nec satis putarunt de xii. signis sextam partem obtinere pecudum nomina: nisi adiecissent: ut quartam teneret capricornus. Præterea a pecuariis addiderunt capram hædos canes. An non item in mari terraq; ab his regionibus notæ: a pecore in mari quod nominauerunt a capris ægeum pelagus: ad syriam montem taurum: in sabinis canterium montem. Bosphorum unum thracium: alterum cimerium: Non ne ĩ terris multa: ut oppidum ĩ græcia hippionargos: Denique italia a uitulis: ut scribit Piso. Romanorum uero populum a pastoribus esse ortum quis non dicit: quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutricium: qui Romulum & Remum educauit: nõ ipsos fuisse pastores obtinebit: Quod parilibus potissimum condidere urbem: non idem quod multa etiam nunc ex uetere instituto bobus & ouibus dicitur. Et q æs antiquissimum quod est flatum: pecore est notatum. Et quod urbs cum condita est tauro & uacca: qui esset muris portæ definitum. Et quod populus romanus cum lustraretur: solitaurilibus circũagũtur uerres aries taurus. Et q nomĩa multa habemus ab utroque pecore: a maiore & a mĩore. Porci⁹ ouinius caprilius: sic a maiore eqtius taurus cognomĩa assignificari: quot dicuntur ut Anni capræ Statili tauri

Pomponii Vituli. Sic a pecudibus alii multi. Reliquum est de scientia pa/ storali: de qua est dicendum: quod Scrofa noster: cui hæc ætas defert re/ rum rusticarum omnium palmam: quo melius potest dici: cum côuertissêt in eum ora omnes. Scrofa igitur inquit: Est scientia pecoris parandi ac pascendi: ut fructus q̃ maximi possit capiantur ex ea: a quibus ipsa pecua ria nominata est. Nam omnis pecuariæ pecus fundamentum ea partes habet discretas nouem ter ternas: ut sit una de minoribus pecudibus. Cuius genera tria ouis capra sus. Altera de maiori pecore: in quo sunt. item ad tres species natura discreta: boues asini equi. Tertia pars est in pe/ cuario: quæ non paratur: ut ex iis capiatur fructus: sed propter eam aut ex ea sint: sicut muli canes pastores. Horum unaquæque ĩ se generalis par tes omnium nouenas. quarum in pecore parando necessariæ quattuor: Alteræ in pascendo totidem. præterea communis una. Ita fiunt omni/ um partes minimum octoginta & una: & quidem necessariæ: nec paruæ. ¶ Primum ut bonum pares pecus: unum scire oportet: qua ætate quamq; pecudem parare habereq; expediat. Itaq; in bubulo pecore minoris/emi/ tis anniculam: & quæ est supra decem quod a bima aut trima fructum fer re incipit: neque longius post decimum annum procedit. Nam prima ætas omnis pecoris & extrema sterilis. E quattuor altera pars est cogni/ tio formæ uniuscuiusq; pecudis qualis sit. Magni enim interest: cuiusmo/ di quæq; sit ad fructum. Itaq; potius emunt bouem cornibus nigrantibus q̃ albis: capram amplam q̃ paruam: sues procero corpore capitibus ut sint paruis. Tertia pars est: quo sint seminio quærendum. Hoc enim no/ mine asini archadici in græcia nobilitati: in italia reatini: usq; eo ut mea memoria asinus uenierit sestertiis milibus. lx. & unæ quadrigæ romæ con/ stiterint quadringentis milibus. Quarta pars est de iure imperando: quẽ/ admodum quamq; pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit: id ut fiat meum necesse est aliquid intercedere. Neque in omnibus sa/ tis est stipulatio aut nummorũ solutio: ad dominii mutationem. In emptio nẽ alias stipulandum esse statim alias e sano pecore alias neutro. Alteræ partes quattuor sunt cum iam emeris: obseruandæ. De pastione: de fœtu/ ra de nutricatu: de sanitate. Pascendi primus locus qui est. eius ratio tri/ plex. In qua regione quanq; potissimum pascas: & quando. E quis: ut ca/ pras in montosis potius locis q̃ fruticibus: q̃ in herbidis campis. Equas contra: neq; eadem loca æstiua & hyberna idonea omnibus ad pascendũ. Itaq; greges ouium longe abiguntur ex apulia in samnium æstiuatum: atq; ad publicanum profitentur: ne si inscriptum pecus pauerit lege censoria committant mulctos: & a campestri æstate exiguntur in gurgures altos montes. Qui potissimum quæque pecudum pascatur habenda ratio est. Nec solum quod fœno fit satura equa: aut bos: cum sues hoc uitent

quærunt glandem. Sed quod hordeum et faba interdum sit quibusdam obiiciendum: & dandum bubus lupinum: & lactariis medica et cytisum. Præterea q ante admissuram diebus. xxx. arietibus & tauris datur plus cibi: ut uires habeant: fœminis bubus demitur: q macescentes melius cōcipere dicuntur. Secunda pars est de fœtura. Vnde appello fœturā a cōceptu ad partum: hi enim primi prægnationis & extremi fines. Quare primum uidendum de admissione quo quæq tempore ut ineant facere oportet. Nam ut suillo pecori a fauonio ad æquinoctium uernum putant aptum: sic ouili ab arcturi occasu usq ad aquilæ occasū. Præterea habēda rō quando: anteq incipiat admissura fieri: mares a fœmīs secretos habeant: quod fere in omnibus binis mensibus ante faciunt & armentarii & opiliones. Altera pars est in fœtura quæ sunt obseruanda: q alii alio tpr̄e parere solet. Equa enim uentrem fert. xii. menses: uaca decem: ouis & capra quinq: sus quattuor. In fœtura res incredibilis est in hispania: sed est uera: q in lusitania ad oceanum i ea regione: ubi est oppidum olisippo monte tagro: quædam e uento certo tpr̄e concipiunt equæ: ut hic gallinæ quoq solent: quarum oua hippenemia appellant. Sed ex his equis qui nati pulli non plus triennium uiuunt. Quæ nata sunt matura & chorda ut pure molliter stent: uidendum et ne obterantur. Dicuntur agni chordi qui post tempus nascuntur & remanserunt in uoluis intimis. uocant chorion: a quo chordi appellati. Tertia res est nutricatu quæ obseruari oporteat: in quo quot diebus matris sugant mammam: & id quo tempore & ubi: & si parum habet lactis mater: ut subiiciat subalternis mammam: qui appellantur subrumi: id est sub mamma: antiquo enim uocabulo mamma rumis ut opinor. Fere ad quattuor menses a mamma non disiunguntur agni: hædi tres: porci duo: e quis quoniam puri sunt ad sacrificium ut immolentur olim appellatis sacres quos appellat Plautus cum ait. Quanti sunt porci sacres: sic boues altiles: ad sacrificia publica saginati dicuntur optimi. Quarta pars est de sanitate res multiplex & necessaria: quod morbosum pecus & uitiosum: et quoniam non ualet sæpe magna afficiuntur calamitate. Cuius scientiæ genera duo: ut in hominem unum ad quem ahibendi medici. Altera quæ ipse etiam pastor diligens mederi possit. Eius partes sunt tres. Nam animaduertendum quæ cuiusque morbi sit causa: quæque signa causarum earum sint: & quæ quenque morbum curatio sequi debeat. Fere morborum causæ erant: quod laborant propter æstus: aut propter frigora: nec non etiam propter nimium laborem: aut contrarium nullam exercitationem: aut si cum exercueris: statim sine interuallo cibum aut potionem dederis. Signa autem sunt: ut eorum qui sine labore febrem habēt adaptū huīdo spiritu crebro & corpore calido. Curatio autē: cū hic ē

hæc perfunditur aqua:& perungitur oleo & uino tepefacto :& idem cibo sustinetur:& iniicitur aliquid:ni frigus cedat.Sitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur:demittitur sanguis maxime a capite. Item ad alios morbos aliæ causæ & alia signa in omni pecore : quæ scripta oportet habere magistrum pecoris.Relinquitur nouum quod dixi de numero utriusq; partis commune. Nam & qui parat pecus : necesse est constituat numerum.Quot greges & quanto sit pasturus : ne aut saltus desint :aut supersint:& ideo fructus dispereant.Præterea scire oportet in grege quot fœminas habeat:quæ parere possint:quot arietes:quot utriusq; generis soboles:quot reiiculæ sint alienandæ.In alimoniis si sint plures nati:ut quidam faciunt sequendum ut quosdam subducas.Quæ res facere solent:ut reliqui melius crescant.Vide inquit Atticus:ne te fallat & nouenæ istæ partes non exeant extra pecoris minoris & maioris nomen. Quo pacto enim erunt in mulis & pastoribus nouenæ partes : ubi nec admissuræ nec foeturæ obseruantur :In canibus uideo posse dici. Sed do etiam in hominibus posse nouenarium retinere numerum : quod in hybernis habent in uillis mulieres:& quidam etiam in æstiuis:& id pertinere putant : quo facilius ad greges pastores retineant:& puerperiis:familiam faciant maiorem & rem pecuariam fructuosiorem. Si inquam numerus non est : ut sit ad amussim ut non est :cum dicimus mille naues iisse ad troiam : centumuirale esse iudicium romæ. Quare demes: si uis duas res de mulis :admissuram & pariturum. Vactius pariturum inquit prouide :ut non aliquotiens dicatur romæ peperisse mulam.Cui ego ut succinerem subiicio Magonem & Dionysium scribere mulam & equam cum conceperint:duodecimo mense parere.Quare non si hic in italia cũ peperit mula sit portentum adsentiri omnes terras. Neq; enim hirumdines & ciconeæ quæ in italia pariunt:in omnibus terris pariunt.Non scitis palmulas cariotas syriam parere:inuectas in italiã nõ posse.Sed Scrofa.Si exigere mauis sine mulorum foetura & nutricatu numerum octoginta & unum est qui expleas duplicem istam lacunam:quæ extraordinariæ fructuum species duæ accedunt magnæ:Quarum una est tonsura : quod oues & capras detondunt : ac uellunt .Altera quæ latius patet de lacte & caseo : quam scriprores græci separatim appellauerunt: ac scripserunt de ea re permulta.

DE Pecudibus arietibus & agnis. Cap.ii.

SEd quoniam nos nostrum pensum absoluimus: ac limitata est pecuaria quæstio:nunc rursus uos reddite nobis epirotæ de unaquaq; re:ut uideamus:quid pastores apergamidæ maledone poti sint. Atticus.Qui tunc Titus Pomponius:nunc Quintus Cecilius cum noĩe eodẽ Ego opinor inquit incipiã primus:quoniã in me uideo coniecisse oculos

& dicam de primigenia pecuariæ feris cum pecudibus. Primum dicis oues comprehensas ab hominibus ac mansuefactas: has primum oportet bonas emere. quæ ita ab ætate si neque uetulæ sunt: neque meræ agnæ: quod alteræ iam nondum: alteræ iam non possunt dare fructum. Sed ea melior ætas quam sequitur spes: quam ea quam mors. De forma: Ouem esse oppottet corpore amplo: quæ lana multa sit & molli: uillis altis & densis toto corpore maxime circum ceruicem & collum: uentrem quoque ut habeat pilosum. Itaque quæ id non haberent: maiores nostri apicas appellabant. Esse oportet cruribus humilibus: caudis obseruare ut sint in italia prolixis in syria breuibus. In primis uidendum ut boni seminis pecus habeas. Id fere ex duabus rebus potest aïaduerti: ex forma ex progenie. Ex forma: si arietes sit frōte lana uestiti bene: intortis cornibus ꝓnis ad rostrum: rauis oculis lana opertis: auribus amplis: pectore & scapulis et clunibus latis: cauda lata & longa. Animaduertendum quoque lĩgua ne nigra: aut uaria sit: ꝙ fere qui eā habēt: nigros aut uarios ꝓcreāt agnos. Ex ꝓgenie autem animaduertit̃: si agnos procreant formosos. In emptionibus iure utimur eo: quod lex præscripsit. In ea enim alii plura alii pauciora excipiunt. Quidā enim precio facto in singulas oues: ut agni chordi duo pro una oue annumerentur: & si qui uetustate dentes absunt: item binæ pro singulis ut procedant. De reliquo antiqua fere formula utuntur: cū emptor dixit: tanti sunt mii emptæ: & ille respondet sunt: et exprompsit nummos. Emptor stipulátur prisca formula sic. Illasque oues qua de re agitur: sanas recte esse: uti pecus ouillum: quod recte sanum est: extra luscam surdam minam id est uentre glabro: neque de pecore morboso etiam habereque recte licere. Hæc si recte fieri spondes: Nec cum id factum est: tamen grex dominum non mutauit: nisi si est adnumeratum. Nec non emptor potest ex empto uendito illum damnare: si non tradat: quanuis non soluerit nummos: ut ille emptorem simili iudicio: si non reddit precium. De alteris quattuor rebus deinceps dicam: de pastione: foetura: nutricatu: sanitate. Primum prouidendum ut totum annum recte pascantur intus & foris. Stabula idoneo loco ut sint: ne uentosa: quæ spectent magis ad orientem: quam ad meridianum tempus. Vbi stent: solum oportet esse eruderatum & procliuum: ut euerri facile possit ac fieri purum. Non enim solum ea uligo lanam corrumpit ouium: sed etiam ungulas ac scabras fieri cogit. Cum aliquot dies steterūt subiicere oportet uirgulta alia: quo mollius requiescant: purioresque sit: libentius enim ita pascuntur. Faciendumque septa secreta ab aliis: quo enitentes secludere possis: item quo corpore ægro. Hæc magis ad uillaticos greges animaduertenda. Contra illa in saltibus quæ pascuntur: & a tectis absunt: longe portant secum crates aut retia: quibus cohortes

in solitudine faciant: cæteraque utensilia. Longe enim & late in diuersis locis pasci solent: ut multa milia absint sæpe hybernæ pastiones ab aestiuis. Ego uero scio inquam: nam mihi greges in apulia hybernabant: qui ī reatinis montibus æstuabant. Cum inter hæc bina loca: ut iugum continet sirpiculos: sic colles publicæ distantes pastiones: eæque ibi ubi pascuntur in eadem regione: tamen temporibus distingunt: ut æstate quod cum prima luce exeunt pastum: propterea quod tunc herba rosida meridiana quæ est aridior: iucunditate præstat. Sole exorto puro propellunt: ut redintegrantes rursus ad pastum alacriores faciant. Circiter meridianos æstus: dum deferuescant: sub umbriferas rupes & arbores patulas subiiciunt: quoad refrigerato asere uespertino: rursus pascant ad solis occasum. Ita pascere pecus oportet: ut aduerso sole agat: caput enim ouis molle maxime est. Ab occasu paruo interuallo interposito ad bibendum appellunt: & rursus pascunt quoad contenebrauit: iterum enim tum iucunditas in herba redintegrauit. Hæc ab uergiliarum exortu ad æquinoctium auctunnale maxime obseruant. Quibus in locis messes factæ sunt: interest utile duplici causa: ꝙ & caduca spica saturantur: & obtritis stramentis & stercoratione faciunt in annum segetes meliores. Reliquæ pastiones hyberno ac uerno tempore hoc mutant: ꝙ pruina iam exhalata propellunt in pabulum: & pascunt diem totum: ac meridiano tempore semel agere potum satis habent. Quod ad pastiones attinet: hæc fere sunt: quod ad foeturam: quæ dicam. Arietes quibus sis usurus ad foeturam: bimestri tempore ante secernendum: & largius pabulo explendum cum redierint ad stabula e pastu. Si hordeum est datum: fiunt firmiores ad laborem sustinendum. Tempus optimum ad admittendum: ab arcturi occasu ad aquilæ occasum: ꝙ quæ postea concipiunt: fiunt uegrandes atq; imbecillæ. Ouis prægnans est: diebus centum quinquaginta. Itaque fit partus exitu auctumnali: cum aer est modice temperatus: & primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quamdiu admissura fit eadem aqua uti oportet: ꝙ commutatio & lanam facit uariam: corrumpit & uterum. Cum omnes conceperunt: rursus arietes secernendi. Ita factis prægnantibus: ꝙ sunt molesti: absunt. Neque pati oportet minores ꝙ̄ bimas saliri: ꝙ neque natum ex his idoneum est: necnon ipsæ fiunt etiam deteriores: & non meliores: ꝙ̄ trimæ admissæ deterrent a saliendo & fiscellas e iunco aliaue qua re: ꝙ alligent ad naturam. Commodius seruantur: si secretas pascunt. In nutricatu cum parere cœperint. iniiciunt in stabula: eaq; habēt ad eam rem seclusa. Ibiq; recentia nata ad ignem prope ponunt. quoad cōualuerint biduum aut triduum retinent. dum agnoscant matrem agni. & pabulo se saturant. Deinde matres cum grege pastum prodeunt. retinent agnos. qui cum reductæ ad uesperum aluntur lacte. & rursus discernūtur

ne noctu a matribus conculcentur. Hoc idem faciunt mane anteq̃ matres in pabulum exeant: ut agni saturi fiant lacte. Circiter dies decem cum praeterierunt: palos affigunt: & ad eos alligant libro aut qua alia re leui distantes: ne toto die cursantes inter se teneri delibēt aliquid mēbrorum. Si ad matris mammam non accedet: admouere oportet: & labra agni ungi butyro aut adipe suilla: & olfacere labra lacte. Diebus post paucis obiicere his uiciam mollitam: aut herbam teneram: antequam exeant pastum: & cū reuerterunt. Et si nutricantur: quoad facti sunt quadrimestres. Interea matres eorum his temporibus non mulgeant. quidam qui melius omnino perpetuo: q & lanae plus ferunt: & agnos plures. Cum depulsi sunt a matribus agni: adhibenda diligentia est: ne desiderio senescant. Itaq̃ deliniendum ĩ nutricatu pabuli bonitate & a frigore & aestu. Ne quid laborent curandum. Cum obliuione iam lactis non desiderant matrem: tum denique compellendum in gregem ouium. Castrare oportet agnum non minorem quinque mensiū: neque ante q̃ calores aut frigora se exegerint. Quos arietes submittere uolunt: potissimum elligunt ex matribus: quae geminos parere solent. Pleraque similiter faciendum ĩ ouib' pellitis: quae propter bonitatem lanae non sunt. Tarentinae & antiaticae pellibus integuntur: ne lana inquinetur: quo minus uel ĩfici recte possit uellus: uel lauari ac parari. Horum praesepia ac stabula ut sint pura: maiorem adhibeant diligentiam q̃ hircis. Itaque faciunt lapide strata: ut urina necubi in stabulo consistat. His quecunque iubentur: uescuntur: ut folia ficulnea & palea uinacia: furfures obiiciuntur modice: ne parum aut nimium saturentur. Vtrunque enim ad corpus alendum inimicum. At maxime amicum cytisum & medica. Nam & pingues facit facilime: & generat lac. De sanitate sunt multa: sed ea (ut dixi) in libro magister pecoris scripta habet: & quae opus ad medendum secum portat. Relinquitur de numero: quem faciunt alii maiorem: alii minorem. nulli enim huius moduli naturales. Illud fere ōes in epiro facimus: ne minus habeamus ĩ cētenas oues hirtas singulos homines: ĩpellitas caprae binos.

DE Capris hircis: et haedis. Cap. iii.

QVi Cossinius quoniam balasti inquit: ó Faustule noster: accipe a me cum homerico Melanthio chordo de capellis: & quemadmodum oportet breuiter disce. Qui caprinum gregem constituere uult: in eligendo animaduertat oportet. Primum aetatem ut eam paret: quae iam fere fructum possit: et de his eam potius quae diutius: nouella enim q̃ uetus utilior. Forma uidendum: ut sint firmae magnae: corpus lene ut habeant: pilo crebro: nisi si glabrae sunt. Duo enim genera earum. Sub rostra duas ut mamillas pensiles habeant: q hae foecundiores sūt: ubere grādiore: ut et lac pīgue habeāt et multū p portione. Hircus melior is &

potissimum pilo albo: ac ceruice & collo breue: curgulione longiore. Melior fit grex si non est ex collectis: comparatus: sed ex consuetis una. De seminio dico eadem: quæ Atticus in ouibus. Hoc aliter ouium semen tardius esse quo hæ sunt placidiores. Contra caprile mobilius esse: de quarum uelocitate i originum libro Cato scripsit hæc: In foracti fiscello capræ feræ sunt: quæ saliunt e saxo pedes plus sexagenos. Oues enim quas pascimus: ortæ sunt ab ouibus feris: sic quas alimus a capris feris ortæ: a quis propter italiam caprasia insula est nominata. De capris q meliore semine eæque bis pariant: ex his potissimum mares solent summitti admissuris. Quidam etiam dant operam: ut ex insula media capras habeant: q ibi maximi ac pulcherrimi fieri existimantur hædi. De emptione aliter dico: atq fiet. q capras sanas sanus nemo promittit: nunq enim sine febri sunt. Itaq stipulantur paucis exceptis uerbis. Ac Manilius scriptum reliquit sic. Illas capras hodie recte esse: & bibere posse: habereque licere hæc spondes ne? De quibus admirandum illud: quod etiam Archelaus scribit: nō ut reliqua animalia naribus: sed auribus spiritum ducere solere. Pastores curiosiores aliqui hoc dicūt. De alteris quattuor quod est idem pastu hoc dico. Stabulatur pecus melius ad hybernos exortus si spectat: q est alsiosum. Id ut pleriq lapide aut testa substerni oportet caprile: quo minus sit uliginosum ac lutulentum. Foris cum est pernoctandum: item in eādem partem cæli quæ spectant septa substernimus uirgultis: ne oblinantur. Nec multo aliter tuendum hoc pecus in pastu: atque ouilum: quod tamen habet sua quædam propria: quod potius siluestribus delectantur saltibus: q pratis. Studiose enim de agrestibus fructibus pascuntur: atque in locis cultis uirgulta carpunt: itaque a carpendo capræ nominatæ. Ob hoc in lege locationis fundi excipi solet: ne colonus capra natum in fundo pascat. Harum enim dentes inimici sationis: quas etiam astrologi ita receperunt in cælum: ut extra limbum duodecim signorum excluserint. Sūt duo hædi & capra non longe a tauro. Quod ad foeturam pertinet: desistente auctunno exigunt a grege i campo hircos in caprilia. Item ut in arietibus dictum: quæ concepit post quattuor menses: reddit tempore uerno. In nutricatu hædi trimestres cum sint facti: tum submittuntur: & in grege incipiunt esse. Quid dicam de earum sanitate: quia nunq sunt sanæ: nisi tamen illud unum quædam scripta habere magistros pecoris: quibus remediis utantur ad morbos quosdam earum ac uulnera. Tunc corpus quod usu uenit his: q sæpe inter se cornibus pugnant: atque in spinosis locis pascuntur. Relinquitur de numero: qui in gregibus minor est caprino q in ouilo: q capræ lasciuæ & quæ dispergunt se. Contra oues quæ se congregant & condensant in locum unum. Itaq in agro gallico greges pluris potius faciūt q magnos. q i magnis cito existit pestilētia: q

ad perniciem eum perducitis. Satis magnum gregem esse putant circiter quinquagenas: quibus assentiri putant id: quod usuuenit Gaberio equiti romano. Is enim cum in suburbano mille iugerum haber&:& a caprario quodam qui adduxit capellas ad urbem .x. sibi in dies singulos denarios dare audisset: coegit mille caprarum sperans se capturum de prædio in dies singulos denarium mille. Tantum enim fefellit: ut breui omnes amiserit morbo: Contra in salentinis & in casinati ad centenas pascunt. De marib⁹ & fœmĩis idẽ fere discrimẽ: ut alii ad dẽas capras sigulos pa/ rẽt hircos ut ego: alii & ad. xv. ut Menas: nõnulli etiã ut murius ad uĩgiti.

¶DE Sue. Cap. iiii.

SEd qui se portu post italico prodit: ac de suillo pecore expetit: tametsi Scrofam potissimum de ea re dicere oportet cognomen eius significat. Cui Tremellius. Ignorare inquit uidere: cur appeller Scrofa. Itaque ut etiam id propter te sciant: cognosce meam gentem suil/ lum cognomen non habere: nec me esse ab eo auo ortum. Auus: meus primum appellatus est Scrofa: qui quæstor cum esset Licinio Neruæ prætori in macedonia prouincia relictus qui præesset exercitui: dum prætor rediret: hostes se arbitrari occasionem habere uictoriæ: ĩpressio/ nem facere cœperunt in castra. Auus: cum hortaretur milites ut caperẽt arma: ac exirent contra: dixit celeriter se illos: ut Scrofa porcos disie/ cturum. Idq; fecit. Nam eo prœlio hostes ita fudit ac fugauit: ut eo Ner/ ua pte prætor imperator sit appellatus: auus cognomen inuenerit: ut diceretur Scrofa. Itaq; proauos ac superiores de Tremelliis nemo appel/ latus Scrofa. Nec minus septimus sum deinceps prætorius ĩ gente nostra. Nec tamẽ diffugio: quĩ dicam quæ sciam de suillo pecore. Agri enĩ cul/ turæ ab initio fui studiosus. Nec de pecore suillo mihi & uobis magnis pecuariis: ea res nec non est cõmuĩs. Quis. n. fũdum colit nostrum: quin sues habeat: Et qui non audierit patres nostros dicere: ignauum & sum/ ptuosum esse qui succidiam ĩ carnario suspenderit potius e laniario quam e domestico fundo. Ergo qui suum gregem uult habere idoneum: eligere oportet primum bona ætate. Secundo bona forma: ea ẽ cum amplitudĩe membrorum: præterquam pedibus capite: unicoloris potius quam uarii. Cum hæc eadem ut habeant uerres uidendum: tum utiq; sint ceruicibus amplis boni feminis. Sues animaduertantur a facie & progenie & regione cæli. A facie: si formosi sit uerres & scrofa. A progenie: si multos porcos pariunt. A regione: si potius ex his locis ubi nascuntur: ampli q; exiles. Parari & emi solẽt sic. Illasce sues sanas esse hrẽq; recte licere: noxisque præstari: neq; de pecore morboso esse: spondes ne: Quidam adiiciunt persũctas esse febri & a furia. In pastu locus huic pecori aptus uligĩosus: quod delectatur nõ solum aquã: sed etiã luto. Itaq; ob eam rẽ aiũt lupos:

cum sint nacti sues: trahere usque ad aquam: quod dentes feruorem carnis ferre nequeant. Hoc autem pecus alitur maxime glande: deide faba & hordeo & cætero frumento. Quæ res non modo pinguitudinem faciunt: sed etiam carnis iucundum saporem. Pastum exigunt mane in æstate & anteque æstus incipiat. Subigunt in umbrosum locum: maxime ubi aqua sit. Post meridiem rursus lenito feruore pascunt. Hyberno tempore non prius exigunt pastum: quam pruina euanuit: ac colliquefacta est glacies. ¶Ad foeturam uerres duobus mensibus ante secernendi. Optimum ad admissuram tempus a fauonio ad æquinoctium uernum: ita enim contigit ut æstate pariat Quattuor enim mensibus est prægnans. & tunc parit: cum pabulo abūdat terra. Neque minores admittendæ quam anniculæ. Melius uiginti menses expectare: ut bimæ pariant. Cum cœperint: id facere dicuntur usque ad septimum annum. Recte admissuras cum faciunt: prodigunt in lutuosos limites ac lustra: ut uolutentur in luto. Quæ enim illorum requies: ut lauatio hominis. Cum omnes conceperint: rursus segregat uerres. Verres octo mensium incipit salire: permanetque: & ut id recte facere possit ad primum: deinde id retro quoad peruenit ad lanium. Hic enim conciliator suinæ carnis datur populo. Sus græce dicitur ὑς olim θυτης ab illo uerbo dictus quod dicitur θυειν: quod est immolare. A suillo enim pecore & genere immolandi initium primum sumptum uidetur: cuius uestigia quod initiis cereris porci immolantur: & quod initiis pacis fœdus cum feritur: porcus occiditur: & quod nuptiarum initio antiqui reges: ac sublimes uiri in etruria in coniunctione nuptiali noua nupta & nouus maritus primum porcum immolant. Prisci quoque latini etiam græci in italia idem factitasse uidentur. Nam & nostræ mulieres maxime nutrices naturā qua fœminæ sunt: in uirginibus appellant porcum. Et græci χοῖρον significantes esse dignum insigne nuptiarum: suillum pecus donatum a natura dicunt ad epulandum. Itaque iis animam datam pro sale: qui seruaret carnem. E quis succidias galli optimas & maximas facere consueuerunt. optimarum signum: quod etiam nunc quot annis e gallia appportantur romam pernæ tomacinæ & tanracæ & petasiones. De magnitudine galliarum succidiarum Cato scribit his uerbis. In italia in scrobes terna atque quaterna milia aulia succidia. Vere sus usquequadeo pinguitudine crescere solet: ut se ipsa stans sustinere nō possit: neque progredi usquam. Itaque siquis eas quo traiicere uelit. ī plostrum īponit. In hispāia ulteriore ī lusitāia ulterioie sus cū esset occisus: Attilius hispaniensis minime mendax & multarū rerū peritus in doctrina dicebat. L. Volunnio senatori missam esse offullam cum duabus costis quam penderet. iii. & . xx. pondo. Eiusque suis a cute ad os: pedem & . iii. fuisse. Cui ego. Non minus res admiranda cum mihi esset dicta: in archadia scio me esse spectactum suem: quæ præ pinguitudine carnis nō

N. B
Suis pinguis in Archadia

modo surgere non posset: sed in eius corpore sorex exesa nidum fecisset: & peperisset mures. Hoc etiam in uineta factum accepi. Sus ad foeturam quae sit foecunda animaduertunt fere ex primo partu: quod non multum in reliquis mutat. In nutricatu: quam porculationem appellabant: binis mensibus porcos sinunt cum matribus. Sed eos cum iam pasci possunt: secernunt. Porci: qui nati hyeme: fiunt exiles propter frigora: & quod matres aspernantur propter exiguitatem lactis: quod dentibus sauciant. Propterea matrem scrofam sua quaque hara suos alat oportet porcos: quae alienos aspernatur: & ideo si conturbati sunt in foetura: fit deterius diuisus eorum annus bifariam: quod bis parit in anno, quaternis mensibus fert uentrem: binis nutricat. Haram facere oportet circiter trium pedum altā & latā amplius paulo: ea altitudine ab terra: ne dū uelit exilire praegnans abortet. Altitudinis modus sit: ut subulcus facile circūspicere possit: ne quis procellus a matre opprimatur: & ut facile purgare possit cubile. In haris ostium esse oportet: limen inferius altum palmipedale: ne porci ex hara: cum mater prodiit: transilire possint. Quotienscumque haras subulcus purgat: totiens arenam iniicere oportet: aut quid item ꝙ exsiccato humore in singulas haras iniicere debet: & cum pepererit: largiore cibatu sustentare quo facilius lac suppeditare possit. In quibus hordei circiter binas libras madefactas aqua dare solent: quodqꝫ cōduplicāt ut sit mane & uesperi: si alia quae obiiciant nō habuerit. Cū porci depulsi sūt a mamma a quibusdam delici appellāt: neqꝫ iam lactantes dicuntur. qui a partu decimo die habentur puri: & ab eo appellantur ab āntiquis sacres: quod tum ad sacrificia idonei primum dicuntur. Itaque apud Plautū in menaechinis eum insanum: qui putat ut pietur in oppido epidamno interrogat: quanti hic porci sunt sacres. Si fundus ministrat dari solent uinacia ac scapi ex uuis. Amisso nomine lactantis: dicuntur nefrendes: ab eo quod nōdum fabam frendere possint: id est frangere. Porcus enim graecū nomen est antiquum sed obscuratum: ꝙ nūc eum uocant χοῖρον In eorum potu scrofae bis die ut cibant: curant lactis causa. Parere nunc oportet porcos quot mamas habeat. Si minus pariat: fructuariam idoneā non esse. Si plures pariat: esse portentum. In quo illud antiquissimum fuisse scribitur: ꝙ sus lauini Aeneae triginta porcos peperit albos. Itaque quod portenderit factum trigesimum annum: ut lauinenses condiderint oppidum alba. Huius suis ac porcorum etiam & nunc uestigia apparent in amne ꝙ simulacra eorum ab Aenea etiam nunc in publico posita: & corpus matris a sacerdotibus: ꝙ in salsura fuerit: demonstrat. Nutricare octonos porcos paruulos primo possunt in cremento facto a peritis dimidia pars remoueri solet: ꝙ nec mater sola potest sufferre lac: neqꝫ congenerati alescēdo roborari. A partu decē diebus proximis nō pducūt ex

haris matrem prætercę͂ potum. Præteritis decem diebus sinunt exire pa/stum in propinquum uillæ locum: ut crebro reditu alere possint porcos. Cum creuerint: cupiunt sequi matrem pastum: domiq; secernunt a matribus ac seorsum pascunt: ut desiderium ferre possint parentis. Nutrices: quod decem diebus assequuntur: subulcus debet consuefacere omnia ut faciant ad buccinam. Primo cum iam incluserunt: cum buccinatum est aperiunt: ut exire possint in eum locum: ubi hordeum fusum in longitudine sit: Sic.n. minus disperit: q̃uis in aceruos positum & plures facilius accedunt: ideo ad.xii.conuenire dicuntur: ut siluestri loco dispersi ne disperereant. Castrantur uerres commodissime anniculi: utiq; ne minores q̃ semestres quo facto nomen mutant: atq; e uerribus dicuntur maiales. De sanitate suum unum modo exempli causa dicā. Porcis lactentibus si scrofa lac non potest suppeditare: triticum frictum dare oportet: crudum enī soluit aluum: uel hordeum obiici ex aqua quoad fiant trimestres. De numero: in.c.sues decem uerres satis esse putant. Quidam etiam hinc demūt. Greges maiores inæquales habent. Sed ego modicum puto centenarium Aliquot maiores faciūt: ita ut ter quinquagenos habeant. Porcorum gregem alii duplicant: alii etiam maiorem faciunt. Minor grex q̃ maior minus sumptuosus: ꝙ comites subulcus pauciores quærit. Itaq; gregis numerum pastor ad suam utilitatem constituit: nō ut quot uerres habeat: id enim a natura sumendum.

❡DE Bubus & uaccis. Cap.v.

hAec hic. At Quintus Lucienus senator homo q̃uis humanus & iocosus introiens familiaris omnium nostrum: Sic epirotæ inquit. χαίρετε: & Varronem nostrum inquit ποιμένα λαῶν. Scrofam enim mane salutaui: cum alius eum salutasset: alius conuitiatus esset: qui tam sero uenisset ad constitutum. Videbo iam uos inquit balathrones: & hoc afferam meum corium & flagra. Tu uero Muri ueni mihi aduocatus: du; asses soluo palibus: si postea a me repetant: ut testimonium perhibere possis. Atticus Murio: Narrasti inquit eadem: qui sermones sint habiti: & quid reliqui sit: ut ad partes paratus ueniat. Nos interea secundum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem inquit Vactius: Meæ partes: quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulco pecore: quam acceperim scientiam: ut siquid quis ignorat: a me discat. siquis scit: nunc ubi labar obseruet. Vide quid agas inquam Vacti. Nam bos in pecuaria maxima debet esse auctoritate: præsertim in italia quæ a bubus nomen habere sit existimata. Græcia enim ātiqua (ut scribit Timæus) tauros uocabat italos: a quorum multitudine & pulchritudine a fœtu uitulorum italiam dixerūt. Alii: ꝙ e sicilia Hercules prosecutus sit eo nobilem taurum: ut diceretur italus. Hic sotius hominum in rustico opere & Cæreris minister. Ab

hoc antiqui manus ita abstinere uoluerunt : ut capite sanxerint : si quis
occidisset. Qua i re testis attice : testis peloponnesos. Nam ab hoc pecore
athenis Buzezes nobilitatus agris homogiros noui iquit dinæ maiestatẽ
boũ ab his dici pleraq; magna : ut busicõ ϐουσινα ϐουλιμον ϐο/
ωπιν. Vnam quoque humaniam. Præterea scio hunc esse in quem
potissimum Iupiter se conuertit : cum se prostrauit per mare e foenice
amans europam. Hunc esse qui filios Neptuni a Menalippa seruarit :
ne in stabulo infantes grex boum obtereret. Denique ex hoc putrefacto
nasci dulcissimas apes mellis matres : a quo eas græci bugones appellant
& hinc Plautium locutum esse latine. Cum Hirtium prætorem renũtiatũ
romam in senatum scriptum habere. Sed bono animo es : non minus
satisfaciam tibi : quam qui bugoniam scripsit. Primum in bubulo genere
ætatis gradus dicuntur quattuor. Prima uitulorum : secunda iuuencorũ
tertia boum nouellorum : quarta uetulorum. Discernuntur in prima uitu/
lus & uitula : in secunda iuuencus & iuuenca : in tertia & quarta taurus &
uacca. Quæ sterilis est uacca : taura appellatur. Quæ prægnans : horda.
Ab eo i fastis dies hordicalia nominantur : quod tunc hordæ boues imo/
lantur. Qui gregem armentorum emere uult : obseruare debet primum :
ut sint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ : quam iã
expertæ. Vt sint bene compositæ : ut integris membris pilosis : oblongæ :
amplæ : nigrantibus cornibus : latis frontibus : oculis magnis & nigris :
auribus compressis malis : subsimi : ne gibberi : spina leuiter remissa :
aptis narib. : labris subnigris : ceruicibus crassis ac lõgis a collo : corpore
amplo demisso bene costato : latis humeris : bonis clunibus : codam pfusã
usque ad calces ut habeant inferiorem partem frequentibus pilis subcris/
pis : cruribus potius minoribus : rectis genibus eminulis distantibus inter
se : pedibus non latis neque ingredientibus : qui displodentur : nec cuius
ungulæ diuaricent : & cuius ungues sint lenes & pares : corium attractu
non asperum ac durum : colore potissimum nigro : deinde rubeo : tertio
heluo : quarto albo. Mollissimus enim hic : ut durissimus primus. De
mediis duobus prior quam posterior melior : utrique pluris quam nigri &
albi. Neq; nõ præterea ut mares feminis bõi sit : quoq; & forma ẽ spectã/
da et q ex his orti sunt : spondeant ad paretũ speciẽ : & praeterea quibus
regionibus nati sunt : refert. Boni enĩ generis ĩ italia : plerique gallici ad
opus. Contra nugatorii ligusti. Transmarini epirotici non solum melio/
res totius gaeciae sed etiam italiae : tametsi quidam de italicis : quos ꝑpter
amplitudinem praestare dicunt : uictimas faciunt : atque ad deorũ seruãt
supplicia. Qui sine dubio ad res diuinas propter amplitudinis dignitatẽ
& coloris praeponendi. Quod eo magis fit : quod albi in italia non fre/
quẽtes quã q ĩ thracia : ubi alio colore pauci. Eos cũ emimus domitos : sic

ſtipulamur. Illoſce boues ſanos eſſe: noxiſque præſtari? Cum emimus in/domitos ſic. Illoſce iuuencos ſanos recte: deque ſano pecore eſſe noxiſq; præſtari ſpondes ne? Paulo uerboſius hoc: qui Manilii actiones ſequunt. Lanii qui ad cultrum bouem emunt: qui ad altaria: hoſtiæ ſanitatem non ſolent ſtipulari. Paſcuntur armenta commodiſſime in nemoribus: ubi uirgulta & frons multa. Hyeme cum hybernant: ſecundum mare. æſtu abi/guntur in montes frondoſos. Propter fœturam hoc ſeruare ſoleo ante ad/miſſuram: menſem unum ne cibo & potione ſe impleant: q͛ exiſtimatur facilius macram concipere. Contra: tauros duobus menſibus ante admiſ/ſuram: herba & palea ac fœno facio pleniores: & a fœminis ſecerno. Ha/beo tauros totidem quot Atticus: ad matrices ſeptuaginta: duos: unum anniculum: alterum bimum. Hoc ſecundum aſtri exortū facio: quod græci uocant lyram: fidem noſtri. Tum denique tauros in gregem redigo. Mas an fœmina ſit concepta: ſignificat deſcenſu taurus cum iniit: ſiqui/dem ſi mas eſt: in dexteriorem partem abit. ſi fœmina in ſiniſteriorē par/tem. Cur hoc fiat: uos uideritis inquit: mihi qui Ariſtotelem legitis. Non minores oportet inire bimas: ut trimæ pariant: eo melius ſi quadrimæ. Pleræq; pariunt in decimo anno: quædam etiam plures. Maxime idoneū tempus ad concipiendum a delphini exortu uſque ad dies. xl. aut paulo plus. Quæ enim ita conceperunt: temperatiſſimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim menſibus decem ſunt prægnantes. De quibus admirandum ſcriptum inueni: exemptis teſticulis: ſi ſtatim admiſeris: ſtatim concipere. Eas paſci oportet in locis uiridibus & aquoſis. Cauere oportet: ne aut an/guſtius ſtent: aut feriantur: aut concurrant. Itaq; q͛ eas æſtate tabani cōci/tare ſolent: & beſtiolæ quædam minutæ ſub cauda: Alii ne concitentur: ſolent includere ſeptis. His ſubſterni oportet frondem aliudue quid in cu/bilia: quo mollius conquieſcant. Aeſtate appellendum ad aquam bis. hye/me ſemel. Cum parere cœperint: ſecūdū ſtabula pabulum ſeruari oportet integrum: quod egredientes deguſtare poſſint: faſtidioſæ enim fiunt. Et prouidendum quo recipiunt ſe: frigidus locus ne ſit. Algor enim eas & famis macreſcere cogit. In alimoniis armenticium pecus ſic contuendum: lactentes cum matribus ne cubent: atteruntur enim: & eas mane adigi oportet. Et cum redierint e paſtu: cum creuerint uituli: leuandæ matres pabulo uiridi obiiciendo in præſepiis. Item his ut fere in omnibus ſtabu/lis lapides ſubſternendi: aut quid item: ne ungulæ putreſcant. Ab æqui/noctio auctunnali enim una paſcuntur cum matribus. Caſtrare non oportet ante bimum: q͛ difficulter ſi aliter feceris ſe recipiunt. Qui autem po/ſtea caſtrantur: duri & inutiles fiunt. Item ut in reliquis gregibus pecuariiſ delectus quot annis habendus. & reiiculæ reiiciundæ: q͛ locum occupāt earum: quæ ferre poſſunt fructus. Si quæ amiſit uitulum: ei oportet

ſupponere eos : quibus non ſatis præbent matres . Semeſtribus uitulis obiiciunt furfures triticeos & farinam hordeaceam & teneram herbam: & ut bibant mane & ueſperi curant . De ſanitate ſunt complura : quæ ſcripta de magonis libris : armentarium meum crebro ut aliquid de e« legat: curo. Numerus de tauris & uaccis ſic habendus : ut in ſexaginta unus ſit anniculus : alter bimus . Quidam habent aut maiorem aut mi- norem numerum gregum . Nam apud eum duo tauri in ſeptuaginta ma- tribus ſunt. Numerum gregum alius alium facit . Quidam centenarium modicum putant eſſe : ut ego: Atticus. cxx. habet: ut lucienus. Hæc ille.

Numerus gregis

DE Aſinis. Cap. vi.

AT Murius: qui dum loquitur Vaccius cum lucieno rediiſſet: Ego inquit de aſinis potiſſimum dicam: ꝙ ſum reatinus: ubi optimi & maxī fiūt. e quo ſeminio ego hic procreaui pullos : & ipſis arcadibus uendidi aliquotiens . Igitur aſinorum gregem qui facere uult bonum: primum uidendum : ut mares fœminaſque bona ætate ſumat : utique ut quamdiutiſſime fructū ferre poſſit: firmos: omnibus partibus honeſtos: corpore amplo : ſeminio bono ex his locis : unde optimi exeunt. quod faciunt peloponneſi: cū potiſſimū eos ex arcadia emebant: ī italia ex agro reatino. Nō enim ſi murenæ optimæ flutæ ſunt in ſicilia: & helops in rhodo : continuo hi piſces omni mari ſimiles naſcuntur . Horū genera duo. Vnum ferum: quos uocant onagros . In phrygia & lycaonia ſunt greges multi. Alterum manſuetum: ut ſūt ī italia omnes . Ad ſemīationes onagrus idoneus: quod e fero fit manſuetus facile: & e manſueto ferus nunquam . Quod ſimiles parentum gignantur: eligendi & mas & fœmina cum dignitate ut ſit. In mercando item ut cæteræ pecudes emptionibus & traditionibus dominium mutant : & de ſanitate ac noxa ſolet caueri. Commode paſcuntur farre & furfuribus hordeaceis . Admittuntur ante ſolſtitium : ut eodem tempore alternis annis pariant . Duodecimo enim menſe conceptum ſemen reddunt. Prægnantes opere leuant . Venter enim labore nationem reddit deteriorem . Marem non diſiungūt ab opere: quod remiſſione laboris fit deterior . In paſtu eadē fere obſeruāt quæ ī equis. Secundum partum pullos āno nō remouent a matre. Proxīo anno noctibus patiuntur eſſe cū his. et leuiter capiſtris aliaue qua re ha- bent uinctos . Tertio anno domare incipiunt ad eas res: ad quas eos quiſque uult habere in uſu . Relinquitur de numero. quorum greges non ſane fiunt: niſi ei qui onera portent. Ideo ꝙ plerique deducantur ad mo- las aut ad agriculturam : ubi quid uehendum eſt. aut etiam ad arandum : ubi leuior eſt terra ut in campania. Greges fiunt fere mercatorum: ut eorū qui e brunduſio aut apulia aſellis doſſuariis comportant ad mare oleum aut uinū: itēq; frumētū aut quid aliud.

Grex Aſinorū

Onagri

Aſinorum greges

¶ DE Equis & equabus/ Cap.vii.

L Veienus: Ego quoq; adueniens aperiam carceres inquit: & equos emittere incipiam: nec solum mares quos admissarios habeo: ut Atticus singulos in foeminas denas: e quis foeminas quae Medius Equiculus uir fortissimus etiam patre militari iuxta ac mares habere solebat. Horum equorum & equarum greges qui habere uoluerunt: ut habent aliqui in peloponneso & in apulia: primum spectare oportet aetatem quam praecipiunt. Videamus ne sint minores trimae: maiores decem annorum. Aetas cognoscitur & equorum: & fere omnium qui ungulas indiuisas habēt & etiam cornutarum: q; equus triginta menses primum dentes medios dicitur amittere duos superiores totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum itidem eiiciunt: & totidem eiiciunt proximos eorum: quos amiserunt: & incipiunt nasci quos uocant columellares quinto anno incipiente. Item eodem modo amittere binos equos caninos habent: tum renascentes eis sexto anno impleri. Septimo omnes habere solent renatos & completos. His maiores qui sunt: negant intelligi posse: praeterquam cum dētes sunt facti brochi: & supercilia cana: & sub ea lacunae ex obseruatu dicunt cum equum habere annos sedecim. Forma esse oportet magnitudine media: nec uastos nec minutos decet esse. Equas clunibus ac uentribus latis. Equos ad admissuram quos uelis habere: legere oportet amplo corpore formosos nulla parte corporis inter se non congruenti. Qualis futurus sit equus: opilio coniectari potest: si caput habet non magnum: nec menbris confusis: si est oculis nigris: naribus non angustis: auribus applicatis: non angusta iuba crebra fusca subcrispa subtenuibus setis implicata in dexteriorem partem ceruicis: pectus latum & plenum: humeris latis: uentre modico: lumbis deorsum uersum pressis: scapulis latis. spina maxime duplici. si minus non extanti: coda ampla. subcrispa: cruribus rectis aequalibus introuersis: potius figurata: genibus rotundis nec magnis: ungulis duris. toto corpore ut habeat uenas quae animaduerti possint: q; huiuscemodi sint. & cum est aeger: ad medendum appositus corpore multo. De stirpe magis interest. qua sint: q; genera sunt multa. Itaque ad hoc nobiles a regionibus dicuntur. In graecia thessalici equi. a terra apuli. ab rosea roseani. Equi boni futuri signa sunt. si cum gregalibus in pabulo contendit: in currendo aliaue qua re quo potior sit: si cum flumen traiiciendum est: gregi in primis progreditur: ac non respectat alios. Emptio equina similis fere: ac boum & asinorum. q; eisdem rebus dominium in emptione mutatur. ut in Manilii actionibus sunt perscripta. Equinum pecus pascendum in pratis potissimum herba. In stabulis ac praesepibus arido foeno. Cum pepererunt: ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum foeturae initium admissionis facere oportet ab aequinoctio uerno ad

ſolſtitium ut partus idoneus tempore fiat. Duodecimo enim menſe die decimo aiunt naſci. Quæ poſt tempus naſcuntur: fere uitioſa atque inutilia exiſtunt. Admittere oportet: cum tempus anni uenerit: bis die mane et ueſpere. Peroriga enim appellatur quiſquis admittit: eo enim adiutāte equæ alligatæ celerius admittuntur: neque equi fruſtra cupiditate impulſi ſemen eiiciunt. Quoad ſatis ſit admitti ipſæ ſignificant: quia ſe defendunt. Si faſtidium ſaliendi eſt: ſcyllæ medium conterunt cum aqua ad mellis craſſitudinem. Tum ea re naturā equæ cum menſes ferūt: tangunt. Contra ab locis equæ nares maris tangunt: tametſi incredibile quod uſuuenit memoriæ mandandum. Cum equus matrem ut ſaliret adduci non poſſet: cum capite obuoluto auriga adduxiſſet: & coegiſſet matrem inire: cum deſcendenti dempſiſſet ab oculis: ille impetum fecit in eum: ac mordicus interfecit. Cum conceperint equæ: uidendum ne aut laborent pluſculum: aut ne frigidis ſint locis: quod algor maxime prægnantibus obeſt: Itaque in ſtabulis & humore prohibere oportet humū: clauſa habere oſtia ac feneſtras: & inter ſingulas a praeſepibus interiicere longurios: qui eas diſcernant: ne inter ſe pugnare poſſint. Praegnantem neque implere cibo: neque eſurire oportet. Alternis qui admittunt: diuturniores equos & meliores pullos fieri dicunt. Itaque ut reſtibiles ſegetes eſſent exuctiores: ſic quot annis quae praegnantes fiant. In decem diebus ſecundum partum cum matribus in pabulum prodigendum. Ne ungulas cōmuttet ſtercus cauebit. Quinque meſtribus: pullis factis cū redacti ſūt in ſtabulum: obiiciendum farinam ordaceam mollitam cum furfuribus: & ſiquid aliud terra natum libenter edunt. Anniculis iam factis dādū ordeū & furfures uſque quoad erūt lactātes. Neque prius biennio confecto a lacte remouendum. Eoſque cum ſtent cum matribus: interdum tractandum: ne cum ſint diſiuncti: exterreantur. Eademque cauſa ibi frenos ſuſpendendum: ut oculi conſueſcant & uidere eorum faciem: & e motu audire crepitus. Cum iam ad manus accedere conſuerint: interdum imponendum his puerum bis aut ter pronum: interdum in uentrem: poſtea iam ſedentem: hoc facere cum ſit trimus: tum enim maxime creſcere: & lacertoſum fieri. Sunt qui dicant poſt annum & ſex menſes equulum domari poſſe. Sed melius poſt trimum: a quo tempore farrago dari ſolet. Haec enim purgatio maxime neceſſaria equino pecori: quod diebus decem facere oportet: nec pati ullum cibum alium guſtare. Ab undecimo die uſque ad decimum quartum dandum hordeum: quotidie adiiciendo minutatim. Quod quarto die feceris. In eo decem diebus proximis manendum. Ab eo tempore mediocriter exercendum: & cum ſudauerit oleo perungendum. Si frigus erit: in equili faciendus ignis. Equis quia alii ſunt idōei ad rē militarē: alii ad uecturā: alii ad admiſſurā: alii ad curſurā: alii

ad prædam .non item sunt spectandi atq; habendi.Itaq; peritus belli alios eligit :atque alit ac docet.Aliter quadrigarius ac desultor.Neq; idem qui uectorios facere uult:ad ephippium aut ad prædam: q̃; ut ad rem militarem: q̄ ibi habere ad castra uolunt acies.Sic contra in uiis habere malunt placidos:propter quod discrimen maxime institutum ut castrentur equi.Demptis enim testiculis fiunt quietiores:& ideo q̄ semine carent. Ii canterii appellantur:ut in suibus maiales:ĩ gallis gallinaceĩs capi.De medicinis ũel plurima sunt.in equis & signa morborum & genera curationũ quæ pastorem scripta habere oportet.Itaq; ab hoc in græcia potissimum medici pecorũ κτηνοιατροι appellati.

DE Mulis & hinulis.Cap.viii.

CVm hæc loqueremur:uenit a Menate libertus:qui dicit liba absoluta esse:& rem diuinam paratam:si uellẽt:uenirent illuc:& ipsi ꝑ se sacrificarent.Ego uero inquã:uos ire non patiar:ãteq̃; mihi reddideritis tertiũ actũ:de mulis:de canibus:de pastoribus.Breuis or̃o de istis ĩqt Muri⁹.Nã mlˀti & itẽbigeneris atq; insitii nõ suopte genere ab radicib⁹ Ex equa enim & asino fit mulus.Contra ex equo & asina hinulus. Vterq; eorum ad usum utilis:partus fructus uenter.Pullum asininum a partu recentem subiiciunt equæ:cuius lacte ampliores fiunt:q̄ id lac q̃; asininũ ac omnia alia dicunt esse melius.Præterea educant eum paleis foeno ordeo.Matri suppositiciæ quoq; instruunt :quo equa ad ministerium lactis cibum pullo præbere possit.Hic ita eductus a primo potest admitti. Neq; enim aspernantur propter consuetudinem equinam.Hũc minorẽ si admiseris & ipse citius senescit:& quæ ex eo concipiuntur fiunt deteriora. Qui non habent eum asinum: quem supposuerunt equæ:& asinarium admissarium habere uolunt :de asinis qnenq; amplissimum & formosissimum quem possunt eligunt.quiq; seminio natus sit bono :arcadico ut antiqui dicebant:ut nos experti sumus reatino:ubi tricenis ac quadringentis milibus admissarii aliquot uenierunt.Quos eminus item ut equos stipulamur q; in emendo:ac facimus in accipiendo idem quod dictum est in equis. Hos pascimus præcipue foeno atq; ordeo.& id ante admissuram largius facimus : ut cibis suffundamus uires ad foeturam eo tempore:quo equos adducentes.Idemq; ut ineat equas perorigas curamus.Cum peperit equa mulum aut mulam nutricantes educamus . Hi si in palustribus locis & uliginosis nati habent ungulas molles. Iidem si exacti sunt æstiuo tempore in montes:quod fit in agro reatino :durissimis umgulis fiunt.In grege mulorum parando:spectanda ætas & forma. Alterum ut uecturis laborem suffere possit : alterum ut oculis aspectum delectare queat .His enim binis coniunctis omnia uehicula in uiis ducuntur.Hæc me reatino auctore probares mihi inquit:nisi tu ipse domi equarum greges haberes:

ac mulorum greges uendidiffes. Hinulus qui appellatur: ex equo & afina: minor quam mulus corpore. plerunque rubicundior: auribus ut equinis: iubam & caudam fimilem afini. Item in uentre eft ut equus duodecim mẽses. Hofce itẽ ut equulos & educunt & alunt: & ætatem eorum ex dentib⁹ congofcunt.

DE Canibus. Cap. viiii.

RElinquitur inquit Atticus: de quadrupedibus quod ad canes attĩet: maxime ad nos: qui pecus pafcimus lanare. Canis enim ita cuftos eft pecoris. Ouis: quod eo comitetur: indiget ad fe defendendum. In quo genere funt maxime oues: deinde capræ. Has enim lupus captare folet: cui opponimus canes defenfores. In fuillo pecore tamen funt: quæ fe uindicent fues: uerres: maiales: fcrofæ. prope enim hæc apris qui ĩ filuis fæpe dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore: cum fciã mulorum gregem cum pafceretur: eo que ueniffet lupus: ultro mulos circumfluiffe & ungulis cædendo eum occidiffe: & tauros folere diuerfos affiftere clunibus cõtinuatos & cornibus facile propulfare lupos. Quare de canibus quoniam genera duo. Vnum uenaticum: & pertinet ad feras ac filueftres. Alterum quod cuftodiæ caufa paratur: & pertĩet ad paftorẽ. Dicam de eo ad formam artis difpofitam in nouem partes. Primum idonea ætate parandi: quod catuli & uetuli neque fibi neque ouibus funt præfidio: & feris beftiis nõnunquam prædae. Facie debent effe formofi: magnitudine ampla: oculis nigrantibus aut rauis: & naribus congruentibus: labris fubnigris aut rubicundis: neque refimis fuperioribus: neque pendulis fubtus mento fuppreffo: et ex eo enatis dentibus duobus dextra & finiftra paulo eminus fuperioribus directis potius ꝙ̃ brochis: acutos quos habeant labro tectos: capitibus & auriculis magnis ac flaccis: craffis ceruicib⁹ ac collo: ĩternodiis articuloꝝ lõgis: cruribus rectis: ac potius uariis ꝙ̃ uaciis: pedibus magnis altis q ingredieñti ei difplodant: digitis difcretis: unguibus duris ac curuis: talo nec ut corneo nec nimium duro: fed ut fermentato ac molli: a fœminibus fummis corpore fuppreffo. fpina neque eminula: neque curua: cauda craffa: latratu graui: hyatu magno: colore potiffimum albo quod in tenebris fpecie leonina. Praeterea fœminas uolũt effe mammofas aequalib⁹ papillis. Item uidendum ut boni feminis fint. Itaque a regionibus appellantur lacones epirotici falamantini. Videndum ne a uenatoribus aut laniis canes emas. Alteri ꝙ ad pecus fequendũ iertes. Alteri fi uiderint leporem aut ceruũ: eũ potiusꝙ̃ oues fequentur. Quare aut a paftoribus empta melior: quae oues fequi confueuit: aut fine ulla confuetudine quae fuerit. Canis enim facilius quid affuefcit. Eaque firmior cõfuetudo quae fit ad paftores: ꝙ̃ quae ad pecudes. Publius Aufidius Pontianus amiternius: cum greges ouium emiffet in umbria ultima: quibus gregibus fĩe paftoribus canes acceffiffet: paftores

ut deduxerunt in metapontinos saltus & heracleæ emporium: inde cum domum redissent: qui ad locum deduxerant: e desiderio hominum die/bus paucis postea canes sua sponte: cum dierum multorum uia interesset: sibi ex agris cibaria præbuerunt: atque in umbriam ad pastores redierunt Neque eorum quisquam fecerat: quod in agricultura Saserna precepit: Qui uellet se a cane sectari: uti ranam obiiciat coctam. Magni interest ex semine esse canes eodem: q cognati maxime inter se sunt præsidio. Sed q quarum de emptione fit alterius: cum a priore domino secundo tradi/tum est. De sanitate & noxa stipulationes fiunt eædem quæ in pecore: nisi q hoc utiliter exceptum est. Alii precium faciunt in singula capita canum Alii ut catuli sequantur matrem. Alii ut bini catuli unius canis numerum obtineant: ut solent bini agni ouis. Plerique ut accedant canes qui consue/uerunt esse una. Cibatus canis propior hominis q̃ ouis. Pascitur enim e culina & ossibus non herbis aut fronde. Diligenter ut habeat cibaria pro/uidendum. Fames enī hos ad quærendum cibum ducet si non dabitur: & a pecore abducet. Si non præbebitur nisi ut quidam putant & illuc perue/nerint: prouerbium attollunt antiquum: uel etiam ut aperiant de Actæo/ne atq; in dominum afferant dentes. Necnon ita panem ordeaceum dan/dum: ut non potius eum in lacte des intritum: q ei consueti cibo uti a pe/core non cito desiscunt. Morticinæ ouis non patiuntur uesci carne: ne du/cti sapore minus se abstineant. Dant etiam his ex ossibus & ea ipsa ossa cō/tusa: dentes enim facit firmiores & os magis patulum. Propterea quod ue/hementius malæ deducuntur: acrioresque fiunt propter medullarum sa/porem. Cibum capere consuescunt interdiu: ubi pascuntur. uesperi: ubi stabulantur. Foeturæ principium admittendi faciunt ueris principio: tum enim dicuntur catulire: id est ostendere se uelle maritari. Quæ cum admis/sæ: pariunt circiter solstitio: prægnantes enim solent esse ternos menses. In foetura dandum potius ordeaceos q̃ triticeos panes: magis enim eo a/luntur: & lactis præbent maiorem facultatem. In nutricatu secundum par/tum si plures sunt: statim eligere oportet quos habere uelis: reliquos abii/cere. Quampaucissimos relinques. tam optimi in alendo fiunt propter la/ctis copiam Substernitur eis acus aut quid aliud: q meliore cubiculo fa/cilius educuntur. Catuli uiginti diebus uidere incipiunt. Duobus mēsib⁹ primis a partu non disiunguntur a matre: sed minutatim desuefiūt. Educūt eos plures in unum locum: & iritant ad pugnandum quo fiant acriores: neq; defatigari patiuntur quo fiat segniores. Consuefaciunt quoq; ut alli/gari primum possint leuibus numellis: quas si abrodere conantur: ne id cōsuescant facere: uerberibus eos deterrere solent. Pluribus diebus cubi/lia sternenda fronde aut pabulo duabus de causis: ut ne oblinantur: aut perfrigescant. Quidam eos castrant: q eo minus putant relinquere gregē.

Quidam non faciunt : ꝙ eos credunt minus acres fieri. Quidam nucibus græcis in aqua tritis perungunt aures & inter digitos : ꝙ muscæ & ricini publice soleant (si hoc unguine non sis usus) ea exulcerare. Ne uulnerẽt a bestiis : imponuntur his collaria : quæ uocantur melium : id est cingulũ circum collum ex corio firmo cum clauibus capitatis : quæ intra capita insuitur pellis mollis : ne noceat collo duricia ferri. Quod si lupus aliusue quis his uulneratus est : reliquos quoque canes facit : qui id non habent : ut sint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine solet parari. Fere modicum esse putant : ut singuli sequantur singulos opiliões de quo numero alius alium modum constituit. Quod si sunt regiones ubi bestiæ sint multæ : debent plures esse. quod accidit iis : qui per calles siluestres longinquos solent comitari ĩ æstiua ac hyberna. Villatico uero gregi in fundum satis esse duos & id marem & fœminam. Ita enim sunt assiduiores : ꝙ cum altero idem fit acrior : & si alter indesinenter æger ẽ : ne sine cane grex sit. Cum circumspiceret nequid præterisset : hoc silẽtium inquã uocabulum ad partes :

DE Pastoribus. Cap. x.

Reliquum .n. in hoc actu quot & quod genus sint habendi pastores. Cossinius ad maiores pecudes ætate superiores : ad minores etiam pueros : ut utroq; horum firmiores qui in collibus uersentur : q̃ eos qui quotidie in uillam quotidie in fundo redeant. Itaq; in saltibus licet uidere iuuentutem & eam fere armatam : cum in fundis non modo pueri sed etiam puellæ pascant. Qui pascunt : eos cogere oportet in pastione diem totum pascere communiter. Contra pernoctare ad suum quemque gregem. Esse omnes sub uno magistro pecoris cum esse maiorem natu potius q̃ alios & peritiorem q̃ reliquos. Quod is qui aetate et scientia praestat : animo aequiore reliqui parent. Ita tamen oportet aetate praestare : ut ne propter senectutem minus sustinere possit labores. Neque enim senes neque pueri collium difficultatem aut montium arduitatem atque asperitatem facile ferunt. quod patiendum illis qui greges sequunt : praesertim armentitios ac caprinos : quibus rupes ac silue ad pabulãdũ cordi. Formae hominum legendae : ut sint firmae ac ueloces : mobiles expeditis menbris : qui nõ solum pecus sequi possint : sed etiam a bestiis ac praedonibus defendere : qui onera extollere in iumenta possint : qui excurrere qui iaculari. Non omnis apta natio : quod neque basculus neq; turdulus idonei galli appositi sed maxime ad iumenta. In emptionibus dominum legitimum sex fere res perficiunt : si haereditatem iustam adiit : si ut debuit mancipio ab eo accepit a quo iure ciuili potuit : aut si in iure cui cessit potuit cedere & id ubi oportuit ibi aut usucepit : aut si e praeda sub corona emit. Tum ne cum in bonis sectione ne cuius publice uenit.

In hoc autem emptione solet accedere peculium: aut si excipiet stipulatio intercedere: sanum eum esse: furtis noxiisq; solutum. Aut si mancipio non detur dupla promitti: aut si ita pacti simplam. Cibus eorum debet esse interdiu separatim uniuscuiusque gregis. Vespertinus in coena qui sit sub uno magistro communis. Magistrum prouidere oportet: ut omnia instrumenta sequantur: quae pecori & pastoribus opus sint: maxime ad uictum hominum & ad medicinam pecudum. Ad quam rem habent iumenta dossuaria domini: alii equas. Alii pro his quid aliud: quod onus dosso ferre possit. Quod ad foeturam humanam pertinet pastorum: qui in fundo perpetuo manent: facile est: quod habeant conseruam in uilla: nec hac uenus pastoralis longius quid quaerit. Qui autem sunt in saltibus & siluestribus locis pascunt. & non uilla sed casis repentinos imbres uitant: his mulieres adiungere: quae sequantur greges: ac cibaria pastoribus expediant: eosq; assiduiores faciant: utile arbitrati multi. Sed eas mulieres firmas esse oportet: non turpes: quae in opere multis regionibus non cedant uiris: ut in illyrico passim uidere licet. Quae uel pascere pecus uel ad focum afferre ligna ac cibum conquaerere uel ad casas instrumentum seruare possint. De nutricatu hoc dico: easdem fere & nutrices & matres. Simul aspicit ad me: & ut te audio dicere inquit: cum in lyburniam uenisses: te uidisse matresfamilias eorum afferre ligna: & simul pueros quos alerent: alias singulos: alias binos: quae ostendunt foetas nostras: quae in conopeis iacent: dies aliquot esse leni mucidas & contemnendas. Cui ego. Certe inquit. Nam in illyrico hoc amplius: praegnantem saepe cum uenit pariendi tempus: non longe ab opere discedere: ibique enixam puerum referre. quem non peperisse. sed inuenisse putes. Nec non etiam hoc quas uirgines ibi appellant: nonnunquam annorum uiginti: quibus mos eorum non denegauit ante nuptias: ut succumberent quibus uellent: & incomitatis ut uagari liceret: & filios haberent e quibus uellent. Quae ad ualitudinem pertinent hominum ac pecoris: & sine medico curari possint: magistrum scripta oportet habere. Is enim sine litteris idoneus non est: quod rationes dominicas pecuarias conficere nequicquam recte potest. De numero pastorum alii angustius: alii laxius constituere solent. Ego in octogenas hirtas oues singulos pastores constitui: Atticus in centenas. Greges ouium: sed magnos quos miliarios faciunt quidam: facilius de summa hominum detrahere possunt: quam de minoribus ut sunt: Attici. Tremellius. Septingenarii enim mei ut opinor: tu octingenarios habuisti. Nec tamen non ut nos arietum decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenarium bini homines: utiq; uterq; horum ut secum habeat equas domitas singulas in his regionibus: in quibus stabulari solent. Equas abigere: ut in apulia & in lucanis accidit saepe.

Nota pecoris sit [illegible]

DE Lacte: caseo: lana. Cap. XI.

QVoniam promissa absoluimus: eamus inquit. Sed inquam quid adieceritis? De extraordinario pecudum fructu prædictum est: de lacte in eo & tunsura lanæ. Est enim lac omnium rerum quas cibali causa cupimus liquentium maxime alibile: & id ouilum inde caprinum. Quod autem maxime perpurget est equinum: tum asininum: deinde bubulum: tum caprinum. Sed horum sunt discrimina quædam: & a pastionibus: & a pecudum natura: & mulctu. A pastionibus: quod fit ab ordeo & stipula & omnino arido & firmo cibo pecude pasta: Ad perpurgandum ea quæ uiridi pascuo magis fluisse ex herba quæ ipsa sumpta perpurgare corpora nostra solet. A pecudum natura: quod lac melius est a ualentibus & ab aliis: quæ nondum ueteres sunt: quam si est contra. A mulgendo atque ortu optimum est id: quod neque enim longe abest a mulso: neque a partu continuo est sumptum. Ex hoc lacte casei qui fiunt maximi cibi sunt bubuli & qui difficillime transeant sumpti. Secundo ouilli minimi cibi & qui facillime deiiciantur caprini. Et etiam est discrimen: utrum casei molles ac recentes sint: an aridi et ueteres. Cum molles sint: alibiles magis in corpore non resides: ueteres et aridi contra. Caseum facere īcipiūt a uergiliis uernis exortis ad æstiuas uergilias. Mulgent uere ad caseum faciundū manc: aliis temporibus meridianis horis: tametsi propter loca et pabulum disparile non usque quaque idem fit. Lactis duos congios addunt coagulum magnitudine oleæ ut coeat. quod melius leporinum et hædinum quā agninum. Alii pro coagulo addunt de fici ramo lac: et acetum et aspergūt. Item aliis aliquot rebus: quod græci appellāt alii opō alii draconon. Non negarim inquam ideo apud diuæ Rumiae sacellum a pastoribus satam ficum. Ibi. n. solent sacrificare lacte pro uino: et pro lactētibus. Māmae enim rumis siue ruminare: ut ante dicebant: a rumi: et inde subrumi dicuntur agni lactātes a lacte. Qui aspergi solēt sales: melior ē fossilis quā marinus. De tonsura ouium primū animaduerto ātequā incipiā facere: num scabiem et ulcera habeat: ut si opus est ante curentur: quam tondeantur. Tonsurae tempus inter aequinoctium uernum et solstitium cum sudare inceperint oues. a quo sudore recens lana tonsa succida ē appellata. Tonsas recentes eodem die perungunt uino et oleo: nō nemo adiuncta caera alba et adipe suillo. Et si ea tecta solet esse: quā pellē habuit intectam: eam intrinsecus eadē re perūgūt: et tegunt rursus. Si qua in tonsura plagam accepit: eū locū adlinūt pice liquida. Oues hirtas tōdent circiter ordeaceam messem: in aliis locis fœnisicia. Quidam has in anno bis tondent: ut in hispania citeriore: ac semestres faciunt tonsuras. duplicem impendūt operā: quod sic plus putant fieri lanae: quo nomine quidam bis secant prata. Diligentiores tegeticulis subiectis oues tondere solent.

ne qui flaci intereant. Dies ad eam rem sumuntur sereni : & iis id faciunt fere a quarta ad decimam horam. Cum sole calidiore tonsa & sudore ei/ lana fit mollior & ponderosior & colore meliore. Quam demptam & cō/ globatam alii uellera : alii uelumia appellant. Ex quorum uocabulo ani maduerti licet: prius lanam uulsuram q̃ tonsuram inuentam. Qui etiam nunc uellunt: ante triduo ieiunas habent : quo languidæ minus ægre radi/ ces lanæ retineret. Omnino tonsores in italia primum uenisse ex Sicilia di cūt. P. R. conss. an. cccc. Liiii. ut scriptum ī publico ardeæ in litteris extat: eosque adduxisse Publium Ticinium Menam. Olim tonsores non fuisse assignificant antiquorum statuæ : quo pleræque habent capillum & barbã magnam. Suscipit Cossinius. Vt fructum ouis e lana ad uestimentum: sic capra pilos administrat ad usum nauticum & ad bellica tormenta & fabri lia uasa. Neque non quasdam nationes harum pellibus sunt uestitæ : ut in gætulia & sardinia Cuius usum apud antiquos quoque græcos fuisse apparet: quo in tragoediis senes ab hac pelle uocantur diphtheriæ: & in co mœdiis qui in rustico opere morantur: ut apud Cecilium in hypoboli/ mæo habet adolescens : apud Terentium in heautontimorumenon senes tondentur. Quod magnis uillis sunt in magna parte phrygiæ: unde cili/ cia & cætera eius generis fieri solēt. Sed quo primū ea tonsura in cilicia sit instituta: nomen id cilicas adiecisse dicunt. Illi hoc. Neque ab hoc quo mu taret Cossinius : & simul Vituli libertus in urbem ueniens ex hortis diuer titur ad nos : & ait : Ego ad te missus inquit : ibam domum rogatum : ne diem festum faceres breuiorem : & mature uenires. Itaq; discessimus Ego & Scrofa in hortos ad Vitulum Nigrum Turannium. Mox illi partim domum: partim ad lenatem.

MARCI TERENTII VARRONIS RERVM RVSTICA/ RVM LIBER TERTIVS ET VLTIMVS. PRAEFATIO.

DE Villaticis pastionibus. Cap. i.

VM DVAE VITAE TRADITAE SINT hominum: rustica & urbana. Q. Pinni dubium non est: quin hæ non solum loco distinctæ sint sed etiam tempore diuersam originem habe/ ant. Antiquior est enim multo rustica : quod fuit tempus: cum rura colerent homines: neque urbes haberent. Etenim uetustissimum oppidum cum sit traditum græcum boetiæ thebæ : quod rex Ogyges ædificauit: in agro romano roma: quam Romulus rex. Nā ī hoc

denique nunc est ut dici possit: Non tum Ennius scripsit septingenti sunt paulo plus aut minus anni: augusto augurio postquam inclyta condita roma est. Thebae quae ante cataclysmon Ogygi conditae dicuntur: eae tamen circiter duo milia annorum & centum sunt. Quod tẽpus si referas ad illud principium quo agricolae sunt cœpti: atque in casis & tuguriis habitabant: nec murus & porta quid esset sciebant: immani numero annorum urbanis agricolae praestant. Nec mirum: quod diuina natura dedit agros: ars humana ædificauit urbes. Cum artes omnes dicantur in græcia inter mille annorum repertæ: agri nunquam non fuerunt ĩ terris qui coli possint. Neque solum antiquior cultura agri: sed etiam melior. Itaque non sine causa maiores nostri ex urbe in agros redigebant suos ciues: quod & in pace a rusticis romanis alebantur: et in bello ab his tuebantur. et alebantur. Nec sine causa terram eandem appellabant matrem et cererem. et qui eam colerent: piam et utilem uitam agere credebant: atque eos solos reliquias esse ex stirpe Saturni regis. Cui consentaneum est: quod initia uocantur potissimum ea quæ Cereri fiunt sacra. Nec mĩus quoque oppidi nomen thebæ indicat antiquum esse agrum: quod ab argĩ græce non a conditore nomen est ei impositum. Nam lingua prisca et ĩ græcia æoles boetii sine afflatu uocant æolis tebas: et in sabinis quo e græcia uenerunt pelasgi: et nunc ita dicunt. Cuius uestigium in agro sabino uia salaria non longe a reate miliarius cliuus appellatur. Tebæ cum agriculturam primo propter paupertatem maxime ĩdiscretam haberent: quod a pastoribus qui erant orti in eodem agro et serebant et pascebant: quae postea creuerunt pecunia diuiserunt: ac factum ut dicerentur alii agricolae alii pastores. Quae ipsa pars duplex est: tametsi a nullo satis discreta: quod altera ẽ uillatica pastio: altera agrestis. Haec nota et nobilis: quae et pecuaria nominatur: et multum homines locupletes ob eam rem aut conductos aut emptos habent saltus. Altera uillatica: quod humilis uidetur a quibusdam: adiecta ad agriculturam cum esset pastio neque explicata tota separatim quod sciam ab ullo. Itaque cum putarem esse rerum rusticarum quae constituta sunt fructus causa tria genera: unum de agricultura: alterum de re pecuaria: tertium de uillaticis pastionibus: tres libros cõstitui. E quis duos scripsi: primũ ad fũdaniã uxorẽ de agricultura: secũdũ de pecuaria ad Turrãniũ Nigrũ. Qui reliquus est tertius de uillaticis fructibus in hoc ad te mitto: ꝗ uisus sum debere pro nostra uicinitate et amore scribere potissimum ad te. Cum enim uillam haberes opere tectorio et intestino ac pauimentis nobilib⁹ lithostrotis spectãdã: parum putasses esse: ni tuis quoque litteris exornati parietes essent. Ego quoque quo ornatior ea esse posset fructu quam factu: quoad facere possẽ ad te misi haec: recordatus de ea re sermones quos de uilla perfecta

habuissetus. ¶De qbus exponēdis ĩitiū capiā hic. Tractatus. Ca.ii.

COmitiis aediliciis cum sole caldo ego atq Axius senator tribulis suffragium tulissemus: & candidatos cui studebamus uellemus esse praesto: cum domum rediret Axius: inibi dum dirimerentur inquit suffragia: uis potius uillae publicae utamur umbra? q privati candidati tabella dimidiata aedificem? nobis? Opinor inquam non solum quod dicitur: Malum consilium consultori esse pessimum: sed etiam bonum consilium qui consulit: & qui consulitur bonum habendum. Itaq imus: uenimus in uilla. Ibi Apium Claudium augurem sedentem inuenimus in subselliis: ut consuli: siquid usus poposcisset: esset præsto. Sedebat ad sinistrā eius Cornelius Merula consulari familia ortus & Fircelius Pauo reatinus: ad dexteram Minutius Pica & .M. Petronius Passer. Ad quem cum accessissemus: Axius Apio subridens recipis nos inquit: in tuum ornithona ubi sedes inter aues? Ille. Ego inquit te: præsertim cuius aues hospitales etiam nunc ructor: quas mihi apposuisti paucis ante diebus in uilla reatina ad lacum uellini enuti de controuersiis interamnatium & reatinorum. Sed non hæc inquit uilla: qq q ædificarunt maiores nostri: frugalior & melior est: q illa tua perpolita in reatino. Nunc ubi hic uides citrum aut aurum? num minium aut hamomium? num quidē emblema aut lithostratum? quæ illic omnia contra aurum. Et cum hæc sit communis uniuersi populi: illa solius tua. Hæc quo succedant e campo ciues & reliqui omnes: illa quo equæ & asini. Præterea cum ad rem publicam administrandam hæc sit utilis: ubi cohortes ad delectum consuli adductæ considant: ubi arma ostendant: ubi censores censu admittat populum: tua inquit. s. Axius. Hæc in campo martio extremo utilis: & non deliciis sumptuosior q omnis omnium uniuersæ reatinæ: tum enim oblita tabulis pictis: nec minus signis. At in ea uestigium ubi sit Lysippi aut Antephyli: & crebra satoris & pastoris: & cum in illa non sit sine fundo magno: & eo polito cultura tua: ista neq agrum habeat ullum: neq bouem nec equam. Deniq quid tua simile uillæ illius quam tuus auus & proauus habebat. Hæc enim ut illa foenisicia uidet arida in tabula: nec uindemiam in cella: neque in granario messim. Nam quod extra urbem est ædificium: nihilo magis est uilla: q eorum ædificia qui habitant extra portam flumentanā aut in æmilianis. Apius subridens. Quoniam ego ignoro inquit: quid sit uilla: uelim doceas me: ne labar in imprudentiā: q uolo emere a. M. Seio in ostiensi uillam. Quod si ea ædificia uillae non sunt: quae asinum tuum quem mihi quadraginta milibus emptum ostendebas: apud te nō habēt: metuo ne pro uilla emam ostiae in littore seianas aedes. Quod aedificiū hinc me Lucius Merula ĩpulit: ut cuperem habere: cum diceret se nullam accepisse uillam: qua magis delectatus esset: cum apud eum dies aliquot

fuiſſet. Nec tamen ibi ſe uidiſſe tabulam pictam: neque ſignum aeneum aut marmoreum ullum. Nihilo magis torcula uaſa uindemiatoria: aut ſerias olearias ac trapetas. Axius reſpicit Merulam: & quid inquit eſt uilla iſta: ſi nec urbana habet ornamenta neque ruſtica mēbra. Cui ille. Non minus uilla tua erit ad angulum uelini: quam nec pictor neque tector uidit unquam: quam in roſea quæ eſt polita opere tectorio eleganter: quam dominus habes communem cū aſino. Cum ſignificaſſet nutu: nihilo minus eſſe uillam: ea quæ eſſet ſimplex ruſtica: quā eam in quo eſſet utrunque & ea & urbana: & rogaſſet qd ex his rebus colligeret. Quid īqt propter paſtiones tuus fundus in roſea probandus ſit: & ꝙ ibi paſcitur pecus: ac ſtabulatur recte uilla appellatur. Hæc quoqꝫ ſimili de cauſa debet uocari uilla: in qua propter paſtiones capiāť fructus magni. Quid enim refert utrum propter oues fructus aut propter aues capias: an ne dulcior fructus apud te ex bubulo pecore unde apes naſcantur: ꝙ ex apibus quæ ad uillam? Sin aluearíís opus faciunt: & num pluris tua uilla illic natos uerres lanio uendis: ꝙ hic apros milliarios emis? Qui minus ego inquit Axius iſtas habere poſſum in reatina uilla. Niſi ſi apud Seium ſiculum fit mel corſicum in reatino: & hic aprum glans cum paſcit emptica facit pinguem: illic gratuita exilem? Apius: Poſſe apud te fieri īquit ſeiainas paſtiones non negauit Merula. Ego nō eſſe ipſe uidi: duo genera cum ſint paſtionum. Vnum agreſte ī quo pecuariæ ſūt. Alterum uillaticū in quo ſunt gallinæ ac columbæ & apes: & cætera quæ in uilla ſolent paſci. De quibus & pœnus Mago & Caſſius Dionyſius: & alii quod ſepatī ac diſperſim in libris reliquerunt: quos Seius legiſſe uidetur. Et ideo ex his paſtionibus ex una uilla maiores fructus capere: quem alii faciunt ex toto fundo. Certe inquit merula. Nam ibi uidi greges magnos anſerum gallinarum columbarum gruum pauonum: nec non glirium piſcium aprorum. Cæteræ uenationes: ex quibus rebus ſcriba librarius libertus eius qui aperuit Varroni: et me abſente patrono hoſpitio accipiebat: in annos ſingulos plus. L. milia e uilla capere dicebat Axio admiranti. Certe noſti inquam materteræ meae fundum in ſabinis: qui eſt ad. xxiiii. lapidem uia ſalaria a roma. Quidni inquit? ubi aeſtate diem meridie diuidere ſoleam: cum eo reate ex urbe: aut cum inde uenio hyeme noctu ponere caſtra: Atque in hac uilla quae eſt ornithon: ex eo uno quinque milia ſcio ueniſſe turdorum denariis ternis: ut. lx. milia ea pars reddiderit eo anno uillae bis tantum quam tuus fundus. cc. iugerum reate reddit. Quid. lx. inquit Axius? lx. lx. derides? Lx. īquā. Sed ad hunc bolum pueias: opꝰ erit tibi ut epulum aut triumphus alicuius: ut tūc fuit Scipionis Metelli aut collegiorum cœnae: quae tunc innumerabiles excādefaciunt ānonam macelli. Reliquis annis omnibus & hanc expectabis ūmā

AXIVS
Villa est
Fructus ex villa
Duo genera pastionum
Villaticu
MERVLA

Spero non tibi decoquet non ornithon. Neq; hoc accedit his moribus nisi raro ut decipiaris. Quotus quisque est annus: quo non uideas epulum aut triunphum aut collegia non epulari: quæ nunc innumerabiles intendunt annonam. Sed propter luxuriam inquit: quodammodo epulũ quotidianum est intra ianuas romæ. Non ne item. L. Albutius homo (ut scitis) apprime doctus: cuius luciliano caractere sunt libelli: dicebat in albano fundum suum pastionibus semper uinci a uilla: agrum enim minus decem milia reddere: uilla plus uicena. Idem secũdum mare quo loco uellet si parasset uillam: se supra centum milia uilla recepturum. Age non. M. Cato nuper cum Luculli accepit tutelam: e piscinis eius quadraginta milibus sesterciis uendidit pisces: Axius Merula mi inquit: accipe me quæso discipulum uillaticæ pastioni. Ille: Qui simulac promiseris minerual incipiam ĩquit: id est cœnam. Ego uero non recuso: uel hodie ex ista pastione crebro. Apius. Credo simulac primum ex isto uillatico pecore mortui erunt anseres aut pauones. Cui ille: Quid enim interest utrum morticinas editis uolucres: an pisces: quos nisi mortuos estis nunq;: Sed oro te inquit: induce me in uiam disciplinæ uillaticæ pastionis: ac uim formamq; eius expone. Merula: Non graua te.

¶ Quæ in uilla circũue eã ali uel pasci possit. Cap. iii.

PRimum inquit dominum scientem esse oportet earũm rerum quæ in uilla circumue eam ali uel pasci possint: ita ut domino sint fructui ac delectationi. Eius disciplinæ genera sũt tria: ornithones: leporaria: piscinæ. Nunc ornithonas dicam omnium alitum quæ intra parietes uillæ solent pasci. Leporaria te accipere uolo nõ ea quæ tritaui nostri dicebãt: ubi soliti lepores sint: sed omnia septa affixa uillæ quæ sunt: & habent inclusa animalia quæ pascuntur. Similiter piscinas dico eas quæ ĩ aqua dulci aut salsa inclusos habent pisces ad uillam. Harum singula genera minimum in binas species diuidi possunt. In prima parte ut sunt: quæ terra modo sunt contentæ: ut sunt pauones turtures turdi. Altera specie sunt: quæ non sunt contentæ terra solum: sed etiam aquam requirunt: ut sunt anseres querquedulæ anates. Sic alterum genus illud uenaticum duas habet diuersas species. Vnam in qua est aper caprea lepus. Altera item extra uillam quæ sunt: ut apes cocleæ grues. Tertii generis aquatilis item species duæ: partim qꝑ habent pisces in aqua dulci: partim qꝑ in marina. De his sex partibus ad ista tria genera artificum paranda aucupes uenatores piscatores. ut ab his emenda: quæ tuorum seruorum diligẽtia tuearis in fœtura ad partus: & nata nutricare: saginesque in macellum ut perueniant. Neque non etiam quædam assumenda in uillam sine retibus aucupis uenatoris piscatoris: ut glires cocleas & gallinas. Earum rerum cultura instituta prima ea quæ in uilla habentur: non enim solũ augures

romani ad auſpicia primum pararunt pullos: ſed etiam patresfamilias rure. Secunda quae macceriae ad uillam uenationis cauſa cluduntur. & propter aluearia. aues enim ſubtus ſubgrundas ab initio uillatico uſa tecto. Tertia piſcinae dulces fieri cœptae: & e fluminibus captos recipere ad ſe piſces. Omnibus tribus his generibus ſunt bini gradus: ſuperiores: quos frugalitas antiqua: inferiores quos luxuria poſterior adiecit. Prius enim ille gradus antiquus maiorum noſtrorum erat: ĩ quo eſſent auiaria duo dum taxat in plano: cohors in qua paſcebantur gallinæ: & earũ fructus erant oua & pulli. Alter ſublimis in quo erant columbæ in turribus aut ſumma uilla. Contra nunc auiaria ſunt nomine mutato quod uocantur ornithones: quæ palatum ſuaue domini parauit: ut tecta maiora hẽant: q̃ tũ habebãt totas uillas: in quibus ſtabulãt turdi ac pauones. Sic ĩ ſecũda parte ac leporario pater tuus Axi præterquam lepuſculum e uẽatiõe uidit nũq̃. Neque enĩ erat magnũ id ſeptũ: ꝙ nũc ut habeãt multos apros ac capras: complura iugera maceriis concludunt. Non tum ĩqt mihi: cum emiſti fundum tuſculanum a. M. Piſone in leporario apri fuerunt multi. In tertia parte quis habet piſcinam niſi dulcem: & in ea dum taxat ſcaros ac mugiles piſces: Quis contra nunc rhynton non dicit ſua nihil intereſſe: utrum his piſcibus ſtagnum habeat plenum an ranis: Non Philippus cum ad Minidium hoſpitem caſini diuertiſſet: & ei e ſuo flumine lupum piſcem formoſum appoſuiſſet: atque ille guſtaſſet & expuiſſet: dixit: Peream ni piſcem putaui eſſe. Sic noſtra ætas inquam luxuriam propagauit: leporaria ac piſcinas protulit ad mare: & in eas pelagios greges piſcium reuocauit. Non propter hos appellati Sergius Orata & Lucinius Murena: Quis enim propter nobilitatem ignorat piſcinas Philippi Hortenſii & Lucullorum: Quare ũde uelis ĩcipere Axi dic. Ille.

¶DE Auibus in genere. Cap. iiii.

EGo uero inquit (ut aiunt) poſt principia in caſtris: id eſt ab his temporibus quam ſuperioribus quod ex pauonibus fructus capiũt maiores quam e gallinis. Atque adeo non diſſimulabo quod nolo de ornithõe primũ: quod lucrifecerunt hoc nomen turdi. Lx. enim milia ſircilina excãdere me fecerũt cupiditate. Merula inquit. Duo ſũt ornithonis genera. Vnũ delectatiõis cauſa: ut uarro hic fecit noſter ſub caſino: quod amatores habet multos ac inuenit. Alterum fructus cauſa. quo genere macellarii & in urbe quidam habẽt loca clauſa & rure maxime conducta in ſabinis: quod ibi propter agri naturam frequentes apparent turdi. Ex his tertii generis uoluit eſſe Lucullus cõiũctum auiariũ: ꝙ fecit ĩ tuſculano: ut in eodem tecto ornithonis incluſum triclinium haberet: ubi delicate cœnitaret: & alias uideret in mazonomo poſitos coctos: alios uolitare circa feneſtras captos. Quod inutile inuenerunt. Nã nõ tantũ ĩ eo oculos

delectant intra fenestras aues uidere uolitantes: quantum offendit q alie/nus odor nares opplet.

DE Turdis. Cap. v.

SEd quod te malle arbitror Axi dicam: primo de ornithone: quod fructus causa faciunt. Vnde non ubi sumuntur pingues turdi. Igi/tur testudo ut peristylum tectum tegulis: aut rete sit magna: in qua milia aliquot turdorum ac merularum includere possint. Quidam cum eo adii/ciāt præter ea alias quoq quæ pingues ueneūt care: ut miliariæ ac cotur/nices. In hoc tectum aquam oportet uenire per fistulam: & eam potius per canales angustas serpere: quæ facile possint extergi. Si enim ibi late diffusa aqua: & inquinatur facilius: & bibitur inutilius: & ex eis cadu/ca quæ abundat per fistulam exire: ne luto aues laborent. Ostium habe/re humile & angustum & potissimum eius generis: quod cochliam appel/lant: ut solet esse: in cauea: in qua tauri pugnare solent. Fenestras raras per quas non uideantur extrinsecus arbores aut aues: q earum aspectus ad desiderium macrescere facit uolucres inclusas. Tantum luminis habe/re oportet: ut aues uidere possint ubi assidant: ubi cibus ubi aqua sit. Te/ctorio tecta esse leui circum ostia ac fenestras: ne qua intrare mus aliaue quæ bestia possit. Circum huius ædificii parietes intrinsecus multos esse palos: ubi aues assidere possint. Præterea e perticis inclinatis ex humo ad parietem: & in eis transuersis gradatim modicis interuallis perticis anne xis ad speciem cancellorum scenicorum ac theatri. Deorsum in terram esse aquam quam bibere possint. Cibatui offas positas: eæ maxime glome/rantur ex ficis & farre mixto. Diebus uiginti ante q̃ tollere uelis turdos: largius dat: cibumque plus ponit: & farre subtiliore incipit alere. In hoc tecto cauus quæ tabulata habeat aliquod ad porticæ supplementum. Cō/tra hoc auiarium quæ mortuæ ibi sint aues: ut domino numerum reddat: solet ibidem seruari cum opus sunt: ex hoc auiario ut sumantur idoneæ: excludantur in minusculum auiarium: quod coniunctum est cum maiore ostio lumine illustriore: quod seclusorium appellant. Ibi cum eum nume/rum habet exclusum quem sumere uult: omnes occidit. Hoc ideo in se/cluso clam: ne reliqui si uideant despondeant animum: atq alieno tempo re uenditori moriantur. Non enim ut aduenæ uolucres pullos faciunt in agro ciconiæ in tecto hirundines: sic aut & hic aut illic turdi. qui cum sunt nomine mares: re uera fœminæ quoque sunt: neq id non secutum ut esse in merulis: quæ nomine fœminino mares quoque sint. Præterea quoq uolucres cum partim aduenæ sint: ut hirundines & grues: partim uernaculæ: ut gallinæ ac columbæ. De illo genere sunt turdi aduentitio ac quot annis transmare ad italiam aduolant circiter æquinoctium auctu/nnale: & eo dem reuolant ad æquinoctium uernum. Et alio tempore tur/tures ac coturnices immani numero. Hoc ita fieri Apparet in insulis

propinquis pontiæ palmariæ pandatheriæ. Ibi enim in prima uolatura cum ueniunt: morantur dies paucos requiescendi causa. Idemque faciunt cum ex italia trans mare remeant. Apius Axio: Si quinque milia hic con/ieceris inquit: & erit epulum ac triumphus: sexaginta milia quæuis statim in fœnus des licebit multum. Dic illud alterum genus ornithōis qui aīmi causa constitutus a te sub casino fertur: in quo diceris longe uicisse non modo archetypon inuentoris nr̄i ornithotrophion. M. Lenii Strabonis: qui brumdusii hospes noster primus in peristylo habuit ex hedera con/clusas aues quas pasceret obiecto rete: sed etiam ī tusculano magno ædi/ficio Luculli. Qui ego cum habeam sub oppido casino flumen: quod per uillam fluat liquidum: & alium marginibus lapideis latum pedes. lvii. & e uilla in uillam pontibus transeatur: longum pedes. cccc. l. directum ab insula ad muscum: quæ est a uinio fluuio ubi confluit altera amnis ad summum flumen ubi est muscum. Circum huius ripas ambulatio est sub diuo: pedes lata denos. Ab hac ambulatione in agrum uersus ornithonis locus ex duabus partibus dextra et sinistra maceriis altis conclusus. Inter quas locus qui est ornithonis: patet in latitudinem p. xlviii. deformatus ad tabulæ litterariæ speciem cū capitulo forma quæ est quadrata. patet in latitudinem pedes. xlviii. in longitudinem pedes. lxxii. qua ad capitulū rotundum est. p. xxvii. Ad hæc ita ut in margine quasi infimo tabulæ descripta sit ambulatio: ab ornithone plumula in qua media sunt caueæ qua introitus in aream est. In limine in lateribus dextra & sinistra por/ticus sunt primoribus colunnis lapideis pro mediis arbusculis humilibus ordinatæ cum a summa macerie ad epistylum tecta porticus sit rete cana/bina. Hæ sunt auibus omne genus oppletæ: quibus cibus administratur per rete: & aqua riuulo tenui affluit: secundum stilobatis interiorem ptē dextra ac sinistra ad summam aream quadrato iam e medio. Diuersæ duæ non latæ: sed oblongæ sunt piscinæ ad porticulas uersus. Inter eas pisci/nas tantummodo accessus semita in tholum: qui est ultra rotundus colun/natus: ut est in æde Catuli. Si pro parietibus feceris colunnas. Extra eas colunnas est silua manu sata: gtandibus arboribus tecta: ut infima per/luceat: tota septa maceriis altis intra tholis colunnas exteriores lapideas & totidem interiores ex abiete tenues. Locus est. p. quinque latus. Inter columnas exteriores pro pariete reticuli e neruis sunt: ut prospici in silua possit & quae ibi sunt: neque auis ea transire. Intra interiores columnas pro pariete rete auiarium est obiectum. Inter has exteriores gradatim substructum ut theatridion auium mutuli crebri in omnibus columnis impositi sedilia auium. Intra rete sūt auium omne genus: maxīe cantrices ut lusciniolae: merulae qbus aqua ministrat̄ p canaliculū: cibus obiicit̄ sub rete. Subtus colunnarum stilobaten est lapis a farre pedem & dodrātē

alta:ipsum falere ad duos pedes altum a stagno:latum ad quinque : ut in culcitris & colūnellas conuiuæ pedibus circumire possint. Infimo intra falere est stagnum cum margine pedali : & insula in medio parua circum fal.re :& naualia sunt excauata anatum stabula. In insula est colunnella: in qu: intus assis:qui pro mensa sustinet rotam radiatam:ita ut ad extre/mum ubi orbile solet esse acutum : tabula una cauata sit ut tympanum in latitudinem duo pedes & semipedem ī altitudinem palmum. Hæc ab uno puero qui ministrat ita uertitur:ut omnia una ponantur:& ad bibendum & ad edendum :& admoueantur ad omnes conuiuas. Ex suggesto faleris ubi solent esse peristetasmata : prodeunt aues in stagnum ac nant : e quo riuus prouenit in duas quas dixi piscinas:ac pisciculi ultro ac citro com/meant:cum & aqua calida & frigida ex orbe ligneo mensaque quam dixi: in primis radiis esse epistomiis uersis ad ununquenque factum sic ut fluat conuiuam. Intrinsecus sub tholo stella lucifer interdiu noctu hesperus ita circumeunt ad infimum hemisperium ac mouentur :ut indicent quot sint horæ. In eodem hemispærio medio circum cardinem est orbis uentorum octo ut athenis ī horologio:quod fecit Cyprestes. Ibiq; eminens radius a cardine ad orbem ita mouetur:ut eum tangat uentum qui flat : ut intus scire possis. ¶Cum hæc loqueremur:clamor fit in campo. Nos a thiete co/mitiorum una cum id fieri non miraremur propter studia suffragatorum: & tamen scire uellemus quid esset: uenit ad nos Pantuleius Parra. Narrat ad tabulam:cum diriperent:quēdā deprehēsū tesserulas coniicientē ī lo/culū:eū ad consulē tractum a fautoribus cōpetitorū. Pauo surgit:q eius candidati custos dicebat deprehensus.

¶DE Pauonibus. Cap. vi.

AXius de pauone īquit libere licet dicas. Quoniā discessit. Fircelli?: q secus siqd diceres de his gētilitatis cā:fortassis āte cōduceret ser/rā. Qui Merula de pauōibus nr̄a mēoria īqt:greges hr̄e cœpit: & uentre magno. Ex his. M. Aufidius Lurcho s̄ sexagēa milia nūmū ī āno dicit ca pe. Hi aliq̄to pauciores esse debent mares q̄ fœminæ si ad fructū spectes si ad delectatione; contra. formosior enim mas. Pascendi greges agrestes transmarini esse dicuntur in insulis sami in loco Iunonis. Item in planasia in insula Pisonis. Hi ad constituendos greges parantur bona ætate & bo/na forma. Huic enim natura formæ e uolucribus dedit palmam. Ad admi/ssuram hæ minores bimæ non idoneæ nec iam maiores natu. Pascuntur omne genus obiecto frumento maxime ordeo. Itaque senis his dant in menses singulos ordei Modios Singulos :ita ut fœtura det uberius antequam salire incipiant. Hos a procuratore ternos pullos exigit: eosque cum creuerint quinquagenis denariis uendit:ut nulla ouis hunc assequat fructum. Præterea oua emit ac supponit gallinis:ex quibus ex his pullos

excussos refert . In tectum id in quo pauones habet : quod tectum pro multitudine pauonum fieri debet : & habere cubilia discreta tectorio le/uata : quo neque serpens neq; bestia ulla accedere possit . Præterea locum habere ante se quo pastum diebus exeant apricis . Utrunque locum purũ esse uolunt hæ uolucres . Itaque pastorem eorum cum bacillo circum ire oportet : ac stercus tollere : ac conseruare quod ad agriculturam idoneũ est & ad substramen pullorum . Primus hos . Q . Hortensius augurali adiiciali cœna posuisse dicitur : quod potius factum tã luxuriosi q; seueri boni uiri laudabant . Quem multi secuti cito precia eorum extule/runt ita : ut oua eorum denariis quinis ueneant : ipsi facile quĩquagenis : grex centenarius facile quadragena milia sestertia ut reddat : ut qdẽ Al/butius aiebat : si in singulos ternos exigent pullos pfici sexagena posse.

DE Columbis . Cap. vii .

INterea uenit apparitor Apii a consule : & augures ait citari. Ille foras exit e uilla . At in uillam intro inuolant columbæ : de quibus Merula Axi : Si unquam peristerotrophion constituisses : tuas esse puta/res quamuis feræ essent . Duo enim genera earum in peristeo trophio esse solent . Unum agreste ut alii dicunt saxatile : quod habetur in turribus ac columĩbus uillæ : a quo appellatæ columbæ : quæ propter timorem natu/ralẽ sũma loca in tectis captant . Quo fit : agrestes maxime sequãt turres : in quas ex agro euolant suapte sponte ac remeant . Alterum genus colũ/barum est dementius : quod cibo domestico contentum intra limina ia/nuæ solet pasci . Hoc genus maxime est colore albo . Illud alterum agreste sine albo uario . Ex his duabus stirpibus fit miscellum tertium genus fru/ctus causa : atque incedunt locum unum : quod alii uocant peristerona : alii peristerotrophion : in quo uno sæpe uel quinque milia sunt inclusae : Peristeron fit ut testudo magna camara tectus : uno hostio angusto : fenestris punicatis : aut latioribus reticulatis utrinque : ut locus omnis sit illustris : neque serpens aliudue quod animal maleficum introire queat. Intrinsecus quasi leuissimo marmorato toti parietes ac camaræ obilniũt & in trinsecus circum fenestras : ne mus aut lacerta qua adrepere ad co/lumbaria possit . Nihil enim timidius columba . Singulis paribus colum baria fiunt rotunda in ordine crebra . Ordines quamplurimi possunt a terra usque ad camaram . Columbaria singula esse oportet : ut os habeant : quo introire & exire possint . Intus ternarum palmarum ex omnib⁹ ptib⁹ sub ordines singulos tabulæ fictæ : ut sint bipalmes : quo utantur uesti/bulo ac prodeant . Aquam esse oportet quo influat : unde & bibere & ubi lauari possint . Permundæ sunt enim hæ uolucres . Itaque pastorem colũ/barum quotquot mensibus crebro oportet euerrere . Est enim quod eum ĩquinat locum appositum ad agriculturã : ita ut hoc optimũ asse scripserit

aliqui: siue si columbam quid offenderit ut medeatur: siqua perierit ut ef/
feratur. Siqui pulli sint idonei ad uendendum promat. Item quae foetae su
nt: incertum locum ut disclusum ab aliis recte habeat quo transferantur:
& quo foras ex peristerone euocare possint matres. Quod quidem faciunt
duabus de causis. Vna si fastidiunt aut inclusae consenescunt: q̃ libero ae
re cum exierint in agros redintegrentur. Altera de causa propter publi/
cum. Ipsae enim propter pullos quos habent: utiq; redeunt: nisi a coruo
occisae aut ab accipitre interceptae. Quos columbarii interficere solent:
duabus uirgis uiscatis defixis in terram inter se curuatis: cum inter eas po
suerint obligatum animal: quod item petere soleant accipitres: qui quidẽ
ita decipiuntur: cum se oppleuerint uisco. Columbas redire solere ad lo/
cum licet animaduertere: q̃ multi in theatro e sinu missas faciunt: atq; ad
locum redeunt: quae nisi reuerterentur: non emitterentur. Cibus apponi/
tur circum parietes in canalibus: quas extrinsecus per fistulas supplent.
Delectantur milio tritico ordeo piso faseolis eruo. Item fere haec in tri/
bus ac summis uillis: qui habent agrestes columbes: quoad possunt imit/
tandum. In peristeronas aetate bona parandum: neque pullos neq; uetul/
las: totidem mares quot foeminas. Nihil columbis foecundius. Itaq; die/
bus quadragenis concipit: parit & incubat & educat & hoc fere totum ã/
num faciunt. Tantummodo interuallum faciunt a bruma ad aequinoctium
uernum. Pulli nascuntur bini qui simul ac creuerunt: & habent robur:
cum matribus pariunt. Qui solent saginare pullos columbinos: quo plu/
ris uendantur: secludunt eos: cum iam pluma sunt tecti. Deinde manduca
to candido farciunt pane/hyeme hoc bis: aestate ter mane meridie uesperi
Hyeme demunt cibum medium. Qui iam pinnas habere incipiunt: in ni/
do relinquunt illisis cruribus: & matribus uberius: ut cibo uti possint:
obiiciunt. Eo enim totum diem se & pullos pascunt. Qui ita educantur: ce
lerius pinguiores q̃ alii fiunt: & candidiores parentes eorum. Romae si
sunt formosi: bono colore integri boni seminis: paria singula uulgo uene
unt ducenis nummis: nec non eximia singulis milibus nũmum: quas nup
cum mercator tanti emere uellet a L. Axio equite romano: minoris qua/
dringentis denariis datu℞ negauit. Axius: Si possem inquit: emere piste/
rona factũ: quemadmodum in aedibus cũ habere uellem emi fictilia colũ/
baria: iam iisdem emptum emissem ad uillam. Quasi uero iqt Pica: non in
urbe quoq; sint multi an tibe. Colũbaria q in tegulis habent: non uiden/
tur habere peristeronas: cum aliquot supra centum miliũ sestertium habe/
ant instrumentum: e qs alicuius totum emas censeo: & ante q̃ aedifices
rure: magnum condiscas hic in urbe quotidie lucrum assem semissem con
dere in loculos. Tum Merula sic.

DE Turturibus. Cap. viii.

PErge deinceps. Ille: Turturibus inquit: locum constituendũ proinde magnum: ac multitudinem alere uelis. Cumque item ut de columbis dictum est: ut habeat hostium ac fenestras & aquam puram ac parietes ac cameras munitas tectorio. Sed pro columbariis ĩ pariete mutulos aut palos in ordine: supra quos tegeticulæ canabinæ sũt impositæ. Infimũ ordinem oportet abesse ab terra nõ mĩus tres pedes ĩter reliquos dodrantes a summo ad cameram ad semipedem æque latum: ac mutulus a pariete extare potest: in quibus dies noctesq; pascuntur. Cibatui quod sic obiiciunt triticum siccum in centenos uicenos turtures fere semodium quotidie euerrentes eorum stabula: a stercore ne offendantur: quod itẽ seruatur ad agrum colendum. Ad saginandum potissimum tempus circa messem. Etenim matres eorum tunc optimæ sũt: cũ plurimi pulli gignũtᷣ: q ad farturam meliores. Itaq; eoꝝ fructus id tp̃ris maxĩe consistit.

DE Gallinis Cap. viiii.

AXius. Egoque requiro farturæ a sura menbra de palumbis De gallinis Dic sodes Merula: tum de reliquis siquid idoneũ fuerit rationari licebit. Igitur sunt gallinæ: quæ uocantur generum trium: uillaticæ: rusticæ: & africanæ. Gallinæ uillaticæ sunt: quas deinceps rure habent in uillis. De his qui ornithouostion instituere uolunt: iidẽ adhibita scientia ac cura capiant magnos fructus: ut maxime factitauerunt deliaci: hæc quinque maxime animaduertant: oportet. De emptione: cuiusmodi aut quammultas parent. De fœtura: quemadmodum adnutriant & pariãt. De ouis: quemadmodum incubent & excudant. De pullis: quemadmodũ & a quibus educentur. Hisce appendix adiicitur: scilicet quemadmodum saginentur: pars. v. Ex quibus tribus generibus proprio nomine uocantur foeminae quae sunt uillaticae gallinae: mares galli: capi semimares qui sit castrati. Gallos castrant ut sint capi: candenti ferro inurentes ad infima crura usque dum rumpantur. At quod extat ulcus: illiniunt figlina creta. Qui spectat ut ornithouostion perfectum habeat: sint licet tria genera paranda: maxime uillaticas gallinas. E quis in parando eligat oportet foecundas: plerunque rubicunda pluma: nigris pinnis: imparibꝰ digitis magnis capitibus: crista erecta ampla. Hae enim ad partiones sũt aptiores Gallos fallaces: qui animaduertunt si sunt lacertosi: rubẽti crista: rostro breui pleno acuto: oculis rauis aut nigris: palea rubra subalbicãti. collo uario aut aureolo: fœminibus pilosis: cruribus breuibus: unguibus lõgis: caudis magnis: frequentibus pinnis. Itẽ qui elati sunt: ac uociferant sæpe in certamine pertinaces: & qui animalia quae nocent gallinis non modo non pertimescãt: sed etiam pro gallinis propugnent. Nec tamẽ sequendum in seminio legendo tanagricos ac melicos ac chalcidicos: qui sine dubio sunt pulchri: & ad praeliandum inter se maxime idonei: sed

Gallinae
Galli
Capi · Semimares
Galli

sed ad partus sunt steriliores. Si ducentos alere uelis: locus septus attribuendus: inquo duæ caueæ coniunctæ magnæ constituendæ: quæ spectent ad exorientem uersus: utræq; in longitudinem circiter decem pedes latitudine dimidio minores q; in altitudine paulo humiliores. Vtraque fenestra lata tripedali & eo pede altiores e uiminibus factæ raris: ita ut lumen præbeant multum: neque per eas quicq; ire intro possit: quod nocere solet gallinis. Inter duas ostium sit: qua gallinarius curator earum ire possit. In caueis crebræ perticæ traiectæ sint: ut omnes sustinere possint gallinas. Contra singulas perticas in pariete exculpta sint cubilia earum: aut sit ut dixi uestibulum septum: in quo diurno tempore esse possint atq; in puluere uolutari. Præterea sit cella grandis: in qua curator habitet: ita ut in parietibus circum omnia plena sint cubilia gallinarum aut exculpta aut affixa firmiter. Motus enim cum incubat nocet. In cubilibus: cum parturient: acus substernendum. Cum pepererint: tollere substramen & recens aliud subiicere: quod pulices & cætera nasci solent: quæ gallinam conquiescere non patiuntur: ob quam rem oua aut inæqualiter maturescunt aut consenescunt. Quæ uelis incubet: negant plus uigintiquinque oportere oua incubare: quanuis propter fœcunditatem pepererit plura. Optimum esse partum æquinoctio uerno. Ab auctunnali itaque quæ antea aut post nata sunt & etiam prima eo tempore: non supponenda. Et ea quæ subiicias: potius uetulis q; pullastris: & quæ rostra aut ungues non habeant acutos. Quæ debent potius in concipiendo occupatæ esse q; in cubando. Aptissimæ ad partum sunt anniculæ aut bimæ. Si oua gallinis pauonina subiicies: cum iam decem dies gallinacea fouere cœpit: tum denique subiicere: ut una excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus sunt: pauoninis ternoueni. Eas includere oportet: ut diem & noctem incubent: præterquam a mane & uespere dum cibus ac potus his detur. Curator oportet circumeat diebus interpositis aliquot: ac uertere oua ut æquabiliter concalefiant. Oua plena sint atque utilia nec ne: animaduerti aiunt posse. si demiseris in aquam. quod inane: natat. plenum desedit. Qui (ut hoc intelligant) concutiunt errare: qp innanes uitales uenas confundunt. In iisdem aiunt: cum ad lumen sustuleris: quod perlucet id esse ob inane. Qui hæc uolunt diutius seruare: perfricant sale minuto aut muria tres aut quattuor horas. Eaque abluta condiunt in furfures aut acus. In supponendo oua obseruant: ut sint numero imparia. Oua quæ incubantur si habeant in se semen pulli: curator quatriduo postquā incubare cœpit: intelligere potest: si contra lumen tenuit: & purum uniusmodi esse animaduertit: putant eiiciendum: & aliud subiiciendū. Excussos pullos subducendum ex singulis nidis: & subiiciendū ei quæ habeat paucos. Ab eaq; si reliqua sint oua pauciora tollenda: & subiicienda aliis

quæ nondum excuderunt & minus habent triginta pulos. Hoc enī gre/gem maiorem non faciendum. Obiiciendum pullis diebus quindecim primis mane ſubiecto puluere (ne roſtris noceat terra dura) polentam mixtam cum naſturcii ſemine: & aqua aliquanto antefacta ītrita: ne dēiq; tunc in eorum corpore turgeſcat aqua prohibendum. Quando de cluni/bus cœperint habere pinnas e capite & collo eorum crebre eligēdi pedes ſæpe enim propter eos conſeneſcunt. Circum caueas eorum incendendū cornu ceruinum: ne qua ſerpens accedat. quarum beſtiarum ex odore ſolent interire. Prodigere deinde ſolent in ſterquilinium: uolutare poſſit: ꝙ ita alibiliora fiunt. Neque pullos: ſed omne ornithouoſtion cum æſta/te: tum utique cum tempeſtas ſit mollis: atque in apricum intento ſupra rete: quod prohibeat eas extra ſepta uolare: & in eas inuolare extrinſecus accipitrem aut quid aliud: euitate item caldorem & frigus: quod utrunque his aduerſum. Cum iam pinnas habebunt: conſuefaciendum: ut unam aut duas ſectentur gallinas. Cæterae ut potius ad pariendum ſit expeditæ quam in nutricatu occupatæ. Incubare oportet incipere ſecundum lunam nouam: quod fere quæ ante pleraque non ſuccedunt. Diebus fere uiginti excudunt. De quibus uillaticis (quoniam uel nimium dictum) breuitate reliqua compenſabo. Gallinæ ruſticæ ſunt in urbe raræ: nec feræ. Man/ſuetæ ſine cauea uidentur romæ ſimiles facie nō his uillaticis gallinis no/ſtris ſed africanis aſpectu ac facie incontaminata. In ornatibus publicis ſolēt pōi cū pſitacis ac merulis albis: itē aliis id gen⁹ reb⁹ īuſitatis. Neq; feræ in uillis oua ac pullos faciunt: ſed in ſiluis. Ab his gallinis dicitur inſula gallinaria: quæ eſt in mari thuſco ſecundum italiam contra mōtes liguſticos: uintimilium albumingauium: aliis ab his uillaticis inuectis a nautis ibi feris factis procreatis. Gallinae africanae ſunt grandes uariae gilberiae: quas meleagrides appellant graeci. Hae nouiſſimae in tricli/nium genauium introierunt e culina propter faſtidium hominum. Veneūt propter penuriam magno. De tribus generibus gallinae ſaginantur maxīe uillaticae. Eas includunt in locum tepidum & anguſtum & tenebricoſum: quod motus eorum & lux pinguitudini inimica. Ad hanc rem electis ma/ximis gallinis: nec continuo his quas melicas appellant falſo: quod anti/qui ut thetin dicebant: ſic medicam melicam uocabant. Hae primo dice/bantur quia ex medica propter magnitudinem erant allatae: quaeque ex his generatae poſtea propter ſimilitudinem. Amplas omnes ex his euul/ſis & alis pīnis & cauda farciunt turundis ordeaceis: partim admixtis ex farina loliaca aut ſemine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dant: obſeruā/tes ex quibuſdam ſignis ut prior ſit concoctus quam ſecundum dēt. Dato cibo cū ꝑpurgāt caput: ne quos habeat pedes: rurſus eas cōcludūt. Hoc faciūt uſq; ad dies uigītiqnq;. Tum deniq; pīngues fiūt. Quidā ex triticeo

pane intrito in aquam mixto uino bono odorato faciunt: ita ut diebus ui/ginti pingues reddant ac teneras. Si in farciendo nimio cibo fastidiunt: remittendum in datione pro portione: sicut decem primis præcessit: ī po/sterioribus ut diminuant: eadem ratione ut Vigesimus dies & Primus sit par. Eodē modo palūbes farciūt. ac reddunt pingues.

DE Anseribus. Cap. x.

TRansi inqnit Axius nunc in illud genus. quod non est uilla ulla ac terra contentum: sed requirit piscinas: quod uos philogræci uocatis am/phibium. In quibus ubi anseres aluntur: nomine chenobosclon appel/latis. Horum Greges Scipio Metellus & .M. Seius habent Magnos ali/quot. Merula Seius inquit: ita greges comparauit anserum: ut hos quinq̄ gradus obseruaret: quos in gallinis dixi. Hi sunt de genere: de fœtura: de ouis: de pullis: de anseribus: de sagina. Primum iubebat seruum in le/gendo obseruare: ut essent ampli & albi: q̄ plerunq̄ pullos similes sui fa/ciunt. Est enim alterum genus uarium: quod ferum uocatur: nec cum his libenter congregatur: nec non æque fit inconsuetus. Anseribus admitten dum his tempus est idoneum a bruma: ad pariendu; & incubandum usq̄ ad solstitium. Saliunt fere in aqua. merguntur in flumen aut piscinam. Sin gulæ non plus quater in anno pariunt. Singulis ubi pariunt: faciundum haras quadratas circum binos pedes & semipedem. Eis palea substernen/dum. Notandum earum oua aliquo signo: q̄ aliena non excudunt. Ad in cubandum supponunt plerique nouem aut undecim. Qui hoc minus qui/q̄: qui hoc plus uigintiquinque. Incubat tempestatibus dies triginta: tepi dioribus uigintiquinque. Cum excudit: quinq̄ diebus primis patiuntur esse cum matre. Deinde quotidie serenum cum est: producunt in prata in piscinas uel paludes. Eisque faciunt haras supra terram aut subtus: in quæ non includant plus uicenos pullos. Easque cellas prouident ne ha/beant in solo humorem: & habeant molle substramen e palea aliaue qua re: neue qua eo accedere possit mustela: aliæue quæ bestiæ noceant. Anseres pascunt in humidis locis: & pabulum serunt: quod aliquem fructum ferat: feruntque his herbam: quæ uocatur heris: q̄ ea aqua tacta etiam cum est arida fit uiridis. Folia eius decerpentes dant: ne si eo in/iecerint: ubi nascitur: aut obterendo perdant: aut ipsi cruditate pereant. Voraces enim sunt natura. Quo temperandum his qui propter cupidita/tem sæpe in pascendo si radicem prenderint: quam educere uelit e terra: abrumpunt collum. Perimbecillum enim id: ut caput molle. Si hæc her/ba non est: dandum hordeum: aut frumentum aliud. Cum ē tempus far/raginis dandum: ut in suprascriptis dixi. Cum incubant: hordeum his intritum in aqua apponendum. Pullis primum biduo polenta aut or/deum apponitur: tribus proximis nasturtium uiride consectum minutati

ex aqua in uas aliquod .Cum autem ſunt incluſi in haras aut ſpeluncas ut dixi:in cibum obiiciunt his polentam ordeaceam aut farraginem herbam ue teneram aliquam conciſam.Ad ſaginandum eligunt pullos circiter ſex/quimenſes qui ſunt nati:eos includunt in ſaginario : ibique polentam & pollinem aqua madefactā dant cibum:ita ut per dies ſaturent.Secundum cibum large ut bibant faciunt poteſtatem.Sic curati circiter duobus men/ſibus fiunt pingues quotienſcunq; ſumpſerunt.Locus ſolet purgari ꝙ ipē amant locum purum:neq; ipſæ ubi fuerunt ullum relinquunt purum. .

DE Anatibus. Cap.xi.

QVi autem uolunt gregem anatum habere : & coſtituere neſſotro/phion.Primum locum quis eſt facultas:eligere oportet paluſtrem: ꝙ eo maxime delectantur.Si id non potiſſimum ibi.ubi ſit naturalis aut lacus aut ſtagnum aut manufacta piſcina :quo gradatim deſcendere poſ/ſint.Septum altum eſſe oportet. ubi uerſentur ad pedes quindecim : ut uidiſtis ad uillam.Sit quod uno oſtio claudatur circum totum parietem intrinſecus crepido lata:in qua ſecundum parietem ſunt tecta cubilia: ā/te eas ueſtibulum earum exæquatum tectorio opere teſtaceo.In eo perpe/tua canalis inquam & cibus ponitur in his & immittitur aqua:ſic enim ci/bum capiunt.Omnes parietes tectorio leuigantur:ne feles aliaue quæ be/ſtia introire ad nocendum poſſit.Atq; ſeptum totum grandibus maculis integitur :ne eo inuolare aquila poſſit: neue ex ea euolare anas.Pabulum his datur triticum ordeum uinacei uuæ nōnunquam etiā ex aqua gamari: & quædam huiuſmodi aquatilia quæ in eodem ſepto erunt.Piſcinæ in eas aquam large influere oportet:ut ſemper recens ſit.Sunt item non diſſimilia alia genera : ut querquedulæ phalerides :ſic perdices quæ ut Archelaus ſcribit:uoce maris audita concipiunt.Quae ut ſuperiores neq; propter fœcūditatem neq; ꝑpter ſuauitatē ſaginātᷣ : & ſic paſcendo fiunt pingues.Quod ad uillaticarum paſtionum priū actū ꝑtinere ſū ratus dixi.

DE Leporibus. Cap.xii.

INterea reddit Apius:& percūctati nos ab illo: & ille a nobis:quid eſſet dictum ac factum : Apius ſequitur inquit : actus ſecundi generis affictitius ad uillam qui ſolet eē:ac noīe antiquo a patre quadam leporarium appellatum.Nam neque ſolum lepores eo includuntur.Silua ut olim in iugero agelli aut duobus: ſed etiam cerui aut capreae in iuge/ribus multis. Quintus Fuluius Lupinus dicitur habere in tarquinienſi ſepta iugera .xl. in quo ſunt incluſae non ſolum ea quae dixi : ſed etiam oues ferae:etiam hec maius hic in ſtatonienſi : & quidam in aliis locis. In gallia uero tranſalpina Cn. Pompeius tantum ſeptum uenationis : ut circiter . xxxx . milia paſſuum locum incluſum habeat. Praeterea in eodem conſepto fere habere ſolet:de animblibus coclearia atq; aluearia:

atq; etiam dolia ubi habeant conclusos glires. Sed horum omnium custo/dia incrementum & pastio aperta: præterq; de apibus. Quis enim ignorat septa e maceriis ita esse oportere in leporario: ut tectorio tecta sint: & sint alta. Alterum ne feles aut meles aliaue quæ bestia introire possint: alterum ne lupus transilire. Ibique esse latebras: ubi lepores interdiu delitescant in uirgultis atque herbis: & arbores ramis patulis quæ aquilæ impediant conatus. Quis enim nescit: paucos si lepores mares aut fœmi/nas intromiserit: breui tempore fore ut repleatur: tanta fœcunditas huius quarupedis. Quattuor enim modo intromissis in leporarium: bre ui solet repleri. Vt enim sæpe cum habent catulos recentes: alios in uen/tre habere reperiuntur. Itaque de his Archelaus scribit: Annorum quot sint quis uelit scire: inspicere oportere foramina naturæ: q sine dubio alius habet alio plura. Hos quoq; nuper institutum ut saginarentur plera/que: cum exceptos e leporario condant in caueis: & loco clauso faciant pi gues. Eorum ergo tria genera fere sunt. Vnum italicum: hoc nostrum pri mis pedibus humilibus: posterioribus altis: superiore parte pulla: uentre albo: auribus longis. qui lepus dicitur cum prægnans sit: tamen concipe/re. In gallia transalpina & macedonia fiunt permagni. In hispania & in ita lia mediocres. Alterius est generis quod i gallia nascitur adadapis q hæc fere mutant: q toti candi sunt. Hi raro perferuntur romã. Tertii generis est: quod in hispania nascitur: similis nostro lepori ex quadam parte: sed humile: quem cuniculum appellant. Lelius putabat ab eo dictum lepo/rem a celeritudine: quod leuipes esset. Ego arbitror a græco uocabulo antiquo quod eo æoles boetii leporem appellabant. Cuniculi dicti ab eo: quod sub terra cuniculos ipsi facere solent: ubi latent in agris. Horũ tria genera si possis in leporario hre oportet: duo: utique te habere puto: & q i hispania ãnis tu fuisti multis: ut ide te cuniculos psecutos credã.

DE Apris. Cap. xiii.

Apros quidem habere posse in leporario nec magno negotio: ibi & captiuos & cicures qui ibi nati sunt: pingues solere fieri scis inquã Agri Axi. Nam quem fundum in tusculano emit hic Varro a. M. Pupio Pisone uidisti ad buccinam inflatam certo tempore apros & capros con/uenire ad pabulum: cum e superiore loco e palaestra effunderetur apris glans capris uicia aut quid aliud. Ego uero inquit ille apud. Q. Horten/sium cum in agro laurenti essem: ibi magis tragicos fieri uidi. Nam silua erat ut dicebat supra quinquaginta iugerũ maceria septa: quod non lepo/rarium: sed theriotrophium appellabant. Ibi erat locus excelsus: ubi tri/clinio posito cœnabamus: apud quod Orphea uocari iussit. qui cum eo ueisset: stola & cithara cantare esset iussus: buccinã iflauit: ubi tãtũ circũ/fluxerit mox ceruorũ aprorũ & caeterarũ quadrupedum multitudo: ut nõ

minus formosum mihi sit uisum spectaculum :quam ĩ circo maxĩo ædiliũ sine africanis bestiis cum fiunt uenationes.

DE Cocleis. Cap.xiiii.

Axius tuas partes inquit:subleuauit Apius o Merula noster.Quod ad uenationem pertinet:breuiter secũdus transactus est actus.Nec de cochleis ac gliribus quæro quod reliquum est :neque enim magnum emolumentum esse potest.Non istuc tam simplex est inquit Apius:quam tu putas o Axi noster .Nam & idoneus sub dio sumendus ẽ locus coclearis : quem totum circum aqua claudas :ne quas ibi posueris ad partum: non liberos earum sed ipsas quæras.Aquam in quam fundendæ ne fugitiuarius sit parandus locus .Is mollior quem non coquit sol & tãgit ros. Qui si naturalis non est:ut fere non sunt in aprico loco:neque habeas in opaco ubi facias:ut sunt sub rupibus ac montibus : quorum abluant radices lacus ac fluuii : manufacere oportet rosidum ; qui fit si adduxeris fistulam :& in eam papillas imposueris tenues :quæ exuctent aquam : ita ut in aliquem lapidem incidat ac late dissipetur . Paruus his cibus opus est: & is sine administratore .Et hunc dum serpit : non solum in area reperit:sed etiam si riuus non prohibet parietes stantes inuenit. Denique ipsæ exgruminantes ad propalam uitam diu producunt :cum ad eam rẽ pauca laurea folia interiiciant:& aspergunt furfures non multos . Itaque cocus has uiuas an mortuas coquat :plerunque nescit.Genera coclearum sunt multa uel plura :ut minutæ albulæ quæ afferuntur a reatino : & maximæ quæ de illyrico apportantur:& mediocres quæ ex africa afferũtur. Non quod in his regionibus quibusdam locis ac magnitudinibus: sint dispariles. nam & ualde amplæ sunt .Quamquam ex africa :quæ uocant solitanæ ita ut earum calices quadrantes octoginta capere possĩt:& sic in aliis regionibus eisdem inter se collata & mĩores ac maiores . Hæ ĩ foetura pariunt ĩnumerabilia .Earum semen minutum ac testa molli diuturnitate obdurescit :Magnis insulis in areis factis magnum bolum deferunt. Has quoq; sagĩare solẽt ita :ut ollã eã foramĩb⁹ ĩcrustẽt sapa et farre:ubi pascãt.quæ foramĩa habeat ut ĩtrare aer possĩt. Viuax.n.hæc natura.

DE Gliribus. Cap.xv.

Glirarium dissimili ratione habetur:quod non aqua sed maceria locus sepitur . Tota leui lapide aut tectorio intrinsecus incrustat̃ : ne ex ea crepere possit .In eo arbusculas esse oportet:quæ ferunt glandẽ. quæ cum fructum non ferunt:intra maceriem iacere oportet glandem et castaneam : unde saturi fiant . Facere his cauos oportet laxiores : ubi pullos parere possint . Aquam oportet esse tenuem :quod eam non utuntur multum : et aridum locum quærunt . Hæ saginantur in doliis quæ etiam in uillis habent multi : quæ figuli faciunt . Multa aliter atque

alia: ꝙ in lateribus eorũ femitas faciũt: & cauũ ubi cibũ cõftituãt. In hoc dolium addũt glandẽ aut nuces iuglandes aut caftaneã. Qubus in tene/bris: cum cumulatim pofitum eft ĩ doliis: fiũt pinguiores.

¶ DE Apibus. Cap. xvi.

AGrius igitur relinquitur inquit: de paftione uillatica tertius actus de pifcinis. Quid tertius inquit Axius: An quia tu folitus es in ado lefcentia tua domi mulfum non bibere propter parfimoniam: nos mel negligimus: Apius nobis uerum dicit inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus & duabus fororibus effem relictus: quarum alteram fi/ne dote dedi Lucullo aquo hæreditate me ceffa primum & primus mul/fun domi meæ bibere cœpi: ipfe cum interea nihilhominus pene quot/tidie in conuiuio omnibus darem mulfum. Præterea meum erat non tu/um: eas nouiffe uolucres: quibus natura plurimum ingenii atque artis tribuit: itaque eas melius me nofce ꝙ̃ te. Vt fcias de incredibili earꝫ auiũ natura: audi Merula quæ cætera fecit hylifcus: quæ fequi meliturgi fole/ant: id eft qui exercet mellaria demonftrabit. Primum apes nafcuntur par/tim ex apibus: partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaq; Archelaus in epigrãmate ait: eas effe

βοοσ φθινομενησ πεποιημενα τεκνα. Idem

ιπ ων μεν σφηκεσ γενεα μοσκων δε ελισται.

Hæ apes non funt folitaria natura ut aquilæ: fed ut homines. Quod fi in hoc faciunt etiam gracculi: at nõ idem: quod hic focietas operis & ædifi/ficiorum: quod illic non eft. Hic rõ atq; ars ab his facere opus difcũt: ab his ædificare: ab his cibaria condere. Tria. n harꝫ cibus domus opus: ne/que idem quod cibus cæra: neq; quod ea mel: nec quod dõus nõ in fauo fex angulis cellam totidẽ quot habet pedes: quod geometræ hexagonon fieri in orbi rotundo oftendunt. Vt plurimum loci includatur: foris paf/cũtur: intus opus faciunt: quod dulciffimum quidem eft: & deis & homi/nibus eft acceptum: ꝙ fauus uenit in altaria: & mel ad principia conui/uii & in fecundam menfam adminiftratur. Hæc ut hominum ciuitates: ꝙ hic eft rex & imperium & focietas: ꝙ fequuntur omnia pura. Itaque nulla harum affidit in loco inquinato: aut eo qui male oleat: neque etiã in eo qui bona olet unguenta: itaque his unctus qui acceſſerit: pungnnt. Non ut mufcæ liguriunt: ꝙ nemo has uidet ut illas in carne aut fangui/ne & adipe. Ideo modo eo confidunt: in quo eft fapor dulcis minime male fica ꝙ nullius opus uellicans facit deterius. Neque ignaua ut non ei qui conetur difturbare refiftat. Neq; tamen nefcia fuæ imbecillitatis: quæ cum caufa mufarum effe dicantur uolucres: ꝙ & fiquando difplicatæ fũt cymbalis & plaufibus: numero reducunt in locum unum. Et ut his diis elicona atq; olympon attribuerunt homines: fic his floridos & incultos

natura attribuit montes. Regem suum sequuntur quocunque it: & fessum subleuant: & si nequit uolare succolant: quod eum seruare uolunt. Neque ipsae sunt inficientes. Nec non oderunt inertes. Itaque impetentes a se eiiciunt fucos: quod hi neque adiuuant & consumunt mel. Quos uocifi/cantes plures persequuntur. Etiam paucae extra ostium aluei obturant omnia qua uenit inter fauos spiritus: quam rhithacen appellant græci. Omnes ut in exercitu uiuunt: atque alternis dormiunt: & opus faciunt pariter: & ut colonias mittunt. Hicq; duces conficiunt quaedam ad uocem ut imitatione tubae. Tum id faciunt: cum inter se signa pacis ac belli ha/beant. Sed o Merula Axius noster ne dum hoc audit: physicam addiscat: quod de fructu nihil dixi: nō cursu lāpada tibe trado. Merula de fructu inquit hoc dico: quod fortasse an tibi satis sit Axi: i quo auctorem habeo non solum qui aluearia sua locata habet quot annis quinis milibus pōdo mellis: sed etiam hūc Varronem nostrum quem audiui dicentem: duo milites se habuisse in hispania fratres ueianios ex agro falisco locupletes: quib' cū a patre relicta esset pua uilla & agellus nō sane maior iugero uno hos circum uillam totam aluearium fecisse & hortum habuisse: ac reliquū thymo & cythiso oppleuisse & a piastro: quod alii meliphilon: alii meli/sophilon: quidam mellinom appellant. Hos nunquam minus ut pleræq; ducerent dena milia sestertia ex melle recipere esse solitos: tū eos & uelle expectare: ut suo potius tempore mercatorem admitterent: quam celeri/us alieo. Dic igitur inquit: ubi & cuiusmodi facere me oporteat aluearīu ut magnos capiam fructus: Ille. Mellitonas ita facere oportet: quos alii melitrophia appellant: eandem rem quidam mellaria. Primum secundum uillam potissimum ubi non resonent imagines. Hic enim sonus harum fugæ existimatur esse. Præterea procerum esse oportet aere temperato: neque æstate feruido neque hyeme non aprico: ut spectet potissimum ad hybernos ortus: quæ prope se loca habeat ea ubi pabulum sit frequens & aqua pura. Si pabulum naturale non est: ea oportet dominum se/rere quæ maxime sequuntur apes: ea sunt rosa serpillum apiastrum pa/pauer faba lens pisum ocymum medicæ maxime cytisum: quod ualen/tibus utilissimum est. Etenim ab æquinoctio uerno florere incipit: et permanet ad alterum æquinoctium auctunni. Sed ut hoc aptissimum ad sanitatem apium: sic ad mellificium thymum. Propter hoc siculum mel fert palmam: quod ibi thymum bonum et frequens est. Itaque quidam thymum contondunt in pila: et diluunt in aqua tepida: eo conspergunt omnia seminaria consita apium causa. Quod ad locum pertinet: hoc genus potissimum eligendum iuxta uillam: non quo non in uillæ porticu quidam quo tutius essent aluearia collocarit. Aluos ubi sint: alii faciunt ex uiminibus rotundas: alii e ligno ac corticibus: alii

er arbore caua: alii fictiles: Alii etiam ex ferulis quadratas longas pedes circiter tres latas pedem. Sed ita uti parum ſint quæ compleant: ne eas coanguſtent. Ne in uaſto loco & inani deſpondeant animum. Hæc omnia uocant a mellis alimonio aluos: quas ideo medias uidentur facere anguſtiſſimas: ut figuram imitentur earum. Fictiles fimo bubulo obliniunt intus & extra: ne aſperitate abſterreantur: eaſque aluos ita collocant inmutilis parietis: ut ne agitentur: neue inter ſe contingant: cum in ordinem ſint poſitæ. Sic interuallo poſito: alterum & tertium ordinem infra faciunt & aiunt: potius hinc demi oportere q̄ addi. Quartum media aluo in qua introeant apes: faciunt foramina parua dextra ac ſiniſtra. Ad extrema qua melliarii fauum eximere poſſint: opercula imponunt aluis. Optimæ fiunt cortice. Deterrimæ fictiles: ꝙ ex frigore hyeme & æſtate calore uehementiſſime hic commouentur. Verno tempore & æſtiuo fere ter in menſe mellariuſ inſpicere debet fumigans leuiter: & a ſpurcitiis purgare aluū: & uermiculos eiicere. Præterea ut animaduertat: ne reguli plures exiſtāt: inutiles enim fiunt propter ſeditiones. Vt quidam dicunt tria genera cū ſint ducum in apibus: niger ruber uarius: ut Menecrates ſcribit: duo niger & uarius: qui ita melior ut expediat melliario cum duo ſunt eadem aluo interficere nigrum: quem ſcit cum altero rege eſſe ſeditioſum: & corrumpere aluum: ꝙ fuget aut cum multitudine fugetur. De reliquis apibus optima & parua uaria rotunda. Fur qui uocatur ab aliis fucus eſt alter: eſt lato uentre. Veſpa quæ ſimilitudinem habet apis: neque ſocia eſt operis: & nocere ſolet morſu quam apes a ſe ſecernunt. Hæc differunt inter ſe quæ feræ & cicures ſunt. Nunc feras dico quæ in ſilueſtribus locis paſcitant: cicures quæ in cultis. Silueſtres minores ſunt magnitudine & piloſæ: ſed opifices magis. In emendo emptorem uidere oportet ualeant: an ſint ægræ. Sanitatis ſigna: ſi ſunt frequentes in examine: & ſi nitidæ & ſi opus quod faciunt eſt æquabile ac leue. Minus ualentium ſigna: ſi ſunt piloſæ & horridæ ut puluerulentae: niſi Opificii eas urget Tempus. Tum enim propter laborem aſperantur: & maceſcunt. Si transferendæ ſunt alui in alium locum: id facere diligenter oportet: & tempora quibus id potiſſimum facias animaduertendum: & loca quo tranſferas idonea ꝓuidendum. Tempora: ut uerno potiuſquam hyberno: ꝙ hyeme difficulter conſueſcunt: ꝙ tranſlatæ manere. Itaque fugiunt pleruncꝗ ſi e bono loco tranſtuleris eo: ubi idonea bona pabulatio nō eſt: fugitiuæ fiūt. Nec ſi ex aluo in aluum ī eodem loco traiicias negligenter faciendum. Sed ſi tranſituræ ſunt apes: apiaſtro perfricandum: ꝙ illicium hoc illis: & faui melliti intus ponendi a faucibus non longe: ne cum animaduerterint: aut inopiam eſcæ habuiſſe dicatur: aut cum ſunt apes morbidæ propter primoris uernos paſtus: q ex floribus nucis græce & cornu fiūt: cæliacas

fieri :atque urina pota refici. De his propolim uocant:e quo faciunt ad foramen introitus protectum in aluum maxime æstate. Quam rem etiam nomine eodem medici utuntur in emplastris. Propter quam rem etiam carius in sacra uia :qua mel uenit rhithacen uocant quibus fauos extremos simul conglutinant :quod est aliud mel e propoli :itaque in hoc uim esse illiciendi. Quocirca examen ubi uolunt considere:eum ramum aliaue quam rem obliniunt: hoc admixto apiastro. Fauus est: quem fingunt multi cauatum e cæra: cum singula caua sena latera habeant: quod singulis pedes dedit natura. Neque quæ afferuntur ad quattuor res faciēdas propolim rhithacen fauum mel. Ex iisdem omnibus rebus capere dicunt simplex:quod malo punico & asparago cibum carpant: solum ex olea arbore cæram:e fico mel sed non bonum. Duplex ministerium præberi ut e faba apiastro cucurbita brassica cæram & cibum. Nec non aliter duplex ꝙ fit e malo & piro siluestri:cæram & mel. Itē aliter duplexꝙ papauere cæra & mel. Triplex mīisteriū cū fieri ut ex nuce græca & ex lapsana cibum mel cæram. Item ex aliis floribus ita capere:ut alia ad singulas res sumant:alia ad plures. Nec non etiam aliud discrimen sequantur in captura aut eas sequatur ut in melle: quod ex alia re faciunt liquidum mel: ut ex siseræ flore:& alia contra spissum:ut e rore marino. Sic ex alia re ut e fico mel insuaue: cytiso bonum: & thymo optimum. Cibi pars quod potio & ea his aqua liquida unde bibant esse oportet. Eamꝗ propinquam quæ præterfluat:aut in aliquem locum influat :ita ne altitudine ascendat duos aut tres digitos: in qua aqua iaceant testæ aut lapilli ita ut extent paulum: ubi assidere & bibere possint. In qua diligenter habenda cura: ut aqua sit pura:quod ad mellificium bonum uehemēter prodest. Quod non omnis tempestas ad pastum prodire longius patitur: præparandus his cibus ne tum melle solo cogantur uiuere: aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorum pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congiis sex quas coctas in offas prope apponunt. Alii aquam mulsam in uasculis prope ut sit curant. In quam addunt lanam purpuream: per quā sugunt uerno tempore :ne potu nimium impleantur: aut ne incidant in aquam singula uasa ponunt ad aluos. Haec supplentur. Alii ficum & uuā passam cum pisierunt :affundunt sapam:atque ex eo factas offas apponūt ibi: quo horas hyeme in pabulum procedere tamen possint. Cum examē excitatum ē:ꝙ fieri solet :cum adnatae prosperae sint multae:ac progēiē emittere uolunt in coloniam:ut olim crebro sabini factitauerunt propter multitudinem liberorum. Huius quae duo solent praeire signa sunt. Vnū quod superioribus diebus maxime uespertinis multae ante foramen ut uuae aliae ex aliis pēdēt conglobatae. Alterū ꝙ cum iam euolaturae sūt aut etiam inceperunt consonant uehementer:perinde ut milites faciūt:cū

castra mouent: quae primo cum exierunt in conspectu uolitant reliquas quae nondum congregatae sunt respectantes: dum conueniant. Cum a mellario id fecisse sunt animaduersae: iaciundo in eas puluerem: & circu̾tinniendo aere perterritas quo uoluerit perducet. Non longe inde obliniūt rhithace atq; apiastro caeterisq; rebus qbus delectantur. Vbi consederūt afferunt aluum prope easdem illiciis intus: & prope apposita fumo leui circundato cogunt eas intrare. Vtque in nouam coloniam cum introierūt permanent adeo libenter: ut etiam si proximam posueris illam aluum unde exierunt: tamen nouo domicilio potius sunt contentae. Quod ad pastiones pertinere sum ratus quoniam dixi: nunc iam quoius adhibetur ea cura de fructu dicam. Eximendorum fauorum signum sumunt ex ipsis: uti aluos habeant: & uti congerminauerint: coniecturam capiunt si intus faciunt bonbum: & cum introeunt ac foras trepidant & si opercula alui cum remota sint. fauorum foramina obducta uidentur mellis menbranis. Cum sint repleti melle: in eximendo quidam dicunt oportere: ita ut nouem partes tollere: decimam relinquere. Quod si omne eximas: fore ut discedant. Alii hoc plus relinquunt q̃ dixi: ut in aratis qui faciunt restibiles segetes plus tollunt frumenti ex interuallis: sic in aluis: si non quot annis eximas: aut non quoq; multum: & magnis his assiduas habeas apes & magis fructuosas. Eximendorum fauorum primum putant esse tēpus uergiliarum exortum. Secundum aestate exacta: antequam totus exoritur arcturus. Tertium post uergiliarum occasum: & ita si secunda sit aluus: ut ne plus tertia pars eximatur mellis: reliquum & hyemationi relinquatur siue aluis. Non fit fertilis: nisi ꝙ eximatur. Exemptio cū est maior neq; numerosam neq; palam facere oportet: ne deficiant animum faui qui eximuntur. Siqua pars nihil habet: aut hab& īquinatum: e cultello praesecatur. Prouidēdum ne īfirmiores a ualētioribus opprimātur. Eo. n. minuitur fructus. Itaq; ībecilliores secretas subiiciūt sub alterꝰ regē. Quae crebrius inter se pugnabunt: aspgi eas oportet aqua mulsa. Quo facto nō modo nō desistunt pugna: sed etiam conferciunt se ligentes: eo magis si mulso sunt aspersae: ꝙ propter odorem auidius applicant se: atq; obstupescūt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt: ac subsidit aliqua pars: suffumigandum & ꝓpe apponēdū bene olentiū herbaꝝ maxime apiastꝛ & thymum. Prouidendum uehementer ne propter aestum aut propter friguſ dispereant. Si q̃do subito imbri ī pastu sūt oppressae: aut frigore subito āteq̃ ipsae prouiderit: id fere quod accidit raro ut decipiāt: & ībris guttis uberibus offēsae iacēt ꝓstratae ut afflictae: colligendū eas ī uas aliquod: & reponendum ī tecto loco ac tepido ꝓno ad meridiē q̃maxīe tēpestate bona cinere facto e silcuneis lignis īfriādū paulo plus caldo q̃ tepidiore. Deinde cōcutiēdum leuiter ipso uase: ut manu nō tangas: & ponendae ī sole

Quæ. n. sic conciliatæ concaluerunt : se restituunt ac reuiuiscunt : ut solet similiter fieri ĩ muscis aqua necatis. Hoc faciũdũ secũdũ aluos : ut recõciliatæ ad suũ quaeq; op⁹ & domiciliũ redeãt. ¶DE Piscinis. Ca. xvii.

INterea redit ad nos Pauo : Et si uultis inquit anchoras tollere : latis tabulis sortitio fit tribuum : ac coepti sunt a precõe renuntiari quem quaeque tribus fecerunt aedilem. Apius confestim surgit : ut ibidem candidato suo gratularetur : ac descenderet in hortulos. Merula : Tertiũ actũ de pastionibus uillaticis postea inquit : tibi reddam Axi. Consurgentibus illis Axius mihi : respectãtib⁹ nobis q cãdidatũ nr̃um uẽtur scicbamus : Non labores inquit hoc loco discessisse Merulã. Reliqua. n. fere mihi sunt nota. Quod. n. piscinarum genera sũt duo : dulciũ & salsar. Alterũ apud plebẽ & sie fructu : ubi lymphae aquã piscinis uillaticis nr̃is mĩstrãt. Illae aũt maritimae piscinae nobiliũ qbus neptunus : ut aquã & piscibus mĩstrat : magis ad oculos ptinẽt q̃ ad uesicã : & potius marsupiũ exinaniunt : q̃ replẽt. Primũ. n. aedificãt magno : secũdũ ĩplẽt magno : tertio alũt magno. Hirius circũ piscinas suas ex aedificiis duodena milia sestertia capiebat. Eã omnẽ mercedem aescis quas dabat piscibus : cõsũebat. Nõ mir. Vno tp̃re. n. memini hũc Caesari sex milia murenarũ mutua dedisse ĩ põdus : & ppter pisciũ multitudinẽ quadragies sestertio uillã uenisse. Quae nr̃a piscia ac mediterranea plebeia recte dicit dulcis : & illa amara. Quis enĩ nr̃um nõ una contẽtus ẽ hac piscina : Quis cõtra maritimas non ex piscinis sigulis plures cõiũctas habet pluris : Nã ut Pausias et caeteri pictores eiusdem generis loculatas magnas habẽt areolas : ubi discolores sĩt : certas sic hi loculatas habẽt piscias : ubi dispares disclusos habẽt pisces : quos pide ut sacri sint : ac sãctiores q̃ illi in lydia quos sacrificãt. Ibi Varro ad tubicinã graecũ : Gregatim uẽisse dicebas ad extremũ littus atq; arã : q eos cape auderet nemo : cũ eodẽ tp̃re ĩsulas ludior ibi corrusas uidisses : Sic hos piscis nemo coquus ĩ ius uocare audet. Hortensius Quĩtus familiaris noster : cũ piscinas haberet magna pecunia aedificatas ac loculos : ita saepe cũ eo ad uillam fui : ut illũ sciam sẽp ĩ coenam pisces puteolos mittere ẽptum solitũ. Neq; satis erat eũ nõ pasci piscinis : nisi eos ipse pasceret ultro. Ac maiorẽ sibi curã haberet : prius esurient asini : q̃ ego habeo : ne mei ĩ rosia esuriãt asini. Ecqd utraq; & cibo & potione : cũ nõ paulo sũptuosius q̃ ego minister uictũ. Ego cũ honore uno seruulo hordeo non multo aqua domestica meos multinummos alo asios. Hortẽsius primũ q mĩstrarẽt piscatores habebat cõplures : & pisciculos miutos aggerebat freqũẽter : q a maioribus absumererẽt. Praeterea salsamẽtorum ĩ eas piscinas ẽptũ cõiiciebat : cũ mare turbaretur. Ac p tempestatem macellũ piscinã ut mare obsoniũ praeberet : neq; euerriculo in littus educere possent : uiuam sabinam plebeiae coenae pisces. Celerius

uoluntate Hortensii ex equili educeres redarios (ut tibi haberes) mulos: q̃ e piscina balbatum mulum. At inqt ille: Non minor cura eius de aegrotis piscibus: q̃ de min' ualentibus seruis. Itaq; minus laborabat: ne seruus aeger q̃ aquam frigidam biberent sui pisces. Etenim hac incuria laborare aiebat .M. Lucullum. Et piscinas eius despiciebat: q aestiuaria idonea nõ haberet: ac residem aquã in locis pestilentibus habitarẽt pisces eius. Cõ/tra ad Neapolim .L. Lucullus: posteaq; perfodisset montem: ac maritimum flumen immisisset in piscinas: quae reciprocae fuere: ipse neptuno non cederet de piscatu esse causam: ut antiquos pisces suos uideatur propter aestus duxisse in loca frigidiora: ut apuli solerent pecuarii facere: q propter calores in montes sabinos pecus ducunt. In baiano aut ardeae tãta ardebat cura: ut architecto permiserit: ut suam pecuniam consumeret dummodo perduceret specus e piscinis in mare: obiectaculo quo aestus bis quotidie ab ortu lunae ad nonam proximam introire ac redire rursus in mare posset: ac refrigerare piscinas. Nos haec. At strepitus a dextra: & cum lata candidatus noster designatus aedilis in uillam. Cui nos occidim' & graculanti ĩ capitoliũ psequmur: ille ĩde eũdo suã domũ: nos nrã. Opi/niõis nrae sermonẽ de pastiõe uillatica sũmati hũc quem exposui habeto.

MARCI TERENTII VARRONIS QVI REM RVSTICAM EXPOLIVIT LIBRI TRES. QVOS DILIGENTER ATQVE VENVSTE IMPRESSIT BARTHOLOMEVS BOTTONVS AL' BRVSCHVS REGIENSIS. .M.CCCC.LXXXII.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE REI RVSTICAE CAPITA LIBRI PRIMI.

CAPITA SECVNDI LIBRI

CAPITA TERTII LIBRI.

CAPITA QVARTI LIBRI.

CAPITA QVINTI LIBRI.

CAPITA SEXTI LIBRI.

CAPITA SEPTIMI LIBRI.

CAPITA OCTAVI LIBRI.

CAPITA NONI LIBRI.

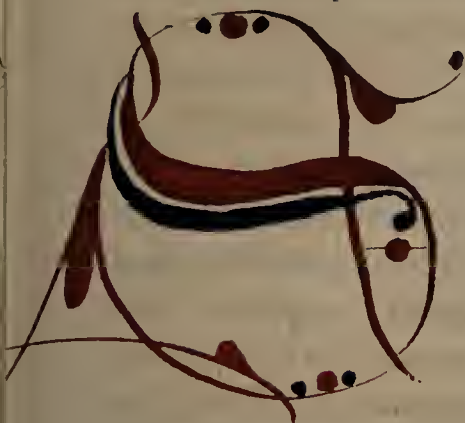
CAPITA DECIMI LIBRI.

LIBER VNDECIMVS CARMINA CONTINET.

CAPITA DVODECIMI LIBRI.

CAPITA TERTIIDECIMI LIBRI.

LVTII IVNII MODERATI COLVMELLAE REI RVSTICAE LIBER PRIMVS. PRAEFATIO.

AEPENVMERO CIVITATIS NOSTRAE principes audio culpantes modo agrorum infœcunditatem: modo cæli per multa iam tēpora noxiam frugibus intemperiem: quosdam etiā prædictas querimonias uelut ratione certa mitigātes: quod existimēt ubertate nimia prioris æui defatigatum & efœtum solum nequire pristina benignitate præbere mortalibus alimenta. Quas ego causas Publi Siluine procul a ueritate abesse certum habeo: quod neque fas existimare rerum naturam: quā primus ille mundi genitor perpetua fœcunditate donauit: quasi quodam morbo sterilitate affectam: neque prudentis credere tellurem: quæ diuinam & æternam iuuentam sortita cōmunis omnium parens dicta sit: quia & cuncta peperit semper & deinceps paritura sit: uelut hominem consenuisse. Nec post hæc reor uiolentia cæli nobis ista: sed nostro potius accidere uitio: qui rem rusticā pessimo cuique seruorum uelut carnifici noxae dedimus: quā maiorum nostrorum optimus quisque & optime tractauerit. Atqui ego satis mirari non possum quid ita dicendi cupidi seligant oratorem cuius imitentur eloquentiam: mensurarum & numerorum modum rimantes placitæ disciplinæ consectentur magistrum: uocis & cantus modulatorē nec minus corporis gesticulatorem scrupulosissimæ requirant saltationis ac musicæ rationis studiosi. Iamque qui ædificare uelint fabros & architectos aduocent: qui nauigia mari concredere gubernandi peritos: qui bella moliri armorum & militiæ gnaros: & ne singula ꝓsequar ei studio: quod quis agere uelit: consultissimum rectorem adhibeat. Denique animi sibi quisque formatorem præceptoremque uirtutis e cœtu sapientium arcessat. Sola res rustica: quæ sine dubitatione proxima & quasi consanguinea sapientiae est: tam discentibus egeat quam magistris. Adhuc enī scholas rhetorum: & ut dixi geometrarum musicorumque: uel quod magis mirandum est: contemptissimorum uitiorum officinas gulosius condiendi cibos & luxuriosius fercula struendi: capitumque & capillorum concinnatores nō solum esse audiui: sed & ipse uidi. Agricolationis neq; doctores qui se profiterentur: neque discipulos cognoui. Cum etiam si praedictarum artiū ꝓfessoribus ciuitatis egeret: tamen sicut apud priscos florere posset resp. Sine ludicris artibus atque etiam sine causidicis olim satis felices fuerūt: futuraeq; sūt urbes. At sine agricultorib⁹ nec cōsistere mortales nec ali posse manifestū ē. Quo magis ꝓdigii simile ē ꝙ accidit:

Res rustica sine doctoribus et magistris

Columella vixit sub Seneca vide li. 4 ca. 3.

ut res corporib⁊ noſtris uitæq; utilitati maxime conueniens minime uſq;
in hoc tempus conſumationem haberet: idq; ſperneretur genus ampli/
ficandi retinendique patrimonii quod omni crimine caret. Nam cætera
diuerſa & quaſi repugnantia diſſident a iuſticia. Niſi æquius exiſtima/
mus cœpiſſe prædam ex militia: quæ nobis nihil ſine ſanguine & cladib⁊
alienis affert. An bellum peroſis maris & negociationis alea ſit optabili/
or: ut rupto naturæ fœdere terreſtre animal homo uẽtorum & maris ob/
iectus iræ ſe fluctibus audeat credere: ſemperq; ritu uolucrum longinqui
littoris peregrinus ignotum perreret orbem: An fœneratio probabilior
ſit etiam his inuiſa quibus ſuccurrere uidet: Sed ne caninum quidẽ (ſicut
dixere ueteres) ſtudium præſtantius locupletiſſimum quenq; adlatrandi:
& cõtra innocentes ac pro nocentibus neglectum a maioribus: a nobis
etiam conceſſum intra mœnia & in ipſo foro latrocinium: An honeſtius
dixerim mercenarii ſalutatoris mendaciſſimum aucupium circumuolitãtiſ
limina potentiorum ſomniumque regis ſui rumoribus augurantis: neq;
enim roganti quid agatur intus reſpondere ſerui dignantur. An putem
fortunatius a cathenato repulſum ianitore ſæpe nocte ſera foribus ingra/
tis adiacere: miſerrimoque famulatu per dedecus faſcium decus & impe/
rium profuſo tamen patrimonio mercari: Nam nec gratuitæ ſeruituti: ſ;
donis rependitur honor. Quæ ſi & ipſa & eorum ſimilia bonis fugienda
ſunt: ſupereſt ut dixi unum genus liberale & ingenuum rei familiaris au/
gendæ: quod ex agricolatione contingit. Cuius præcepta ſi uel temere
ab indoctis dumtamen agrorum poſſeſſoribus antiquo more adminiſtra/
rentur: minus iacturæ paterentur res ruſticæ. Nam induſtria dominorũ
cum ignorantiæ detrimentis multa penſaret. Nec quorum commodũ age/
retur: tota uita uellent imprudentes negocii ſui conſpici: eoq; diſcẽdi cu/
pidiores agricolationem pernoſcerent. Nunc & ipſi prædia noſtra cole/
re dedignamur: & nulli⁊ momẽti ducim⁊ pitiſſimũ quẽq; uillicũ facere: uł
ſi neſcium certe uigoris experti: quo celerius quod ignoret addiſcat. Sed
ſiue fundum locuples mercatus eſt: e turba pediſequorum lecticariorũq;
defectiſſimum annis & uiribus in agrum relegat (cum iſtud opus non
ſolum ſcientiam ſed & uiridem ætatem cum robore corporis ad labores
ſufferendos deſideret) ſiue mediarum facultatum dominus ex mercenariis
aliquem iam recuſantem quotidianum illud tributum: qui uectigalis eſſe
non poſſet: ignarum rei cui præfuturus eſt: magiſtrum fieri iubet. Quæ
cum animaduertam ſæpe mecum retractans ac recogitãs q; turpi conſẽſu
deſerta exoleuerit diſciplina ruris: uereor ne flagitioſa & quodammodo
pudenda ingenuis aut inhoneſta ſit. Verum cum plurimum monumentis
ſcriptorum admoneat apud antiquos noſtros fuiſſe gloriæ curam ruſtica/
tionis: ex qua Quintius Cincinatus obſeſſi conſulis & exercitus liberator

ab aratro uocatus ad dictaturam uenerit. Ac rursus fascibus depositis: quos festinantius uictor reddiderat quam sumpserat imperator: ad eosdem iuuencos & quattuor iugerum auitum hærediolum redierit. Itemque C. Fabritius & Curius Dentatus. alter Pyrrho finibus italiae pulso: domitis alter sabinis accepta quae uiritim diuidebatur captiui agri septem iugera: non minus industrie coluerit: quam fortiter armis quaesierat. Et ne singulos item perstiue nunc prosequar: cum tot alios romani generis intuear memorabiles duces hoc semper duplici studio floruisse: uel defendendi uel colendi patrios quæsitosue fines: intelligo luxuriæ & delitiis nostris pristinum morem uirilemque uitam displicuisse. Omnes enim (sicut. M. Varro iam temporibus auorum conquestus est) patres familiæ falce & aratro relictis intra murum correpsimus: & in circis potius ac theatris quam in segetibus & uinetis manus mouemus. Attonitique miramur gestus effoeminatorum: quod a natura sexum uiris denegatum muliebri motu mentiantur: decipiantque oculos spectantium. Mox deinde ut apti ueniamus ad ganeas: quotidianam cruditatem laconicis excoquimus: & exusto sudore sitim quærimus: noctesque libidinibus & ebrietatibus: dies ludo uel somno consumimus. Ac nos metipsos ducimus fortunatos: quod nec orientem solem uidimus: nec occidentem: Itaque istam uitam socordem persequitur ualitudo. Nam sic iuuenum corpora fluxa & resoluta sunt: ut nihil mors mutatura uideatur. At mehercules uera illa Romuli proles assiduis uenatibus nec minus agrestibus operibus excitata: firmissimis præualuit corporibus. Ac militiam belli: cum res postulauit: facile sustinuit durata pacis laboribus. Semperque rusticam plebem præposuit urbanæ. Vt enim qui in uillis intra consepta morarentur: quam qui foris terram molirentur: ignauiores habitos: sic eos qui sub umbra ciuitatis intra moenia desides cunctarentur: quam qui rura colerent segniores uisos. Nundinarum etiam conuentus manifestum est propterea usurpatos: ut nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur: reliquis administrarentur rusticæ: Illis enim temporibus ut ante iam diximus proceres ciuitatis in agris morabantur. & cum consilium publicum desiderabatur: a uillis arcessebantur in senatum. Ex quo qui eos euocabant uiatores nominati sunt. Isque mos dum seruatus est perseuerantissimo colendorum agrorum studio ueteres illi sabini quirites atauique romani quamquam inter ferrum & ignes hosticis incursionibus uastatas fruges largius tamen condidere quam nos: quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem rusticam. Itaque in hoc latio & saturnia terra: ubi dii cultus agrorum progeniem suam docuerant: ubi nunc ad hastam locamus: ut nobis ex transmarinis prouinciis aduehatur frumentum: ne fame laboremus: & uindemias condimus ex insulis cycladibus ac regionibus bæticis gallicisque. Nec mirum cum sit publice concepta & confirmata iam uulgaris existimatio rem rusticam

ſordidum opus:& id eſſe negotium quod nullius egeat magiſterio præce/
pto ue.At ego cum aut magnitudinem totius rei quaſi quandam uaſtitatẽ
corporis : aut partium eius uelut ſingulorum menbrorum ſubtilitatem
diſpicio: uereor ne ſupremus ante me dies occupet: q̃ uniuerſam diſcipli/
nam ruris poſſim cognoſcere.Nam qui ſe in hac ſcientia perfectum uolet
profiteri : ſit oportet rerum naturæ ſagaciſſimus : declinationum mundi
non ignarus : ut exploratum habeat qd cuique plagæ conueniat:quid re/
pugnet.Syderum ortus & occaſus memoria repetat:ne imbrib⁷ uentiſq;
imminentibus opera inchoet: laboremque fruſtretur . Cæli & anni præ
ſentis mores intueatur.Neq; enim ſemper eundem uelut ex præſcripto
habitum gerunt : nec omnibus annis eodem uultu uenit aeſtas aut hyems
nec pluuium ſemper eſt uer:aut humidus auctumnus.Quae prænoſcere ſi/
ne lumine animi & ſine exquiſitiſſimis diſciplinis non queq; poſſe credi/
derim.Iam ipſa terræ uarietas & cuiuſq; ſoli habitus quid nobis neget:
quid ꝑmittat paucorum eſt diſcernere.Contemplatio uero cunctarum in
ea diſciplina partium quando cuiq; contingit:ut & ſegetum arationumq;
ꝑciperet uſum: & uarias diſſimillimaſq; terraꝝ ſpeties ꝑnoſceret quarum
nonnullæ colore:nonnullæ qualitate fallũt.Atq; ĩ aliis regionibus nigra
terra:quam pullam uocant ut in campania:eſt laudabilis:in aliis pinguis
lubrica melius reſpondet.Quibuſdam ſicut in africa numidia putres ha/
renæ foecunditate uel robuſtiſſimum ſolum uincunt.In aſia myſiaque den
ſa & glutinoſa terra maxime exuberat.Atq; in his ipſis haberet cognitum
quid recuſaret collis:quid campeſtris poſitio :quid cultus:quid ſilueſter
ager: quid humidus & graminoſus : quid ſiccus & ſpurcus . Rationem
quoque diſpiceret & in arboribus uinetiſq;:quorum infinita ſunt genera:
conſerendis ac tuendis: & in pecoribus parandis conſeruandiſq; : quom
& hanc adſciuimus quaſi agriculturæ partem : cum ſeparata ſit ab agrico
latione paſtoralis ſcientia.Nec ea tamen ſimplex : Quippe aliud Exigit
equinum : atque aliud bubulum armentum: aliud pecus ouilum.Et in eo
ipſo diſſimilem rationem poſtulat tarentinum atque hirtum :aliud capri/
num.Et id ipſum aliter curatur mutilum & raripilum : aliter cornutum &
ſætoſum :quale eſt in cilicia.Porculatoris uero & ſubulci diuerſa profeſ/
ſio:diuerſæ paſtiones.Nec eundem glabræ ſues denſæq; cæli ſtatũ : nec
eamdem educationem cultumue quærunt.Et ut a pecoribus recedam:quo
rum in parte auium cohortalium & apium cura poſita eſt: quis tanti ſtu/
dii fuit: ut ſuper iſta quæ enumerauimus:tot noſcet ſpeties inſitionum :
tot putationum:tot pomorum holerumq; cultus exerceret:tot generibus
ficorum ſic ut roſariis impenderet curam:cum a pleriſq; etiam maiora ne
gligãt: q̃q; & iſta iam non minima uectigalia multis eſſe cœperint.Nam
prata & ſalicta geneſtæq; & arũdines quãuis tenuem nihilominus aliquã

desiderant industriam. Post hanc tam multarum tamq; multiplicium rerũ praedicationem non me praeterit si quem desideramus agricolam: quemq; describemus exegero a participibus agrestium operum tardentur studia discentium: qui tam uariæ tamquam uastæ scientiæ desperatione conterriti nolent experiri quod se assequi posse diffident. Verumtamen quod in oratore iam. M. Tullius rectissime dixit: par est eos qui generi humano res utilissimas q̃rere & ꝑpẽsas exploratasq; memoriae tradere cõcupierĩt cuncta tentare. Nec si uel illa praestantis ingenii uis uel inclytarum artiũ defecerit instrumentum: confestim debemus ad ocium & inertiam deuolui: sed quod sapienter sperauerimus: perseueranter consectari. summum enim culmen affectantes satis honeste uel in secundo fastigio conspiciemur. An latiae musae non solos adytis suis Actiũ & Virgilium receperũt: sed eorũ & ꝓximis & ꝓcul a secũdis sacras cõcessere sedes? Nõ Brutum aut Celium Pollionemue cum Messala & Caluo deterruere ab eloquentiae studio fulmina illa Ciceroĩs. Nam neq; ille ipse Cicero territus cesserat tonantibus Demosthenì Platonique: nec parens eloquentiae deus ille Maeonius uastissimis fluminibus facũdiae suae posteritatis studia restrinxerat. An ne minoris quidem famae opifices per tot iã saecula uidemus laborem suum destituisse: qui prothogenem Apellemque cum Parasio mirati sunt? Nec pulchritudine Iouis olympii Mineruæq; phidiacæ sequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryasim: Lysippum: Praxitelen: Polycletum quid efficere: aut quousque progredi possent. Sed in omni genere scientiæ & sũmis admiratio ueneratioq; & ĩferioribus merita laus contingit. Accedit huc quod ille: quem nos ꝑfectũ esse uolumus agricolam: siquidem artis consumatæ sit: & in uniuersa rerũ natura sagacitatem Democriti uel Pythagoræ fuerit consecutus: & in motibus astrorum uentorumq; Mõtonis prouidentiam uel Eudoxi: & in pecoris cultu doctrĩã Chironis ac Melampodis: & in agrorum soliq; monitione Triptolemi aut Aristei prudentiã: multũ tamẽ ꝓfecerit: si usu tremelios: sasernasq;: & stolones nostros æquauerit. Potest enĩ nec subtilissima nec rursus quod aiunt pĩgui Minerua res agrestis administrari. Nam illud procul uero est: quod pleriq; crediderunt: facillimam esse: nec ullius acuminis rusticationem. De cuius uniuersitate nihil attinet nunc plura differere: quom quidem cunctæ ꝑtes eius destĩatis aliquot uoluminibus explicandæ sũt. quas ordine suo tunc demũ ꝓsequar: cũ praefatus fuero quae reor ad uniuersã disciplinã maxime ꝑtinere

¶Praecepta quae sequantur qui rusticari uelint. Caput. i.

QVi studium agricolationi dederit: antiquissima sciat haec sibi aduocanda: prudentiam rei: facultatẽ ĩpendendi: uoluntatem agẽdi. Nam is demum cultissimum rus habebit (ut ait Tremellius) qui & colere

sciet: & poterit: & uolet. Neq; enim scire: aut uelle cuiq; satis fuerit sine sumptibus: quos exigunt opera. Nec rursus faciendi aut impendendi uoluntas profuerit sine arte: quia caput est in omni negotio nosse quid agendum sit maximeq; in agricultura: in qua uoluntas facultasq; citra scientiã saepe magnam dominis afferunt iacturam: cum imprudenter facta opera frustrantur impensas. Itaq; diligens paterfamilias: cui cordi est ex agri cultu certam sequi rationem rei familiaris augendae: maxime curabit: ut aetatis suae prudentissimos agricolas de quaq; re consulat: & commentarios antiquorum sedulo scrutetur. Atq; aestimet quid eorum quisq; senserit: quid praeceperit. An uniuersa quae maiores prodiderunt: huius temporis culturae respondeant: an aliqua dissonent. Multos enim iam memorabiles auctores comperi persuasum habere longo aeui situ qualitatem caeli statumq; mutari: eorumq; cõsultissimum astrologiae professorẽ Hipparchũ prodidisse: tempus fore quo cardines mundi loco mouentur. Idq; etiam non spernendus auctor rei rusticae Saserna uidetur adcredidisse. Nam eo libro quem de agricultura scriptum reliquit: mutatum caeli situm sic colligit: q̄ quae regiones antea propter hyemis assiduam uiolentiam nullam stirpem uitis aut oleae depositam custodire potuerint: nunc mitigato & intepescente pristino frigore largissimis oliuitatibus liberiq; uindemiis exuberent. Sed haec siue falsa seu uera ratio est: litteris astrologiae concedat̃. Caetera non dissimulanda erunt agrorum cultori praecepta rusticationis: quae cum plurima tradiderint poeni ex africa scriptores: multa tamen ab his falso prodita arguunt nostri coloni: sicut Tremelius qui quaerens idipsum tamen excusat: q̄ italiae & africae solum caelumq; diuersae naturae nequeat eosdem prouentus habere. Quaecunq; sunt autem: quae propter disciplina ruris nostrorum temporum cum priscis discerpat: non deterrere debent a lectione discentem. Nam multo plura reperiuntur apud ueteres: quae nobis probanda sint: q̃ quae repudiãda. Magna porro & graecorum turba est de rusticis rebus praecipiens: cuius princeps celeberrim⁹ uates non minimum professioni nostrae contulit Hesiodus boetius. Magis deinde iuuere fontibus orti sapientiae Democritus abderites: socraticus Xenophon: tarentinus Archytas: peripatetici magister ac discipulus Aristoteles cum Theophrasto. Siculi quoq; non mediocri cura negotium istud ꝓsecuti sũt Hieron & Epicharmus discipulus: Philometor & Athalus. Athenae uero scriptorum frequentiam pepererunt. aeque probatissimi auctores Chereas: Aristãdros: Amphilocus: Euphironius: Chrestus Euphrõtis: nõ ut multi putãt. Amphipolites: q & ipse laudabilis habet̃ agricola sed indigena soli attici. Insulae quoq; curã istam celebrauerunt: ut testis est rhodius Epigenes: chius Agathocles: Euagon & Anaxipolis thasii. Vnius quoq; de septẽ Biantis illius populares Menander: & Diodor⁹

in primis ſibi uendicauerunt agricolationis prudentiam. Nec his cessere mileſii Bacchi & Manaſſeas: Antigonus: Cymæus: pergameneus Apol/lonius: Dyon colophonius: Hegeſias maronites. Nam quidem Diopha/nes bithinyus uticenſem totum Dionyſium pœni Magonis interpretem per multa diffuſum uolumina: ſex epitomis circumſcripſit. Et alii tamen obſcuriores: quorum patrias non accepimus: aliquod ſtipendiū noſtro ſtudio contulerunt. Hi ſūt Androtion: Aeſchirion: Ariſtomenes: Athe/nagoras. Crates: Dadis: Dionyſius: Emphiton: Euphonon. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lyſimachus: & Eubolus: Meneſtratus: Pleutiphanes: Perſis: Theophilus. Et ut agricolationem romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis auctoribus græcæ gē/tis fuit) iam nunc. M. Catonem cenſorium illum memoremus: qui eam latine loqui primus inſtituit. Poſt hunc duos Saſernas patrem & filium: qui eam diligentius erudiuerunt: ac deinde Scrofam Tremellum: qui etiam eloquentē reddidit: et. M. Terentium qui expoliuit: mox uirgiliū qui carmine quoque potentem fecit. Nec poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur Iulii Hygini. Veruntamen ut carthaginenſē Ma/gonem ruſticationis parentem maxime ueneremur. Nam huius octo & uiginti memorabilia illa uolumīa ex ſenatuſconſulto in latinum ſermonē conuerſa ſunt. Non minorem tamen laudem meruerunt noſtrorum tem/porum uiri Cornelius Celſus: & Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinq; libris complexus eſt. Hic de una ſpecie culturæ pertinentis ad uites ſingularem librum edidit. Cuius uelut diſcipulus duo uolumina ſimilium præceptorum de uineis Iulius Græcinus compoſita facetius & eruditius poſteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluīe priuſquam cum agricolatione contrahas: aduocato in conſilium. Nec ta/men ſic mente diſpoſitus uelut ſummam totius rei ſententiis eorum conſe/cuturus: quippe eiuſmodi ſcriptorum monumenta magis inſtruunt: quā faciunt artificem. Vſus & experientia dominātur in artibus. Neque e ulla diſciplina: in qua non peccando diſcatur. Nam ubi quid perperam ad/miniſtratum ceſſit inproſpere: uitatur quod fefellerat: illuminatq; rectā uiam docentis magiſterium. Quare noſtra præcepta non cōſumare ſcien/tiam: ſed adiuuare promittunt. Nec ſtatim quiſquam cōpos agricolatiōis erit his perlectis rōibus: niſi & obire eas uoluerit: & per facultates potue/rit. Ideoque hæc uelut adminicula ſtudioſis promittimus: non profutura per ſe ſola: ſed cum aliis. Ac ne iſta quidem præſidia ut diximus: non aſſiduus labor & experientia uillici: non facultates ac uolūtas impēdēdi tantū pollent: quantum uel una præſentia domini. Quæ niſi frequens opibus īteruenerit: ut in exercitu cum abeſt īperator: cūcta ceſſāt officia. Maxīeq; reor hoc ſignificātē pœnū Magonē ſuoꝝ ſcriptorū primordiū

talibus auſpicatum ſententiis. Qui agrum parabit domum uendat: ne ma/
lit urbanum q̃ꝫ ruſticum larem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum
domicilium: ruſtico prædio non erit opus. Quod ego præceptum: ſi poſ/
ſet his temporibus obſeruari: nõ immutarem. Nunc quom pleroſque no/
ſtrum ciuilis ambitio ſæpe euocat ac ſæpius detinet euocatos: ſequitur ut
ſuburbanum prædium commodiſſimum eſſe putem: quo ut occupato
quotidianuſ excurſus facile poſt negotia fori contingat. Nam qui longin/
qua ne dicam tranſmarina rura mercantur: uelut hæredibus patrimonio
ſuo: & quod grauius eſt uiui cedunt ſeruis ſuis: quoniam quidem & illi tã
longa dominorum diſtantia corrumpuntur: & corrupti poſt flagitia quæ
commiſerunt: ſub expectatione ſucceſſorum rapinis magiſ q̃ꝫ culturis ſtu/
dent.

Qualiter diſpoſitus funduſ maxime probetur. Cap. ii.

Cenſeo igitur in propinquo agrum mercari: quo & frequenter domi
nus ueniat: & frequentius ſe uenturum q̃ꝫ ſit uẽturus denũciet. Sub
hoc enim metu cum familia uillicus erit in offitio. Quicquid uero dabitur
occaſionis ruri moretur: quæ non ſit mora ſegnis nec umbratilis. Nam
diligentem patremfamilias decet agri ſui particulas omnes & omni tempo
re anni frequentius circumire: quo prudentius naturam ſoli ſiue in fron/
dibus & herbis: ſiue iam maturis frugibꝰ cõtempletur. Nec ignoret quic/
quid in eo recte fieri poterit. Nam illud uetus eſt & Catonis: Agrum peſ/
ſime multari: cuius dominus quid in eo faciendum ſit non docet: ſed au/
dit uillicum. Quapropter uel a maioribus traditum poſſidenti uel emptu/
ro fundum præcipua cura ſit ſcire: quod maxime regionis genus probetᷣ:
ut uel careat inutili: uel mercetur laudabilem. Quod ſi uoto fortuna ſub/
ſcribit: agrum habebimus ſalubri cælo: uberi gleba: parte campeſtri:
parte alia collibus uel ad orientem uel ad meridiem molliter deuexis: ter/
reniſqꝫ aliis atqꝫ aliis ſilueſtribus & aſperis. Nec procul a mari aut nauiga
bili flumine: quo deportari fructus & per quod merces inuehi poſſit. Cã/
pus in prata & arua ſalictaque & arundineta digeſtus: ædificio ſubiaceat.
Colles alii uacui arboribus ut ſolis ſegetibus ſeruiant: q̃ tamẽ modice ſic/
cis ac pinguibus campis melius q̃ꝫ præcipitibus locis proueniunt. Ideoqꝫ
etiam celſiores agri frumẽtarii planities habere: & q̃ꝫ molliſſime deuexi
ac ſimillimi debent eſſe campeſtri poſitione. Alii deinde colles oliuetis
uinetiſqꝫ: & earum futuris pedamentis ueſtiantur. Maceriam lapidemqꝫ:
ſi neceſſitas ædificandi coegerit: nec minus pecudibus paſcua præbere
poſſint. Tum riuos decurrentes ĩ prata & hortos & ſalicta: uillæqꝫ aquas
ſalientes emittant. Nec abſint greges armentorum cæterorumqꝫ quadru/
pedum culta & dumeta paſcentium. Sed hæc poſitio: quam deſideramus:
difficilis & rara paucis contingit. Proxima eſt huic, quæ plurima ex his

habet tolerabilis quæ non paucissima.

Quæ præcipue respiciendo agro: anteq̃ emat̃ notãda sũt. Ca.iii.

Porcius quidem Cato censebat in emendo agro praecipue duo esse considerande: salubritatem caeli: & ubertatem loci. Quorum si alterum deesset: ac nihilominus quis uellet incolere mente esse captum: atq̃ eum ad agnatos & gentiles deducendum. Neminem enim sanum debere facere sumptus in cultura sterilis soli. Nec rursus pestilenti quamuis feracissimo pinguique agro dominũ ad fruct⁹ peruenire. Nã ubi sit cum orco ratio ponenda: ibi nõ modo perceptionẽ fructuum: sed & uitam colonorum esse dubiam: uel potius mortem quaestu certiorem. Post haec duo principalia subiungebat illa non minus intuenda: uiam & aquam uicinã. Multum conferre agris iter commodum: primum: quod est maximum: ipsam praesentiam domini: qui libentius commeaturus sit: si uexationem uiae non reformidet: deinde ad uehenda & exportanda utensilia: quae res frugibus conditis auget precium: & minuit impensas rerum inuectarũ quia minoris apportentur eo quod facili nisu perueniatur. Nec non nihil esse etiam paruo uehi. si conductis iumentis iter facias. quod magis expedit quam tueri propria. Seruos quoque qui secuturi patremfamilias sint: non aegre iter pedibus ingredi. De bonitate aquae ita omnibus clarũ ẽ. ut pluribus non sit differendum. Quis enim dubitet eam maxime ꝓbatã haberi: sine qua nemo nostrum uel prosperæ uł aduersæ ualitudinis uitã proroget: De uicini commodo non est quidem certum: quem nonnũq̃ mors aliæque nobiscum diuersæ causæ mutant. Et ideo quidam respuunt Catonis sententiam: qui tamen multum uidentur errare. Nam quemadmodum sapientis est fortuitos casus magno animo sustinere: ita dementis est ipsum sibi malam facere fortunam. Quod facit: qui neq̃ uicinum suis nummis parat: cum a primis cunabulis (si modo liberiſ parentibus ẽ oriũd⁹) audisse potuerit μηδὰν βοῦσ ἀπολεῖτοι μὴ γεὶ τῶν κακοσ εἴη. quod nõ solum de boue dicitur: sed de oĩbus partibus rei nr̃æ familiaris. Adeo quidem ut multi prætulerint carere penatibus: & propter iniuriam uicinorum sedes suas profugerint. Nisi aliter existimam⁹ diuersum orbem gentes uniuersas petiisse relicto patrio solo: acheos dico & hiberos: albanos quoq̃: nec minus siculos: ut & primordia nostra cõtingam: pelasgos aborigines: archadas: q̃ quia malos uicinos ferre non potuerant. Ac ne tantum de publicis calamitatib⁹ loquar: priuatos quoq̃ memoria tradidit: & in regiõibus græciæ: & in hac ipsa hesperia detestabiles fuisse uicinos. Nisi Autolicus ille cuiq̃ potuit tolerabilis eẽ cõterminus: aut auẽtini mõtis ĩcola palatiniſ ullũ gaudiũ finitis suis Cacus ãttulit. Malo enĩ præteritorum q̃ præsẽtium meminisse: ne uicinum meum nominem: qui nec arborem prolixiorẽ stare nostræ regiõis: nec ĩuiolatũ

seminarium: nec pedamentum adnexum uineæ: nec etiam pecudes negligentius pasci sinit. Iure igitur (quantum mea fert opinio). M. Porcius talē pestem uitare censuit. Et in primis futurum agricolam præmonuit: ne sua sponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adiicimus: quod sapiens unus de septem inperpetuum posteritati pronūciauit: Adhibendum modum: mensuramque rebus: idque ut non solum aliud acturis: sed & agrum paraturis dictum intelligatur: ne maiorem quam ratio calculorū patitur emere uelit. Nam huc pertinet præclara nr̄i poetæ sētēcia. Laudato ingentia rura. ¶ Exiguum colito.

Quod uir eruditissimus (ut mea fert opinio) traditum uetus præceptum numeris signauit. Quippe acutissimam gentem pœnos dixisse conuenit. Imbecilliorem agrum quam agricolam esse debere: quoniam cum sit colluctandum cum eo: si fundus præualeat allidi dominum. Nec dubium qn minus reddat laxus ager non recte cultus: quam angustus eximie. Ideoq; post reges exactos liciniana illa septena iugera: quæ plebis tribunus uiritim diuiserat maiores quæstus antiquis rettulere: q̃ nunc nobis præbent amplissima ueterata. Tanta quidem Curius Dentatus: quem pauloante retulimus: prospero ductu parta uictoria ob eximiam uirtutem deferēte populo premii nomine quinquaginta soli iugera supra consularem triumphalemque fortunā putauit esse. Repudiatoque publico munere populari ac plebeia mensura contentus fuit. Mox etiam cum agrorum uastitatem uictoriae nostrae & īterniciones hostium fecissent: criminosum tamen senatori fuit: supra quinquaginta iugera possedisse. Suaq; lege. C. Licinius damnatus est: q agri modum: quem in magistratu rogatione tribunicia promulgauerat: immodica possidendi libidine transcendisset. Nec magis quia superbum uidebatur tantum loci detinere: q̃; quia flagitiosus quos hostis profugiendo desolasset agros: nouo more ciuem romanum supra uires patrimonii possidendo deserere. Modus ergo qui in omnibus rebus & in parandis agris habebitur. Tantum enim optinendum est: quanto est opus: ut emisse uideamur: quo potiremur: non quo oneraremur ipsi: atq; aliis fruendum eriperemus: more præpotentium qui possident fines gentium: quos ne circumire quoq; ualent: sed proculcandos pecudibus & uastandos feris derelīquunt: aut occupatos nexu ciuium: & ergastulis tenēt. Modus autem erit unicuiq; uoluntas facultasq;. Neque enim satis est: ut iam prius dixi: possidere uelle: si colere non possis.

¶ DE Salubritate regionum. Caput. iiii.

SEquitur deinceps cæsonianum præceptum: quo fertur usus etiam Cato Marcus: Agrum esse reuisendum eum sæpius: quē uelis mercari. Nam prima inspectione neque uitia neque uirtutes abditas ostendit: quæ mox retractantibus facilius apparent. Inspectionis quoque uelut

formula nobis maioribus tradita est. Agri pinguis & læti: de cuius qualitate dicemus suo loco: cum de generibus terræ differemus. In uniuersum tamen quasi testificandum atque sæpius prædicandum habeo: quod iam primo punico bello dux inclytissimus. M. Atilius Regulus dixisse memoratur: Fundum sicuti ne foecundissimi quidem soli cum sit insalubris: ita nec effoeti: si uel saluberrimus sit parandum: Quod Atilius ætatis suæ agricolis maiore cum auctoritate ueniebat peritus usu. Nam pupiniæ pestiletis simul & exilis agri cultorem fuisse eum loquuntur historiæ. Quapropter cum sit sapientis non ubique emere: nec aut ubertatis illecebris aut deliciarum concinitate decipi: sic industrii patrisfamilias est quicqd emerit aut acceperit facere fructuosum aut utile: quoniam & grauioris cæli multa remedia priores tradiderunt: quibus mitigetur pestifera lues: & in exili terra cultoris prudentia ac diligentia maciem soli uincere potest. Hæc autẽ cõsequemur si uerissĩo uati uelut oraculo crediderimus dicẽti:

Ventos & proprium cæli prædiscere morem
Cura sit: ac patrios cultus habitusq; locorum.
Et quid quæq; ferat regio: & quid quæq; recuset.

Nec contenti tamen auctoritate uel priorum uel præsentium colonorum nostra promiserimꝰ exempla: nouaq; temptauerimus experimenta. Quod & si per partis nonunq̃ damnosum est: in summa tamen fit compẽdiosũ: quia nullus ager sine profectu colitur: simul tentando possessor efficit: ut in id formetur: quod maxime praestari possit. Ea res etiam ferocissimos agros utiliores reddit. Itaque nusquam experimentorum uarietas obmittenda ẽ. Longeque etiam in pingui solo magis: audiendum: quom nec laborem nec sumptum frustratꝰ effectus. Sed quoniam refert qualis fundus & quomodo colatur: tam ulla qualiter aedificetur & quam utiliter disponatur. Multos enim memoria prodidit deerrasse: sicut praestantissimos uiros. L. Lucullum: & Q. Seuolam: quorum alter maiores: alter minus amplas quã postulauit modus agri: uillas estruxit: utrunque sit contra rẽ familiarem. Diffusiora enim consepta non solum pluris aedificamus: sed etiam impensis maioribus tuemur. At minora cum sunt quam postulat fundus: dilabitur fructus. Nam & humidae res & siccae quas terra progenerat: facile uitiãtur: si autẽ nõ sũt aut ꝓpter ãgustias ĩcõmoda sũt tecta: quibus inferantur pro portione etiam facultatum: q̃; optime paterfamilias debet habitare: ut & libentius rus ueniat & degat in eo. Iocundius utiq; uiro si etiam matrona comitatur: cuius ut sexus: ita animus est delicatior. amenitate aliqua delectanda erit: quo patientius moretur cũ uiro. Elegãter igitur aedificet agricola: nec sit tamen aedificator: atque arae aedem tantum contemplatus: quod ait Cato: quantum ne uilla fundum quaerat: neue fructus uillam: cuius uniuersum situm qualem oporteat esse: nunc

explicabimus. Quod inchoatur ædificium sicut salubri regione: ita salu berrima parte regionis debet constitui. Nam circumfusus aer atq; corru/ptus plurimas affert corporibus nostris causas offensarum. Sunt quædam loca quæ solstitiis minus concalescunt: sed frigoribus hyemis intolerabi/liter horrent: sicut thebas ferunt boetias. Sunt quæ tepent hyeme: sed æstate sæuissime candent: ut affirmant euboicam chalcidem. Petatur igit̃ aer calore & frigore temperatus: qui fere medios optinet colles: q̃ neque depressius hyeme pruinis torpet: aut torret æstate uaporibus: neque ela/tus in summa montium perexiguis uentorum motibus aut pluuiis omni tempore anni sæuit. Hæc igitur est medii collis optima positio: loco tamẽ ipso paululum intumescente: nec cum a uertice torrens imbribus conce/ptus effluxerit: fundamenta conuellat.

DE Aqua. Caput. v.

Sit autem uel intra uillam uel extrinsecus inductus fons perennis: lignatio: pabulumq; uicinum. Si deerit fluẽs unda: putealis quærat̃ in uicino: quæ non sit haustus profundi: non amari saporis. aut salsi. Hæc quoque si deficiet & spes artior aquæ manantis coegerit uastæ cister/næ hominibus piscinæque pecori struantur: quæ tamen pluuialis aqua sa/lubritati corporis est accommodatissima. Sed ea sic habetur eximia: si fi/ctilibus tubis in contectam cisternam deducitur. Huic proxima fluens aqua e montibus oriunda per saxa præceps diuoluitur: ut est in guarceno campaniæ. Tertia puteolis collina uel quæ non infima ualle reperitur. Deterrima palustris quæ pigro lapsu repit. Pestilens quæ in palude semp consistit. Hic idem tamen humor q̃uis nocentis naturæ: temporibus ta/men hyemis edomitus imbribus mitescit: ex quo cælestis aqua maxime salubris intelligitur: q̃ etiam uenenati liquoris eluit perniciem. sed hanc potui probatissimam dixi. Caeterum ad aestiuos temperandos calores & amenitatem locorum plurimum conferunt salientes riui: quos (si condi/tio loci patietur) qualescunque dummodo dulces: utique perducendos in uillam censeo. Sin summotus longius ac collibus erit amnis: & loci salu/britas editiorque situs ripae permittet superponere uillam praefluenti: cauendum tamen erit: ut a tergo potius quam prae se flumen habeat: & ut aedificii frons auersa sit ab infestis eius regionis uentis: & amicissimis aduersa: cum plerique amnes aestate uaporatis: hyeme frigidis nebulis caligant: quae nisi ui maiore inspirantium uentorum submouentur: pecu/dibus: hominibusque conferunt pestem. Optime autem salubribus ut di/xi locis ad orientem uel ad meridiem: grauibus ad septẽtrionem uilla cõ/uertit̃. Eademq; semper mare recte cõspicit cũ pulsat̃: ac fluctu respgit̃: nunquam ex ripa: sed paulum sũmota a littore. Nam praestat a mari lõgo potius interuallo q̃; breui refugisse quia media sunt spatia grauioris

halitus: nec paludem quidem uicinam eſſe oportet ædifciis: nec uinctam militarem uiam: ꝗ illa caloribus noxium uirus eructat: & infeſtis aculeis armatu gignit animalia: quæ in nos denſiſſimis examinibus inuolant. Tum etiam natricium ſerpentiumque peſtis hiberna deſtituta uligine cœno & fermentata colluuie uenena emittit: ex quibus ſæpe contrahũtur cæci morbi: quorum cauſas ne medici quidem perſpicere queunt. Sed & ãni toto tempore ſitus atque humor inſtrumentum ruſticũ ſupellectilẽq: & inconditos: conditoſque fructus corrumpit. Hæc autem prætereuntiũ uiatorum populatoribus & aſſiduis diuertentium hoſpitiis infeſtat rem familiarem: propter quæ cenſeo eiuſmodi uitare incommoda: uillamque nec in uia nec alio procul editiore ſitu condere: ut frons eius ad orientem æquinoctialẽ directa ſit. Nã eiuſmõi poſitio medium temperatumque libramentum uentorum hyemalium & æſtiuorum tenet: quantoque fuerit ædificiis ſolum pronius orienti: tanto & æſtate liberius capere perflatus & hiemis procellis minus infeſtari & matutino regeleri ortu poterit: ut concreti rores liqueſcant: quom fere peſtilens habetur quod eſt remotum ac ſiniſtrum ſoli & apricis flatibus: quibus ſi caret nulla alia uis poteſt nocturnas pruinas & quodcunque rubiginis aut ſpurciciæ reſedit ſiccare atque detergere: Hæc autem cum hominibus afferant perniciem: tum & armentis & uirentibus eorumque frugibus. Sed quiſquis ædificia uolet in decliuibus areis eſtruere: ſemper ab inferiore parte auſpicetur: quia cum ex depreſſiore loco fuerint orſa fundamenta: non ſolum ſuperficiem ſuam facile ſuſtinebunt: ſed & profultura & ſubſtratione fungentur aduerſus ea: quæ mox ſi forte uillam prolatare libuerit ad ſuperiorem partẽ applicabuntur. Quippe ab imo præſtructa ualenter reſiſtent contra ea: quæ ſuperpoſita incunbent. At ſi ſumma pars cliui fundata: propriam mollem ſuſceperit: quicquid ab inferiore mox appoſueris fiſſum erit rimoſumq;. Nam cum ueteri aſtruitur: rimoſoque recens ædificium: quaſi ſurgenti reluctans oneri: cedit & quod prius eſtructum imminebit cedenti paulatim degrauatum pondere ſuo præceps attrahetur. Igitur id ſtructuræ uitium cũ primum ſtatum fundamenta iaciuntur: euitandus eſt.

DE Poſitione uillæ. Cap. vi.

Modus autem menbrorumque numerus aptetur uniuerſo cõſepto: & diuidatur in tres partes: urbanam: ruſticam & fructuariam. Vrbana rurſus in hibernacula & aeſtiua ſic degeratur: ut ſpectent hiemalis temporis cubicula brumalem orientem: cœnationes aeqnoctialem occidentem. Rurſus aeſtiua cubilia ſpectent meridiẽ aequinoctialẽ: ſed cœnatiões eiuſdẽ tẽporis ꝓſpectẽt hibernũ oriẽtẽ: balnearia occidẽtia aeſtiuo aduertãt: ut ſint poſt meridiem: & uſque in ueſperum inluſtria. Ambulationes meridiano aequinoctiali ſubiectæ ſint: ut & hyeme plurimum

solis & aestate minimum recipiant. At in rustica parte magna & alta culina ponetur: ut & contignatio careat incendii periculo: & in ea commode familiares omnes tempore anni morari queant. Optime solutis seruis cellae meridiem aequinoctialem spectantes fient: uinctis q̄salubcrrimum subterraneum ergastulum: plurimis sitque id angustis illustratum fenestris: atque a terra sic editis ne manu contingi possint. Pecudibus stabula quae neque frigore neque calore infestentur: domitis armentis duplicia: bubula sint hiberna atq; aestiua. Caeteris autem pecoribus: quae intra uillam esse conuenit: ex parte tecta loca ex parte sub dio parietibus altis circūsepta: ut illic per hyemem: hic per aestatem sine uiolentia ferarum cōquiescant. Sed omnia stabula sic ordinentur: ne quis humor influere possit: & ut qsque ibi conceptus fuerit q̄celerrime dilabatur: ut nec fundamenta parietum corrumpantur: nec ungulae pecudū. Lata bubula eē oportebit pedes .x. uel minime nouem: quae mensura & ad procūbendum pecori & iugario ad circumeundum laxa ministeria praebeat. Non altius edita esse praesepia conueniet: q̄ ut bos aut iumentum sine incommodo stans uesci possit. Villico iuxta ianuam fiat habitatio: ut intrantium exeuntiumque conspectum habeat. Procuratori supra ianuam ob easdem causas: & is tamen uillicum obseruet ex uicino. Sitque utrique proximum horreum: quo conferatur rusticum instrumentum: & intra id ipsum clausus locus quo ferramenta condantur. Bubuleis pastoribusque cellae ponantur iuxta sua pecora: ut ad eorum curam sit opportunus excursus. Omnes tamen q̄proxime alter ab altero debēt habitare: ne uillici diuersas partis circūeuntis sedulitas distendatur: & ut inter se diligentiae & negligentiae cuiusq; testes sint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam torculariam cellā uinariam defructuariam foenilia paleariaq; & apothecas & horrea: ut ex his quae sunt in plano custodiam recipiant humidarum rerum tanquam uini aut olei uenalium. Siccae autem congerantur tabulatis ut frumenta foenum frondes paleae caeteraq; pabula. Sed granaria ut dixi scalis adeātur & modicis fenestrelis aquilōibus īspirentur. Nam ea caeli positio maxime frigida & minime humida est: quae utraque perennitatem conditis frumentis afferunt. Eadem ratio est in plano sitae uinariae cellae: quae summota esse debet procul a balneis: furno: sterquiliniis: reliquisq; inmundiciis tetrum odorem spirantibus: nec minus a cisternis aquisue salientibus: quibus extrahitur humor: qui uinum corrumpit. Neq; me praeterit sedeq; frumentis optimam quibusdam uideri horreum camera contectum: cuius solum terrenum priusq̄ consternatur perfossum & amurca recenti non salsa madefactum: uelut signinum opus pilis condensatur. Tum deinde cum exaruit simili modo pauimenta testatia: quae pro aqua receperint amurcam mixtam Calci: & Harenae Supersternuntur: Et Magna ui Paniculis

inculcantur atque expoliuntur: omnesque parietum & soli iuncturæ testa/
ceis puluinis fibulantur. Nam fere cum his partibus aedificia rimas ege/
runt: caua praebent & latebras subterraneis animalibus. Sed & lacibus
distinguntur granaria: ut separatim quaeq; legumina ponantur. Parietes
obliniuntur amurca subacto luto: cui ꝓ paleis admixta sūt arida oleastri:
uel si ea non sunt oleæ folia. Deīde cū praedictū tectorium inaruit: rursus
amurca respergitur: qua siccata frumentum infertur. Ea res obnoxia gur/
gulionum & similium animalium commodissime uidetur conditas fruges
defendere: quae nisi diligenter repositae sint: celeriter ab his consumūt.
Sed id genus horrei: quod scripsimus: nisi sicca pōsitiōe uillae quamuis
granum robustissimum corrumpit situ: qui si nullus adsit: possit etiam
defossa frumenta seruare: sicut transmarinis quibusdam prouinciis: ubi
puteorum in modum quos appellant syros: exhausta humus: editos a se
fructus recipit. Sed nos in nostris regionibus: quæ redundāt uligine:
magis illam positionem pensilis horrei/& hanc curam pauimentorum &
parietum probamus: quō(ut rettuli)sic emunita sola & latera horreorum
prohibent gurgulionem: quod genus exitii cum incidit: multi opinātur
arceri posse: si exesæ fruges in horreo uentilentur: & quasi refrigerentur.
Id autem falsissimum est. Neque enim hoc facto expelluntur animalia: sed
immiscentur totis aceruis: qui si maneant immoti summis tantum partibꝰ
infestentur: quom infra mensuram palmi non nascitur gurgulio. longeque
præstat id solum quod iam uitiatum quam totum periculo subiacere. Nā
cum exiget facile est eo sublato quod uitiatum erat: integro inferiore uti.
Hæc & si extrinsecus non tamen intempestiue uideor hoc loco rettulisse.
Torcularia præcipue cellæque oleariæ calidæ esse debent: quia commo/
dius omnis liquor uapore soluitur: ac frigoribus magnis conficitur. Oleū
quod minus prouenit: si congellatur fracesset: ut calore naturali est opus:
qui contigit positione cæli & declinatione: ita non est opus ignibus aut
flammis cū fumo & fuligine sapor olei corrumpitur. Propter quod debet
torcular a meridiana parte inlustrari: necesse ne habeamus ignes lucernā/
que adhibere: cum premetur olea. Cortinale ubi defrutum fiat: nec an/
gustum: nec obscurum sit: ut sine incommodo minister: qui sapam deco/
quet: uersari possit. Fumarium quoque: quod materia si non sit iam pridē
cæsa festinato siccetur: in parte rusticæ uillæ fieri potest uinctum rusticis
balneis. Nam eā quoque refert esse: in quibus familia: sed tamen
feriis lauetur. Neque corporis robori conuenit frequens usus earum.
Apothecæ recte superponentur his locis: unde plerunque fumus exo/
ritur: cum uina celerius uetustescunt: quæ fumo quodam genere præ/
coquem maturitatem trahunt. Propter quod aliud tabulatum esse debe/
bit: quo admoueantur: ne rursus nimia suffumatione medicata sint:

quod ad uillæ ſitum partiumq; eius diſpoſitionem ſatis dictum eſt. Circa uillã deinceps hæc eẽ oportebit: furnũ & piſtrinum: quantum futurus nu/merus colonorum poſtulauerit. Piſcinas minime duas: alteram quæ anſeribus pecoribuſque ſeruiat. Alteram in qua lupinum uimina & uirgas atq; alia quæ ſunt uſibus noſtris apta maceremus. Sterquilinia quoque duo ſit. Vnum quod noua purgamenta recipiat: & in annum conſeruet. Alterum ex quo uetera uehantur. Sed utrunque more piſcinarum deuexum leni cliuo & eſtructum pauimentum quæ ſolo ne humorem tranſmittant. Plurimum enim refert non adſiccato ſucco fimum uires continere: & aſſiduo macerari liquore: ut ſiqua interiecta ſint ſtramentis aut paleis ſpinarum uel graminum ſemina intereant: nec in agrum exportata ſegetes herbidas reddant. Ideoque periti ruſtici quicquid ouilibus ſtabuliſque conuerſum progeſſerunt: ſuperpoſitis uirgis tegunt: nec areſcere ſolis ĩcurſu patiun/tur. Area ſi competit ita conſtituenda eſt: ut uel a domino uel certe a pro/curatore deſpici poſſit. Eaque optima eſt in ſilice conſtructa: ꝙ & celeri/ter frumenta deteruntur: non cedente ſolo pulſibus ungularũ tribularũq; & eadem euentilata mundiora ſunt: lapilliſque carent & glebulis: quas p trituram fere terrena remittit area. Huic autem nubilarium applicari de/bet: maximeque in italia propter inconſtantiam cæli: quo collata ſemi/trita frumenta protegantur: ſi ſubitaneus imber inceſſerit. Nam in tranſ/marinis quibuſdam regionibus: ubi æſtas pluuia caret: ſuperuacuum eſt. Pomaria quoque & hortos oportet ſepto circundari & eſſe ĩ propinquo: atque ea parte quo poſſit omnis ſtercorata colluuies cohortes balneario/runque: & oleis expreſſa amurcæ ſanies refluere. Nam quoq; eiuſmodi la/ctatur alimentis & olus & arbor.

DE Officiis patriſſamilias. Caput. vii.

h Is omnibus ita uel acceptis uel compoſitis præcipua cura domini requiritur: cum in cæteris rebus: tum maxime in hominib⁹. Atq; hi uel coloni uel ſerui ſunt: & aut ſoluti aut uincti. Comiter agat cum co/lonis facilemque ſe præbeat. Auarius opus exigat q̃ penſiones: quom & minus id offendit: & tamen in uniuerſum magis prodeſt. Nam ubi ſedu/lo colitur ager: plerunque compendium. Nunq̃ niſi ſi cæli maior uis aut prædonis inceſſit: detrimentum affert: eoque remiſſionem colonis petere non audet. Sed nec dominus in una quaque re: cum colonum obligauerit tenax eſſe iuris ſui debet: ſicut in diebus pecuniarum: ut lignis & cæteris paruis acceſſionibus exigendis: quarum cura maiorem moleſtiam q̃ im/penſam ruſticis affert. Nec ſane eſt uindicandum nobis quicquid licet. Nam ſummum ius antiqui ſummam putabant crucem. Nec rurſus in to/tum remittendum: quom uel optima nomina non appellando: fieri ma/la fœnerator Alphius dixiſſe ſeueriſſime fertur. Sed ipſe noſtra memoria

ueterem consularem uirumque opulentissimum. P. Volusium asseuerantē audiui fœlicissimum fundum esse: q colonos indigenas hēret: & tamquā in paterna possessione natos iam inde a cunabulis longa familiaritate re/tineret. Ita certe mea fert opinio rem malam esse frequentem locationem fundi: peiorem tamen urbanum colonum: qui per familiam mauult agꝛ quam per se colere. Seserna dicebat ab eiusmodi homine fere pro merce/de litem reddi. Propter quod operam dandam esse: ut & rusticos & eosdē assiduos colonos retineamus: cum aut nobis metipsis non licuerit: aut p domesticos colere non expedierit. quod tamen non euenit nisi in his re/gionibus: quæ grauitate cæli: solique sterilitate uastantur. Cæterum cum mediocris adest & salubritas & terræ bonitas: nunquam non ex agro plus sua cuique cura reddit: quam coloni: nunquam non etiam uillici: nisi si maxima uel negligentia serui uel rapacitas interuenit. Quæ utraque pec/cata plerumque uitio domini uel comitti uel foueri nihil dubium est: cum liceat aut cauere ne talis præficiatꝰ negotio: aut iā præpositus ut submo/ueatur curare. In longinquis tamē fūdis: ī quos non est facilis excursus patrissfamilias: cum omne genus agri tollerabilius sit sub liberis colonis: q̄ꝫ sub uillicis seruis habere: cum præcipue frumentarium quem minime: sicut uineas aut arbustum colonus euertere potest: & maxime uexant serui qui boues ellocant: eosdemque & cætera pecora male pascunt: nec indu/strie terram uertunt: longeque plus īputant seminis iacti q̄ꝫ quod seuerīt. Sed nec quod terræ mandauerint sic adiuuant: ut recte proueniat. Idque cum in aream contulerunt: per trituram quotidie minuunt uel fraude uel negligentia. Nam & ipsi diripiunt: & ab aliis furibus non custodiūt. Sed nec conditum cum fide rationibus inferunt: Ita ut & actor & familia pec/cent: & ager sæpius infametur: Quare talis generis prædium si (ut dixi) domini præsentia cariturum est: censeo locandum.

DE Pecore & pecorum magistris. Ca. viii.

PRoxima est cura de seruis: cui quemque officio præponere conue/niat: quosque & qualibus operibus destinare. Igitur præmoneo ne uillicum ex eo genere seruorum: qui corpore placuerunt: instituamus: ne ex eo quidem ordine: qui urbanas ac delicatas artis exercuerit. Socors & somniculosum genus id mancipiorum ociis campo circo theatris aleæ popinæ lupanaribus consuetum: nunquam non easdem ineptias somniat. quas cum in agricultura transtulit: non tantum in ipso seruo: quantum in uniuersa re detrimenti dominus capit. Eligendus est rusticis operibus ab infante duratus & inspectus expimentis. Si tamen is non erit: de iis prae/ficiatur: qui seruitutem laboriosam tolerauerunt. Iamque qui transcēderit aetatē primae iuuētae: nec dum senectutis attigerit: illa ne & auctoritatē detrahat ad ipiū: quom maiores dedignentur parere adulescētulo. Haec

nec laboriosissimo succunbebat operi. Mediae igitur sit aetatis & firmi ro/
boris: peritus rerũ rusticarũ aut certe maximae curae: quo celerius addis/
cat. Nam non est nostri negotii alterum imperare & alterum docere.
Neq; enim recte opus exigere ualet: qui quid: aut qualiter faciendum sit:
ab subiecto discit. Potest etiam illitteratus tenacissimae memoriae rem
satis commode administrare. Eiusmodi uillicum Cornelius Celsus ait: sae/
pius nummos domino q̃ librum afferre: quia nescius litterarum: uel minus
possit rationes confingere: uel per alium propter conscientiam fraudis ti/
mere. Sed qualicunque uillico conturbernalis mulier assignata est: quae
contineat eum: & in quibusdam rebus tamen adiuuet. Eidem actori prae/
cipiendum est: ne conuictum cum domestico: multoque minus cum ex/
tero habeat. Nonnunquam tamen eum quem assidue sedulum & fortem in
operibus administrandis cognouerit: honoris causa mẽsae suae die festo
dignetur adhibere. Sacrificia nisi ex praecepto domini ne fecerit. Aruspi/
ces sagasque quae utraque genera uana superstitione rudis animos ad im/
pensas ac deinceps ad flagitia compellunt: ne admiserit. Neque urbem:
neque ullas nundinas nouerit: nisi emendae uendendaeue pertinentis ad
se rei causa. Villicus enim (quod ait Cato) ambulator esse non debet: nec
egredi terminos: nisi ut addiscat aliquam culturam: & si ita in uicino est:
ut cito remeare possit. Semitas nouosque limites in agro fieri non patia/
tur. Non hospitem nisi amicum familiaremque domini necessarium rece/
perit. Ab his arcendis ita exhortandus est: ac instrumenti ferramẽtorũq;
curam ut duplicia q̃ numerus seruorum exigit refecta & reposita custodi/
at: ne quid a uicino petendum sit: quia plus in operis seruorum: q̃ ĩ pre/
cio rerũ eiusmodi consumitur. Cultam uestitamq; familiam: magis utiliter
q̃ delicate habeat: munitamq; diligenter a uento frigore pluuiaq;: quae
cuncta prohibentur pellibus manicatis: centonibus confectis uel sagis cu
culis. Si id fiat nullus dies tam intolerabilis est: quo non sub diuo moliri
aliquid possit. Nec tantum operis agrestis sit artifex: sed animi quantum
seruile patitur ingenium uirtutibus instructus: ut neque remisse neq; cru/
deliter imperet. Semperq; aliquos ex melioribus foueat: parcat tamen eti/
am minus bonis: ita ut potius timeant eius seueritatem: q̃ crudelitatẽ de/
testentur. Id contingere poterit: si maluerit custodire subiectos ne peccẽt.
q̃ negligentia sua committere ut puniat delinquentis. Nulla ẽ autẽ maior
uel nequissimi hominis custodia: q̃ operis exactio: ut iusta reddantur: ut
uillicus semp se representet. Sic. n. ut magistri singulorum officiorum sedu/
lo munia sua exequantur. Sed caeteri post fatigationem opis quieti ac so/
mno potius q̃ deliciis operam dabunt. Iam illa uetera: sed optimi moris:
quae nunc exoleuerunt: utinã possit optinere: ne conseruo ministro quoq;
nisi in re domini utatur: ne cibum nisi in conspectu familiae capiat: neue

alium quam qui cæteris præbetur. Sic enim curabit: ut & panis diligēter confiat: & reliqua salubriter apparentur. Ne extra fines nisi a se missum progredi sinat. Sed nec ipse mittat nisi magna necessitate cogente. Neue negocietur sibi: pecuniamque domini aut animalibus aut rebus aliis ꝑ mercalibus occupet. Hæc. n. negotiatio curam uillici auocat: nec unquam patietur eū cū rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exiget rem pro nummis ostendit. In uniuersum tamen hoc maxime optinendum ab eo ē: ne quid se putet scire quod nesciat: quaeratque semper addiscere quod ignorat. Nam cum multum prodest rite quid facere: tum plus obest perperam fecisse. Vnum enim ac solum domīatur in rusticatione: quicq̄d exigit ratio culturæ semel facere: quippe cum emendatur uel imprudentia uel negligentia iam res ipsa decoxit. Nec in tantum postmodū exuberat: ut & rem amissam restituat & quæstum temporum præteritorū resarciat. In cæteris seruis hæc fere præcepta seruanda sunt: quæ ne custodisse nō pœnitet: ut rusticos q modo non incommode se gessissent: sæpius quam urbanos familiarius alloquerer: & a comitate domini leuari perpetuum laborem eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarier: & plus ipsis iocari permittere. Iam illud sæpe facio: ut quasi cum peritiorib⁹ de aliq̄b⁹ operibus nouis deliberem: & per hoc cognoscam cuiusque ingenium quale quamque est prudens. Tum etiam libentius eos id opus aggredi uideo: de quo secum deliberatum & consilium ipsorum susceptum putāt. Nam illa solemnia sunt omnibus circumseptis: ut ergastuli mācipia recognoscant. Vt explorent: an diligenter uincti sint: an ipsæ sedes custodiæ satis tutæ munitæque sint: Num uillicus aut alligauerit quempiam dn̄o nesciente: aut reuinxerit? Nam utrunque maxime seruare debet: ut & quē paterfamilias tali pœna multauerit: uillicus nisi eiusdem permissu compedibus non eximat. & quem ipse sua sponte uinxerit: antequam sciat dn̄s: non resoluat: tantoque curiosior inquisitio patrisfamilias debet esse pro tali genere seruorum: ne aut in uestiariis: aut in cæteris præbitis īiuriose tractentur: quanto & pluribus subiecti ut uillicis operum magistris: ut ergastulariis magis obnoxii perpetiendis iniuriis: & rursus sæuitia atque auaricia læsi magis timendi sunt. Itaque diligens dominus: cum & ab ipsis: tum & absolutis: quibus maior est fides: quærit an ex sua constitutione iusta percipiāt. Atque ipse: panis potionisque probitatem gustu suo exploret: uestem manicas pedumque tegmina recognoscat. Saepe etiam quaerendi potestatē faciat de his: qui aut crudeliter eos: aut frauduleter infestēt. Nos quidem aliquādo iuste dolētes tam uīdicamus: q̄ꝫ aniaduertimus in eos. q seditionibus familiam concitant: qui calūniāt magistros suos. Et rursus premio prosequimur eos: qui strenue atque industrie se gerunt. Fœminis quoque fœcundioribus: quaꝝ ī sobole certus numerus

honorari debet: ocium nonnunq; & libertatem dedimus: cum plures edu cassent. Nam cui tres erant filii uacatio: cui plures libertas quoq; contingebat. Hæc & iusticia & cura patrissfamilias multum confert augendo pri/monio. Sed & illa memierit: cum e ciuitate remeauerit: deos penatesſ adorare. Deinde si tempestiuum erit confestim: si minus postero die fines oculis perlustrare. Omnis partis agri reuisere atq; æstimare: nunquid absentia sua de disciplina & custodia remiserit. Num aliqua uitis: nun arbor: nũ fruges absint. Tum etiam pecus & familiam recẽseat. Fundiq; instrumentum & supellectilem: quæ cuncta si per pluris annos facere instituerit bene moratam disciplinam: cum senectus aduenerit: optinebit. Nec erit ulla eius ætas annis ita confecta: ut spernatur a seruis.

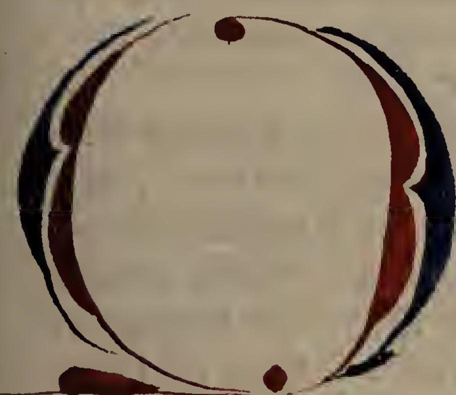
Qualis corporaturæ mancipia cuiq; operi cõtribuẽda sunt. Ca. ix.

Dicendum etiam est quibus operibus quenque habitũ corporis aut animi contribuendum putemus. Magistros pecoribus oportet præponere sedulos ac frugalissimos. Ea res utraq; plusquam corporis statum roburque confert huic negotio: cum id ministerium custodia diligentis & artis officium est. Bubulco q̃uis necessaria: non tamen satis est indoles mentis: nisi cum uastitas uocis & habitus metuendum pecudibus effecit. Sed temperet uires clæmentia: quom terribilior debet esse q̃; sæuior: ut & obsequantur eius imperiis: & diutius perennent boues non confecti uexatione simul operum uerberumque. Sed quæ sint magistrorum munia quæque bubulcorum: suo loco repetam. Nunc ãmonuisse satis est: nihil ĩ his: in illis plurimum referre uires & proceritatem. Nam longissimũ quẽque aratorem (sicut dixi) faciemus: & propter id quod pauloante rettuli: & q: in re rustica nullo minus opere fatigatur prolixior: quia in arando stiuæ pene rectus innititur mediastinus qualiscunque status possit esse: dummodo perpetiendo labori sit idoneus. Vineæ non sic altos: quomodo latos & lacertosos uiros exigunt. Nam is habitus fossuris & putationibus cæterisque earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio q̃; in cæteris agricolatio frugalitatem requirit: quia & in turba & sub monitore uinitor opus facere debet. Ac plerunq; uelocior animus est improborum: q̃; desiderat huius operis conditio: non solum enim fortem: sed & acuminis strenui ministrum postulat. Ideoq; uineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiusdem agilitatis homo frugi non meliusq; neq̃; faciet. Hoc interposui: ne quis existimet in ea me opinione uersari: qua malim p noxios q̃; p ĩnocẽtis rura colere. Sed & illud censeo ne confundantur opera familiæ: sic ut omnes omnia exequãtur. Nam id minime cõducit agricolæ: seu qa nemo suũ ꝓpriũ eẽ aliq; credit op⁹: seu qa cũ enix⁹ ẽ non suo: sed communi officio proficit: liberq; labori multum se subtrahit Nec tamen uiritim malefactum deprehenditur: quod fit a multis: ꝓpter

quod separandi sũt aratores a uinitoribus : uinitores ab aratoribus: eisq; mediastinae classes etiam non maiores quam denum hominum faciũdae: quas decurias appellauerunt antiqui: & maxime probauerunt: quod is numeri modus ĩ opere commodissime custodiret : nec praeuntis monitoris diligentiam multitudo confunderet. Itaque si latior est ager: in regiones deducendæ sunt hæ classes: diuidundumque ita opus : ut neque singuli biniue sint : quom dispersi non facile custodiuntur. Nec tamen supra decem: ne rursus ubi nimia turba sit : id opus ad se pertinere singuli non existiment. Hæc ordinatio non solum concitat æmulationem : sed & deprehendit ignauos. Nam cum certamine opus excitetur : tum in cessantis animaduersio iusta & sine querela uidetur adhiberi. Sed nimirum dũ quæ maxime prouidenda sunt agricolæ futura præcipimus: de salubritate : de uia: de uicino: de aqua: situ uillæ: fũdi modo : colonorum & seruorum generibus: officiorũ opũq; distributione: tẽpestiue p hæc ad ipsũ iã terræ cultum peruenimus: de quo pluribus libro in sequente mox disseremus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE REI RVSTICAE LIBER SECVNDVS.

Terram nec senescere nec fatigari: si stercoretur. Cap. i.

VAERIS EX ME PVBLI SILVINE quod ego sine cunctatione non recuso docere: cur priore libro ueterum opinionẽ fere oĩum : qui de cultu agrorum locuti sunt : a principio cõfestĩ repulerĩ: falsamq; sententiã repudiauerim censentium longo æui situ: longique iam temporis exercitatione fatigatam & effœtã humum consenuisse. Nec te ignoro cum & aliorũ illustrium scriptorum: tum præcipue Tremellii auctoritatem uereri : q cum plurima rusticarum rerum præcepta simul eleganter & scite memoriæ prodiderit : uidelicet illectus nimio fauore priscorũ de simili materia disserentium: falso credidit parentem omnium terram: sicut muliebrem sexum ætate ãnili iãm confectam progenerandis esse fœtibus inhabilem. Quod ipse quoque confiterer : si in totum nullæ fruges prouenirent. Nã & hominis tum demum declaratur sterile senium: non cum desinit mulier trigeminos aut trigeminas parere: sed cum omnino nullum conceptum edere ualet. Itaque transactis iuuentæ temporibus : etiam si longa uita superest: partus tamen annis denegatus nõ restituitur. At e contrario seu sponte: seu quolibet casu derelicta humus: cum est repetita cultu magno

fœnore cessatorum colono respondet. Non ergo est exiguarum frugum causa terrae uetustas: si modo cum semel inuasit senectus: regressum non habet: nec reuirescere aut repubescere potest: sed ne lassitudo quidem soli minuit agricolae fructum. Neq; enim prudentis est adduci tanq; in hominib' nimiae corporis exercitationi: aut oneris alicuius pondere: sic cultibus & agitationibus agrorum fatigationem succedere. Quid ergo ē inquis quod asseuerat Tremelius intacta & siluestria loca. cum primū cœperint cultu exuberare. mox deinde non ita respondere labori colonorum? Videt sine dubio quid eueniat: sed cur ita accidat: non peruidet. Neque enī iccirco rudis & modo ex siluestri habitu in aruum transducta fœcundior haberi terra debet: q̄ fit requietior & iunior: sed q̄ multorum annorum frondibus & herbis quas suapte natura progenerabat: uelut saginata largioribus pabulis facilius edendis educandisque frugibus sufficit. At cum perruptae rastris & aratris radices herbarum ferroq; succisa nemora frōdibus suis desierunt alere matrem: quaeque temporibus autumni frutetis & arboribus delapsa folia superiaciebantur: mox conuersa uomeribus & inferiori solo quod plerunq; est exilius permixta assumpta sunt: sequitur ut destituta pristinis alimentis macrescat humus. Non igitur fatigatione quemadmodum plurimi crediderunt: nec senio: sed nostra scilicet inertia minus benigne nobis arua respondent. Licet enim maiorem fructum percipere: si frequenti & tempestiua & modica stercoratione terra refoueat: de cuius cultu dicturus nos priori uolumine polliciti iam nunc disseramus.

Quot sint genera terreni. Cap. ii.

Calidissimi rusticarum rerum genera terreni tria esse dixerunt campestre: collinum: montanum. Campum non æquissima situm planitie nec perlibrata: sed exigue prona. Collem clæmēter & moliter assurgētem. Montem sublimem & asperum: sed nemorosum & herbidum maxime probauerunt. His autem generibus singulis senæ species contribuuntur. Soli pinguis uel macri: soluti uel spissi: humidi uel sicci. Quæ qualitates inter se mixtæ uicibus & alternatæ plurimas efficiunt agrorum uarietates Eas enumerare non est artificis agricolæ. Neque enim artis officium est per species: quæ sunt innumerabiles: euagari: & ingredi per genera quæ possunt & cogitatione mentis & ambitu uerborum facile copulari. Recurrēdū est igitur ad qualitatem inter se diffidentium: quasi quasdam coniunctiones: quas græci σνζνγιασ εναντιοτητων: nos discordantiū comparationes tolerabiliter dixerimus. Atq; ēt significandum est ex omnibus: quæ terra progeneret: plura campo magis q̄ colle: plura pingui solo q̄ macro lætari. De siccaneis & riguis non comperimus utra numero uincant: cum utique pene infinita sunt: quæ siccis: quæq; humidis locis gaudent: sed ex his nihil non melius resoluta humo: q̄ densa preuenit.

Varia terra genera

Quod noſter quoque Virgilius cum & alias fœcundi arui laudes rettu/
liſſet adiecit:
Et cui putre ſolum: nāq; hoc imitantur arando.
Neq; enim aliud ē colere: q̄ reſoluere & fermētare terrā: ideoq; maxīos
quæſtus ager præbet. Idem pinguis ac putris: quia cum plurimū reddat:
minimum poſcit: & quod poſtulat exiguo labore atque impenſa cōficitur.
Præſtantiſſimum igitur tale ſolum iure dicatur. Proximum deinde huic
pinguiter denſum: quod impenſam coloni laboremque magno fœtu re/
muneratur. Tertia eſt ratio loci rigui: quia ſine impenſa fructum reddere
poteſt. Hanc primam Cato eſſe dicebat: qui maxime reditum pratorum
cæteris anteponebat. Sed nos de agitatione terræ non loquimur: non de
ſitu. Nullum deterius habetur genus: quam quod eſt ſiccū pariter & dēſū
& macrum: quia cum difficulter tractetur: tū ne tractatū qdē gratiā re/
fert: nec relictis pratis uel paſcuis abunde ſufficit. itaq; hic ager ſiue
exercetur: ſeu ceſſat: colono eſt pœnitendus ac tāq; peſtilēs refugiēdus.
Nam ille mortē facit: hic teterrimā comitē mortis famē. Si tamen græcis
camœnis habemus fidem clamitātib⁹ λιμω οικτιστον θανειν. Sed
nunc potius uberioris ſoli meminerimus: cuius demonſtrāda eſt duplex
tractatio culti & ſilueſtris: De ſilueſtri regione in aruorum formam diri/
genda prius dicemus: quom eſt antiquius facere agrum q̄ colere. Incultū
igitur locum conſideremus: ſiccus an humidus: nemoroſus arboribus an
lapidibus confragoſus: iunco ne ſit an gramine ueſtitus: ac filicib⁹ aliiſue
fructetis impeditus. Si humidus erit: abūdantia uliginis ante ſiccet̄ foſſis.
Earum duo genera cognouimus: cæcarum: & patentium. Spiſſis atque
cretoſis regionibus apertæ relīquunt̄. At ubi ſolutior humus eſt: aliquæ
fiunt patentes: aliquæ etiam occæcantur ita: ut ī eas ora hiantium foſſaꝝ
competant: ſed latius apertas ſumma parte decliueſque: & ad ſolum coar/
tatas imbricibus ſupinis ſimiles facere conueniet. Nam quarum recta
ſunt latera: celeriter aquis uitiantur: & ſuperioris ſoli lapſibus replentur.
Opertæ rurſus occæcari debebunt: ſulcis in altitudinem tripedaneam
depreſſis: qui cū parte dimidia lapides minutos uel nudam glaream rece/
perint: æquentur ſuperiecta terra: quæ fuerat effoſſa. Vel ſi nec lapis erit
nec glarea: ſarmentis connexus uelut funis informabitur in eam craſſi/
tudinem. quam ſolum foſſæ poſſit anguſte quaſi accommodatam coar/
tatamque capere. Tum per imum contendetur: ut ſuper calcatis cupreſſiis
uel pineis aut (ſi eæ non erūt) aliis frondibus terra contegatur: ī pīcipio
atque exitu foſſæ more ponticulorum binis ſaxis tantummodo pilarum
uice conſtitutis & ſingulis ſuperpoſitis: ut eiuſmodi conſtructio ripam
ſuſtineat: ne præcludatur humoris illapſus atque exitus. Nemoroſi
frutetoſique tractus duplex cura eſt: uel exſtirpandis radicitus arboribus

& remouendis : uel (si raræ sunt) tantum succidendis incendendisque & in arandis. At saxosum facile est expedire lectione lapidum: quorũ si ma/ gna est abundatia: uelut quibusdam substructionibus partes agri sunt oc/ cupandæ : ut reliquæ emundentur : uel in altitudinem sulco depresso la/ pides obruendi. Quod tamen ita faciendum erit : si suadebit operarum uilitas. Iunci & graminis pernicies repastinationem : filicis frequens ex/ stirpatio: quæ uel aratro fieri potest: cum intra biennium sæpius consuul/ sæ moriuntur: celerius etiam si eodem tempore stercores: & lupino uel fa/ ba conferas: ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nanq; constat fili/ cem sationibus & stercoratione facilius interimi. Verum & si subinde na/ scentem falce decidas: quod uel puerile opus est: intra prædictum tempus uiuacitas eius absumitur. Sed iam expediendi ruris agricolationem seqtur cultorum noualium cura: de qua mox quid censeam profitebor. Siquæ autem discenda sunt aruorum studiosis præcepero. Plurimos antiquorũ qui de rusticis rebus scripserunt: memoria repeto quasi confessa nec du/ bia signa pinguis ac frumentorum fertilis agri prodidisse : dulcedinem soli propriam herbarum : & arborum prouentum nigrum uel cinereũ. de cæteris ambigo. De colore satis admirari non possum cum alios: tam Cor nelium Celsum non solum agricolationis : sed uniuersæ naturæ pruden/ tem uirum sic & sententia & uisu deerrasse : ut oculis eius tot paludes: tot etiam campi salinarum non occurrerent : quibus fere contribuuntur prædicti colores Nullum enim temere uidemus locum: qui modo pigrũ contineat humorem: non eundem uel nigri uel cinerei coloris : nisi forte in eo fallor ipse quod non putem : aut in solo limosæ paludis & uliginis amaræ: aut in maritimis areis salinarum gigni posse iacta frumenta. Sed est manifestior hic antiquorum error : q̃ ut pluribus argumentis conuin/ cendus sit: Non ergo color tanq̃ certus auctor testis est bonitatis aruorũ. Et ideo frumentarius ager: id est pinguis magis aliis qualitatibus æstimã/ dus est. Nam ut fortissimæ pecudes diuersos & pene innumerabiles: sic e/ tiam robustissimæ terræ plurimos & uarios colores sortitæ sunt. Itaq; cõ/ siderandum erit: ut solum quod ex colore destinamus: pingue sit. Per se tamen id parum est: si dulcedine caret. Quod utrũq; satis expedita nobis ratione contingit discere. Nam perexigua conspergitur aqua gleba : ma/ nuque subigitur. At si glutinosa est: q̃uis lenissimo tractu pressa inhære/ scit: & picis in morem ad digitos lentescit habendo: ut ait Virgilius. Ea/ demq; illisa humo non dissipatur. Quæ res admonent nos inesse tali ma/ teriæ naturalem succum & pinguitudinem. Sed si uelis scrobibus egestam humum recondere & recalcare: cum aliquo quasi fermento abundauerit: certum erit esse eam piguem: cum defuerit exilem: cum æquauerit medio/ cre. q̃q̃ ista quae nũc rettuli: nõ tã uera possĩt uideri si sit pullula terra :

quæ melius prouentu frugum approbatur. Saporem quoque sic digno scemus. Ex ea parte agri: quæ maxime displicebit. effossæ glebæ: et ĩ fictili uase madefactæ dulci aqua promisceãtur: ac more fæculenti uini diligenter colatæ gustu explorentur. Nam qualem traditum ab eis rettulerit humor saporem: talem esse dicemus eius soli. Sed citra hoc expĩmtũ multa sunt: quæ & dulcem terram & frumentis habilem significent: ut iũcus & calamus gramẽ & trifoliũ ebulũ rubi pruni siluestres & alia cõplura quæ etiam indagatoribus aquarum: non tamen nisi dulcibus terræ uenis educantur. Nec contentos esse nos oportet prima specie summi soli: sed diligenter exploranda est inferioris materiæ qualitas: terrena nec ne sit. Frumentis autem sat erit: si æque bona suberit bipedana humus. arboribus altitudo quattuor pedum abunde est. Hæc cum ita explorauerimus: agrum sationibus faciundis expediemus. Is autem non minimum exuberat: si curiose & scite subigitur. Quare antiquissimum est formam huius operis conscribere: quam uelut sectam legemque in proscindendis agris sectantur agricolæ. Igitur in opere boues arte iunctos habere conuenit: quo speciosius ingrediantur: sublimes & elatis capitibus: ut minus colla eorum labefactentur: iugumque melius aptum ceruicibus insidat. Hoc enim genus iuncturæ maxime probatum est. Nam illud quod in quibusdam prouinciis usurpatur: ut cornibus illigetur iugum: fere repudiatum est ab omnibus: qui præcepta rusticis conscripserunt: neque inmerito. plus enim queunt pecudes collo & pectore conari: quam cornibus. Atq; hoc modo tota mole corporis: totoq; pondere nituntur. At illo retractis & resupinis capitibus excruciantur: ægreq; terræ summam partem leui admodum uomere sauciant. Et ideo minoribus aratris moliuntur: qui nõ ualent arte perfossam noualium terram rescindere. Quod cum fit omnib⁹ uirentibus plurimum confertur. Nam penitus aruis sulcatis maiore ĩcremento segetum arborũq; fœtus grandescunt. Et in hoc igitur a Celso dissentio: q reformidans impensam: quæ scilicet largior est in amplioribus argumentis censet & exiguis uomeribus & dentalibus terram subigere: quo minoris formæ bubus administrari id possit: ignorans plus esse reditus in ubertate frugum: q̃ impendii si maiora mercemur armenta: præsertim in italia: ubi arbustis atq; oleis cõsitus ager altius resolui ac subigi desiderat: ut & summae radices uitium olearumque uomeribus rescidãt: quae si maneant frugibus obsint: & ĩferiores penitus subacto solo facilius capiãt humoris alimentũ. Potest tamen illa Celsi ratio numidiae & aegypto conuenire: ubi plerũq; arboribus uiduum solum frumentis seminat̃. Atque eiusmodi terram pinguibus harenis putrem uelut cinerem solutã: quamuis lenissimo dente moueri satis est. Bubulcum autem per proscissũ ĩgredi oportet: alternisq; uersib⁹ obliquũ tenere aratrum: & alteris recto

plenoq; fulcare: sed ita necubi crudum solum & immotum reliquat: quod agricolæ scãnum uocant. Boues cum ad arborem uenerint: fortiter retine re ac retardare. ne in radicem maiore nisu uomis ĩpactus colla cõmoueat. Neue aut cornu bos ad stipitem uehementius offendat: aut extremo iugo truncum delibet: ramumq; deplantet uoce potius: q̃ uerberibus terreat. Vltima quae sint opus recusantibus remedia plagae nũq̃ stimulo lacessat. Iuuencumq; reste tractum calcitrosumq; eum reddit. Nonnũq̃ tñ admoneat flagello. Sed nec in media parte uersurae cõsistat. Detq; requiem in summa: ut spe cessandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem: q̃ pedum centum uiginti contrarium pecori ẽ: quom plus aequo fatigatur: ubi hunc modum excessit. Cum uentum erit ad uersuram: in priorem partem iugum propellat: & boues ibibeat: ut colla eorum refrigescant: quae celeriter conflagrant: nisi assidue stringãtur: & ex eo tumor ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra q̃ uomere bubulcus utatur: & praefactas stirpes: summasq; radices: quibus ager arbusto consitus implicatur: omnis refodiat: ac persequatur.

¶ Quae cura adhibenda sit bubus ab opere disiunctis. Cap. iii.

BOues cum ab opere disiunxerit sustrictos confricet: manibusq; conprimat dorsum: & pellem reuellat: nec patiatur corpori adhærere: quia & genus morbi maxime est armentis noxium. Colla subigat: merũq; faucibus (si æstuauerint) infundat. Satis autem est singulis uini sextarios præbere. Sed ãte ad præsepia boues religari non expedit: q̃ sudare atque anhelare desierint: cum deinde tempestiue potuerint uesci: non multum nec uniuersum cibum: sed partibus & paulatim præbere conuenit. Quem cum assumpserint ad aquam duci oportet: sybiloque allectari: quo libentius bibant: tum demum reductos largiori pabulo sartiari. Hactenus de officio bubulci dixisse habunde est: sequitur ut tempora quoq; subigendi arui præcipiamus.

¶ Quo anni tempore campi arandi sint: & quomodo. Cap. iiii.

PIngues campi qui diutius continent aquam: præscindendi sunt ãni tempore iam incalescente: cum omnis herbas ediderint: neque adhuc earum semina maturierint: sed tam frequentibus densisque sulcis arandi sunt: ut uix dinoscatur in utram partem uomer actus sit: quom sic omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed cum pluribus iterationibus sic resoluatur ueruactum in puluerem: ut uel nullam uel exiguam desideret occationem: cum seminabimus. Nam ueteres romani dixerunt male subactum agrum: qui satis frugibus occandus sit. Cum porro an recte aretur: frequenter explorare debet agricola. Nec tantum uisu quis fallitur nonnunq̃ superfusa terra latentibus scamnis: uerum etiam tactu. qui minus decipitur: Cum solidi rigoris Admota pertica Tranuersis Sulcis

inferitur. Ea si aequaliter ac sine offensatione penetrauit: manifestum est totum solum deinceps esse motum. Sin autem subeunti durior aliqua pars obstitit: crudum ueruactum esse demonstrat. Hoc cum saepius bubulci fieri uident: non committunt scamna facere. Igitur uliginosi campi pro/scidi debēt post idus mēsis aprilis. Quo tempore cum arati fuerint diebus interpositis circa solsticium: quod est nonum uel octauum Kalendas iu lias: iteratos esse oportebit: ac deinde circa septembris Kalēdas tertiatos. cum in id tempus ab æstiuo solstitio conuenit inter peritos rei rusticæ nō esse arandum: nisi si magnis (ut fit nōnunquam) subitāeis imbribus: qua/si hibernis pluuiis terra permaduerit. Quod cum accidit nihil ꝓibet quo minus mense iulio ueruacta subigantur. Sed quandocunque arabitur: ob/seruabimus: ne lutosus ager tractetur: neue exiguis nībis seminabimus quam terram rustici uariam cariosamque appellant. Ea est cum post lōgas siccitates leuis pluuia superiorem partem glebarum madefecit: inferiorem non attigit. Nam quæ limosa uersantur arua: toto anno desinunt posse tractari. Nec sunt habilia semēti aut occationi aut sationi. At rursus quæ uaria subacta sunt: continuo triennio sterilitate afficiuntur. Medium igi/tur temperamentum maxime sequantur in arandis agris: ut neque succo careant: neque abundent uligine. Quippe nimius humor ut dixi limosos lutososque reddit. At quæ siccitatibus aruerunt: expediri probe non pos/sunt. Nam uel respuitur duritia soli dēs aratri. uel siqua parte penetrauit: non minute diffundit humum: sed uastos cespites conuellit: quibus ob/iacentibus īpeditum aruum minus recte potest iterari: quia ponderibus glebarum: sicut aliquibus obstantibus fundamentis uomis a sulco reppel/litur. Quo euenit: ut in itteratione quoque īscamna fiant: & boues iniq/tate operis maxīe multentur. Accedit huc: quod omnis humus quamuis lætissima: tamen īferiorem partem ieiuniorem habet: eamque attrahunt excitatæ maiores glebæ. Quo euenit: ut īfecundior materia mixta pīguio/ri segetem minus uberem reddat: tum etiam ratio rustica aggrauat̃ exiguo profectu operis. Iusta enim fieri nequeunt: cum induruit ager. Itaque sic/citatibus censeo: quod iā proscissum est: iterare: pluuiamq; operiri: quæ madefacta terra facilem nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quattuor operis expeditur: Nā commode ꝓscīditur duabus. Vna iterat̃. Tertiatur dodrante. In liram stati redigitur quadrante opere. Liras autē rustici uocant easdem porcas: cum sic aratum est: ut inter duos latius di/stantis sulcos medius cumulus siccam sedem frumentis præbent. Colles pinguis soli peracta satione trimestrium mense martio: si uero tepor cæli siccitasque regionis suadebit: februario statim ꝓscindendi sunt. Deinde de aprili medio usque in solstitium iterandi tertiandiq;. Septembri circa æquinoctium ac totidem operis: quot uliginosi campi excolitur iugerum

talis agri. Sed in arando maxime eſt obſeruandum ſemper ut tranſuerſus mons ſulcetur. Nam hac ratione diffilcutatis accliuitas infringitur: laborque pecudum & hominum commodiſſime ſic minuitur. Paulum tamen quotienſque iterabitur: modo in elatiora: modo in depreſſiora cliui obliquum agi ſulcum oportebit: ut in utranque partem reſcindamus: nec in eodem ueſtigio terram moliamur. Exilis ager planus: qui aquis abundat: primum aretur: ultimam partem menſis auguſti. Subinde ſeptembri ſit iteratus paratusq; ſementi circa æquinoctium. Expeditior autem labor eiuſmodi ſoli ē: eoq; pauciores īpēdūtur operæ: nam tres uni iugero ſufficiunt. Item graciles cliui non ſunt æſtate arandi: ſed circa ſeptenbres Kalendas: quom ſi ante hoc tempus proſcinditur: effœta & ſine ſucco hum⁹ æſtiuo ſole peruritut: nullaſq; uirium reliquias habet. Itaque optime inter Kalendas & idus ſeptembris aratur: ac ſubinde iteratur. ut primis pluuiis æquinoctialibus conſeri poſſit. Neq; in lira ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.

¶ Exilis terra quomodo ſtercoretur. Caput. v.

PRius tamen q̄ exilem terram iteremus: ſtercorare coueniet. Nam eo quaſi pabulo gliſcit. In campo rarius: in colle ſpiſſius acerui ſtercoris inſtar quinq; modiorum diſponuntur: atq; in plano pedes interualli quoquo uerſus octo: in cliuo duobus minus relinqui ſat erit. Sed id nobiſ decreſcente luna fieri placet: nam ea res herbis liberat ſegetis. Iugerum autē deſiderat: quod ſpiſſius ſtercoratur uehes quattuor & uiginti: quod uarius duodeuiginti. Diſiectum deīde ꝑtinus ſimū īarari & obrui coueit: ne ſolis halitu uires amittat. Et ut permixta humus prædicto alimēto pinguefcat. Itaq; cum in agro diſpōent̄ acerui ſtercoris: nō debet maior modus eorum diſſipari: q̄ quē bubulci eodem die poſſint obruere.

¶ DE Generibus ſeminum. Caput. vi.

CVm ſemēti terrā docuius præpare: nūc ſeiū gn̄a pſequemur. Prīa & utiliſſima ſūt hoībus frūēta triticum & ſemē adoreū. Tritici gn̄a cō plura cognouimus. Verum ex his maxime ſerendum eſt: quod robus dicitur: quom & pondere & nitore præſtet. Secunda conditio eſt habenda ſiliginis: cuius ſpecies in pane præcipua pondere deficitur. Tertium erit trimeſtre: cuius uſus agricolis gratiſſimus. Nam ubi ꝓpter aquas aliamue cauſam matura ſatio eſt omiſſa: præſidium ab hoc petitur. Id genus eſt ſiliginis. Reliquæ tritici ſpecies: niſi ſiquos multiplex uarietas frugum & inanis delectat gloria: ſuperuacuæ ſunt. Adorei autem plerunq; uidimus in uſu genera quattuor. Far: quod appellat̄ cluſinum cādidioris & nitidi. Far: quod uocatur uēmiculum rutilum atq; alterum cādidum: ſed utrūq; maioris ponderis q̄ cluſinum. Semen trimeſtre quod dicitur halicaſtrū: idq; pondere & bonitate eſt præcipuum. Sed hæc genera tritici & adorei

ꝓpterea custodienda sunt agricolis : cū raro quisquam ager ita situs ē:ut uno semine cōtenti esse possimus: interueniente parte aliqua uel uliginosa uel arida. Triticum autem sicco loco melius coalescit. Adoreum minus infestatur humore.

DE Generibus leguminū. Ca. vii.

LEguminū genera cum sint complura: maxime grata & in usu hominum uidentur faba lenticula pisum phaselus cicer canabis milium panicum sesama lupinum linum etiam & hordeum quia ex eo ptissana est. Item pabulorum optima sunt medica & foenum græcum nec minus uitia. Proxima deinde cicera & eruum & farrago: quæ est ex ordeo. Sed de his prius differemus: quæ nostra causa seminantur: memores antiquissimi præcepti: quo monemur: ut locis frigidis nouissime: tepidis celerius: calidis ocissie metamur. Nūc aūt ꝓīde: ac si tēpatæ regiōi ꝑcepta dabimus

Quod sit seminandi tempus. Ca. viii.

PLacet nostro poetæ adoreum atq; etiā triticum non ante sēinare: q̄ occiderint uergiliæ: quod ipsum numeris sic edisserit.

At si triticeam in messem: robustaq; farra
Exercebis humum: solisq; instabis aristis:
Ante tibi eoæ atlantides abscondantur.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium: quod fere conficitur nono Kalendas octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta ab occasu uergiliarum: qui fit āte diē .viiii. Kal. nouēbr. ad brumæ tempora. Sic enim seruant prudentes agricolæ: ut quindecim diebus priusquam conficiatur bruma: totidemque post eam confectam neq; arent: neque uitem aut arborem putent. Nos quoque abnuimus in agro tēperato& minime humido sementem sic fieri debere. Cæterum locis uliginosis atque exilibus aut frigidis aut etiam opacis plerunque citra Kalendas octobris seminare conuenire: Dum sicca tellure licet: dum nubila pendent: ut prius conualescāt radices frumentorum: quam hibernis imbribus aut gelicidiis pruīsue infestētur. Sed quamuis tempestiue semētis cōfecta erit: cauebitur tamen ut patentis liras crebrosque sulcos aquarios: quos nonnulli elices uocnt: faciamus: & omnem humorem ī colliquias: atque inde extra segetes diriuemus. Nec ignoro quosdam ueteres auctores præcepisse: ne seminarentur agri: nisi cum terra pluuiis permaduisset. Quod ego si tēpestiue cōpetat: magis cōducere agricolæ nō dubito. Sed si (quod euēit nōnunq̄) seri sunt imbres: q̄uis sitiēti solo recte semen cōmittitur. Idque etiam in quibusdam prouinciis: ubi status cæli talis est: usurpatur. Nam quod sicco solo īgestum & īoccatum ē: proīde ac si repositum in horreo non corrumpitur. Atq; ubi uenit imber: multoꝝ dierum sementis uno die surgit. Tremellius quidem asseuerat: priusquam ipleuerit ab auibus aut formicis sata edi. Aestiuis serenitatibus ager aret.

Idq; etiam sæpius nos experti: uerum adhuc esse comperimus. Magis al/ter tamen in eiusmodi agris adoreum q̃ in triticum seritur: quom folli/culũ: quo continet: firmũ & durabilẽ aduersus lõgioris tpris huõrẽ hab&

¶ Quot seminũ modios iugeꝝ postulet: & medicinæ seminũ. Ca. ix.

IVgerum agris pinguis plerunq; modios tritici quattuor: mediocris quinque postulat. Adorei modios nouem si est lætum solum: si me/diocre: decem desiderat. Nam q̃uis de mensura minus auctoribus con/uenit: hanc tamen uideri commodissimum docuit noster usus: quem si quis sequi recusat: utatur præceptis eorum: qui uberem campum in sin/gula iugera tritici: quibus & adorei octo modiis obserere præcipiũt. Atq; hac portione mediocribus agris semina præbenda censẽt. Nobis ne istam quidem quam prædiximus mensuram semper placet seruari: q; eam uari/at aut loci: aut temporis: aut cæli conditio. Loci: cum uel in campis uel collibus frumentum seritur: atq; hic uel pinguibus uel mediocribus uel macris. Temporis: cum auctumno aut etiam ingruente hyeme frumen/ta iacimus. Nam prima sementis rarius serere permittit: nouissima spissius postulat. Cæli: cum aut pluuium aut siccum est. Nam illud idem quod pri ma sementis: hoc quod ultima desiderat. Omne autem frumentum maxi/me campo patente: & ad solem prono apricoque & soluto lætatur. Col/lis enim quamuis granum robustius aliquanto: minus tamen tritici red/dit. Densa cretosaque & uliginosa humus siliginem & far adoreum non in commode alit. Ordeum nisi solutum & siccum locum nõ patitur. Atq; il/la uicibus annorum requietem agitatumq; alterius & q̃ læuissimum uolũt aruum. Hoc nullam mediocritatem postulat. Nam ut pinguissima uel macerrima humo iacitur: illa post continuos imbris: si necessitas exigat: q̃uis adhuc limoso & madente solo sparseris: iniuriam sustinet. Hoc si lutoso conmiseris emoritur. Siliginis autem uel tritici: si mediocriter cre/tosus uliginosusue ager est: etiam paulo plus: q̃ ut prius iam dixi: quinq; modiis ad sationem opus est. At si siccus & resolutus locus: idemq; ul' pi/guis uel exilis est: quattuor: quom e contrario macer tantundem seminis poscit. Nam nisi rare conseritur: uanam & minutam spicam facit. At ubi ex uno semine pluribus culmis fructificauit: etiam ex rara segete dẽsam facit. Inter cætera quoq; non ignorare debemus quantam partem seminis amplius occupari agrum consitum arbusto: q̃ uacuum & apertum. Atq; adhuc de satione autumnali loquimur: hanc enim potissimã dicimus. Sed est altera: cum egit necessitas: semestrẽ uocãt agricolæ. Ea locis prægeli/dis ac niuosis: ubi æstas est humida: & sine uaporibus recte committitur. Cæteris admodum rara respondet: quam tamen ipsã celeriter & utiq; ãte æquinoctium uernum coueniet peragere. Si uero locorum & cæli condi/tio patietur: quanto maturius seuerimus commodius proueniet. Neq;

enim est ullum (sicut multi crediderunt) natura trimestre semen: quippe idem iactum auctumno melius respõdet. Sed sunt nihilominus quædam aliis potiora: quæ sustinent ueris tepores: ut siligo & hordeum galathicũ & halicastrum granumque fabae marsicae. Nam caetera robusta frumẽta semper ante hyemem seri debent in regionibus temperatis. Solet autem salsam nonnunquam & amaram uliginem uomere terra: quæ quamuis matura iam sata manante noxio humore corrumpit: & locis glabrentibus sine ulla stirpe seminum areas reddit. Ea glabreta signis adhibitis notari conuenit: ut suo tempore uitiis eiusmodi medeamur. Nam ubi uel uligo uel aliqua pestis segetem enecat: ibi columbinum stercus: uel si id non est folia cupressi conuenit spargi & iarari. Sed antiquissimum est omnem ĩde humorem facto sulco deducere: aliter uana erunt prædicta remedia. Nõnulli pelle hyænæ satoriam trimodiam uestiunt: atque ita ex ea cũ paulũ ĩmorata sunt semina iaciunt: non dubitantes prouẽtura quæ sic sata sint. Quædam etiam subterraneæ pestes adultas segetes radicibus subsectis enecant. Id ne fiat remedio ẽ aquæ mixtus succus herbæ: quã rustici sedũ appellant: nam hoc medicamine una nocte semina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorem expressum & eiusdem tritã radicẽ diluunt aqua: similique ratione madefacta semina terræ mandãt. Alii hac eadem aqua uel amurca infusa: cum cœpit infestari seges: perfundũt sulcos: & ita noxia animalia summouentur. Illud deincepf præcipiendum habeo: ut demessis segetibus iam in area futuro semini consulamus. Nam quod ait Celsus: ubi mediocris ẽ fructus: optimam quamque spicã legere oportet: separatimque ex ea semen reponere. Cum rursus amplior messis prouenerit: qcqd exteret: caphisterio expurgãdũ erit & sẽp quod ꝓpter magnitudinem ac pondus in imo subsederit: ad semen referuandum. Nã id plurimum prodest: quia quamuis celerius locis humidis: tamen etiam siccis frumenta degenerant: nisi cura talis adhibeatur. Neque enĩ dubiũ est: ex robusto semine posse fieri non robustum. Quod uero protinus exile natum sit: nunquam robur accipere manifestũ est. Ideoq; Virgilius cum & alia: tum & hoc de seminibus præclare sic disseruit.

Vidi ego lecta diu & multo spectata labore
Degenerare tamen: ni mens humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret. sic omnia fatis
In peius ruere: & retro sublassa referri.

Granum autem rutilum siccum & diffissum si eundem colorem interiorẽ habet integrum esse non dubitamus. Quod extrinsecus albidum: ĩtus etiã conspicitur candidum: leue ac uanum intelligi debet. Nec nos tanquam optabilis agricolis fallat siligo. Nam hoc tritici uitium est: & quamuis cãdore præstet: põdere tamẽ uĩcit. Verꝫ in hũido statu cæli recte ꝓueit

& ideo locis manantibus magis apta est. Nec tamen longe nobis aut magna diffilcutate requirenda est. Nam omne triticū solo uliginoso post tertiam sationem conuertitur in siliginem. Proximus est his frumentis usus ordei: quod rustici hexasticum: quidam & cantherinum appellant: quom & alia animalia quæ ruri sunt: melius q̃ triticum pascit: & hominem salubrius q̃ malum triticum pascit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur soluta siccaque terra & uel præualida uel exili: quia cōstat arua segetibus eius macescere: propter quod pinguissimo agro: cuius nimiis uiribus noceri non possit: aut macro nihil aliud committitur. Altero sulco seminari debet post æquinoctium media fere sementi si læto solo si gracili maturius. Iugerum quinque modios occupabit. Idque ubi paulū maturuerit: festinantius q̃ ullum aliud frumentum demetendum erit. Naꝫ & fragili culmo & nulla uestitum palea granum eius celeriter decidit: hisdem que causis facilius teritur q̃ cætera. Sed quom eius messem sustuleris optimum est noualia pati anno cessare: si minus stercore saturare: & omne uirus quod adhuc inest terræ propulsare. Alterum quoque genus ordei est quod alii distichum: galathicum nonnulii uocant: ponderis & candoris eximii: adeo ut tritico mixtum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur q̃ pinguissimis sed frigidis locis circa martium mensem. Melius tamen respondet si clæmentia hyemis permittit: cum seminatur circa idus ianuarias. Iugerum sex modios postulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda sunt: q̃uis iam leguminibus ea contribuerim. Nam multis regionibus cibariis eorum coloni sustinentur. Leuem solutamque humum desiderant. Nec in sabuloso solo: sed in harena quoque proueniunt modo humido cælo uel riguo solo. Nam siccum cretosumq̃ reformidant. Ante uersari non possunt: quom temporibus maxime lætantur: ultima tamen parte martii mensis commodissime terræ committuntur. Nec impensa graui sationem cultoris onerant: quippe sestariis fere quattuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt saritionem & runcationem: ut herbis liberentur. Ea cum spicas ediderunt: priusq̃ semina hient æstibus: manu carpuntur: & suspensa in sole cum afficauerint: reconduntur. Atque ita reposita pennāt diutius: q̃ cætera. Panis ex milio conficitur: qui anteq̃ refrigescat: sine fastidio potest absumi. Panicum pinsitum & euolutum furfure: sed milium quoque pultem: q̃uis in copia maxime cum lacte non fastidiendam præbet.

Quod solum cuiq̃ legumini conueniat. Caput. x.

QVom de frumentis abunde præcepimus: de leguminibus deinceps differamus. Lupini prima ratio est: quod & minimum operarum assumit: & uilissime emitur: & maxime ex his quae seruntur iuuat agrū. Nam uineis iam emaciatis & aruis optimum stercus praebet: ac uel effœto solo

prouenit: uel repositum in granario patitur æuum: Boues per hyemem coctū maceratūq; ꝓbe alit. Famem quoque: si sterilitas annorum incessit hominibus: commode propulsat. Spargitur statim ex area. Atque id solū omnium leguminum non desiderat requiem ī horreo. siue septēbri mēse ante æquinoctium: seu protinus a Kalendis octobris crudis noualibus ī/geras. Et qualitercumque obruas: sustinet coloni negligentiam. Teporem autem autumni desiderat: ut celeriter confirmetur. Nam si non āte hyemē conualuerit: frigoribus affligitur. Reliquum quod seminis superest: ī ta/bulatum: quo fumus peruenit: optime reponas quoniam si humor inua/sit uermes gignit: qui simul atque osilla lupinorum ediderunt: reliqua pars enasci non potest. Id ut dixi: exilem amat terram: & rubricam præ/cipue. Nam cretam reformidat: limosoque non exit agro. Iugerum decē modios occupat. Ab hoc recte phaselus terræ mandabitur: uel ī ueruacto uel melius pingui & restibili agro. Nec amplius quattuor modiis iugerum obseritur. Similis quoque ratio est pisi: puod tamen facilem & solutam terram desiderat: tepidumque locum: & cælum frequens humoris. Eadem mensura iugerū uel modio minus q̄ phaselum liceat obserere. Primo tp̄re sementis ab æquinoctio autūnali. Fabæ pinguissimus locus: uel stercora/tus destinatur: & siue ueruactum erit ī uale sitū: q̄ a superiore parte succū accipit. Prius autem iactemus semina: deinde proscindemus terram: pro/scissamque in liram reuocabimus: occabimusque: quod altius largiore humo contegatur. Nam id plurimum refert: ut radices enatorum seminū penitus demersæ sint. Sin autem proximæ messis: occupandum erit resti/bile: defectis stramentis quattuor & uiginti uehes stercoris in iuge℞: dis/ponemus dissipabimusque. Et similiter cum semen crudo solo ī gesserius: inarabimus: imporcatumque occabimus: quāuis sint qui negēt locis fri/gidis oportere occari fabam: quia extantes glebæ a gelicidiis adhuc eam teneram uindicent: & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice stercoris fungi: quod sic ego interpretor: ut existimem non sationibus eius pinguescere humū: sed mi/nus hanc quam cætera uim terræ consumere. Nam certū habeo frumētis utiliorem agrum esse: qui nihil quam qui istam spicam proximo anno tu/lerit. Iugerum agri ut Tremellio: quattuor: ut nobis uidet̄ fabæ sex occu/pant modii si solum pingue sit: si mediocre paulo amplius. Eaq; nec ma/crum nec nebulosum locum patitur. Dēsa tamen humo sæpe cōmodo re/spondet. Media sementis pars seri: & pars ultima debet quæ septimōtialis satio dicitur: tempestiua frequentius: nonnunquam tamen sera melior est. Post brumam parum recte seritur: pessime uere quamuis sit etiam trime/stris. Faba quæ mense februario seratur: quinta parte ampliuo q̄ matura: sed exiguas paleas nec multam siliquā facit. Veteres itaq; rusticos plerūq;

dicentis audio: malle se matura fabalia: q̃ fructum trimestrem. Sed quo/cunque tempore anni seretur: opera danda erit: ut quantum destinaueri/mus in sationem: tantum quintadecima luna: si tamen ea non transcurret eo die solis radios: quod græci ἀποκέυσιν uocant. Si minus quartade cima utiq; adhuc crescente lumine spargitur: etiam si confestim totum se/men operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus aliis/ue ex causis dum a pecore & auibus uindicetur. Priscis autem rusticis nec minus Virgilio prius amurca uel nitro macerari eā: & ita seri placuit.

Lætior ut foetus siliquis fallacibus esset:
Et q̃uis igni exiguo properata maderent.

Nos quoque sic medicatam comperimus: cum ad maturitatem perducta sit minus a curculione infestari. Sed & illud quod deinceps dicturi sum⁹ experti præcipimus: silente luna fabam uellito ante lucem. Deinde cum in area exaruerit: confestim priusq̃ luna incrementum capiat excussam re frigeratamque in granarium conferto. Sic condita a curculionibus erit in/noxia. Maximeque ex leguminibus ea sine iumentis teri: sine uento pur/gari expeditissime sic poterit. Modicus fasciculorum numerus resolutus in extrema parte areæ collocetur: quem per longissimum eius: mediumq; spatium tres uel quattuor homines promoueant pedibus & baculis furcil/ue contundant. Deinde cum iam ad alteram partem areæ peruenerit: in aceruum culmos regerant. Nam semina excussa in area iacebunt: superq; ea paulatim eodem modo reliqui fasciculi excutientur. Ac durissime qde; acus reiectæ seperatæq; erunt a cudentibus. Minutæ uero quæ de siliquis cum faba resederunt: aliter secernentur. Nam cum aceruus paleis granisq; mixtus in unum fuerit congestus: paulatim ex eo uentilabris per longius spatium iactetur: quo pacto palea quæ leuior est: citra decidit. Faba: quæ longius emittitur: pura eo perueniet: quo uentilator eam iaculabi/tur. Lentes semente media crescente luna in duodecima solo tenui & reso/luto uel pingui & sicco maxime loco seri conuenit. Nam in flore facile luxuria & humore corrumpitur: quæ ut celeriter prodeat & ingrādescat: antequam seritur: fimo arido permisceri debet: & cum ita quatriduo aut quinque diebus requieuerit spargi. Sationes eius duas seruamus: alteram maturam per mediam sementem: seriorem alteram mense februario. Iu/gerum agri paulo plus: q̃ modius occupat. Ea ne curculionibus absuma tur: nam & dum est in siliqua: estercorandum erit: ut cum extrita sit: in aquam dimittatur: & ab inani: quæ protinus inatat seperetur solida. Tum in sole siccetur: & radice silphii trita cum aceto aspargatur: defricet̄ æque Ita rursus in sole siccata: & mox refrigerata condatur: si maior est modus in horreo: si minus in uasis oleariis salsamentariisque. Quæ repleta cum confestim gypsata sunt: quandocūq; in usus prompserimus: integrā lentē

reperiemus. Potest tamen etiam citra istam medicationem cineri mixta commode seruari. Lini semen: nisi magnus est eius in ea regione: quam colis: prouentus: & precium proritat: serendum non est. Agris enim præcipue noxium est. Itaque pinguissimum locum & modice humidũ poscit. Seritur a Kalendis octobris in ortum aquilæ: qui est. vii. idus decembris. Iugerum agri octo modiis obseritur. Nonnullus placet macro solo: & q̃ spississimum semen eius committi: quo tenue linum proueniat. Idem etiã: si læto solo feratur mense februario: decem modios in iugerũ iaci oportere dicunt. Seserna quæ rigantur maturiusque carent humore ab æquinoctio auctumnali serenda sunt: in idus octobris. Putre solum: quod cãpani pullum uocant: plerunque desiderant. Non deterius tamen etiam pinguibus harenis uel congestitia humo proueniunt. Tantumq; seminis: quantum milium panicumque. Interdum etiam duobus sextariis amplius in iugerum spargitur. Sed hoc quidem semen ciliciæ syriæque regionibus ipse uidi mense iunio iulioque conseri: & per auctumnum cum permaturuerit: tolli. Cicer aut cicercula: quæ piso est similis: mense ianuario aut februario seri debet læto loco cælo humido. Quibusdam italiæ locis ãte Kalendas nouenbris seritur. Tres modii iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet: sed raro respondet. Sed quoniã nec siccitates nec austros in flore sustinet: quæ utraque incommoda fere eo tempore anni sunt: quo deflorescit cicer: quod arietinum uocant. Itemque alterius generis: quod punicum. Seri mense martio toto potest: cælo humido: loco quamlætissimo. Nam etiam id terram lædit: atque ideo improbatur a calidioribus agricolis: quod tamẽ si seri debeat pridie macerãdũ erit: ut celerius enascatur. Iugero modii tres abunde sũt. Cannabis solũ pĩgue stercoratumque & riguum uel planum atque humidum: & alte subactum deposcit in quadratum pedem. Seruntur grana sex eius seminis arcturo exoriente. quod est ultimo mense februario circa sextum aut quintũ Kal. martias. Nec tamen usque in æquinoctiũ uernũ: si sit pluuiis cæli status: improbe feretur. Ab his leguminibus ratio est habẽda naporũ raporũq;. Nam utraque rusticos implent. Magis tamen utilia rapa sunt: quia & maiore incremento proueniunt: & non hominem solum: uerum etiã boues pascunt præcipue in gallia: ubi hiberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. Solum putre & solutum res utraque desiderat. Nec densa nascitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur. Napus deuexam amat & siccam: tenuique propriorem terram glareosis sabulosisque aruis meliorescit: locique proprietas utriusque semen commutat. Namque in alio solo rapa biennio sata cõuertuntur in napum. In alio napus raporum accipit speciem riguis locis. Vtrunque recte ab solstitio serit̃ siccis ultima parte mẽsis augusti uel prima septẽbris. Subactũ solũ plurib' iteratiõib'

aratri uel rastri: largeq; stercore satiatum postulant. Nam id solum pluri/mum refert: non solum ꝙ melius ea proueniunt: sed ꝙ etiam post fructũ eorum tractum solum segetes optimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor sextariis raporum seminis obserendum est: quarta parte amplius napis spargendum: qui non in uentrem latescunt: sed tenuem radicem de/orsũm agunt.

DE Genere pabulorum: & de medica uitia farragine auena fœno græ/co eruo & cicera. Caput. xi.

Et ꝙ hæc hominum causa serenda censemus: illa deinde pecudum. Pabulorum genera complura: sicut medicam: & uitiam: farraginem quoq; ordeaceam: & auenam: fœnum græcum: nec minus eruum: & cice/ram. Cætera neq; enumerare & minus serere dignamur: excepta tamen ci/tyso. de qua dicemus in his libris: quos de generibus surculorum conscri/psimus. Sed ex his. quæ placent. eximia est herba medica: ꝙ semel seret̃ decem annis omnibus. Deinde recte quatuor. Interdum etiam sexies deme/titur: ꝙ agrum stercorat: ꝙ omne emaciatum armentum ex ea pingue/scit: ꝙ ægrotanti pecori remedium est: ꝙ iugerum eius toto anno tri/bus equis abunde sufficit. Seritur ut deinceps præcipiemus. Locum ĩ quo medicam proximo uere saturus es: proscindito circa Kalendas octobris & eum tota hyeme putrescere finito. Deinde Kalendas februarias diligen/ter iterato: & lapides oẽs eligito: glebasque effrigito. Postea circa martium mensem tertiato & occato. Cum sic terram subegeris: in morẽ horti areas latas pedum denum: longas pedum quinquagenum facito: ut per semitas aqua ministrari possit. Aditusq; utraq; parte runcantibus pateat. Deinde uetus stercus iniicito. Atque ita mense ultimo aprilis serito: tantum: quan/tum ut singuli cyathi seminis locum occupent decem pedum longum: & quinq; latum. Quod ubi feceris ligneis rastris (id enim multum confert) statim iacta semina obruantur: nam celerrime sole aduruntur. Post satio/nem ferro tangi locus non debet. Atq; ut dixi ligneis rastris sarriendus: & idemtidem runcandus est: ne alterius generis herba inualidam medicã perimat. Tardius messem primam eius facere oportebit: cum iam seminũ aliquam partem eiecerit. Posteaq; uoles: teneram cum prosilucrit desecces licet: & iumentis præbeas. Sid inter initia partius dum censuescant: ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim & multum creat sanguinem. Quom se/rueris autem: sæpius eã rigato. Paucos deinde post dies ubi cœperit fruti/care: omnis alterius generis herbas eruncato. Sic cultus sexies ĩ anno de/meti poterit: & permanebit annis decem. Vitiæ autem duæ sationes sunt Prima quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus: septem modios eius in unum iugerum. Secunda: qua sex modios mense ianuario: uel etiã serius iacimus. Semini ꝑgenerãdo utraq; satio potest cruda terra

fieri: sed melius proscissa: Idque genus ptaecipue nō amat rores: cū serit. Itaque post secundam diei horam uel tertiam spargendum est: cum iam omnis humor sole uentoue detersus est. Neque amplius proiici debet: q̃ quod eodem die possit operiri. Nam si nox incessit: quātulocunq̃ humore priusquam obruatur corrumpitur. Obseruādū erit: ne āte nō quītam & uigesimam lunā terrae mandetur. Aliter satae fere limacem nocere comperimus. Farraginem in restibili stercoratissīo loco. & altero sulco serere conuenit. Ea fit optima cum cantherini ordei. x. modiis iugerū obseritur circa aequinoctium auctumnale: sed īpendentibus pluuiis: ut consīta rigataque imbribus celeriter prodeat: & confirmetur ante hiemis uiolētiā. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt: ea bubus cæterisque pecudibus optime desecta præbetur. Et si depascere sæpius uoles: usque ī mēse maio sufficit. Quod si etiam semen uoles ex ea percipere: a Kal. martiis pecora depellenda: & ab omni noxa defendenda est: ut sit idonea frugib⁷. Similis satio auenæ: qua auctumno sata: partim cæditur in fœnum uel pabulum: dum adhuc uiret semini: partim custoditur. Fœnum græcum: quod siliquam uocant rustici: duo tempora sationum habet: quorum est alterum septembris mensis: cum pabuli causa seritur iisdem diebus: quib⁷ uitia circa æquinoctium. Alterum autem mensis ianuarii ultimi uel primi februarii: cum in messem seminatur. Sed hac ratione iugerum sex modiis: illa septem occupamus. Vtraque terra cruda non incommode fit. Daturque opera: ut spisse aretur: nec tamen alte. Nam si plus quattuor digitis adobrutum est: semen eius non facile prodiit. propter quod nonnulli priusquam serant: minimis aratris proscindunt: atque ita iaciunt semina: & sarculis adobruunt. Eruum autem lætatur loco macro nec humido: quia luxuria plerumque corrumpitur. Potest autem auctumno seri: nec minus post brumā ianuarii parte nouissima: uel toto februario: dum ante Kal. martias: quem mensem uniuersum negant agricolæ huic legumini conuenire. quod eo tempore satum: pecori sit noxium: & præcipue bubus: quos pabulo suo cerebrosos reddat. Quinque modiis iugerum obseritur. Cicera bubus erui loco fresa datur in hispania betica: quæ cū suspensa mola diuisa est: paulum aqua maceratur: dum inlentescit. Atque ita mixta paleis sucretis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ satisfaciunt uni iugo: ciceræ sexdecim. Eadem hominibus non inutilis neque iniucunda est. Sapore certe nihilo difert a cicercula: colore tentū discernitur. Nam & obsoletior & nigro propior. Seritur primo uel altero sulco mense martio: ita ut postulat soli lætitia: quod eadem quattuor modiis: nōnunq̃ & tribus: īterdū etiam duobus & semodio iugerūm occupat.

¶ Quēadmodum & quot operis ununquodque frumentum & legumen colatur. Cap. xii.

QVoniam qñ quicq; ſerendum ſit perſecuti ſumus: nunc quẽadmo
dum quotque operis ſingula eorum quæ rettulimus colenda ſint:
demonſtrabimus. Peracta ſementi: ſequens cura eſt ſarritionis: de qua nõ
conuenit inter auctores. Quidam negant eam quicquam proficere: quod
frumenti radices ſarculo detegantur: aliquæ & ſuccidantur: ac ſi frigora
inceſſerint poſt ſarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem eſſe
ea tempeſtiue runcari & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet: ſed neque
eodem modo: neque iiſdem temporibus uſquequaque fieri. Nam in agris
ſiccis & apricis: ſimul ac primum ſarritionem pati queant ſegetes: debe/
re eas permota terra adobrui: ut frutificare poſſint. Quod ipſum ante hye
men fieri oportere: deinde poſt hyemem iterari. In locis autem frigidis
& paluſtribus plerunque tranſacta hyeme ſarriri nec adobrui: ſed plana
ſarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam eſſe
hyemalem ſarritionem comperimus: dumtaxat ubi & ſiccitas cæli & tepo
res permittant. Sed nec iſtud ubique fieri cenſemus: uerum incolarum cõ/
ſueſtudine uti. Sunt enim regionum propria munera: ſicut ægypti & afri/
cæ: quibus agricola poſt ſementem ante meſſem ſegetem non attingit: quo
niam cæli conditio & terræ bonitas ea eſt: ut uix ulla herba exeat: niſi ex
ſemine iacto: ſiue qa rari ſunt imbres: ſeu quia qualitas humi ſe cultori/
bus præbet. In iis autem locis: ubi deſideratur ſarritio: non ante ſunt at/
tingendæ ſegetes: etiam ſi cæli ſtatus permittit: q̃; cum ſata ſulcos conte/
xerint. Triticumq; & adoreum cum quatuor fibras habere cœperint: or/
deum cum quinq;: faba & cætera legumina cũ quatuor digitis a terra ex/
titerint: recte ſarrientur. Excepto tamen lupino: cuius ſemini contraria eſt
ſarritio: quoniam unam radicem habet: quæ ſiue ferro ſuccifa eſt: ſeu uul/
nerata: totus frutex emoritur. Quod etiam ſi non fieret: ſuperuacuus ta/
men erit cultus: cum ſola hæc res adeo non infeſtetur herbis: ut ipſa her/
bas perimat. At aliæ ſegetes quæ uel humidæ moueri poſſint: melius ta/
men ſiccæ ſariuntur: quoniam ſic tractæ non infeſtantur rubigine. Orde/
um uero niſi ſicciſſimum tangi non debet. Fabam multi ne ſarriendam q/
dem putant: quod & manibus: cum maturuerit ducta ſecernatur a cætera
runcatione: & internatæ herbæ fœno referuentur. Cuius opinionis etiam
Cornelius Celſus eſt: qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoq; enu/
merat. quod ſublata faba fœnum ex eodem loco ſecari poſſe dicat. Sed mi
hi uidetur peſſimi agricolæ committere: ut ſatis herba proueniat. Frugibꝰ
enim plurimum detrahitur: ſi relinquitur runcatio. Neque enim eſt ruſti/
ci prudentis magis pabulis ſtudere pecudum: q̃; cibis hominum. Cum
præſertim liceat illa quoque cultu pratorum conſequi. Adeoq; fabam ſar/
riendam cenſeo: ut exiſtimẽ debere etiã ter ſarriri. Nam ſic cultã cõperi
mus nõ ſolum multiplicare fructum: ſed exiguã portionẽ ĩ ualuulis hr̃e.

Fresæque eius & expurgatæ modium pene tam plenum esse: q̃ integræ: cū uix minuatur mensura detractis putaminibus. atque in totum sicut ante iā diximus hiberna sarritio plurimū iuuat diebus serenis ac siccis post bru/mam confectam: mense ianuario si gelicidia non sint. Ea porro sic debet fieri: ne radices satorum lædantur: & ut potius adobruantur: cumulisq; exagerentur: ut latius se frutex humi diffundat. Id prima sarritione fecis/se proderit: secunda oberit: quia cum pullulare desiit frumētū: putrescit si adobrutum est. Nihil itaque amplius in iteratione: quam remoliri terra debet æqualiter. Eamque trāsacto aequinoctio uerno statim peragi opor/tet intra dies uiginti: antequam seges in articulum eat: quoniam serius sarrita corrumpitur in sequentibus aestiuis siccitatibus & caloribus. Sub/iungenda deinde est sarritioni runcatio. Curandumque ne florentem se/getem tangamus: sed aut antea: aut mox cum defloruerit. Omne autem frumentum & ordeum: quicquid denique non duplici semine est: spicam a tertio ad quartum nodum emittit: & cū totam edidit octo diebus deflo/rescit: ac deīde grandescit dieb⁹ quadraginta: quibus post florem ad ma/turitatem deuenit. Rursus quæ duplici seīe sunt: ut faba pisum lenticula: diebus quadraginta florent: simulque grandescunt.

¶ Pro modo cuiusque agri quot operæ designentur. Cap. xiii.

ET ut iā percenseamus quot operis ī area perducātur ea: quæ terræ credidimus. Tritici modii quattuor uel quīque bubulcorum opas occupant quattuor: occatoris unam: sarritoris duas primum & unam cū iterum serriuntur: runcatoris unam: messoris unam & dimidiā: in totū summam operarum decem & dimidiam. Siliginis modii quinque totidem operas desiderant. Sesamii modii. nouem uel decem. totidem operas: quot tritici modii quinque postulant. Ordei modii quinque bubulci operas tres exigunt: occatoriam unam sarritoriam unā & dimidiam: mes/soriam unam: summam opaꝝ sex & dimidiam. Fabæ modii quattuor uł sex in ueruacto duas operas bubulcorum detinent: at in restibili unam. Occantur sexquiopera. Iterum sarriuntur una opera: metuntur una. Sū/ma fit operarum octo uel septem. Vitiæ modii sex uel septem in ueterato bubulcorum duas operas uolunt: in restibili unam. Itē occantur una opa metuntur una. Summa fit operarum quattuor. Erui modii quinque totidē operis conferuntur. occantur una. item singulis sarriuntur. runcantur metunturque totidem. cuncta sex operas occupant. Siliquæ modii sex uel septem totidem operis obruūtur: metuntur una. Phaseoli modii quattuor obruuntur totidem operis: occantur metuntur una. Cicer uel cicercula modii quattuor operas bubulcorum tres postulant: occantur opera una: runcantur una: uelluntur una. Summa fit sex operarum. Lentis sex/quimodius totidem operas: occatur una: sarritur duabus: rūncantur

una: uellitur una. Summa fit operarum octo. Lupini modii decem obruũ/tur una: occantur una: metuntur una. Milii sextarii quatuor totidemq; panici bubulcorum operas occupant quatuor: occantur operis tribus: sariũtur tribus. quot operis carpantur incertum est. Ciceris modii tres operis totidem seminantur: occantur duabus: sarriuntur una. runcantur una: uelluntur tribus. Summa fit undecim operarum. Lini decẽ modii uel octo quatuor iugis conseruntur: occantur tribus: runcantur una: uelluntur tribus. Summa fit undecim operarum. Sesami sextarii sex tribus iugis a proscissione coluntur: occantur tribus: runcantur una: uelluntur tribus: sarriuntur quatuor: & sarriuntur iterum duabus: metuntur duabus. Summa fit operarum quindecim. Cannabis seritur ut supra diximus. Sed incertum est quantam impensam curamque desideret: At medica obruitur non aratro: sed ut dixi ligneis rastellis. Iugerum agri eius occatur duabus: sarrit unus: metit unus. Hac consumatione operarum colligitur posse agrum ducentorum iugerum subigi duobus iugis boum: totidemque bubulcis: & sex mediastinis: si tñ uacet arboribus: aut ubi sit arbustum. Eundẽ modum Saserna tribus hominibus adiectis asseuerat probe satis excoli. Quæ nos ratio docet sufficere posse iugum boum tritici centum uigintiquinque modiis totidemque leguminum: ut sit in assem autumnalis satio modiorum ducentorum quinquaginta. Et post hæc nihilominus conserant trimestrium modii quinq; & septuaginta. Hoc deinde sic probatur. Semina quæ quarto sulco seruntur: in iugeribus uigintiquinq; desiderant bubulcoꝝ operas. c v. Nam proscinditur is agri modus quãuis durissimi qnquaginta operis: iteratur quinq; & uiginti: tertiatur & conseritur quadragin/ginta. Cætera legumina occupãt operas. lxi. i. mẽses duos. Pluuiales quoq; & feriarum computantur: quibus non aratur dies quinq; & quadraginta. Item peracta sementi qbus reqescũt dies. xxx. Sic in asse fiunt octo mẽses: & dies decem. Supsũt tamen de ãno tres reliq menses & dies qnq; & uigĩti: quos absumamus aut in satione trimestrium: aut in uecturis fœni & pabulorum & stercoris alioꝝq; utensiliũ.

Quæ legumina aruis noceant quæq; prosint. Ca. xiiii.

SEd ex his quæ rettuli sementibus: idem Saserna putat aliis stercorari & iuuari agris: aliis rursus peruri & emaciari. Stercorari lupino faba uitia eruilia lenti cicerula piso. De Lupino nihil dubito atque etiam de pabulari uitia: si tamen eam uiridem desectam confestim aratrum subsequatur: & quod falx reliquerit priusquam inarescat uomis rescindat atque obruat. Id enim cedit pro stercore: nisi radices eius desecto pabulo relictæ inaruerint: succum omnem solo auferent: uimque terræ absument. Quod etiam in faba cæterisq; leguminibus: quibus terra gliscere uidetur uerisimile est accidere: ut nisi protinus sublata messe eorum proscinditur:

nihil iis segetibus : quæ deinceps in eo loco seminari debent : profuturũ sit. Ac de iis quoque leguminibus : quæ ueluntur. Tremelius obesse maxime ait solo uirus ciceris & lini : alterum quia sit salsæ : alterum quia sit feruidæ naturæ. Quod etiam Virgilius significat dicendo :
Vrit enim lini campum seges : urit auenæ :
Vrunt læthæo perfusa papauera somno. Neque enim dubium quin & iis seminibus infestetur ager : sicut & milio & panico : sed omni solo quod prædictorum leguminum segetibus fatiscit : una præsens medicina est : ut stercore adiuues : & absumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tãtũ propter semina quæ sulcis aratri committuntur : uerum etiam propter arbores & uirgulta : quæ maiorem in modum lætantur eiusmodi alimento. Quare si est ut uidetur agricolis utilissimum : diligentius de eo dicendum existimo : cum priscis auctoribus quamuis non omissa res : leui tamen admodum cura sit prodita.

DE Generibus stercoris. Cap. xv.

Tria igitur stercoris genera sunt : præcipue quod ex auibus : quod ex hominibus : quod ex pecudibus confit. Auium primum habetur quod ex columbariis egeritur. Deinde quod gallinæ cæteræque uolucres edunt : exceptis tamen palustribus aut nantibus aut anatis & anseris. Nã id noxium quoque est. Maxime tamen columbinum probamus : quod modice sparsum terram fermentare comperimus. Secundum deinde quod homines faciunt : si & aliis uillæ purgamentis immisceatur : quom per se naturæ est feruentioris : & iccirco terram perurit. Aptior est tamẽ surculis hominis urina : quam sex mensibus passam ueterascere : si uitibus aut pomorum arboribus adhibeas : nullo alio magis fructus exuberat. Nec solum ea res maiorem faciet prouentum : sed etiam saporem & odorem uini pomorumque reddit meliorem. Potest & uetus amurca : quæ salem nõ habet : permixta huic commode frugiferas arbores & præcipue oleas rigare. Nã per se quoque adhibita multum iuuat. Sed huius utriusque maxime per hyemem est : & adhuc uere ante aestiuos uapores : dum etiã uites & arbores ablaqueatae sunt. Tertium locum optinet pecudum stercus : atque ĩ eo quoque discrimen est. Nam optimũ existimatur : quod asinus facit : quoniam id animal lentissime mandit. Id ideoque facilius concoquit : & bene confectum atque idoneum protinus aruo fimum reddit. Post haec quae diximus ouillum : & ab hoc caprinum est : mox caeterorum iumentorum armentorumque. Deterrimum ex omnibus suillum habetur. Quinetiam satis profuit cineris & fauillae. Frutex uero lupini succisus optimi stercoris uim praebet. Nec ignoro quoddam esse ruris genus : in quo neque pecora : neque auis haberi possint : attamen inertis ẽ rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim qualibet frondẽ : licet e uepribus compitibusq;

congesta colligere. Licet filicem sine iniuria uicini: etiam cum officio deci dere: & permiscere cum purgamentis cohortis. Licet depressa fossa qualē stercori reponendo primo uolumine fieri præcepimus cinerem cœnumqꝫ cloacarum & culmos cæteraqꝫ: quæ euerruntur: in unum congerere. Sed eodem medio loco robustam materiem defigere conuenit. Namque ea res serpentem noxiam latere in stercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudib⁹ ager. Nam ubi greges quadrupedum uersantur: quædam quotidie ut culīa & cæsale: quædam pluuiis diebus: ut bubulia & ouilia debent emundari. Ac si tantum frumentarius ager sit: nihil refert genera stercoris separari: sin autem surculo & segetibus atque etiam pratis fundus est dispositus generatim quoque reponendum est: sicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum erigenda: & assiduo humore satianda sunt: ut herbarꝫ semina culmis cæterisque rebus immixta putrescant. Aestiuis deinde mensibus non aliter: ac si repastines: totum sterquilinium rastris permisceri oportet: quo facilius putrescat: & sit aruis idoneuꝫ Parum autem diligentes existimo esse agricolas: apud quos minores singulæ pecudes tricenis diebus minus qꝫ singulas: itemque maiores denas uehes stercoris efficiunt: totidemque singuli homines: qui non solum ea purgamenta quæ ipsi corporibus edunt: sed & quæ coluuies cohortis & ædificii quotidie gignit: contrahere & congerere possunt. Illud quoque præcipiendum habeo: Stercus omne quod tempestiue repositum anno requieuerit: segetibus esse maxime utile. Nam & uires adhuc solidas habet: & herbas non creat. Quanto autem uetustius sit minus prodesse: quom minus ualeat. Itaque pratis qꝫ recentissimum debere iniici: quod plus herbarum progeneret. Idqꝫ mense februario luna crescente fieri oportere. Nā ea quoqꝫ res aliquantum fœni fructum adiuuat. De cætero usus stercoris qualis in quaqꝫ re debeat esse: tum dicem⁹: cum sigula prosequemur.

¶ Qubus temporibus agri stercorandi sunt. Caput. xvi.

I Nterim qui frumentis arua præparare uolet: si autumno sementem facturus est: mense septembri: si uere qualibet parte hyemis modicos aceruos Luna decrescente disponat: ita ut plani loci iugerum duodeuiginti: cliuosi quattuor & uiginti uehes stercoris teneāt. Et ut paulo prius dixi: non antea dissipet cumulos: qꝫ erit saturus. Si tamen aliqua causa tempestiuam stercorationem facere prohibuerit: secunda satio est: anteqꝫ sarrias more seminantis ex auiariis puluerem stercoris per segetem spgere Si & is non erit: caprinum manu iacere: atqꝫ ita terram sarculis permiscere. Ea res lætas segetes reddit. Nec ignorare colonos oportet: sicuti refrigescere agrum: qui non stercoretur: ita peruri si nimium stercoretur: magisqꝫ conducere agricolæ frequēter id potius: qꝫ immodice facere. Nec dubiū quī aquosus ager maiorē eius copiā. siccus minorē desiderat. Alter

ꝙ assiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur. Alter quod per se tepens siccitatibus: hoc absumpto largiore torretur: propter quod nec deesse ei talem materiam: nec superesse oportet. Si tamen nullum genus stercoris suppetet: & multum proderit fecisse: quod. M. Columellam patruum meum doctissimum & diligentissimum agricolam sæpenumero usurpasse memoria repeto: ut sabulosis locis cretam ingereret: cretosis ac nimium densis: sabulum. Atque ita non solū segetes lætas excitaret: uerū etiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat stercus uitibus ingerendum: ꝙ saporem uini corrūperet. Meliorem cēsebat esse materiā uindemiis exuberandis: congestitiam: uel de uepribus: uel denicꝫ aliam quamlibet accersitam & aduectam humū. Iam uero & ego reor si deficiat omnibus rebus agricola: lupini certe præsidium expeditissimum non deesse: quod cum exili loco circa idus septembris sparserit & inarauerit: idcꝫ tēpestiue uomere uel ligone succiderit: uim optime stercorationis exhibebit. Succidi autem lupinum sabulosis locis oportet cum secundum florem rubricosis cum tertium egerit florem. Illic dum tenerum est cōuertitur: ut celeriter ipsum putrescat: permisceaturcꝫ gracili solo. Hic iam robustius: quod solidioris glebas diutius sustineat & suspendat: ut eæ solibus æstiuis uaporatæ resoluantur.

¶Quēadmodū ex aruo prata fiant. Cap. xvii.

At cꝫ hæc arator exequi poterit: si nō solum quæ rettuli genera pabulorum prouiderit: uerum etiā copiam fœni: quo melius armēta tueatur: sine quibus terram commode moliri difficile est. Et ideo necessarius ei cultus est etiam prati: cui ueteres romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomen quoque indiderūt ab eo: quod protinus esset paratū: nec magnum laborem desideraret. M. quidem Porcius & illa commemorauit: quod nec tempestatibus affligeret: ut aliæ partes ruris: minimique sumptus egens per omnis annos præberet reditū: neque eum simplicem: cum etiam in pabulo non minus redderet: q̄cꝫ fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera: quorum alterum est siccaneum: alterū riguū. Læto pinguique campo non desideratur influens riuus: meliusque habetur fœnum: quod suapte natura succo suo gignitur solo: quam quod irrigatu aquis elicitur: quæ tamen sunt necessariæ: si macies terræ postulat. Nam & in densa & resoluta humo quamuis exili: pratum fieri potest: cum facultas irrigandi datur. Ac ne campus concauæ positionis esse: neque collis prærupti debet. Ille ne collectam diutius contineat aquam: hic ne statim præcipitem fundat. Potest tamen mediocriter accliuis: si aut pinguis est: aut riguus ager pratum fieri. At planities maxime talis probatur: quæ exigue prona non patitur diutius imbres aut influentes riuos immorari: aut si quis eam superuenit humor lente prorepit. Itaque si palus in aliqua

parte subsidens restagnat: sulcis deriuanda est. Quippe aquarum abundā tia atq; penuria graminibus aeque est exitio.

¶ Queadmodum facta prata colantur. Caput. xviii.

C Vltus autem pratorum magis curae q̃ laboris est. Primum ne stir/ pes aut spinas ualidiorisq; incrementi herbas īesse patiamur. Atq; alias ante hyemem alias per auctumnum extirpemus: ut rubos uirgulta iuncos: alias uellamus ut intuba ac solstitialis spinas. Ac neque suem ue/ limus impasci: cum rostro suffodiat. & cespites excitet. Neque pecora ma/ iora: nisi cum siccissimum solum est: quoniam demergunt ungulas & at/ terunt: sciduntque radices herbarum. Tum deinde macriora & pendula loca mense februario luna crescente fimo iuuanda sunt. Omnesq; lapides & siqua obiacent falcibus obnoxia colligi debent: ac longius exportari: summittique pro natura locorum aut temperius aut serius. Sunt etiā quae/ dam prata situ uetustatis obducta: quibus mederi solent agricolae ueteri uel crasso musco seminibusque de tabulato superiectis: uel ingesto sterco re: quorum neutrum tantum prodest: quantum si cinerem saepius īgeras ea res muscum enecat. Attamen pigriora sunt ista remedia: cum sit effica/ cissimū de integro locum exarare. Sed haec si prata coepimus: facere debe mus. Sin autem noua fuerint instituenda uel antiqua renouanda (nam mul ta sunt ut dixi. quae negligentia exolescant & fiant sterilia) ea expedit inter dum etiam frumenti causa exarare. quia talis ager post longam desidiam Laetas segetes affert. Igitur eum Locum quem pratum destinauerimus: aestate proscissum subactumque saepius per autumnum rapis uel napo uel etiam faba conseremus: in sequente deinde anno frumento. Tertio di/ ligenter arabimus: omnesque ualidiores herbas & rubos & arbores: quae interueniunt radicitus extirpabimus: nisi si fructus arbusti id facere nos prohibuerit. Deinde uitiam permixtam seminibus foeni seremus: tum gle/ bas sarculis resoluemus: & inducta crate coaequabimus. grumosque quos ad uersuram plerunque tractae faciunt crates: despiciemus ita: necubi ferramentum foenisecis possit offendere. Sed etiam uitiam non conuenit ante desecare: q̃ permaturuerit: & aliqua semina subiacenti solo iecerit. Tum foenisecum messorem oportet inducere: ac deinde religare: rigari deinde si fuerit facultas aquae. Si tamen terra densior est: nam in resoluta humo non expedit inducere maiorem uim riuorum priusq̃ conspissatum & herbis colligatum sit solum: quom impetus aquarum proluit terram: nudatisque radicibus gramina non patitur coalescere: propter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidentibus pratis immittere: sed quotiens herba prosiluerit falcibus desecare. Nam pecudes: ut ante iam dixi molli solo infigunt ungulas: atque interruptas non sinunt herba rum radices serpere & condensare. Altero tamen anno minora pecora

post fœnisitia permittemus admitti: si mō siccitas & conditio loci patiet̃. Tertio deīde cum pratum solidius ac durius erit: poterit etiam maiores recipere pecudes. Sed in totum curandum est: ut secundum fauonii exortum: mense februario circa idus immixtis seminibus fœni: macriora loca & utique celsiora stercorentur. Nam editior cliuus præbet etiam subiectis alimentum: cum superueniens imber: aut manu riuus perductus: succum stercoris in inferiorem partem secum trahit. Atq; ideo fere prudētes agricolæ etiam in aratis collem magis: q̄ ualem stercorant: quom ut dixi pluuiæ semper omnem pinguiorem materiam in ima deducant.

¶ Queādmodum succisum fœnū tractari & cōdi debeat. Cap.xix.

Fœnum autem demetitur optime: antequam arescat: nam & largius percipitur: & iucundiorem cibum pecudibus præbet. Est autem modus in siccando: ut neque peraridum: neque rursus uiride colligatur. Alterum quod omne succum si amisit: stramenti uicem optinet. Alterum si nimium retinuit: in tabulato putrescit. Ac sæpe cum cōcaluit: ignē creat & incendium. Nonnunquam & cum fœnum cædimus: imber oppressit. Quod si permaduit: inutile est interdum mouere. Meliusque patiemur superiorem partem sole siccari. Tūc demum conuertemus: & utrūq; siccatū coartabimus in strigam: atque ita manipulos uinciemus. Nec omnino cūctabimur quo minus sub tectum congeratur: uel si non conpetet: ut aut ī uillam fœnum portetur: aut in manipulum colligatur. Certe quicquid ad eum modum quem debet: siccatum erit: in metas extrui conueniet: easq; ipsas in angustissimos uertices exacui. Sic enim commodissime fœnum defenditur a pluuiis: quæ etiam si non sint: non alienum tamen est prædictas metas facere: ut siquis humor herbis inest: exsudet atque excoquat̃ in aceruis: propter quod prudentes agricolæ: q̄uis illatum tecto non āte conponunt: q̄ per paucos dies tenere congestum: ut in se cōcoq & deferuescere patiantur. Sed iam fœnisitia sequit̃ cura messis. quā ut recte possumus percipere: prius instrumenta præparanda sūt: q̄bus fruges cogūt̃.

¶ DE Area constituenda. Ca.xx.

ARea quoque si terrena erit: ut sit ad trituram satis habilis: primum radatur. Deīde cōfodiatur p̄mixtis paleis cū amurca: quæ salē nō accipit extringetur. Nam ea res a populatione murū formicarūq; frumēta defendit. Tum æquata pauiculis uel molari lapide condensetur: & rursus superiectis paleis inculcetur: atque ita solibus siccanda relinquatur. Sunt tamen qui pratis obiacente fauonio partem trituræ destinant: areamque demessa faba & lecta expoliunt: Nam dum a pecudibus legumina proculcāt̃: herbæ etiā ungulis atterūt̃: atq; ita glabrescit: & fit idonea frumētis area.

¶ DE messe facienda: & de tritura. Ca. xxi.

SEd cū matura fuerit seges: anteq̄ torreat̃ uaporibus æstiui syderis:

qui ſunt uaſtiſſimi per ortum caniculæ celeriter demetatur. Nam diſpen/
dioſa eſt cunctatio. Primum ꝙ auibus prædam cæteriſque animalibus
præbet. Deinde ꝙ grana & ipſæ ſpicæ culmis arentibus & ariſtis celeriter
decidunt. Si uero procellæ uentorum aut turbines inceſſerint: maior ps
ad terram defluit. Propter quae recraſtinari non debet: ſed aequaliter fla/
uentibus iam ſatis: anteq̃ ex toto grana indureſcant: cum rubicundum co
lorem traxerunt: meſſis facienda eſt: ut potius in area & in horreo: q̃ in
aceruo & in agro grandeſcant frumēta. Conſtat enim ſi tempeſtiue deciſa
ſint: poſtea capere incrementum. Sūt autē metendi genera cōplura. Mul/
ti falcibus ueriulatis atq̃ iis uel noſtratibus uel denticulatis medium cul/
mum ſecant. Multi mergis: alii pectinibus ſpicam ipſam legunt. Idque in
rara ſegete facillimum: in denſa difficillimum eſt. Quod ſi falcibus ſeges
cum parte culmi demeſſa ſit: protinus in aceruum uel in nubilar congerit̄
& ſubinde oportunius ſolibus: torrefacta proteritur. Sin autem ſpicæ tan
tummodo reciſæ ſunt: poſſunt in horreum conferri: & deinde per hyemē
uel baculis excuti uel exteri pecudibus. Ac ſi competit: ut in area teratur
frumentum: nihil dubium eſt: quin equis melius q̃ bubus ea res confici/
atur. Et ſi pauca iuga ſunt: adiicere tribulam & traham poſſis. Quæ res
utraque culmos facillime comminuit. Ipſæ autem ſpicæ melius fuſtibus
tunduntur: uanniſq̃ expurgantur. At ubi paleis immixta ſunt frumenta:
uento ſeparentur. Ad eam rem fauonius habetur eximius: qui leuis æqua
liſq̃ æſtiuis menſibus perflat. Quem tamen operiri lenti eſt agricolæ: qa
dum expectatur: ſæua nos hyems deprehendit. Itaque ī area detrita fru/
menta ſic ſunt aggeranda: ut omni flatu poſſint excerni. At ſi complurib⁹
diebus undiq̃ ſilebit aura: uannis expurgentur: ne poſt nimiam uentorū
ſegnitiem uaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde
frumenta: ſi in annos reconduntur: reteri debent. Nam quanto ſunt expo
litiora: minus a curculionibus exeduntur. Sin protinus uſui deſtinantur:
nihil attinet repoliri: ſatiſque eſt in umbra refrigerari: & ita granario in/
ferri. Leguminum quoq̃ non alia cura eſt: q̃ reliquorum frumentorum:
nam ea quoque reconduntur. Atq̃ hoc ſupremum eſt aratoris emolumen
tum pcipiendoꝗ ſeminū: quæ terræ crediderat:

Quæ per ferias liceat agricolæ: & quæ nō liceat facere. Ca. xxii.

SEd cum tam otii q̃ negotii rationem reddere maiores noſtri cenſue
runt: nos quoq̃ monendos eſſe agricolas exiſtimamus: quae feriis
facere: quaeque non facere debeant. Sunt enim (ut ait poeta) quae feſtis
exercere diebus: Fas & iura ſinunt. riuos deducere nulla.
Religio uetuit: ſegeti praetendere ſepem:
Inſidias auibus moliri: incendere uepres:
Ballantumq̃ gregem fluuio merſare ſalubri. Quanq̃ pontifices negent

segetem feriis sepiri debere. Vetant quoque lanarum causa lauari oues: nisi propter medicinam. Virgilius quod liceat feriis flumine abluere gregem præcepit: & idcirco adiicit fluuio mersare salubri.i.salutari. Sunt.n. uitia quorum causa pecus utile sit lauare. Feriis autem ritus maiorum etiã illa permittit: Far pinsere: faces incidere: cãdelas seuare: uineã cõductã colere: piscinas lacus fossas ueteres tergere & purgare: prata sicilire: stercora æquare: fœnum in tabulata componere: fructus olíueti conductos cogere: mala pira ficus pendere: caseum facere: arbores serẽdi causa collo uel mulo clitellario afferre. Sed iuncto aduehere non permittitur: nec apportata serere: neque terram aperire: neque arborem collucare. Sed ne sementem quidem administrare: nisi prius Catulo feceris: nec fœnũ siccare: aut uincire: aut uehere. At ne uindemiam quidem cogi per religiones pontificum feriis licet: nec oues tondere: nisi si Catulo feceris. Defrutũ quoque & uinum defrutare licet. Vuas itemque oliuas cõditu legere licet. Pellibus oues uestiri non licet. In horto quicquid olerum causa facias: õne licet. Feriis publicis hominem mortuum sepelire non licet. M. Porcius Cato: mulis equis asinis nullas esse ferias dixit. Idemque boues permittit cõiũgere lignorum & frumentorum aduehendorum causa. Nos apud põtifices legimus feriis tantum denicalibus mulos iungere nõ licere: cæteris licere. Hoc loco certum habeo quosdam: cum solemnia festorum percensuerim: desideraturos lustrationum cæterorumq; sacrificiorum: quæ pro frugibus fiunt: morem priscis usurpatum. Nec ego abnuo docẽdi curam. sed differo ĩ eum librum: quem componere in animo est: cũ agricolatiõis totam disciplinam præscripsero. Finem interim præsentis disputationis faciam: dicturus exordio sequente quæ de uineis arbustisque prodidere ueteres auctores: quæque ipse mox comperi.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE REI RVSTICAE LIBER TERTIVS.

DE Vitiario faciendo. Cap.i.

QVOM DE CVLTV AGRORVM ABVNde primo uolumine præcepisse uideamur: non intempestiua erit arborum uirgultorumque cura: quæ uel maxĩa ps habet̃ rei rusticæ. Placet igit̃: sicuti Virgilio: nobis quoq; duo esse genera surculorum: quorum alterũ sua sponte gignitur: alterum cura mortalium procedit. Illud quod non ope humana prouẽit: materiæ est magis aptum. hoc

cui labor adhibetur idoneum fructibus. Vnde hoc itaq; præcipiēdum eſt. Atq; idipſum genus tripartito diuidit̃. Nã ex ſurculo uel arbor procedit. ut olea ficus: Vel frutex ut roſae arundines: Vel tertium quiddam: quod neq; arborem neq; fruticem proprie dixerimus: ſicuti eſt uitis. Arborum & fructicum docebimus cultum: ſi prius de uitibus praeceperimus. Qui uineam uel arbuſtum conſtituere uolet: ſeminaria prius facere debebit: ſic enim ſciet cuius generis uitem poſiturus ſit. Nanq; quae precio parata diſponitur: certam generoſitatis fidem non habet: quoniam dubium eſt: an is qui uendidit: legendis ſeminibus adhibuerit diligentiam. Tum etiam quod ex longinquo petitur: parum familiariter noſtro ſolo uenit: propter quod difficilius conualeſcit alienum exteræ regionis. Optimum eſt itaq; eodem agro: quo uitem diſpoſiturus es: uel certe uicino facere ſeminarium. Idq; multũ refert loci natura. Nam ſi colles uineis uel arbuſtis occupaturus es: prouidendum eſt: ut ſicciſſimo loco fiat ſeminarium: & iam quaſi ab incunabulis uitis exiguo aſſueſcat humore. Aliter cum tranſtuleris de humido in aridum locum. uiduata priſtino alimento deficiet. At ſi campeſtres & uliginoſos agros poſſidebis: proderit quoq; ſeminarium ſimili loco facere: & uitem largo conſueſcere humore. Nanq; ex his: cum ĩ aquoſum agrum transfertur: utrunq; putreſcit. Ipſum autem agrum: que; ſeminario deſignaueris planũ & ſuccoſum: ſat erit bipalio uertere. Quod uertũt ruſtici ſeſtertium: ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipede: minus tamen q̃ duos pedes. Iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autem & cliuos modium iugeri: ſed ne minus duobus pebibus alte repaſtinaueris operis ſexaginta. Vel ſi eodem loco: quo uineam ordinaturus es: facere uoles ſeminarium: tribus pedibus alte repaſtinabis iugerum operis octoginta. Ita tamen ſi neq; lapis: neq; tophus aut alia materia difficilior interuenit. Quæ res quot operas abſumat: parũ certum eſt Nos autẽ de terreno loqmur.

¶ Qualia ſemina & quando legas. Caput. ii.

PEracta repaſtiatõne mẽſe februario uel prima parte martii ſemĩa legito. Sunt autem optima quæ de uitibus notatis leguntur. Nam cui cordi eſt bona ſeminaria facere: circa uindemiam uites: quæ & magnũ & incorruptum fructum ad maturitatem perduxerint: rubrica cum aceto (ne pluuiis abluat̃) permixta denotat. Nec uno tantummodo anno facit: ſed continuis tribus: uel pluribus uindemiis eaſdem uites inſpicit: an perſeuerent eſſe foecundæ. Sic enim manifeſtum eſt generoſitate uitium non anni ubertate fructum prouenire. Si compluribus uindemiis eundem tenorem ſeruarint ex eiuſmodi uitibus lecta ſemina multum bonumque uinum præbebunt. Nam qualiſcunq; generis uuæ: quæ & incorruptæ ad maturitatem proueniunt: melioris ſaporis uinũ faciũt: q̃ quæ præripiũt̃

æſtu aut alia de cauſa.

Quemadmodum ſemina eligas: & de habitu terræ. Cap. iii.

SEmina autem eligito grandi acino: tenui folliculo: paucis minutiſq; uinaccis: dulci ſapore. Optima habentur a lumbis. Secunda ab humeris. Tertia ſumma in uite lecta: quæ celerrime comprehēdunt: & ſunt feraciora: ſed & quamceleriter ſeneſcunt. Pampinaria ſarmenta deponi nō placet: quæ ſterilia ſunt. Locis pinguibus & planis & humidis præcoques uites ſerito paribus acinis: breuibus nodis inbecillas. Nam talis generis uitium eiuſmodi ager aptus eſt. Locis aridis & macris & ſiccis uitem ſere maturam acrem & ualidam crebriſque acinis. Quod ſi pīgui agro ualidas uites depoſueris: pampinis magis eluxuriabuntur: & qualecūque fructum tulerint: ad maturitatem non perducent. Rurſus imbecilles exili agro celeriter deficient: exiguumque fructum dabunt. Vnumquodque genus uitium ſeparatum ſerito. Ita ſuo quodque tempore putabis & uindemiaueris. Semina cum nouello uetere ſarmento depoſita cito comprehēdunt: & ualenter creſcunt: ſed celeriter ſeneſcunt. At quæ uetere ſarmento panguntur: tardius conualeſcunt: ſed tardius deficiunt. Semina quam recentiſſia terræ mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit: quominus ſtatim ſerantur: quam diligentiſſime obrui tota oportet eo loco: unde neque pluuias neque uentos ſentire poſſint. Plantaria facito ab exoriente a decima luna: & a uigeſima. Hæc uel melior eſt uitibus ſatio. Sed cum feras: frigidos uentos uitato. Maleolum ſic deponito. Virgam maleolarem non amplius quam ſex gemmarum eſſe conuenit: ita tamen ſunt ſi breuia internodia habent. Eius imam partem: quam in terram dimiſſurus es: acutiſſima falce iuxta nodum: ſic ne gemmam lædas: rotunda plaga amputato: & ſtatim fimo bubulo linito. Tum in terram bene paſtinatam & ſtercoratam rectū ſarmentum defigito: ita ne minus quattuor gemmæ abſcondantur. Pedale quoquouerſus ſpatium ſat erit inter ſemina relinqui. Cum comprehenderint: identidem pampinētur: nec plura ſarmenta quam debent. Item quam ſepiſſime fodiantur. Ferro ne tangantur. Vigeſimo & quarto menſe reſecentur. Poſt trigeſimum & ſextum menſem tranſferantur. In agro requieto uineam ponito. Nam ubi uinea fuit: quod citius decimo anno ſeueris: ægrius comprehendet: nec unquam roboratur. Agrum antequam uineis obſeras exploratio: qualis ſaporis ſit: talem enim etiam muſtus uini præbebit. Sapor autem (ſicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur: ſi terram aqua diluas: & cum conderis: tum demum aquā deguſtes. Aptiſſima uitibus terra eſt arenoſa: ſub qua conſtitit dulcis humor. Probus cōſimilis ager cui ſubeſt tophus. Aeque utilis congeſta & mota terra. Sabulū quoque cui ſubeſt dulcis argilla: uiti conuenit. Omnis autem qui per æſtatem findit ager: uitibus arboribuſq; inutilis. Terra īferior alit uitē & arborē

Semina optima

Vide infra li. 4. ca. x.

ſuperior cuſtodit. Saxa ſumma parte terræ refrigerant: & uites & arbores lædunt ima parte refrigerant. Et mediocri raritudine optima eſt uitibus terra. ſed ea quæ tranſmittit imbres: aut rurſus in ſummo diu retinet: uitā/da eſt. Vtiliſſima eſt autem ſuperior modice rara: circa radices dēſa. Mō/tibus cliuiſq; difficulter uineæ conualeſcunt: ſed firmum probumq; ſapo/rem uini præbent. Humidis & planis locis robuſtiſſimæ: ſed infirmi ſapo/ris uinum nec perenne faciunt. Et quō de ſeminibus atq; habitu ſoli præ/cepim⁹: nunc de genere uinearum diſputabimus.

¶ DE Generibus uinearum. Caput. iiii.

VItes maxime gaudent arboribus: quia naturaliter in ſublime proce/dunt: tum & materias ampliores creant: & fructum æqualiter perco/quunt. Hoc genus uitium arbuſtiuum uocamus: de quo pluribus ſuo loco dicemus. Vinearum autem fere genera in uſu tria ſunt: iugata: humi pro/iecta: & deinde tertia eſt Aponi uſurpata: more arborum in ſe conſiſtenti/um genus comparatum. Iugatum quadam parte deficitur: quadam ſupat. Iugata plus aeris recipit: & altius fructum fert: & æqualius concoquit: ſed difficilior eſt eius cultus. At hæc ita conſtituta eſt: ut & arari poſſit: eoq; ubertatem maiorem conſequitur: ꝙ ſæpius & minore impenſa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta eſt: multum ſed non bonæ notæ ui/num facit. Vinea optime repaſtinato agro reponitur. Nonnunq; tamen uł melius quibuſdam locis: ſulcis committitur. Interdum etiam ſcrobibus de ponitur: ſed ut dixi: repaſtinatur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta. Sulcum autem terrenum duorum longum ſeptuaginta una opera effodit. Scrobes ternarios: id eſt quoquouerſus pedum trium una opera facit. xviii. Vel ſicui cordi eſt laxius uites ponere: ſcrobes qua/ternarios: id eſt quoquouerſus pedum quaternum una opera. xii. facit. Vł bipedaneos quoquouerſus una opera. xx. effodit. Curandum autem eſt: ut locis aridis & cliuoſis altius uitis deponatur: q̄ ſi humidis & planis. Item ſi ſcrobibus aut ſulcis uineam poſituri erimus: optimum erit ante annum ſcrobes uel ſulcos facere. Vinea quæ anguſtiſſime conſeritur: quoquouer/ſus quinq; pedum ſpatio interpoſito ponitur. Inter. vii. uel. viii. pedes: q̄/rariſſime ut etiam facile arari poſſit: inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio uinearum modum ſine dubio agri maiorem occupat: ſed ualentiſ/ſima & fructuoſiſſima eſt. Cum ſemina depones imum ſcrobem uel ſulcum bidentibus fodito: mollemq; reddito. Vitem quam ponis: fac ut ad orien tem ſpectet adminiculo religata. In imo ſcrobe lapides circa pondo quiq; ponito: ne uitem premant: ſed iuxta radices ſint. Præterea poſt hæc uinea ciæ heminam uuæ albæ in nigra: uuæ nigræ in alba ponito: atque ita ſcro bem uel ſulcum cum inſtercorata terra ad medium completo. Trien/nio deinde proximo paulatim ſcrobem uel ſulcum uſq; i ſummū cōpleto.

Sic uites consuescent radices deorsum agere. Spatium autem radicibus qua repant lapides præbent: & hieme aquam repellunt: æstate humorem præbent: uinaceis radices agere cogunt. Quom præcepimus quemadmodum uites ponendæ sint: nunc culturam earum docebimus.

Queadmodum uites coli debeant. Cap. v.

Vineam nouellam omnis gemmas agere finito: simul atque pāpinus instar quatuor digitorum erit: tum demum pampinato: & duas materias relinquito. Alteram quā uitis cōstituendæ causa submittas. Alteram subsidio habeas: si forte illa ordinaria interierit: hanc rustici custodem uocant. Proximo deinde anno cum putabis uitem: meliorem unam uirgam relinquito. Tertio anno uitē in quam formā uoles: dū tenera est: componito. Si iugatam erimus facturi: imam materiam submittito: ita ut duas gemmas: quæ sunt proximæ a terra: falce acuta radas: ne possint germinare: & deinde tres sequentes relinquas: reliquam partem uirgæ amputes. Sin autem uitem in se consistere uoles: sicuti arbori brachia submitti patiaris: & dabis operā ut in horreum quamrectissime firmetur. Nam præterquā quod speciem habet sic compositam: tum etiam minus laborat: cum undique uelut æquilibrio stabilita in se requiescit. Sat erit autem: cum primo brachia submittuntur: singulas gemmas singulis sarmentis relinqui: ne protinus onere grauetur. Post hāc putationem lectis sarmentis uirentibus æqualiter uineam fodito. Vel si ita late disposita erit: arato. Ab idibus octobr̄ ablaqueare incipito: ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito: nisi si uoles eas radices: quæ in ablaqueatione apparebunt: persequi. Tum demum optime āputabis: sed ita ne codicem lædas: sed potius instar digiti unius a matre relinquas: & ita radicem reseces. Nam quæ protinus abraditur: præterquam quod uulnus uiti præbet eoq; nocet: tum etiā de ipsa cicatrice plures radices prorepunt. Itaq; optimum est exiguam partem relinqui: t que ita summas partes: quas æstiuas rustici appellant: resecare: quæ sic resectæ inolescūt: nec ultra uitibus obsunt. Possunt etiam soboles cædi eo magis q̄ frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione p brumam tertio quoque anno macerati stercoris non minus sextarios binos ad radices uitium posuisse conuenit: præterquam columbinum quod siquo amplius q̄ heminam posueris: uiti nocebit. Post brumam deinde ablaqueationem circūfodito. Ante æquinoctium uernum: quod est octauo Kal. aprilis ablaqueationem adæquato. Post idus aprilis terram ad uitem aggerato. Aestate deinde q̄ potes sæpissime occato. Iugerum uineæ quinq; operis ablaqueatur: quinq; foditur: tribus occatur. Iugerum ualentis etiam constitutæ uineae quatuor operis putat̄: sex alligat̄. Arbusto nihil eiusmodi potestate finiri: quoniā inæqualitas arboꝶ nō patit̄ opis iusta cōprehēdi.

Quibusdam placet uitem proximo anno translatam non putare: sequenti deinde anno purgare: & unam uirgam: quam submittamus: ac tertiam gemmam resecare. Tertio deinde si uitis recte conualuerit: una plus gemma submittere. Quarto duas gemmas proxime putationi adiicere. Atque ita quinto demum anno uitem iugare. Hunc eūdem ordinem culturæ nos quoq; experti comprobauimus.

DE Resecanda uinea uetere & propaganda. Ca. VI.

u Eterem uineam si in summo radices habebit: resecare nolito. Alioquin etiam nouella uinea quæ ex resecatione renata fuerit: uim inutilem habebit: prima parte terræ natantibus radicibus: neque fructum uberem percipies: & nihilhominus celeriter consenescet. Eiusmodi itaque uinea si non aridos in opera habet truncos & flecti potest: factis Sulcis optime sternit̄: atq; ita renouellatur. Sin autem usq; eo exaruit: ut curuari non possit: primo anno summatim ita ne radices eruas aut lædas: ablaqueato: & stercus ad radices addito: atq; ita putato. aut paucas & certas materias relinquas & fodias diligēter & sæpius pampines: ne omnia super uacuas sarmenta nutriat. Sic exculta lōgas & firmas materias creabit: quas sequenti anno scrobibus inter ordines factis propaginibus. ac deinde triennio cū cōualescat sæpius fodies: matreq; ipsā enecabis: nihil in posterum prospicies: & quam sublaturus est: posterum annum matrem radicit⁹ tolles: atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea dumtaxat generis boni radices in alto sitas habebit: ita ut ablaqueatæ non conspiciantur: eam uineam circa Kal. martias anteq̄ resecces ablaqueato: & ꝓtinus cum alte ablaqueaueris sic resecato: quattuor digitos ab radicibus trūci reliquito: & si fieri poterit iuxta aliquem nodum serrula desecato: & plagam acutissimo ferro deleuato. Deinde minutam terram mediocriter stercoratam ita superponito: ut adobruto trūco ne minus tres digiti terræ super plaga sint. Hoc iccirco ne sole inarescat: & ut melius materiam det & percepto humore quem terra præbet. At quæ mali generis & ifructuosa uinea est: summasq; partes & mucidas & exesas habet: si radices eius satis alte positæ sunt optime inferetur: ita ut ablaqueata & nudata pars ima secundum terram sic amputetur: ut cum aggerata fuerit supra terram extet.

DE propagatione. Caput. VII.

p Ropagationum genera tria sunt in usu maxime. Vnum quo uirga edita a matre sulco committitur. Alterum quo ipsa mater prosternitur: atque in pluris palos per suas uirgas diuiditur. Tertium quo uitis scīditur in duas uel tres partes: si diuersis ordinibus deducenda est. Hoc genus tardissime conualescit: quia uitis diuisam medullam amittit. Et cum genera proposuimus: unumquodque qualiter faciendum sit: demonstrabimus. Virgam cum a matre ī terrā deprimere uoles: scrobē quoquouersus

quatuor pedum facito:ita propala ne laedatur alterius radicibus. Deinde quatuor gemmas:quae imum scrobem perueniunt relinquito:ut ex his radices citentur. Reliquam partem:quae continẽs matri est:adradito:ne superuacua sarmenta procreet. Diuersae autem quae supra terram extare debent:ne passus fueris plusq̃ duas aut ut maxime tres gemmas habere. Reliquas quae in terram absconduntur: exceptis quatuor imis:fac adradas:ne in summa radice uitiscat:& hoc modo propagata celeriter conualescit: & tertio anno a matre separabitur. Sin autem ipsam uitem sternere uoles: iuxta radicem ita ne ipsam laedas curiose fodito:& uitem ita supplantato ne radicem abrumpas. Cum eam straueris:& uideris quousque possit pertingere:sulcum facias unum:in quem uitem integram dimittas. Deinde ex eo sulco: quasi ramos fossarũ facies:per quos ut quaeq̃ uirga postulauit:propaletur:atque ita terra adoperies. Sin autem uitis exiguã materiam habebit: & in diuersos ordines deducenda erit:neque aliter potuerit palos:ad quos perducitur pertingere:q̃ ut diffluet:curabis:ut q̃acutissima falce ab ea parte qua bifurcata est:findas eam:& idem ferro acuto plagam emendes: sicubi inequaliter findi uidebitur. Sic deducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis etiã ẽ illa propagatio: quã nos repperimus:siquando in ordinem uitis deest:neq̃ est tam procera uirga:quæ cum in imum scrobem demissa fuerit:retorqueri & erigi super terram possit. Breuitatem ne reformidaueris:sed qualencunque uirgam: cuius cacumen in imum scrobem peruenit:deprimito & obruito. Deinde gemmas:quæ secundum ipsam matrem sunt:submittito:ut materias a superiore parte citent. Tum demum post triennium a matre amputato: & ad suum palum eam partem:quã amatre p̃cideris reducito: & caput uitis facito. Propaginis scrobem minuit triennio paulatim completo. Summas radices præcidito. Crebre fodito.

¶DE insitionibus fructuosis quæ uites fœcũdas faciũt. Ca.viii. De insitionibus vitium

CVm autem inserere uoles:optimi generis sarmenta fructuaria tum cum gemmas agere incipient:uento austro a matre præcidito. Sarmentum quod inseris de summa uite sit rotundum bonis crebrisq̃ nodis. Tres deinde nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraque parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuissimo scapello acuto ita:ne medullam lædas. Vitem deinde quam insiturus es resecato:& plagam leuato:atq̃ ita findito:& parates surculos in fissuram demittito:eatenus qua adrasi sunt: ita ut cortex surculi corticem uitis æqualiter contingat:quicquid inserueris uimide uluidini legenter libro ligato luto subacto paleato oblinito plagã: & alligato:ne aqua uentusue penetrare possit. Deinde supra lutum muscum imponito: & ita deligato: ea res præbet humorem: neç marcescere sinit. Infra insitionem &

Noua ratio insitionis terebrationis a Columella inuenta

alligaturam falce acuta leniter uitem uulnerato ex utraq; parte: ut ex his potius plagis humor defluat: q̃ ex insitione ipsa abundet: nocet enim nimius humor: nec patitur surculos insertos comprehendere. Quibusdam antiquorum terebrari uitem placet: atq; ita leuiter adrasos surculos dimitti. Sed nos meliore ratione hoc idem fecimus. Nam antiqua terebra scobem facit: propter hoc urit eam partem: quam perforat. Præusta autem perraro unq̃ comprehendit insertos surculos. Nos rursus terebram: quam gallicam dicimus: huic insitioni aptauimus. Ea exsiccat: nec urit. Quin nō scobem sed ramenta facit. Itaq; cauatum foramen cum purgauimus: ūdiq; adrasos surculos inserimus: atq; ita circumlinimus. Talis insitio facillime conualescit. Igitur secundum æquinotium perfectam uitium insitionē habeto. Humida loca de uua alba: sicca de nigra inserito. Infructuosas uites fœcundas facere uites: q̃ exiguum dant fructum: acetum agri cum cinere arigato: ipsumq; codicem cinere linito. At si fructum quem ostendunt ad maturitatem non perducunt: sed priusq̃ mitescant uuæ īarescūt: hoc modo emendabuntur: cum insitiones amplitudinem acini habuerint: radice tenus uitem præcidito: plagā acri aceto pariter ac Locio ueteri Permixta terra linito: eodē radices rigato: sæpe fodito: materias cita uuæ quæ fructum perferunt.

Vt uua complura genera acinorum habeat. Caput. ix.

Est etiam genus insitionis: quod uuas tales creat: in quibus uarii generis colorisq; reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur. Quatuor uel quinq; siue etiam plures uoles uirgas diuersi generis sumito easq; diligenter & æqualiter compositas colligato: deinde in tubulum fictilem uel cornu arte īserito: ita ut aliquantū extēt ab utraq; parte: easque partes quæ extabunt resoluito: in scrobem deinde imponito: & terra stercorata obruito & rigato: donec gemmas agant. Cum inter se uirgæ cohæserint post biennium aut triennium facta iam unitate dissolues tubulū: & circa medium fere crus: ubi maxime uidebuntur coisse: uitem serra præcidito: & plagam leuato: terramq; minutam aggerato: ita ut tribus digitis alte plagā operiat: ex eo codice cū egerit coles: duos optimos submittito reliquos deiicito: sic uuæ nascēt̃ quales propofuimus. Maleolū scindito ita: ne gemmæ lædantur: medullamq; omnē eradito: tū demū in se cōpositum colligato: sic ne gēmas alliges: atq; ita terra stercorata deponito & rigato. Cum coles agere cœperit: sæpe & alte refodito. Adulta uitis tales uuas sine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. Caput. x.

Vindemia facta statim putare incipito ferramentis q̃ optimis & acutissimis: ita plagæ leues fient: neque in uite aqua consistere poterit quæ simul atque immobilis est: corrumpit uitem: uermesque & alia creat

animalia: quæ materiam exedunt. Plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem ducunt. Sarmenta lata uetera male nata cõtorta omnia hæc præcidito. Nouella & fructuaria & interdum sobolem idoneam: si iã superficies pa℞ ualebit: submittito: brachiaq; cõseruato. Quamcelerrime poteris putationem perficito. Arida & uetera: falce quæ amputari nõ pos/sunt: acuta dolabra abradito. In agro macro & sicco uineam imbecillam a bruma amputato. Quam partem non deputaueris: circa Kal. febr̃. repe/tito. Ab idibus decembr̃ ad idus ianuarias ferro tangi uitem & arborem non conuenit. Cum autem putabis inter: duas gemmas secato. Nã si iuxta ipsam gẽmam secueris: laborabit: nec materiem citabit. Cicatrix autem semper orsum spectet: ita neque aqua neq; sole laborabit: humoremque recte capiet. In agro crasso ualidaque uinea plures gemmas & palmas reli/quito: in exili pauciores. Sicubi in uite brachium desiderabit: falce acuta semel aut bis eo loco alte instar digiti mucrone ferito. Brachium quamuis longum caue totum tollas: nisi si totum aruerit. Vineam nouellam ante brumam ablaqueatam habeto: ut omnes imbres limumque concipiat. Vites arboresque: quo citius ablaquearis: erunt uelẽtiores. Sed quæcũq; melius erunt positæ: ita ablaqueandæ sunt: ut a superiore parte secundũ codicem lacusculi fiant. Ab inferiore autem pulli altiores excitentur: quo plus aquæ limique contineãt. Vinea uetus neque ablaqueanda est: ne ra/dices: quas in summo habet: inarescant: neque aranda: ne radices abrũ/pantur. Bidẽtibus sæpe & alte fodito æqualiter: & stercore ul' palea cõsp/gito. Solum ante brumam uel cum circũ ipsam uitẽ summatim ablaquea/ueris stercorato.

DE Pampinatione. Ca. xi.

Vinea quam putare: tam uere pampinare utile est: nam & materiæ: quæ fructum habent: melius cõualescunt: & putatio sequentis anni expeditius: tum etiam minus cicatricose fit: quom quod uiride & tenerum decerpitur: protinus conualescit. Super hæc quoque melius maturescunt. Ante dies decem q̃ uinea florere incipit: pampinatam habeto. Quicquid superuacui enatum fuerit: tollito. Quod in cacumine aut in brachiis natũ erit: decerpito: dũtaxat quæ uuam non habebunt. Cucumina uirgarum: ne luxurientur demutilato. Vuas quæ meridiem aut occidẽtẽ spectabũt: ne præurantur suo sibi pampino tegito.

DE Fossura. Ca. xii.

Simul atque uua uariari cœperit: fodito tertiam fossuram: & cum iã maturescet ante meridiem priusquam calere incipiet: cum desierit post meridiem fodito: puluereq; excitato. Ea res & a sole & a nebula ma/xime uuã defendit. Lutulentam terram neq; arare neq; fodere oportet: qa ualde durescit: & findit. Bidentibus terrã uertere utilius ẽ: q̃ aratro. Bidẽs æqualiter totã uertit: aratrũ ꝑterq; quod scamna facit: tũ ẽt boues

Finis fodiendi qui arant aliquantum uirgarum: & interdum totas uites frangunt. Finis autem fodiendi uineam nullus est: nam quanto sæpius foderis: tanto uberiorem fructum reperies.

¶ Ne rubigo uineam uexet. Caput. xiii.

p Alearum aceruos inter ordines uerno tempore positos habeto in uinea. Quom frigus contra temporis consuetudinem intellexeris: omnis aceruos incēdito: ita fumus nebulā & rubiginē remouebit.

¶ Ne formica uitem ascendat. Caput. xiiii.

l Vpinum terito & cum fracibus misceto: eoq; imam lineam circumlinito. Vel bitumen cum oleo coquito: eo quoq; imas uites tangito: formicæ non excedent.

¶ Ne sorices aut uolucra uitem lædat. Caput. xv.

u Ites quæ secundum ædificia sunt: a soricibus aut muribus infestantur. Id ne fiat plenam lunam obseruabimus: cū erit ī signo leonis uel scorpionis uel sagitarii uel tauri: & noctu ad lunam putabimus. Genus est animalis: uolucra appellatur. Id fere prærodit teneros adhuc pāpinos & uuas. Quod ne fiat: falces: quibus uineam putaueris. peracta putatione sanguine ursino linito. Vel si pellem fibri habueris. in ipsa putatione quotiens falcem acueris: ea pelle aciem detergito: atq; ita putare incipito. Cum de uineis abunde diximus: de arbustis præcipiamus.

¶ DE Arbustis. Caput xvi.

u Item maxime populus alit: deinde ulmus: deinde fraxinus. Populus frondem nō idoneā habet: a plerisq; īprobat᷑. Vlmus aūt: quā atiniam uocant rustici: generosissima est & lætissiā: multāq; frondem habet. Eaq; maxime serēda est locis pinguibus uel etiam mediocrib⁹. Sed si aspa & siticulosa loca arboribus obserenda erunt: neq; populus neq; ulmus tam idoneæ sunt: q̃ orni & siluestres fraxini sunt. Paulo latioribus tamen foliis q̃ cæteræ fraxini: nec deteriorem frondē: q̃ ulmi præstant. Capræ quidem & oues uel libentius etiam hanc frondem appetunt. Igitur qui arbustum constituere uolent: ante annum q̃ deponant arbores: scrobes faciant quatuor quæq; annum. Deinde circa Kal. martias: in eandem scrobem ulmum & populum uel fraxinum deponant: ut si ulmus defecerit: popul⁹ uel fraxinus locum optineat. Si autem utraq; uixerit. altera eximia eximatur: & alio loco deponatur. Arbustum inter quadragenos pedes dispositum esse conuenit. Sic enim & ipsæ arbores & appositæ uites melius conualescent: fructumq; meliorem dabunt. Segetes etiam quæ in eo erūt: minus umbra laborabunt. Arborem: quam disposueris: sæpius circumfodito: quo celerius adolescant: & triennium ferro ne tetigeris. Completis sex & triginta mensibus ad recipiendam uitem formatos superuacuos ramos. amputabis. Alterna brachia in modum scalarum relinquens alternisque

annis ſexto anno ſi iam firma uidebitur maritabis. Hoc modo ab ipſo arboris crure pedale ſpatium intermittito. Deinde ſulcum inter quatuor pedes longum in tres altum in dipondium ſemiſſem latum cum feceris: patiere minime duobus menſibus cum tempeſtatibus uerberari. Tum demum circa Kal. martias uitem de ſeminario deminus decem pedum. Sternito & amminiculato arborique iniungito. Eam proximo ãno ne putaueris: tertio uero ad imam uirgam redigito paucaſque gemmas relinquito: ne antequam inualuerit in altitudinem repat. Deinde quom amplum incrementum habuerit per omnia arboris tabulata diſponito materias ita tamen ne uitem oneres: ſed certa & robuſtiſſima flagella ſubmittas. Arbuſtiuam uitem ꝙ putare tam alligare diligenter oportet. Nam in ea fructus maxime uis conſtitit. diuiuſꝗ perennat quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt. Itaque omnibus annis conuenit ſubſequi putatiõe ita ut tori renouentur & uitis per idoneos ramos diſponatur.

DE Oliuetis. Cap. xvii.

OLea maxĩe collibus ſiccis & argilloſis gaudet. At humidis campis & pinguibus lætas frondes ſine fructu affert. Melius autem trũcis ꝙ plantis oliuetum conſtituitur. Magoni placet ſiccis locis oliuam aut non poſt æquinoctium ſeri: aut ante brumam. Noſtræ ætatis agricolæ fere uernum tempus circa Kal. maii ſeruant. Oportet autem ſcrobẽ oleæ quoquouerſus pedes quaternos patere in imum ſcrobem lapidẽ glareãꝗ abiicere deinde ſuper terram quatuor digitorum iniicere tum arbuſculã deponere ita ſectam ut quod ſcrobe extiterit in medium ſit: arbuſculam autem a tempeſtatibus tueri diligenter adminiculando & terræ quæ ſcrobe reponitur ſtercora immiſcere. Oleam decet inter ſexagenos pedes diſponi ut ſpatium in latitudinem creſcendi habeat. Nam quæ in proceritatem extenduntur euanidae fiunt paꝝꝗ fructus ferunt. Optima eſt olea liciniana pauſia ſecunda oleo eſcae orchas. Sunt & regiae & radii non ſine ſpecie neque oleo: neꝗ ſunt tam gratae: ꝙ quas ſupradiximus. Si oleam poſueris eo loco unde quercus effoſſa eſt: emorietur: ideo quod quidam uermes qui ſunt educati in radice quercus naſcuntur: iiꝗ maxĩe ſemina oleae conſumunt. Si in olea unus ramus aliquanto caeteris laetior eſt niſi eũ reciderís arbor tota fiet retorrida. Omnis arbuſculas priuſꝗ transferantur rubrica notare cõuenit ut quom ferentur eaſdẽ caeli ptes aſpiciant quas etiam in ſeminario conſpexerant. Alioquin frigore uel calore laborabunt ab iis partibus quae contra conſuetudinem ſub alio oppoſitas habuerint.

DE Pomario cõſtituẽdo. Ca. xviii.

PRiuſꝗ pomarium conſtituas ꝙ magnum habere uoles cicũmunito macerie aut foſſa ita ut non ſolum pecori: ſed ne hõi tranſitus ſit niſi per hoſtium. Dum adoleſcant ſemina ſaepius ſi cacumina manu

pfracta aut a pecore præroſa fuerint: in perpetuum corrumpuntur. Generatim aũt arbores disponere utilis maxime: neq; imbecillæ ualentioribus premantur: quæ nec uiribus nec magnitudine ſunt pares: neq; pariter creſcunt. Terra quae uitibus apta eſt: eadem quoq; utilis eſt arboribus.

DE Scrobibus faciendis. Caput. xix.

ANte annum q̃ poma diſponere uoles: ſcrobes fodito: ita ſole pluuiaq; macerabuntur: & quod poſueris cito comprehendet. Sed ſi quo anno ſcrobes feceris etiam ſemĩa ponere uoles: minime ãte duos mẽſes fodito ſcrobes: poſtea ſtramẽtis eos ĩpleto & incendito. Quo latiores patẽtioreſq; ſcrobes feceris: hoc erũt laetiores uberioreſq; fructus. Scrobs clibano ſimilis eſt: imus q̃ ſummus patentior: ut laxius radices uagẽt ac minus frigoris hyeme minuſq; aeſtate uaporis per anguſtum os teneant. Tum etiam cliuoſis locis terra: quae in eum congeſta eſt: pluuiis non abluitur. Arbores pares interuallis ſepito: ut cum creuerint: ſpatium habeant: quo ramos extendant. Nam ſi ſpiſſe poſueris: neq; terra quicq; ſerere potueris. Nec ſic ipſae fructuoſae erũt: niſi ĩter uaſeris. Itaq; placet inter ordinem quadragenos pedes: minimumq; tricenos reliq uerſuris.

Quomodo ſemina legas. Caput. xx.

SEmina lege: ne minus craſſa q̃ manubrium eſt bidentis: recta: lenia: procera ſine ulceribus: integro libro. Ea bene & celeriter comprehendunt. Semina ſi ex arboribus ſumes: de iis potiſſimũ ſumito: quæ omnibus annis bonos & uberes ferunt fructus. Obſeruabis autem ab humeris qui ſunt contra ſolem orientem: ut eoſdem decerpas. Si cum radice plantam poſueris: incrementum eius fuerit: quod cæteris ſenties. Arbos inſita fructuoſior: q̃ quæ inſita nõ eſt. i. q̃ quæ ramis aut plantis ponit̃. Priuſq; arbuſculas tranſferas rubrica uel alia quelibet reſignato: ut iiſdem uentis: quibus ante ſteterunt conſtituas eas: curamq; adhibeto: ut ab ſupiore & ſicciore & exiliore in planiorem humidiorem pinguiorem agrum tranſferas. Semina trifurca maxime ponito. Ea extẽt ſupra terrã tribus pedibus. In eodẽ ſcrobe ſi duas aut tres arbuſculas ponere uoles: curato ne inter ſe contingant. Nã ut uermibus ĩterimunt̃: cũ ſemina depones dextra ſiniſtra ſi uis: quouſq; in imum ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachii humani craſſitudine deponito: ita ut ſupra terram paululum extent: per quos æſtate paruo labore aquã radicibus ſubminiſtres. Arbores aut ſemĩa radicibus autumno ſerito circa idus octobr̃. Taleas & ramos uere: ãteq; germinare arbores incipiunt: deponito. Sed ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis: in imum ſcrobem taleã lẽtiſci ita ut cacumen eius deorſum ſpectet: obruito.

Quando ficus ferenda ſit. Caput. xxi.

FIcum frigoribus ne ſerito. Loca aprica calculoſa glareoſa: interdum

& saxosa amat.Eiusmodi agro cito conualescit:si scrobes amplos & ido/neos feceris.Ficorum genera etiam si sapore & habitu differunt : tamen uno modo:sed dispari differentia agri pari loco seruntur. Locis frigidis & auctumni temporibus aquosis præcoques serito:ut ante pluuiã fructũ deligas.Locis calidis hibernas serotinas serito.At si uoles ficum quamuis non natura seram facere:cum grossuli minuti erunt:fructũ decutito. Itẽ alterum edet fructum ĩ hieme:seram differet maturitatem. Nonnunquam etiam cum frondere cœperint arbores:cacumina fici acutissimo ferramẽto summa amputare prodest.Sic firmiores arbores & feraciores fiunt. sem/per proderit simul ac folia agere cœperit rubrica amurca diluere : & cum stercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit uberiorem fructum & farctum fici speciosius & plenius.

¶ DE Nuce serenda. Cap.xxii.

Nucem græcam serito arcturi signo:uel circa Kal.febr.quæ prunacẽ nescit. Agrum calidum durum siccum desiderat. Nam in locis di/uersis eiusmodi natura si posueris nucẽ: protinus putrescet. Anteq̃ nu/cem deponas:in aqua mulsa nec nimis dulci macerato : ita iucundioris saporis fructum:cum adoleuerit:præbebit: & interim melius atq̃ celeri/us nascetur. Ternas nuces in trigonum statuito.Parsque acutior inferior sit:quia inde radices mittit:nuncque a nuce minimæ palmæ absit :& an/ceps ad fauonium spectet .Omnis nux unam radicem mittit : & simplici stilo prorepit .Cum ad scrobis solum radix peruenit : duritia humi co/ercita recuruatur: & extensa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam & auellanam tarentinam hoc modo facere poteris. In quo scrobe destinaueris nuces serere: terram minutam in modum semi/pedis ponito.Ibique semen ferulæ facito. Cum ferula fuerit enata : eam findito:& in medullam eius sine putamine nucem græcam uel auellanam abscondito:& ita adobruito.Hoc ante Kal.marcias facito:uel etiam iter nonas & idus martias.Hoc eodem tempore iuglandem & pineã & casta/neam serere oportet.

¶ DE Malo punico serendo. Ca.xxiii.

Malum punicum uere usq̃ in Kal.apriles recte serit̃.Quod si acidũ aut minus dulcem fructum feret : hoc modo emendabitur. Ster/core suillo & humano & lotio humano ueteri radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddet : & primitiuos annos fructum uinosum : post uero etiam dulcem & apyrenum facit. Nos exiguum admodum lac cy/renaicum uino diluimus : & ita cacumina arboris summa obleuimus. Ea res emendabit acorem malorum: Mala punica ne rumpantur in arbore : remedium placuit lapides tres :si quom seres arborem .ad radicem ipsã collocaueris.At si iam arborem satam habueris :scyllã secundum radices arboris serito.Alio modo cum iam matura mala fuerint:anteq̃ rũpãtur :

peciolos quibus pendent: intorqueto. Eo mō seruabuntur & anno toto.

DE Piro. Caput. xxiiii.

P Iros autumno ante brumam serito: ita ut minime dies quinq; & ui/ginti ad brumam supersint: quæ ut sint feraces: cum iam adoleue/rint: alte ablaqueato: & iuxta ipsam radicem truncum findito: & in fissura cuneum pineum tedæ adiicito: & ibi relinquito. deinde obruta ablaquea/tione cinerem supra terram spargito.

DE Malis serendis. Caput. xxv.

M Ala æstiua cydonea sorba pruna: post mediam hyemen usq; i idus febr̄ serito. Morum ab idibus febr̄ usq; i æquinoctiū uernale recte seres. Siliquam græcam quā quidā κεϱατιον uocant: deinde psicum ante brumam per autumnum serito. Amygdala si parum feracia erunt: perfo/ratam arborem lapidem adigito. Ita librum arboris iolescer̄ finito. Omni um autem generum ramus circa Kalen. martias in hortis: ubi & subacta & stercorata terra est: per puluinos arearum disponere conuenit. Deinde cum creuerint danda est opera: ut dum teneros ramulos habent: ueluti pampinentur: & ad unum stilum primo anno semina redigantur. Et cum autumnus incesserit. anteq; frigus cacumina adurat. omnia folia decerpe/re expediet. & ita crassis arundinibus. quæ ab ima parte nodos itegros ha bent. quasi pileolos induere: atq; ita a frigore & gelicidiis teneras adhuc uirgas tueri. Post quartum & uigesimum deinde mensem: siue transferre & disponere i ordinē uoles seu iserere: satis tuto utrūq; facies.

DE Insitione arborum. Caput. xxvi.

O Mnis surculus inseri potest si non est ei arbori: cui inseritur dissi/milis cortice. Si uero fructum etiam eodem tempore fert: sine ullo scrupulo optime inseritur. Tria autem genera insitionum antiqui tradide/runt. Vnum: quod resecta & fissa arbore recipit insertos surculos. Alte/rum: quod resecta inter libꝝ & materiē admittit semīa: quæ utraq; genera uerni temporis sunt. Tertium enim: quom ipsas gemmas cum exiguo cor/tice in partem sui delibratam recipit: quam uocant agricolæ emplastratio/nem. Hoc genus æstatis est. Quorum insitionum rationem cum tradideri/mus: a nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores simulatq; gem/mas agere cœperint: luna crescente inserito: oliuam autem circa æquino/ctium uernum usq; in idus aprilis. Ex qua arbore inserere uoles: & surcu/los ad insitionem sumpturus es: uideto ut sit tenera & ferax nodisq; cre/bris. Et cum primum germina tumebunt de ramulis āniculis: qui solis or/tum spectabunt: & integri erūt: eos legito. Crassitudine minimi digiti sur/culi sint bisulci. Arborem quam inserere uoles: serra diligenter exsecato: ea parte quæ maxime nitida & sine cicatrice est. Dabisq; operam ne librū lædas. Cum deinde truncum recideris: acuto ferramento plagam leuato.

Deinde quasi cuneum ferreum uel osseum inter corticem & materiem : ne minus digitos tres: sed lente dimittito : ne lædas aut rumpas corticem. Postea surculos: quos inserere uoles : falce acuta ab ima parte eradito tã alte quam cuneũ dimisisti: sed ita ne medullã neue alterius partis corticẽ lædas. Vbi surculos paratos habueris: cuneum uellito. Statimque surculos dimittito in ea foramina: quæ cuneo adacto inter corticem & materiem facta sunt. Ea autem fine qua adraseris : surculos dimittito ita: ut sex digitis de arbore extent. In ima autem arbore duos aut tres ramulos figito: dum ne minus quaternum digitorum inter eos sit spatium. Pro arboris magnitudine & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos: quos arbor patietur : dimiseris : libro ulmi uel uimine arborem adstringito. Postea paleato luto bene subacto oblinito totam plagam & spatium quod est inter surculos usque eo: ut duobus digitis insita extent. Supra lutum muscum imponito: & ita alligato: ne pluuia dilabatur. Si pusillam arborẽ inserere uoles: iuxta terram abscindito: ita ut sexquipedem a terra extet. Cum deinde abscideris : plagam diligenter leuato: & medium truncum acuto scalpro modice findito: ita ut fissura trium digitorũ sit in eam. Deinde cuneum quoad patietur inserito: & surculos ex utraq; parte adrasos dimittito: ita ut librum seminis libro arboris æqualem facias. Cũ surculos diligenter aptaueris : cuneum uellito. Deinde arborem : ut supradixi: alligato & oblinito. Deinde terram circa arborem aggerato usque ad ipsũ insitum. Ea res a uento & calore maxime tuebitur. Tertium genus insitionis: cum sit subtilissimum: non omni generi idoneum est. Et fere eæ recipiunt talem insitionem: quæ humidum succosumque & ualidum librum habent sicuti ficus, nam & lactis plurimum remittit: & corticem robustam habet. Optime itaque ea inseritur tali ratione. Ex qua arbore inserere uoles: in ea quæsito nouellos & nitidos ramos. In his deĩde obseruato gẽmã quæ bene apparebit : certamque spem germinis habebit. Eam duobus digitis quadratis circunsignato: ut gemma media sit : & ita acuto scalpello circũcide diligenter: ne gemmas lædas. Deliberato item quam arborem inserere uoles: in ea nitidissimum ramum eligito: & eiusdem spatii corticẽ circũcidito: & materiem delibrato. Deinde in eam partem quã nudaueris: gemmam quam ex altera arbore sumpseras : aptato ita : ut ante emplastrũ circumcisæ parti conueniat. Vbi hæc feceris: circa gemmam bene uincito ita ne lædas. Deinde cõmissuras & uincula luto oblinito spatio relicto: qua gemma libere germinet. Materia: quam inserueris: si sobolẽ uel supra ramum habebit: omnia præcidito: ne quid sit quod possit auocari : aut cui magisquam insito seruiat. Post unum & uigesimũ diẽ soluito ẽplastrũ. Hoc genere etiã optime olea inseritur. Quartum illud genus insitionis ita docuimus : cũ de uitibus disputauimus. Itaque superuacuũ ẽ hic repetere

Tertiu genus inoculatio.

Quartu genus p terebratu sup. ca. 8. hy libr.

iam traditam rationem terebrationis.

¶ Quod omniū generū surculi: omnibus arborib⁹ īseri possit. Ca.xxvii.

SEd cum antiqui negauerint posse omne genus surculorum in omnē arborem inseri: & illam quasi insitionem: qua nos paulo ante usi sumus: ueluti quandam legem sanxerint: eos tantum surculos coalescere: qui sint cortice ac libro & fructu consimiles: errorem huius opinionis discutiendum: tradendamque posteris rationem putaui: qua possit omne genus surculi: omni generi arboris inseri. Quod ne longiori exordio legētes fatigemus: quasi unum exemplum subiiciemus: qua similitudine quod qsq; genus uolet omni arbori poterit inserere. Scrobem quoquouersus pedū quatuor ab arbore oliuae tam longe fodito: ut extremi rami oleae possint eam contingere. In scrobem deinde fici arbusculam deponito: diligentiamque adhibeto: ut robusta & nitida fiat. Post triennium aut quinquennium: cum iam satis amplum incrementum cœperit: ramum oliuæ qui uidebitur nitidissimus deflecte: & ad crus arboris ficulneæ religa. Atque ita aputatis cæteris ramulis: ea tantum cacumina quæ inserere uoles: reliquito. Totam arborem fici detruncato: plagamq; leuato: & mediū cuneo findito. Cacumina deīde oliuæ sicuti matri inhærēt utraq; parte abradito & ita fissuræ fici aptato: cuneumq; eximito: & diligenter colligato: ne qua ui reuellatur. Sic interposito triennio coalescet ficus oliuæ. Et tū demum quarto anno cum bene poterit: uelut propaginis ramulos oliuæ ramosa a matre resecabis. Hoc mō omne genus ī omnē arborē inserit̃.

¶ DE Cytiso. Caput. xxviii.

CYtisum: quem græci aut zeas aut carnicin aut trifarin uocant: q̄plurimum habere expedit: q̄ gallinis: apibus: ouibus: capris quoq; & omni generi pecudum utilissimus est: q̄ ex eo cito pinguescit: & lactis plurimum præbet ouibus. Tum etiam octo mensibus uiridi eo pabulo uti & postea arido possis. Præterea in quolibet agro: quamuis macerrimo celeriter comprehendit: omnemq; iniuriam sine noxa patitur. Mulieres quidem si lactis inopia premuntur: cytisum aridum in aqua macerari oportet: cū tota nocte permaduerit: postero die expressi succi ternas heminas pmisceri modico uino: atq; ita potādū dare: sic & ipsae ualebūt: & pueri abūdātia lactis cōfirmabūt̃. Satio autem cytisi uel autūno circa idus octobr̃: uel uere fieri pōt. Cū terrā bñ subegeris: ī modū erui areas facito: ibiq; uelut ocymū semē cytisi autūno serito. Plātas deīde uere disponito: ut inter se quoquouersus quatuor pedū spatio distēt. Si semē nō habueris: cacumīa cytisoꝝ uere dispoīto. Stercoratam terrā circa aggerato. Si pluuia nō īgesserit: rigato. xv. ꝓximis dieb⁹. simul ac nouā frōdē agere cœperit sarrito. Post triennium deīde caedito: & pecori praebeto. Equo abunde ē uiridis pondo. xv. boui pondo. xx. caeterisq; pecudibus ꝓ portiōe uiriū

pōt aūt etiā circa ſeptēbrē ramis ſeri. Aridū ſi dabis exiguū dato: quoniā maiores uires hēt: priuſq; aqua macerato: & exemptam paleis pmiſceto. Cytiſū aridū cū facere uoles: circa menſē ſeptēbr̄ cū ſemē ei⁹ grādeſcere īcipit: cædito. Paucis deīde horis dū flaceſcat: ī ſole hēto. Deīde ī umbra adſiccato & ita cōdito.

¶ DE Salice & geniſta & arūdie. Ca. xxix.

Salicem & geniſtā creſcēte luna uere circi Kal. mar. ſerito: Salix hu/mida loca deſiderat: geniſta ēt ſicca: utraq; tñ circa uineā ſeruntur: cō palmitibus idonea prabent uīcula. Arūdo optīe ſeritur: quos alii bul/bos: alii oculos uocant. Simulatq; terram bipalio repaſtinaueris: radicē arūdīs acuta falce præſectam īpendenti pluuia diſponito. Sunt q arūdīes integras ſternāt: cū ex oībus nodis ſata arundīes emittit. Sed ferre hoc ge/nus euanidā exilemq; & humilem arūdinem affert. Melior itaque ratio ē ea quam prius demr̄auimus. Placet autem oīb⁹ annis ſimulac arūdinem cæcideris: locum alte & æqualiter fodere: atq; ita rigare.

¶ DE Viola & roſa. Ca. xxx.

Violam q facturus eſt: terrā ſtercoratā & repaſtinatam minimū alte pedē in puluinos redigat. Atq; ita plantas ornotinas ſcrobibus pedalibus factis ante Kal. mart. diſpoſitas hēas. Semen autem uiolæ ſicut oleꝝ in areis duobus tpr̄ibus ſerit̄ uere uel auctumno. Colitur aūt mō eo quo & cætera olera: ut runcet̄: ut ſarriat̄ ut: īterdum etiam rigetur. Roſā fructibus: ac ſurculis diſponi per ſulcos pedales cōuenit p idē tēpus: quo & uiola. Sed oībus ānis fodiri ante Kal. mart: & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

L. I. MODERATI COLVMELLAE REI RVSTICAE LIBER. iiii.

¶ Quod genus uitis cōueniat cuiq; ſolo & ſtatui cæli. Ca. i.

HACTENVS ARVORVM CVLTVS: VT ait præſtātiſſimus poeta. Nihil. n. proibet nos. P. Siluine de iiſdē reb⁹ dicturos celeberrimi carmīs auſpicari prīcipia. Seqt̄ arboꝝ cura: quæ pars rei ruſticæ uel maxima eſt. Eaꝝ ſpēs diuerſæ & mul/tiformes ſunt: Quippe uarii generis (ſicut auctor idem refert (nullis hominū cogētibus ipſæ Spōte ſua ueniunt. Multa etiam noſtra manu ſatā proce/dunt. Sed quæ non ope humana gignūtur ſilueſtres ac feræ: ſui cuiuſq; īn/genii poma uel ſemina gerunt. At quibus labor adhibet̄ magis aptæ ſunt frugibus. De eo igit̄ prius genere dicendū ē: q nobis alimēta pbet. Idq; tripartito diuidit̄. Nam ex ſurculo uel arbore arbor pcedit: ut oleæ. Vel

frutex: ut palmæ cāpeſtres. Vel tertium qddā quod nec arborē nec fruti/
cē ꝓprie dixerit: ut eſt uitis. Hāc nos cæteris ſtirpibus iure præponimus
non tātū fructus dulcedīe: ſed ēt facilitate: ꝑ quā omni pene regione: &
omni declinatiōe mundi: niſi tñ glaciali uel præferuida curæ mortalium
reſpōdet. Tāq̃ fœlix cāpis q̃ collibus ꝓueit: & ī denſa nō minus q̃ reſo/
luta: ſæpe ēt gracili atq̃ pīgui materia ſiccaq̃ & uliginoſa. Tū ſola maxie
utrāq̃ patitur itēpiē cæli: uel ſub axe frigido: uel æſtiuo ꝓcelloſoq̃. Re/
fert tñ cuius gñis: aut quo hītu uitē ꝑ regionis ſtatu colere cenſeas. Neq̃
.n. omni cælo ſolo ue cultus idē. Neq̃ ē idē ſtirpis eius genus. Quodque
præcipuum eſt ex oībus nō facile dictu ē: cū ſuū cuiq̃ regioni magis aut
minus aptū eſſe doceat uſus. Exploratū tñ hēbit prudēs agricola genuſ ui/
tis habile campo. Quod nebulas pruināq̃ ſine noxa pfert: cæliq̃ ſiccita/
tem uentoſq̃ patitur. Pingui & uberi dabit agro gracilē uitē nec natā ni/
mis fœcundā: macro feracē: terræ denſæ uehementem: multaq̃ materia
frondētē: reſoluto & læto ſolo rari ſarmenti. Humido loco ſciet nō recte
mandari fructū teneri & āplioris acini: ſed calloſi & anguſti frequētiſq̃ ui
nacei. Sicco recte contribui diuerſæ natæ ſeīa. Sed & poſt hæc non igno/
rabit dñus loci plus eſſe poſſe qualitatē cæli frigidā uľ calidā ſiccā uel ro
ſidā grādinoſā uētoſāq̃ uel placidā ſerenā uel nebuloſā. Frigidæque aut
nebuloſæ duoꝝ geneꝝ uites aptabit: ſeu præcoques: quaꝝ matūitas frugū
praecurrit hyemē: ſeu firmi duriq̃ acini: quaꝝ īter caligīes uuae deflore/
ſcunt: & mox gelicidiis ac pruinis ut aliaꝝ caloribus miteſcunt. Vētoſoq̃
& tumultuoſo ſtatu caeli fidēter eaſdē tenaces ac duri acini cōmittet. Rur
ſus calido teneriores uberioreſq̃ cōcredet. Sicco deſtinabit eas: quae plu/
uiis aut continuis roribus putreſcunt: roſido quae ſiccitatibus laborant:
grandinoſo quae foliis duris latiſq̃ ſunt: quo melius ꝓtegāt fructum. Nā
placida & ſerena regio nullā nō recipit. Cōmodiſſie tñ eā: cuius uel uuae
uel acini celeriter decidunt. Hac ſi uoto eſt eligēdus uineis locus: & ſtatus
caeli: ſicut cenſet ueriſſie Celſus: optimum eſt ſolum nec denſum nimis:
nec reſolutum: ſoluto tñ ꝓpius: nec exile nec laetiſſimū proximū tñ uberi
nec cāpeſtre nec praeceps ſimile tñ edito cāpo: nec ſiccum nec uliginoſū
modice tñ roſidum: q fōtibus nō ī ſummo nō in ꝓfundo terrae ſcaturiat:
ſed ut uicinum radicibus humorem ſubminiſtret: eumq̃ nec amarum nec
ſalſum: ne ſaporē uini corrumpat: & īcrementa uirentium uelut quadā ſca
bra rubigine coerceat: ſi mō credimus Virgilio dicenti:

Salſa autem tellus: & quae ꝓhibet̃ amara
Frugibus infœlix: ea nec māſueſcit arando:
Nec baccho genus: aut pomis ſua nomina ſeruat.

Caelum porro neq̃ ni/
uale uinea: ſicut praedixi: nec rurſus aeſtiuoſum deſiderat. Calido tamen
potiuſq̃ frigido laetat̃: imbribus magiſq̃ ſerenitatibus offendit̃: & ſolo

ſicco: q̃ꝫ nimis pluuioſo eſt amicior: perflatu modico leniq; gaudet:
procellis obnoxia ẽ. Atque hæc maxĩe ꝓbabilis eſt cæli: & ſoli qualitas.

¶ Quæ uites ſuburbanis regiõibus ad eſcã cõſeredæ ſunt. Ca. ii.

U Itis aũt uel ad eſcã ul' ad effuſionẽ deponitur. Ad eſcam nõ expedit
inſtituere uineta: niſi cum tã ſuburbanus ẽ ager: ut rõ poſtulet in/
conditum fructum mercantibus uelut pomum uẽdere. Quæ cum talis eſt
cõditio: maxĩe p̃coques: ſed duracinæ: tũ dẽiq; purpureæ & bumaſti da/
ctylique & rhodiæ: libycæ quoque & cerauniae nõ ſolũ quae iucunditate
ſaporis: ueꝝ ẽt quae ſpecie cõmodari poſſit: cõſeri debent: ut ſtefanitae:
ut tripedaneae: ut uĩciariae: ut cydonitae. Itẽ quaꝝ uuae tp̃ibus hiemis
durabiles uaſis cõduntur: ut uẽnuculae: ut nuper in hos uſus exploratae
numiſianae. At ubi uino conſulimus: uitis eligit̃ quae & ĩ fructu ualet: & in
materia. Quod alterum ad reditus coloni: alteꝝ ad diut̃nitatẽ ſtirpis plu/
rimum cõfert. Sed ea tñ p̃cipua ẽ: ſi nec minus celeriter frõdet: & primo
quoq; tp̃r defloreſcit: ne nimis tarde miteſcit. q̃nẽt pruĩas & caligĩẽ & car/
bũculũ facile ꝓpulſat: eademq; nec imbrib⁹ putreſcit: nec ſiccitatib⁹ abo/
leſcit. Talis nobis eligat̃ ul' mediocriter fœcũda: ſi mõ is loc⁹ hẽt̃: ĩ quo
guſtus nobilis p̃cioſuſq; fluit. Nã ſi ſordidus aut uilis ẽ: feraciſſiã quãq;
ſerere cõducit: ut multiplicationem frugũ reditus augeat̃. Fere aũt omni
ſtatu locoꝝ cãpeſtria largius uinũ: ſed iucũdius afferũt collina. Quæq; ta/
mẽ ipſa modico ſtatu cæli magis exuberãt aq̃lõi ꝓna: ſed ſũt generoſiora
ſub auſtro. Nec dubiũ q̃n ſit ea nõnullaꝝ uitiũ nat̃a: ut ꝓ locoꝝ ſitu bõi/
tate uini mõ uĩcãt: mõ ſupẽt̃. Solæ tradũt̃ amĩneæ excepto cæli ſtatu ni/
mis frigido: ubicũq; ſit ẽt ſi degenerẽt ſibi cõpatæ magis aut mĩus ꝓbi
guſtus uina p̃bere: cæteras oĩs ſapore p̃cedere. Eæ: cũ ſit unius noĩs: non
unã ſpẽm gerũt. Duas germanas cognouimus: quaꝝ mĩor ocius & melius
defloreſcit. habilis arbori: nec nõ iugo. illic pĩguẽ terrã: hic mediocrem
deſiderat: lõgeq; p̃cedit maiorẽ: q̃a & ĩbres & uẽtos fortius patit̃. Nam
maior celeriter ĩ flore corũpit̃: & magis ĩ iugis q̃ ĩ arboribus. Ideoq; nõ
ẽ in uineis apta: uix ẽt arbuſto niſi p̃pĩgui & humida terra. Nã nec me/
diocri ualet: multoq; mĩus ĩ exili. Prolixaꝝ frequẽtia materiaꝝ folioꝝq;:
& uuaꝝ magnitudĩe dinoſcit̃. Internodiis quoq; rarior largis fructibus a
mĩore ſupat̃: guſtu nõ uĩcit̃: & hæc q̃dẽ utraq; amĩnea. Verũ & aliæ duæ
gemellæ uocãt̃ ab eo: q̃ duplices uuas exigũt. Cognomen trahũt auſteri
uini: ſed æq; p̃nis eaꝝ minor uulgo notiſſĩa. Quippe campaniæ celeberr/
imos ueſuuii colles: ſurrentinoſque ueſtit. Hilaris inter æſtiuos fauonii
flatus: auſtris affligit̃. Cæteriſ itaque partibus italiæ nõ tã uineis q̃ arbu/
ſto ẽ idonea: cum p̃dictis regiõib⁹ cõmodiſſime iugum ſuſtineat materiã
fructumque: niſi quod duplicem non abſimilẽ minori germanae egerit:
ſicut maior gẽma mĩori germãae. quæ tñ mĩor hoc meli⁹ ẽ: quo fœcũdiõ

Viu̧ eſcariȩ

Capeſtria largius
vina eminent
Collina iucundius

Amineȩ vites
varias habet ſpetiees

Prolixȩ vites

Vinu auſteru

Aminea lanata | ẽt mediocri solo. Nã illã nisi præpingui nõ rñdere iã dictum est. Lanatã quoq aminea qdã maxie pbãt: quæ hoc uocabulum non ideo usurpat: q sola ex oibus amineis: uer q præcipue canescit lanugine. Sane boni uini: sed lenioris q supiores: crebrã quoq materiã fundit: atq ideo pter pã/pini dẽsitatẽ par sæpe recte deflorescit: eadenq maturo fructu celeriter putrescit. Sup hunc numer quẽ rettulius sigularis hẽtur aminea: maiori germanæ nõ dissimilis pria spẽ pãpini & trunci: sed uini sapore aliqto i/ferior: qq uis gñosissius sit pxio praeferẽdã ẽt ppriis uirtutibus. Nã & fe/racior & flore melius exuit: spissasque & albidas uuas ac tumidioris acini gerit: gracili aruo nõ desciscit. Atque ideo ĩter uberrĩas uites numeratur.

Aminee alie species

Nomentane vites et species earum | Nomẽtanae uini nobilitate subsequunt amineas: fœcunditate uero etiam praeueniunt: qppe cum se frequẽter ĩpleãt: & id q ediderunt optie tuẽtur Sed ear quoq feracior ẽ mĩor: cuius & folium parcius sciditur. & materia non ita rubet: ut amineis a quo colore rubellanæ nuncupantur. Eædemq fæciniæ: q plusq cæteræ fæcis afferunt. Id tñ ĩcõmodum repensat uuar multitudie: q̃ s & ĩ iugo: sed ĩ arbore melius exibẽt. Vẽtos & ĩbres ualen/ter sufferũt: & celeriter deflorescunt: & ideo citius mitescunt: oĩs ĩcõmodi patiẽtes præter caloris. Nã qa minuti acini & duræ cutis uuas habẽt: æsti/bus cõtrahunt. Pigui aruo maxie gaudent: q ubertatẽ aliqua nat̃a graci/libus & exilibus uuis præbere ualet. Frigidum ac solidum solum & cælum cõmodissie sustinet: sicut eugeniæ dũ sũt ĩ albão colle: nã mutato loco uix

Apiane uve sive vites | nõi suo rñdent: nec minus allobrogicæ: quar uini iucunditas cum regiõe mutat. Magnis ẽt dotibꝰ tres apianæ cõmẽdãt. Oẽs feraces iugoq & ar/boribus satis idoneæ: gñosior tñ uua quæ nudis foliis est. Nã duæ lana/tæ qq uis frõdibus & palmitum pari facie fluxere: qualitate sunt disparilcs: cũ tardius altera recipiet cariem uetustatis. Pĩgui solo feracissie: mediocri quoq fœcundæ: præcoqs fructus. Ideoq frigidis locis aptissie uini dul/cis: sed capiti neruisq uenisq nõ aptae: nisi mat̃e lectae. Pluuiis uentisq & afferunt apibuspraedã: quar uocabulo pter hãc in populationem co/gnominãt. Atq eae preciosi gustus celeberrĩae. Possũt tñ ẽt secũdae notae

Biturica vitis vetustate commendabit | uites puẽtu & ubertate cõmẽdari: qualis ẽ bitĩca: qualis basilica: quarum minorẽ cocolubẽ uocãt hispani: lõge õniũ pris utraeq pxĩae. Nã & ue/tustatẽ uinũ ear patit̃: & ad bonitatẽ aliquã p ãnos ueit. Iã ipsae uero fœ/cũditate praestãt oĩbus: quas ãte rettuli: tũ ẽt patientia: qppe t̃bines ĩbres que sustĩnẽt: & cõmode fluũt: nec deficiunt macro solo. Frigora meliusq humores sustĩnẽt: humores cõmodius q siccitates: nec caloribus tñ con/

Visulae Argitis minor | tristãt. Visulae deĩde ab his: & mĩor argitis terrae mediocritate laetãt̃. nã ĩ pigui nimiis uiribꝰ luxuriãt: ĩ macra tenues & uacuae fructu ueniũt. Ami/ciores iugo q arboribus: sed argitis ẽt in sublimibus fertilis uastis mate/riis & uuis exuberat: humillimis tabulatis aptior. Visula breuem materiã

duoꝝ & latũ foliũ exigit: cuius ãplitudine fructus suos optĩe aduersus grã/dinẽ tuet᷑. Qui tñ nisi primo quoque tp̃re mat᷑i legãt᷑ : ad terrã decidũt. humoribus etiam priusq̃ defluãt putrescũt. Sũt & helbolæ: quas nõnulli uarias appellant: neq; purpureæ: neq; nigræ ab helbo (nisi fallor) colore uocitatæ. Melior ẽ nigrior abũdãtia uini: sed hæc sapore p̃ciosior. Color acioꝝ ĩ neutra cõspicit᷑ æqualis: utraq; cãdidi musti alterna uice ãnorum plus aut mĩus afferũt. Melius arborẽ: sed & iugũ cõmode uestiũt. Medio/cri quoq; solo fœcũdæ: sicut p̃ciæ mĩor & maior. Sed eæ generositate ui/ni magis cõmẽdãt᷑: & frequẽtib⁹ materiis frõdẽt & cito mat᷑escũt. Albu/elis utilior: ut ait Celsus ĩ colle: q̃ ĩ cãpo: uł arbore q̃ ĩ iugo: insũma ar bore q̃ ĩ minĩa ferax: & materiæ freqũetis & uuæ. Nã greculæ uites sunt: ut mareoticæ: thasiæ: pythiæ: sophortiæ: sicut habẽt ꝓbabilẽ gustũ: ita nr̃is regiõib⁹ & raritate uuaꝝ & acinoꝝ exiguitate mĩus fluũt. Inerticula tamen nigra: quã qdã græci amarition appellant: põt ĩ scc̃ũda quasi tribu esse: q; & bõi uini ẽ: & ĩnoxia: etiam nomẽ traxit: q; ĩers hẽt᷑ ĩ tentandis neruis q̃uis ĩ gustu nõ sit habilis. Tertium gradũ facit earũ Celsus: quæ fœcũditate sola cõmẽdãt᷑: ut tres heluenacæ: quaꝝ duæ maiores nequaq̃ mĩori bõitate & abũdãtia musti pares habẽt᷑. eaꝝ altera quã galliaꝝ ĩcolæ emarcũ uocãt: mediocris uini ẽ: & altera quã lõgã appellãt: eandemque auarã sordidi uini: nec tã largi q̃ ex numero uuaꝝ: quaꝝ prima specie ꝑ/mittit. Minima & optĩa tribus facillĩe folio dignoscit᷑. Nã rotũdissimum õĩũm id gerit: atq; ẽ laudabile: q; siccitates maxĩe pfert: q; frigora susti/net: dũ tñ sine ĩbribus: q; nõnullis locis ẽt uinũ ei⁹ ĩ uetustatẽ diffũdit᷑: q; p̃cipue sola acerrimum: quod solum fertilitate sua cõmendat. At spiõia dapsilis musto: sed amplitudine alioquin uuaꝝ q̃ numero fertilis: ut bol/gonia: aut murgentina: eademq; pompeiana aut numisiana: auenũcula: eademq; scircitula atque rabicula: ut nigra flagellana & retica ut attica: ut omnium quas cognouimus copiosissima arcelaca maior: a multis argitis falso existimata. Nã has nup mihi cognitas pergulanam dico & hirtiolam fereolãq; non facile asseuerem quo gradũ habendæ sint. Quod etsi satis fœcũdas scio: nõdũ tamen de bonitate uini quod afferunt iudicare potui. Vnã etiam p̃coquẽ uitem nobis ãte hoc tẽpus incognitam a græca cõsue/tudine dracõtion uocitari cœpim⁹: quæ fœcũditate uł arelatæ basilicæq; & bit icæ cõparari possit: generositate uini amineæ. Multa præterea sunt genera uitiũ: quaꝝ nec numeꝝ: nec appellatiões cũ certa fide referre pos/sumus. Neq;.n. ut ait poeta: Numerũ comprehendere refert:

Quem qui scire uelit: libyci uelit æquoris idem

Dicere q̃ multæ zephyro uersent᷑ harenæ. Quippe uniuersae regiones: regionũq; pene singulae partes habẽt ꝓpria uitiũ genera: quae cõsuetudĩe sua noĩant. Quaedã ẽt stirpes cum locis uocabula mutauerunt. Quaedam

ꝓpter mutatione͂ locoꝝ: sicut supradixius e͂t qualitate sua decesserunt: ita ut dignosci nõ possit. Ideoq̄ ĩ hac ipsa italia: ne dicam ĩ tã diffuso terraꝝ orbe uicinæ natiões noĩbus earum discrepãt: uariãtq̄ uocabula. Quare prudentis magr̄i e͂: eiusmõi nome͂culationis aucupio quo potiri nequeat studiosos nõ demorari. Sed illud ĩ totũ præcipere: quod & Celsus ait & ã te eũ. M. Cato: Nullũ ge͂nus uitiuꝝ cõsere͂dũ e͂e nisi fama: nullũ diutius cõ seruãdũ nisi expime͂to ꝓbatũ. Atq̄ ubi multa ĩuitabunt regiõis cõmoda: ut nobile͂ uite͂ cõseraus: gn̄osã reqremus ĩqt Iuli⁹ græcin⁹. Vbi nihil erit aut nõ multũ: quod ꝓritet feracitate͂: potius sequemur quæ nõ eade͂ por tiõe uĩcit precio: qua uĩcit abundãtia. Sed de hac se͂te͂tia q̄q̄ & ipse pau loãte ide͂ censueri͂: qd tñ arcanius iudice͂: suo loco mox dicã. Propositũ e͂ .n. docere qua rõe ei uineæ piter feraces & præciosæ fluxuræ possit cõsti tui.

Nihil magis rusticis cõuenire: q̄ uite͂ colere. Ca. iii.

NVnc priusq̄ de satiõe uitiũ differã: nõ alienũ puto uelut quoddam fũdame͂tũ iacere disputatiõi futuræ: ut ãte ppe͂sum & exploratũ ha beamus: an locupletet patremfamilias uineaꝝ cultus. Et .n. pene adhuc su puacuũ de his cõsere͂dis præcipe: dum quod prius e͂: nõdum cõcedat͂: an oĩo sit habe͂dæ. Idq̄ adeo plurimi dubite͂t: ut multi refugiant & refor mide͂t tale͂ positione͂ ruris: atq̄ optabiliore͂ pratoꝝ possessione͂ pascuoruꝝ q̄ ul͂ siluæ cæduæ iudice͂t. Nã de arbusto etiam ĩter auctores non exigua pugna fuit: abnue͂te Saserna genus id ruris: Tremellio maxĩe ꝓbãte. Sed hãc se͂te͂tiã suo loco æstiabimus. Interĩ studiosi agricolatiõis hoc primum doce͂di sũt: uberrimũ esse reditum uineaꝝ: atq̄ ut omittã uetere͂ illã fœli citate͂ aruoꝝ: qbus & ãte iã. C. Marcus & mox Varro Terentius ꝓdidit si gula iugera uineaꝝ sexcenas urnas uini præbuisse. Id enĩ maxĩe asseuerat ĩ primo libro reꝝ rusticaꝝ Varro. Nec una regionũ ꝓueire solitũ: uerum & ĩ faue͂tino agro & ĩ gallico: q nunc pyceno cõtribuit. His certe: tempo ribus & nome͂tana regio celeberrima fama est illustris: & præcipue quam possidet Seneca uir excellentis ĩgenii atq̄ doctrĩæ: cuius ĩ prædiis uĩeaꝝ iugera sigula culeos octenos reddidisse plerunq̄ cõptum e͂. Nã illa uide͂ t͂ ꝓdigialiter ĩ nr̄is ceretanis accidisse: ut aliq̄ uitis apud te excederet uua ꝝ numeꝝ duoꝝ miliuꝝ: ut apud me octige͂tæ stirpes ĩsitæ ĩtra bienniuꝝ se ptenos culeos pæquare͂t: ut primæ uineæ ce͂tenas ãphoras iugeratĩ prae bere͂t: cum prata & pascua & siluae si ce͂tenos sextertios sigula iugera effi ciãt: optĩe dño cõsulere uideãt͂. Nã frume͂ta maiore qde͂ pte italiae qñ cu: quarto rñderit: uix memisse possumus. Cur ego res ĩfamis e͂: Nõ qde͂ suo sed hõinum ĩqt uitio Graecinus. Primo: q̄ ĩ explorandis seib⁹ nemo adhibet diligetiã: & ideo pessimi gñis pleriq̄ uineta conserunt. Deinde sa ta nõ ita enutriunt: ut ãte cõualescãt: ac ꝓsiliantq̄ retorrescant. Sed & si forte adoleuerint: negligenter colunt. Iam illud a principio nihil referre

cēſēt: quē locū cōſerāt: īmo ēt ſeligunt deterrimā ꝑtem agroꝝ: tāq̄ ſola ſit huic ſtirpi maxīe terra idonea: quae nihil aliud ferre poſſit. Sed ne po/nendi qdē rationē aut ꝓſpiciūt: aut ꝓſpectā exequūt̄: cū ēt dotem. i. īſtru/mentum raro uineis praeparāt: cū ea res ſi omiſſa ſit: plurimas opas nec minus arcā p̄rīſfamilias ſemper exhauriet. Fructū uero pleriq̄ q̄uberri/mum ꝑſētē cōſectāt̄: nec ꝓuidēt futo tp̄ri: ſed quaſi plane ī diē uiuāt: ſic īpant uitibus: eas ita multis palmitibus onerant: ut poſteritati nō cōſulāt. Haec omnia uel certe plurima ex his cū cōmiſerint: qduis malunt: q̄ ſu/am culpā cōfiteri. Querūt̄q̄ nō reſpōdere ſibi uineta: q̄ ul̄ p auariciā uel īſciētiam uel p negligentiam ꝑdiderunt. At ſi quis cū ſciētia ſociauerit di/ligentiā: nō ut ego exiſtimo tricenas uel decenas certe: ſed ut Græcinus minimū cōputās: licet īqt āphoras uicēas ꝑcipiēt ex ſigulis iugerib⁹: oīs iſtos: q fœnū ſuū & olera āplexāt̄: icremēto p̄rimonii facile ſuperabunt. Nec ī hoc errāt: qppe ut diligēs rōcīator calcl̄o poſito uidet: & id genus agricolatiōis maxīe rei familiari cōducere. Nā ut āpliſſīas impenſas uieæ poſcāt: nō tātū excedūt ſeptē iugera unius opā uinitoris: quē uulgus qdē parui æris uel de lapide noxiū poſſe cōpari putāt. Sed ego plurimorum opiniōi diſſētiēs precioſum uinitorem in primis eſſe cenſeo. Iſq̄ licet ſit ēptus ſex uel potius ſexterciis octomilibus: cū ipſū ſolum octo iugerum totidē milibus nūmoꝝ partū: nineaſq̄ cum ſue dote. i. cū pedamentis & uimīb⁹ binis milibus ī ſingula iugera poſitas duco. Fit tamen ī aſſē cōſu/matū preciū ſextertioꝝ. xxix. miliū. Huc accedūt ſemiſſes u ſuraꝝ ſexter/tia tria milia & q̄drīgētī octuagīta nūmi biēnii tp̄ris: quo uelut īfātia ui/neaꝝ ceſſat a fructu. Fit ī aſſē ſūma ſortis & uſuraꝝ. xxxii. miliū quadrin/gentoꝝ. lxxx. nūmoꝝ. Quod quaſi nomē ſi ut fœnerator cū debitore ita ruſticus cū uineis fecerit: eius ſūmæ ut ī ꝑpetuū ꝑdictā uſurā ſemiſſiū dn̄s cōſtituat: ꝑcipe debet ī ānos ſigulos mille nōgentos qnquagīta ſextertios nūmos. Qua cōputatiōe uīcit tn̄ reditūs. vii. iugeꝝ ſecūdum opinionem Græcii: uſurā trigīta duoꝝ miliū quadrīgētoꝝ octogīta nūmoꝝ. Quippe ut deterrimi generis ſit uineæ: tn̄ ſi cultæ ſigulos utiq̄ culeos uini: ſigula eaꝝ iugera ꝑequabūt. Vtq̄ tricētis nūmis quadragēæ urneæ uēeāt: quod minimū precium eſt ānonæ cōſumāt: tamē ſeptē culei ſextertia duo milia & centum nūmos. Ea porro ſumma excedit uſuram ſemiſſium. Atque hic calculus: quē poſuimus: Græcini rationē cōtinet: Sed nos extirpanda ui/neta cenſemus: quorū ſingula iugera minuſquam ternos culeos præbent Et adhuc tamen ſic cōputauimus: quaſi mile ſint uiuiradices: quæ depa/ſtinato eximant̄: cum ſola ea res ōnem īpenſam terreni ꝑcio ſuo liberet: mō non ꝓuīcialis ſed italicus ager eſt. Neq̄ id cuiq̄ dubium eſſe debet: cum & noſtram & Iulii Attici rōnem diſpexerit. Nos iam. n. uicena milia maleolorū per uineæ iugerum inter ordines pāginus. Ille minus quattuor

milibus deponit: cuius ut uicat ratio: nullus tamen uel iiqssimus locus nō maiorē quæstū reddet: q̄ accepit īpēsā. Si qdē ut cultoris negligentia sex milia seminū īgerunt: reliqua tñ decē milia tribus milibus nūmoꝝ libēter & cū lucro redēptor emerit: quæ summa tertia pte supat duo milia sester/tia: quanti cōstare iugeꝝ uineaꝝ prædixius. Quāq̄ nr̄a cura ī tantū iā ꝓ/cessit: ut nō iuiti sestertiis sextenis nummis sigulis milia uiuiradicis a me rustici mercent̄. Sed uix istud alius præstiterit. Nā nec qsq̄ nobis facile crediderit: tñ ī agellis esse nr̄is abundātiā uini: quātā cu Siluine nouisti. Mediocre itaque uulgatumq̄ precium uiuiradicis posui: q̄ celerius nullo dissētiente perduci possēt ī nostrā sententiā: qui ꝓpter ignorātiam genus hoc agricolatiōis reformidāt. Siue ergo pastinatiōis reditus: seu fut̄arum spes uīdemiaꝝ cohortari nos debet ad positionē uineaꝝ quas cū docuim⁹ ratiōis esse cōferere: nunc īstitutiōi earum præcepta dabimus.

¶ Quæ obseruare debet qui uineas instituit. Caput. iiii.

Qui uineta facere cordi ē: præcipue caueat: ne alienæ poti⁹ curæ q̄ suæ credere uelit: neue mercetur uiuiradicē. Sed genus surculi ꝓbatissimum domi cōserat: faciatq̄ uitiariū ex quo possit agrū uineis uestire. Nā quæ peregrina ex diuersa regiōe feia trāsferūt̄: minus sunt familiaria nr̄o solo q̄ uernacula: & quæ uelut alienigena reformidant mutatam cæli lociq̄ positionem. Sed nec certam gn̄ositatis fidē pollicēt̄: cū sit īcertum: an is q cōseruerit ea: diligēter exploratū ꝓbatūq̄ genus surculi deposuerit. Quāobrē biēnii spatiū longū eē minime existimādū ē: ītra quod utiq̄ tēpestiuitas seminū respōdet: cū sēper (ut dixi) plurimū rettulerit exquisiti gn̄is stirpē deposuisse. Post hæc deinde meminerit accurate locum uineis eligere: de quo cū iudicauerit: maxīā diligētiā sciat adhibēdā pastinatiōi quā cū pegerit: nō minore cura uitē cōferat: & cū seruerit: summa sedulitate cult̄æ seruiat. Id. n. quasi caput & columē ē īpensaꝝ: quoniā in eo cō/sistit: melius an segnius terræ mādauerit p̄rfamilias pecuniā ī ocio tracta/re. Igit̄ unūquodq̄ eoꝝ quæ ꝓposui suo iā ꝓsequar ordine.

¶ Quali solo & quomodo uitiarium faciundnm sit. Ca. v.

Uitiarium neq̄ ieiuna terra: neq̄ uliginosa faciēdum ē: succosa tñ ac mediocri potius q̄ pigui: tametsi ferre ōes auctores huic rei lætissimum locū destinauerunt. Quod ego minime reor eē ꝓ agricola. Nam depositæ stirpes ualido solo: q̄uis celeriter cōprehēdāt atq̄ ꝓsiliāt: tñ cum sint uiuiradices: & fractæ sint prius q̄ trāsferāt̄ retorrescunt: nec adolescere queunt. Prudentis autem coloni est ex deteriori terra potius in meliorē: q̄ ex meliore in deteriorē trāsferre. Propter quod mediocritas ī electione loci maxīe probat̄: quom in cōfinio boni maliq̄ positaest. Siue enim post modum necessitas postularit tempestiua semina ieiuno solo commitere: non magnam sentiunt differentiam: cum ex mediocri materia

in exilē trāſlata ſūt: ſiue lætior ager cōſerēdus eſt: longe celerius in uber/tate coaleſcūt. Rurſus tenuiſſio ſolo uitiarium facere minime rōnis eſt: cū maleoꝝ pars maior deperit: & quæ ſupereſt tarde fit idonea tranſlationi. Ergo mediocris & modice ſiccus ager uitiario eſt aptiſſius. Bipalio prius ſubigi debet: quæ eſt altitudo paſtiationis: cū in duos pedes & ſemiſſem conuertitur humus. Ac deide tripedaneis relictis ſpatiis: per quæ ſeia ex/colantur: ī ſingulis ordinibus ducenos quadragenos pedes optinent ſex/ceni maleoli pangendi ſunt. Is numerus cōſumat per totum iugeꝝ ſeminū milia quatuor & uiginti. Veꝝ hāc curā præuenit inqſitio & electio male/oloꝝ. Nā ut ſæpe iā rettuli: quaſi fūdamentum inē predictæ rei ꝓbatiſſi/mum genus ſtirpis deponere

¶ Qualis & ex qbus partibus uitis maleolus legendus ſit Ca. vi.

Sed electio dupliciter facienda ē Nō. n. ſolum fœcūdā eſſe matrem ſatis eſt: ex qua ſeia petunt̃: ſed adhibenda ratio eſt ſubtilior: ut ex his ꝑtibus trunci ſumant̃: quæ & genitales ſūt & maxīe fertiles. Vitis autē fœcunda: cuius ꝓgeniē ſtudemus ſubmittere: nō tantū debet eo æſtimari ꝙ uuas cōpluris exigit. Pōt. n. trunci uatiſtate id accidere: & frequentia palmitum. Nec tamen eam feracem dixerim: cuius ſigulæ uuæ in ſingulis ſarmentis cōſpiciūt̃: ſed ſi p unūquēqꝫ pāpinum maior numerus uuarum depēdet: ſi ex ſingulis gemmis compluribus materiis cuꝫ fructu germiat: ſi deniqꝫ etiā e duro uirgā cū aliqūibus racemis citat: ſi etiam nepotū fru/ctu grauida ē. Ea ſine dubitatione ferax deſtinari debet legendo maleolo. Maleolus aūt nouellus eſt palmes innatus prioris āni flagello: cognomi/natuſqꝫ a ſimilitudine rei: ꝙ in ea parte quæ decidit̃ ex uetere ſarmento ꝓminens utriqꝫ maleoli ſpeciem præbet. Nūc ex fœcundiſſima ſtirpe le/gēdum cenſemus omni tp̄e: quo uineæ putantur. Ac ſuper terrā gemmis tribus uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modice humi/do non uligioſo: dū tamē ātiqſſimuꝫ ſit cōſiderare: ne uitis ex q̄ is ſumit̃ ancipitē floris hēat euentum: ne difficulter aciis īgrādeſcat: ne aut preco/quem aut feræ mat̃itatis fructuꝫ afferat. Nā illa uolucribus: hæc etiā tem/peſtatibus hiemis īfeſtat̃. Tale porro genus nō una cōprobatur uindemia. Poteſt uł āni ꝓuētu uł aliis de cauſis etiā nat̃aliter īfœcunda uitis ſemel exuberare. Sed ubi plurimis uelut emeritis annorum ſtipendiis fides ſur/culo conſtitit: nihil dubitāduꝫ eſt de fœcunditate. Nec tamen ultra qua/driennium talis extēdit̃ īquiſitio. Id. n. tēpus fere uirentium generoſitate declarat: quo ſol ī eādeꝫ ꝑteꝫ ſigniferi p eoſdeꝫ nūos redit: p quos cur/ſus ſui prīcipiuꝫ cœpat. quē circuitū meatus dieꝝ ītegroꝝ mille q̄drigē/toꝝ ſexagītauni' ἀποκατάστασιν uocant ſtudioſi reꝝ cæleſtiuꝫ

¶ Quomodo fæcunditatē uitis explores. Ca. vii.

Sed certuꝫ hēo Publi Siluīe iā dudum te tacituꝫ reqrere: cuius gn̄is

ſit iſta fœcunda uitis: quã nos tã accurate deſcribimus. Ac ne de iis aliqua
ſignificet: quae uulgo nõ habentur feraciſſiae: plurimi nãq; biticã: multi
punicã: quidam baſilicã: nonnulli arclatã laudibus efferunt. Haec genera
nõ fraudamus teſtimonio nr̃o. Sunt.n. largiſſimi uini: ſed ꝓpoſuimus do/
cere uineas eiuſmõi cõſerere: quae ne minus uberes fructus praedictis gñi
bus afferant: & ſint precioſi ſaporis uel aminei uel certe non procul ab eo
guſtu. Cui nr̃ae ſententiae ſcio pene õnium agricolaꝝ diuerſã eſſe opinio/
nẽ: quae de amineis inueterato longo iam tempore cõualuit tãq; natali &
ĩgenita ſterilitate laborantibus. Quo magis nobis ex alto repetita cõplu
ribus exemplis firmanda ratio eſt. Quæ deſidia nec minus ĩprudentia co/
lonorum damnata: & uel ignorantiæ tenebris occæcata luce ueritatis caru
it. Quare nõ intempeſtiuum eſt nos ad ea præuerti: quæ uident̃ hunc pu/
blicum errorem corrigere poſſe.

¶ Quæ ſpectãda ſit qualitas ĩ eo ſolo: quod uineis deſtinaueris. Ca. viii.

I. Git̃ ſi rerũ naturã Publi Siluine uelut acrioribus mentis oculis in/
tueri uelimus: parẽ legẽ fœcunditatis eandẽ dixiſſe uiretibus: atq;
hoĩbus cæteriſq; aĩalibus. Nec ſic aliis nationibus regionibuſue propri/
as tribuiſſe dotes: ut aliis in totum ſimilia munera denegaret. Quibuſdam
gentibus numeroſam generandi ſobolem dedit: ut ægyptiis & afris: qbus
gemini partus familiarifer ac pene ſolennes ſunt. Sed & italici generis eſſe
uoluit eximiæ fœcunditatis albanas curiatiæ familiæ trigeminorum ma/
tres. Germaniam decorauit altiſſimoꝝ hominum exercitibus: ſed & alias
gentes non in totum fraudauit præcipue ſtaturae uiris. Nã & Cicero teſtis
ẽ romanum ſe ciuem Neuiũ Pollionẽ pede longiorem q̃ quẽq; longiſſi/
mum. Et nup ipſi uidere potuimus ĩ apparatu pompae circenſium ludoꝝ
iudeae gentis hominẽ ꝓceriorẽ celſiſſĩo germano. Tranſeo ad pecudes.
Armentis ſublimibus inſignis meuania eſt: liguria paruis. Sed & meuania
bos humilis: & liguriae nonnunq; taurus eminentis ſtaturae conſpicit̃. In
dia perhibet̃ molibus ferarum mirabilis: pares tamen ĩ hac terra uaſtita/
te beluas progenerari quis neget: cum intra mœnia noſtra natos aĩaduer
tamus elephantes. Ad genera frugum redeo. Myſiã libyamq; largis aiunt
abundare frumentis: nec tamen apulos campanoſq; agros optimis defici
ſegetibus. Tmolon & corycon flore croceo: iudeam & arabiam precioſis
odoribus illuſtrem haberi: Sed nec noſtram ciuitatẽ praedictis egere ſtir/
pibus: quippe cum pluribus locis urbis: iã caſiã frõdentẽ cõſpicimus: iam
tuream plantã mat̃e ãpliatã florentiſq; hortos myrrha & croco. His tamẽ
exemplis nimiꝝ admonemur curae mortaliũ obſequentiſſimã eſſe italiam
quae pene totius orbis fruges adhibito ſtudio colonorum ferre didicerit.
Quo minus addubitem? de eo fructu: q uelut indigena peculiariſq; & uer
naculus eſt huius ſoli. Non enim dubium eſt marſici: ſurrentinique: &

albani: atq; cecubi agri uites omnium quas terra sustinet: i nobilitate ui/
ni pricipes esse: foecūditas ab his forsan desideretur.

¶Quomodo amineas feraces facias. Ca.ix.

SEd & hæc adiuuari pōt cultoris idustria: nisi ut pauloante rettuli benignissima rerum omnium parēs nat̃a quasq; gentis atque terras ita muneribus propriis ditauit: ut tamen cæteras non in uniuersum simi/libus dotibus fraudaret. Cur eā dubitemus ēt ī uitibus prædictā legē ser/uasse: ut q̄uis earum genus aliquid præcipue foecūdum esse uoluerit: tanq; bituricū aut basilicū: nō tñ sic amineum sterile reddiderit: ut ex multis mi/libus ei⁹ ne paucissimæ qdem uites foecundæ: tanq; in italicis hominib⁹ albanæ illæ sorores repiri non possēt. Id aūt cū sit uerisimile: tū ēt uerum esse nos docuit expimētū: cū & ī ardeatino agro: quē multis tpribus ante possedimus: & in carseolano: itēq; albano generis aminei uitis notas ha/buerimus numero qdē ppaucas: uerum ita fertiles: ut ī iugo singulæ ternas urnas præberēt: ipgulis aūt sigulae deuas āphoras paequarent. Nec īcre/dibilis debet ī amineis haec foecūditas uideri. Nā queādmodū Varro Te/rentius & āte eū. M. Cato posset affirmare: septenas urnas priscis culto/ribus figula uinearum iugera fudisse: si foecunditas amīeis defuisset: quas plerunq; solas ātiq nouerāt: nisi putam⁹ ea quae nup hac mō plane lon/ginquis regionib⁹ accersita notitiae nr̃ae sunt tradita: biturici generis aut basilici uineta eos coluisse: cum uetustissīas quasq; uineas adhuc existiēus amineas. Si qs ergo talis pauloāte possedisse me rettuli: amineas pluribus uīdemiis exploratas notet: ut ex his maleolos feracissīos eligat: possit pi/ter generosas uineas & uberes efficere. Nihil. n. dubium ē: qn ipsa natura sobolē mr̃i similē esse uoluerit. Vñ ēt pastor ille ī bucolicis ait:

Sic canibus catulos similes: sic matribus haedos. Vnde sacrorum certamīū studiosi pnicissīarum quadrigarum semīa diligenti obseruatione custodiunt: & spem fut̃arum uictoriarum cōcipiunt ppagata sobole generosi armēti. Nos quoq; pari ratione uelut olympiōicarum equarum: ita ferocissīarum ami/nearum seībus electis largae uīdemiae spē capiam⁹. Neq; est: quod tem/poris tarditas queq; detereat. Nā qcqd morae ē: in exploratione surculi absumit̃. Ceterum cum foecunditas uitis compbata ē: celerrime īsitiōib⁹ ad maxīum numerum pducit̃: Ei⁹ rei testimōium tu pcipue Publi Siluīe phiber̃ nobis potes: cum pulchre memīeris a me duo iugera uinearum ītra tēp⁹ bie/ni ex una pcoque uite: quā ī ceretano tuo possīdes: īsitiōe facta cōsumma/ta. Quē nā igit̃ existias uitium numerum ītra tātumdē tpris iterfi posse du/orum iugerum maleolis: cum sit ipa duo iugera uni⁹ uitis pgēies: q̄re si ut dixi. laborē & curā uelim⁹ adhiber̃: facile pdictā ratiōe: tā feraces aminei ge/neris uīeas constituemus: quam biturici: aut basilici tantum rettulit: ut in transferendis semīibus similem statum caeli: lociq; & ipsius uitis habitum

obseruemus: cũ plerunq; degñat surculus: si aut situ plaga: ac aeris quali tas repugnēt: aut ēt si ex arbore in iugũ defertur. Itaq; de frigidis in frigida: de calidis in similia: de uineis in uineas transferemus. Magis tamē ex frigido statu stirps aminea potest calidum sustinere: q̃ ex calido frigidum quom omne uitis genus tũ maxīe prædictũ naturaliter lætat̃ tepore potius: q̃ frigore. Sed & qualitas soli plurimum iuuat: ut ex macro aut mediocri transducatur ĩ melius. Nã quod assuetũ est pingui: nullo modo maciem terræ patit̃: nisi sæpius stercores: Atq; hæc de cura eligendi maleoli generati præcepim⁹. Nũc illud ꝓprie specialiter: ut nõ solum ex fœcundissima uite: sed & uitis parte feracissĩa semina eligantur.

¶ Ex qua uitis parte semina eligenda sunt. Caput. x.

Feracissima aũt seĩa sunt: non ut ueteres auctores crediderunt: extrema ps eius quod caput uitis appellãt: id ē ultimũ & ꝓductissĩmũ flagellum: nã ĩ eo quoq; fallunt̃ agricolæ. Sed erroris ē causa prima species: numerus uuaꝝ q plerũq; ꝓspicit̃ ꝓductissĩo sarmẽto: quæ res nos nõ decipere debet. Id. n. accidit nõ palmitis ingenita fertilitate: sed loci opportunitate: qa reliquas trunci partes humor omnis & alimentũ: quod a solo ministratur: transcurrit: dum ad ultimum pueniat. Naturale. n. spiritu õe alimentũ uirẽtis: quasi quædam anima per medullam trunci ueluti siphonem quam chabeten uocant mechanici: trahitur in summum. Quo cum puenerit: ibi consistit: atq; etiam cõsumitur. Vnde etiam materiæ uehemẽtissimæ reperiuntur aut in in capite uitis: aut in crure uicino radicibus. sed & hae stirpes: quae duro citantur: duplici ex causa probatae sunt: q̄ a foetu uacant: q̄ quæ ex proximo terrae integro atque illibato succo aluntur: & illae fertiles ac firmae: quae tenero prorepunt: & quicquid ut supra dixi: ad eas alimenti peruenit: indiuiduum est. Mediae sunt macerrimae: qua transcurrit hinc parte aliqua interceptus: illinc a se tractus humor. Non debet igitur ultimum flagellum quasi fœcundum obseruari: etiam si plurimum afferat: siquidem loci ubertate in fructum cogitur. sed id sarmentum: quod media uite situm: non importuna quidem parte deficit: ac numeroso fœtu benignitatem suam ostendit. Hic surculus translatus Rarius degenerat: Cum ex deteriore statu Meliorem Sortitur: siue Enim pastinato deponitur: siue Trunco inseritur: Largioribus satiatur alimẽtis q̃ prius: cum esset in egeno. Itaque custodiemus: ut a praedictis locis: quos humerosos rustici uocant: semina legamus: tamen quae attulisse fructum antea animaduerterimus. Nam si fœtu uacua sint: quamuis laudabilem partem uitis nihil censemus ad feracitatem conferre maleolo. Quare uitiosissima est eorum agricolarum opinio: qui minimum referre credunt: quot uuas sarmentum habuerit: dum ex uite fertili legatur: & non ex duro trunco enatum: quod pampinarium uocant. Haec

autem opinio :quae orta eſt ex inſcientia ſeminum eligendorum : primū parum fœcundas uineas: deīde etiam nimis ſteriles reddit. Quis .n. ōino iam per tam longam ſeriem annorum agricolae maleolum legenti pcepit ea quae pauloante rettulimus. Immo quis non imprudētiſſimum quēque: & eum qui nihil aliud operis facere ualeat: huic negotio delegat : Itaq ex hac conſuetudine ueniunt imprudentiſſimi ad rem maxime neceſſariam: deinde etiam in firmiſſimam inutiliſſimus quiſq ut dixi: qui nullum aliū laborem ferre queat: huic officio applicetur. Is porro etiam ſi quā ſciētiā eligendi maleoli habet : eam propter infirmitatem diſſimulat: ac ſuperpo/nit : & ut numerum quem uillicus imperauit explere poſſit : nihil cu/rioſe nihil religioſe adminiſtrat. Vnumque eſt ei propoſitum peregere laboris ſui penſum : cum tamen ut ſciat quod exequatur : hoc ſolum præceptum amagiſtris accipit: ne pampinariam uirgam deplantet: cætera omnia ut ſeminibus tribuat. Nos autem primum rationem ſecuti : nūc etiam longi temporis experimentum : non aliud ſemen eligimus : nec frugiferum eſſe ducimus: niſi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quod loco ſterili lætum robuſtumque ſine fœtu proceſſit: fallacem fœcunditatis imaginem præbet : nec ullam generandi uim poſ/ſidet. Id procul dubio uerum eſſe ratio nos admonet : ſi modo ut in corporibus noſtris propria ſunt officia cuiuſque menbri : ſic & fru/giferarum ſtirpium partibus propria munia. Videmus hominibus in/ſpiratam uelut aurigā rectricemque membrorū animam: ſenſus iniectos ad ea diſcernenda: quæ tactu naribus auribuſque & oculis indagantur: pedes ad greſſum compoſitos : brachia ad complexum. Ac ne per om/nes uices miniſteriorum uagetur inſolenter oratio: nihil aures agere ua/lent: quod eſt oculorum: nihil oculi: quod eſt auriū . Nec generādi qdē data eſt facultas manibus aut plantis: ſed quod hominibus ignotum uo/luit eſſe genitor uniuerſi uentre protexit: ut diuina prædicta ratiōe rerum æterna: opifex quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano atque operto ſacra illa ſpiritus elementa : com terrenis primordiis miſceret. Atque hāc animantis machinæ ſpeciem effingeret. Hac lege pecudes ac uirgulta pro/genuit. Hac uitium genera figurauit. Quibus eadem ipſa mater ac pa/rens primum radices uelut fundamenta quædam iecit. ut iis quaſi pe/dibus inſiſteret. Truncum deinde ſuperpoſuit uelut quandam ſtaturam corporis & hitus. Mox ramis diffudit quaſi brachiis. Tū caules & pampi/nos elicuit : uelut palmas eorum. Quæ aliosfructu donauit. Alios fronde ſola ueſtiuit ad ptegendos tutandoſq partus. Ex his igit: ut ſupradixius: ſi nō ipſa menbra genitalia conceptu atq fœtu grauida: ſed tanq tegmīa & unbracula corꝝ quae fructibus uidua ſunt legerimus: ūbrae ſcilicet non uidemiae laborabimus. Quid ergo ē cur quis non ſit e duro pāpinus: ſed

Anima membroꝝ auriga et rectrix

e tenero natus:si tamen orbus est:etiam in futurum quasi sterilis damnat̃ a nobis: Modo enim disputatio nostra colligebat unicuiq; corporis parti propium esse attributum officium : quod scilicet ei conuenit:ut malcolo quoq; qui oportuno loco natus est:foecunditatis uis adsit:etiam si iterim cesset a partu. Nec ego abnuerim hoc me instituisse argumentari. Sed & illud maxime profiteor palmitem q̃uis frugifera parte enatum:si fructũ nõ attulerit:ne uim quidem foecunditatis habere. Nec hoc illi sententiae repugnat. Nam & homines quosdam non posse generare q̃uis omnium mẽbrorum numero constante manifestum est: ne sit icredibile si genitali loco uirga nata fructu careat: carituram quoque foetu. Itaque ut ad consuetudinem agricolarum reuertar:eiusmodi surculos:qui nihil attulerit spadones appellãt. Quod non facerent:nisi eos suspicarent̃ ĩhabiles frugib⁹. Quæ & ipsa appellatio rationẽ mihi subiecit non eligendi maleolos q̃uis probabili parte uitis enatos:si fructum non tulissent. Quamq; & hos sciã non in totum sterilitate affectos. Nam confiteor pampinarios quoq; cum e duro processerint:tempore anni sequentis acquirere foecunditatem : & ideo resecẽ submitti ut ꝓgñare possit. Verum eiusmodi ptũ comperimus: nõ tam ipsius resecis q̃ materni esse muneris. Nã quia inhæret stirpi suæ quæ est nata ferax:mixtus adhuc parentis clementis & foecundis pastus seminibus ac uelut altricis uberib⁹ eductus paulatim fructũ fere cõdiscit. Atq; citra naturæ quãdam pubertatẽ immata atq; intempestiua planta direpta trunco uel terræ uel etiam stirpi recæse inseritur:quasi puerilis ætas ne ad coitum quidẽ ne dũ ad conceptum habilis uim generandi uel ĩ totũ perdit:uel certe minuit. Quare magnope cẽseo ĩ eligendis seminibus adhibere curã:uti fructuosa parte palmites legamus eos:q futuram foecunditatem iam toto fructu promittunt. Nec tñ contenti simus singulis uuis: maximeq; ꝓbemus eos:qui numerosissis foetibus cõspiciunt̃. An opilionẽ laudabimus ex ea mr̃e sobolẽ ꝓpagãtẽ:quæ gemĩos enixa sit:& caprariũ sũmittẽtẽ foetus eaꝝ pecudum:quæ trigemino ptu cõmendãt̃: Vʒ. quia sẽp est parentum foecũditati ꝓles respõsura:& nos ꝗquemur in uitibus hãc ipsã rationẽ:tãto quidã magis q̃ comptum hẽam naturali quadã malignitate desiscere interdum:q̃uis diligenter ꝓbata sciã. Idq; nobis poeta uelut surdis ueritatis indulget dicendo.

Vidi lecta diu & multo spectata labore
Degenerare tamen:ni uis humana quot annis
Maxima quæq; manu legeret. sic omnia fatis
In peius ruere:ac retro sublaxa referri. Quod non tãtũ seibus leguminũ sed ĩ totã agricolationis rõe dictũ esse ĩtelligẽdũ ẽ. Si mõ lõgi tp̃ris obseruatiõe cõpimus:quod certe cõpimus: cũ maleolũ:q quatuor uuas tulerit deputatũ & ĩ terrã depositũ a foecunditate mr̃na sic degn̄are:ut ĩterdum

figulis: nõnũq̃ ẽt binis uuis minus afferat. In q̃tũ autẽ cẽsemus despectu-ros eos: q binos aut fere figulos foetus in matre tulerit: cũ ẽt feracissimi translationem sæpe formident: Itaq̃ huius rõis demõstratorẽ magis esse me: q̃ inuentorem libenter profiteor: ne quis existimet fraudari maiores nostros laude merita. Nam ipsum sensisse eos nõ dubiũ ẽ: q̃uis nullo alio sit scripto proditum: exceptis quæ rettulimus metris Virgilii. Et hic tñ ut de seibus leguminum præcipiant. Cur. n. aut e duro natã uirgã: aut ẽt ex foecũdo maleolo: quẽ ipsi probassẽt decisã sagitã repudiabant: si nihil ĩ-teresse ducebant: exquo loco seia eligerentur. Num qa uim foecunditatis certis quasi m̃bris ĩesse nõ dubitabãt: iccirco pãpinariũ & sagittam uelut ĩutiles ad deponẽdũ prudẽtissĩe dãnauerũt. Quod si ita ẽ: nihil dubiũ est multo magis ab his ĩpbatũ esse ẽt illũ palmitẽ: q frugifero loco natus: fructũ nõ attulisset. Nã si sagittã id ẽ supiorẽ ptẽ maleoli uitupãdã cẽse-bãt fieri: cum esset eadem pars surculi frugiferi: quãto magis ul' ex optima uitis pte natũ flagellũ si ẽ sterile ĩpbatũ ab his ratio ipsa declarat. Nisi tñ (quod ẽ absurdũ) crediderũt: cũ translatũ & abscissũ a sua stirpe destitutũ q̃ materno alimento frugifero: qn ipsã matrẽ nequã fuisse. Atq̃ hæc & forsitan Pluribus dicta sit: q̃ exigebat ratio ueritatis: minus tñ multis q̃ postulabat praue detorta & ĩueterata opinio rusticorũ.

¶ Quæ spectandæ qualitates ĩ eo solo: quod uineæ destinaueris. Ca. xi.

NVnc ad reliquum ordinem propositæ disputationis redeo. Seqtur hãc eligendi maleoli curã pastinationis officium: si tñ ãte de qua-litate soli constiterit: Nam eam quoq̃ plurimum & bonitati & largitati frugum conferre nihil dubium est. Ac priusq̃ ipsum perspiciamus: illud antiquissimum censemus rudem potius eligendum agrum: si sit facultas: quam ubi fuerit seges aut arbustum. Nam de uinetis quæ longo situ exo-leuerunt: inter omnes auctores constitit: pessima esse si referere uelimus: quod & inferius solum plurimis radicibus sit impeditũ: ac uelut irretitũ: & adhuc nõ amiserit uirus & cariem illam uetustatis: qbus hebetata quasi aliquibus uenenis humus torpeat. Quam ob causam siluestris ager præci-pue est eligendus: qui etiam si frutetis aut arboribus obsessus est: facile extricatur: quod suapte natura quæcunque gignuntur: non penitus nec ĩ profundum radices agunt: sed per summam terræ dispgũt: atq̃ deducũt. quibus ferro recisis atq̃ extirpatis parũ q̃ supẽ inferioris soli rastris licet effodere: & in fermentum cõgerere atq̃ cõponere. Si tñ rudis terra nõ sit: proximum est uacuum arboribus aruũ. Si nec hoc ẽ: arbustũ uel oliuetũ. Melius tñ uetus oliuetũ q̃ nõ fuerit maritũ uineis destiat. Vltia ẽ ut dixi conditio restibilis uineæ. Nã si necessitas facere cogit: prius qcqd est resi-duæ uitis extirpari debet. Deĩde totũ solũ sicco fimo: aut si id nõ sit alte-rius gñis q̃recẽtissĩo stercore: atq̃ ita cõuerti: & diligẽtissĩe refossas ões

terra tineat

tadices insūmū regeri atq; cōburi. Tum rursus uel stercore uetusto qā nō rignit herbas: uel de uepribus egesta humo pastinatum large contegi. At ubi pura noualia & ab arboribus sūt libera: cōsiderādū est ātēq; pastinē' surcularis nec ne sit terra. Idq; facillīe explorat̄ p stirpes quæ sua sponte ꝓueniūt. Neq;.n. ullū ē tā uiduum solum uirgultis: ut nō aliquos surculos ꝓgñet tanq; piros siluēs & prunos uel rubos certe. Nam hæc q̄uis gña spinaꝝ sit: solēt tñ fortia & laeta & grauida fructu consurgere: Igit̄ si non retorrida & scabra: sed leuia: & nitida & ꝓlixa fœcundaq; uiderimus eam gīelligim us esse terrā surculare. Sed hoc ī totū ad illud quod uineis præcipue ē idoneū ꝓprie considerandum: ut prius rettuli: si facilis est humus & modice resoluta: quam dicimus pullam uocitari: nec qā sola ea: sed qā sit habilis maxīe uinetis. Quis.n. uł' mediocris agricola nesciat etiā durissimum tophū uel carbunculum: simulatq; si sit cōfracti & ī summo regesti tempestatibus & gelu: nec minus aestiuis putrescere caloribus ac resolui: eūq; pulcherrime radices uitium p æstatem refrigerare: succumq; retinere quæ res olendo surculo sunt accommodatissimæ. Simili quoque de causa probari solutam glaream calculosumq; agrum & mobilem lapidem: si tamen & pingui glebæ permixta sunt: nam eadem ieiunia maxīe culpantur. Est autem (ut mea quoq; fert opinio) uineis amicus etiam silex: cum superpositum est modicum terrenum: quia frigidus & tenax humoris per ortuꝫ caniculæ non patiatur sitire radices. Higinus quidem secutus. Tremeliuꝫ præcipue montium ima: qꝫ uerticibus defluentem humum reciperent: uł' etiam ualles quæ fluminum alluuie & inundationibus concreuerīt: aptas esse uineis asseuerat: me non differiente. Cretosa humus utilis habetur uitis: nam per se ipsa creta: qua utuntur figuli: quamq; nōnulli argillam uocant: inimicissima est. Nec minus ieiunus sabulo: & quicquid ut ait Iulius Atticus retorridum surculum facit. Id autem solum uliginosum est uel amarum: & uel salsum uel siticulosum & peraridum. Nigrum tamen & rutilum sabulonem: qui sit humidæ terræ permixtus: probauerunt antiqui. Nam carbunculosum agrum: nisi si stercore adiuuas macras uineas efficere dixerunt. Grauis est rubrica ut idem Atticus ait: & ad comprendenduꝫ radicibus īiqua. Sed alit eadem uitem cu tenuit: uerū ē ī ope difficilior: qꝫ neq; humentem fodere possis: qꝫ sit glutinosissima: nec nimium sicca: qā ultra modum prædura.

¶ Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. Caput. xii.

Sed ne nunc per infinitas terreni species euagemur: non intempestiue commemorabimus Iulii Græcini conscriptam uelut formulam: ad quam posita est imitatio terræ uinealis. Idem enim Græcinus sic ait: Esse aliquam terram calidam uel frigidam: humidam uel siccam: raram uel densam: leuem aut grauem: pinguem aut macram.

sed neq; nimium calidum solum posse tolerare uitē : quia inurat : neque prægelidum quom uelut stupētis & cōgelatas radices nimio frigore moueri nō fiat : quæ tu; demu; se pmunt· Cu; modico tpre euocāt humorē terræ iusto maiorē putrefacere deposita semīa. Rursus nimiam siccitatem destituere plantas natali alimēto : aut ī totu; necare : aut scabras & retorridas facere. Perdēsā humum cælestis aquas nō sorbere : nec facile pflari : facilime prumpi & præbere rimas : qbus sol ad radices stirpium penetret. Eademq; uelut conclausa & cohortata seīa comprimere atque strāgulare. Raram supra modu; uelut p infūdibulum transmitter imbres : & sole ac uento penitus siccari atq; exolescere. Grauem terram uix ullam culturā uincibilem : uix ulla sustineri : pīguissimam & lætissimā luxuria : macrā ac tenuē ieiunio laborare. Opus est inquit inter has tam diuersas inæqualitates magno tēpamento : quod in corporibus nostris quoq; desyderat : quorum bona ualitudo calidi & frigidi : humidi & aridi : densi & rari : certo & quasi examinato modo continetur. Nec tamen hoc temperamentum in terra : quæ uineis destinetur : pari momento libratum esse debet ait : sed in alteram partem propensius : ut calidior terra sit q̃ frigidior : siccior q̃ humidior : rariorq; densior : et siqua sunt his similia : ad quæ cōtēplatiōē suam dirigat : qui uineas instituet. Quæ cūcta (sicut ego reor) magis psūt : cum suffragatur etiam status cæli. Cuius regionem quam spectare debent unice uetus est dissensio : Saserna maxime probante solis ortum : mox deinde meridiem : tum occasum. Tremelius Scrofa præcipuam positionē meridianam censente Virgilio : deinde industria occasum sic repudiante. Neue tibi ad solem uergant uineta cadentem.
Democrito et Magone laudantibus cæli plagam septētrionalē : qa existiment ei subiectas feracissimas uineas : quæ tamen bonitate uini superent. Nobis ī uniuersū præcipere optimum uisum ē : ut ī locis frigidis meridiano uīeta subiiciant : tepidis orīeti uertantur : si tamen non infestabuntur austris eurisq; : uelut oræ maritimæ in bætica. Sin autē regiones pdictis uentis fuerint obnoxiæ : melius aquiloni uel fauonio commitentur. Nam feruentibus puīciis ut ægypto & numidiæ : uni septētrioni rectius opponetur : qb' oib' diligēter exploratis : tum demū pastiationē suscipiemus.

¶ Quomodo terra pastinetur. Ca. xiii.

Huius autem ratio cum italici generis futuris agricolis : tum etiam puincialibus tradenda est : cum in longinquis partibus & remotis regionibus istud genus uertendi & subigendi agri minime usurpatur : sed aut scrobibus aut sulcis uineæ plerunq; conferuntur. Scrobibus uinea sic ponitur. Quibus autem mos est scrobibus deponere fere per tres longitudinis : perq; duos pedes in altitudinem cauato solo quantum latitudo ferramenti patitur : malcolos utrinq; iuxta latera fossarum consternunt. &

aduersis scrobium frontibus curuatos erigunt: duabusque gemmis supra terram eminere passim reposita humo cætera coæquāt: quæ faciunt in eadem linea intermissis totidem pedum scannis dum perragant ordinem. Tum deinde relicto spatio prout cuique mos est uineas colenti: uel aratro uel bidente: uel sequentes ordinem insistunt. Et si foris tantum terra uersetur: minimum est quinque pedum interordinium: septem maximum. in bubus & aratro minimum septem pedum: satis amplum decem. Nonnulli tamen omnem uitem per denos pedes in quincuncem disponunt: ut more noualiū terra trāsuersis aduersisq; sulcis proscindatur. Id genus Vineti nō conducit agricolæ: nisi ubi lætissimo solo uitis amplo incremento surgit. At qui pastinationis impensam reformidant: sed aliqua tamen parte pastinationem imitari student: paribus alternis spatiis omissis senum pedum latitudinis sulcos dirigunt. fodiuntque exaltant in tres pedes: ac per latera fossarum uitem uel malcolum disponunt. Auarius quidam dipondio & dodrante altum sulcum: latum pedum quinque faciunt. deinde ter tanto spatium crudum relinquunt. atque ita sequentem sulcum infundunt. quod cum per diffinitum uineis locum fecerint in lateribus sulcorū uiuiradices uel decisos q̄ recentissimos palmites nouellos erigunt: consitis pluribus inter ordinaria semina maleolis: quos posteaq̄ conualuerint crudo solo quod emissum est: transuersis scrobibus propagent: atque ordinent uineā paribus interuallis. Sed hæ quas rettulimus uinearum sartiones: p̄ natura & benignitate cuiusq; regionis aut usurpandæ: aut repudiandæ sunt nobis. Nunc pastinandi agri propositum est rationem tradere. Ac primum ut omnem siue arbustum siue siluestrem locum uineis destinauerimus: oīs frutex atque arbor erui & summoueri debet: ne postea fossorem moretur: ne ue iam pastinatum solum iacentibus molibus imprimatur: & exportantium ramos atque truncos ingressu proculcetur. Neque enim parum refert suspensissimum esse pastinatum: & si fieri possit uestigio quoque inuiolatum: ut mota æqualiter humus nouelli seminis radicibus quancunque in partem prorepserint molliter cedat: ne incrementa duritia sua reuerberet: sed tenero uelut nutritio sinu recipiat: & cælestes admittat imbres. eosque alendis seminibus dispenset. ac suis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conspiret. Campestris locus alte duos pedes & semissem infodiendus est: accliuis regio tris. Præruptior uero collis uel ī quatuor pedes uertendus: quia cum a superiore parte in inferiorem detrahitur humus: uix iustum pastinationi præbet regestum. ac nisi multo editiorem ripam q̄ in plano facere. rursus depressis uallibus minus alte duobus pedibus deponi uineam non placet. Nam præstat non conserere: q̄ in summa terra suspendere. Nisi si tamen scaturigo palustris obuia fit: sicut in agro rauēnate: plusq; sesquipedem prohibeat infodere. Primū autē

pdicti operis exordium est: non ut hui⁹ temporis plerīq; faciūt agricolæ paulatim sulcum exaltare: & ita secundo uel tertio gradu puenire ad desti/
natam pastinationis altitudinem. Sed protinus æqualiter linea posita re/
ctis lateribus perpetuam fossam educere: & post tergum motam humum componere. atque in tantum deprimere donec altitudinis mensuram datā
cœperit. Tum per omne spatium gradus æqualiter mouēda lineā ē: opti/
nendumq; ut ea altitudo in imo reddatur: quæ cœpta est in summo. Opus est autem perito ac uigilāte exactore qui ripam erigi iubeat: sulcumq; ua/
cuari: ac totum spatium crudi soli cū emota iam terra cōmitti: sicut pcepi superiore libro: cū arādi rationem traderem: necubi scamna omittātur: & quod est durum summis glebis obtegatur. Sed huic operi exigēdo quasi quādam machīam commēti maiores nostri regulam fabricauerūt: ī cuius latere uirga prominens ad eam altitudinem qua deprimi sulcum oportet: cōtingit summam ripæ ptē: id genus mensuræ ciconiam uocant rustici. Sed ea quoq; fraudem recipit: cū plurimum interest utrum eam pronā an rectam ponas. Nos itaq; huic machinæ quasdam ptis adiecimus: quæ cō/
tendentium litem disputationemq; dirimerent. Nam duas regulas eius la/
titudinis pastinator sulcum facturus est in speciem græcæ litteræ decusa/
bimus: atq; ita media parti: qua regulæ committuntur: antiquam illam ciconiam īfiximus: ut tāq; suppositæ uasi ad perpendiculum normata in/
sisteret. Deīde trāsuersæ quæ est in altera uirgulæ fabrilem libellam sup/
posuimus. Sic cōpositum organum cū ī sulcum dimissum est: litem dñi & cōductoris sine iniuria deducit. Nā stella quā diximus græcæ litteræ fa/
ciem optinere: pariter imæ fossæ solum metitur atq; plibrat: quia siue p/
nū seu resupinum ē: positione machinæ deprehēdit. Quippe pdictæ uir/
gulæ supposita libella alterutrū ostēdit: nec pariter patit̄ exactorē ope/
ris decipi. Sic pmensum & plibratum ī similitudīem ueruacti sēp pcedit. tantumq; spatii linea pmota occupat̄: q̄tū ut fussus sulcus longitudīs ac latitudinis optinet: atq; id genus pparandi soli pbatissimum est.

¶ Quot modis uitis ponatur: aut ī pulciis: aut ī italia. Ca. xiiii.

SEquit̄ opus uineæ cōserendæ: quæ uel uere uł auctūno tempestiue deponitur. Vere melius si aut pluuius aut frigidus status cæli est: ut ager pinguis: aut campestris & uligīosa plāicies. Rursus auctūno si sicca: si calida est aeris qualitas: si exilis atq; aridus campus: si macer praeru/
ptusue collis. Vernaeq; positionis dies fere quadraginta sunt ab idibus fe/
bruarii usque in aequinoctium. Rursus auctūnalis ab idibus octobris in Kalendis decenbris. Sationis autem duo genera maleoli uel uiuiradicis quod utrunque ab agricolis usurpatur: et in prouinciis magis maleoli. Neque enim seminariis studēt: nec usum habēt faciēdae uiuiradicis. Hāc satione cultores italiae plaeriq; iure improbauerunt: cū pluribus dotibus

p z

præstet uiuiradix. Nam minus iterit: cum & calorem & frigus & cæteras tempestates ꝓpter firmitatem facilius sustineat. Deinde adolescit maturi⁹ quod euenit ut celerius quoq; sit tempestiue edendis fructibus: tum etiam nihil dubium est sæpius translatum. potest tamē malcolus protinus iuiceq; uiuiradicis conseri soluta & facili terra. cæterum densae gratis utique uitē desiderat.

Meliorē esse positionē pastinato solo q̃ nouali. Caput. xv.

SEritur ergo prius in emundata inoccataq; & aequata pastinatione: macro solo quinis pedibus inter ordines omissis: mediocri senis: In pingui uero septenum pedum spatia danda sunt: quo largiora uacent inter/ualla: per quae frequentes ꝓlixaeq; materiae diffūdantur. Haec in quicun/cem uinearum metatio expeditissima ratione conficitur. Quippe linea per totidem pedes quot destinaueris interordiniorum spatiis purpura uel quo libet alio conspicuo colore insuitur. Ea sic denotata p repastinatum inten ditur & iuxta purpuram calamus infigit. Atq; ita paribus spatiis ordies di/riguntur. Quod deinde cū est factum: fossor insequitur: scrobemq; alter/nis omissis ordinum spatiis a calamo ad ꝓximū calamū non minus altum q̃ duos pedes & semissem planis locis refodit: accliuibus in dipondium & dodrantem: præcipitibus etiam in tres pedes. In hanc mensuram scro/bibus depressis uiuiradices ita depōnuntur: ut a media scrobe singula & ī diuersum sternantur: & cōtrariis frontibus fossarum ad calamos erigant. Satoris autem officium est primum q̃ recentissimā: & si fieri possit: eodē momento quo serere uelit: de seminario transferre plātā diligēter exemptā & integram. Deinde eā uelut ueteraneam uitem totā exputare: & ad unam materiā firmissimā redigere: nodosq; & cicatrices alleuare. Siquæ etiam radices: quod maxime cauendum est ne fiat in eximendo: leuauerint: eas amputare: Sic deinde curuatam deponere. ne duarum uitium radices im/plicentur. Idem enī uitare facile est p imū solū iuxta diuersa latera fossarū dispositis paucis lapidibus. Qui figuli nō excedāt quiq; librale pondus. Hi uidēt (ut Mago ꝓdit) & aquas hyemis & uapores æstatis propulsare radicibus. quē secutus Virgilius tutari semina & muniri sic præcipit: Aut lapidē bibulū: aut squallētis īfode cōchas. Et paulopost. Iamque reperti

Qui saxo super atq; ingentis pondere testæ

Vrgerent. hoc effusos munimen ad imbres.

Hoc ubi hiulca siti findit canis æstifer arua. Idemq; pœnus auctor ꝓbat uinacea permixta stercori depositis seminibus in scrobem mouere: q̃ illa prouocent: & eliciant nouas radiculas. Hoc p hyemē frigētem: ut humū scrobibus inferre calorē: tempestate ac per æstatem uirentibus alimentū & humorē præbeat. Si uero solum ciuitatis committitur uidetur exile: lon gius accersitā pīguem humum scrobibus inferre censet. quod an expedia.

regionis ãnona operarumq; ratio nos docebit.

¶ Quæ mensura pastiandi soli abunde sit uineis. Ca.xvi.

EXigue humidum pastiatum sationi cõuenit. melius tamẽ uel arido q̃ lutoso semẽ committitur. Idque cum supra summam scrobem cõ/pluribus internodiis productum est: quod de cacumine superest: duabus gemmis tãtum supra terram relictis amputatur: & ingesta humo scrobib⁹ completis coequato. Deinceps pastiatio maleolus ordiariis uitibus iterse/rendus. Eumque sat erit medio spatio quod uacat iter uitis per imam li/neam depingere. Sic enim melius & ipse conualescet: & ordiariis semini/bus modice uacuum solum ad culturam præbebitur. In eadem deinde linea: in qua uiuiradix optiet ordiem suum: præsidii causa quorum ex nu/mero propagare possit in locum demortuæ uitis: quinque maleoli pan/gendi sunt: per spatium taleis quæ possit a medio iternodio summi: ut ab utraque paribus iterualis distent. Tali consitioni Iulius Atticus abunde putat esse maleorũ sexdeci. Illa nos tamẽ plus quattuor milib⁹ cõserimus. Quin negligentia cultorum magna pars depit. & iteritu seminum cætera quæ uirent: rarescunt.

¶ Queadmodum & quo tempore uitis serenda sit. Ca.xvii.

DE positione surculi non minima disputatio fuit inter auctores. Quidam totum flagellum sicut erat matri detractum crediderunt satione conuenire. Idque per gemmas quinas uel etiam senas partiti com/plures taleolas terræ mandauerunt. Quod ego minime probo: magisque assentior his auctoribus: qui negauerunt esse idoneam frugibus supiorem partem materiæ: solamq; eam quæ est iũcta cũ uetere sarmẽto ꝓbauerũt. Cæterũ omnẽ sagittã repudiauerũt. Sagittã rustici uocãt nouissimam ptẽ surculi: siue quia longius recessit a matre & quasi emicuit atque ꝓsiliuit: seu quia cacumine attenuata prædicti tæli speciem gerit. Hanc ergo pru/dentissimi agricolæ negauerunt conseri debere. Nec tamen sententiæ suæ rationem nobis prodiderunt: uidelicet quæ ipsis in re rustica multum cal/lentibus prompta erat: & ante oculos pene exposita. Omnis enĩ fœcũdus pampinus intra quintam aut sextam gemmã fructu exuberat: reliqua pte quamuis lõgissima uel cessat: uel per exiguos ostendit racemos. Quam ob causam sterilitas cacuminis iure ab antiquis incusata est. Maleolus autem sic ab iisdem pangetur: ut nouello sarmento pars aliqua ueteris hæreret. Sed hanc positionem damnabat usus. Nam quicquid ex uetere materia relictum erat: depressum atque obrutum celeriter humore putrescebat: ꝓximasq; radices teneras & uix dũ ꝓpãtis uitio suo enecarat. Quod cum acciderat: supior ps semis retorrescebat. Mox Iulius Atticus: & Corneli/us Celsus ætatis nr̃æ celeberrimi auctores patrẽ atq; filiũ Sasernã secuti: quicqd residui fuit ex uetere palma per ipsam commissuram: quæ nascitur

materia noua rafcerunt : atq; ita cũ fuo capitulo farmẽtũ depreſſerũt.
¶ Quæ obſeruare debet qui uitem ponit. Caput.xviii.

SEd Iulius Atticus prætorto capite & recuruato ne paſtinatum effugi at prædictum femen emerſit. Paſtinum uocant agricolæ ferramentũ bifurcum : quo femina panguntur. Vnde etiam repaſtinari dictæ Sunt uineæ ueteres quæ Refodiebantur. Hæc enim propria appellatio reſtibilis uineti erat. Nunc antiquitatis imprudens conſuetudo quicquid emoti ſoli uineis præparatur : repaſtinatum uocat. Sed ad propoſitum uitioſa eſt (ut mea fert opinio) Iulii Attici fatio : quæ contortis capitibus maleolum recipit. Eiuſque rei uitandæ non una ratio eſt. Primum ꝙ nulla ſtirps anteq̃ deponatur uexata & infracta melius prouenit : q̃ quae integra & inuiolata ſine iniuria compoſita eſt. Deinde quicquid Recuruum & ſurſum Verſus ſpectat : diuerſum eſt. Cum tempeſtiuum eximitur in modum humi repugnat obluctanti foſſori. Et uelut uncus infixus ſolo antequam extrahatur prærunpitur. Nam fragilis eſt ea parte materia : quæ torta & recuruata cũ reponeretur cœperat uitium : propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda iſta prætercam : certe illud quod ẽ inimiciſſimum diſſimulare nequeo. Nam paulo ante cum de ſũma parte farmenti diſputarem : quã ſagittã dixerã uocitari : colligebam fere intra quintam uel ſextam gemmam : quæ ſint ꝓximæ ueteri ſarmento fructus medii. Hunc ergo fœcũdã ꝑtem cõſumit : qui cõtorquet maleolũ. Cũ & ea pars quæ duplicat̃ tres gẽmas uel quattuor optinet : & reliq duo ul' tres fructuarii oculi penitus in terrã deprimantur : merſiq; non materias : ſed radices creant. Ita euenit. Sed quod in ſalicta conferendo uitauerimus : id ſequamur in eiuſmodi maleolo : quẽ neceſſe eſt facere lõgiorẽ ſi uolumus detortum depangere. Nec dubium quin gẽmæ cacumini ꝓximæ quæ ſũt infœcundæ ĩ eo reliquãtur : ex qbus pampinis pululãt uel ſteriles : uel certe minus feraces : quos ruſtici uocant racemarios. Quid ꝙ plurimum ĩtereſt ut maleolus qui deponitur ea parte qua eſt a matre deciſus : coaleſcat : & celeriter cicatricem ducat. Nam ſi id factum non eſt : uelut per fiſtulam ita per apertam uitis medullam nimiũs humor trahitur : idemq; truncum cauat. Vnde formicis aliiſq; animalibus : quæ putrefaciunt crura uitiũ : latebrae praebentur. Hoc autem euenit retortis ſeminibus. Cũ enĩ p exemptionem imae partes eorum putrefactae ſunt : aperte medulla deponuntur. Atq; irrepentibus aquis praedictiſq; animalibus celeriter ſeneſcunt. Quare pangendi optima eſt ratio recti maleoli : cuius imum caput confertum eſt bifurco paſtini anguſti faucibus ferramenti facile continetur : ac deprimitur Idq; ſarmentum ſic demerſum citius coaleſcit. Nam & radices e capite qua reciſum eſt : aeque mittit. quae cum creuerunt cicatricem obducunt. & alioqu in plaga ipſa Deorſum ſpectans non Tantum Recipit Humorem

quantum illa: quæ reflexa et resupina more infundibuli per medullã trãs/mittit quicquid aquarum cælestium superfluxit.

¶ Quã longus debet esse maleolus. Ca.xviiii.

LOngitudo quæ debeat esse maleoli: parum certa est: cũm siue cre/bras gẽmas habet: breuior faciendus est: seu raras longior: attamen nec maior pede nec dodrante minor esse debet. Hic ne p sũmã terræ sitiat æstatibus: ille ne depressus altius cum adoleuerit exẽptionem difficilem praebeat. Sed haec plano. Nam in cliuosis: ubi terra decurrit: potest pal/mipedalis deponi. Vallis & uliginosi cãpi situ serimus etiam trigemmem: qui est paulo minor dodrante: longior utique semipede. Isque non ab eo trigẽmis dictus est: ꝗ omnino trium oculorum est: cum fere circa plagã qua matri abscissus est: plenus sit gemmarum: sed ꝗ his exceptis quibus est frequens in ipso capite: tres deĩceps articulos totidemq; gẽmas habet. Super caetera illud quoq; siue maleolum siue uiuiradicem ferentem prae/moneo: ne semina exarescant: immodicum uentum solemq; uitare: qui uterque non incommode arcetur obiectu uestis: aut cuiuslibet densi teg/minis. Veruntamen præstat eligere sationi silentis uel certe placidi spi/ritus diem. Nam sol umbraculis facile depellitur. Sed illud etiam quod nondum tradidimus: antequam disputationi clausulam imponamus dicẽ/dum est. Si plurium generum uites habendæ sit æque separatæ & distictæ specialiter: an confuse & mixte cateruatim. Prius differemus de eo: quod primum proposuimus.

¶ Quot genera uitium ponenda sint. Cap.xx.

PRudentis igitur agricolæ est uitem quam præcipue ꝓbauerit: ulla interueniente alterius nota stirpe conserere. Numerumq; ꝗ̃maxiũ eius semper augere. Sed prouidentis est: diuersa quoque genera deponere. Neque enim unquam sic mitis ac temperatus est annus: ut nullo incom/modo uexet aliquod uitis genus: siue siccus est id cõtristatur: seu pluuius: quod siccitatibus gaudet: seu frigidus & pruinosus: quod non est patiens uredinis: seu feruens quod soporem non sustinet. Ac ne nunc mille tem/pestatum iniurias persequar: semper est aliquod quod uineas offendat. Igitur si unum genus seuerimus: cum id acciderit quod ei noxium est: tota uindemia priuabimur: neque enĩ ullũ erit subsidiũ. At si uarii uineta fecerimus aliquid ex iis inuiolatum erit: quod fructum ꝑferat. Nec tamen ea causa nos debet compellere ad multas uitium uarietates: sed quod iu/dicauerimus eximiũ genus: id quantæ multitudĩis possumus efficiamus: quod deinde proximũ a primo: tũ quod ẽ tertiæ uel quartæ: quodq; eate/nus uelut letarum quoddam contempsimus tetradeo: satis est enim per quattuor uel summum quinque genera uindemiæ fortunam opperiri. De altero quod mox proposueram: nihil dubto: quin per species digerendæ

uites diſponendæq; ſint in proprios hortos ſeminis ac decumanis diſtin/ guendæ. Nec quod ipſe potueram a meis familiaribus optinere: ut āte me quiſq; eorum qui maxime id probabit: effecerit. Eſt enim omnium ruſti/ corum operum difficillimum: quia & ſūmā diligentiam legēdis deſiderat ſeminibus: & in diſcernendis maxime pleraq; fœlicitate & prudentia op' eſt. Sed interdum (quod ait diuinus auctor Plato) rei nos pulchritudo tra hit: uel ea conſectandi quæ propter infirmitatem cōmortales naturæ cō/ ſequi nequeamus. Iſtud tamen ſi ætas ſuppetat & ſcientia: facultaſq; cū uo/ luntate congruat: non aegerime perficiamus: quāuis non minimo aetatis ſpatio perſeuerandum. Sed ut magnus numerus per aliquot annos diſcer/ natur. Neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium. Nā uites quæ propter ſimilitudinem coloris: aut trunci flagellorumue dignoſci neque/ unt: maturo fructu foliiſq; declarantur: quam tamen diligentiam niſi per ipſum patremfamilias exhiberi poſſe non affirmauerim. Nā crediſſe uil/ licis uel etiam uinitori ſocordis eſt: cum quod longe ſit facilius: adhuc p/ pauciſſimis agricolis contingerit: ut nigri uini ſtirpe careant: q̄uis color uuæ poſſit uel ab īprudentiſſimo deprehēdi.

¶ Vtrū diſtīctis generibus uitiū horti cōſerēdi ſit. Caput. xxi.

i ILla tamen unum mihi ratio ſuppetit celerrime quod propoſuimus efficiendi ſi ſint ueteraneæ uineæ: ut ſeparatos ſulcorum cuiuſque generis per ſingulos hortos inſeramus: ſi paucis ānis multa nos milia ma/ leorum inſitis percepturos. atque ita diſcreta ſemina per regiones conſitu/ ros: nihil dubito. Eius porro faciendæ rei nos utilitas multis de cauſis cō pellare poteſt. Et ut a leuioribus incipiam: primum q' ad omnem rationē uitæ non ſolum agricolationis: ſed cuiuſque diſciplinæ prudentem dele/ ctant impenſius ea: quæ propriis generibus diſtinguuntur: q̄ quæ paſſim uelut abiecta & quodam aceruo confuſa ſunt. Deinde q' uel alieniſſimus ruſticæ uitæ ſi in agrum tempeſtiue ueniat: ſumma cum uoluptate naturæ benignitatem miretur: cum ſtingi biturice fructibus opimis hic paribus chio reſpondent. illinc arcela curſus. illinc ſpione ualiſcene conuertant: quibus alma tellus annua uice uelut æterno quodam puerperio læta hor/ tibus diſtamuſto demit ubera. Inter quæ fauente libero petis palmitibus uel generis alui. Vel flauentis ac rutili uel purpureo nitore micantis: Vn/ diq; uerſicoloribus pomis grauidus collatet autumnus. Sed hæc quamuiſ delectant: utilitas tamen uīcit uoluptatē. Nā & paterfamilias libentius ad ſpectaculum rei ſuæ q̄to eſt ea luculentior deſcendit. Et quod de ſacro numine poeta dicit:

Et quocūq; deus circū caput egit honeſtū. Georg.

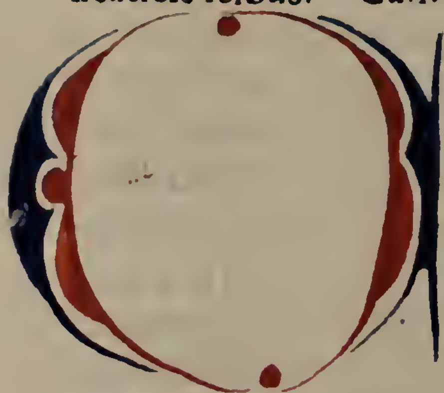
Verum quocunq; domini præſentis oculi frequenter acceſſere: in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud quod in deſcriptis

etiam uitibus contingere poteſt : illa quæ ſunt maxime ſpectāda pſequar. Diuerſæ notæ ſtirpes nec pariter defloreſcunt: nec ad maturitatem ſimul perueniunt. Quam ob cauſam qui ſeparata generibus uineta non habet : patiatur alterum incommodum neceſſe eſt : ut aut fructum præcoquem eleuet: quæ res mox acorem facit: aut ſi maturitatem ſerotini expectet: amittat uindemiam præcoquem: quæ plerunque populationibus uolucrū pluuiiſque aut uentis laceſſita dilabitur. Si uero interiectionibus fructum carpere genus uetat: primum negligentiæ uindemiatoris alacam ſubeat. Neque enim ſingulis totidem antiſtites poſſit dare: qui obſeruent præcipiantque: ne acerbae uuae demetantur. Deinde etiam quarum uitium maturitas competit cum diuerſae notae ſit: melioris guſtus ab deteriore corrumpitur. Confuſuſq; in unum multarum ſapor: uetuſtatis impatiens fit. Atq; ideo neceſſitas cogit agricolam muſti ānonam experiri: cū plurimū precio accedat: ſi uenditio in annum uel in aeſtatem certe differi poſſit. Iā illa generum ſeparatio ſummam commoditatem habet: ꝙ uinitor cuique facilius ſuam putationem reddet : cum ſcit cuius notæ ſit hortus quem deputat. Idque in conſemineis uineis obſeruari difficile eſt: quia maior pars putationis per id tempus adminiſtratur: quo uitis neque folium notabile gerit. At multum intereſt pluris ne an paucioris materias pro nata cuiuſque ſtirpis uinitor ſummittat : prolixiſue flagellis incitet : anguſta putatione uitem coerceat. Cæli quam partem ſpectat genus quodque uineti plurimum refert. Neque enim omni calido ſtatu nec rurſus frigido lætatur. Sed eſt proprietas in ſurculis ut alii meridiano axe conualeſcāt: quia ſunt calidiores. Alii ſeptentrionem deſiderent : quia contriſtentur æſtu. Quidam temperamento lætentur orientis uel occidentis. Has differentias ſeruat pro ſitu & poſitione locorum : qui genera per hortos ſeparat. Illam quoque non exiguam ſequitur utilitatem: ꝙ & laborem uindemiæ minorem patitur & ſumptum. Nam & quæ matureſcere incipiunt tempeſtiue leguntur : & quæ nondum maturitatem ceperunt uuæ : ſine diſpendio differuntur. Nec pariter uetus atque tempeſtiuus fructus præcipitat uindemiam: cogitque pluris operas quantocunque precio cōducere. Iam & illud magnæ dotis eſt poſſe guſtum cuiuſque generis nō mixtū: ſed uere merum condere: ac ſeparatum reponere ſiue eſt ille bituricus ſeu baſiliſcus ſeu ſpinoſus: quæ genera cum ſic diffuſa ſunt: quia nihil interuenit diuerſæ naturæ quod repugnet: perpetue tamen nobilitantur. Neq; enim poſt annos quindecim uel paulo pluris deprehendi poſſit ignobilitas inguſtu: cum fere omne uinum eam qualitatem ſortitum ē: ut uetuſtate acquirat bonitatem. Quare ut dicere inſtituimus utiliſſima eſt generum diſpoſitio: quam ſi tamen optinere non poſſis: ſecunda eſt ratio ut diuerſae notae non alias conferas uitis: ꝙ̄ quae ſaporem conſimilem fructūq;

maturitatis eiusdem praebeant. Posses iam (si te cura pomorum tangat) ul/
timis ordinibus in ea fine uineti: quae subiacet septentrionibus: ne cum i/
creuerint obumbrent: cacumina ficorum pirorumue & malorum depange
re. Quae uel inseras interposito biennii spatio: uel si generosa sint adulta
transferas. Haec de positione uinearum. Superest pars antiquissima: ut
praecipiamus etiam cultus earum: de quibus sequenti uolumine pluribus
differemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELAE REI RVSTI/CAE LIBER QVINTVS.

Cōtra opinionē Attici & Celsi non esse satis altos scrobes bipedaneos ui/
neaticis scibus. Ca.i.

VM DE VINEIS CONSERENDIS LI
brum a me scriptum Publi Siluine cōpluribus
agricolationis studiosis relegisses: quosdam re/
pertos esse ais q caetera quidē nostra praecepta
laudassēt: unū tamen atq; alterū reprehēdissēt:
quippe seminibus uineaticis nimiū me profu n/
dos cēsuisse fieri scrobes adiecto dodrāte super
altitudinem bipedaneam: quam Celsus & At/
ticus prodiderunt: singulasque Viuiradices singulis adminiculis parum
prudenter contribuisse: cum permiserint idem illi auctores minore sūptu
gemmis deductis duo continua per ordinem uestire pedamēta: quae utra/
que ambiguam magis habent aestimationem q; ueram. Etenim (ut quod
prius proposui prius refellam) si contenti bipadanea scrobe futuri sumus
quid ita censemus altius pastinare tam humili mensura uitem posituri?
Dicet aliquis ut sit inferior tenera subiacens terra quae non arceat: nec du
ricie sua repellat nouas irrepentis radiculas. Istud quidem contingere po/
test etiam si ager bipalio moueatur: & deprimantur scrobis in regesto:
quod est fermentatum plus dipondio semisse. Nam semper in plano resu/
sos: sed egesta humo humidior est: q; gradus soli crudi. Nec sane po/
sitio seminum post altum cubile substerni desiderat. Verum abunde est
semipedaneam consitis resolutam uitibus terram subiacere: quae uelut
hospitali: atque etiam materno sinu recipiat incrementa uirentium. Exem
plum eius rei capiamus in arbusto: ubi cum scrobes defodimus: admo/
dum exigui pulueris uiuiradici Subiicimus. Verior igitur causa est de/
pressius pastinandi: cum iugata uineta melius consurgant altioribus di/
missa scrobibus. Nam Bipedaneae uix etiam prouincialibus Agricolis
approbari possunt: apud quos humili statu uitis plerunque iuxta terram

coerceatur. Cumq; iugo destinetur altiore fundamento stabilienda sit : si modo quando scandit excelsius plus alimenti terræque desiderat. Et ideo in maritādis arboribus nemo minorem pedaneā scrobem uitibus cōpat. Cæterum illa parum prudens agricolarum studio precipua esse commoda humilis positionis : quod & celeriter adolescant semina : quæ non fatigantur multo soli pressa pondere : fiātque uberiora quæ leuiter suspensa sint. Nam utraque ista Iulii Attici ratio comminatur exemplo arbustiuæ positionis : quæ scilicet multo ualidiorem fertilioremque stirpem reddit : quod non facerent : si non laborarent altius demersa seia. Quicqd repastinati humus dum est recens soluta laxataq; uelut fermento quodam intumescit : cum deinde non longissimam cepit uetustatem condēsata subsidii : ac uelut innatantis radicis uitium summo sole destituit. Hoc autem minus accidit nostræ sationi : qua maiore mensura uitis dimittitur. Nam quod in profundo semina frigore laborare dicuntur : nos quoque diffitemur. Sed non est dipondii & dodrantis altitudo quæ istud efficere possit : cum presertim quod paulo ante tulimus : depressior arbustiuæ uitis satio tamen effugiat prædictum incommodum.

¶ Non oportere unius uiuiradicis duos palos uestire : sed singula semina singulis adminiculis esse contribuenda. Ca. ii.

Alterum illud quod minori impensa duos palos unius seminis flagellis censent maritari : falsissimum. Siue enim caput ipsum demortuum est : duo induantur statumina : & mox uiuiradices totidem substituendæ sunt : quæ numero suo rationem cultoris onerant. Siue lenit : & ut sæpe uenit uel nigri est generis uel parum fertilis : non in uno sed in pluribus pedamentis fructus claudicat : q̄q; etiam genera stirpis uitem sic in duos palos diuisam rerum rusticarum prudentiores existimant minus fertilem fore : qui cratem fractura sit. Et iccirco ueteres uineas mergis propagare potius q̄ totas sternere. Idem ipse Atticus præcipit : ꝙ mergi mox facile religentur : ita ut quæq; uitis suis radicibus tanq̄ ꝓpriis fundamentis innitatur. Hæc autem quæ toto prostrata corpore cum inferius solum quasi congelauit atq; irretiuit cratem facit : & pluribus radicibus inter se connexis angitur : nec aliter q̄ si multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius seminibus depositis q̄ unico periclitari : nec id uelut compendium consectari : quod in utranque partem lōge maius afferre possit dispēdiū. Sed iā prioris libri disputatio repetita nobis ꝓmissum sequētis exordium.

¶ Nouam consitionem uineæ nisi magna & assidua cultura adiuuetur celeriter interire. Ca. iii.

IN omni genere impensarum (sicut ait Græcinus) pleriq; noua opa fortius auspicantur : q̄ tuentur perfecta. Nam quidam ab inchoato

Noua opa

domos extruunt: nec peraedificatis cultum adhibent. Nonnulli ſtrenue fabricant nauigia: nec conſumata perinde inſtruūt armamentis miniſtriſq;. Quoſdam emacitas in armentis: quoſdam exercet in comparandis mancipiis: De tuendis nulla cura tangit. Multa etiam beneficia: quæ i amicos contulerunt: leuitate deſtruūt. Ac ne iſta Siluine miremur: liberos ſuos nonnulli nuptiis uotiſq; quæſitos auare nutriunt: nec diſciplinis aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis. Quid his colligit: Scilicet plerūq; ſimili gener peccari etiam ab agricolis: qui pulcherrime poſitas uineas āteq; pubeſcant uariis ex cauſis deſtituunt. Alii ſumptum annuum refugiētes: & hunc primum reditum certiſſimum exiſtimantes impendere nihil: quaſi plane fuerit neceſſe uineas facere quas mox auaricia desererent. Nōnulli magna potius q̄ culta uineta poſſidere pulchrum eſſe dicūt. Cognoui iam plurimos qui perſuaſum haberent: agrum bonis ac malis rationibus colendum eſſe. At ego cum omne genus ruris: niſi diligēti cura æque exerceatur: fructuoſum eſſe non poſſe iudicem: tum uel maxime uineas. Res enim eſt tenera infirma iniuriæ maxime impatiens: quae nimio labore & ubertate conſumitur: ſi modum non adhibeas fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit: & ueluti iuuenile robur accepit: negligentiam ſuſtinet. Nouella uero dum adoleſcit: niſi omnia iuſta perceperit ad ultimam redigitur maciem: & ſic intabeſcit: ut nullis deinceps impenſiſ recreari poſſit. Igitur ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta: & ut menbra infantium a primo ſtatim die conſitionis formanda: quod niſi fecerimus omnis impenſa in caſſum recidat: nec prætermiſſa cuiuſque rei tēpeſtiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine benepoſitā uineā bonique generis & bono cultore nunquam non cum magno fœnore gratiam reddidiſſe. Idque non ſolum ratione ſed exemplo nobis idem Græcinus declarat eo libro: quem de uineis ſcripſit: cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitum Paridium quendam Veterenſem uicinum ſuum duas filias & uineis conſitum habuiſſe fundum: cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dediſſe in dotem. Ac nihilominus æque magnos fructus ex duabus partibus eiuſdem fundi percipere ſolitum. Minorem deinde filiā nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri. Nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe. Quo quid conijcit? Melius ſcilicet poſtea cultam eſſe tertiā illam fundi: q̄ ante uniuerſa ſunt.

¶ Proſterni uitem in ſcrobē & recuruatā uſq; ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. Caput .iiii.

ET nos igitur Publi magno animo uineas ponamus: ac maiore ſtudio colamus. Quarum conſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt: quam priore tradidimus exordio: ut facta in paſtinato ſcrobe uitis a media fere parte ſulci proſternatur: & ad frontem eius ab imo uſque

recta materies erigatur: calamoq; applicetur. Id enim pcipue obseruandū est: ne similis sit alueo scrobs: sed ut expressis angulis uelut ad ppēdiculū frontes eius dirigantur. Nam uitis supina in alueo deposita: posteaquam ablaqueatur uulneribus obnoxia est. Nam dū exaltare fortius orbē ablaqueatiōis fossor studet: obliquam uitem plerūq; sauciat: & nōnunq; pcidit. Meminerimus ergo usq; ab imo solo scrobis rectum adminiculo sarmentum applicare: & ita in summum perducere. Tum caetera: ut priore libro pcepimus: & duabus gemmis superextātibus terrā coequare. Deīde maleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum persoluere: atque in puluerem redigere. Sic enim optimi & uiuiradices & reliqua sēia quae deposuerimus conualescent: si mollis ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorem stirpibus præbuerit: nec duricia soli nouellas adhuc plantas uelut arto uiculo compresserit.

A cōsitione omnibus mensibus fodiendum: & curandū ne herbæ nascantur: & uiuiradices ad unam materiam redigendos. Ca. v.

(n)Vmerus autem uertendi soli bidentibus (ut uerum fatear) definiendus non est: cum quanto crebrior sit: plus prodesse fossionem cōueniat. Sed cum impensarum ratio modum postulat: satis plerisque uisum est ex Kalendis martii usq; in octobř: trigesimo quoq; die nouella uieta cōfodere: omnesq; herbas & præcipue gramina extirpare: quæ nisi manu eliguntur: & in summum reiiciuntur quantulacunque parte obruta sunt: reuiuiscunt: & uitium semina ita perurūt: ut scabra atque torrida efficiāt. Ea porro siue maleolo seu uiuiradice deposuimus: optimum est ab initio sic formare: ut frequenti pampinatione superuacua detrahantur. Nec patiamur plusquam in unam materiam uires & omne alimentum conferre: primo tamen bini pampini summittuntur: ut sit alter subsidio: si alter forte deciderit. Cum deinde paulum īduruere uirgæ: tum singulæ detrahūť. Ac ne quæ relictæ sūt procellis uētorum decutiātur: molli & laxo uiculo adsurgentis subsequi conuēiet: dū clauiculis suis quasi quibusdā māibus adminicula comprehendant.

Pampinationem maleolis adhibendam. Ca. vi.

(h)Oc si operarum penuria facere proibet in maleolo: quem & ipsum pampinare censemus. At certe in ordinariis uitibus utiq; optinēdū est: ne pluribus flagellis emacientur: nisi si propaginibus futuris prospiciemus. Sed ut singulis materiis seruiant: quarum incrementa eligere debemus: applicato longiore adminiculo per quod prorepant in tantum: ut sequentis anni iugum exuperent: & in fructum curuari possint. Ad quam mensuram cum increuerint cacumina: infringendi sunt: ui potius crassitudine conualescant: q; superuacua longitudine attenuentur. Idem tamen sarmentum: quod in materiam submittimus: ab uno usque in tres

pedes & semissem pampinabimus & omnes eius intra id spatium nepotes enatos sæpius discerpimus. Quicquid deinde supra germinauerit: intactū relinqui oportebit. Magis enim conueniet ꝓximo autūno falce deputari superiorem partem: q̃ꝫ æstiuo tempore pampinari: cum ex eo loco ūde nepotem ademeris: cōfestim alterum fūdit: quo enato nullus reliqt̄ oculus i ipa materia: qui sequēte āno cum fructu germinet.

Tempestiuā esse pāpinationē: qua digito palmites deiiciūt. Ca. vii.

Omnis autem pampinationis ea est tempestiuitas: dum adeo teneri palmites sūt: ut leui tactu digiti decutiāt. Nam si uehementius iduruerūt: aut maiore nixu cōuellēdi sūt: aut falce deputādi: quod utrunque uitādum est. Alterum quia lacerat matrem: si reuellere coneris. Alterum quia sauciat: quod ī uiridi & adhuc stirpe īmatura fieri noxium est Neque enim eatenus plaga constitit: qua uestigiū fecit acies.

Non oportere p æstatē pāpinos abnodare. Caput. viii.

Sed æstiuis caloribus falce uulnus penitus impressum: & lamis ihæ/ rescit: ita ut non minimam partē de ipso matris corpore necet. Atqꝫ ideo si iam caulibus duris falcem adhiberi necesse est: id paulum ab ipsa matre recidendum est: & uelut reseces relinquendi sunt: qui caloris excipiant iniuriam: eatenus qua nascuntur a latere palmites. Vltra enim nō serpit uaporis uiolentia. In maleolo similis ratio est pampinādi & in longitudinem eligēdi materiam: si eo uelimus adminiculo uti: quod ego sæpe feci. Sed si propositum est utiqꝫ recidere: ut bino potius utamur cū ad unuꝫ pampinum iam redegeris: & ipse excesserit pedalem lōgitudinem decacuminare cōueniet: ut in ceruicem potius confirmetur: & sit robustior. Atqꝫ hæc positorum seminū prima cultura est.

Per autūnum ablaqueādam esse uineam. Caput. ix.

Sequens deinde tempus (ut prodidit Celsus & Atticus: quos iure maxime nostra ætas probauit) post idus octobris priusquam frigora inuadant: uitis ablaqueanda est. Quod opus adopertas ostendit æstiuas radiculas: easque prudens agricola ferro decidit. Nam si passus est conualescere: inferiores deficiunt: atque euenit ut uinea summa parte terreni radices agat: quæ & frigore infestētur: & caloribus maiorem ī modum æstuēt: ac uehemēter sitire matrem īcaniculæ ortu cogāt. Quare quicquid ī sesquipede natum est: cum ablaqueaueris recidendum est. Sed huius nō eadē ratio est amputandi: quæ traditur in superiore parte uitis. Nam minime ablaqueanda plaga est: minimeqꝫ applicandum ferramentum ipsi matri: cum si iuxta truncum radicem præcideris: aut ex cicatrice plures nascentur: aut hyemalis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua uulnera perurret: & ad medullam penetrabit. quod ne fiat recidere ab ipso codicē statuimꝰ digiti spatio: cōueniet atqꝫ ita radiculas præcidere: quæ [illegible]

ademptæ non amplius pululant:& a cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere consumato si est hiems in ea regione placida: patens uitis relinquenda est : sin uiolentior id facere nos prohibet : ante idus decembris prædicti lacusculi coæquãdi sunt. Si uero etiam praegelida frigora regionis eius suspecta erũt: aliquid firmi: uel quod est commodius : colũbini stercoris: aut in hunc usũ ꝑparatæ ueteris urinæ senos sestarios anteq̃ uitem obruas: radicibus superfundas. Sed ablaqueare omnibus autũnis oportebit primo quinquẽnio: dũ uitis conualescat. Vbi uero trũcus adoleuerit: fere triennio intermittendus est eius operis labor. Nam et minus ferro crura uitium læduntur: nec tam celeriter radiculæ in ueterato cortice enascentur.

¶ Queãdmodum ablaqueata uinea putetur. Ca.x.

Ablaqueationem deinde sequitur talis putatio: ut ex præcepto ueteꝶ auctorum uitis ad unam uirgulam reuocetur: eaq; recidat̃ duabus gẽmis iuxta terram relictis. Quæ putatio non debet secundum articulum fieri : ne reformidet oculus : sed medio fere internodio ea plaga obliqua falce fit: ne si transuersa fuerit cicatrix : cælestem superincidentẽ aquã contineat. Sed nec ad eam partem: qua est gemma : sed ad posteriorẽ declinatur: ut interdum potius deuexa q̃ in germine delachrymet. Namq; defluens humor cæcat oculum: nec patitur crescere.

¶ Quod sit optimum tẽpus putandi. Ca.xi.

Putandi autem duo sunt tempora: Melius autem(ut Mago ait)uernum: antequam surculus ꝓgerminet: cum humoris plenus facilem plagam & leuem & æqualem accipit : nec falci repugnat. Hunc autem secuti sunt Celsus & atticus. Nobis neq; angusta putatione coercenda semina uidentur: nisi si ad modum inualida sunt: neque utique uerno recidenda. Sed primo qdem anno quo sunt posita : frequentibus fossionibus omnibus mensibus dum frondẽt: ac pampinationibus adiuuanda sunt: ut robur accipiant. Nec plusq̃ uni materiæ seruiant : quam ut educauerint: autumno uel uere si magis competit abradenda. & nepotibus : quos pampinatione in superiore parte omiserat: liberanda censemus: atque ita in iugum imponenda. Ea enim lenis & recta sine cicatrice uinea est : quæ se primi anni flagello supra iugum extulit. Quod tamen apud paucos agricolas & raro contingit. Ideoq; ꝑdicti auctores primicias uitis resecare censuerunt. Sed nec utiq; uerno omnibus regionibus melior putatio est. Nam ubi cælum frigidum est: ea sine dubio eligenda est. Vbi uero aprica loca sunt: mollesq; hyemes optima & maxime naturalis est autũnalis : quo tempore diuina quadam lege & æterna fructum cum fronde stirpes deponunt.

¶ Quomodo malleolus resecandus sit. Ca.xii.

HOc facere ſiue uiuiradicem ſiue maleolum conſeueris: cenſeo. Nā
illam ueterem opinionem damnauit uſus: non eſſe ferro frangendos
anniculos maleolos cum reformident. Quod fruſtra Virgilius & Saſerna
Stoloneſq; & Catones timuerunt: qui non ſolum in eo errabant. quo pri/
mi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur: ſed poſt biennium cū
uiuiradix recidenda erat: omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus iu/
xta ipſum articulum: ut e duro pulularet. Nos autem magiſter artium do/
cuit uſus primi anni maleolorum formare incrementa: nec pati uitem ſu/
peruacuis frondibus luxuriantem ſilueſcere. Nec rurſus in tantum coerce
re: quantum antiqui præcipiebant: ut totam ſupficiem amputemus. Nam
id quidem maximum contrarium eſt. Primum ꝙ cum a terra decideris ſe/
mina: uelut intolerabili affecta uulnere pleraque intereunt. Nonnulla eti
am: quæ pertinaciter uixerunt: minus fœcundas materias afferunt. Siqdē
e duro quæ pululant: omnium confeſſione pampinaria ſæpiſſime fructu
carent. Media igitur ratio ſequenda eſt: ut neque ſolo tenus maleolum re/
cidamus: nec rurſus in longiorem materiam prouocemus. Sed annotato
ſuperioris anni pollice iuxta ipſam conmiſſuram ueteris ſarmēti unā uel
duas gēmas reliquemus: ex qbus germinet.

¶ Quemadmodum pedanda ſit uinea: & de canterio. Caput. xiii.

PVtationem ſequitur iam pedandæ uineæ cura. Verum hic annus
nondum uehementem palum aut ridiciam deſiderat. Notatum eſt
enim a me plerunq; teneram uineam melius adminiculo modico q̄ uehe/
menti palo adquieſcere. Itaq; aut ueteres (ne nouæ radicem agant harun/
dines) ſingulis uitibus applicabimus binas: aut ſi regionis conditio per/
mittit: deponemus haſtilia: quibus adnectuntur ſingulæ tranſuerſæ perti/
cæ in unam partem ordinis: quod genus iugi canterium uocant ruſtici.
Plurimum id refert eſſe quod paulum infra curuationem uitis prorepens
pampinus ſtatim apprehendat & in tranſuerſa potius ſe fundat q̄ in edita
uentoſq; facilius ſuſtineat ſubnixus canterio. Idq; iugum intra quartū pe/
dem coueīet alleuari: dū ſe uinea corroboret ī pedationē.

¶ Quomodo uitis alliganda ſit. Caput. xiiii.

DEinde ſequitur alligator: cuius officium eſt. ut rectam uitem produ
cat in iugum: quæ ſiue iuxta palum eſt poſita: obſeruare debebit q
ad nectit: ne in alliganda materia flexum pali (ſi forte curuus eſt) ſequen/
dum putet: nam ea res uncam uitem facit: ſiue (ut Attico & nonnullis aliis
agricolis uiſum eſt) inter uitem & palum ſpatium relinquitur: quod nec
mihi diſplicet. Recta harundo adiungenda ſtirpi eſt: & ita per crebra
retinacula in iugum perducenda. Vinculi genus quale ſit quo religantur
ſemina plurimum refert. Nam dum nouella uinea eſt: q̄ molliſſimo necten
da eſt: quia ſi uiminibus ſalicis aut ulmi ligaueris: increſcens uitis ſeipſam

præcidit. Optima est ergo gēista: uel paludibus desectus iuncus: aut ulua. Non pessime tamen in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoq; folia.

Maleolis iugum imponendū: & q̄ alte cāterius alleuādus sit Ca.xv.

SEd & maleolorum similis cura agenda est: ut ad unam aut duas gemmas deputati autumno uel uere priusq̄ germinent: iūgentur. Is ut dixi canterius propius a terra q̄ uitibus ordinariis submittendus est. Neque enim editior esse debet pedali altitudine: ut sit quæ teneri adhuc pampini capulis suis prolixius illigent: nec uentis explantentur. Insequitur deinde fossor: qui crebris bidētibus æqualiter & minutim soli terga comminuat. Hanc planam fossuram maxime nos probamus. Nam illam quam in hispania hibernam appellant: cum terra uitibus detrahit: & in media spatia interordiniorum confertur: superuacua nobis uidetur: quia iam præcessit auctumnalis ablaqueatio: quæ nudauit summas: & ad inferiores perueniet radiculas: & hibernos transmittet imbres. Numerus autem fossionis aut idem debet esse qui primi anni: aut una utique frequenter solum exercendum: dum id incremento suo uites inumbrent: nec patiantur herbam subcrescere. Pampinationibus eadem debet esse rō huius atq; prioris. Adhuc enim compescenda quasi puericia seminum ē: nec plusquam in unum flagellum est submittenda. Tanto quidem magis q tenera ætas eius non sustinet & foetu & materiis onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda est: & propagines faciendæ sint. Ca.xvi.

SEd cum annicula & mensium sex ad uindemiam perducta est: sublato fructu protinus frequentanda est: & præsidiarii maleoli propagandi sunt: qui in hunc usum fuerant depositi. Vel siue hi quidem sunt ex ordinaria uite: in alterum palum mergus est attrahendus. Nam plurimum interest adhuc noua consitione pedamen omne uestiri. Nec mox uineam tum subseri: cum fructus capiendus est. Mergi genus est: ubi supra terram iuxta suum adminiculum uitis curuatur: atque ex alto scrobe sūmersus perdūcitur ad uacantem palum. Tum ex arcu uehementer citat materiam: quæ protinus applicata suo pedamento ad iugum euocat̃. Sequente deinde anno insecatur superior pars curuaturæ: usq; ad medullam: ne totas uires matris propagatum flagellum in se trahat: & ut paulatim condiscat suis radicibus. Ab ima deinde præciditur proxime palmam: quæ ex arcu sūmissa est. Et id quod a matre abscissum recessit: confestim a latere circumfoditur: & scrobiculo facto ad imum solum p̄ciditur. Adobruiturq; ut & radices deorsum agat: nec ex ꝓpinquo negligenter in summa terra resecta progerminet. Tēpus autē non aliud magis idoneum est hunc mergum āputandi: q̄ ab idibus octobr̄ ī idus nouēbr̄:

ut hibernis menſibus ſuas radices confirment. Nam ſi uere id fecerimus: quo gēmare palmites īcipiūt: matris alimētis ſubito deſtituta lāgueſcit.

¶ Quo tempore uiuiradix transferenda ſit. Caput.xvii.

EAdem ratio eſt in transferendo malcoio. Nam in ſecundo autumno ſi cæli & loci qualitas patitur: cōmodiſſime poſt idus octobris ex/ emptus conſequetur. Sin autem aliqua terrae uel aeris Repugnat iniuria: tempeſtiuitas eius in proximum uer differtur. Neq; diutius in uineis relin quendus eſt: ne uires abſumat. & ordinaria ſemina infeſtet. quae quanto celerius liberata ſunt conſortio uiuiradicum: tanto facilius conualeſcunt. At in ſeminario licet trimam atq; etiam quadrimam uitem reſectam: uel anguſte putatam cuſtodire: quoniam non conſulitur uindemiae. Cum mē ſem trigeſimum exceſſit poſita uinea: id eſt tertio autumno uehementiori/ bus ſtaminibus ſtatim impedienda eſt ita: non ut libet aut fortuito faciē dum. Nam ſiue prope truncum deponitur palus: pedali tamen ſpatio reci/ dendus eſt: ne aut premat: aut radicem uulneret. Et ut foſſor tamen ab om/ ni parte ſemina circumfodiat. Iſque palus ponendus eſt: ut frigorum & aq lonum excipiat uiolentiam: uitemque protegat: ſiue medio interordinio pangetur: uel deponendus eſt. Vel prius paxillo perforato ſolo altius adigendus eſt: quo facilius & iugum & fructum ſuſtineat. Nam quanto ꝓ pius truncus cum ridica ſtatuitur: etiam leniter defixa ſtabilior eſt: quo/ niam conſtringens uitem mutua uice ſuſtinetur & ſuſtinet. Staminibus deinde firmiora iuga ſunt illiganda: eaque uel ſaligineis perticis uel com/ pluribus quaſi faſciculis arundinum connectuntur: ut rigorem habeant: nec pandantur onere fructuum. Nam uineæ iam maturæ ſingulis ſemini/ bus ſūmittendæ ſunt: niſi ſi tamen gracilitas uitis alicuius anguſtiorem putationem deſiderabit: cuius unus palmes atque idem paucorū oculorū erit reliquēdus perticæ iugū fortius minuſq; onerosū eſt.

¶ Quomodo ex arundinibus iugū faciendū. Caput.xviii.

ARundines pluribus operis iūgantur: cum & pluribus locis nectun/ tur. Eæ æquæ inter ſe conuerſis cacuminibus uincendæ ſunt: ut æ/ qualis craſſitudo totius iugi ſit. Nam ſi cacumina in unum competunt: im/ becillitas eius partis grauata pondere iam maturum fructum proſternit: & canibus feriſque reddit obnoxium. At cum iugum in faſcem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatum eſt: fere quinquennii præbet uſum. Neque enī alia ratio putationis aut cæteræ culturæ: q̄ quæ primi biennii. Nam & autumnalis ablaqueatio ſedulo facienda: nec minus uacantibus palis propagines applicandæ. Hoc enim opus nunquam inter mittendum eſt: quin omnibus inſtauretur annis. Neque enim ea quæ ſe/ runtur a nobis immortalia eſſe poſſunt: attamen æternitati eorum ſic cō/ ſulimus: ut demortuis ſeminibus alia ſubſtituamus. Nec ad occidionem

uniuersum genus perduci patimur: cum plurium annorum negligentia. Quietiā crebræ fossiones dādæ: q̄quis una possit detrahi culturæ prioris anni. Pampinationes quoq; sæpe adhibendæ. Neq; enim satis est semel aut iterum tota æstate uiti detrahere frōdem superuacuam. Præcipue autē decutienda sunt omnia: quæ infra trunci caput egerminauerunt. Item si oculi singuli sub iugo bīos pampinos emiserunt: quāuis largos fructus ostendant: detrahendi sunt singuli palmites: quo lætior quæ superest materia consurgat: & reliquo melius educet fructum. Post quadragesimū & alterum mensem perfecta uindemia sic instituenda est putatio: ut submissis pluribus flagellis uitis in stellam diuidatur. Sed putatoris officium est pedali fere spatio contra iugum uitem compescere: ut e capite quicqd teneri est: per brachia emissum prouocetur: & per iugum inflexum præcipitetur ad eam mensuram: quæ terram non possit contingere. Sed modus pro uiribus trunci seruandus est: ne plures palmites submittātur: q̄ quibus uitis sufficere queat. Fere autem prædicta ætas læto solo truncoq; tres materias raro quattuor desiderat: quæ per totidē partis ab alligatore diuidi debet. Nihil enim refert iugum in stellam decussari atque deduci: nisi palmites adiungantur. Quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt: nam multi simplici ordine fuere contenti. Verum stabilior est uinea & oneri sarmentorum & fructui ferendo: quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibusdam distēdit. Tum etiam per plura brachia materias diffundit: & facilius eas explicat uindemia: quæ subnixa quaq; in simplici canterio frequentibus palmitibus stipatur. Potest tamen: si uel parum late disposita uineta: uel parum fructuosa cœlumq; non turbidum nec procelosum habeat: uno iugo cōtentus esse. Nam ubi magna uis & incursus est pluuiarum procellarumq;: ubi frequentibus aquis uitis labefactatur: ubi præcipitibus cliuis uelut pendens plura præsidia desiderat: ibi quasi quadrato firmanda est agmine. Calidis uero & siccioribus locis in omnem partem iugum porrigendū est: ut prorepentes undique pampini iungantur: & condensentur cameræ more: terram sitientem obumbrent. Contra & pruinosis & frigidis regionibus simplices ordines instituendi: nam & sic facilius insolatur humus: & fructus percoquitur: perflatumque salubriorem habet. Fossores quoq; liberius & aptius iactant bidentis: meliusq; perspicitur a custodibus fructus: & commodius legitur a uindemiatore.

¶Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ sit. Ca. xix.

SEd quomodo uineta placuerit ordinare: centenæ stirpes p singulos hortos semitis distinguantur. Vel (ut cuidam placet) in semiiugera omnis modus dirimatur: quæ distinctio præter illud commodum q plus solis & uenti uitibus præbet: tum etiam oculos & uestigia domini res

agro saluberrimas facilius admittit certamque aestimationem in exigendis operibus praebet: neque enim falli possumus per paria interualla iugeribus diuisis. Quinetiam ipsa hortulorum descriptio quanto est minoribus modulis concisa fatigationem ueluti minuit: & simul eos qui opera moliuntur: & ad festinandum inuitat. Nam fere uastitas instantis laboris animos debilitat. Nonnihil etiam prodest uires & prouentum cuiusque partis uinearum nosse: ut aestimemus: quae magis aut minus colenda sit. Vindemitoribus quoque hae semitae & iugum pedamentaque sartientibus oportunam laxitatem praebent: per quam uel fructus uel statumina portentur.

¶ DE Positione iugi: & quatenus a terra leuandum. Caput. xx.

DE positione iugi quatenus a terra leuandum sit: hoc dixisse abunde est: humillimam esse quattuor pedum: celsissimam septem. Quae tamen in nouellis seminibus uitanda est. Neque enim haec prima constitutio uinearum esse debet: sed per annorum longam seriem ad hanc altitudinem uitis perducenda est. Caeterum quanto humidius est solum & caelum humidioresque uenti: tanto est altius attollendum iugum. Nam laetitia uitium patitur celsius euagari: fructusque summotus a terra minus putrescit. Et hoc uno modo perflatur uentis: qui nebulam & rorem pestiferum celeriter adsiccant: multumque ad deflorescendum & ad bonitatem uini conferunt. Rursus exilis terra & accliuis torrensque aestu: uel quae uehementibus procellis obnoxia est: humilius iugum poscit. At si cuncta competunt uoto: iusta est altitudo uineae pedum quinque: nec tamen dubium quin tanto melioris saporis praebeant mustum: quanto in editiora iuga consurgant. Pedatam uineam iugatamque sequitur alligatoris cura: cui antiquissimum esse debet ut dixi rectam conseruare stirpem: nec flexum ridice persequi: nec prauitas statuminum ad similitudinem sui uitem configuret. Id non solum ad speciem plurimum refert: sed ad firmitatem & ad ubertatem perpetuitatemque. Nam rectus truncus similem sui medullam gerit: per quam uelut quodam itinere sine flexu: sine impedimento facilius terrae matris alimenta manant: & in summa perueniunt. At quae curuae sunt & distortae: non aequaliter alligantur inhibentibus nodis: & in ipso flexu cursum terreni humoris ueluti salebras retardante. Quare cum ad summum palum recta uitis extenta est: capistro constringitur: ne foetu grauata subsidat curueturque. Tum ex eo Loco quod proximum iugo Lignum est: brachia disponuntur in diuersas partis: palmaeque superpositae deorsum uersus curuantur uiculo: atque id quod iugo dependet fructus impletur. Rursus curuatura iuxta uinculum materiam exprimit. Quidam eam partem quam nos praecipitamus supra iugum porrigunt: & crebris uiminibus innexis continent: quos ego minime probandos puto. Nam dependentibus palmitibus nec pluuiae neque pruinae grandinesue tantum

nocent: quantum religatis et quasi tempestatibus oppositis. Iidem tamen palmites priusquam fructus mitescant: uariantibus adhuc et acerbis uuis religari debent: quo minus roribus queant putrescere: aut uentis ferisque deuastentur. Iuxta decumanum atq; semitas palmites intrinsecus flectendi sunt: ne prætereuntium incursu laedantur. Et hac quidem rõne tẽpestiua uitis perducitur ad iugum. Nam quae uel infirma uel breuis est: ad duas gẽmas recidenda est: quo uehementiorem fundat materiam: quo ꝓtinus emittet in iugum.

¶Nouella uinea quomodo putanda sit. Ca.xxi.

QVinquennis uineæ non alia ẽ putatio: q̃ ut figuretur: quemadmodum ĩstitui dicere supra. neue superuagetur. Sed ut caput truci pedali fere spatio sit inferius iugo: quaternisque brachiis: quæ duramenta quidam uocant: diuidatur in totidem partis. Hæc brachia sat erit ĩterim singulis palmitibus in fructum summitti: donec uineæ iusti sint roboris. Cũ aliquot ãnis et quasi iuuenilẽ ætatem cœperũt quot palmites reliqui debeãt incertũ est. Nã loci læticia plures: exilitas pauciores desiderat. Siquidem luxuriosa uitis nisi fructu compescitur: male deflorescit: et in materiam frondemq; effunditur. In infirma rursus cum onerata ẽ: affligitur. Itaq; pingui terra singulis brachiis licebit bina iniungere flagella: nec tamen numerosius onerare: q̃ ut una uitis octo seruiat palmitibus: nisi si admodum nimia ubertas pluris postulauit. Illa enim pergulæ magis: q̃ uineæ figuram optinet: quæ supra hunc modum materiis distẽdit. Nec debemus cõmittere: ut brachia pleniora trunco sit. Verum assidue quom e lateribus eorum flagella licuerit sũmittere: amputanda erunt superiora duramenta: ne iugum excedãt: sed nouellis palmis uitis renouet: quæ si satis excreuerĩt: iugo supponatur. Sin aliqua earum uel fracta: uel parum procera fuerit: locumq; idoneum optinebit: unde uitis ãno sequẽti reuocari debeat: in pollicem tondeatur: quem quidam custodem: alii resecem: nonnulli præsidiarium appellant: idest sarmentum gemmarum duarum uel trium. exquo cum processere frugiferæ materiæ: quicquid est supra uetusta brachia amputetur: & ita ex nouello palmite uitis pullescit. Atq; hæc rõ bene institutarum uinearum ĩppetuum custodiẽda erit.

¶Queãdmodum ueteraneæ uineæ restituantur. Ca.xxii.

SI uero aliter formatas acceperimus: & a multorum ãnorũ negligẽtia superuenerit iugum: cõsiderandum erit: cuius longitudinis sint duramina: quæ excedant prædictam mensuram. Nam si duorum pedũ aut paulo amplius fuerit: poterit adhuc uniuersa uinea sub iugum mitti: si tamen palus trunco est applicitus. Si enim a uite summouetur: & in medio spatio duorum ordinum ad lineam pangitur: transuersa deinde uitis ad statumen perducitur: atque ita iugo subiicitur. At si duramenta eius

longius excesserunt: ut in quartum aut quintum statumen prorepserint: maiore sumptu restituitur. Mergis nanque: qui nobis maxime placent: ꝓpagata celerrime prouenit. Hoc tamen si uetus & exesa est superficies trunci. At si robusta & integra minorem operam desiderat. Quippe hyberno tempore ablaqueata fimo satiatur: angusteque deputatur: & inter quartum & tertium pedem a terra uiridissima parte corticis acuto mucrone ferramēti uulneratur. Frequentibus deinde fossuris terra permiscetur: ut incitari uitis possit ab ea maxīe parte: quae uł'nerata ē pāpinū fūdere. Plerūq; autem germen de cicatrice procedit: quod siue longius prosiluerit in flagellum summittitur: siue breuius in pollicem: siue admodum exiguum in furunculum: is ex quolibet & minimo capillamento fieri potest. Nā ubi unius aut alterius folii pampinus prorepsit e duro: dummodo ad maturitatē perueniat: sequente uere si non adnotatus: neque abrasus est: Vehementem fundit materiam. Quæ cum conualuit & quasi brachium fecit: Licet tum superuagatam partem duramenti recidere: & ita reliquam iugo subiicere. Multi sequentes compendium temporis talis uineas supra quartum pedem detruncant: nihil reformidantes huiusmodi resectionem: cum fere plurimarum stirpium natura sic se commodat: ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullescant. Sed hæc quidem ratio minime nobis placet: siquidem uastior plaga nisi habeat superpositam ualentem materiam: quæ possit inolescere: solis halitu torretur. Mox deinde roribus & imbribus putrescit. Hac tamen cum est utique uinea recidenda: prius ablaqueare: deinde paulum infra terram conuenit amputare: ut superiecta humus uim solis arceat: & radicibus nouellos prorumpentis caules transmittat: quæ possint uel sua maritare statumina: uel si qua sunt uidua in propinquo propaginibus uestire. Hæc autem ita fieri debebūt: si uineæ altius positæ nec in summo labantis radices habebunt. Et si boni generis erunt: nanque aliter in cassum dependent opera: cum degeneres etiam renouatæ pristinum seruabunt ingenium: atque summa parte terræ uix adhærebunt: & deficient antequam conualescant. Altera uero uinea fructuosis potius Surculis inserenda erit: altera fūditus extirpanda & referēda. Si modo soli bonitas suadebit: cuius cum uitio consenuit: nullo modo restituendam censemus. Loci porro uitia sunt: quæ fere ad internecionem uineta perducunt macies: & sterilitas terræ salsæ uel amaræ: uligo: præceps & prærupta positio nimium opaca: & soli auersa: ualles harenosæ: etiā tofus plus iusto ieiunus: sabulo: nec minus terreno carens ac nuda glarea: & siqua est proprietas similis quæ uitem non alit. Cæterum si uacat his & horum similibus incommodis: potest ea ratione fieri restibilis uinea: qua priore libro præcepimus. Illa rursus mali generis uineta: quæ quamuis robusta sint: ꝓpter sterilitatem fructu carent ut diximus: emēdētur īsitione facta: de qua

ſuo loco differemus: cum ad eam diſputationem peruenerimus.

¶ Queadmodum eaedem putentur. Ca.xxiii.

Nunc quia parũ uidemur de putatione uinearũ locuti: maxime neceſſariam partem propoſiti operis diligentius perſequemur. Placet ergo ſi mitis ac temperata permittit in ea regione: quam colimus: cæli clementia: facta uindemia ſecundum idus octobris auſpicari putationem: cum tamen æquinoctiales pluuiæ præceſſerint: & ſarmenta iuſtam maturitatem ceperint: nam ſiccitas ſeriorem putationem facit. Sin autem cæli ſtatus frigidus & pruinoſus hiemis uiolẽtiam denuntiat: ĩ idus febr̃. hãc curam differemus. Atque id licebit facere: ſi erit exiguus poſſeſſionis modus. Nam ubi ruris uaſtitas electionem nobis temporis negat: ualentiſſimam quancꝫ partem uineti frigoribus macerrimam uere uel auctũno: quin etiam per brumam meridiano axi oppoſitas uitis aquiloni per uer & auctumnum deputari conueniet. Nec dubium quin ſit horum uirgultorũ natura talis: ut quanto maturius detonſa ſint plus materiæ: quanto ſerius plus fructus afferant:

¶ Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare aut ſequi debeat. Caput.xxiiii.

Quando igitur uinitor hoc opus obibit: tria præcipue cuſtodiat. Primum ut ꝙmaxime fructui conſulat. Deinde ut in annum ſequẽtem ꝙlætiſſimas hinc iam materias eligat. Tum etiam ut ꝙlongiſſimam perennitatem ſtirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur: magnum affert domino diſpendium. Vitis autem cum ſit per quattuor diuiſa partis: totidem cœli regiones aſpicit. Quæ declinationes cum contrarias ĩter ſe qualitates habeant: uariam quocꝫ poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ compoſitionis in partibus uitium. Igitur in brachia: quæ ſeptẽtrionibus obiecta ſunt: pauciſſimas plagas accipere debent: & magis ſi putantur ingredientibus frigoribus: quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima: & unus infra eam cuſtos erit ſummittendus: qui uitem mox in annum renouet. At e contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur: qui laborantem matrem feruoribus æſtiuis opacent: nec patiantur ante maturitatem fructum humo ureſcere. Orientis atque occidentis haud ſane magna eſt in putatione differentia: cum ſolem pari horarum numero ſub utroque axe uitis accipit. Modus itaque materiarum is erit: quem dictabit humi atque ipſius ſtirpis lætícia. Hæc in uniuerſum: illa per partis cuſtoddienda ſunt. Nam ut ab una uite quaſi a quibuſdam fundamentis incipiam: ſemper circa crus dolabella demouenda terra eſt. Et ſi ſoboles: quam ruſtici ſuffraginem uocant: radicibus adhæret: diligenter explantanda ferroque alleuanda

q q

est: ut hybernas aquas respuat. Nam praestat ex uulnere sobolem repul/lescentem uellere: q̃ nodosam & scabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit: illo cauatur atque putrescit. Curuatis de/inde quasi pedibus crura ipsa truncique circumspicienda sunt: ne aut pam pinarius palmes internatus: aut uerrucae similis furunculus relinquatur: nisi si iugum super secta uitis desiderabit inferiore parte reuocari. Si uero trunci pars secta solis afflatu peraruit: aut aquis noxiisque animalibus: quae per medullas irrepunt: cauata uitis est: dolabella conueniet expurga re: quicquid emortuum est: Deinde falce radi uiuo tenus: ut a uiridi corti/ce ducat cicatricem. Neque est difficile: mox alleuatas plagas terra quam prius amurca madefeceris: lenire. Nam & teredinem formicamque prohi/bet. Solem etiam & pluuiam arcet eiusmodi litura: propter quae celerius coalescit: & fructum uiridem conseruat. Cortex quoque aridus fissusque p summa trunci dependens corpore tenus delibrandus est: q̃ & melius ui/tis quasi sordibus liberata conualescit: & minus uino faecis affert. Iam ue/ro muscus: qui more compedis crura uitium deuincta comprimit: situque & ueterno macerat: ferro distringendus & eradendus est. Atque haec in i/ma parte uitis. Nec minus ea quae in capite seruanda sint: deinceps praeci piuntur. Plagae: quas in duro uitis accipit: obliquae rotundaeque fieri de/bent. Nam citius coalescunt: & quamdiu cicatricem non obduxerunt: cō/modius aquam fundunt. Transuersae plus humoris & percipiunt & conti/nent. Eam culpam maxime uinitor fugito. Sarmenta lata uetera male nata contorta deorsum spectantia decidito. Nouella & fructuaria Summittito brachia. Tenera & uiridia seruato. Arida & uetera falce amputato. Vngues custodum annotinos resecato. In quattuor ferme pedes super terram uite͂ elatam totidem brachiis componito: quorum singula spectant decusati iu/gi partis. Tum uel unum flagellum si macrior uitis erit: uel duo si plenior brachio cuique summittito: eaque iugo superposita praecipitato. Sed me/minisse oportebit: ne in eadem linea unoque latere brachii esse duas ma/terias pluresue patiamur. Namque ita maxime uitem infestat: ubi non o/mnis pars brachii pari uice Laborat: atque aequa portione Succum proli suae dispensat: sed ab uno Latere exugitur. Quo fit ut ea Vena cuius omnis humor assumitur: uelut icta fulgure arescat. Videtur etiam focane/us palmes: qui solet in bifurcho medius prorepere: & iccirco eum praedi/cto uocabulo Rustici appellant: q̃ inter duo brachia qua se diuidit uitis enatus uelut fauces obsidet: atque utriusque duramenti trahens Alimenta prorepit. Hunc ergo tanquam aemulum diligenter idem amputent: & an/nectant priusquam corroboretur. St tamen ita praeualuit: ut alterutrū bra/chium affixerit: id quod inbecilius est tollitur: & ipse focaneus summitur. Recis o enim brachio aequaliter utriq̃ parti uires mater sūministrat. Igit̃

caput uitis pede infra iugum conſtituito : unde ſe pandāt quattuor ut dixi brachia: in quibus quotannis uitis renouetur amputatis ueteribus & ſummiſſis nouis palmis : quarum delectus ſcite faciendus. Nam ubi magna materiaꝗ facultas eſt: putator cuſtodire debet: ne aut proximas duro id eſt ab trunco & capite uitis relinquat: aut rurſus extremas. Nam illæ minimum uindemiae conferunt : cum exiguum fructum praebent. Simile ſcilicet pampinariis hae uitem exhauriunt: quia nimio fœtu onerant: & uſque in alterum ac tertium palum: quod uitioſum eſſe diximus : extendunt. Quare medio in brachio commodiſſime palmæ ſummittēt: quæ nec ſpem uindemiæ deſtituant: nec emacient ſtirpem ſuam. Nōnulli fructus auidius eliciunt extrema & media flagella ſūmittendo: nec minus proximum duro ſarmentum in cuſtodem reſecando : quod faciendum niſi permittentibus ſoli & trunci uiribus minime cenſeo. Nam ita ſe induunt uuis : ut neque ante maturitatem facere: ſi benignitas terræ atque ipſius trunci lætitia non adſit : ſubſidiarius idemque cuſtos in pollicem reſecari non debet: cum palmæ ex quibus proximi fructus ſperantur: idoneo loco ſitæ ſint. Nam ubi ligaueris eas & in terram ſpectantis deflexeris: infra uinculum materias exprimis. At ſi longius q̃ ritus agricolarum permittit: & a capite uitis emicuerit : & brachiis in aliena iugorum compluuia perepſerint: cuſtodem ualidum & qua maxime iuxta truncus duorum articulorum uel trium reliquemus. ex quo quaſi pollice proximo anno citata materia formetur in brachium. Sic reciſa uitis ac reuocata in iugum contineatur. Sed in ſummittendo cuſtodem hæc maxime ſunt obſeruanda. Primum ne reſupina cælum: ſed prona potius plaga terram ſpectet. Sic enim & gelicidiis ipſa ſe protegit : & ab ſole obumbratur. Deinde ne ſagittæ : ſed ne ungulæ ſimilis fiat reſectio. Nam illa celerius & latius emoritur: hæc tardius et anguſtius reformidat. Quodque etiam uſurpare uitioſiſſime animaduerto: maxime uitandum eſt. Nam dum ſeruiunt decori: quo ſit breuior cuſtos & ſimilis pollici: iuxta articulum ſarmentum recidunt. Id autem plurimum officit : cum ſecundum plagam poſita gemma pruinis et frigore: tum deinde æſtu laborat. Optimum eſt ergo medio fere internodio ſubſidiarium tondere palmitem: deuexamq; reſectionem facere poſt gemmam: ne ut ante dixīus : ſuperlachrymet : et gemmantem cæcet oculum. Si reſecis facultas non erit : circumſpiciendus eſt furunculus : qui q̃uis anguſtiſſime præciſus in modum uerucæ proximo uere materiam exigat : qua uel in focaneum uel in fructuarium remittamus: ſi neque is reperiatur: ſaucianda ferro eſt : atq; exulceranda uitis ī ea parte: qua pampinum ſtudemus eligere. Iam uero ipſos palmites quos uīdemiæ præparamus: clauiculis ac nepotibus līberādos magnope cenſeo. Sed in his recidendis alia cōditio eſt: atq; alia ī his quæ ꝑcedunt

e trunco: nam quicquid est quod e duro progemmet: uehementius appli/
cata falce adnotatur & eraditur: quo celerius obducat cicatricem. Rursus
quicquid e tenero processit: sicut nepos parcius detundetur. cum fere con
iunctam gerit ab latere gemmam: cui consulendum est: ne falce destrin/
gatur. Pressius enim si annodes applicito ferro: aut tota tollitur: aut con/
uulneratur: propter quod palmes: quem mox in germinatione citauerit:
imbecillis ac minus fructuosus erit. Tum etiam magis obnoxius uentis:
scilicet: qui infirmus de cicatrice prorepserit. Ipsius autem materiae quã
summittimus longitudini modum difficile est imponere. Plerique tamen in
tantum prouocant: ut curuata & præcipitata per iugum nequeat Terram
contingere. Nos subtilius despicienda illa censemus: primũ uitis habitũ.
Nam si robusta est: ampliores materias sustineat. Deinde soli quoque pin/
guitudinem: quæ nisi adest quamuis ualidissimam uitem celeriter necabi/
mus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non mensura
uerum gemmarum numero existimantur. Nam ubi maiora sunt spatia in/
ter articulos: licet eousque materiam producere: dum pene terram con/
tingat. Nihilominus enim paucis frondescet pampinis. At ubi spissa inter
nodia frequentesque oculi sunt: quamuis breue sarmentum multis palmi/
tibus uirescit: & numeroso foetu exuberat. Quare modus talis generis ne/
cessarie maxime est adhibendus: ne procerioribus fructuariis oneretur.
Et ut consideret uinitor proximi anni magna nec ne fuerit uindemia. Naꝫ
post largos fructus parcendum est uitibus & ideo anguste putãdum: post
exiguos imperandum. Super cætera illud etiam censemus: ut tenuissimis &
acutissimis ferramentis totum istud opus exequamur. Obtusa enim & he/
bes & mollis falx putatorem moratur: eoque minus operis efficit: & plus
laboris affert uinitori. Nam siue curuatur Acies quod Accidit molli: siue
tardius penetrat quod euenit in retuso & crasso ferramento: maiore ui opꝰ
est. Tum etiam plagæ asperæ atque inæquales uites lacerant. Neque enim
uno: sed sæpius repetito ictu res transigitur. Quo plerunque fit: Vt quod
præcidi debeat: præfingatur: & sic uitis laniata scabrataque putrescat hu/
moribus: nec plagæ consanentur. Quare magnopere mouendus est puta/
tor: ut prolixet aciem ferramenti: & quantum possit nouaculae simi/
lem reddat. Nec ignoret in quaque re. qua parte falcis utendum sit. Nam
plurimos per hanc inscitiam uastare uineta comperi.

¶ Figura falcis. Caput. xxv.

St autem sic disposita uinitoriae falcis figura: ut capulo pars proxi
ma quae rectam gerit aciem: culter ob similitudinem nominetur.
Quae flectitur sinus quia flexu procurrit: Scalprum: quod deinde adun/
cum est: rostrum appellatur. Cui superposita semiformis Lunæ species se
curis dicitur. Eiusqꝫ uelut apex pronus imminens mucro appellatur. Haꝫ

partium quæq; suis muneribus fungitur: si modo uinitor gnarus est. Nã cum in aduersum pressa manu desecare quid debet: cultro utitur. Cum retrahere autem: sinu. Cum alleuare: scalpro. Cum incuruare: rostro. Cũ ictu cædere: securi. Cũ in angusto aliquid expurgare: mucrone. Maior autem pars operis in uineam ductim potius: q̃ cæsim facienda est. Nã ea plaga quæq; sic efficitur: imo uestigio alleuatur. Prius enĩ putator applicat ferrum: atq; ita quæ destinauit præcidit. Qui cæsim uitem petit: si frustratus est (quod sæpe euenit) pluribus ictibus stirpem uulnerat. Tutior igitur & uilior putatio ẽ: quæ (ut rettuli) ductu falcis nõ ictu cõficit.

¶ DE Cura adminiculandæ iugãdæq; uineæ. Ca. xxvi.

HAec peracta. Sequitur: ut ãte iam diximus: adminiculãdaeq; iugãdæq; uineæ cura: cui stabiliendæ melior est ridica palo: neq; ea quælibet. Nam ẽ præcipua cuneis fissa olea quercus & suber: ac siqua sũt similia robora. Tertium optinet locum pedamenta re... q; maxime ꝓditur ex iunipero & lauru & cupressu. Recte etiam faciunt ad eam rem siluestres pinus: atque etiam sambuci probabilis usus. Tantum in his eorumque similia pedamenta post putationem retractanda sunt: partesque eorum putres dedolandæ. Atque alia conuertenda: quæ proceritatem habent: alia summouenda quæ cariosa uel iusto breuiora sunt: eorumque ĩuicem idonea reponenda: iacentia struenda: declinata corrigenda iugo. Si non erit opus nouo satore: recentia uincula inserantur. Si restituenda uidebitur antequam uitis palo applicetur: perticis uel arundinibus connectatur. At tum demum (sicut in nouella præcepimus) uitem iuxta caput cum ridica: idque facere non oportebit omnibus annis eodem loco: ne uinculum incidat: & truncum strangulet. Brachia deinde sub stella quadripartito locabimus: tenerosque palmites super iugũ ligabimus. Nihil repugnantis naturæ est: ut quisquis obsequetur: leniter curabitur: ne deflexus frangatur: neue iam tumẽtes gemmæ detergeantur. Atque ubi duæ materiæ per unam partem iugi mittentur: in ea pertica media interueĩat: diremptæque palmæ per iugorum compluuia decurrant: & uelut mersae cacuminibus in terram despiciant. Id ut scite fiat: meminerit alligator: ne torqueat sarmentum: sed tantum inflexum deuinciat. Sed ut omnis materia: quae modo potest praecipitari: iugo superponatur: ut potius innexa perticae: q̃ e uinculo pendeat. Saepe enim notaui per imprudentiam rusticos subiicere iugo palmã: & ita colligare ut solo nimĩe suspẽdeat. Quae uinea cũ accipit pãpini & uuarum pondus: infringitur.

¶ Quae bonus uinitor in constituta iam uinea uitare aut sequi debeat. Ca. xxvii.

SIc deĩde ordinata uineta festinabimus emũdare: sarmẽtisque & calmetis liberare. Quae sicco tamen loco legẽda sũt: ne lutosa humus

inculcata maiorem fossori laborem praebeat: qui protinus adhuc silenti/
bus uineis inducendus est. Nam si palmis incipientibus progemmantibusq;
fossorem immiseris: magnam partem uindemiae decusserit. Igitur anteq̄
germinent per diuortium ueris atq; hyemis q̄ altissime fodiendae Vineae
sunt: quo lætius & hilarius pullulent. Aeque ubi se frondibus & uuis eue/
stierint teneris caulibus nec dum adultis modus habendus est. Idemq; ui/
nitor qui ante ferro nunc manu decutiet: umbrasq; compescat: ac superua
cuos pampinos deturbet. Nam id plurimum refert: non inscite facere: siq/
dem uel magis pampinationi q̄ putationi consulit. Nam illa quamuis mł'
tum iuuat: sauciat tamen & resecat. Hæc clæmentius sine uulnere medet̄:
& anni sequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam uitem minus
cicatricosam reddit: quoniam id ex quo uiride & tenerum detentum est:
celeriter consanescit. Super hanc materiæ: quæ fructum habent: melius cō
ualescūt: & uuæ commodius insolatæ percoquuntur. Quare prudentis est
& maxime callentis uinitoris existimare ac despicere: quibus locis in annū
debeat materias summitere: nec orbos tantum detrahere palmites: uerum
etiam frugiferos: supra modum si numerus eorum profuderit. Siquidem e/
uenit ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent: quibus binos detra/
here oportet: quo commodius singulos alumnos educent. Est enim sapiē/
tis rustici reputare: num maiore fructu uitis se induerit: q̄ ut perferre eū
possit. Itaque non solum frondem superuacuam nolet decerpere: quod sē/
per faciendum est: uerum interdum partem aliquam foetus decutere: ut
uberi suo grauatam uitem leuet. Idque faciet uariis de causis pampinator ī/
dustrius: etiam si non erit maior fructus: q̄ ut maturescere queat. Si autē
continuis superioribus annis dactyli probentur: religatam uitem quiesce/
re ac refici par erit: si futuræ materiæ consulendum. Nam cacumina fla/
gellorum defringe luxuriæ comprimendæ causa uel dura parte uel trunci
suos pampinos remouerent: nisi ad renouandam uitem unus atque alter
seruandus est. Tum e capite quicquid inter brachia uiret explātare. Atq;
eos qui per ipsa duramenta steriles nequicq̄ matrem optant palmites dete
gere: cuiuslibet uel pueri est officium.

¶ Quomodo pāpinari & quot fossuris uinea excoli debeat. Ca. xxviii.

TEmpus autem pampinationis antequam florem uitis ostendat maxi
me est eligendum: sed & postea licet eandem repetere. Medium igi/
tur eorum dierum spatium quo acini formantur uinearum nobis aditum
negat: quippe florentem fructum mouere non expedit: pubescētem uero
quasi adulescentem conuenit religare: foliisq; omnibus nudare: tum & cre
bris fossionibus implere: nam fit uberior pulueratiónibus. Nec inficior
plerosq; ante me rusticarum rerum magistros tribus fossuris contētos fu/
isse. Ex quibus Græcinus: qui sic refert: Potest uideri satis esse constitutam

uineam ter fodere. Celsus quoq; & Atticus consentiunt tres esse motus in uite seu potius in omni surculo naturales. Vnum quo germinet. Alterum quo confloreat. Tertium quo maturescat. Hos ergo motus censent fossionibus concitari. Non enim natura quod uult satis efficit: nisi eam labore cum studio iuueris. Atq; hæc colẽdarum uinearum cura finitur uĩdemia.

DE inserendis uitibus: & insitione tuenda. Caxxix.

Redeo nunc ad eam partem disputationis: qua sum professus uitium inserendarum tuendarumque insitionum præcepta. Tempus inserendi Iulius Atticus tradidit ex Kalendis nouembris in Kalend. iun. quoad posse custodiri surculum siue gemmam affirmat. Eoq; debemus intelligere nullam partem anni excipi si sit sarmentis alendis facultas. Id porro ĩ aliis stirpiũ generibus: quæ firmioris & succosioris libri sunt: posse fieri sane concesserim. In uitibus nimis temere tot mensium rusticis insitionem permissam dissimulare non est fidei meæ: nec quid ignorem brumæ temporibus aliquando insitam uitem comprehendere. Sed non quid in uno uel altero experimento casu fiat: uerum quid certa ratione plerunque proueniat: discentibus præcipere debeamus. Etenim si exiguo numero periclitandum sit: in quo maior cura temeritati medetur: possum aliquatenus me contueri. Cum uero uastitas operis etiam diligentissimi agricolæ curam distendit: omnem scrupulum summouere debemus. Est enim contrarium quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat recte putari uineam. Quæ res quamuis minus lædat uitem: merito tamen fieri ꝓhibetur: quod frigoribus omnis surculus rigore torpet: nec ꝓpter gelicidia corticem mouet: ut cicatricem consanet. Atque idem Atticus nõ ꝓhibet eodem ipso tempore inserere: propter quod cum & totius obtrũcatione uitis: & cum eiusdem refectiõis fissura præcipit fieri. Verior itaq; ratio est inserendi tepentibus iam diebus post hiemem: cum & gemmas & cortex naturaliter mouet: nec frigus ingruit: quod possit aut surculum insitum: aut fissuræ plagam ĩurere. Permiserit tamen festinantibus auctũno uitem inserere: quia non dissimilis est eius aeris qualitas uernæ. Sed quocunque quis tempore destinauerit inserere: non aliam sciat esse curam surculis explorandis: quam quæ tradita est priore libro: cum de maleolis eligendis præcepimus: quos ubi generosos & fœcũdos & q̃maturissimos uiti detraxerit: diem quoque tepidum silentemque a uentis eligat. Tum consideret surculum teretem solidiq; corporis: nec rugosæ medullæ crebris ẽt gẽmis & breuib⁹ internodiis. Nã plurimũ ĩterest nõ esse longum sarmentũ quod ĩseratur: & rursus pluris surculos quibus egerminet ĩesse. Itaque si sũt lõga ĩternodia necesse erit ad unã uel sũmũ duas gẽmas recidere surculum: ut tempestates uentos & ĩbres immobilis pati possit. Inseritur autem uitis uel recisa uel ĩtegra pforata terebra. Sed illa frequẽtior

& pene omnibus agricolis cognita insitio. Hæc rarior & paucis usurpata. De ea igitur prius dixeram: quæ magis in consuetudine ē. Reciditur uitis plerunq; supra terram: nonnunq; tamen & infra: quo loco maxime soli/da ē: atq; enodis. Cum supra terram insita est: surculus obruitur cacumie tenus. At cum editiora terra est: ipsum diligenter subacto luto linito: & superposito musco ligato: quod & calores & pluuias arceat. Temperatur ita surculus: ut calamo non absimilis: ut coagmentet fissuram: sub qua nodus in uite desideratur: qui quasi alliget eam fissuram: nec rimam pa/tiatur ultra procedere. Is nodus etiam si quattuor digitis a resectionibus fuerit: illigari tamen eum priusq; uitis findatur: conueniet: ne cum scal/pro factum fuerit iter surculo: plus iusto plaga hiet. Calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari. Atq; is ab ea parte qua raditur: ut sit leuis: eaq; rasura ita deducitur: ut medullam contingat uno latere: atq; altero paulo ultra corticem destringatur: figureturq; in speciem cunei: sic ut ab una parte surculus artus: latere altero sit tenuior: atq; altero plenior. Perq; tenuiorem partem insertus eo latere artetur quo ē plenior: & utrinq; contingat fissuram: nec nisi cortex cortici sic applicatur: ut nullo loco transluceat: ne quid patiatur coalescere. Vinculi genus ad in/sitionem non unum est. Alii uiminibus obstrigunt. Nonnulli circundant libro fissuram. Plurimi ligant iunco: quod est aptissimum. Nam uimen cū inaruit penetrat & insecat corticem: propter quod molliora uicula magis probamus: quæ cum circumuenere truncū: adactis arundineis cuneolis artantur. Sed antiquissimum est: & ante hæc ablaqueari uitem: radicesq; summas uel soboles amputari & post hæc adobrui truncum. Isq; cum comprehendit: aliam rursus exigit curam. Nam sæpius pampinandum est cum germinat: frequentiusque detrahendæ sunt soboles: quæ laterib⁹ radicibusque prorepunt. Tum quod ex insito profudit subligandum: ne uento surculus labefactetur: aut explantetur tener pampinus: qui cum excreuit nepotibus orbandus est: nisi si propter penuriam & caluitium loci sumitur in propagines. Auctūnus deinde falcem maturis palmitibus admouet. Sed putationis custoditur ea ratio: ut ubi nulla desideratur p/pago: unus surculus euocetur in iugum. Alter ita recidatur: ut adæquetur plaga trunco: sic tamen ne quid radatur. Nam e duro pampinandum non aliter est: q; in nouella uiuiradice. Putandum uero sic usque ī quartū annum parcius imperetur: dum plaga trunci ducat cicatricem. Atque hæc per fissuram insitarum est ordinatio: illa fit per terebrationem. Primum ex uicino fructuosissimam considerare uitem: ex qua uelut traducem inhærentem matri palmitem atrahas: & per foramen transmittas. Hæc enim tutior & certior est insitio: cum & si proximo uere non cōprehēdit: sequente certe cum increuit coniungi cogitur: & mox a matre reciditur.

Atq̧ ita superficies insitæ uitis usq̧ ad receptum surculum obtruncatur. Huius traducis si non est facultas: tum detractum uiti q̄recentissimum eligitur sarmentum: & leuiter circunrasum: ut cortex tantum detrahatur: aptatur foramini: atq̧ ita luto cirumlinitur resecta uitis: ut alieni generis uiti ulceratus surculus seruiat. Quod quidem nō fit ī traduce: qa materno sustinetur ubere: dū inolescat. Sed aliud est ferramentum quo priores uitem perforabant: aliud quo ipse usu nūc magis aptum comperi. Nā ātiqua terebra: quam solam ueteres agricolæ nouerant: scobem faciebat: perurebatque eam partem: quam perforauerat: deusta porro cum priore cōualescebat: nec īsitus surculus cōprehendebat. Tum etiam scobis nūq̄ sic eximebatur: ut nō inhæreret foramini: & proprio interuētu suo prohibebat corpus surculi corpori uitis applicari. Nos terebram: quam gallicam dicimus: ad hanc insitionē cōmenti lōge habiliorem utilioremq̧ comperimꝰ Nam sic excauat truncum ne foramen inurat. Quippe non scobem sed ramenta facit: quibus exemptis plaga leuis relinquitur: quæ facilius omni parte sedentem surculum contingat: nulla interueniente lanugine: quam excitabat antiqua terebra. Igitur secundum uernum æquinoctium perfectam uitium habet insitionem: locisq̧ aridis & siccis nigram uitem inserito: humidis albam. Neq̧ est ulla propagandi necessitas: si modo tam mediocris est crassitudo trunci. ut incrementum insita plagam possit contingere. & nisi tamē uacuus locus demortui capitis uitem reposcit. Quod cum ita est: alter ex duobus surculis mergitur: alter eductus ad iugum in fructū summittur. Neq̧ inutile ex ea uite quam merseris enascentis in arcu propaginis pampinos educare: quos possis mox si ita cōpetet uel propagare: uł ad fructum relinquere.

¶ DE Rōne pedaminū: uiminū. & de salicto. Caput. xxx.

CVm constituendis uineis: quæ uidebantur utiliter præcipi posse disseruerimus: pedaminum iugorumque & uiminum prospiciendorum tradenda ratio est. Hæc enim quasi quædam dotes uineis ante præparantur: quibus si deficitur agricola: causam faciendi uineta non habet: cum omnia quæ sunt necessaria extra fundum quærenda sint. Nec emptionis tantum (sicut ait Atticus) precium onerat uitis rationem: sed est etiam comparatio molestissima. Conuehenda sunt enim tempore iniquissimo hiberni: quali & salices uiminales atque arundineta uulgaresque siluæ uł Consulto consitæ. Castaneis prius facienda sunt: licet uiminalibus ut Atticus putat: singula iugera sufficere posse quinis & uigenis iugeribus Ligandæ uineæ: arundinetis singula iugera: uigenis iugandis castaneæ & iugerum totidem palmulis quot arundinetis iugandi salicem: uel riguus ager uel uliginosus optime nec incommode id arundineti: nec īcommode tamē alit planus & pinguis: atq̧ debet cōuerti bipalio. Ita. n. præcipiunt

ueteres in duos & femiffem paftinare falicto deftinatnm folum. Nec refert cuius generis uimen feras: dum fit lentiffimum. Putant tamen tria effe genera praecipue graecae gallicae fabinae falicis: quam plurimi uocant amerinã. Graeca flaui coloris: & gallica obfoleti purpurei & tenuiffimi uimis. Amerina falix gracilem uirgam & rutilam gerit. Atq; haec uel cum cacuminibus uel taleis deponuntur: perticae cacuminum modicae plenitudinis quae tamen dipondiarii orbiculi craffitudinem non excedant: optime pãguntur: eoufq; dum ad folidum dimittatur: taleae fexquipedales terreno immerfae paululum obruuntur. Riguus loc⁹ fpatia laxiora defiderat: eaq; fenum pedum per quicuncem recte faciunt: ficcaneus fpiffiora fic ut fit facilis acceffus colentibus: ea quinum pedum interordinia effe abunde eft: ut tamen in ipfa linea confitionis alterna uacuis ĩtermiffis bipedaneis fpatiis confiftant femina. Satio eft eorum priufq; germinent: dum filent uirgae: quas arboribus detrahi ficcas conueniet. Nam abrofcidas fi recideris parum commode conueniunt. Itaq; pluuii dies in exputanda falice uitantur. Facienda funt primo triennio falicta crebrius: id eft ut nouella uineta cum inde conualuerint tribus foffuris contenta funt: aliter culta celeriter deficiunt. Nam q̃uis adhibeatur cura: plurimae falices intereunt: quarum in loco ex propinquo mergi propagari debent: curuata & defoffa cacumina: quibus reftituatur quicquid intercidat. Anniculus deinde mergus incidatur a ftirpe: ut fuis radicibus tãq; uitis ꝑfit.

DE Genifta. Caput. xxxi.

PErarida loca: quae genus id uirgultorum non recipi[illegible]t: geniftam poftulant: quae plus cum fit fatis firmum: tum etiam lentiffimum eft uinculum. Seritur autem femine: quod cum eft natum: uel defertur uiuiradix: uel relicta cum id tempus exceffit: omnibus annis more fegetis iuxta terram demeti poteft. Caetera uincula qualia funt ex rubo maiorem opam: fed in egeno tamen neceffariam exigunt. Perticalis fere falix eundem agrum quem uiminalis defiderat: melior tamen riguo prouenit: atque ea taleis conferitur. & cum germinauit ad unam perticam fũmittitur: crebroque foditur: atque exherbatur: nec minus q̃ uinea pampinatur: ut in longitudinem potius q̃ in latitudinem ramorum euocetur. Sic culta quarto demum anno caeditur: nanque uinculis praeparatur. Poteft annicula praecidi ad femiffem fuper duos pedes: ut e trunco fruticet. Sed in brachia uelut humilis uinea difponatur. Si tamen ficcior fuerit ager: bima potius refecabitur.

DE Arundinetis. Caput. xxxii.

ARundo minus alte paftinato: melius tamen bipalio feritur. Ea cu; fit uiuaciffima: nec recufet ullum locum profperius refoluto q̃ denfo: humido q̃ ficco: uallibus q̃ cliuis: fluminum ripis & limitibus ac

uepribus commodius q̃ mediis agris deponitur. Seritur bulbus radicis & talea calami: nec minus toto prosternitur corpore. Bulbus tripedaneis interuacantibus spatiis obrutus anno celerius maturam perticam præbet. Taleæ tota arundo serius prædicto tempore euenit. Sed siue recisa in dipondium & semissem talea: siue totæ arundines prostratæ deponentur: extent earum cacumina: uel si obruta sunt totæ putrescunt. Sed cultus arundinetis primo triennio non alius est: q̃ cæteris. Cum deinde consenuit: repastinandum est. Ea est autem senectus cum uel exaruit situ & inertia plurium annorum: uel ita densatum est: ut gracilis & cannæ similis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet: hoc potest intercidi & durari: quod opus rustici stipationem uocant. Quæ tamen refectio arundineti cæca est: quia non apparet in terra quid aut tollendum sit: aut relinquendum. Tollerabilius tamen arundo castratur: antequam cæditur: quatenus uelut indices calami demonstrãt quid erudiendum sit. Tempus repastinandi & conserendi est: priusquam oculi arundinum egerminent. Cæditur deinde post brumam. Nam usque id in tempus incrementum capit. At tum conficitur cum obriguit hiberno frigore. Fodiendum quotiẽs & uinea. Sed macies eius cinere uel alio stercore iuuanda ẽ: propter quod cæsum plerique incendunt arundinetum.

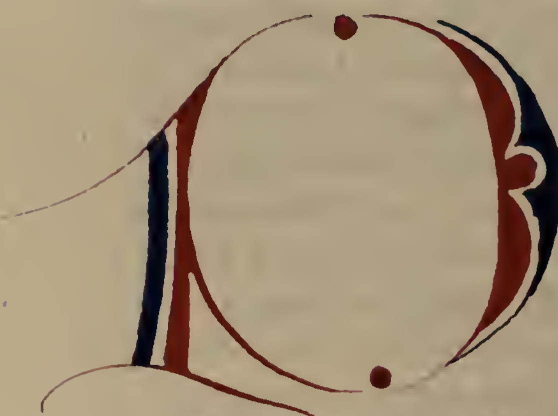
¶ DE Castaneis & castanetis. Caput: xxxiii.

CAstanea roboribus proxima est: & ideo stabiliendis uineis tum in repastinato nux posita celeriter emicat: & post quinquennium cæsa more salicti recreatur: atque in palum formata fere usque in alteram cæsionem perennat: et pullam terram & resolutam desiderat: sabulonem humidum uel refractum tophum non respuit. opaco & septentrionali cliuo lætatur: spissum reformidat. Seritur ab nouembri mense per totam hiemẽ sicca terra: & repastinata in altitudinem dipondii & semissis nucem in ordinem semipedalibus. Ordines autem quinum pedum spatiis dirimuntur in altitudinem dodrantis. Castanea depressis sulcis committitur: qui ubi nucibus sunt consiti priusq̃ complanentur: breues arundines ab latere castanearum panguntur: ut per hos sationis indices cautius fodi: & rũcari possit. Simulatq; semina stillauerint: & iam bima transferri queunt: interuelluntur: ac binipedes arbusculus uacui relinquuntur: ne densitas plãtas emaciet. Ipsius autem semen propter uarios casus deponitur. Nã ĩterdum priusq̃ enascatur: aut siccitatibus nux inarescit: aut aquarum abundantia putrescit. Interdum subterraneis animalibus sicuti muribus & talpis infestatur. propter quæ sæpe nouella castaneta caluescunt. Atq; ubi frequentanda sunt: melius ex uicino sic competit mergi more ptica declinata propagatur: q̃ exempta referitur. Hæc enim uelut immota sua sede uehementer germinat: atque ubi radicibus exempta & deposita est: biennio

reformidat: propter quod compertum est commodius nucibus q̃ uiuira/dicibus eiusmodi siluas institui. Spatia huiusce sationis: quae supra scripta sunt, capita castanearum recipiunt. M. M. dccc. lxxx. Cuius summae (sicut ait Atticus) ex facili iugera praebebunt statuminum duodena milia. Eteni taleae propius stirpem recisae quadrifidas plerunque: ac deinde secundae taleae eiusdem arboris bifidas ridicas sumministrant. Quod genus fissilis adminiculi manet diutius q̃ teres Palus. Cultus eiusdem est positionis: q uineae. Supputari debet bima: quinetiam trima. Nam ibi ferro repetenda est ueris principio: ut incitetur eius proceritas. Potest etiam quercus simi/li ratione seri: uerum biennio tardius q̃ castanea deciditur. Propter quod ratio postulat tempus potius lucrari: nisi si cliuosi glareosique montes: at/que ea genera terræ quæ supra diximus: glandem magis q̃ castaneam po/stulabunt. Hæc de uineis italicis uinearumq; instrumentis quantum reor non inutiliter & abunde disserui: mox agricolarum prouincialium uinea/ticos: nec minus nostratis & gallici arbusti cultus traditurus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELAE REI RVSTI/CAE LIBER SEXTVS.

Quẽadmodum datas formas agrorũ metiri debeas. Caput. i.

RIORIBVS LIBRIS QVOS AD TE de constituendis colendisq; uineis Siluine scri/pseram: nonnulla defuisse dixisti: quæ agrestiũ operũ studiosi desiderarẽt. Neq; ĩficior aliqua me præteriisse quamuis inquirentẽ sedulo: quæ nostri sæculi cultores quæq; ueteres litterarum monumentis prodiderunt. Sed cũ sim ꝓfessus rusticæ rei præcepta: nisi fallor: non asseuera/ueram: quæ uastitas eius scientiæ contineret nõ cuncta me dicturum: sed plurima. Nam illud in unius Hominis prudentiam cadere non poterat. Neque enim est ulla disciplina aut ars: quæ singulari consumata sit inge/nio. Quapropter ut in magna silua boni uenatoris est indaganter feras q̃ plurimas capere: nec cuiquam culpæ fuit non omnis cœpisse: ita nobis sa/tis abundeq; est: tam diffusæ materiæ: quam suscepimus: maximam partẽ tradidisse. Quippe cum in ea uelut omissa desiderentur: quæ nõ sũt ꝓpria nostrae professionis: ut proxime cum de commetiendis agris Rationem M. Trebellius noster requireret a me: uicinum atq; adeo coniunctum eẽ censebat demostranti qnemadmodum agrum pastinaremus: praecipere ẽt pastinatum quemadmodum metiri debeamus. Quod ego non agricolae

sed mensoris officium esse dicebam: cum præsertim ne architecti quidem quibus necesse est mensurarum nosse rationem: dignentur cōsumatorum ædifitiorum quem ipsi disposuerint modum comprehendere: sed aliud exiistiment professioni suæ conuenire: aliud eorum qui iam extructa me/tiuntur: & imposito calculo perfecti operis rationem computāt: quo ma/gis ueniam tribuendam esse nostræ disciplinæ censeo: si eatenus pro/greditur ut dicat qua quidq; ratione faciendum: non quantum id sit quod effecerit. Verum quom familiariter a nobis tu quoq; Siluine præcepta mensurarum desideras: obsequar uoluntati tuæ: cum eo: ne dubites id opus geometrarum magis esse q̃ rusticorum. Desque ueniam siquid in eo fuerit erratum: cuius scientiam mihi non uindico. Sed ad rem redeam. Modus omnis areæ pedali mensura comprehenditur. Qui digitorū.xvi. pes multiplicatus in passus & actus & climata & iugera & stadia centuri/asque mox etiam in maiora spatia procedit. Passus pedes habet quinque. Actus minimus (ut ait.M. Varro) latitudinis pedes quattuor: longitudi/nis habet pedes.cxx. Clima quoquo uersus pedum est.lx. Actus quadra/tus undique finitur pedibus.cxx. Hoc duplicatum facit iugerum: & ab eo quod erat iunctum: nomen iugeri usurpauit. Sed hunc actum prouinciæ beticæ rustici agmina uocāt. Itemque triginta pedum latitudinē: &.cxxv. longitudinem porcam dicunt. At galli candetum appellant. In areis urba/nis spatium centum pedum: in agrestibus autem pedum. cl. quod aratores candetum nominant. Semiiugerum quoque arepennem uocant. Ergo ut dixi duo actus iugerum efficiunt longitudinem pedum. ccxl. latitudinem pedum.cxx. Quæ utræque summæ in se multiplicatæ quadratorum faciūt pedum milia.xxviii.dccc. Stadium deinde habet passus.cxxv. id est pedes dcxxv. Quæ mensura octies efficit mille passus: sic ueniunt quinque milia pedum. Centuriam nunc dicimus (ut idem uarro ait) ducentorum numero iugerum modum. Olim autem ab centum iugeribus uocabatur centuria: sed mox duplicata nomen retinuit: Sicut tribus dictæ primum a partibus populi tripartito diuisi: quæ tamen nunc multiplicatæ pristinum no/men possident. Hæc non aliena nec procul a ratiocinio: quod tradituri sumus: breuiter præfari oportuit. Nunc ueniamus ad propositum. Iugeri partis non omnis possumus: sed eas quæ cadunt in æstimatio/nem facti operis. Nam minores persequi superuacuum fuit: pro quibus nulla merces dependitur. Igitur ut diximus iugerum habet quadrato/rum pedum milia. xxviii.dccc. qui pedes efficiunt scrupula. cclxxxviii. ut a minima parte id est ab dimidio scrupulo incipiam: pars. cclxxxviii. pedes efficiunt.l. id est iugeri dimidium scrupulum. Pars.cclxxxviii. pedes .c. quæ est scrupulum. Pars.lxxii. pedes: pars. xliiii. pedes.cc. hoc est scrupula duo. Pedes.ccc. hoc est sextula in qua sunt scrupula.iiii. Pars

xliiii.pedes.dc.hoc eſt ſicilicus:in quo ſunt ſcrupula ſex. Pars.xxiii.p.M.cc.hoc eſt ſemuncia:in qua ſcrupula.xii.Pars.xii.p.ii.cccc.hoc eſt Vncia in qua ſunt ſcrupula.xxiiii.Pars.vi.p.iiii.dccc.hoc eſt ſeſtans: in quo ſcrupula.xlviii.Pars.iiii.p.vii.cc.hoc eſt quadrans:in quo ſcrupula.lxxii.Pars.iii.p.viiii.dc.hoc ē triens:in quo ſcurpula.xcvi.Pars.iii.& duodecim pedes.duodecim.hoc eſt quincuns:ī quo ſcrupula.cxx.Pars dimidia.p.xiiii.cccc.hoc eſt ſemis:ī quo ſcrupula.cxliiii.Pars dimidia & duodecim.p.xiii dccc.hoc eſt ſeptuns:inquo ſcrupula.clxxxiix.Partes duae tertiae.p.xxiiii.cc.hoc eſt pes:in quo ſcrupula.clxxxxii.Partes tres quartae.p.xxi.dc. hoc eſt dodrans:in quo ſcrupula.ccxiii.Pars dimidia & tertia.p.xxiiii.hoc eſt deſtans:in quo ſcrupula.ccxlii.Partes duæ tertiae ſecundae & quarta.p.xxiii.cccc.hoc eſt deuns:in quo ſcrupula.cclxiiii.Iugerum pedes uigintiſeptem.dccc.hoc eſt as:in quo ſcrupula.cclxxxviii.Iugeri autem modus Si ſemper quadraret in agendis menſuris in longitudinem haberet pedes ccxl.in latitudinem pedes.cxx.expeditiſſimum eſſet ratiocinium.Sed cum diuerſae formae agrorum ueniunt in diſputationem:cuiuſque generis ſpecies ſubiiciemus:quibus quaſi formulis utemur. Omnis ager aut quadratus:aut longus:aut cuneatus:aut triquetrus:aut rotundus:aut etiam ſemicirculus uel arcus:nonnunquam etiam plurium āgulorum formā exhibet. Quadrati menſura facillīa eſt.Nam cum ſit undiq; pedum totidem: multiplicantur in ſe duo latera:& quæ ſūma ex multiplicatione effecta eſt: eam dicemus eſſe quadratorum pedum.tanq̄ eſt locus quoquouerſus.c. pedū ducimus centies centenos:fiunt.x.Dicemus igitur eum locum habere.x. pedum quadratorum:quæ efficiunt iugeri trientem & ſextulam : pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

C

C X C

C

AT ſi lōgior fuerit q̄ latior.ut exempli cauſa iugeri forma pedes hēt longitudinis.ccxl.latitudinis pedum.cxx.ita ut paulo ante dixi: latitudinis pedes cum longitudinis pedibus ſic multiplicabis cēties uicies ducenti quadrageni fiunt.xxviii.dccc.Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterque omnis Longitudinis pedes cum pedibus Latitudinis multiplicabimus.M.ccxl.cxx.lxxviii.dccc. Sin autem cuneatus ager fuerit:utputa longus pedes centum:latus ex una parte pedes uiginti & altera pedes decem duas latitudines computemus: fiet utraque ſumma

pedes.xxx.Huius dimidia pars est decies quinquies decies. Et quinquies lōgitudinem multiplicando efficiemus pedes.M.d.Hos igit̃ in eo cuneo quadratos pedes esse dicēus.Quae ps erit iugeri semūcia & scrupula tria.

CCXL

C

CXX XXXIIII DCCC CXX X CCD

XX

CCXL

AT si paribus lateribus triquetrum metiri debuerimus:hanc formā sequeris.Esto ager triangulus pedes quoquouersus.ccc.Hunc numerum in se multiplicato:fiunt pedes.lxxxx. Huius summae partem tertiam sumito id est.xxx.Item sumito partem decimam id est.viiii.Vtrāque summam componito:fiunt pedes.xxxviiii.Dicemus hanc summam quadratorum esse in eo triquetro. Quae mensura efficit iugerum & trientem sicilicum.

CCC CCC

CCC

SEd si triangulus disparibus fuerit lateribus ager: tanq̃ in subiecta forma quæ habet rectum angulum: aliter rōcinium ordinabitur. Esto unius lateris linea pedes.l.& alterius pedum centum.Has duas summas in se multiplicato:quinquagies centeni quinq̃milia.Hoꝝ ps dimidia .ii.d.Quæ pars iugeri untiam & scrupulum efficit.

C

L

SI rotundus ager erit ut circuli speciem habeat: sic pedes sumito: Esto area rotunda: cuius diametros id est dimensio habeat pedes .lxx.Hoc in se multiplicato septuagies septuageni.iiii.dcccc.Hanc summā undecies multiplicato: fiunt pedes quinquaginta tria milia nongenti. Huius summæ quartamdecimam duco pedes.iii.dcccl. Hos esse quadratos in eo circulo dico. Quæ summa efficit iugeri sexunciam scrupula duo & dimidium.

LXX

SI ſemicirculus fuerit ager: cuius baſis habeat pedes.cxl. curuaturæ autem latitudo pedes.lxx.oportebit multiplicare latitudinem cum baſi ſeptuageni centeni quadrageni fiūt.viiii.dccc.Hæc undecies fiunt.cvii.dccc.Huius ſummæ quartedecima eſt.vii.dcc Hos pedes eſſe dicemus in ſemicirculo: qui efficiunt iugeri quadrantem ſcrupula quinq;.

CXL

SI autem minus q̃ ſemicirculus erit: arcum ſic metiemur.Eſto Arcus cuius baſis habeat pedes.xvi latitudo autem pedes.iiii. Latitudinem cum baſi pono.Fit utrunq; pedes.xx.Hoc duco quater fiunt.lxxx.Horum pars dimidia eſt.xxxx.Item ſexdecim pedum: qui ſunt baſis pars dimidia.viii.Hi.viii.in ſe multiplicati fiunt.lxiiii. Quartamdecimam partem dico cum efficit pedes.iiii.paulo amplius.Hos adiicies ad quadragīta.Fit utraque ſumma pedes.xliiii.Hos in arcu quadrato eſſe dico: qui faciunt iugeri dimidium ſcrupulum quinta & uigeſima parte minus.

XVI

SI fuerit ſex angulorum in quadratos pedes: ſic redigitur.Eſto hexagonum quoquouerſus lineis pedes.xxx.Latus unum in ſe multiplico tricies triceni.dcccc.Huius ſummæ tertiam partem ſtatuo.ccc. eiuſdem partem decimam.xc.Fiunt.cccxc.Hoc ſexies ducendum eſt: quoniam ſex latera.ſunt: quæ conſummata efficiunt.M.M.cccxl.Tot igitur pedes quadratos eſſe dicemus.Itaq; erit iugeri uncia dimidio ſcrupulo & decima parte ſcrupuli minus.

XXX

XXX XXX

MMCCCXL

XXX XXX

XXX

¶ Quotena ſemina iugerum in ternos pedes: ac deinde uſq; in denos pedes diſpoſita recipiat. Caput.ii.

His igitur uelut primordiis talis ratiocinii præceptis non difficiliter mensuras inibimus agrorum: quorum nunc omnis persequi species & longum & arduum est. Duas etiam nunc formulas præpositis adiiciam: quibus frequenter utuntur agricolæ in disponendis seminibus. Esto ager longus pedes. M. cc. latus pedes. cxxx. In eo uites disponendæ sunt ita: ut quini pedes inter ordines relinquantur. Quæro quot seminibus opus sit: cum quinum pedum spatia inter semina desiderantur. Duco quintam partem longitudinis: fiunt. ccxl. & quintam partem latitudinis: hoc est. xxiiii. His utrisq; semisse per singulos asses adiicito: qui efficiunt extremos ordines: quos uocant angulares. Fit ergo altera summa ducentorum quadragintaunius: altera uigintiquinque. Has summas sic multiplicato quiquies & uicies duceni quadrageni singuli sũt. vi. xxv. Totidem dices opus esse seminibus.

Semina in ter quinos pedes ponentur

CXC

VI XCV.

Similiter inter senos pedes si uoles ponere: duces sextam partem lõgitudinis in. cc. fiunt. cc. & sextam latitudinis. cxx. id est. xx. His summis singulos asses adiicies: quos dixi angulares esse. Fiunt. cci. & xxi. Has summas inter se multiplicatas uicies & semel ducentos & unum. Atq; ita efficies. M. M. M. M. ccxxi. Totidem seminibus opus esse dices.

MM

Semina inter senos pedes ponentur

CXX

MMMM CCXXI

Similiter si inter septenos pedes ponere uoles: septimam partem lõgitudinis & latitudinis duces: & adiicies asses ãgulares: eodem modo eodemq; ordine consummabis numerum seminum. Deniq; quotcũq; pedum spatia fatienda censueris: totam partem longitudinis & latitudinis duces: & prædictos asses adiicies. Hæc cum ita sint: sequitur ut iugerum agri quot habet pedes. ccxl. lõgitudinis & latitudinis pedes. cxx. recipiat inter pedes ternos (hoc enim spatium minimum esse placet uitibus ponẽdis) per longitudinem semina. lxxxi. per latitudinem inter quinos pedes semina. xxv. Qui numeri inter se multiplicati fiunt seminum. M. M. xxv. Vel si. xxii. quoquouersus inter quaternos pedes uinea erit disposita longitudinis ordo habebit semina. lxi. latitudinis. xxxi. Qui numeri efficiunt in iugero uites. M. dccc. lxxxxi. ut si in longitudinem per quaternos pedes

in latitudinem per quinos pedes fuerit dispositaꝫ ordo longitudinis habe/bit semina.lxi.latitudinis.xxii Quod si inter quinos pedes consitio fuerit. per longitudinem ordinis habebit semina.xlviii.Sed rursus per Latitudi/nem semina.xxv.Qui numeri duo inter se multiplicati efficiunt.c.M.ccxxii. At si per senos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare: nihil du/bium est: quin in longitudine dandæ sint.xli.uites: Latitudini autem ui/gintiuna.Quæ inter se multiplicatæ efficiunt numerum .dccclxi. Sin au/tem inter septenos pedes uinea fuerit constituta: ordo per Longitudinem recipiat capita trigintaquinque per latitudnem.xviii.Qui numeri inter se multiplicati efficiunt.dcxxx Totidem dicemus semina præparanda.At si inter octenos pedes uinea conseritur: ordo per longitudinem recipiet semi na.xxxi.per latitudinem autem.xvi Qui Numeri inter se multiplicati effi/ciunt.cccclxvi.Totidem semina dicemus præparanda.At si inter nouenos pedes ordo in longitudinem recipiet semina uigintiquatuor in latitudineꝫ quatuordecim.Qui numeri inter se multiplicati faciunt.ccclxxviii.At si in ter denos pedes ordo longitudinis recipiet semina.xxv.latitudinis.xiii.Hi numeri multiplicati faciunt.cccxxii.Et ne in infinitum procedat disputatio nostra: eadem portione: utcunque placuerit laxiora spatia: semina faciem⁷ At de mensuris agrorum numerisq̃ seminum dixisse abunde sit: nunc ad ordinem redeo.

¶DE Cultura prouincialium uinearum. Caput.iii.

VInearum prouincialium plura genera esse comperi.Sed ex his quas ipse cognoui maxime probantur uelut arbusculæ breui crure Sine adminiculo per se stantes.Deinde quæ pedaminibus adnixæ figulis iugis imponuntur.eas rustici cantheriatas appellant.Mox quæ defixis arundini bus circumuinctæ per statumina calamorum materiis ligatis in orbiculos girosque flectuntur: eas nonnulli charcatas uocant. Vltima est conditio stratarum uitium: quæ ab enata stirpe confestim uelut proiecta per humuꝫ porrigitur.Omnium autem sationis fere eadem est conditio.Nam uel scro be uel sulco semina deponuntur: quoniam pastinationis expertes sunt ex/terarum gentium agricolæ.Quæ tamen ipsa pene superuacua est his locis: quibus solum putre & per se resolutum est.Namque hoc imitamur arando (ut ait Virgilius)idem etiam pastinando.Itaque Campania cum Vicinum ex nobis capere potest exemplum: non Vtitur Hac molitione terræ: quia facilitas eius soli minorem operam desiderat.Sicubi autem densior Ager Prouincialem Rusticum maiorem poscit impensam: quod Nos pasti/nando efficimus: ille Sulco facto consequitur: Vt Laxius subacto so/lo deponat semina. Sed ut singula Eorum: quæ proposui Vinearum Genera persequar: prædictum Ordinem repertam.Vitis quæ sine admi/niculo suis uiribus cōsistit: solutiore terræ scrobe densiore sulco ponenda

eſt. Scrobes & ſulci plurimum proſunt: ſi in locis temperatis in quibus æſtas non eſt perferenda: ante annum fiantq̃ uinea conſeratur. Soli tamē ante bonitas exploranda eſt. Nam ſi ieiuno atq̃ exili agro ſemina deponentur: ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs aut ſulcus faciendus eſt. Si ante annum fiant q̃ uinea conſeratur: ſcrobibus in longitudinem latitudinemque defoſſis tripedaneis abunde eſt: latitudine tamen bipedanea. Vel ſi quaterna pedum ſpatia inter ordines relicturi ſumus commodius habetur eandem quoquouerſus dare menſuram: ſcrobibus non amplius tamen q̃ in tres pedes altitudinis depreſſis. Cæterum quattuor angulis ſemina applicabuntur ſubiecta minuta terra: & ita ſcrobes adobruuntur. Sed de ſpatiis ordinum eatenus præcipiendum habemus: ut intelligant agricolæ ſiue aratro uineas culturi ſint: laxiora interordinia relinquēda: ſiue bidentibus anguſtiora. Sed neque ſpatioſiora q̃ decem pedum: neq̃ contractiora q̃ quattuor. Multi tamen ordines ita diſponunt: ut per rectam lineam binos pedes aut plurimum ternos inter ſemina relīquāt. Tranſuerſa rurſus laxiora ſpatia fiant: per quæ uel foſſor uel arator incedat. Sationis autem cura non alia debet eſſe: q̃ quæ tradita eſt a me tertio uolumine. Vnum tamen huic conſitioni Mago carthaginenſis adiicit: ut ſemina ita deponantur: ne protinus totus ſcrobs terra compleatur. Sed dimidia fere pars eius ſequente biennio paulatim adæquatur: Sic enim putat uitem cogi deorſum agere radices. Hoc ego ſiccis locis fieri uiriliter non negauerim: ſed ubi aut uliginoſa regio eſt: aut cæli ſtatus imbrifer: minime faciendum cenſeo. Nam conſiſtens in ſemiplenis ſcrobibus nimius humor anteq̃ conualeſcant ſemina necat. Quare utilius exiſtimo repleri quidem ſcrobes ſtirpe depoſita: & cum ſemina comprehenderint: ſtatim poſt æquinoctium auctumnale debere diligenter atque alte ablaqueari: & reciſis radiculis, ſiquas in ſummo ſolo citauerint poſt paucos dies adobrui. Sic enim utrunque incommodum uitabitur: ut nec radices in ſuperiorem partem euocentur: neque in modicis pluuiis parum ualida uexentur ſemina. Vbi uero iam corroborauerint: nihil dubium eſt quin cæleſtibus aquis plurimum iuuentur. Itaque locis quibus clæmentia hyemis permittit: adapertas uites relinquere: & tota hieme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate autem ſeminum inter auctores non conuenit. Alii maleolo protinus conſeri uineam melius exiſtimant: alii uiuiradice De qua re quid ſentiam: iam ſuperioribus uoluminibus profeſſus ſum. Et nunc tamen hoc adiicio: eſſe quoſdam agros quibus non æque bene tranſlata ſemina: q̃ immota reſpondeant: ſed iſtud rariſſime accidere. Notandum itaque & diligenter explorandum eſſe: Quid quæq̃ ferat regio: & quid quæq̃ recuſet. Depoſitam ergo ſtirpem id eſt maleolum: uel uiuiradicem formare ſic conuenit: ut uitis ſine pedamine

confiſtat. Hoc autem protinus effici non poteſt. Nam niſi adminiculum te neræ atq; infirmæ contribueris: prorepens pampinus terræ ſe applicabit. Itaq; poſito ſemini arundo annectitur: quæ uelut infantiam eius tueatur: atq; educet: producatq; in tantam ſtaturam: quantam permittit agricola. Ea porro non debet eſſe ſublimis. Nam uſq; in ſexquipedem coercenda ē. Cum deinde robur accipit: & iam ſine adiumento conſiſtere ualet: aut ca/ pitis aut brachiorum incrementis adulefcit. Nam duæ ſpecies huius quo/ que culturæ ſunt. Alii capitatas uineas: alii brachiatas magis probant. Qui bus cordi eſt in brachia uitem componere: cōuenit ut a ſumma parte: qua decifa nouella uitis eſt: quicquid iuxta cicatricem curauerit conſeruari: & in quattuor brachia pedalis menſuræ diuidere: ita ut omnem partem cæli ſingula aſpiciant. Sed hæc brachia non ſtatim primo anno tam procera ſummittuntur: ne oneretur exilitas uitis. Sed compluribus putationibus in prædictam menſuram educuntur. Deinde ex brachiis quaſi quaedam cor/ nua prominentia relinqui oportet: atque ita totam uitem omni parte in or bem diffundi. Putationis autem ratio eadem eſt: quae in iugatis uitibus. Vno tantum differt: ꝙ pro materiis longioribus pollices quaternum aut quinum gemmarum relinquuntur: pro cuſtodibus autem bigemmes reſe/ ces efficiunt in ea. Deinde uineam quam capitatam diximus: iuxta ipſam matrem uſq; ad corpus ſarmentum detrahitur: una aut altera tātummodo gemma relicta: quae ipſi trunco adhaeret. Haec autem riguis aut pinguiſſi/ mis locis fieri tuto poteſt: cum uires terrae & Fructum & materias Valent praebere. Maxime autem aratris excolunt qui ſic formatas uineas habent: eam rationem ſequuntur detrahendis uitibus brachia: ꝙ ipſa capita ſine ulla extantia neque aratro neque bubus obnoxia ſunt. Nam in brachiatis plerumque fit: ut aut crure aut cornibus Boum Ramuli uitium defringan/ tur: ſæpe etiam ſtiua: dum ſedulus Arator uomere perſtringere ordinem & quamproximam partem uitium excolere ſtudet. Atque hæc quidem cul/ tura uel brachiatis uel capitatis uitibus antequam gemment adhibetur. Cum deinde germinauerint: foſſor inſequitur: ac bidētibus eas parteſ ſubi git: quas bubulcus non potuit pertingere. Mox ubi materias uitis exigit: inſequitur pampinator: & ſuperuacuos detergit: fructuoſos palmites ſub/ mittit: qui cum induruerunt: uelut in coronam religantur. Hoc duabus ex cauſis fit: una ne libero excurſu in Luxuriam properent: omniaque ali/ menta pampini abſumant: altera ut religata uitis rurſus aditum bubulco foſſorique in excolendam ſe praebeat. Pampinandi autem modus is erit: ut opacis locis humidiſque & frigidis æſtate Vitis nudetur: foliaque pal/ mitibus detrahuntur: ut maturitatem fructus capere poſſit: & ne Situ pu/ treſcat. Locis autem Siccis calidiſque & apricis econtrario palmitibus uuæ Contegantur: & ſi parum Pampinoſa Vitis eſt: aduectis Frondibus

& interdum ſtramentis fructus muniatur. M. quidem Columella patruus meus uir illuſtribus diſciplinis eruditus: ac diligentiſſimus agricola beticæ prouinciæ ſub ortu caniculæ palmeis tegentibus uineas adũbrabat: cum plerunque dicti ſyderis tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtantur euro: quem incolæ uulturnum appellant: ut niſi teguminibus uites opacentur: uelut halitu flãmeo fructus uratur. Atq; hæc capitatæ brachiatæque uitis cultura eſt. Nam illa iugo ſupponitur: aut quæ materies ſummiſſis arundinum ſtatuminibus per ordinem connectitur: fere eandem curam exigit: quam iugata. Nonnullos tamen uineis characatis animaduerti: & maximo eluennaci generis prolixos palmites quaſi ꝓpagines ſummo ſolo adobruere: deinde rurſus arundines erigere: & ĩ fructũ ſummittere: quos noſtri agricolæ mergos: galli candoſoccos uocant. Eoſq; adobruunt ſimplici ex cauſa: ꝗ exiſtiment plus alimenti terram præbere fructuariis flagellis: itaque poſt uindemiam uelut inutilia ſarmenta decidunt: & a ſtirpe ſummouent. Nos autem præcipimus eaſdem uirgas cum a matre fuerint præciſæ: ſic ubi demortuis uitibus ordĩes uacent. At ſi nouellam quis uineam inſtituere uelit: pro uiuiradice ponere: cũ qdẽ partes ſarmentorum quæ fuerãt obrutæ: ſatis multas habẽt radices: quæ depoſitæ ſcrobibus cõfeſtim comprehendant. Supereſt reliqua illa cultura proſtratæ uineæ: quæ niſi uiolentiſſimo cæli ſtatu ſuſcipi non debet. Nam & difficilem laborem colonis exhibet: nec unꝗ̃ generoſi ſaporis uinum præbet. Atq; ubi regionis conditio ſolam eam culturam recipit: bipedaneis ſcrobibus maleolus deponitur: qui cum egerminauit: ad unam materiam reuocatur. Eaque primo anno compeſcitur in duas gemmas. Sequente deinde. cum palmites profundit: unus cum ſummittitur: cæteri decutiuntur. At ille qui ſummiſſus eſt: cum fructum edidit: in eam longitudinem deputatur: ubi iacens non excedit ĩterordinii ſpatium. Nec magna eſt diſputationis differentia cubantis & ad ſtatumen rectæ uineæ: niſi quod iacenti uiti breuiores materiæ ſummitti debent: reſeces quoque anguſtius in modum furunculorum relinqui. Et poſt putationem quam utique auctumno in eiuſmodi uinea fieri oportet: uitis tota deflectatur in alterum interordinium: atq; ita pars ea: quæ fuerat occupata: uel foditur: uel aratur: & cum exulta eſt: eandem uitem recipit: ut altera quoq; pars excoli poſſit. De pampinatione talis uineæ parum inter auctores cõuenit. Alii negant eſſe nudandam uitem: quo melius contra iniuriam uentorum ferarumq; fructum abſcondat. Aliis placet partius pampinare: ut & uitis non in totum ſuperuacuis frondibus oneretur: & tamen fructum ueſtire aut protegere poſſit: quæ ratio mihi quoq; cõmodior uidetur.

¶ DE Vlmariis faciendis. Caput. iiii.

SEd iam de uineis ſatis diximus: nunc de arboribus præcipiendũ ẽ.

Qui uolet frequens & dispositum arbustum paribus spatiis fructuosumq habere: operam dabit: ne emortuis arboribus rarescat: ac primam quamq senio ac tempestate afflictam summoueat: & in uitem nouellã sobolẽ substituat. Id autem facile consequi poterit: si ulmorum seminarium paratum habuerit. Quod quomodo & qualis generis faciendum sit: non pigebit deinceps præcipere. Vlmorum duo esse genera conuenit. gallicum & uernaculum. Illud atinia: hoc nostras dicitur. Atiniam ulmum Tremellius Scrofa non ferentem ameram: quod est semen eius arboris: falso est opinatus. Nam rariorem sine dubio creat: & iccirco plerisq & sterilis uidetur seminibus inter frondem: quam prima germinatione edit latẽtib⁹. Itaq nemo ĩserit ex amera sed ex sobolib⁹. Est ãt ulm⁹ lõge lætior & procerior: q̃ nostras: frondemq iucundiorem bubus præbet. qua cum assidue pecus alueris: & postea generis alterius frondem dare institueris: fastidium bubus affert. Itaq si fieri poterit. totum agrum genere uno atiniæ ulmi conseremus. Si minus dabimus operam. ut in ordinibus disponendis pari numero uernaculas & atinias alternemus. Ita semper mixta fronde utemur: & quasi hoc condimento illectæ pecudes fortius iusta cibariorum conficiẽt. Sed uitem maxime populus uidetur alere: deinde ulmus: post etiam fraxinus. Populus: quia raram neque idoneam frondem pecori præbet: a plerisque repudiata est. Fraxinus quæ capris & ouibus gratissima est: nec inutilis bubus: locis asperis & montosis: quibus minus lætatur ulmus: recte seritur. Vlmus: quæ & uitem commodissime patitur: & iucundissimum pabulum bubus affert. uariisque generibus soli prouenit: ut a plerisq refertur. Itaque cui arbustum nouum instituere cordi est: seminaria ulmorũ uel fraxinorum parentur ea ratione: quam deinceps subscripsimus. Nã populi melius cacuminibus in arbusto protinus deponuntur. Igitur pĩgui solo & modice humido bipalio terram pastinabimus: ac diligenter occatam & resolutam uerno tempore in aream componemus. Ameram deinde quæ iam rubicundi coloris erit: & compluribus insolita lacu erit: ut aliquem tamen succum & lentorem habeat: iniiciemus areis: & eas totas seminibus spisse contegemus: atq ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus & modice rigabimus: stramentisq areas cooperiemus: ne prodeuntia cacumina seminum ab auibus prærodantur. Vbi deinde prorepserint plãtæ stramenta colligemus: & manibus herbas carpemus. Itaque leuiter & curiose faciendum est: ne adhuc teneræ breuesque radiculæ ulmorum conuellantur: atque ipsas quidem areas ita anguste compositas habebimus: ut qui runcaturi sunt: medias partes earum facile manu contingant. Nam Si latiores fuerint ipsis seminibus: quæ proculcata erunt noxam capient æstate. Deinde priusq̃ sol oriatur: aut ad uesperum seminaria conspergi sæpius q̃ rigari debent. Et cum ternum pedum plantæ fuerint: ĩ aliud seminariũ

transferri: ac ne radices altius agant. Quæ res postmodum in eximendo magnum laborem affert. Tunc cum plantas in aliud seminarium transferemus: oportebit non maximos scrobiculos sexquipedum inter se distātis fodere. Deīde radices in nodum si breues: uel in orbem coronæ similem si longiores erunt inflecti: et oblitas fimo bubulo scrobiculis deponi: ac diligenter circumcalcari. Possunt etiam collectæ cum stirpibus plantæ eadem ratione disponi. Quod in atinia ulmo fieri necesse est: quæ non seritur ex amera: sed hæc ulmus auctumni tempore melius q̃ uere dispōit: paulatimque ramuli eius in manu detorquēt: cū primo biēnio ferri reformidat ictum. Tertio demum anno acuta falce ablanditur. Atq; ubi translationi non idonea est: ex eo tempore auctumni quo terra imbribus permaduerit: usque in uernum tempus: antequam radix ulmi in eximēdo delibretur: recte seritur in se. In resoluta terra ternum pedum quoquouersus faciendi scrobes: at in densa sulci eiusdem altitudinis: qui arbores recipiant præparandi. Sed deinde in solo roscido & nebuloso conserendæ sunt ulmi: ut earum rami ad orientem & in occidentem dirigantur: quo plus solis mediæ arbores: quibus uitis applicata & religata innititur: accipiant. Quod si etiam frumētis consulemus: uberi solo intra quadraginta pedes: exili ubi nihil seritur intra uiginti arbores disponantur. Cū deinde adolescere incipiet: falce formanda & tabulata instituenda sunt. Hoc enim nomine usurpant agricolæ ramos truncosque promittentis: eosque uel propius ferro compescunt: uel longius promittunt: ut uites laxius diffundantur. Hoc in solo pingui: melius illud in gracili. Tabulata inter se minus ternis pedibus absint: atque ita formentur: ut superior ramus in eadem linea sit: qua inferior. Nam demissum ex eo palmitem germinantē inferior atteret: & fructum decutiet. Sed quancūque arborem seueris: eā biennio proximo putare non oportet. Post deinde si ulmus exiguum īcrementum uerno tēpore antequam librum demit: decacuminanda est iuxta ramulum: qui uidebitur esse nitidissimus: ita tamen ut supra eum truncum stirpem dodrantalem relinquas: ad quam dubius & applicatus ramus alligetur: & correptus cacumen arbori præbeat. Deinde stirpem post annū præcidi & alleuari oportet. Quod si nullum ramulum arborideū habuerit: sat erit nouem pedes a terra relinqui: & superiorem partem detruncari: ut nouæ uirgæ quas emiserant: ab iniuria pecoris tutæ sint. Sed si fieri poterit uno ictu arborem præcidi: si minus serra desecari: et plagam falce alleuari oportebit: eamque plagam luto paleato contegi: ne sole aut pluuiis infestetur. Post annum aut biennium cum enati ramuli recte conualuerint superuacuos deputari: et idoneos in ordinem summttti conueniet. Quæ ulmus a positione bene prouenerint: leuissimæ uirgae falce debent enodari. At si robusti ramuli erunt: ita ferro amputentur: ut exiguam

ſtirpem prominentem trunco relinquas. Cum deinde arbor conualuerit: quicquid falce contingi poterit: exputandum eſt: alleuandumque eatenus ne plaga corpori maturius applicetur. Vlmum autem nouellam ſic forma/re conuenit. Loco pingui octo pedes a terra ſine ramo relinquendi: uel in aruo gracili ſeptem pedes. Supra quod ſpatium deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda eſt: ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſubmit/tendi primo tabulato aſſignentur. Mox de ternis pedibus ſuperpoſitis alii rami ſummittendi ſunt: ita ne iiſdem lineis quibus in ſuperiore poſitis. In eademque ratione uſque in cacumen ordinanda erit arbor. Atque in fron datione cauendum: ne aut prolixiores pollices fiant: qui ex amputatis uir gis relinquuntur: aut rurſus ita alleuentur: ne ipſe truncus laedatur aut de libretur: nam parum gaudet ulmus: quae in corpus nudatur. Vitandumq; ne duabus plagis una fiat: cum cicatricem non facile cortex Comprehen/dat. Arboris autem perpetua cultura eſt: non ſolum autem diligenter ean/dem diſponere: ſed etiam truncum circumfodere: & quicquid frondis ena tum fuerit: alternis annis aut ferro amputare: aut aſtringere: ne aemula umbra uitis enoceat. Cum deinde arbor uetuſtatem fuerit adepta propter ramum uulnerabitur ita: ut excauetur uſque ī medullam: qua ſit exitus hu/mori: quem ex ſuperiore parte conceperit. Vitem quoq;: anteq; ex toto ar bor praeualeſcat: conſerere conuenit. At ſi teneram ulmum maritaueris: nam non ſufferet ſi uetuſtam uitem applicueris: coniugem negabit: ita ſibi pares eſſe ætate: & uiribus arbores uiteſque conuenit. Sed arboris mari/tandæ cauſa ſcrobis uiuiradici fieri debet latus pedes duos: aluus Leui terra totidem pedum: graui dipondio & dodrante: Longus Pedes ſex ha/bet: minimum quinque. Abſit autem hic ab arbore ne minus ſexquipeda/li ſpatio. Nam ſi radicibus ulmi uinxeris: male uitis comprehendet: & cum tenuerit: incremento arboris opprimetur. Hunc ſcrobem ſi Res per mittit autumno facito: ut pluuiis & gelicidiis maceretur. Circa Vernum deinde æquinoctium binæ uites: quo celerius ulmum ueſtiant: pedem in/ter ſe diſtantes ſcrobibus deponendæ. Cauendumque ne aut ſeptemtriona libus uentis aut rorulentæ: ſed ſiccæ ferantur. Hanc obſeruationem non ſolum in uitium poſitione: ſed in ulmorum cæterarumque Arborum præ cepio: & uti cum de ſeminario eximuntur: rubrica notetur una Pars: quæ nos admoneat: ne aliter arbores conſtituamus: quam quemadmodum in ſeminario ſteterint. Plurimum enim refert: ut eam partem cæli ſpectent: cui ab tenero conſueuerunt. Melius autem Locis Apricis: ubi cæli ſtatus neque prægelidus neque nimium pluuius eſt: auctumni tempore: & arbo/res & uites poſt æquinoctium deponuntur. Sed eæ ita conſerendæ ſunt: ut ſummam terram quæ aratro ſubacta ſit: ſemipedem alte ſubſternamus: radiceſque omnes explicemus: & depoſita ſtercorata (ut ego exiſtimo) ſi

minus certe subacta operiamus:& circumcalcemus ipsum seminis codicē: Vites in ultimo scrobe deponi oportet : materiasque earum per scrobem porrigi:deinde ad arborem erigi:atque ab iiuria pecoris caueis emuniri. Locis autē feruidis semina septentrionali parte arbori applicanda sunt: locis frigidis a meridie temperato statu cæli:aut ab oriente aut ab occi/dente:ne toto die solem uel umbram patiantur. Proxima deinde putatiōe melius existimat Celsus ferro abstineri:ipsosque colles in modum corōæ contortos arbori circundari : ut flexuram materiæ profundāt:quarum ualidissimam sequente anno caput uitis faciemus.Me autem longus docu/it usus:multo utilius esse primo quoq; tempore falcem uitibus admouere nec superuacuis sarmentis pati siluescere. Sed eam quoq; quæ primo sū/mittetur: materiam ferro coercendam censeo usq; in alteram uel tertiam gemmam: quo robustiores palmites agat. Qui cum primum tabulatum apprehenderint:proxima putatione disponetur omnibus annis: alioquin in superius tabulatum excitabitur : relicta semper una materia : quæ ap/plicata trunco cacumen arboris spectet. Iamque uiti constitutæ certa lex ab agricolis imponitur. Plerique ima tabulata materiis frequentant ube/riorem fructum & magis facilem cultum sequentes. At qui bonitati uini student:in summas arbores uitem promouent:ut quæq; materia sed eue/tita in celsissimum quenque ramum extendunt:sic ut summa uitis summā arborem sequatur:id est ut duo palmites extremi trunco arboris appli/centur : qui cacumen eius spectent : & pro ut quisque ramus cōualuit: uitem accipit. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio separati imponantur:gracilioribus pauciores. Vitisque nouella tribus toris ad ar/borem religetur:uno qui est in crure arboris a terra quattuor pedibus distans:altero qui summa parte uitem capit:tertio qui mediam uitem cō/plectitur. Torum unum imponi tamen oportet :quom uires uitis adimit: interdum tamen necessarius habetur : cum aut arbor sine ramis truncata est: aut uitis præualens in luxuriam euagatur. Cætera putationis ratio ta/lis est:ut ueteres palmites:quibus proximi anni fructus pependit: omnes recidantur:noui circumcisis undique capreolis & nepotibus : qui ex his nati sunt:amputati committantur. Et si læta uitis est ultimi potius pal/mites per cacumina morum præcipitentur. Si gracilis trūco proximis me/diocris incedit:cum ultimus palmes plurimum fructum affert:proximus nimium: uitemque exhaurit atq; attenuat. Maxime autem prodest uitibus omnibus annis resolui. Nam et commodius enodantur:& refrigerantur: cum alio loco alligatæ sunt : minusque læduntur : ac melius conuales/cunt : atque ipsos palmites ita tabulatis superponi conuenit:ut a tertia gemma uel quarta religati dependeant : eosque non constringi:ne sar/mentum uineæ præcidatur. Quod si ita longe tabulatum est: ni materia

parum cõmode in id perduci possit: palmitem ipsum uiti alligatum super tergemma religabimus. Hoc ideo fieri præcipimus: quia quæ pars palmi/
tis præcipitata est: fructu iuduitur. At quæ uiculo adnexa sursum tendit: ea materias sequente anno præbet. Sed ipsorum palmitum duo genera sũt Alterum quod ex duro prouenit: quod quia primo anno plerũq; fronde; sine fructu affert: pampinarium uocant. Alterum quod ex anniculo palmi/
tem procreat. Quod quia protinus creat: fructuarium appellant. Cuius ut semper habeamus copiam in uinea: palmitis partes ad tres gemmas religã dæ sunt: ut quicquid intra uinculum est: materias exigat. Cum deinde an/
nis & robore uitis conualuit: traduces in proximam quãq; arborem mittẽ dæ: easq; post biennium amputare: simul atq; alias teneriores transmitte/
re conuenit: nam uetustate uitem fatigant. Nonnunq; etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit: ex usu fuit partem aliquam eius defle/
xam terræ inmergere: & rursus ad eãdem arborem duas uel tres propagi/
nes excitare: quo pluribus uitibus circumuenta celerius uestiatur. Viti no/
uellæ pampinarium inmitti non oportet: nisi necessario loco natus est: ut uiduum ramum maritet. Veteribus uitibus loco nati palmites pampinarii utiles sunt: & plerique ad tertiam gemmam refecti optime submittuntur. Nam in sequenti anno materias fundunt. Quisquis autem pampinus loco natus in exputando uel alligando fractus est: modo ut aliquam Gemmam habuerit: extolli non oportet: cum proximo anno uel ualidiorem materi/
am ex una creauit. Præcipites palmites dicuntur: qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt: sed plurimum ma tri nocent. Itaque nisi extremis Ramis: aut si uitis arboris cacumen supe/
rauit: præcipitari palmitem non oportet. Quod si tamen id genus colis propter fructum summittere quis uelit: palmitem intorqueat. Deinde ita alliget & præcipitet. Nam & post eum locum quem intorseris: lætam ma/
teriam citauit: & præcipitata minus uinum in se trahet: quamuis fructu ex uberet. Præcipitem uero plus anno pati non oportet. Alterum est Genus palmitis: quod de nouello nascitur: & in tenero alligatum dependet. Mate riam uocamus: ea & fructum & noua flagella bene procreat. Et iam si ex uno capite duæ uirgæ summittantur: tamen utraque materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat: supra docui. Focaneus est: qui inter duo brachia uelut ĩ furca de medio nascitur. Eum colem deterrimum esse com/
peri: q neque fructum ferat: & utraque brachia inter quae natus est: atte/
nuet: itaque tollendus est. Plerique uitem ualidam & luxuriosam falso cre/
diderunt feraciorem fieri: si multis palmitibus submissis onerretur. Nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat: & cum se multa fronde cooperit: peius defloret: Nebulasque & rores diutius continet: Omnemque Viam perdit. Validam ergo uitem in ramos deducere Censeo: & Traductibus

dispergere atq; durare: certosq; uinearios coles præcipitare: et si minus luxuriabitur: solutas materias relinquere: ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut densum arbustum commendabili fructu & decore est: sic ubi uetustate rarescit: parit & inutile & inuenustum est. Quod ne fiat diligentis patrisfamilias est: primam quamque arborem senio defectam tollere: ut in eius locum nouellam restituere uitem queat: nec eam uiuiradice frequentare: ea & si sit facultas: sed quod est longe melius ex proxio ppagare. Cuius utriusq; ratio consimilis est. Atq; hæc de italico arbusto satis præcepimus.

¶DE Arbusto gallico. Caput. v.

EST alterum genus arbusti gallici: quod uocatur rumpotinum. Id desiderat arborem humilem nec frondosam. Cui rei maxime uidetur idonea populus. Ea est arbor cerro similis: quinetiam cornus & carpinus & ornus: nonnunq; & salix a plerisq; in hoc ipsum disponitur. Sed salix nisi ĩ aquosis locis: ubi aliæ arbores difficiliter comprehendunt: ponēda non est: quia uini saporem infestat. Post etiam ulmus sic disponitur: ut adhuc tenera decacuminetur: ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam fere ita constitutum supra animaduerti: ut ad octo pedes locis siccis & cliuosis: ad duodecim locis planis & uliginosis tabulata disponantur. Plerunque autem ea arbor in tres ramos diuiditur: quibus singulis ab utraque parte complura brachia committuntur: tum omnes pene uirgæ ne umbrent eo tempore: quo uitis putatur: adraduntur. Arboribus ronpotinis frumentum non inseritur. In utranque partem uigĩti pedum spatia interueniunt. At si segetibus indulgetur: in alterā partē quadragĩta pedes in alteram uiginti relinquuntur. Cætera simili ratione: atq; in arbusto italico administrantur: ut uites longis scrobibus deponantur: ut eadem diligentia curetur: atque in ramis deducatur: ut non noui traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis cōmittantur: & ueteres decidantur. Si tradux ducem non contingit: media uirga inter eas deligetur. Cū deĩde fructus pondere urgebit: subiectis adminiculis sustineatur. Hoc autem genus arbusti cæteræq; omnes arbores quāto altius arāt & circūfodiunt maiore fructu exuberāt: quod an expediat p̄rifamilias facere: dictu docet.

¶DE Generibus olearum. Caput. vi.

OMnis tamen arboris cultus simplicior q̃; uinearum est: longeq; ex omnibus stirpibus minorem impensam desiderat olea: quæ prima omnium arborum est: nam quamuis non continuis annis sed fere altero quoque fructum afferat: eximia tamen eius ratio est: ꝙ leui cultu sustinetur: & cum se non induit: uix ullam impensam poscit: Sed & siquam recipit: subinde fructus multiplicat. Neglecta compluribus annis non ut uinea deficit: eoq; ipso tempore aliquid interim patrifamilias præstat: & cum adhibita cultura est: uno anno emendetur. Quarum etiam nos in

hoc genere arboris diligēter praecipere cenſuimus. Olearū ſicut uitiū plu/
ra genera eſſe arbitror: ſed ī meam noticiam decē modo peruenerūt. Pau
ſia: algiana: liciniana: ſergia: neuia: culminia: orchos: regiona: circites:
murtea. Ex quibus bacca iucūdiſſima ē pauſia: ſpecioſiſſima ē regia etiam
uirga quæ potius eſcæ ꝙ oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleū ſaporis egre
gii: dum uiride eſt nam rumpitur. Orches quoq; & radius melius ad eſcā
ꝙ in liquorem ſtringitur. Oleum optimum licinia dat: plurimum ſergia.
Omniſq; olea & maior fere ad eſcam: minor oleo eſt aptior. Nulla ex his
generibus aut perferuidum: aut gelidum ſtatum cæli patitur. Itaque æſti/
uoſis locis ſeptētrionali colle: frigidis meridiano gaudet. Sed neque dep/
ſſa loca neque ardua: magiſq; modicos cliuos amat: quales in italia ſabi/
norum uel tota prouincia bætica uidemus. Hanc arborem plerique exiſti/
mant ultra ſexageſimum a mari aut non uiuere: aut non eſſe feracem. Sed
in quibuſdam locis recte ualet. Optime uapores ſuſtinet pauſia: frigus ſer/
gia. Aptiſſimum genus terræ eſt oleis: cu iglarea ſubeſt: ſi ſuperpoſita cre/
ta ſabulo admixta eſt. Non minus probabile eſt ſolum: ubi pinguis ſabulo
eſt. Sed & denſior terra: ſi uiuida & læta eſt: commode recipit hanc arbo/
rem. Creta ex toto repudianda eſt: magis etiam ſcaturiginoſa: & in qua ſē
per uligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam ager ſabulo macer & nuda Glarea.
Nam & ſi non emoritur in eiuſmodi ſolo: nunꝙ tamen conualeſcit. Poteſt
tamen in agro frumentario ſeri: uel ubi arbuſtus aut ilex ſteterant. Nam
quercus etiam exciſas radices noxias oliueto relinquit: quarum uirus ene/
cat oleam. Hæc in uniuerſum de toto genere huius arboris habui uobis
dicere. Nūc p partis culturā eius exequar.

¶ DE Seminariis oliuarum faciendis. Caput. vii.

SEminarium oliueto præparetur cælo libero modo modice Valido
& ſuccoſo: neque denſo neque ſoluto ſolo: potius tamen reſoluto
Id genus terræ fere nigræ eſt: quam cum in tres pedes paſtinaueris & alta
foſſa circumdederis: ne aditus pecori detur. Infracturi ramos nouellos p/
ceros & nitidos: quos comprehenſos manus poſſit circumuenire: hoc eſt
manubrii craſſitudinem feraciſſimos arboribus adimito: & ꝙ recentiſſimo
taleas recidito: ita ut ne corticem aut ullam aliam partem: quam ſerra præ
ciderit: Lædas. Hoc autem facile contingit: ſi prius uaria feceris: & eam
partem ſupra quam ramum ſecaturus es fœno aut ſtramentis texeris: Vt
molliter & ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitæ ſecentur. Taleæ inde ſex/
quipedales terra praecidantur: atque illae plagae utraque parte falce leuē/
tur: & rubrica notentur: ut ſic quemadmodum arbore ſteterat ramus: ita
pars recte & cacumine caelum ſpectans deponatur. Nā ſi inmerſa mergat̄
difficulter comprehendit: & cum ualidius conualuit: ſterilis in perpetuum
eſt. Sed oportebit palorum capita & imas partes mixto fimo cum cinere

blinire :& ita totos eos immederi: ut putris terra quattuor digitis alte su/
perueniat. Sed binis inducibus ex utraque parte humātur. Hi sunt de
qualibet arbore breui spatio iuxta eas positi: & inter se uinculo connexi:
ut facile singuli deiciantur. Hoc facere utile est propter fossorum ignorā/
tiam : ut cum bidentibus aut sarculis seminarium colere institueris : de/
positæ taleæ nō lædantur. Quidam melius existimant: oculis excolere:
corde simili ratione disponere. Sed utrunque debet post uernum æqui/
noctium fieri:& q̄ frequentissime seminarium primo anno sarriri: postero
& sequentibus cum iam radiculæ seminum conualuerint : rastris excoli.
Sed biennio a putatione abstineri: tertio anno singulis seminibus binos
ramulos relīqui: et frequenter sarriri seminarium conuenit. Quarto anno
ex duobus ramis infirmior amputandus est : sic exultæ quinquēni ar/
busculæ habiles translationi sunt. Plantæ autem in oliueto disponuntur
optime siccis et uliginosis agris per auctunnum : lætis & humidis uerno
tempore paulo antequam germinent. Atque ipsis scrobes quaternum pe/
dum præparantur anno ante. Si uel tempus non largitur: priusquam de/
ponantur arbores : stramentis incendantur scrobes: ut eos ignis putres
faciat: quos sol et pruina facere debuerit. Spatium uitis me deberi pingui
et frumentario solo sexagenum pedum in alteram partem : atque in alte/
ram quadragenum: macro nec idoneo segetibus quidem et uicenū pedū.
Sed in fauonium dirigi ordines conuenit: ut æstiuo proflatu refrigeret.
Ipsæ autem arbusculæ hoc modo possunt transferri: antequam plantarias
arbusculas effodias solo: rubrica notato partem eius : quæ meridiem spe/
ctet : ut eodem modo quo in seminario erat: deponatur. Deinde ut arbus/
culæ spatium pedale in circuitu relinquatur : atque ita cum suo cespite
planta eruatur. Qui cespes in eximendo ne soluatur : modicos sur/
culos uirgarum inter se connexos facere oportet: eosque pila quæ exi/
muntur applicare : & uiminibus ita innectere: ut constrictæ terræ uelut
inclusa teneatur. Tum subruta parte una leuiter pilam commouere: & sup/
positis uirgis alligare: atque plantam transferre. Quæ antequā deponat:
oportebit solum scrobis copia fodere bidentibus : deinde terram aratro
subactam: si tamen pinguior erit: summa humus mittere: & ita seminibus
substernere: & sic confectis scrobibus aqua omnis haurienda est : nusquā
dimittantur arbores. Deīde īgerēdi minuti lapides: & glarea mixta pingui
solo depositisq̄ semib⁹ latera scrobis circūcidēda: & aliqd stercoris īter/
ponēdū. Quod si cum sua terra planta non conuenit: tamen optimum est
omni fronde priuare truncum: atq̄ leuatis plagis acinoq̄ & cinere obru/
tis scrobe uel sulco deponere truncos. Gratus autem magis est : qui bra/
chii crassitudinem habet. Poterit etiam longe maioris incrementi & ro/
bustioris transferri: quem ita conuenit poni ut si non periculum a pecore

habeat: exiguus admodum supra scrobem emineat: laetus enim frondet. Si tamen incursus pecoris aliter uitari non poterit: celsior truncus cōsti/tuetur: ut sit innoxius ab iniuria pecorum. Atque etiam rigandae sunt plā/tæ: cum siccitates incesserunt: nec non post biennium ferro tangendæ. Ac primo surculari debent: ita ut simplex stilus altitudinē maximi scrobis ex/cedat. Deinde arando coxam bos aliamque partem corporis offendat. Optimum est etiam constitutas plantas circumuenire. Gaudeas deinde cō/stitutum iam & maturum oliuetum in duas partes diuidi: quæ alternis fru/ctu induantur. Neque enim olea continuo biennio deberat. Quom subie/ctus ager consitus non est: arbori coliculum agit: cum seminibus repletur fructum affert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus alte cir/cumfodiri. Nam post solstitium cum terra æstibus hiat: curandum est ne per rimas sol ad radicem arborum penetret. Post æquinoctium auctunna/le ita sunt arbores ablaqueandæ: ut a superiore parte si olea incliuoso est: incilia excitentur: quæ ad codicem deducant. Omnis deīde soboles: quæ ex uno stirpe nata est: quotannis extirpanda est. Ac tertio quoque fimo uſ pabulandæ sunt oleæ. Atque ead em ratione stercorabitur oliuetum: qua in secundo libro proposui: tamen segetibus prospicietur. Ac si ipsis tan/tummodo arboribus satis seruaueris: singulis stercoris caprini sex libræ stercoris sicci modii singuli uel amurcæ in singulis. Conditum stercus au/tunno debet iniici: utpermixtum hyemi radices oleæ ca efaciat. Amurca ualentibus infundenda est: nam eius per hyemem si uermes atque Alia suberunt animalia: hoc medicamento necantur. Plerunque etiam locis sic/cis & humidis arbores musco infestantur: quem nisi ferramento resecue/ris: nec fructum nec lætam frondem olea inducet. Quinetiam compluri/bus interpositis annis oliuetum putandum est. Nam ueteris prouerbii me/minisse conuenit. Eum qui aret oliuetum ro lgre fructum: qui stercoret ex orare: qui cædat cogere. Quod tamen satis erit octauo anno fecisse: Ne fructuarii rami subinde amputentur. Solent etiam quamuis lætæ arbores fructum non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit: atque ita in fo/ramen uiridem taleam oleastri dimitti: sic uelut inita arbor fœcundo se/mine fertilior extet. Sed sine ablaqueatione adiuuanda est Amurca insul/sa cū suilla uel nostra Vrina uetere. cui⁹ uni⁹ ꝙ modus seruatur. Nam ma/ximæ arbori ni tantumdem aquæ misceat̃: una abūde erit. Solent etiā ui tio soli fructum oleae Necare. Cui rei sic medebimur. Altis Giris abla/queamus eas: Deinde calcis pro magnitudine Arboris plus minusue cir/circundabimus. Sed minima Arbor modicum postulat. Hoc remedio Si nihil fuerit effectū: ad praesidiū insitionis confugiendū erit. Quemadmo dum Autem olea inserenda sit: postmodum Dicemus. Nonnunquam Etiam in Olea Vnus Ramus caeteris Aliquanto est Laetior: quem

nisi reciderisꝫtota arbor contristabitꝛ. Ac de oliuetis hactenus dixisse satis est. Superest pomiferarũ arborũ: cui rei deinceps præcepta dabim⁹.

DE Arboribus pomiferis. Caput.viii.

Modum pomarii: priusq̃ semẽ seras: circumuenire maceriis uel fossa præcipio: Vel sæpe non solum pecori: sed homini transitum negare: cum si sæpius cacumina manu detracta: aut a pecoribus prærosa sunt: in perpetuum seminarium crementum capere nequeunt. Generatim autem disponere arbores utile est: maxime ne etiam imbecilla a ualentiore prematur: quia nec uiribus nec magnitudine par est: impari que spatio temporis adolescit. Terra: quæ uitibus apta est: arboribus est utilis. Ante annum: q̃ seminare uoles: scrobem fodies: ita sole pluuiaue macerabitur: & quod positum est: cito comprehẽdet. At si eodem ãno & scrobem & arbores serere uoles: minime ante duos menses fodito scrobes: postea stramentis incẽsis calefacito. Quos si latiores p[r]ætioresq̃ feceris: lætiores uberioresq̃ fructus percipies. Sed scrobis clibano similis sit: imus summo patentior: ut laxius radices uagentur: ac minus frigoris hieme minusq̃ æstate uaporis per angustum os penetret: etiam cliuosis locis terra: quæ in eum congesta est: pluuiis non abluatur. Arbores raris interualis serito: ut cum creuerint spatium habeant: quo ramos extendant. Nam si spisse posueris. nec infra serere quid poteris: nec ipsæ fructuosæ erunt: nisi interuaseris. Itaq̃ inter ordĩem quadragenos pedes minimumq̃ tricenos relinquere conuenit. Semina lege crassa non minus: q̃ manubrium bidentis: recta leuia procera sine ulceribus integro libro: ea bene & celeriter comprehendent. Si ex ueteribus ramis sumes de iis: qui quot annis bonos & uberes fructus afferunt: ac illos magis qui sunt contra solem: q̃ qui ramis aut plantis conentur. Sed anteq̃ arbusculas transferas: notabis uentos: quibus ãtea erunt constitutæ: postea manus admoueto: ut pecliuo & sicco in humidum agrum transferas. Trifurcam maxĩe ponito. Ea extent minime tribus pedibus. Si eodem scrobe duas aut tres arbusculas uoles constituere: curato ne inter se constringãt: aut uermibus interibunt. Depone dextra sinistraq̃ usq̃ in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachii crassitudinis demittito: ita ut supra terram paulum extent: per quos æstate paruo labore aquam radicibus sumministra. Arbores ac semĩa cum radicibus auctũno serito: ho c est circa idus octobr. Vere antequam germinent arbores deponito. Ac ne tinea molesta sit seminibus ficulneis: in imum scrobem lentisci taleam inuerso cacumine dimittito. Ficũ frigoribus ne serito. Loca aprica calculosa glareosa interdũ & saxea amat. Eiusmodi arbor cito conualescit: si scrobes amplos patentesq̃ feceris. Ficorum genera: & si sapore atque hitu distant: uno modo id est pro differentia agri seruntur. Locis frigidis auctumni temporibus &

De satione et insitione arboru.

aquosis praecoques ponito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis cali/
dis hyberna serito. Aut si uoles ficum quamuis non natura seram facere:
tum grossulos priorem fructum decutito: iterum alterum edet: quem in
hyeme differt. Nonnunquam etiam: quom frondere cœperunt Arbores:
cacumina fici ferro summa prodest amputare: sic firmiores arbores & fera
ciores sunt. Ac semper conueniet: simulatque folia agere cœperint ficus:
rubricam amurca diluere: & cum stercore humano ad radicem infundere.
Ea res efficit uberiorem fructum: & partum fici pleniorem & meliorem.
Serendæ sunt autem præcipue liuianæ: africanæ: chalcidicæ: sulcæ: lydi/
aes: calistrutiæ: topiæ: rhodiæ: libycæ: hybernæ: omnes etiam biferæ: &
triferæ flosculi. Nucem græcam serito circa Kal. febr: quæ prima gemma
sit. Agrum durum calidum siccum desiderat. Nam in locis diuersis nucē
si deposueris: plerunq; putrescit. Anteq; nucem deponas: in aqua mulsa:
nec minus dulci macerato. Ita iucundioris saporis fructum cum adoleue/
rit: præbebit: & interim melius atq; celerius frondebit. Ternas nuces ī tri
gonum statuito: ut nux genimine palmo absit: & anceps ad fauonium spe/
ctet. Omnis autem nux unam radicem mittit: & simplici stolone prorepit.
Cum ad scrobis solum radix peruenit: duritia humi coercita recuruatur:
& ex summo dum ramorum ambas radices emittit. Nucem græcam & aue
lanam tarentinam facere hoc modo poteris. In quo scrobe destinaueris nu
ces serere: in eo terram minutam propemodum semipedis ponito: ibiq; se
men ferulae repagito. Cum ferula fuerit enata: eam findito: & in medulla
eius sice putamine nucem græcam aut auelanam abscōdito: & ita adobrui
to: hoc ante Kal. mar. facito: uel etiam inter nonas & idus mart. Eodē tem
pore iuglandem & pineam & castaneam serere oportet. Malū punicū uere
usq; ī Kal. aprilis recte seritur. Quod si acidū aut minus dulcē fructū feret
hoc modo emendabitur. Stercore suillo & humano: urinaq; uetere radices
rigato. Ea res & fertilem arborem reddet: & primis annis fructū uinosum
& post quinquennium dulcem & apyrenum facit. Nos exiguum admodū
laseris uino diluimus: & ita cacumina arboris summa oblenimus: ea res
emendabit acorem malorum. Mala punica ne in arbore uentre medio rū/
pantur: lapides tres: quom seres arborem: ad radicem ipsam collocaueris.
At si iam arborem sitam habueris: scillam secundum radicem arboris seri
to. Alio modo cum iam matura mala fuerint: antequam rumpantur: ramu
los quibus dependent intorqueto: eodem modo seruabuntur incorrupta
etiam toto anno. Pirum auctumno ante brumam serito: ita ut minime Dies
xxv. ad brumam supersint. Quæ ut sit ferax: cum edoleuerit alte eam ab/
laqueato: & iuxta ipsam radicem truncum findito: & fissuram cuneo te/
dae pineae adiicito & ibi: relinquito: deinde absumpta ablaqueatione: ci/
nerem super terram iniicito. Curandum est autem: ut quamgenerosissimis

Nux: Iuglans, pinea, castanea

Malū punicū

Stercoris suilli commoditas

piris pomaria conseramus. Ea sunt crustumina: regia: signia: tarentina quæ syria dicuntur: purpurea: superba: hordeacea: anitana: neuiana: fauoniana: lateritana: dolabelliana: turraniana: uolema: mulsa: præcocia: uenerea. Quædam alia quorum enumeratio nunc longa est. Præterea malorum genera exquirenda maxime scandiana matiana orbiculata sextiana pelusiana amerina syrica melemela cydonia quorum genera tria sūt struthia: chrysomelia: mustea. Quæ omnia non solum uoluptatem: sed ēt salubritatem afferunt. Sorbi quoque et armeniaci atque persici non minima est gratia. Et mala sorba pruna post mediam messem usque ī idus febr̄. serito. Mororum ab idibus febr̄ usque ad æquinoctium satio est. Siliquam græcam: quā quidā κεράτιον uocant: et persicum ante brumam per auctumnum serito. Amygdala si parum ferax erit forata arbore lapidem adiicito: et ita librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generum ramos circa Kalendas martias in hortis subacta et stercorata terra supra puluinos arearum disponere conuenit. Danda opera: ut dum teneros ramulos habēt: ueluti pampinentur: et ad unum stilum primo acino semīa redigantur: et cum auctumnus incesserit antequam frigus cacumina adurat: omnia folia decerpere expedit: et ita crassis arundinibus quæ ab ima parte nodos integros habeat: uelut pileis sic inducere: atque a frigore & gelicidiis teneras adhuc uirgas tueri. Post uigintiquattuor deinde menses siue transferre & disponere in ordinem uoles: siue inserere satis tute utrūque facere poteris. Sed omnis surculus inseri potest: si non est ei cui inserit̄ arbori cortice dissimilis. Si uero etiam similem fructum & eodem tēpore affert: sine scrupulo egregie inseritur.

DE Tribus insitionum generibus. Caput. ix.

TRia genera porro insitionum antiq tradiderunt. Vnum quo resecta & fissa arbor resectos surculos accipit. Alterū quo resecta inter librū & materiam semina admittit: quæ utraque genera ueris temporis sunt. Tertium quō ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit: quam uocant agricolæ emplastrationem: uel ut quidam ioculationem. Hoc genus insitionis æstiuo tempore optime usurpatur: quarum consitionum rationem cum tradiderimus: a nobis repertam quoque docebimus. Omnes arbores simulatque gemmas agere cœperint: luna crescente inserito: oliuam autem circa æquinoctium uernum usque in idus aprilis. Ex qua arbore inserere uoles: & surculos ad insitionem sumes: uideto ut sit tenera & ferax nodisque crebris: & cum primum germinatum ibunt: de ramulis qui solis ortum spectabunt: & integri erunt eos legito crassitudine digiti minimi. surculi sint bifurci uel trifurci. Arborem quam inserere uoles: serra diligenter exsecato ea parte qua maxime nitida et sine cicatrice est. Dabisque operam ne librum lædas. Cum deinde

truncum reciderisːacuto ferramento plagam leuato.Deinde quasi cuneū tenuem ferreum uel ossum inter corticem & materiam demittito digitos tres:sed considerate dimittito:ne laedas aut rumpas corticem.Postea surculos quos inserere uoles falce acuta ex ima parte deradito tantum:quantum cuneus dimissus spatii dabit:atque ita ne medullas neue alterius ptis corticem lædas.Vbi surculos paratos habueris:cuneum uellito : statimq; surculos in ea foramina:quæ cuneo adacto inter corticem & materiam feceris:dimittito.Ea autem fine qua adraseris:surculos sic inserito:ut semi pede uel amplius de arbore extent:supra deinde muscum imponito:& ita ligato ne pluuia dilabatur.Quosdam tamen magis delectat in trunco arboris locum seminibus serra facere:infectasque partes tenui scalpello leuare:atque ita surculos aptare.Si pusillam arborem serere uoles : imam abscidito:ita ut sexquipedem e terra extet.Et cum deinde praecideris:plagam diligenter leuato:& medium truncum acuto scalpello permodice findito:ita ut fissura digitorum trium sit in ea. Deinde cuneū quo diducatur inserito:& surculos ex utraque parte derasos dimittito.Sic ut librum seminis libro arboris æqualem facias.Cum surculos diligenter aptaueris : cuneum eximito:& arborem ut supra dixi alligato.Deinde terram circa arborem adaggerato usque in idipsum insitum.Ea res a uento & calore maxime tuebitur.Nos tertium genus insitionis inuenimus:quod cum sit subtilissimum non omni generi arborum idoneum est:sed fere recipiunt talem insitionem:quæ humidum succosumque & ualidum librum habent sicut ficus.Nam & Lactis plurimum mittit:& corticem robustum habet. Optime itaque inseritur caprifici ramus.Ex Arbore de qua inserere uoles nouellos & Nitidos ramos eligito.In iis deinde seruato gemmam: quæ bene apparebit certamque spem germinis habebit.Eam duobus digitis quadratis circumsignato:ut gemma media sit:& ita acuto scalpello circumcide diligenter ne gemmam lædas.Delibrato item alteram arborem quam ēplastraturus es.Nitidū ramum eligito:& eiusdem spatii corticem circūcidito:& materiam delibrato. Deinde in eam partem quam nudaueris : præparatum emplastrum aptato:ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. Vbi ita hæc feceris circa gemmam bene alligato:cauetoq; ne lædas ipsū germen.Deinde commissuras & uincula luto oblinito spatio relicto:ut gēma libera uinculo non urgeatur.Arboris autem insitæ sobolem & ramos superiores præcidito:ne quid sit quod possit occari:aut ne cui magis q̄ insito seruiat.Post.xxi.diem soluito emplastrum. Et hoc genere optime etiam inseritur olea.Quartum illud genus insitionis iam docuimus : cum de uitibus disputauimus.Itaq; superuacuum est hoc loco repetere traditā rationem terebrationis.Sed cum antiqui denegauerint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri:& ex illa difinitione qua nos ante

paulo usi sumus: ueluti quãdam legem sanxerunt eos tantum surculos posse coalescere: qui sint cortice ac libro & fructu consimiles his arboribus: quibus inseruntur: existimabimus errorẽ huius opinionis discutiendum: tradendamque posteris rationem: qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri. Quod ne longiore exordio legentem fatigem⁊ unũ exemplum subiiciem⁊: quo possit omne gen⁊ surculi õnibus arborib⁊ inseri. Scrobem quoquouersus pedes quattuor ab arbore oliuæ tam longe fodit: ut extremi rami oleæ possint eam contingere. In scrobem deĩde fici arbusculam deponito: diligentiamque adhibeto: ut robusta & nitida fiat. Post biennium cum iam satis amplum incrementum ceperit: ramum oliuæ: qui uidetur nitidissimus: deflecte: & ad crus arboris ficulneæ religa: atque ita amputatis cæteris ramulis ea tantum cacumina quæ inserere uoles relinque. Tum arborem fici detrunca: plagamque leua: & mediam cuneo finde. Cacumina deinde oliuæ sicuti matri cohærent utraque parte abrade: & ita fissuræ fici insere: cuneumq; exime: & diligẽter colliga nequa ui reuellatur. Sic interposito triennio conualescet ficus cum olea: & tuꝫ demum quarto anno cum bene coierit: uelut propagines ramulos oliuæ a matre resecabis. Hoc modo omne genus in arborẽ ĩseres. Ac priusquam finem libri faciamus: cum fere species surculorum omnes persequimur: priores libros de cythiso ĩcipere paruũ ac tẽpestiuũ fuit. Nũc arboris p̃cipiẽtes opportune eius meminerimus.

Omne genus surculi omnibus arboribus inseri sup[er] vide li. 5. ca. 27

DE Cythiso. Caput. x.

Cythisum sup[er] li. 5. ca. 28

CYthisum in agro esse q̃plurimum maxime refert: quod gallinis: apibus capris bub⁊ quoque & omni generi pecudum utilissimus est: qꝫ ex eo cito pinguescit: & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiã octo mẽsibus uiridi eo pabulo uti: & postea arido possit. Propterea ĩ quolibet agro quamuis macerrimo celeriter comprehendit. Omnem iniuriam sine noxa patitur. Mulieres quidem si lactis inopia premuntur: cythisum aridum in aquam macerari oportet: & cum tota nocte permaduerit: postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino: atque ita potandũ dare. Sic & ipsæ ualebunt: & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel auctumno circa idus octobr̃ uel uere fieri potest. Cum terram bene subegeris: areolas facito: ibique uelut ocymi semen cythisi auctumno serito. Plantas deinde uere disponito: ita ut ĩter se quoquouersus quattuor pedum spatia distent. Si semen nõ habueris: cacumĩa ima cythisorum deponito: stercoratam terram circa aggerato: si pluuia non ingesserit rigato quindecim proximis diebus. Simulatque nouã frõdem agere cœperit: sarrito: & post triennium deinde cædito: & pecori p̃beto. Equo abũde est uiridis pondo. xii. bubus pondo uicena: cæterisque pecoribus pro portione uiriũ. Potest etiã ante septembrẽ satis commode

seri: cum facile comprehendit & iniuriam sustinet. Aridum si dabis: parcius praebeto: quoniam uires maiores habet: priusq; aqua macerato: & exemptam paleis permisceto. Cythisum cum aridum facere uoles: circa mensem septembrem: ubi semen eius grandescere incipiet: caedito: paucisq; horis dum flaccescat in sole habeto. Deinde in umbra exsiccato: & ita condito. Hactenus de arboribus praecepisse abunde est: redditurо pecoris curam & media sequenti uolumine.

Cythisi semina.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELAE REI RVSTICAE LIBER SEPTIMVS. PRAEFATIO.

SCIO QVOSDAM PVBLI SILVINE prudentis agricolas decoris abnuisse curã: gregariorumq; pastorum uelut inimicam pfessionis suae disciplinam constantissime repudiasse. Neq; inficior aliqua ideo ratione fecisse: quasi sit agricolae contrarium pastoris propositum: cũ ille q̃maxime subacto & puro solo gaudeat hic nouali graminosoq;: ille fructum e terra speret: hic e pecore. Ideoque arator abominetur. At contra pastor optet herbarum prouentum. Sed in iis tam discordantibus uotis est tamen quaedam societas atque coniunctio: quom & pabulum e fundo plerunque domesticis pecudibus magis q̃ alienis depascere ex usu sit. Copiosa stercoratione: quae contingit e gregibus: terrestres fructus exuberant. Nec tamen ulla regio est: in qua modo frumenta gignantur: quae non ut ouium ita armentorum adiumento iuuetur: unde etiam iumenta nomen a re traxere q̃ nostrum laborem uel onera subuectando uel arando iuuarent. Itaq; sicut ueteres romani praeceperunt: ipse quoq; censeo tam pecorum q̃ agrorum cultum pernoscere. Nam in rusticatione uel antiquissima est ratio pascendi: eademq; quaestuosissima. Propter quod nomina quoq; pecuniae & peculii tracta uidentur a pecore: quod non solum ueteres possederunt: sed adhuc apud quasdam gentis unum hoc usurpatur diuiciarum genus. Et ne apud nostros quidem colonos alia res superior fuit. M. Cato credidit: qui consulenti quam partem rei rusticae exercendo celeriter locupletari possit respondit: si bene pasceret. Rursusq; interroganti quid deinde faciendo satis uberes fructus praecepturus esset: affirmauit si mediocriter pasceret. Caeterum de tam sapiente uiro piget dicere: quod eum quidam auctores memorant quid nam quaerenti cuidam tertium in agricolatione quaestuosũ esset: asseuerasse: siquis uel male pasceret: cũ praesertim maius dispẽdiũ sequatur inertem & saeuum pastorem: q̃ prudentem diligẽteq; cõpẽdium

Vnde tamen responso dubium non est : quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuberet. Quam ob causam nos hanc quoque partem rei rusticæ Siluine: quanta ualuimus industria: sicuti maiorum præcepta : posteritati mandauimus. Igitur cum sint duo genera quadrupedũ: quorum alterum paramus in consortium operum : sicut bouem mulam equum asinum. Alterum uoluptatis ac reditus & custodiæ causa: ut ouem capellas. Ouem tamen de primo genere dicemus : cuius usus nostri laboris est particeps : nec dubium quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore superare debeat: præsertim & in italia: quæ ab hoc nuncupationem traxisse creditur: quod olim græci tauros italos uocarent. Et in ea urbe cuius mœnibus condendis si mas & fœmina aratro terminũ signauerint uelut petum : quod idem atticis athenis Cereris & Tripthelomi fertur minister: ꝙ inter fulgentissima sydera particeps cæli: ꝙ deinde laboriosissimus adhuc hominis socius in agricultura: cuius tãta fuit apud antiquos ueeratio: ut tam capitale esset bouem necasse: ꝙ̃ ciuem. Ab hoc igitur promissi operis capiamus exordium.

Bos

Triptolemus

Boue occidere capitale

¶DE Bubus parandis: atq; emendis earumq; forma. Caput. I.

Qvæ in emendis bubus sequenda quæq; uitanda sunt : non ex facili dixerim: cum pecudes pro regionis cæliq; statu & habitum corporis & ingenii animi & pili colorem gerunt. Aliæ formæ sũt asiaticis: aliæ gallicis: epiroticis aliæ. Nec tantum diuersitas prouinciarum : sed ipsa quoq; italia partibus suis discrepat. Campania plerunque boues progenerat albos & exiles : laboris tamen & culturæ patrii soli non inhabiles. Vmbria uastos & albos: eademque rubros n ec minus probabiles animis ꝙ̃ corporibus. Etruria & latium cõpactos: sed ad opera fortes. Apẽninus durissimos omnemque difficultatem tolerantis : nec ab aspectu decoros. Quæ cum tam uaria & diuersa sint : tamen quædam quasi communia & certa præcepta in emendis iumentis arator sequi debet. Eaque mago carthaginensis ita prodidit: ut nos deinde memorabimus. Parãdi sunt boues nouelli: quadrati: grandes membris: cornibus proceris ac nigrantibus & robustis : fronte lata & crispa: hirtis auribus : oculis & labris nigris: naribus resimis patulisque: ceruice longa & torosa: palearibus amplis & pene ad genua promissis: pectore magno: armis uastis: capaci & tanquam implente utero : lateribus porrectis : lumbis latis: dorso recto planoq;: uel ẽt subidente: clunibus rotundis: cruribus cõpactis arrectisq;. Sed breuioribus potiusꝙ̃ longis: nec genibus improbis: ungulis magnis: caudis lõgissimis & setosis pilosisq;: corpore denso breuiq;: colore rubeo uel fusco: tactu corporis mollissimo.

Boues parandi et earum forma

¶DE Bubus domandis. Caput. II.

Talis notæ uitulos oportet (cum adhuc teneri sũt) consuescere manu

tractari: ad præsepia religari: ut exiguus in domitura labor eorum: & minus sit periculi. Verum neque ante tertium: neque post quintum annum iuuencos domari placet: cum illa ætas adhuc tenera est: hæc iam prædura. Eos autem qui de grege feri comprehenduntur: sic subigi conuenit. Primum omnium spatiosum stabulum præparetur: ubi domitor facile uersari: & unde egredi sine periculo possit. Ante stabulum nullæ angustiæ sint: sed aut campus aut uia late patens: ut cum producentur iuuenci: liberum habeant excursum: ne pauidi aut arboribus aut abiacenti cuilibet rei se implicent: noxamque capiant. In stabulo sint ampla præsepia: superq; transuersi asseres in modum iugorum a terra septem pedibus elati confingantur: ad quos religari possint iuuenci. Diem deinde quo domituram auspiceris: bonum a tempestatibus & religionibus matutinum eligito. Cana binisque funibus cornua iuuencorum ligato. Sed laquei: quibus copulantur: lanatis pellibus inuoluti sint: ne tenera fronte sub cornua lædantur. Cum deinde bucolos comprehenderis: perducito ad stabulum: & ad stipites religato ita: ut exiguum laxamenti habeant: distentque inter se aliquanto spatio: ne in colluctatione alter alteri noceat. Si nimis asperi erunt patere unum diem noctem que deseuiant. Simulatque iras contulerint: manu producantur: ita ut & a tergo complures qui sequuntur: retinaculis eos contineant: & unus cum claua salignea procedẽs modicis ictibus subinde impetus eorum coerceat. Sin antem placidi & quieti boues erunt: uel eodem die quo alligaueris: ante uesperam licebit producere: & docere p mille passus composite ac sine pauore ambulare. Cum domum produxeris arte ad stipites religato: ita ne capite moueri possint. Tum demum ad alligatos boues neque a posteriore parte neque a latere: sed aduersus placide & cum quadam uocis adulatione uenito: ut accedentem Consuescant aspicere. Deinde nares perfricato: ut hominem discant odorari. Mox etiaꝫ conueit tota tergora & cractare & respergere mero: quo familiariores Bubulco fiant. Ventri quoque & sub fœmina manum subiicere: ne ad eiusmodi tactum postmodum pauescant: & ut rediuiui qui plerunque fœminibus inhærent: eximantur. Itaque cum sint: a latere domitor stare debet: ne calce contingi possit. Post hæc deductis malis: reducito linguam totumque eius palatum sale defricato: libralesq; offas in præsulsæ adipis in singula dimittito: ac uini singulos sextarios per cornu faucibus infundito. Nam per hæc blandimenta triduo fere mansuescunt: iugumq; quarto die accipiunt: cui ramus illigatus temonis uice trahitur. Interdum & pondus aliqꝫ iniungitur: ut maiore nixu laboris exploretur patientia. Post eiusmodi experimenta uacuo plostro subiungendi: & paulatĩ lõgius cũ oneribus producendi sũt Sic perdomiti mox aratrũ instituãt: sed in subacto agro ne statim

difficultatem operis reformident: neue adhuc tenere colla dura ꝓscissiōe terræ tundant. Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem instituat primo præcepi uolumine. Curandum ne in domitura bos calce aut cornu quenꝗ contingat. Nam nisi haec cauentur: nunꝗ eiusmodi uitia quamuis subacta eximi poterunt. Verum ista sic agenda praecipimus: siue ramum pecus non oderit. Ideoꝗ expeditior et tutior ratio domandi est: quam nos in nostris agris sequimur. Nam ubi plaustro aut aratro iuuencum consuescimus: ex domitis bubus ualentissimum eundemꝗ placidissimum cum indomito iniungimus: qui procurentem retrahat: et cunctantem producat. Si uero non pigeat iugum fabricare: quo tres iungantur: hac machinatione consequemur: ut etiam contumaces boues grauissima opera non recusent. Nam ubi piger iuuencus medius inter duos ueteranos iungitur: aratroꝗ iiuncto terra molli cogitur: nulla est impiū respuendi facultas. Siue enim efferatus prosilit: duorum arbitrio inhibetur: seu consistit: duobus gradientibus etiam obsequitur: seu conatur decumbere: a ualentioribus subleuatus trahitur. Propter quæ undiꝗ necessitate contumaciam deponit: et ad patientiam laboris paucissimis uerberibus perducitur. Est etiam post domituram mollioris generis bos: qui decunbit in sulco. Eum nō seuitia: sed ratione censeo emendandum. Nam qui stimulis aut ignibus aliisꝗ tormentis id uitium eximi melius iudicant: ueræ ratiōis ignari sunt: quoniam peruicax contumatia plerunꝗ sæuientem fatigat. Propter quod utilius est circa corporis uexationem fame potius & siti cubitorem bouem emendare. Nam eum uehementius afficiunt naturalia desideria ꝗ plagæ. Itaꝗ si bos decubuit: utilissimum est sic pedes eius uinculis obligari: ne aut insistere aut progredi & per hoc pasci possit. Quo facto inedia & siti compulsus deponit ignauiam: quæ & amarissima est in pecore uernaculo. Longeque omnis bos indigena melior est: ꝗ peregrinus. Nam neque aquæ nec pabuli nec cæli mutatione tentatur: neque infestatur cōditiōe regionis: sicut ille q ex planis & campestribus locis: in montana & aspera perductus est: uel ex montanis in campestria. Itaque etiam cum cogimur ex longinquo boues arcessere: curandū ē: ut in simili patriis locis traducatur. Item custodiendum est: ne in corporatione uel statura uel uiribus impar cum ualentiore iungatur. Nam utraque res inferiori celeriter affert exitium. Mores huius pecudis probabiles habentur: qui sunt ꝓpriores placidis ꝗ concitatis. Sed nō iertes q sūt uerētes plagarum & acclamationū: sed fiducia uirium nec auditu nec uisu pauidi nec ad īgrediēda flumīa aut pōtis formidolosi: multi cibi edaces: uerum in eo conficiendo luti: nam hi melius concoquunt. Ideoque robora corporum citra matiem conseruant qui ex commodo: quam qui festinanter mandunt. Sed tam uitium

est bubulci pinguem q̄ exilem bouem reddere. Habilis eni & modica cor/
poratura pecoris operarii debet esse: neruisque & musculis robusta Non
adipibus obesa: ut nec sui tergoris mole nec labore operis degrauetur. Cū
quae sequenda sunt in emendis domandisq; bubus tradidimus: tutelā eo/
rum praecipiamus.

DE Boum cura: & cibariis. Caput. iii.

b Oues calore sub diuo: frigoribus intra tectum manere oportet.
Itaque hyberna stabulatio eorum præparanda sunt stramenta:
quæ mense augusto intra dies triginta sublatæ messis præcisa in aceruū
extrui debent. Horum desectio tum pecori tum agro est utilis. Liberantur
arua sentibus: qui æstiuo tempore per caniculæ ortum recisi: plerunque
radicitus intereunt: & stramentis pecoris subiecti plurimum stercoris ef/
ficiunt. Hæc cum ita curauerimus: tum & omne genus pabuli præparabi
mus: dabimusque operam: ne penuria cibi macrescat pec⁹. Boues aūt recte
pascendi non una ratio est. Nam si ubertas regionis uiride pabulum sum/
ministrat: nemo dubitat: quin id genus cibi cæteris præponendum sit.
quod tamen in riguis aut rosidis locis non contingit. Itaque in iis ipsis uel
maximum commodum est: quod sufficit una opera duobus iugis: quæ eo/
dem die alterna temporum uice uel arant uel pascuntur. Siccioribus Agris
ad præsepia boues alendi sunt: quibus pro conditione Regionum Cibi
præbentur. Eosque nemo dubitat: quin optimi sint uitia in fascem Ligata
& cicercula: itemque pratense fœnum. Minus commode tuemur armen/
tum paleis: quæ ubique & quibusdam regionibus solæ praesidio sunt: &
probantur maxime ex milio tum ex ordeo: mox etiam ex tritico. Sed iumē
tis iuxta operam reddentibus: Ordeum praeter has praebetur. Bubus au/
tem pro temporibus anni pabulo dispensantur. Ianuario mense fresi & a/
qua macerati erui quaternos sextarios mixtos paleis dare conuenit: uel lu
pini macerati modios: uel cicerculae maceratae semodios: & super haec
affatim paleas: licet autem sit leguminum inopia & eluta & siccata uinatia:
quae eximuntur cum paleis miscere. Nec dubium: quin ea Longe melius
cum suis folliculis anteq̄ eluantur praeberi possint. Nam & cibi & uini ui/
res habent: nitidumque & hilare & corpulentum pecus faciunt. Si grano
abstinemus frondis aridae corbis pabulatoribus modiorum uiginti suffi/
cit: uel fœni pondo. triginta uel si non modo iuris laurea & Lignea quae
frondes & his si Regionis permittat glans adiicitur: quae nisi ad satieta/
tem datur: scabiem parit. Potest etiam si prouentus Vilitatem facit: se/
modius fabae fresae praeberi: Mense Februario plerunque eadem cibaria
sunt. Martio & Aprili debet ad fœni pondus adiici: quia terra proscindi/
tur. Sat erit autem pondo quadragena sigulis dari. Ab idibus tamē mēsis

aprilis usq; in idus iunias uiride pabulum recte secatur. Potest enim in Kalen. iulias frigoribus locis idem praestari. A quo tempore in Kalendas. nouenbris tota aestate & deinde auctumno satientur fronde: quae tamen non ante est utilis: q; maturuerit uel imbribus uel assiduis roribus. Probatur maxime ulmea: post fraxinea: & ab hac populnea. Vltima sunt iliGnea & quernea & laurea: Sed post aestatem necessarie deficientibus caeteris: possunt etiam & folia ficulnea probe dari: si sit ea copia: aut stringere arbores expediat. Iligna tamen uel melior est quernea. Sed eius generis: quod spinas non habet. Nam quod iuniperus respuitur a pecore propter aculeos: nouembri mense ac decembri per sementem quantum appetit bos: tantum praebendum est. Plerunq; tamen sufficiunt singulis modii glandis & paleae ad satietatem datae. Vel lupini macerati modii: Vel erui aqua cõpersi sextarii. vii. permixti paleis: Vel ciserculae similiter cõspersae sextarii. xii. mixti paleis: Vel singuli modii uinaceorum: si iis ut supra dixi largae paleae adiiciantur. Vel si nihil horum est: per se foeni pondo quadraginta.

¶DE Vitiis boum: & medicinis. Caput. iiii.

SEd non proderit cibis satiari pecora: nisi omni adiuuentur diligentia: ut salubri sint corpore: uiresq; conseruent. Quae utraque custodiuntur large dato per triduum medicamento: quod componitur pari pondere tristis cupressiq;: & cum aqua nocte una sub diuo habetur. Idq; quater ãno fieri debet ultimis temporibus ueris aestatis auctumni hyemis. Semper etiam langor & nausea discutitur: si integrum gallinaceum crudũ ouum ieiunis faucibus inseras: ac postero die spicas ulpici uel alii cũ uino conteras: & in naribus infundas. Neq; haec tantum remedia salubritatem faciunt. Multi largo sale miscent pabula. Quidam marrubium dederunt cum oleo & uino: quidam porri fibras: alii grana turis: alii sabinã herbã putaq; uini cum mero diluunt. Eaq; medicamenta potanda praebent. Multi caulibus uitis albae et balbulis albis bubus medentur. Nonnulli pellem serpentis obtritam cum uino miscent. Sed etiam remedio cum dulci uino tritum serpillum: et concisa et in aqua macerata scylla. Quae omnes praedictae potiones trium heminarum singulis diebus per triduum datae: aluum purgant: repulsisque uitiis recreant uires: maxime tamen habetur salutaris amurca: si tantundem aquae misceas: et ea pecus insuescas. Quae protinus dari non potest: sed primo cibi asperguntur. Deinde exigua portione medicatur aqua: mox pari mensura mixta datur ad saturitatem. Nullo autem tempore et minie aestate utilius est boues ĩ cursum concitari. Nã ea res acit aluum meti ut Cauedũ quoq; ẽ ne ad praesepia sua aut gallina perrepat. Nam hoc quod decidit immixtam

pabulo bub' affert necem.

¶ Ubi gregibus pestilentia ingruit: quae remedia adhibẽda. sũt. Ca.v

SVe aegra pestilentia facie ualet: quae cum in gregem incidit: cõfestiꝫ mutandus est caeli status: & in pluris partes distributo pecore lõgin quae regiones petendae sunt: atqꝫ ita segregandi a sanis morbidi: ne quis i/teruenint: qui contagione caeteros labefaciat. Itaque cum ablegabuntur: in ea loca perducenda erunt: quibus nullum impascitur pecus: ne Aduentu suo etiam illis tabem afferant. Euincendi sunt autem quanuis pestiferi morbi: & exquisitis remediis propulsandi. Tunc panacis & ereungii radices foeniculi seminibus miscendae: & cum defruti ac moliti tritici farina candentique aqua conspergendae: eoque medicamine saliuandum aegrotum pecus. Tum paribus casiae myrrhaeque & thuris ponderibus: ac tantumdem sanguinis marinae testudinis miscetur potio: cum uini ueteris sextariis tribus & ita per nares infunditur. Sed ipsum medicamentum ponderis sex unciae diuisum: portione aequa per triduum cum uino dedisse sat erit. Praesens remedium etiam cognouimus radiculae: quam pastores consiliginem uocant. Ea marsis montibus plurima nascitur: omniqꝫ pecori maxime est salutaris. Leua manu effoditur ante solis ortum: sic enim lecta maiorem uim credi/tur habere. Usus eius traditur talis: aenea fibula pars auriculae latissima circunscribitur: ita ut manante sanguine tanquam olitae reductum appareat. Hoc & intrinsecus & ex superiore parte auriculae cum factum est: media pars descripti orbiculi eadem fibula transuitur: & facto foramini praedi/cta radicula inseritur. quam cum recens plaga comprehendit: ita continet: ut ea labi non possit. In eam deinde auriculam omnis uis morbi pestilensqꝫ uirus elicitur: donec pars quae fibula circunscripta est: demortua excidit: & minimae partis iactura caput conseruatur. Cornelius Celsus etiam uisci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Haec facienda si gregatim pecora laborant. Illa deiceps si figula.

¶ Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. Caput. vi.

CRuditatis signa sunt crebri ructus: ac uentris sonitus: fastidia cibi: neruorum intentio: hebetes oculi. Propter quae bos neque ruminat neque lingua se deterget. Remedio erunt aquae calidae duo cõgii: & mox triginta brassicae modicae caules cocti: & ex aceto dati. Sed uno die ab/stinendum est alio cibo. Quidam clausum intra tectum continent: ne pasci possit. Tum lentisci oleastrique cacuminum pondo. iiii. & libra mellis una trita permiscent aquae congio: quam noctem unam sub dio habent: atque ita faucibus infundunt. deinde interposita hora macerati erui quattuor li/bras obiiciunt: aliaqꝫ potione prohibent. Hoc per triduum fieri: dum oĩs causa langoris discutiatur. Nam si neglecta cruditas est & inflatio uentris

& inteſtinorum maior dolor ſequitur: qui nec capere cibos ſinit: gemitus exprimit: locoque ſtare non patitur: ſæpe decũbere: & agitare caput: caudamque crebrius agere. Manifeſtum remedium eſt proximam clunib' partem caudæ uinculo uehementer obſtringere: uinique ſextarium cum olei hemina faucibus infundere: atque ita citatum per mille & quingentos paſſus agere. Si dolor permanet: ungulae circumſecare: & uncta manu per anum inſerta fimum extrahere: rurſuſque agere currentē. Si nec hæc profuit res: caprifici aridæ conteruntur: & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina proceſſit: myrti ſilueſtris foliorum duæ libræ deligantur: totidemque ſextarii calidæ aquæ mixti per uas ligneum faucibus infunduntur. Atque ita ſub cauda ſãguis emittitur: qui cum ſatis ꝓfluxit: inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agitur pecus eouſque: dum anhelet. Sunt & ante detractionē ſanguinis illa remedia: tribus heminis uini: tribus pinſiti alii permiſcetur: & poſt eam potionem currere cogitur. Vel ſalis ſextans cum decem cæpis conteritur: & admixto melle decocto collíria immittuntur aluo: atque ita citatus bos agetur.

¶Quo remedio ſedatur dolor uentris & inteſtinorũ pecoris. Ca. vi.

Ventris quoque & inteſtinorum dolor ſedatur uiſu nantium: & maxime anatis: quam ſi comſpexit cui inteſtinum dolet: celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos & equinum genus conſpectu ſuo ſanat. Sed interdum nulla prodeſt medicina. Sequitur mius uitium: quorum ſignum eſt cruenta & mucoſa uẽtris proluuies. Remedio ſunt cupreſſini quindecim coni: totidemque gallæ & uirorum: quæ ponderis uetuſtiſſimus ceſes: quibus in unum tunſis admiſcentur auſteri uini quattuor ſextarii: qui pari menſura ꝑ quatriduũ diſpenſari dantur. Nec deſint lentiſci myrtique & oleaſtri cacumina uiridis: aluos corpus ac uires carpit: operique inutilem reddit. Quæ cum accident: prohibendus erit bos potione per biduum: primoque de cibo abſtinendus. Sed mox cacumina oleaſtri & arundinis: item baccæ lentiſci & myrti dandæ nec poteſtas aquæ niſi quamparciſſime facienda eſt. Sunt qui teneram laurum coloni libram & abrotanum cerati cum pari portione dederit cum aquæ calidæ duobus ſextariis: atque ita faucibus infundant: eademque pabula ut ſupradiximus obiiciant. Quidam uinaceorum duas libras torrefaciũt: & ita conterunt cum totidem uini auſteri: potandumque medicamentum præbent: omnia in humo res ſupradixi: nec minus cacumina prædictarũ arborum obiiciunt. Quod ſi neque uentris creuerit citata proluuies: neque inteſtinorum ac uentris dolor: ciboſque reſpuet: & prægrauato capite ſæpius conſueuit: lachrimaque oculis & pituita nari profluent: uſque ad oſſa frons media uratur: aureſque ferro decidantur. Sed uulnera facta interdum ſaneſcunt: interdũ defricare bubula urina cõuẽit. At ferro

re[s]cissa melius pice & oleo curantur.

¶ DE Vitiosis incrementis linguae. Caput.vii.

SOlent etiam fastidia cibo afferre uitiosa incrementa Linguae: quas ranas ueterinarii uocant. Haec ferro reciduntur: & sale cum alio pariter trito uulnera defricantur: donec lacessita pituita. Tum uino perluitur os: & interposito unius horae spatio uirides herbae uel frondes dantur: dū facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranae fuerint: neque aluus citata: & nihilominus cibos non appetet: proderit alium pinsitum cum oleo per nares infūdere: Vel sale uel cunela defricare fauces: Vel eandem partē alio tunso & halleculla linire. Sed haec his solum fastidium est. Febricitāti boui conuenit abstineri cibo uno die. Postero deinde exiguum sanguinem ieiuno sub cauda mitti: atque interposita modicae magnitudinis. Coctos brassicae coliculos triginta ex oleo & garo saluiati more dimitti: eamque escam per quinque dies ieiuno dari. Praeterea cacumina lentisci aut oleae uel tenerrimam quamque frondem ac pampinos uitis obiici: tum Etiam spongia labra detergeri: & aquam frigidam ter die praeberi potādā. Quae medicina sub tecto fieri debet: nec ante sanitatem bos emitti. Signa febricitantis: manantes lachrimae: grauatum caput: oculi compressi: fluuidum saliuis os: longior & cum quodam impedimento tractus spiritus interdum & cum gemitu.

¶ DE Tussi boum. Caput.viii.

REcens tussis optime saluiato farinae ordeaceae discutitur. Interdum magis prosunt gramina concisa & his admixta fresa faba. Lentes quoque balbulis exemptae & minutae molitae: miscentur aquae calidae Sextarii duo factaque sorbitio per cornu infunditur. Veterem tussim Sanant. duae librae hysopi macerati sextariis aquae tribus. Nam id medicamentu teritur: & cum lentis minutae ut dixi molita sestarii quattuor more saluiati datur: ac postea aqua hysopi per cornu infunditur. Porri etiā succū oleo uel ipsa fibra cum ordeacea farina contrita remedio est. Eiusdem radicis diligenter lotae & cum farre triticeo pinsitae uinoq; datae uetustissimam tussim discutiūt. Facit idem pari mensura eruū sine ualuulis cū torreo ordeo molitū & saluiati more ī fauces dimissū.

¶ Suppurationis remedia. Caput.ix.

SVppuratio melius ferro rescinditur q̄ medicamento expresso. Deinde sinus ipse qui eā cōtinebat: calida bubula urina eluit. atq; linimētis pice liquida & oleo ībutis colligat. Vel si collui ea ps nō potest: lamia cādēte saeuū caprinū aut bubulū īstillatur. Quidam cū uitiosā partē inusserunt: urina uetere eluunt: atq; ita aequis ponderib⁹ īcocta pice liqda cō uetere axūgia linunt.

¶ Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. Caput.x.

SAnguis dimissus in pedes claudicationem affert. Quæ cum accidit: statim ungula inspicitur. Tactus autem feruorem demonstrat. Nec bos uitiatam partem uehementius premi patitur. Sed si sanguis adhuc supra ungulas in cruribus est: fricatione assidua discutitur. Vel cum ea nihil profuit: scarificatione demitur. At si iam in ungulis est: inter duos ungues cultello leuiter aperies. Postea linimenta sale atque aceto imbuta applicantur: ac solea spartea pes induitur: maximeque datur opera ne in aquam pedem mittat: & ut sic pes stabuletur. Hic idem sãguis nisi emissus fuerit: saniem creabit: qui si suppurauerit: tarde percurabitur. Ac primo ferro circũcisus & expurgatus: deinde pãnis & aceto madẽtibus ĩculcatis: mox axungia uetere & seuo hircino pari pondere decoctis ad sanitatem perducitur. Si sanguis in inferiore parte ungulæ est: extrema pars ipsius unguis ad uiuum resecatur: & ita emittitur: ac linimentis perinuolutus spartea munitur. Mediam ungulam ab inferiore parte nõ expedit aperire: nisi eo loco iam suppuratio facta est. Si dolore neruorum claudicat: oleo & sale genua poplitesque & crura explicanda sũt: donec sanetur. Si genua intumuerunt: calido aceto fouenda sunt: & lini semen ut milium detritum consparsumque aqua mulsa imponendum spongia feruenti aqua imbuta & expressa lita æque melle recte genibus applicantur: ac fasceis circũdãť. Quod si tumori subest aliquis humor: fermentum uel farina ordeacea ex passo aut aqua mulsa decocta imponitur. Et cum maturuit suppuratio: rescinditur ferro. Eaque emissa ut supra docuimus linimentis curatur. Possũt etiam (ut Cornelius Celsus præcipit) lilii radix: aut scylla cum sale: uel sanguinalis herba quam polygona græci appellant: uel marubium ferro reclausa sanare. Fere autem omnis dolor corporis si sine uulnere ẽ: recẽs melius fomentis discutitur. Vetus uritur: & supra ustum butyrum uel caprina instillatur adeps.

¶ Ad Scabiem remedia & ad morsum rabiosi canis uel lupi nec non et ad coriaginem. Caput. xi.

SCabies extenuatur trito allio defricto. Eodemque remedio curatur rabiosæ canis uel lupi morsus: qui tamen & ipse imposito uulneri uetere salsamento æque bene sanatur. Et ad scabiẽ p̃sentior alia medicina est: cum culabula & sulphur conteruntur: admixtaque amurca cum oleo aqua aceto incoquuntur. Deinde tepefactis sciffum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candente sole illitum maxime prodest. Vlceri b⁹ gallæ tritæ remedio sunt. Nec minus succus marrubii cũ fuligine. Est & infesta pestis bubulo pecori: coriaginem rustici appellant: cum pellis ita tergori adhæret: ut apprehensa manibus deduci a costis non possit. Ea res non aliter accidit: q̃ si bos aut ex langore aliquo ad maciẽ perductus est: aut sudans in opere faciẽdo refrixit: aut si sub onere pluuia

madefactus est. Quæ cum perniciosa sunt: custodiendum est: ut cum ab opere boues redierint: adhuc æstuantes anhelantesque uino aspergantur & offa adipis faucibus eorum inseratur. Quod si prædictum uitium inhæ/serit: proderit decoquere laurum: & ea calda fouere terga: multoque oleo & uino confestim subigere: ac per omnis partis apprehendere & attrahere pellem. Idq; optime fit sub dio sole feruente. Quidam flocces uino & adi/pe commiscent: eoq; medicamento post fomenta prædicta utuntur.

¶ Ad Exulcerationem pulmonis: & palati tumorem. Caput. xii.

Est etiam illa grauis pernicies: cum pulmones exulcerantur. Inde tus/sis & macies & ad ultimum pthisis inuadit. Quae ne mortem afferāt radix coryli inusta ita: ut supra docuimus: perforatae auriculae inseritur: & porri succus instar heminæ pari olei mensuræ miscetur: & cū uini sesta/rio potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumor palati cibos respuit: crebrumque suspirium facit. & hanc speciem præbet: ut bos lætus pendere uideatur. Ferro palatum sauciare: ut sanguis profluat. Exemptum ualuulis eruum maceratum uiridemque frondem uel aliud molle pabulum dum sanetur præbere. Sin opere collum contunderit: præsentissimum est remedium sanguis de aure emissus. Aut si id factum non erit: herba quæ uocatur habia cum sale trita & imposita. Si ceruix mota & deiecta est: con siderabimus quam partem declinet: & ex diuersa auricula sanguinem de/trahemus. Ea porro uena quæ in aure uidetur esse amplissima: sarmento prius uerberatur. Deinde cum ad ictum intumuit: cultello soluitur. Et po stero die iterum ex eodem loco sanguis emittitur: ac biduo ab opere da/tur uacatio. Tertio deinde Leuis iniungitur Labor: & paulatim ad iusta perducitur.

¶ Ad Tumorem ceruicis. Caput. xiii.

Quod si ceruix in neutram partem deiecta est: media quæ intumuit ex utraque auricula sanguis emittitur: qui cum intra triduum q̄ bos uitium coepit: emissum non est: intumescit collum: neruique tendun/tur: & inde nata duricies iugum non patitur. Tali uitio comperimus autē esse medicamentum ex pice liquida & bubula medulla & hircino Seuo & uetere oleo æquis ponderibus compositum atque incoctum. Hac com/positione sic utendum est: cum disiungitur ab opere in pascua: ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus subiicitur: prædictoque medica/mento defricatur: & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuset: paucis diebus requies ab opere danda est. Tum ceruix aqua frigi/da defricanda & spuma argenti illinienda est. Celsus quidem tumenti cer/uici herbarum: quæ uocatur auia (ut supra dixi) contundi & inponi iubet. Clauorum qui fere ceruicem infestant: minor molesta est. Nam facile ope/rātē lucernā īstillato. Potior tamen ratio est custodiēdi: ne nascāt: neue

colla conspargi oportet. deide cū ad siccū erūt: subinde oleo imbui. Si ta/
lum aut ungulam uomere læserit: picem duram & axungiam cū sulphure
lana succida inuoluta candente ferro supra uulnus inurito. Quod idem
remedium optime facit exempta stirpe. Si forte surculum calcauerit: aut
acuta testa uel lapide ungulam perculerit: quæ tamen si altius uulnerata
est: latius ferro circunciditur: et ita iuritur ut supra præcepi. Deide spar/
tea calceata per triduum suffuso aceto curatur. Item si uomere crus saucia/
rit: marina lactuca quam græci tithymalum uocant: admixto sale iponat
subtrita. Pedes eluuntur calefacta bubula urina. Deinde fasce sarmentorū
incenso cum iam ignis in fauillam recidit: feruentibus cineribus cogitur
insistere: ac pice: liqda cum oleo uel axungia cornua eius linuntur. Mius
tamen claudicabunt armenta: si opere disiuncti multa frigida lauentur
pedes. Et deinde suffragines: coronæ ac discrimen ipsum quo diuisa est
bouis ungula: uetere axungia defricetur.

Ad conuulsos armos: & cornua præfacta. Caput. xiiii.

Sæpe etiam uel grauitate longiore: uel cum in proscindendo: aut du/
riori solo aut obuiæ radici obluctatus conuellit armos. Quod cum
accidit: e prioribus cruribus sanguis mittendus est: si dextrum armum
læsit in sinistrum: si leuum in dextro. Si uehementius utrunque uitiauit:
item in posterioribus cruribus bene soluentur. Præfactis cornibus linteola
sale atque aceto & oleo imbuta superponuntur: ligatisque per triduū eadē
infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida &
cortice pineolo iugata imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem du/
cunt: fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera scatere uermib⁹: q
si mane perfundūtur aqua frigida rigore contracti decidunt. Vel si hac
ratione non possunt eximi: marubium aut porrum conteritur: & admixto
sale imponitur. Id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ul/
ceribus confestim adhibenda sūt linimēta cū pice & oleo uetereq; axūgia.
Et extra uulnera eodem medicamento circūlinenda: ne ifestentur a mus/
cis: quæ ubi ulceribus insederunt: uermes creant.

Ad ictus serpentis: & noxiorum animalium. Caput. xv.

Est etiam mortiferus serpētis ictus: & magnorum animalium noxiū
uirus. Nam & uipera & cecilia sæpe cum in pascua bos improuide
supercubuit: lacessita onere morsum iprimit. Musq; araneus græci σκυ/
ταλην appellāt: q̄uis exiguis dentibus nō exiguā pestē molit. Vene/
na uiperæ depellit super scarificationem ferro capta herba: quam uocant
psona: trita & cū sale iposita. Plus etiā ei⁹dē radix cōtusa ꝑdest. Vel simo/
niamū trifoliū: quod iuenit fragosis locis efficacissimum traditur: odoris
grauis neq; absimilis bitumini: & iccirco græci eā ασφαλτιον appel/
lant: nostri autem ꝑpter figurā uocant acutum trifolium. Nam longis &

hirsutis foliis uiret: caulemq; robustiorem facit q; pratense. Huius herbae succus uino mixtus infunditur faucibus: atq; ipsa folia cum sale trita mala/gmatis incedunt. Vel si hanc herbam uiridem tempus anni negat: semina eius collecta & leuigata cum uino dantur potanda: radicesq; cum suo cau/le tritæ farinæ & sale cōmixtæ ex aqua mulsa scarificationi supponūt. Est & præsens remedium si cōteras fraxini terna cacumina quinq; librar cum totidem uini & duobus sestariis olei: expressumq; succum faucibus infun/das. Itemq; cacumina eiusdē arboris cum sale trita læsæ parti supponas. Ceciliæ morsus tumorem suppurationēq; molit. Idē facit etiā muris ara/nei. Sed illius sanatur noxa fibula ænea si locum læsum compungas: cre/taq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem quam intulit: suo corpore luit. Nam & animal ipsum oleo mersum necat. & cum ītputruit cōterit: coque medicamīe quādoq; morsus muris aranei linit. Vl' si id nō adest: humor/q; ostēdit īiuriā dentiū: cuminū cōteritur: eiq; adiicit exiguū picis liqdæ & axūgiæ ut lētore malagmatis hēat. Id īpositum perniciē cōmouet. Vel si ātēq; tumor discutet: i suppurationē cōuertit: optimum est ignea lami/na cōuersionē resecare: & quicqd uitiosi est inurere: atq; ita liqda pice cu; oleo linire. Solet ēt ipsum animal uiuum creta figulari circumdari. Quæ cum siccata est: collo boum suspēdat. Ea res īnoxium pecus a morsu mu/ris aranei præbet. Oculo; uitia plerumq; melle sanātur. Nam siue ītumue runt aqua mulsa triticeæ farinæ cōspergitur & conponit: siue album ī ocu lo ē: mōtanus sal hispanus uel āmoniacus ul' etiam cappadocis minute tri tum & īmixtum melli uitium extenuat. Facit idem trita sepiæ testa: & per fi stulam ter die oculo inspirata. Facit & radix quā græci uocāt μαγουλας ην: uulgus autē nr̄a cōsuetudine laserpitium appellat. Huius quanto/cūq; ponderi decē ptes salis āmoniaci adiiciuntur: eaq; piter trita oculo similiter īfunduntur: uel eadē radix cōtusa & cum oleo lētisci inuncta ui/tium expurgat. Epihorā supprimit polenta cōspersa mulsa aqua: & i super cilia genasq; īposita: pastinacaeque agrestis semina & succus armoraceae cum melle cōleuata oculorum sedant dolorem. Sed quotienscunque mel aliusue succus remediis adhibetur: circunliniēdus erit oculus pice liquida cum oleo: ne a muscis infestetur. Nā & ad dulcedinē mellis aliorumque medicamentorum non hae solae: sed & apes aduolant.

¶ Remedia ad haustam hirudinem. Caput. xvi.

Magnam etiam perniciē affert hirudo hausta cum aqua. Ea adhaeret faucibus sanguinem ducit. & īcremento suo transitum cibis praeclu dit. Si tā difficili loco est: ut manu detrahi nō possit. fistulam uel arūdinē inserito: & ita calidū oleū īfundito. Nā eo cōtactu animal cōfestī decidit. Potest etiā p fistulā deusticae nucis odor īmitti: qui ubi superponitur igni fumum emittit. Con ceptū nidorem fistula usque ad hirudinē perfertisque

nidor depellet hærentẽ. Si tamẽ uel stomachũ uel ĩtestinum tenet: calido aceto per cornua ĩfuso necaẽ. Has medicinas q̃uis bubus præceperim: posse tamẽ ex his plurima etiã õi maiori pecori cõuenire nihil dubiũ est.

¶ DE Machina facienda qua clausa iumenta curẽt. Ca. xvii.

SEd & machina fabricanda est: qua clausa iumenti bouesq; curentur: ut & propior accessus ad pecudem tutus sit: nec ĩ ipsa curatiõe quadrupes reluctãdo remedia respuet. Est enĩ talis machĩæ forma. Roboreis assibus compingitur solum: quod habet ĩ lõgitudinẽ pedes nouẽ: & ĩ latitudinem pars prior dipodium semissem: pars posterior quattuor pedes. Huic solo septenum pedum stipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur. Ii autem in ipsis quattuor ãgulis affixi sũt: omnesq; transuersis sex themonibus quasi uacerræ ĩter se ligãẽ ita: ut a posteriori pte quæ latior ẽ uelut ĩ caueã quadrupes possit induci: nec exire alia pte ꝓhibẽtib⁹ aduersis assiculis. Primis autem duobus statuminibus imponitur firmum iugum: ad quod iumenta capistrãẽ: uł boũ cornua r̃ligãẽ: ubi possũt etiam numelli fabricari: ut ĩserto capite descẽdẽtib⁹ p foramĩa r̃gulis ceruix teneẽ. Cæteꝝ corp⁹ laq̃atũ & distẽtũ temõib⁹ obligaẽ: immotũq; medentis arbitrio ẽ expositum. Hæc ipsa machina communis erit omniũ maiorum quadrupedum.

¶ DE Tauri forma. Ca. xviii.

QVoniam de bub⁹ satis præcepimus: opportune de tauris uaccisq; dicemus. Tauros maxĩe mẽbris amplissimis: moribus placidis: media ætate ꝓbãdos censeo. Cætera fere omnia eadẽ in his obseruabimus: quæ in bubus eligendis. Neq; enim alio distat bonus taurus a castrato: nisi ꝙ huic torua facies est: uegetior aspectus: breuiora cornua: torosior ceruix: & ita uasta ut sit maxĩa portio corporis: uẽtre paulo substrictiore qui magis rectus & ad ineundas fœminas habilis sit.

¶ DE Forma uaccæ. Caput. xviiii.

VAccæ quoq; ꝓbãtur altissimæ formæ longæq;: maximis uteris: frontibus latissimis: oculis nigris & patẽtissimis: cornibus uenustis & leuibus & nigrãtibus: pilosis auribus: cõpressis malis: palearib⁹ & caudis amplissimis: ungulis modicis & cruribus. Cætera quoq; fere eadem in fœminis quæ & in maribus desiderantur: & præcipue ut sint nouellæ: quoniã cum excesserunt ãnos decẽ fœtibus inutiles sũt. Rursus minores bimis iniri nõ oportet. Si ãte tamẽ cõcepint: ptũ earum remoueri placet ac p triduum ne laborent ubera exprimi: postea mulctra ꝓhiberi.

¶ Quotannis delectus faciendus. Ca. xx.

SEd & curandum est omnibus annis æque atque in reliquis gregib⁹ pecoris: ut delectus habeatur. Nã & nixæ & uetustate quæ gignere desierũt: sũmouendæ sũt: & utiq; tauro quæ locum fœcũdarũ occupant ablegandæ: uel aratro domandae: quoniam laboris & opis nõ minus q̃

iuuenci ꝑpter uteri sterilitatem patientes sunt. Eiusmodi armentum mari/
tima & aprica hiberna desiderat: aestate opacissima montium: ac laeta ma/
gis q̃ plana pascua. Nã melius nemoribus herbidis & frutetis & caretis q̃
lapidosis locis durant̃ ungulae. Nec tã fluuios riuosque desiderant q̃ La
cus manufactos: quoniã fluuialis aqua quae fere frigidior est: partum abi/
git: & caelestis iucundior ẽ. Omnis tamẽ extremi frigoris tolerantior eq/
no armẽto uacca est: ideoque facile sub dio hibernat.

¶ DE Cõsceptis & stabulis faciendis. Caput. xxi.

SEd laxo spatio consepta facienda sunt: ne in angustiis conceptũ alte
ra alterius elidat: & ut inualida fortioris ictus effugiat. Stabula sunt opti/
ma saxo aut glarea strata: non incommoda tamen etiam sabulosa. Illa: q̄ i/
bres respuant: hæc q̄ celeriter exorbent: transmittuntq;. Sed utraq; deue
xa sint: ut humorem effundant: spectentq; ad meridiem: ut facile siccent̃:
& frigidis uentis non sint obnoxia. Leuis autem cura pascui est. Nã ut læ/
tior herba consurgat: fere ultimo tempore æstatis incenditur. Ea res & te/
neriora pabula recreat: sentibus duris & fruticem surrectuꝝ in altitudineꝫ
compescuit. Ipsis uero corporibus affert salubritatẽ iuxta cõseptũ saxis &
canalibus sal supiectus: ad quem saturæ pabulo libenter recurrunt: cũ pa/
storali signo quasi receptui canit̃. Nã id quoq; sẽp crepusculo fieri debet
ut ad sonũ buccinæ pecus siquod ĩ siluis substiterit: septa repetere cõsues/
cat. Hic enim recognosci grex poterit: numerusq; cõstare: si uelut ex mili/
tari disciplina ĩtra stabularii castra mãserit. Sed non eadẽ ĩ tauros exercen
tur ĩperia: qui freti uiribus p nemora uagãt̃: liberosq; egressus & reditus
habẽt: nec reuocãt̃ nisi ad coitus foeminarum.

¶ Quæ ætas idonea ad admissuram. Caput. xxii.

EX his qui quadrimis minores sũt: maioresq; duodecĩ ãnoꝝ ꝑhibẽ
t̃ admissura. Illi quoniã quasi puerili ætate seminãdis armẽtis parũ
idonei habẽt̃: hi q͞a senio sũt effoeti. Mense iulio foeminæ maribus plerũq;
pmittẽdæ: ut eo tempore cõceptos ꝓxĩo uere adultis iam pabulis edant.
Nã decẽ mẽsibus uentrẽ pferunt: neq; ex impio magistri: sed sua sponte
marẽ patiunt̃. Atq; in id ferre quod dixi tempus: naturalia cõgruũt desi/
deria: quoniã nimietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ lasciuiũt. Quod
si aut foemĩa recusat: aut nõ appetit taurus: eadẽ ratione qua fastidiẽtibus
eq͞s mox præcipiẽus. Elicit̃ cupiditas odore genitalium admoto naribus.
Sed & pabulum circa tẽpus admissuræ subtrahit̃: foemĩas ne steriles red/
dat nimia corporis obesitas: & tauris adiicit̃: quo fortius incant. Vnumq;
marẽ q͞ndecĩ uaccis sufficere abunde ẽ. Qui ubi iuuencã supuenit: certis si
gnis cõprehẽdere licet: quẽ sexum generauerit: quoniã si pte dextra desi/
liuit: marem semĩasse manifestum est: si leua foemĩã. Id tamẽ uerum esse nõ
aliter apparet: q̃ si post unum coitum forda nõ admittit taurum. Quod &

ipſum raro accidit. Nã quippe quis plena fœtu non expletur libidine: adeo ul/
tra naturæ terminos etiam ĩ pecudibus plurimum pollent blandæ uolu/
ptatis illecebræ. Sed non dubium eſt: ubi pabuli ſit laeticia: poſſe õibus
ãnis ptũ educari. At ubi penuria ẽ alternis ſũmitti. Quod maxĩe ĩ opariis
fieri placet: ut & uituli ãnui tẽporis ſpatio lacte ſatiẽtur: nec forda ſimul
operis & uteri grauetur onere: quae cũ ptũ edidit: niſi cibis fulta ẽ: quippe quis
bona nutrix labore fatigata nato ſubtrahit alimentum. Itaq; & foetae cyti/
ſus uiridis & torrefactũ ordeũ maceratũq; eruũ præbet: & tenerius olus
torrido mollitoq; milio: & p unam lacte ſaluiat. Melius etiam ĩ hos uſus
altinæ uaccæ pbant: quas eius regionis ĩcolæ ceuas appellant. Hæ ſunt
humilis ſtaturæ lactis habundantes: ppter quod remotis eorum fœtibus
generoſum pecus alienis educat uberibus. Vt ſi hoc pſidiũ nõ adeſt: faba
freſa uinũ recte tolerat: idq; pcipue ĩ magnis gregibus fieri oportet.

¶Remedia ad lũbricos uitulorum. Ca. xxiii.

SOlẽt autẽ uitulis nocere lũbrici: q fere naſcunt cruditatibus. Itaq;
moderatũ eſt: ut bene concoquãt. Aut ſi iã tali uitio laborãt: lupi/
ni ſemicrudi cõterũt: & offæ ſaluiati more faucibus ĩgerũt. Poteſt ẽt cum
arida fico & eruo cõteri herba ſantonica: & formata ĩ offã: ſicut ſaluiatum
dimitti. Facit idem ãxũgiæ ps una trib' ptib' hyſopi permixta. Marrubii
quoq; ſuccus & porri ualet eiuſmodi necare animalia.

¶DE Caſtrandis uitulis. Ca. xxiiii.

CAſtrare uitulos Mago cẽſet: dum adhuc teneri ſũt: neq; id ferro fa/
cere: ſed fiſſa ferula comprimere teſticulos: & paulatim confrĩgere.
Idq; optimum genus caſtrationum putat: quod adhibetur ætati teneræ ſie
uulnere. Nã ubi iã ĩduruit melius bimus q̃ ãniculus caſtratur. Idq; facer
uel auctũno luna decreſcente præcipit: uitulũq; ad machinã deligare. De
inde priuſq̃ ferrũ admoueas: duabus ãguſtis ligneis regulis ueluti forci/
pibus apprehendere: & ipſos neruos quos græci κρεμαστηρας ab eo
appellant: q ex illis genitales ptes dependẽt cõprehenſos. Deinde teſtes
ferro reſecare: & expreſſos ita recidere: ut extrema pars eorum adhærentes
pdictis neruis relĩquatur. Nã hoc modo nec eruptione ſanguinis pericli/
tatur iuuencus: nec in totum effœmĩatur adẽpta omni uirilitate: formãq;
ſeruat maris: generãdi uim depoſuit: quã tamẽ ipſã nõ ptius amittit. Nã
ſi patiaris eũ a recenti curatione fœminam ĩire: cõſtat ex eo poſſe genera/
ri. Sed minime id permittendum: ne profluuio ſãguĩs ĩtereat. Verũ uul/
nera ei' ſarmẽtitio ciẽr linẽda ſũt: abſtinẽduſq; eo die ab humore & exi/
guo cibo alendus. Sequẽti triduo uelut æger cacumĩb' arborum & deſecto
uiridi pabulo oblectãd' phibẽd' q; mlta potione. Placet ẽt pice liqda &
ciere cum exiguo oleo ulcera ipſa poſt triduũ linire: quo & celerius cica/
tricem ducant: nec a muſcis ĩfeſtẽtur. Hacten' de bubus dixiſſe abũde eſt

¶ DE Equis Caput. xxv.

Quibus cordi est educatio gñis equini: maxime couenit puidere auctorē idustriū & pabuli copiā: quæ utraq; ul' mediocria possūt aliis pecoribus adhiberi. Summam sedulitatē & largā satietatē desiderat equinum. Quod ipsum triptito diuidit. Est. n. generosa materies: quæ circo sacrisq; certaminibus equos præbet. Est mularis: quæ precio foetus sui cōpat generoso. Est & uulgaris: quæ mediocres foeminas maresq; pgñat. Vt quæq; est prestantior: ita ubere cāpo pascit. Gregibus autem spatiosa & palustria necnō mōtana pascua eligenda sunt: rigua nec unq̄ siccana: uacuaue magis q̄ stirpibus ipedita: frequenter mollis potius q̄ pceris herbis abūdantia. Vulgaribus eqs passī maribus ac foeminis pasci pmittitur: nec admissuræ certa tempora seruēt. Generosis circa uernū æqnotiū mares iungent: ut eodē tēpore quo cōcepit: iā lætis & herbidis campis post anni mēsē puo cū labore foetū educēt. Nā mēse duodecio ptū edūt. Maxie itaq; curādū est prædicto tēpore āni: ut tam foeminis q̄ admissariis desiderātibus coeūdi fiat potestas: quoniam id præcipue armentū si phibeas: libidinis extimulat furiis: unde etiā ueneno inditū est nomen ιπποΜανες quod eqnæ cupidini similem mortalibus amorem accendat. Nec dubium qn aliquot regionibus tacito flagrent ardore coeundi foeminæ: ut etiam si matrem nō habeāt: assidua & nimia cupiditate figurantibus sibi ipsæ uenere cohortaliū more auiū uēto cōcipiāt. Quæ. n. poeta licētius dicit.

Scilicet ante omnis furor ē insignis equarum.
Illas ducit amor trans gargara: transq; sonātē
Ascanium. superant montes: & flumina tranant.
Continuoq; auidis ubi subdita flamma medullis:
Vere magis: quia uere calor redit omnibus: illæ
Ore omnes uersæ in zephyrum: stant rupibus altis:
Exceptantq; leuis auras: & sæpe sine ullis
Coniugiis uento grauidae mirabile dictu.

Cū sit notissimum etiā sacro mōte hispaniae: qui pcurrit in occidētē iuxta oceanum: frequenter equas sine coitu ... pulisse: foetūq; educasse: qui tamen iutilis est: q triēnio priusq̄ adolescat: morte absumitur. Quare: ut dixi: dabimus operam: ne circa aeqnotium uernum equae desideriis naturalibus iungāt. Equos autē preciosos reliquo tempore anni remouere oportet a foeminis: ne aut cū uolēt ieant: aut si id facere phibent: cupidie solicitati noxam cōtrahant. Itaq; uel in lōgiqua pascua marē placet ablegari: uel ad praesepia contineri. Eoq; tēpore quo uocat a foeminis: roborādus ē largo cibo: appropiquāte uere ordeo eruoq; saginādus: ut ueneri supsit: quātoq; fortior iierit: firmiora semia praebeat futurae stirpi. Quidam etiam praecipiunt eodem ritu: quo mulas admissariū saginare: ut hac

fagina hilaris plurimis fœminis sufficiat. Veruntamen nec mīus q̄ qndecim: nec rursus plures q̄ uiginti unus debet implere. Isq̄ admissuræ potest & usque in annos uigiti plerunque idoneus esse. Quod si admissarius iners in uenerem est: odore ꝑfricatur detersis spongia fœminæ locis & admota naribus equi. Rursus si equa marem non patitur: detrita scylla naturalia eius linuntur: quæ res accendit libidinem. Nonnūq̄ ignobilis quoq̄ uulgaris elicit cupidinem coeundi. Nam ubi admota fere tentauit obsequī: fœmīa adducitur: & iam patientiori generosior equus īpōit̄: īde maior ꝑgnātibus adhibenda cura ē: largoq̄ pascuo firmandæ. Quod si frigore hiemis herbæ defecerit: tecto cōtineāt̄: ac neq̄ opere neq̄ cursu exerceant̄: nec frigori cōmittāt̄: nec in angusto clauso ne aliæ aliarum conceptus elidant: Nam hæc omnia īcommoda foetū abigunt. Quod si tamen aut partu aut abortu equa laborauit: remedio erit felicula trita & aqua tepida permixta adacta per cornu. Sin autem prospere cessit: mīnime manu contingendus pullus erit. Nā lædit̄ etiā leuissīo cōtactu. Tāta cura adhibebit̄: ut & āplo & calido loco cū matre uerset̄: ne aut frigus adhuc īfirmo noceat: aut mater in angustiis eum obterat. Paulatī deīde ꝑducēdus erit: ꝓuidēdūq̄ ne stercore ungulas adurat. Mox cū firmior fuerit: in eadem pascua in qb⁹ mater ē dimttēdus: ne desiderio ptus sui laboret equa. Nam id præcipue genus pecudis amore natorum: nisi fiat potestas: noxam trahit. Vulgari fœmīæ solēne ē oīb⁹ ānis parere: generosam conuenit alternis cōtinere: quo firmior pullus lacte materno laborib⁹ certaminum præparetur.

DE Aetate admissarii: & qs pullus generetur. Caput. xxvi.

MArem putant minorē trimo nō esse idoneū admissuræ: posse uero usq̄ in uigesimum ānū progenerare: fœminā bimā recte cōcipere. ut post tertium ānū enixa foetū educet: eādēq̄ post decimū nō esse utilē: q̄ sex ānos a matre tardarit: atq̄ iners ples. Quæ siue ut fœmina siue ut masculus cōcipiatur: nostri arbitrii fore Democritus affirmat: q p̄cipit ut cum ꝑgenerari marē uelimus: sinistrū testiculū admissarii lineo funiculo alioue quolibet obligem⁹. cū fœmīā dextrū. Ideq̄ ī oīb⁹ pene pecudibus faciendum censet.

DE Indole: & forma eq. Ca. xxvii.

CVm uero natus est pullus: cōfestim licet īdolē existimare: si hilaris: si ītrepidus: si neq̄ conspectu nouæq̄ rei auditu terret̄: si āte gregem ꝑcurrit: si lasciuia & alacritate interdum & cursu certaminis æqualis exuperat: si fossam sine cōtactione trāsilit: pontē flumēq̄ trāscēdit. Hæc erunt honesti animi documenta. Corporis uero forma cōstabit exiguo capite: nigris oculis: naribus aptis: breuib⁹ auriculis & arrectis: ceruice molli lataq̄ nec lōga: dēsa iuba & p̄ dextrā p̄te ꝓfusa: lato & musculorum toris numeroso pectore: grādib⁹ armis & rectis: laterib⁹ inflexis: uentre

ſubſtricto:teſtibus paribus & exiguis:ſatis lunbis & ſubridentibus:cauda lõga & ſecta criſpaq̃ȝ:mollib⁊ atq̃ȝ altis cruribuſq̃ȝ rectiſ:tereti genu par/ uoq̃ȝ neq̃ȝ ĩtrorſus ſpectãti:rotũdis clunibus:fœmibus teroſis ac numero ſis:duris ungulis & altis & concauis rotundiſq̃ȝ:qbus coronæ mediocres ſuppoſitæ ſunt.Sic uniuerſum corpus conpoſitum:ut ſit grande ſublime erectum ab aſpectu quoq̃ȝ agile:& ex lõgo q̃tum figura pmittit:rotũdum. Mores autẽ laudãt̃:q ſunt ex placido & ex cõcitato mitiſſimi.Nã hi & ad obſeqa repiunt̃ habiles:& ad certaminum laborẽ.Equus bimus ad uſũ do meſticum recte domat̃:certaminibus autem expleto triennio:ſic ut tamen poſt quartum demũ ãnũ labori cõmittat̃.Annoȝ notæ cũ corpore mutãt̃. Nã dũ bimus & ſex mẽſiũ ẽ:medii dẽtes ſupiores & ĩferiores cadunt:cum quartũ agit:iis q canini appellãt̃ deiectis:alios affert.Intra ſextũ deĩde an nũ:molares ſupiores cadũt.Sexto ãno quoſ primoſ mutauit:exæquat.Sep timo omnes explẽt̃ æqualiter:& ex eo cauatos gerit.Nec poſtea quot ãno/ rum ſit:maĩfeſto cõprehẽdi poteſt.Decĩo tamẽ anno tẽpora cauari incipi/ ũt:& ſupcilia nõnunq̃ȝ caneſcere:& dẽtes pminere.Hæc quæ ad animum & mores corpuſq̃ȝ & ætatẽ ptinẽt dixiſſe:ſatis habeo. Nunc ſeqtur curam recte & minus ualentium demõſtrare.

¶DE Cura & medicina equorum. Caput.xxviii.

SI ſatis eſt macies:torrefacto & celerius tritico q̃ȝ ordeo reficitur.Sed & uini potio danda eſt: ac deinde paulatĩ eiuſmodi cibi ſubſtrahẽdi immixtus ordeo & furfuribus:dum cõſueſcat faba & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum q̃ȝ hominum defricanda ſunt. Ac ſæpe plus pdeſt preſſa manu ſubegiſſe terga:q̃ȝ ſi largiſſĩe cibos præbeat.Mul/ tum autẽ refert robur corporis ac pecudum ſeruare.Quod utrunq̃ȝ cuſto/ diemus:ſi idoneis tẽporibus ad præſepia ad aquã ad exercitationẽ pecus duxerimus:curæq̃ȝ fuerit:ut ſtabulẽtur ſicco loco:ne humore madeſcant ungulæ.Quod facile euitabimus:ſi aut ſtabula roboreis aſſibus cõſtrata: aut diligẽter ſubinde emundata fuerĩt:humus & palea ſuperiecta. Plerũq̃ȝ iumẽta morbos cõcipiunt laſſitudĩe & æſtu:nonnunq̃ȝ & frigore:& cũ ſuo tẽpore urinã nõ fecerint:uel ſi ſudãt & a cõcitatione cõfeſtĩ biberĩt:uel ſi cum diu ſteterĩt:ſubito ad curſum extimulata ſunt.Laſſitudini quies reme dium eſt:ita ut in fauces oleum uel adeps uino mixta ĩfunditur.Frigori fo mẽta adhibẽt̃:caputq̃ȝ & ſpina tepẽti adipe uel uino liniunt̃.Si urinã non facit:eadẽ fere remedia ſunt.Nã oleum ĩmixtũ uino ſupra ilia & renes ĩfun dit̃:& ſi hoc parum pfuit:melle decocto & ſale collyrium tenue ĩdit̃ fora/ mini quo maturina:uel ĩ que cauina uel thuris mica uel bitumine collyri/ um inſerit̃ naturalibus.Hæc eadẽ remedia adhibebũt̃ ſi genitalia deuſſerĩt Capitis dolorem indicant lachrimæ:quæ pfluunt aureſq̃ȝ flaccidæ:& cer uix cum capite aggrauata:& in terram ſubmiſſa.Tum reſcindit̃ uena:quae

ſub oculo eſt:et os calda fouetur:ciboque abſtinetur prima die. Inde po/
ſtero potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur: ac uiride gramen :tum uetus
fœnum uel molle ſtramen:tum ſubſternitur: crepuſculoque aqua iterum
datur:parumque ordei cum uitialibus :ut per exigua porcione cibi ad iu/
ſta perducatur. Si equo maxillæ dolent:calido aceto fouendæ:et axungia
uetere cõfricandæ ſunt: eademque medicina tumentibus adhibenda eſt.
Si armos læſerit:aut ſanguinem dimiſerit : medio fere in utroque crure
uenæ ſoluãtur:& thuris pollĩe cũ eo q ꝓfluit ſãguine mixto:armi liniãt:
& ne plus iuſto exanimet: ſtercus ipſius iumenti fluentibus uenis admo/
tũ faſceis obligetur. Poſtero quoq; die ex iiſdẽ ſãguis detrahat:eodẽ mõ
curetur: ordeoq; abſtineat exiguo fœno dato. Poſt triduũ deinde uſq; in
diẽ ſextũ porri ſuccus inſtar triũ cyathorũ mixtus cũ olei hemĩa faucibus
p cornu ĩfũdat. Poſt ſextũ diẽ lẽte ĩgredi cogat: & cũ ãbulauerit in piſci/
nam dimitti eũ conueniet:ita ut natet. Sic paulatim firmioribus cibis ad/
iutus ad iuſta ꝑducetur. At ſi bilis moleſta ẽ iumento : uẽter intumeſcit:
nec emittit uentos. Manus uncta ĩſerit aluo:& obſeſſi naturales exitus ad/
aperiũtur:exemptoq; ſtercore poſita cunila bubulã: & herba pedicularis
cum ſale trita :& decocta melli miſcẽtur:atq; ita facta collyria ſubiiciũt:
quæ uentrem mouent:bilemq; omnem deducunt. Quidam myrrhæ tritæ
quadrantem cum hemina uini faucibus infundunt: & anum liquida pice
obliniunt. Alii marina aqua lauant aluũ:alii recenti muria. Solent etiam
uermes quaſi lumbrici nocere inteſtinis:quorum ſigna ſũt ſi iumenta cum
dolore crebro uolutantur:ſi admouent caput utero:ſi caudam ſæpius ia/
ctant. Præſens medicina eſt ita:ut ſupra ſcriptum eſt:inſerere manum &
fimum eximere. Deinde aluum marina aqua uel muria dura lauare:poſtea
radicem caparis tritam cum ſeſtario aceti faucibus infundere. Nam hoc
modo prædicta intereunt animalia.

❡AD Tuſſim. Caput. xxviiii.

OMni autem imbecillo pecori alte ſubſternendum eſt:quo mollius
cubet. Et recens tuſſis celeriter ſanatur : pinſita lente & a ualuulis
ſeparata minutaq; molita. Quæ cum ita facta ſunt:ſeſtarius aquæ calidæ ĩ
eandem menſuram lentis miſcetur:et faucibus infunditur. Similiſque me/
dicina triduo adhibetur :ac uiridibus herbis cacuminibuſque arborum
recreatur ægrotum pecus. Vetus autem tuſſis diſcutitur porri ſucco
trium cyathorum cum olei hemina compluribus infuſo. Iiſdemque ut
ſupra nouimus : cibis præbitis impetigines : et quicquid ſcabies aceto
et alumine defricantur. Nonnunquam ſi permanent:paribus ponderibus
permixtis nitro et ſciſſo alumine cum aceto linuntur. Pabulo feruentiſſio

fole usq eo strigile raduntur: quoad eliciatur sanguis. Tum ex aequo mi/scentur radices agrestis herbae sulphurq & pix liquida cum alumine. Eo medicamine praedicta uitia curantur.

Ad Intertriginem & scabiem. Caput.xxx.

I Ntertrigo bis die soluitur aqua calida. Mox decocto agrico sale cu adipe defricatur: dum sanguis emanet. Scabies mortifera huic quadrupedi est: nisi celeriter succuritur. Quae si leuis est inter initia candentis sobolis uel caedria uel oleo lentisci linitur: uel urticae semine & oleo detritis: uel unguine ceti: quod in lancibus salitus thynnus remittit. Praecipue tamen huic noxae salutaris est adeps marini uituli. Sed si iam inueterauit: uehementioribus opus est remediis. Propter quod bitumine & sulphure & ueratro pici liquidae axungiaeque ueteri commixta pari pondere incoquuntur: atque ea compositione curantur: ita ut prius scabies ferro erasa perluatur urina. Sæpe etiam scalpello usque ad uiuum resecare & amputare scabiem profuit: atque ita factis ulceribus mederi liquida pice atque oleo: quæ expurgant & replent uulnera aquæ. Quæ cum expleta sunt: ut celerius cicatricem & pilum ducant: maxime proderit fuligo ex Aheno ulceri infricata.

Ad Muscas & oculorum dolores. Caput.xxxi.

M Vscas quoque uulnera infestantis summouebimus pice & oleo Vel unguine infusis: cætera erui farina recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna saliua & sale defricata extenuantur. Vel cum fusili sale trita sepiæ testa: uel semine agrestis pastinacæ pinsito & per linteum super oculos expresso. Omnisq dolor oculorum inunctione succi plantaginis cum melle attico: uel si id non est: utiq thymo celeriter leuatur. Nonnunq et per nares profluuium sanguinis periculum attulit. Idq reprehensum est i fuso naribus uiridis coriandri succo.

Ad Fastidia ciborum & labem pestiferam remedia. Ca.xxxii.

I Nterdum fastidio ciborum languescit pecus. Eius remedium est genus seminis: quod git appellatur. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus: & uini sestario: atque ita faucibus infunduntur. Et nausea discutitur: si caput allii tritum cum uini hemina sæpius potandum præbeas. Supppuratio melius ignea lamina q frigido ferramento resecatur: & expressa postea Linimentis curatur. Est etiam illa pestifera

labes: ut intra paucos dies equæ subita macie & deinde morte corripiātˀ. Quod cum accidit: quaternos sextarios gari singulis per nares infundere utile est: si minoris formæ sunt: nam si maioris etiam congios. Ea res omnem pituitam ꝑ nares elicit: & pecudem expurgat.

DE Equarum rabie. Caput. xxxiii.

RAra quidem sed et est equarum rabies: ut cum ī aqua imaginem suā uiderit: amore inani capiātur. Et ꝑ hūc oblitæ pabuli tabe cupidi/nis intereant. Eius uesaniæ signa sunt: cum per pascua ueluti extimulatæ concursant: subinde circunspicientes requirunt: ac desiderare aliquid uidentur. Mentis error discutitur: si deducas ad aquam. Tum demum spe/culatæ deformitatem suam pristinæ imaginis abolent memoriam. Hæc de uniuerso equarum genere satis dicta sunt. Illa proprie præcipienda sūt his: quibus mularum greges curæ est submittere.

DE Mulis. Caput. xxxiiii.

IN educando genere mularum antiquissimum est diligenter exqre/re: atque explorare parentem futuræ prolis fœminam et marem: quorum si alter non est idoneus: labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit (quoniam usque in annos decem amplissimæ atque pul/cherimæ formæ est) menbris fortibus patientissimam laboris eligere: ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitam facile recipiat ac perferat: & ad fœtum non solum corporis bona: sed ingenium conferat. Nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur semina: tum etiā concepta diutius in partum adolescant: atque peracto anno mense tertio/decimo uix eduntur: natisque inhæret plus socordiæ paternæ q̄ꝫ uigoris materni. Veruntamen equæ dictos ut in usus minore cura reperiuntur: ita maior est labor eligendi maris: quom sæpe iudicium probantis fru/stratur experimentum. Multi admissarii specie tenus mirabilissimam so/bolem forma uel sexu progenerant. Nam siue parui corporis fœminas fi/gent: siue etiam specioso plures mares q̄ꝫ fœminas reditum patrisfami/liæ minuunt. At quidam contempti ab aspectu preciosissimorum semi/num feraces sunt. Nonnunquam aliqui generositatem suam natis ex/hibent. Sed hebetes uoluptate rarissimi solicitantur ad uenerem. Hu/iuscemmodi maribus subadmota generis eiusdem fœmina: quoniam

similia similibus familiariora fecit natura. Itaq; obiectu asinae cum superiectu eblanditi sunt: uelut incensum: & occaecata cupidine subtracta quā petierat: fastiditae imponunt equae.

Ad Tēperādam saeuiciā admissarii in libidinē furentis. Ca. xxxv.

Est & alterum genus admissarii furentis in libidinem: quod nisi astu inhibetur: affert gregi perniciem. Nam & saepe uinculis abruptis grauidas inquietat: & cum admittitur: ceruicibus dorsisq; foeminarum imprimit morsus. Quod ne faciat: paulisper admolam uinctus amoris saeuitiam labore temperat: & sic ueneri modestior admittitur. Nec tamen aliter admittendus est etiam claementioris libidinis: quom multum refert naturaliter sopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti atq; excitari uegetioremque factum marem foeminae iniungi: ut tacita quadam ui semina ipsa principiis agilioribus figurentur. Mula autem non solum ex equa & asino: sed ex asina & equo: itemque onagro & equa generatur. Quidam uero non dissimulandi auctores: ut Marcus Varro & ante eum Dionysius ac Mago prodiderunt: mularum foetus regionibus africae Adeo non prodigiosos haberi: ut tam familiares sint incolis partus earum: q̄ sint nobis equarum. Neque tamen ullum est in hoc pecore aut animo: aut forma praestantius: q̄ quod seminabit asinus. Quanquam possit huic aliquatenus comparari: quod progenerat onager: nisi & indomitum: & seruire contumax siluestri more strigosum patris praeferret habitum. Itaque eiusmodi admissarius nepotibus magis q̄ filiis Vtilior est. Nam ubi Asina & onagro natus admittitur equae: per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit: paternam formam: & modestiam/fortitudinem celeritatemq; auitam refert. Qui ex equo & Asina concepti generantur: quamuis a patre nomen traxerint: quod hinni uocantur: matri per omnia magis similes sunt. Itaque commodissimum est asinum destinare mularum generi seminando: cuius ut dixi species experimento est speciosior. Verumtamen ab aspectu non aliter probari debet: q̄ ut sit amplissimi corporis: ceruice ualida: robustis ac latis costis: pectore musculoso & uasto: foeminibus lacertosis: cruribus compactis: coloris nigri uel macilis. Nam murinus cū sit in asino uulgaris: tum etiam non optime respondet in mula. Neque nos uniuersa quadrupedis species decipiet: si qualem probamus: conspicimus. Nā quemadmodū arietum quae sunt in linguis & palatis maculae: plerūq; ī uelleribus agnorū deprehendūt: ita si discolores pilos asinus ī palpebris aut auribus gerit: sobolē quoq; frequēter facit diuersi coloris: q & ipse ēt si diligentissime ī admissario exploratus est: saepe tamen dominū decipit.

nam interdum etiam citra prædicta ligna dissimiles sui mulas fingit. quod accidere non aliter reor: quam ut auitus color primordii seminum mixtus reddatur nepotibus. Igitur qualem descripsi asellum: cum est proti statim genitus: oporteat matri statim subtrahi: et ignoranti equæ subiici: ac optime tenebris fallitur. Nam obscuro loco partu eius amoto prædictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus insue/uit equa: semper postea destinandi præbet ubera. Sic nutritus admissarius equas diligere condiscit. Interdum etiam: quamuis materno lacte sit edu/catus: potest a tenero conuersatus equis familiariter earum consuetudi/nem appetere. Sed non oportet minorem quam trimum admitti. Atque id ipsum si concedatur: uere fieri conueniet cum & defecto uiridi pabulo: & largo hordeo firmandus nonnunquam etiam salinandus erit. Nec tamen teneræ fœminæ committentur. Nam nisi prius ea marem cognouit: ad/silientem admissarium calcibus proturbat: & iniuria depulsum etiam cæ/teris equis reddit inimicum. Id ne fiat degener & uulgaris asellus admo/uetur: qui solicitet obsequia fœminæ. Neque is tamen inire sinitur. Sed si iam est equa ueneris patiens: confestim abacto uiliore: precioso mari iungitur. Locus est ad hos usus extructus: machinam uocant rustici: du/os parietes aduerso cliuo loinædificatos: qui angusto interuallo sic inter se distant: ne fœmina conluctari aut admissario ascendenti auertere se possit. Aditus est ex utraque parte: sed ab inferiore clatris munitus: ad quod capistrata imo cliuo constituitur equa: ut & pronam melius ineuntis semina recipiat: & facilem sui tergoris ascensum ab editiore parte minori quadrupedi præbeat. quæ cum ex asino conceptum edidit: partum se/quenti anno uacua nutrit. Id enim utilius est: quam quod quidam faciunt: ut & fœtam nihilominus admisso equo impleant. Annicula mula recte a ma/tre repellitur: & amota montibus aut feris locis pascitur: ut ungulas du/ret: sitque postmodum longis itineribus habilis. Nam clitellis aptior mu/lus: illa quidem agilior. Sed uterque sexus & uiam recte graditur: & ter/ram commode proscindit: nisi si precium quadrupedis rationem rustici onerat: aut campus graui gleba robora boum deposcit.

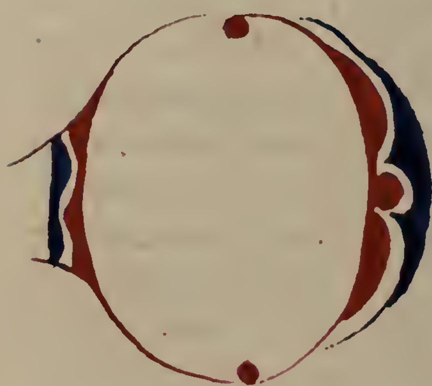
DE Medicinis eorum. Caput ultimum.

MEdicina huius pecoris: plerunque iam in aliis generibus edocui. propria tamen quædam uitia mularum non omittam: quorum re/media subscripsi. Equienti mulæ cruda brassica datur. Suspiriosæ sanguis detrahitur: & cum sestario uini atque olei: turis semuncia: marubii succus instar eminæ mixtus infunditur. Suffraginosæ hordeacea farina imponi/tur: mox suppuratio ferro reclusa linimentis curatur. Vel gari optimi se/starius cum libra olei per narem sinistram dimittitur. Admisceturque huic medicamini trium uel quattuor ouorum albus liquor separatis uitellis. Fœia

secari & interdum inuri solent. Sanguis dimissus in pedes ita ut in Equis admittitur. Vel si est herba: quam ueratrum uocant rustici: pro pab ulo ce dit. Est νοσκυαμοσ cuius semen detritum & cum uino datum prædicto uitio medetur. Macies & languor submouetur sæpius Data potione quæ recipit semunciam sulphuris, ouumq; crudum: & myrrhæ podus denarii. Hæc tria uino admiscētur: atq; ita faucibus infunduntur. Sed & tussi doloriq; uentris eadem ista æque medentur. Ad maciem nulla res tantū quantum medica potest. Ea herba uiridis: nec tarde tantum arida fœni uice saginat iumenta. uerum modice danda: ne nimio sanguīe strangulet̄ pecus. Lassæ & æstuanti mulæ ad os in fauces dimittitur: uinumq; in os infunditur. Cætera exequemur in mulis: sicut prioribus huius uolumīs partibus tradidimus: quæ curam boum equarumque continent.

LVTII IVNII MODERATI COLVMELAE REI RVSTICAE LIBER OCTAVS.

DE Asello. Caput. i.

E MINORE PECORE DICTVRIS. P. Siluine principium tenebit minor arcadiæ uilis hic uulgarisque asellus: cuius plerique rusticarum Rerum auctores in emendis tuendisque iumentis praecipuam rationem uolunt esse: nec iniuria. Nam & iam eo rure: quod pascuo caret Contineri Potest Exiguo & qualicunque pabulo contentus. Quippe uel foliis spinisq;: uel perticis alitur: uel obiecto fasce stramentorum. Paleis uero quæ pene omībus regionibus abundant: etiam gliscit. Tum imprudentis custodis negligentiā fortissime sustinet, plagaq; & penuriae tolerantissimus: propter quae tardius deficit: q̃ ullū aliud armētū. Nam laboris & famis maxīe patiēs: raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguae tutelae plurima & necessaria opera supra portionem respondent: cum & facilem terram qualis ī baetica totaq; libya sic leuibus aratris proscindat: & nō minima pondere uehicula trahat.

Saepe etiam (ut celeberrimus poeta memorat) tardi costas agitator aselli:
Vilibus aut onerat pomis: lapideq; reuertens
Incussum: aut Atrae massam picis urbe reportat. Iam Vero molarum & conficiendi frumenti pene solennis est huius pecoris Labor. Quare omne rus tanquam maxime necessarium instrumentum desiderat asellum: qui (ut dixi) pleraque utensilia & uehere in urbem: & reportare collo uel dorso

commode potest. Qualis autem species eius uel cura probatissima sit: superiore libro cum de precioso præciperetur satis dictum est.

DE Ouibus emendis tuendisque. Ca. ii.

POst quadrupedis ouili pecoris secunda ratio est: quæ prima sit si ad utilitatis magnitudinē referas. Nam id præcipue nos contra frigoris uiolentiam protegit: corporibusque nostris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam casei lactisque abundantia non solum agrestis saturat: sed etiam elegantium mensas iucundis & numerosis dapibus exornat. Quibusdam uero nationibus frumenti expertibus uictum commodat: ex quo nomaduque: getarumque plurimi γαλακτοπόται galactopotæ dicuntur. Igitur id pecus quamuis mollissimum sit: ut ait prudentissime Celsus: ualitudinis tutissimæ est: minimeque pestilentia laborat. Veruntamen eligendum est ad naturam loci. Quod semper obseruari nō solum in hoc: sed etiam in tota ruris disciplina Virgilius præcipit cum ait:

Nec uero terræ ferre omnes omnia possunt.

Pinguis & campestris situs proceras ouis tolerat: gracilis & colinus quadratas: siluestris & montosus exiguas: pratis planisque noualibus tectum pecus commodissime pascitur. Idque non solum generibus: sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximii calabras apulasque milites nostri existimabant: earumque optimas tarentinas. Nunc gallicæ preciosiores habentur: earumque precipuæ altinates. Itaque circa Parmam & Mutinam macris stabulantur campis. Color albus cum sit optimus: tum etiam est utilissimus: quod ex eo plurimi fiunt. Neque hic ex alio. Sunt etiam suapte natura precio commendabilis pullus atque fuscus: quos præbent in italia pollentia: in bætica corduba. Nec minus asia rutilos: quos uocat ἐρυθροὺς erithreos. Sed & alias uarietatis ī hoc pecoris genere docuit usus exprimere. Nam cum in municipium gaditanum ex uicino africæ miri coloris siluestres ac feri arietes: sicut aliæ bestiæ munerariis deportarentur. M. Columella patruus meus acris uir ingenii atque illustris agricola quosdam mercatus in agros transtulit: & mansuefactos tectis ouibus admisit. Eæ primum ortos sed paterni coloris agnos ediderunt. qui deinde & ipsi tarentiis ouibus impositi: tenuioris uelleris arietes progenerarunt. Ex his rursus quicquid conceptum est: maternam molliciem paternum & auitum rettulit colorem. Hoc modo Columella dicebat: qualencunque speciem quæ fuerit in bestiis per nepotum gradus mitigata feritate rediisse. Ad propositum reuertar. Ergo duo genera sunt ouili pecoris: molle & hirsutum. Sed in utroque uel emendo plura communia: quædam tamen sunt propria generosi: quæ obseruari conueniat. Communia in emendis gregibus fere illa: si candor lanæ maxime placet: nunquam candidissimos mares legeris: quoniam ex albo sæpe fuscus

editur partus: ex erythræo uel pullo nunq̃ genetur albus.

DE Arietibus eligendis. Cap.iii.

ITaque non solum ea ratio est probandi arietis : si uellere candido uestitur: sed etiam si palatum atq; lingua concolor lanæ est. Nam cũ hæ corporis partes nigræ aut maculosæ sunt: pulla uel etiam uaria nascitur proles. Idque inter cætera eximie talibus numeris significauit Idem q supra:

Illum autem: q̃uis aries sit candidus ipse:
Nigra subest udo tantum cui lingua palato:
Reiice: ne maculis infuscet uellera pullis
Nascentum.

Vna eademque ratio est in erythræis & nigris Arietibus: quorum similiter (ut iam dixi) neutra pars esse debet discolor lanæ: multoque minus ipsa uniuersitas tergoris maculis uariet. Ideo nisi lanatas oues emi non oportet: quo melius unitas coloris appareat. Quæ nisi Præcipua est in arietibus: paternæ notæ plerunque natis inhæret. Habitus autem maxime probatur: cum est altus atque procerus uentre promisso atque lanato: cauda Longissima: densique Velleris: fronte lata: testibus amplis: intortis cornibus: non quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent. Intorta potius q̃ surrecta & patula cornua. Quibusdam regionibus: ubi cæli status uuidus uentosusque est. capros & arietes optauerimus uel amplissimis cornibus: quæ tam profecto altoque maximam partem capitis e tempestate defendant. Itaque si plerumque est atrocior hyems: hoc genus eligemus. Si clæmentior mutilum probabim⁹ marem: quoniam est illud incommodum in cornuto: q cum sentiat se uelut quodam naturæ loco capitis armatum: frequenter in pugnam procurit & fit in fœminas quoque procatior. Nam riualem (quamuis solus admissuræ non sufficit) uiolentissime prosequitur. Nec ab alio tempestiue patit̃ inire gregem nisi cum est fatigatus libidine. Mutilus autem cum se tanq̃ exarmatum intelligat: nec ad Rixam promptus: & est in uenere mitior. Itaque capri uel arietis petulci sæuitiam pastores hac astutia reppellũt: mẽsuræ pedalis robustam tabulam configunt aculeis: & aduersam fronti cornibus religant. Ea res ferrum prohibet a Rixa: cum stimulatum suo ictu ipsum se Sautiat. Epicharmus Autem Syracusanus: qui pecudum medicinas diligentissime conscripsit: affirmat pugnacem arietem mitigari terebra secundum auriculas foratis cornibus: quia curuantur in flexum. Eius quadrupedis ætas ad progenerandum optima est trima. Nec tamen inhabilis usque in annos octo. Fœmina post bimatum maritari debet. Iuuenisque habetur quinquennis. Fatiscit post annum septimum. Igitur, ut dixi mercaberis ouis intonsas. Variam & canam comam improbabis: q

ſit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem ſterilem repudiabis: Eliges bimā uaſti corporis: torui & prolixi uilli nec aſperi: lanoſi & ampli uteri. Nam uitandus eſt glaber: & exiguus. Atque hæc fere communia ſunt. In cōparandis ouibus illa etiam tuēda humilia facere ſtabula: ſed in longitudinem potius ꝙ̄ in latitudiem prouecta: ut ſimul & hyeme calida ſint: nec anguſtiæ fœtus obligant. Ea poni debent contra medium diem. Nanque id pecus: quamuis ex omnibus animalibus ueſtitiſſimum: frigoris tamen impatientiſſimum eſt: nec minus æſtiui uaporis. Itaque cohors clauſa ſublimi materie præponi ueſtibulo debet: ut ſit in eam tutus exitus æſtuandi. Deturque opera nequis humor conſiſtat: ut ſemper ꝙ̄aridiſſimis filicibus uel culmis ſtabula conſtrata ſint: quo plurius & molliꝰ incubent fœtæ. Sint quala mundiſſima. Neque earum ualitudo: quæ præcipue cuſtodienda eſt: infeſtetur uligine. Omni autem pecudi larga præbenda ſunt alimenta. Nam uel exiguus numerus: cum pabulo ſatiatꝰ: plus domino reddit: ꝙ̄ maximus grex: ſi ſentit penuriam. Sequeris autē noualia nō ſolum herbida: ſed quæ plerūq; uidua ſunt ſpinis. Vtamur eiꝫ ſæpius auctoritate diuini carminis.

Si tibi lanitium curam eſt: primum aſpera ſilua:
Lappeque tribuliq; abſint. Quoniam ea res ut ait idem: ſcabras ouis reddit: cum tonſis inlotus adhæſit ſudor: & hirſuti ſecuerunt corpora uepres. Tum etiam quotidie minuitur lana: quæ quanto prolixior in pecore cōcreſcit: tanto magis obnoxium eſt rubis: quibus uelut hamis inuncata a paſcentium tergoribus auellitur. Molle uero pecus etiam uelamen quo protegitur amittit: atque id non paruo ſumptu reparatur. Inter auctores fere conſtitit primum eſſe admiſſuræ tempus uernum parilibus ſi ſit ouis matura: ſin uero foeta circa Iulium menſem. Prius tamen haud dubie probabilius: ut meſſem uindemiam fructum: deinde uineaticum fœtura pecoris excipiat: & totius auctumni pabulo ſatiatus agnus āte mœſtitiam frigorum atque hyemis ieiunium confirmetur. Nam melior eſt auctumnalis uerno: ſicut ait ueriſſime Celſus: quia magis ad rem pertinet: ut ante æſtiuum ꝙ̄ hibernum ſolſtitium conualeſcat. ſoluſque ex omnibus animalibus bruma commode naſcitur. Ac ſi res exigit ut plurimi mares progenerandi ſint: Ariſtoteles uir callidiſſimus rerum naturæ præcepit admiſſuræ tempore obſeruare ſiccis diebꝰ halitus ſeptemtrionales: & contra uentum gregē paſcamꝰ: & eū ſpectans admittatur pecus. Ac ſi fœminæ generādæ ſunt: auſtrinos flatus captare: ut eadem ratione matrices ineāt. Nā illud quod priore libro docuimꝰ: ut admiſſarii dexter: uel ēt ſiniſter uinculo teſticulus obligetur: in magnis gregibus operoſum eſt poſt foeturam: deide longinquae regionis opilio: uillicus fere omnem ſobolem paſtioni reſeruet ſuburbanae: Teneros agnos dū

u 3

adhuc herbae sunt expertes lanio tradet: quoniam & paruo sumptu deue/ huntur: & his summotis fructus lactis ex matribus non minor percipitur. Summitti Tamen Etiam in Vicinia Vrbis quandoque Oportebit. Nam Vernaculum pecus peregrino Longe est Vtilius. Nec committi Debet ut Torus Grex effectus senectute dominum destituat. Cum praesertim Boni pastoris uel prima cura sit annis omnibus in demortuarum uitiosarumque ouium Locum totidem uel etiam plura capita substituere: quoniam saepe frigorum atque hyemis saeuitia pastorem decipit. Et ex eo Vis interemit quas ille tempore autumni ratus adhuc esse tolerabiles: non summouerat. Quo magis etiam propter hos casus nisi quæ ualidissimo: & non compre/ hendatur hyemi: nouaque progenie repleatur Numerus. Quod qui faci/ et seruare debebit: ne minori quadrimæ: neue ei quæ excessit annos octo prolem submittat. Neutra enĩ ætas ad educandum est idonea. Tum etiam quod ex uetere materia nascitur: plerunque congeneratum parentis seni/ um refert. Nam uel sterile uel imbecillum est. Partus uero incipientis pe/ coris non secus: q̃ꝫ obstetricum more custodiri debet: neque enim Aliter hoc animal: q̃ꝫ mulieribus sexus enititur: sæpiusque etiam quanto est oĩs rationis ignarum laborat in partu. Quare ueterinariæ medicinæ prudens esse debet pecoris magister: Vt si res exigat uel integrum conceptum: cum transuersus hæret locis genitalibus: extrahat. ul' ferro diuisum citra matris perniciem partibus ducat: quod græci uocant εμβρυγακοσ . Agnus autem cum est editus erigi debet: atque uberibus admoueri: tum eius de/ ductum os pressis humectare papillis: ut condiscat maternum trahere ali/ mentum Sed priusquam hoc fiat exiguum emulgendum est: quod pastores colostram uocãt: ea nisi aliquatenus emittit̃: nocet agno: q biduo quo na tus cum matre claudatur: ut ei partum suum mox deinde quandiu non la/ sciuit obscuro & calido septe custodiatur. Postea luxuriantem uirgea cum cõparibus area claudi oportebit: ne uelut puerili nimia exultatione macess sat. Cauendum est: ut tenerior separetur a ualidioribus: quia robustus an/ git imbecillum. Statimque etiam mane priusquam grex procedat ĩ pascua. Deinde etiam crepusculo redeuntibus saturis Ouibus Admiscere agnos. qui cum Firmi esse cœperunt: pascendi sunt intra stabulum Cytiso uel medica: tum etiam furfuribus: aut si permittit annona: farina hor/ dei uel erui. Deinde ubi conualuerit circa meridiem pratis aut Noualibus uillæ continuis matres admouendæ sunt: & a se mittendi Agni: ut con/ discant foris pasci de genere pabuli. Nam & ante diximus: & nunc eorum quæ omissa sunt meminimus: iucundissimas herbas esse: quæ Aratro proscissis Aruis nascantur: deinde quæ pratis uligine carentibus: palu/ stris siluestrisqꝫ minime idoneas haberi. Nec tamen ulla sunt tam blanda pabula aut etiam pascua: quorum gratia non exolescat usu continuo: nisi

pecudum fastigio pastor occurrerit præbito sale: quod uelut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus ligneis impositum cum e pastu redieret oues lambunt: atque eo sapore cupidinem bibendi pascendique cōcipiunt. At contra penuriæ hyemis succurritur obiectis intra tectum per præsepia cibis. Aluntur autem commodissime repositis ulmeis uel ex fraxino frondibus uel auctumnali foeno: quod cordum uocatur. Nā id mollius & ob hoc iucundius est q̃ maturum. Cytiso quoque & satiua uitia pulcherrime pascuntur. Necessario tamen ubi cætera defecerunt: etiā ex leguminibus paleæ. Nam per se hordeum uel fresa cū faba cicercula sumptuosior est: q̃ ut suburbanis regionibus salubri precio possit præberi. Sed si uilitas mittit: haud dubium est optima. De temporib⁹ autē pascēdi & ad aquam ducendi p æstatē nō aliter sētio: q̃ ut pdidit Maro:

Luciferi primo cū sydere frigida rura
Carpamus: dum mane nouum: dum gramina canent:
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.

Inde ubi quarta sitim cæli collegerit hora. Ad puteos: ad alta greges: ad stagna perducamus: medioq; die: ut idē: ad uallem:

Sicubi magna iouis antiqua robore quercus
Ingentis tendit ramos: aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris atra nemus accubat umbra.

Rursus deinde iam mitigato uapore compellamur ad aquam: etiam per æstatem id faciendum est. & iterum ad pabulum producamus

Solis ad occasum: cū frigidus aera uesper
Tēperat: & saltus reficit iā rosida luna.

Sed obseruandum est sydus æstatis per emersum caniculæ: ut ante meridiem grex in occidentem spectans agatur: & in eam partem progrediatur: post meridiem in orientem. Siquidem plurimum refert: ne pascentium capita sint aduersa soli: qui plerunque nocet animalibus oriēte prædicto sydere. Hyeme & uere matutinis temporibus intra septa contineantur: dū dies aruis gelicidia detrahat. Nam pruinosa iis herba pecudi grauedinem creat: uentremque proluit. Quare etiam frigidis humidisque temporibus anni semel ei potestas aquæ facienda est. Tum qui sequitur gregem circunspectus ac uigilans id quod omnibus & omnium quadrupedum custodibus præcipitur: magna clementia moderetur. idemque propior quia silent. & ĩ agendis recipiendisq; ouibus adclamatione: ac baculo minetur. Nec unq̃ tælū emittat in eas. Neq; ab his longius recedat. Nec aut recubet aut considat. Nam nisi procedit: stare debet: quoniam quidē custodis officium sublimem celsissimamq; oculorum ueluti speculam desyderat: ut neque tardiores grauidas dum cunctatur: neque agiles & foetas dum procurrunt separari a cæteris sinat: ne fur aut bestias halucinantem

uq

pastorem decipiat. Sed haec communia fere sunt in oi pecore ouillo. Nuc quae sunt generosi propria dicemus.

DE Ouibus tectis. Caput. iiii.

g Raecum pecus quod plerique tarentinum uocant: nisi cum domini praesentia est: uix expedit haberi. Siquidem & curam & cibum maiorem desiderat. Nam cum sit uniuersum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius: tum ex omnibus tarentinum est mollissimum: quod nullam domini aut magistrorum ineptiam sustinet: multoque minus auariciam: nec æstus: nec frigoris patiens. Raro foris: plerunque domi alitur. Et est auidissimum cibi: cui detrahitur fraude uillici. Clades sequitur gregem. Singula capita per hyemem recte pascuntur ad præsepia tribus hordei ul' fresæ cum suis ualuulis fabæ: aut cicerculæ quattuor sextariis: aut aridam frondem præbeat: aut siccam uel uiridem medicam cytisūue: tum etiã cordi fœni septena pondo: aut leguminum paleas adfatim. Minimus Agnis uendundis in hac pecude: nec ullus lactis reditus haberi potest. Nam & q summoueri debent: paucissimos post dies q̃ editi sunt: immaturi fere mactantur: orbæque natis suis alienæ soboli præbent ubera. Quippe singuli agni binis nutricibus sumittuntur: nec quicq̃ subtrahi summissis expedit: quo saturior lactis celeriter confirmetur: & parta nutrici consociata minus laboret in educatione fœtus sui. Quam ob causam Diligenti cura seruandum est: ut est in suis quotidie matribus. & alienis non amantibus agni subrumentur. Plures autem in eiusmodi gregibus q̃ in hircis masculos enutrire oportet. Nam priusquam fœminas inire possint mares castrati cum bimatum expleuerunt: enecantur. & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore precio: q̃ alia uellera mercantibus traduntur. Liberis autem campis & omni surculo ruboque uacantibus ouem graecam pascere meminerimus: ne ut supra dixi: & lana carpatur: & tegumẽta. Nec tamen ea minus sedulam curam foris: quia non quotidie procedit ĩ pascua sed maiorem domesticam postulat. Nam sæpius detergenda & refrigeranda est. Sæpius eius lana deducenda: uinoque & oleo insuccanda. Nonnũq̃ etiam tota est eluenda: si diei permittit apricitas. Idque ter anno fieri sat est. Stabula uero frequenter euerrenda & purganda humorque omnis urinæ deuerrendus est: qui commodissime siccatur perforatis tabulis quibus ouilia construuntur: ut grex supercubet. Nec tamen ceno aut stercore. sed exitiosis quoq; serpentibus tecta liberet. Quod ut fiat:

Disce & odoratam stabulis incendere caedrum:
Chalbaneoq; agitare graues nidore celydros.
Saepe sub immotis praesepibus: aut mala tactu
Vipera delituit: caelumq; exterrita fugit:
Aut tecto assuetus coluber. Quare ut idẽ iubet.

Lana Lauanda

Stabula auerrenda et purganda

Cape saxa manu: cape robora pastor.
Tollēteq; minas: & sibila colla tumēte Deiice. Vel ne istud cum piculo facere necesse sit: mulieres capillos: aut ceruina sæpius ure cornua. quorum odor maxime nō patitur stabulis prædictam pestem consistere. Tonsuræ certum tempus anni per omnes regiones seruari non potest: quom nec ubique tarde: nec celeriter æstas ingruit. Et est modus optimus considerare tempestates: quibus ouis neque frigus si lanam detraxeris: neque æstum si nondum detonderis sentiat. Verum ea quandoque detonsa fuerit ungui debet tali medicamine. Succus excocti lupini: ueterisque uini fæx & amurca pari mensura miscentur: eoque liquamine tōsa ouis ībuit: atque ubique per triduum delibuto tergore media sudabunt: quarto die si est uicinia maris: ad littus deducta mersatur: si minus est: cælestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata: paulum decoquitur. Eaque grex perluitur. Hoc modo curatum pecus toto anno scabrum fieri non posse Celsus affirmat. Nec dubium est: quin etiam ob eam rē lana quoq; mollior atq; prolixior renascatur.

Tonsure tempus

Medicinæ pecoris ouili. Caput. V.

ET qūoniam censuimus cultum curamque recte ualentium: nunc queādmodum uitiis aut morbo laborantibus subueniendum sit: p̄cipiemus. q̄q; pars hæc exordii pene tota iam exhausta est: cum de medicina maioris pecoris priore libro disputaremus: quia cum sit fere eadem corporis natura minorum maiorumque quadrupedum: paucae paruaeque morborum & remediorum differentiae possunt inueniri. quæ tamen quātulæcunque sunt: non obmittuntur a nobis. Si ægrotat uniuersum pecus: ut & ante præcepimus: & nunc quæremus esse maxime salutare. Iterum adseueramus in hoc casu quod est remedium præsens & summum. Pabula mutemus: & aquationes totius regionis. Alium quæramus statum cæli. Curemusque si ex calore & æstu concepta pestis inuasit ut opaca rura: si inuasit frigore ut eligantur aprica. Sed modice ac sine festinatione perseq pecus oportebit: ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur. Non tamen in totum pigre ac segniter agere. Nam quemadmodum fessas morbo pecudes uehementer agitare & extendere non conuenit: ita conducit mediocriter exercere: & quasi torpentis excitare: nec pati ueterno consenescere atque extingui. Cūm de hinc grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis distribuatur. Nam particulatim facilius q̄ uniuersus conualescit: siue quia ipsius morbi alitus minor est ex exiguo numero: seu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo & reliqua: ne nūc eadem repetamus quæ superiore exordio percensuimus: obseruare debemus: si uniuersæ laborabunt: illa si singulæ. Oues frequētius q̄ ullū aliud aīal īfestāt scabie: quæ fere nascitur: sicut noster memorat

Scabies ouiu

poeta. Cum frigidus imber
Altius ad uiuum persedit: & horrida cano
Bruma gelu. Vel post tonsuras si remedium prædicti medicaminis non adhibeas: si æstiuum sudorem mari uel flumine non abluas: si tonsũ gregem patiaris: si siluestribus spinis ac rubis sauciaris. stabulo utaris in quo mulæ aut equi aut asinæ steterunt. Præcipue tamen exiguitas cibi maciem macies autem scabiem facit. Hæc ubi cœpit irrepere: sic intelligitur. Vitiosum locum pecudes: aut morsu scalpunt: aut cornu uel ungula tundunt: aut arbori adfricant parietibusue detergent. Quod ubi aliquam facientem uideris comprehendere oportebit: & lana rudi ducere. Nam subest aspera cutis: & uelut quædam prurigo: cui primo quoque tempore occurendum est: ne totam progeniem coinquinet. Sed quidem celeriter: cum & alia pecora: tum præcipue oues contagione uexentur. Sunt autem complura medicamina: quæ iccirco enarrabimus: non quia cunctis ut necesse sit: sed quia nonnullis regionibus quædam reperiri nequeunt. Ex pluribus aliqđ inuentum remedio sit. Facit autem commode primum ea compositio. quã pauloante demonstrauimus: si ad fæcem & amurcam succumque decocti lupini misceas portione æqua detritum album eleborum. Potest etiam scabriciem tollere succus uiridis cicutæ. quæ uerno tempore cum iam caulem nec adhuc semina facit decisa contunditur: atque expressus humor eius fictili uase reconditur: duabus urnis liquoris admisto salis torridi semodio. Quod ubi factum est: oblitum uas in sterquilinio defoditur: ac toto anno fimi uapore concoctum: mox promitur. Tepefactumque medicamentum linitur scabræ parti: quæ prius aspera testa defricta uel punice redulceratur. Eidem remedio est amurca duabus partibus decocta: item uetus hominis urina testis candentibus inusta. Quidam tamen hæc ipsa subiectis ignibus quinta parte minuunt: admiscentque mensura pari succum uiridis cicutæ. Deinde singularis triti & picis liquaminis: singulos fricti salis sextarios infundunt. Facit etiam sulphuris triti & picis liquidæ modus æqualis igne lento coctus. Sed georgicum carmen affirmat: nullam esse praestãtiorem medicinam:
Quam siquis ferro potuit rescindere summum
Vlceris os. alitur uitium: uiuitq; tegendo.
Itaque referandum est. & ulcera medicamentis curandum subiicit. Deinde aeque prudenter febricitantibus ouibus: de talo uel inter duas ungulas sãguinem mitti oportet. Nam plurimum id quidem
Profuit incensos aestus auertere: & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine uenam. Nos etiam sub oculis & de auribus sanguinem detrahimus. Claui quoque dupliciter infestant ouem:

Scabies ouium unde

Scabies sanatur

siue cum subluuies atque intertrigo in ipso discrimine ungulæ nascitur: seu cum idem locus tuberculum habet : cuius media fere parte canino similis extat pilus: eique subest uermiculus. Subluuies & intertrigo pice liquida: uel alumine & sulphure atque aceto mixtis rite eruentur : uel tenero punico malo : priusquam grana faciat : cum alumine pinsito : superfusoque aceto uel æris rubigine infriata uel combusta galla cum austero uino leuigata : & mixta. Tuberculum cui subest uermiculus : ferro q̃cautissime circumsecari oportet : ne dum amputatur etiam quod infra est animal uulneremus. id enim cum sauciatur : uenẽatam saniem mittit: quæ repressum uulnus ita insanabile facit : ut totus peramputandus sit. Et cum tuberculum diligenter circumcideris candens seuum uulneri per ardẽtẽ tædã ĩstillato. Ouem pulmonariam similiter ut suem curari conuenit: inserta per auriculam: quam ueterinarii consiliginem uocant. De ea iam diximus : cum maioris pecoris medicinam tradimus. Sed is morbus æstate plerunque concipitur : si defuit aqua : propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi potestas danda est. Celso placet : si est in pulmonibus uitium: acris aceti tantum dare : quantum ouis sustinere possit: uel humanae ueteris uriæ tepefactæ trium eminarum instar per sinistram narem corniculo infundere : atq; axũgiæ sestantẽ faucibus ĩserer. Est etiam insanabilis sacer ignis : quam pusulam uocant pastores. Ea nisi compescitur intra primam pecudem quæ tali malo correpta est: uniuersũ gregem contagione prosternit. Sic quidem nec medicamẽtorum: nec ferri remedia patitur. Nam pene ad omnem tactum excandescit. Sola tamen ea fomenta non aspernatur lactis caprini quod infusum tãtum ualet: ut & blandiatur igneam sæuitiam : differens magis occidionem gregis q̃ prohibens. Sed ægyptiæ gentis auctor memorabilis Dolus Mendesius : cuius cõmenta quæ appellẽt græce ὑπομνήματα sub nomĩe Democriti falso produntur. Censet propter hanc sæpius diligenter ouium terga perspicere : ut si forte sit in aliqua tale uitium deprehensum : confestĩ scrobem defodiamus in limine stabuli : & uiuam pecudem quæ fuerit pusilosa resupinam obruamus : patiamurq; sub obrutam meare totum gregem : q; eo facto morbus propulsetur. Bilis æstiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ : quæ ipsa remedio est etiam pecori arcuato. At si molesta pituita est cunelæ bubulæ: uel surculi nepetæ siluestris lana ĩuoluti naribus inseruntur: uersanturque dõec sternuat ouis. Fracta pecudum non aliter q̃ hominum crura sanantur : inuoluta lanis oleo atque uino insuccatis : & mox circundatis ferulis cõligata. Est etiam grauis pernicies herbae sanguinariae : quam si pasta est ouis ĩ toto uentre distenditur : contrahit q; : & spumam quandã tenuẽ tetri odoris expuit. Celeriter sãguĩẽ mitti oportet sub cauda ĩ ea quæ ptẽ ,pxĩa

Ouis pulmonaria
Sacer ignis ouium
Bilis ouium
Pituita molesta est
Fracta pecudum crura
herba sanguinaria pernitiosa est ouibus

est clunibus: nec minus in labro superiore uena soluenda est. Suspiriosę laborantibus auriculæ ferro rescindendæ: mutandæq́ʒ regiones. quod in omnibus morbis ac pestibus fieri debere censemus. Agnis quoque succur/rendum est uel febricitantibus: uel ægritudine alia affectis: qui ubi mor/bo laborant: admitti ad matres non debent: ne in eas perniciem transfe/rant. Itaque separatim si mulgendæ sunt oues: & cælestis aqua pari mensu/ra lacti miscenda est: atque ea potio febricitantibus danda. Multi lacte ca/prino iisdem medentur: quod per corniculum infunditur faucib⁹. Est aũt mentigo: quam pastores ostigenem uocant: montifera lactentibus. Ea ple/runque fit si per imprudentiam pastoris emissi agni uel etiam hædi rosi/das herbas depauerunt: quod minime commiti oportet. Sed cum ĩfectum est uelut ignis sacer os atque labra fœdis ulceribus obsidet. Remedio sũt hysopus & sal æquis ponderibus contrita. Nam ea mixtura palatum atque linguam totumq́ʒ os perfricat̃. Mox ulcera lauãt̃ aceto: & tũc pice liquida cum adipe suillo perliniũt̃. Quibusdam placet rubiginis æneæ tertiã pteʒ duabus ueteris axungiæ portionibus commiscere: tepefactoq́ʒ uti medica/mine. Nõnulli folia cupressina miscent aquæ: & ita pluunt ulcera atq́ʒ pa/latũ. Castrationis aũt ratio iam tradita est. Neque enim alia in agnis q̃ʒ in maiore quadrupede seruat̃.

DE Caprino pecore. Cap. vi.

ET quoniam de ouiarico satis dictũ ẽ: ad caprinũ pecus nũc reuer/tar. Id autem genus dumeta potius: q̃ʒ campestrem situm desiderat. Asperisque etiam locis ac siluestribus optime pascitur. Nam nec rubos auersatur: nec uepribus offenditur: & arbusculis frutetisque maxime gau/det. Ea sunt arubustus atque alternus cytisusq́ʒ agrestis: nec minus ilignei querneique frutices: qui in altitudinem non prosiliunt. Caper cui sub ma/xillis binæ uerruculæ collo dependent: optimus habetur: amplissimi cor/poris: cruribus crassis: plena & breui ceruice: flaccidis & praegrauantibus auribus: exiguo capite: nigro denso & nitido atq́ʒ longissimo pilo. Nam & ipse tundetur

Vsum in castrorum ac miseris uelamina nautis. Est autem mensium septeʒ satis habilis ad procreandum: quoniam immodicus libidinis dum adhuc uberius alitur: matrem stupro superuenit: & ideo ante sex annos consene/scit: q͛ immatura ueneris cupidine primis pueritiae temporibus exhaustus est. Itaque quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Ca/pella praecipue probatur simillima hirco: quem descripsimus: si etiam est Vberis maximi: & Lactis abundantissimi. Hanc Pecudem Mutilam parabimus quieto caeli statu. Nam procelloso atque imbrifero cornuta semper. Nam & omni Regione maritos gregum mutiles esse oportebit: qui cornuti fere perniciosi Sunt propter petulantiam. Sed Numerum

Forma Capri optima

generis huius maiorem: q̃ centum capitum ſub uno clauſo non expedit habere: cum laniger mille pariter commode ſtabulentur. Atque ubi capræ primum comparantur: melius eſt unum gregem totum: q̃ ex pluri/bus particulatim mercari: ut nec in paſtione ſeperatim laciniæ deducant̃: & in caprili maiore concordia quietæ cõſiſtant. Huic pecori nocet æſtus: ſed magis frigus: & præcipue foetæ: quæ gelicidio hyemis conceptum fe/cit. Nec tamen ea ſola creat abortus: ſed etiam glans cum citra ſatietatem data eſt. Itaque niſi poteſt affatim præberi: non eſt gregi permittenda. Tempus admiſſuræ per auctumnum fere ante menſem decembrem præ/cipimus: ut propinquante uere gemmantibus frutetis: cum primum ſiluæ germinant fronde: partus edatur. Ipſum uero caprile uel naturali ſaxo: uel manu conſtratum eligi debet: quoniam huic pecori nihil ſubſternit̃. Diligenſque paſtor quotidie ſtabulum conuerrit: nec patitur ſtercus: aut humorem conſiſtere lutumue fieri: quæ cuncta ſunt capris inimica. Parit autem ſi eſt generoſa proles: frequenter duos: nonnunquam trigeminos. Peſſima eſt foetura cum matres binæ ternos hædos efficiunt. Qui ubi edi/ti ſunt: eodem modo quo agni educantur: niſi quod magis hædorum la/ſciuia compeſcenda: & artius cohibenda eſt. Tuꝫ ſup lactis abundantiam ſamera uel cytiſus: aut hedera præbenda: uel etiam cacumina lentiſci aliæque tenues frondes obiiciendæ ſunt. Sed ex geminis ſingula capita quæ uidentur eſſe robuſtiora: in ſupplementum gregis reſeruantur: cæ/tera mercatibus traduntur. Anniculæ uel bimæ capellæ (nam utraque ætas partum edit) ſubmitti haedum non oportet. Neque enim educare niſi trima debet. Sed anniculae confeſtim depellenda ſoboles: bimae tandiu dum poſſit eſſe uendibilis. Nec ultra octo annos matres ſeruandae ſunt: ꝙ aſſiduo partu fatigatae ſteriles exiſtant. Magiſter autem pecoris acer: durus: ſtrenuus: laboris patientiſſimus: alacer atque audax eſſe debet: ut qui rupes per ſolitudines per uepres facile uadat. Et non ut alterius gene/ris paſtores ſequatur: ſed plerunque ut antecedat gregem maxime ſtrenuũ pecus eſt. capellae caprae cedent. ſubinde quae cedit compeſci debet ne procuret: ſed placide ac lente pabuletur: ut & largi ſit uberis & non ſtri/goſiſſimi corporis.

Caprile

Parit capra duos Pli: li. 8. ca 50.

Magister caprar strenuus

DE Medicina caprarum. Ca. vii.

ATque alia genera pecorum: cum peſtilentia uexantur: prius morbo & langoribus maceſcunt: ſolae capellae q̃uis optimae atque hilares ſubito concidunt: uelut aliqua ruina gregatim proſternantur. Id accidere maxime ſolet ubertate pabuli. Quamobrem adhuc cum eas peſtis pculit: omnibus ſanguis detrahendus. Nec tota die paſcendae: ſed mediis quat/tuor horis inter ſepta claudendae. Sin alius langor infeſtat: poculo medi/cat̃ arũdiis & albae ſpĩae radicib⁹: q̃s cũ ferreis pilis diligẽter cõtũdim⁹

admiſcemus aquam pluuialem: ſolamque petandam pecori praebemus. Quod ſi ea res aegritudinem non depellit: uendenda ſunt pecora. Vel Si neque id contingere poteſt: ferro necanda ſalendaque. Nox ĩterpoſito ſpatio conueniet alium gregem reparare. Nec tamen anteq̃ꝫ peſtilens tempus anni ſiue uel fuit hyemis uertatur aeſtate: ſiue autunni uere mutetur. Cum uero ſingulae domo laborabunt: eadem remedia quæ etiam ouibus adhibuimus. Nam cum diſtendetur aqua cutis: quod uitium Graeci Vocant ὕδερον: ſub armo pellis leuiter ĩciſa pernitioſuꝫ tranſmittet humorem: tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum & fœtæ loca genitalia tumebunt: aut ſecundæ non reſponderint: defrutis eſt anus: uel cum id defuerit: boni uini tantundem faucibus ĩnfundatur: & naturalia ageratori liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar: ſicut in ouilo pecore prædictum eſt: caprino medebimur.

Caſei faciendi ratio. Cap. viii.

De Caseis faciendis

CAſei quoque faciendi non erit omittenda cura utique Longinquis regionibus: ubi multram deuehere non expedit. Is porro ſic tenui liquore conficitur: quamcelerrime uendendus eſt: dum adhuc uiridis ſuccum retinet. Si pingui & optimo longiorem patimur cuſtodiam: ſed lacte fieri debet ſincæro: & quamrecentiſſimo. Nam requietum uel maximum celeriter acorem concipiat id plerunque cogi agni aut hædi coagulo quãuis poſſit & agreſtis cardui flore conduci: & ſeminibus gneti: nec minus ficulneo lacte: quod emittit arbor: ſi eius uirentem ſauties corticem. Verum optimus caſeus eſt: qui exiguum medicaminis habet. Minimum auteꝫ coagulum recipit ſinum Lactis argentei pondus denarii. Non dubium quin fici ramulis glaciatus caſeus iucundiſſime ſapiat. Sed multra cum eſt repleta lacte: non ſine tepore aliquo debet eſſe. Nec tamen admouenda ẽ flammis: ut quibuſdam placet: ſed aut procul igne conſtituenda: & confeſtim cum concreuit: liquor in fiſcellas aut in calathos: uel formas tranſferendus eſt. Nam maxime refert primo quoque tempore ſerum percolari: & a concreta materia ſeparari. Quam ob cauſam Ruſtici ne patiantur quidem ſua ſponte pigro humore defluere: ſed cum paulo ſolidius caſeus factus eſt: pondera ſuperponunt: quibus exprimatur ſerum Deinde ut formis aut calatis exemptus eſt: opaco ac frigido loco (ne poſſit uitiari) quamuis mundiſſimis tabulis componitur: aſpergitur tritis ſalibus: ut exudet acidum liquorem. Atque ubi duratus eſt: uehementius premitur: ut conſpiſſetur. Et rurſus torrido ſale contingitur: rurſuſque ponderibus condenſatur. Hoc cum per dies nouem factum eſt: aqua dulci eluitur: & ſub umbra cratibus in hoc factis ita ordinatur: ne alter alterum caſeus contingat: & ut modice ſiccetur. Deinde quo tenerior ꝑmaneat: clauſo neqꝫ uẽtis obnoxio loco ſtipatur per complura tabulata. Sic neque fiſtuloſus: neqꝫ

salsus neq; aridus prouenit. Quorum uitiorum primus solet accidere si parum pressus: secundum si nimio sale imbutus: tertium si sole exustus est. Hoc genus casei potest etiam trans maria permitti. Nam is qui recens intra paucos dies absumi debet: leniore cura conficitur: quippe fiscellis exemptus in salem muriamq; dimittitur: & mox in sole paulum siccatur. Nonnulli antequam pecus numellis inducant: uirides pineas nuces in mulctram dimittunt: & mox super eas emulgent: nec separant nisi cum transmiserint in formas coactam materiam. Ipsos quidem uirides conterunt nucleos: & lacti permiscent: atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum criboque colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscūq; uelis saporis efficere possis: adiecto quod elegeris condimento. Illa uero notissima est ratio faciundi casei: quē dicimus manupressum. Nā quis paulum cælatus īmultrandū est tepefacta rescinditur: & feruente aqua pfusus: uel manu figuratus uel buxeis formis exprimitur. Est etiam non ingrati saporis muri apræduratus: atque ita malinis lignis uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

¶ DE Suibus & eo℞ medicinis. Ca. ix.

IN omni genere quadrupedum spēs maris diligenter eligitur: quoniam frequenter patri similior est progenies: q̃ matri. Quare etiam in suillo pecore reprobandi sunt totius quidem corporis amplitudine eximii sed qui quadrati potius longi aut rotundi sunt: uentre promisso: clunibus uastis: nec proinde cruribus aut ungulis proceris: amplæ & glādulosæ ceruicis: rostris breuibus & resupinis. Maximeq; ad rem pertinet: q̃ salacissimos esse mares. & ab annicula ætate commode progenerāt: dū quadrimatum agant: possunt tamen etiam semestres implere fœminam. Scrofæ probantur longissimi status: & ut sint reliquis membris similes descriptis uerribus. Si regio frigida & pruinosa est: q̃ durissimæ densæq; & nigræ setæ grex eligendus est. Si temperata atque aprica: glabrū pecus uel etiam pristinale album potest pasci. Fœmina sus habetur ad partus edendos idonea fere usq; in annos septem: quæ quanto fœcundior est celerius senescit. Annicula non improbe concipit: sed inire debet mense februario. Quattuor quoq; mensibus foeta: quīto parere: cum iam herbæ solidiores sunt: ut & firma lactis maturitas porcis contingat: & cum desierit uberibus ali: stipula pascantur: cæterisq; leguminum caducis frugib⁹. Hoc autem fit longinquis regionibus: ubi nihil nisi submittere expedit. Nam suburbanis lactens porcus ære mutandus est. Sic enim mater non educando labori subtrahitur: celeriusq; iterum conceptum partum edet. Idque bis anno faciet. Mares uel cum primum ineunt semestres: aut cum sæpius progenerauerunt: trimi aut quadrimi castrantur: ut possīt pinguescere. Fœminis quoque uuluæ ferro exulcerantur: & cicatricibus

Similitudo patris

Annicula sus concipere debet mense februario

claudunturː ne sint genitales. Quod facile non intelligoː quæ ratio cōpel/
latː nisi penuria cibi. Nam ubi est ubertas pabuli. submittere prolem sēp
expedit. Omnem porro situm ruris pecus hoc usurpat. Nam & montibus
& campis commode pasciturː melius tamen palustribus Agrisː q̄ Sitienti/
bus. Nemora sunt conuenientissimaː quæ uestiuntur quercuː subereː fago
cerrisː ilicibusː oleastrisː termitibusː corylisː pomiferisque Siluestribusː
ut sunt albæ spinæ ː graecae siliquaeː iuniperusː lotosː pampinusː cornus
arbutusː prunusː & paliurusː atque achrades piri. Haec enim diuersis tem/
poribus mitescuntː ac pene toto anno gregem saturant. At ubi penuria est
arborumː terrenum pabulum consectabimurː & sicco Limosum praefere/
musː ut paludem rimenturː effodiantque Lumbricosː atque in luto uolu/
tenturː quod est huic pecori gratissimum ː quin & aquis Abuti possint.
Namque id fecisse maxime æstatem profuitː & dulcis eruisse Radiculas
aquatilis siluæː tanquam scyrpi iunciqne & degeneris arundinis ː quam
uulgus cannam uocat. Nam quidem cultus Ager optimas reddit Suesː cū
est graminosusː & pluribus generibus pomorum consitusː ut per anni di/
uersa temporaː malaː prunaː pirumː multiformes nucesː ac ficum præbeat
Nec tamen propter hæc parcetur horreis. Nam sæpe de manu dandum
estː cum foris deficit pabulumː propter quod plurima glansː uel cisternis
in aquamː uel fumo tabulatis recondenda est. Fabæ quoque & similium le
guminumː cum uilitas permittitː facienda est potestasː & utique uereː dum
adhuc Lactant Viridia pabula ː quæ suibus plerunque nocent. Itaque ma
ne priusquam procedant in pascuaː conditiuis cibis sustinendæ sunt ː ne
immaturis herbis citetur aluus. Eoque uitio pecus emacietur. Nec ut cæte/
ri greges uniuersi claudi debentː sed per porticus haræ faciendæ suntː qui
bus aut a partu aut etiam prægnantes includantur. Nam praecipue sues
cateruatimː ac inconditæ cum sint pariter inclusæː super Alias. Aliæ cu/
bantː & foetus elidunt. Quare ut dixi iunctæ parietibus haræ Construen/
dae sunt in altitudinem pedum quattuorː ne sus transilire septa queat.
Nam contegi non debetː ut a superiore parte custos Numeros porcorum
Recenseatː & siquem decumbens mater oppresserit ː cubanti subtrahat.
Sit autem Vigilansː impigerː industriusː nauus omnium quas pascit. Et nu
tricum & minorum meminisse debetː ut uniuscuiusque partum consideret.
Semper obseruet enitentem. Claudatː ut in hara foetum edat. Tum deno/
tet protinus quotque & quales sunt nati ː & curet nequis sub Nutrice
Aliena educatur. Nam facillime porci si euaserint Haram ː miscent se ː &
Scrofa cum decubuit aeque Alieno ac suo praebet Vbera. Itaque por/
culatoris maximum officium estː ut unamquamque cum sua prole claudat.
qui si Memoria deficiturː quo minus agnoscat cuiusque progeniem ː pice
Liquida eandem notam scrofae & porcis innotat siue per litteras siue per

alias formas unumquenque foetum cum matre diſtinguit. Nam in maiore numero diuerſis notis opus eſt: ne confundātur memoria cuſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operoſum: commodiſſimum eſt haras ita fabricare: ut limen earum in tantam altitudinem conſurgat: quantum poſſit nutrix euadere: lactens ut ſupergredi non poſſit. Sic nec alienis irrepit: & in cubili ſuam quiſque matrem nidus expectat: qui tantum non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem foecunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri: ſed quia celerrime fatiſcit: quæ pluris educat. Atque hæ: quibus partus ſummittitur: cocto ſūt hordeo ſuſtinendæ: ne ad maciem ſummam perducantur: & ex ea ad aliquā perniciem. Diligens autem porculator frequenter ſuillæ conuertit ſæpius haras. Nam quamuis prædictum animal in pabulationem ſpurce uerſet: mundiſſimum tamen cubile deſiderat. Hic fere cultus eſt ſuilli pecoris recte ualentis.

¶ DE Medicina ſuum. Cap. x.

SEquitur ut dicamus quæ ſit cura uitioſi. Febricitantium ſigna ſunt cum obſtipæ ſues tranſuerſa capita ferunt: ac per paſcua ſubito cum paululum procurrerunt: conſiſtunt: & uertigine correptæ concidunt. Earꝝ notanda ſunt capita: quam in partem proclinentur: ut ex diuerſa parte de auricula ſanguinem mittamus. Item ſub cauda duobus digitis a clunibus intermiſſis uenam feriamus: quæ eſt in eo loco ſatis ampla: eamque ſarmento prius oportet uerberari: deinde ad ictum uirgæ tumentem ferro reſcindi: detractoque ſanguine colligari ſaligneo libro uel etiam ulmeo. Quod cum fecerimus uno aut altero die ſub tecto pecudem cōtiebimus: & aquam modice calidam quantam uolent: farinæque hordeaceæ ſingulis ſeſtarios præbebimus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt: q̄ cum profluxerit: ſale trito cum farina triticea confricari in totum os conueniet. Quidam præſentius putant eſſe remedium: cum per cornu ſingulis ternos cyathos gari dimittunt. Deinde fiſſas taleas ferularum lineo funiculo religant. & ita collo ſuſpendunt: ut ſtrumæ ferulis contingantur. Nauſeantibus quoque ſalutaris habetur eburnea ſcobis ſale fricto: & fabæ minutæ freſæ commixta: ieiuniſque priuſquam in paſcua prodeant obiecta. Solet etiā uniuerſum pecus ægrotare ita: ut emacietur: nec cibos capiat: productuſque in paſcua medio campo procumbat: & quodam uerno preſſum ſomnos æſtiuo ſub ſole captet. Quod cum facit: totus grex clauditur ſtabulo: atque uno die abſtinetur potione & pabulo. Poſtridie radix anguinei cucumeris trita & commixta cum aqua datur ſitientibus. Quam cum pecudes biberunt: nauſea correpta uomitāt: atque expurgāt: Omnique bile depulſa cicercula uel faba dura muria conſperſa: deinde ſicut hominibus aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per æſtatem ſitis ſit infeſta: tum ſuillo maxime eſt inimica:

De morbis ſuum

Quare non ut capellam uel ouem: sic & hoc animal ad aquam duci præce pimus: sed si fieri potest iuxta flumen aut stagnum per ortum caniculæ de tineri: quia cum sit æstuosissimum: non est contentum potione aquae: nisi obesam illuuiem atque distentum pabulo aluum demerserit & refrigerauerit. Nec ulla re magis gaudet. q̃ riuis atque cenoso lacu uolutari. Quod si locorum situs repugnat: ut ita fieri possit: puteis extracta large canalibus immissa præbenda sunt pocula: quibus nisi affatim faciantur: pulmonariæ fiunt. Isque morbus optime sanatur auriculis inserta consiligine. de qua radicula diligenter ac sæpius Locuti sumus. Solet iam uitiosi splenis Dolor eas infestare: quod accidit: cum siccitas magna prouenit: ut bucolicon Loquitur poema:

Strata iacent passim suaquæq; sub arbore poma. Nam pecus inexitiabile sues dulcedinem pabuli consectant̃: & supra modum æstate splenis incremento laborant. Cui succurritur si fabricentur canales tamaricis & rusco repleanturque aqua: deinde sitientibus admoueantur. Quippe ligni succus medicabilis epotus intestinum tumorem compescit.

DE Castratione suum. Caput. xi.

CAstrationis autem in hoc pecore duo tempora seruantur: ueris & autumni. Et eius administrandæ duplex ratio. Prima illa quam iam tradidimus. cum duobus uulneribus impressis per unamquanque plagam singuli exprimuntur testiculi. Altera est speciosior: sed magis periculosa: quam tamen non omittam. Cum uirilem partem utranque ferro resectam detraxeris: per impressum uulnus scalpellum inserito: & mediam quasi cutem: quæ interuenit duobus menbris genitalibus: rescindito. Atque uncis digitis alterum quoque testiculum educito. Sic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remediis: quæ prius docuimus. Illud autem quod pertinet ad religionem patrisfamilias: non reticendum putaui. Sunt quædam scrofæ: quæ mandunt foetus suos. Quod cum fit non habetur prodigium. Nam sues ex omnibus pecudibus impatientissimæ famis aliquando sic indigent pabuli ut non tantum alienam (si liceat) sobolem: sed etiam suam consumant. De armentis cæterisque pecudibus & magistris: per quos quadrupedum greges humana sollertia domi: forisq; curantur: atq; obseruantur (nisi fallor) satis accurate disserui.

DE Canibus. Caput. xii.

NVnc: ut exordio priore sum pollicitus: de mutis custodibus loquar q̃q̃ canis falso dicitur mutus custos. Nam quis hominum clarius aut tanta uociferatione bestiam uel furem praedicat: q̃ iste latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest uigilantior? quis denique ultor aut uindex cõstãtior? Quare uel in primis hoc animal mercari tueriq; debet agricola

quod & uillam & fructus familiã[q]ue & pecora cuſtodit. Eius antẽ paran/
di tuendique triplex ratio eſt. Nanque unum genus aduerſus hominum &
ferarum inſidias eligitur: & id uillã quæque iuncta ſunt uillæ cuſtodit. At
alterum pro pellendis iniuriis hominum ac ferarum: & id obſeruat domi
ſtabulum: foris pecora paſcentia. Tertium uenandi gratia comparatur:
idque non ſolum nihil agricolam iuuat: ſed & auocat: deſidemque ab ope
ſuo reddit. De uillatico igitur & paſtorali dicendum eſt. Nam uenaticus
nihil pertinet ad noſtram profeſſionem. Villæ cuſtos eligendus eſt ãpliſ/
ſimi corporis: uaſti latratus canorique: prius ut auditu malificum: deĩde
etiam conſpectu terreat: & tamen nonnunquam ne uiſus quidem horribili
fremitu ſuo fuget inſidiantem. Sit autem coloris unius: iſque magis eli/
gatur albus in paſtorali: niger in uillatico. Nam uarius in neutro eſt lau/
dabilis. Paſtor album probet quoniam eſt feræ diſſimilis: magnoque op⁹
interdum diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane uel etiã
crepuſculo: ne pro beſtia canem feriat. Villaticus qui hominum maleficiis
opponitur: ſiue luce clara fur aduenerit: terribilior niger cõſpicitur: ſiue
nocte ne conſpiciatur quidem propter umbræ ſimilitudinem: quamobrẽ
tectus tenebris canis tutiorem acceſſum habeat ad inſidiantem. Probatur
quadratus potius: q̃ longus aut breuis: capite tam magno ut corporis ui/
deatur pars maxima: deiectis & propendentibus auribus: nigris uel glau/
cis oculis acri lumine radiantibus: amplo uilloſoque pectore: latis armis:
cruribus craſſis & hirtis: cauda breui: ueſtigiorum articulis & unguibus
ampliſſimis: qui græce Δρακας appellãtur. Hic erit uillatici ſtatus præ/
cipue laudandus. Mores autem neque mitiſſimi: neque rurſus truces atq;
crudeles: ꝙ illi furem quoque adulentur: hi etiam domeſticos inuadũt.
Satis eſt ſeueros eſſe: nec blaudos: ut nonnunquam etiam conſeruos ira/
tius intueantur: ſemper excandeſcant in exteros. Maxime autem debent ĩ
cuſtodia uigilantes conſpici: nec erronei: ſed aſſidui & circunſpecti ma/
gis: q̃ temerarii. Nam illi niſi quod certum compereunt non indicant. Hi
uano ſtrepitu: & falſa ſuſpitione concitantur. Hæc iccirco memoranda
credidi: quia non natura tantum: ſed etiam diſciplina mores facit: ut cum
emendi poteſtas fuerit: eiuſmodi probemus: & cum educabimus domi na/
tos: talibus inſtitutis formemus. Non multum refert an uillatici corpori/
bus graues & parum ueloces ſint. Plus.n.cõmius: & in gradum: q̃ eminus
& in ſpatioſo curſu facere debent. Nam ſemper circa ſepta: & ĩtra ædificiũ
conſiſtat. Immo ne longius quidem recedere debent: ſatiſque pulchre fũ/
gũtur offitio: ſi aduenientem ſagaciter adoriantur: & latratũ conterent:
nec patiuntur propius accedere: uel conſtantius appropinquantem uiolẽ/
ter inuadunt. Primum eſt enim non adtentari: ſecundum eſt laceſſitum
fortiter & perſeueranter uindicari. Atque hæc domeſticis cuſtodibus: illa

paſtoralibus. Pecuarius canis neque tam ſtrigoſus: aut pernix debet eſſe:
q̄ꝫ qui damas ceruoſque & uelociſſima ſectatur animalia: nec tam obeſus
aut grauis: q̄ꝫ uillæ horreique cuſtos: ſed & robuſtus nihilominus & ali/
quatenus promptus ac ſtrenuus: quoniam & ad rixam & ad pugnam: nec
minus ad curſum comparatur: cum & lupi repellere inſidias: & raptorem
ferum conſequi fugientem: prædamque excutere: atque auferre debeat.
Quare ſtatus eius longior productiorque ad hos caſus magis habilis eſt:
q̄ꝫ breuis: aut etiam quadratus: quoniam ut dixi nonnunquam neceſſitas
exigit celerrime beſtiam confectandi. Cæteri artus ſimiles membris uilla/
tici canis æque probantur. Cibaria fere eadem ſunt utrique generi præben
da. Nam ſi tam laxa rura ſunt: ut ſuſtineant pecorum greges: omnes ſine
diſcrimine canes hordeacea farina cum ſero commode paſcit. Sin autem
ſurculo conſitus ager ſine paſcuo & farreo uel triticeo pane ſatiandi ſunt:
admixto tamen liquore coctæ fabæ: ſed tepido: nam feruens rabiem creat
Huic quadrupedi neque fœminæ neque mari: niſi poſt annum permitten
da uenus: quæ ſi teneris conceditur: carpit & corpus & uires: animoſque
degenerat. Primus effœtæ partus amouendus eſt: quoniam tiruncula nec
recte nutrit: & educatio totius habitus aufert incrementum. Mares iuueni
liter uſque in annos decem progenerant poſt id tempus ineundus fœmi/
nis non uidentur habiles: quoniam ſeniorum pigra ſoboles exiſtit. Fœmi
næ concipiunt uſque in annos nouem: ſunt utiles poſt decimum. Catulos
ſex menſibus primis: dum corroborentur: emitti non oportet niſi ad ma
trem luſus ac laſciuiæ cauſa. Poſtea cathenis per diem continendi: & no/
ctibus ſoluendi. Nec unquam eos quorum generoſam uolumus indolem
conſeruare: patiemur alienæ nutricis uberibus educari: quoniam ſemper
& lac & ſpiritus maternus longe magis ingenii atque incrementa corporis
auget. Quod ſi & fœta lacte deficit: caprinum maxime conueniet praebe/
ri catulis: dum fiant menſium quattuor. Nominibus autem non Longiſſi/
mis appellandi ſunt: quo celerius quiſque uocatus exaudiat: nec in breui/
oribus q̄ꝫ quae duabus ſyllabis enuntiantur: ſicuti graecum eſt σκυλαξ
latinum ferox: graecum λακωρ latinum celer. Vel fœmina ut ſunt graeca
σασιτον φαλα σκιισωα latia lupa cerua tigris. Catl'oꝝ caudaſ poſt
diē quadrageſimū: q̄ꝫ ſit editi: ſic caſtrare coneniet. Neruus eſt qui per ar/
ticulos ſpinae prorepit: uſque ad ultimam partem caudae. Is modice com/
preſſus & aliquatenus eductus abrumpitur. Quo facto neq; in longitudi/
nem cauda fœdum capit incrementum: & (ut plurimi paſtores affirmant)
rabies arcet̃ letifer morbus huic generi.

DE Morbis & medicinis canum. Cap. xiii.

f Ere autem per aeſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur ſaepe:
ut totas amittant. Quod ne fiat amaris nucibus contritis Liniendae

ſũt.Quod ſi ulceribus iā praeoccupatæ fuerĩt:coctā picem liquidam ſuil/
læ adipi uulneribus ſtillari conueniet. Hoc eodem medicamine contacti
ricini decidunt.Nam manu non ſunt uellendi:ne ut ante prædixeram:fa/
ciant ulcera.Pulicoſæ cani remedia ſunt:Sume cyminum tritum pari põ/
dere cum ueratro aquaque mixtum & inlitum:ſeu cucumeris anguinei ſuc/
cus . Vel ſi hæc non ſunt :uetus amurca per totum corpus infuſa.Si ſca/
bies infeſtauit:gypſi & ſeſāmi tantundem conterito : & cum pice liquida
permiſceto:uitioſamque partem linito.Quod medicamētum putatur etiā
hominibus eſſe conueniens.Eadem peſtis: ſi fuerit uehementior:cedrino
liquore aboletur.Reliqua uitia ſicut in cæteris animalibus præcepimus:
curanda ſunt.Hactenus de minore pecore.Mox de uillaticis paſtionibus:
quæ conueniēt:uolucrũq; piſciũq; & ſilueſtriũ quadrupedũ curam ſequē/
te uolumine præcipiemus .

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE REI RVSTI/CAE LIBER NONVS .

DE Villaticis paſtionibus. Cap.i.

QVAE FERE CONSVMABANT PVBLI Siluine ruris exercendi experiendique ſcientiā: quaeq; pecuariæ negotiatiõis exigebat rõ:ſeptē memorauimus libris. Hic nunc ſequētis numeri titulum poſſidebit:nec quia proximam ꝓpriāq; ruſtici curam deſiderant ea quæ dicturi ſumus: ſed quia nõ alio loco:q̃ ĩ agris aut uillis debeāt adminiſtrari: & tamen agreſtibus magis: q̃ ur/banis proſint.Quippe uillaticæ paſtiones ſicut pecuariæ non minimam colono ſtipem conferunt:cum & auium ſtercore macerrimis uineis:& õi ſurculo atque aruo medeantur : & eiſdem familiarem focum menſamque precioſis dapibus opulentant . Poſtremo uenditorum animalium precio uillæ reditum augent. Quare de hoc quoque genere paſtionis dicendum cenſui.Eſt autem id fere uel in uilla:uel circa uillam.In uilla eſt quod ap/pellāt graeci ορμιθωνεσ περιστερεωνεσ ιχθυοτροφια atq; etiā cũ datur liquoris facultas ιχθυωτροφια ſedula cura exercētur.Ea ſũt õia ut latine potius loquamur:ſicut auium cohortalium ſtabula . Nec minus earum:quae conclauibus ſeptae ſaginantur:uel aquatilium aĩalium recep/tacula. Rurſus circa uillā ponuntur μελιστωνεσ και χηνοτροφια Quod etiã λαγοτροφια ſtudioſe adminiſtrantur:quae nos ſimiliter appellamus apum cubilia apiaria uel nantium uolucrum : quae ſtagnis

piscinisq; lætantur: auiaria. Vel etiam pecudũ siluestrium quae nemoribus clausis custodiũtur uiuaria. ¶DE Gallinaꝝ gñibus: gallis cohortalibus parandis & nutriendis. Caput.ii.

PRius igitur de his præcipiam: quæ intra septa uillæ pascuntur. Ac de aliis quidem forsitan ambigitur: an sint agrestibus possidenda. Gallinarum uero plerunque agricolæ cura solennis est. Earum genera sunt uel cohortalium: uel rusticarum: uel africanarum. Cohortalis est auis: quæ uulgo per omnes fere uillas conspicitur. Rustica: quæ non dissimilis uillaticæ per aucupem decipitur. Eaque plurima est in insula: quam nauitæ in ligustico mari sitam producto nomine alitis gallinariam uocitauerunt. Africana est: quam plerique numidicam dicunt: meleagridi similis: nisi ꝙ rutila cristã capite gerit: quæ sunt utraque in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ. Mares autem galli. Semimares: qui capi hoc nomine uocantur: cum sint castrati libidinis abolendæ causa. Nec tamen id patiuntur amissis genitalibus: sed ferro candente calcaribus inustis: quae cum ignea ui consumpta sunt: facta ulcera dum consanescant figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non spernendus est redditus: si adhibeatur educandi scientia: quam plerique graecorum & praecipue celebrauere deliaci. Sꝫ & hi: quoniam procera corpora & animos ad prœlia pertinacis requirebant: praecipue tanagricum genus & rhodium probabant: nec minus calchidicum: & medicum: quod ab imperito uulgo littera mutata melicum appellatur. Nobis nostrum uernaculum maxime placet. omisso tamen illo studio Graecorum: qui ferocissimum quenque Alitem certaminibus & pugnae praeparabant. Nos enim censemus instituere Vectigal industrii patrisfamilias: non rixosarum auium lanistae: cuius plerunque totum patrimonium pignus aleae uictor gallinaceus pyctes abstulit. Igitur cui placebit sequi nostra pracepta: consideret oportet primum ꝙ̃ multas. Secunduꝫ cuiusmodi parare debeat matrices. Deinde qualiter eas tutari & pascere. Mox quibus anni temporibus earum partus excipere. Tum demum ut icubent & excludant efficere. Postremo ut commode pulli educentur operam dare. His enim curis & mĩisteriis exercetᷣ natio cohortalis quã græci uocant ορνιθοτροφιαν. Parandi autem modus est: ducentorum capitum: quae pastoris unius curam dispendat: dum tamen anus sedula uel puer adhibeatur custos uagantiũ: ne obsidiis hominum aut insidiatorum animalium diripiantur. Mercari porro nisi fœcundissimas aues non expedit. Eae sĩt rubicũdae: uľ fuscae plumae magisq; pẽnis. Ac si fieri poterit oẽs hui⁹ & ab hoc proximi coloris eligantur. Sin aliter uitentur albae: quae fere cũ sint molles: ac minus uiuaces: tum ne fœcundae quidem facile reperiantur atq; etiam conspicuae: propterq; insigne candoris ab accipitribus & aqlis

ſæpius abripiuntur. Sint ergo matrices robuſti corporis quadratæ pecto/
roſæ magnis capitibus: rectis ructilifq; criſtulis: albis aurib⁷: Et ſub hac
ſpecie q̃ ampliſſimæ: nec paribus ungulis: generoſiſſimæque creddūtur:
quæ quinos habent digitos: ſed ita ne cruribus emineant tranſuerſa cal/
caria. Nam quæ hoc uirile gerit inſigne: contumax ad concubitum dedi/
gnatur admittere marem: raroque fœcunda: etiam cum incubat: calcis
aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares niſi ſalaciſſimos habere nō ex/
pedit. Atque in his quoque ſicut fœmineis idem numerus unguium. Sta/
tus altior quaerit. Sublimes ſāguineæque æquae ul' obliquæ criſtæ. Ra/
uidi uel nigrātes oculi. Breuia & adunca roſtra. Maximæ candidiſſimæq;
aures. Paleæ ex rutilo albicantes: quæ uelut incanæ barbæ dependent.
Iubæ deinde uariæ: uel ex auro flauae per colla ceruiceſque in humeros
diffuſæ. Tum lata & muſculoſa pectora lacertos æque ſimiles brachiis.
Alæ tum proceriſſimæ. Caude duplici ordine ſingulis utrīq; ꝓmīentib⁷
pinnis inflexæ. Quinetiam uaſta fœmina: & frequenter horrentibus plu/
mis. Hirta robuſtaq; crura: nec longa ſed infeſtis uelut ſudibus nocenter
armata. Mores autem quamuis non ad pugnam: neque ad uictoriæ laudē
praeparentur: maxime tamen generoſi probentur: ut ſint elati: alacres:
uigilantes: & ad ſaepius canendum prompti: nec qui facile terreantur. Nā
interdum reſiſtere debent & protegere coniugalem gregē. Quin attollētē
minas ſerpētem: uel aliud noxium animal interficere. Talibus autē mari/
bus quinae ſingulis fœminae comparantur. Nam rhodii generis: aut me/
dici propter grauitatem neque patres nimis ſalaces: nec fœcūdae matres:
quae tamen ternae ſingulis maritantur. Et cum pauca oua poſuerunt: ier/
tes ad incubandum multoque magis ad excludendum raro foetus ſuos
educant. Itaq; quibus cordi eſt: ea genera propter corporum ſpeciem poſ/
ſidere: cum exceperunt oua generoſarum: uulgaribus gallinis ſubiiciunt:
ut ab his excluſi pulli nutriantur. Tanagrici plerunque rhodiis & medicis
amplitudine pares: non multum moribus a uernaculis diſtant: ſicut & cal/
chidici. Omnium tamē horum generum noti ſūt. Optimi ſunt pulli: quos
conceptos ex peregrinis maribus noſtrates ediderunt. Nam & paternā
ſpeciem gerunt: & ſalacitatem fœcūnditatemque uernaculam retinent.
Pumiles aues: niſi quem humilitas earum delectat: nec propter fœcundi/
tatē nec ꝓpter aliū redditū nimiū ꝓbo: tā hercule q̃ nec pugnacē rixoſae
libidinis marem. Nam plerunque caeteros infeſtat: & non patitur iniri
fœmīas: cū ipſae pluribus ſufficere non queat. Impedienda eſt itaque ꝓ/
cacitas eius ampullaceo corio: quod cum in orbiculum formatum eſt:
media pars eis reſcinditur: & per exciſam partem galli pes īſeritur. Eaque
quaſi compede cohibentur feri mores. Sed (ut propoſui) iā de tutela uni/
uerſi generis praecipiam.

¶ DE Gallinariis constituendis· Cap.iii.

gAllinaria constitui debent parte uillæ: quæ hybernum spectat oriẽtem. Iuncta sint ea furno uel culinæ: ut ad auem perueniat fumus: q est huic generi præcipue salutaris. Totius autem officinæ: id est ornithonis tres continue extruuntur cellæ: quarum sicuti dixi perpetua frons orienti sit obuersa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnimo aditus mediæ cellæ: quæ ipsa tribus minima esse debet in altitudinem & quoquo uersus pedes septem. In ea singuli dextro: leuoque pariete aditus ad utrãque cellam faciendi sunt: iuncti parieti qui est intrantibus aduersus. Huic autem focus applicetur tam longus: ut nec impediat prædictos aditus: & ab eo fumus perueniat in utranque cellam æque Longitudinis: & ad altitudinis duodenos pedes habeant: nec plus latitudinis q̃ media sublimitas diuidatur: tabulatisque super se quaternos & infra septenos liberos pedes habeant: quoniam ipsa singulos occupant. Vtraque tabulata gallinis seruire debent: & ea paruis ab oriente singulis illuminari fenestellis: quæ & ipsæ matutinum exitum præbeant auibus ad cohortem: nec minus uespertinum introitum. Sed curandum erit: ut semper noctibus claudantur: quo tutius aues maneant. Intra tabulata maiores fenestræ aperiãtur. & exclatris muniantur: ne possint noxia irrepere animalia. Sic tamen ut illustria sint loca: quo commodius habitet: auiarius: qui subinde debet speculari: aut incubantis aut parturientis fœtus. Nam etiam in iis ipsis locis ita crassos parietes ædificare conuenit: ut excisa per ordinem gallinarum cubilia recipiant. In quibus aut oua edantur: aut excludantur pulli. Hoc enĩ & salubrius & elegantius est: q̃ illud quod quidam faciunt: ut palis in parietem uehementer actis: uimineos qualos superponant. Siue autem parietibus ita ut diximus cauatis: aut qualis uimineis præponenda erunt uestibula: per quae matrices ad cubilia uel pariendi uel incubandi causa perueniant. Neque enim debent ipsis nidis inuolare: ne dum adsiliunt: pedibus oua confrigant. Ascensus deinde auibus ad tabulata per utranque cellam datur iunctis parieti modicis asserculis: qui paulum formatis gradibus asperantur: ne sint aduolantibus lubrici. Sed ab cohorte forinsecus praedictis fenestellis scandullae similiter iniungantur: quibus irrepant aues ad requiem nocturnam. Maxime autem curabimus ut & haec auiaria & caetera de quibus mox dicturi sumus: intrinsecus poliantur opere tectorio: ne ad aues feles habeant: aut coluber accessum: & aeque noxiae prohibeantur pestes. Tabulatis insistere dormientem Auem non expedit: ne suo Laedatur stercore: quod cum pedibus Vncis Adhesit: podagram creat. Ea pernicies ut euitetur: perticae dolantur in quadrum: ne Teres breuitas earũ supersalientem uolucrem non recipiat. Conquadratae deinde foratis duobus aduersis parietibus induuntur: ita ut a tabulato pedalis

altitudinis:& inter se bipedalis latitudinis spatio distet:hæc erit cohortalis officinæ dispositio. Cæterum cohors ipsa: per quam uagantur:non tam stercore: q̃ uligine careat. Nam plurimum refert aquam non esse in ea nisi uno loco:quam bibant:eamque mundissimam. Nam stercorosa pituitam concitat. Puram tamen seruare non possis:nisi clausam uasis in hũc usum fabricatis. Sunt autem qui aut aqua replentur aut cibo plumbei canales:quos magis utiles esse ligneos aut fictiles conpertum est. His superpositis operculis clauduntur:& a lateribus super mediam partem altitudinis per spatia palmaria modicis forantur cauis: ita ut auium capita possit admittere. Nam nisi operculis muniantur: quantuluncunque aquæ: uel ciborum inest:pedibus euerritur. Sunt qui a superiore parte foramĩa ipsis operculis imponant. quod fieri non oportet. Nam supersiliens auis proluuie uentris cibos & aquam conspurcat.

DE Cibariis gallinarum. Cap. iiii.

CIbaria gallinis præbentur optima: pinsitum ordeum & uitia:nec minus cicercula:tum etiam milium aut panicum. Sed hæc ubi uilitas annonæ permittit. Vbi uero ea est carior excreta tritici minute cõmode dantur. Nam per se id frumentum:etiam quibus locis uillissimum est: non utiliter præbetur:quia obest auibus. Potest etiam lolium decoctum obiici nec minus furfures modice a farina excreti:qui si nihil habẽt farris non sunt idonei. Nec tamen appetuntur ieiunis cythisi folia:seminaque maxime probantur:& sũt huic generi gratissima. Neq; ẽ ulla regio:ĩ qua non possit huius arbusculæ copia esse uel maxima. Vinacea q̃uis tolerabiliter pascant:dari non debent:nisi quibus temporibus anni fœtum non edit. Nam & partus raro & oua faciũt exigua. Sed cũ plane post auctũnũ cessant a fœtu:possunt hoc cibo sustineri. Attamen quæcunque dabitur esca per cohortem uagantibus die incipiente:& iam in uesperum decliato bis diuidenda est:ut & mane nõ protinus a cubili latius euagentur:& ãte crepusculum propter cibi spem temporius ad officinam redeant:possitq; numerus capitum sæpius recognosci. Nam uolatile pecus facile pastoris custodiam decipit. Siccus etiam puluis & cinis ubicunque cohortem porticus uel tectum protegit:iuxta parietes reponendus est: ut sit quo aues se perfundant. Nam his rebus plumam pinnasque emundant. Si modo credimus ephesio Heracleto:qui ait sues ceno: cohortales aues puluere uel cinere lauari. Gallina post primam emitti: & ante horam diei undecimam claudi debet. cuius uagæ cultus hic: quem diximus erit. Nec tamen alius clausæ:nisi quod ea non emittetur:sed intra ornithonem ter die pascitur maiore mensura. Nã singulis capitib⁹ quaterni cyathi diurna cibaria sunt: cũ magis terni uel bini præbeantur. Habeat tamen etiam clausa oportet amplum uestibulum: quo prodeat: & ubi applicetur.

Idq; sit retibus munitum: ne aqla uel accipiter inuolet. Quas ipensas & cu
ras nisi locis quibus harum rerum uigent precia: nõ expedit adhiberi. An
tiquissima est autem cum omnibus pecoribus: tũ in hoc fides pastoris: qui
nisi eam domino seruat: nullus ornithonis quaestus iungit ipensas. De tu/
tela satis dictũ ẽ. nũc reliquũ ordinẽ prosequemur.

DE Seruandis & supponendis ouis. Cap. V.

CONfecta bruma parere fere id genus auium consueuit. Atq; earum quae sunt foecundissimae: Locis tepidioribus circa Kalend. ianua/rias oua edere incipiunt: frigidis autem Regionibus eodem mense post idus. Sed cibis idoneis foecunditas earum elicienda est: quo maturius par/tum edant. Optime præbetur ad satietatem hordeum semicoctum. Nam & maius facit ouorum incrementum: & frequentiores partus. Et is cibus qua/si condiendus est interiectis cythisi foliis: ac semine eiusdem: quæ maxĩe putantur augere foecunditatem auium. Modus cibariorum sit: ut dixi ua/gis binorum cyathorum hordei: aliquid tamen admiscendum erit cythi/si: ut uel si id non fuerit uitiæ aut milii. Curæ autem debebit esse custodi: cum parturient aues: ut habeant q̃mundissimis paleis constrata cubilia: eaq; subinde conuertat: & alia stramenta q̃recentissima reponat. Nam pu licibus aliisque similibus animalibus replentur: quæ secum affert auis: cu; ad idem cubile reuertitur. Assiduus autem debet esse custos: & speculari parientes: quod se facere gallinæ testantur crebris singultibus interiecta uoce acuta. Obseruare itaq; dum edant oua: & confestim circumire opor/tebit cubilia: ut quæ nata sunt recolligantur: notenturq; quoq; die sint edi ta: & q̃recentissima supponantur glocientibus. Sic enim rustici appellant auis eas: quæ uolunt incubare. Cætera uel reponãtur uel remittẽtur. Aptis sima porro sunt ad excludendum recentissima quæque. Possunt tamen eti/am requieta supponi: dum ne uetustiora sunt: q̃ dierum decem. Fere autẽ cum primum partum consumauerunt gallinæ incubare cupiunt ab idi bus iannariis quod facere non omnibus permittendum est: quoniam quidem nouellæ magis edendis: q̃ excludendis ouis utiliores sunt. Inhibe turque cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur auis ad rem eligi oportebit: quæ iam sæpius id fecerint: moresq; earũ ma/xime pernosci: quoniam aliæ melius excludant: aliæ editos pullos commo dius educent. At econtrario quædam & sua & aliena oua comminuunt at/que consumunt: quod facientem protinus submouere conueniunt. Pulli autem duarum aut trium auium exclusi: dum adhuc teneri sunt: ad unam quæ sit melior nutrix transferri debent: sed primo quoque die dum mater suos & alienos propter similitudinem dinoscere non potest. Verumtamen seruare oportet modum. Neque enim debet maior esse q̃ triginta capitu;. Negant enim hoc ampliorem gregem posse ab una nutriri. Numerus

ouorum quae subiiciuntur: impar obseruatur: nec semper idem. Nam primo tempore id est mense ianuario quidecim nec unquam plura subiici debent: maio nouem nec his pauciora undecim aprili tota deide æstate usque in Kalendas octobris tredecim. Postea superuacua ē huius rei cura: quod frigoribus exclusi pulli plerunque intereant. Plerunque tamen etiam ab æstiuo solsticio non putant bonam pullationem: quod ab eo tempore etiam si facile educationem habent: iustum tamen non capiunt incremētū. Verum suburbanis locis ubi a matre pulli non exiguis præciis ueneunt: nec plerunque intereunt: probanda est æstiua educatio. Semper autē cum supponuntur oua: cōsiderari debet: ut luna crescente a decima usq; ad quintamdecimam id fiat. Nam & ipsa suppositio per hos fere dies est cōmodissima: & sic administrandum est: ut rursus cum excluduntur pulli: luna crescat: diebus quibus animantur oua: & ī speciem uolucrum cōformantur. Ter septenis opus est gallinaceo genere. At pauonino & anserino paulo amplius nouenis: quæ siquando fuerint supponenda gallinis: prius eas incubare decem diebus foetibus alienigenis patiemur. Tum demum sui generis quattuor oua nec plura q; quinque fouenda recipient. Sed & hæc q; maxima. Nam ex pusillis aues minutæ nascuntur. Cum deide quis uolet q; plurimos mares excludi: longissima quæque & acutissima oua subiiciet: & rursus cum foeminas q; rotondissima. Supponendi autem consuetudo tradita est ab his: qui religiosius hæc administrant eiusmodi. Primum q; secretissima cubilia eligunt: ne incubantes matrices ab aliis auibus inquietentur. Deide antequam consternant: eam diligenter emūdant: paleasque quas substraturi sunt sulphure & bitumine atque ardente tæda perlustrant: & expiatas cubilibus iiiciunt: ita factis cōcauatis nidis: ne aduolantibus aut desilientibus decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium stramenta graminis aliquid & ramulos lauri: nec minus alii capita cum clauis ferreis subiiciunt. Quæ cuncta remedia creduntur esse aduersus tonitrua: quibus uitiantur oua: pullique semiformes interimuntur: antequam toti partibus suis consumentur. Seruat autem qui subiicit: ne singula oua in cubili manu componat: sed totum ouorum numerum in alueolum ligneum conferat. Deinde uniuersum leuiter in præparatum nidum transfundat. Incubantibus autem gallinis iuxta ponendus est cibus: ut saturæ studiosius nidis immorentur: ne ue longius euagatæ refrigerent oua: quæ quamuis pedibus ipsæ conuertant: auiarius tamen cum desilierint matres: circumire debet: ac manu uersare: ut æqualiter calore concepto facile animentur. Quin etiam siqua unguibus læsa uel fracta sunt: ut remoueat. Idque cum fecerit die undeuigesimo animaduertat: an pulli rostellis oua percuderint: & auscultetur si pipiant. Nam sæpe propter crassitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaque

haerentis pullos manu eximere oportebit: & matri fouendos subiicere: idque non amplius triduo facere. Nam post unum & uigesimum Diem si/ lentia oua carent animalibus. Eaque remouenda sunt: ne incubans inanni sed diutius detineatur effoeta. Pullos autem non oportet singulos: ut quis/ que natus sit tollere: sed uno die in cubili sinere cum matre: & aqua cibo/ que abstinere dum omnes excludantur. Postero die cum grex fuerit effoe/ tus: hoc modo deponatur. Cribro uitiario uel etiam loliario qui iam fue/ rit in usu: pulli superponantur. Deinde pulegii surculis fumigentur. Ea res uidetur prohibere pituitam: quae celerrime teneros interficit. Post haec ca uea cum matre claudendi sunt: & farre ordeaceo cum aqua incocto Vel adoreo farre uino asperso modice alendi. Nam maxime cruditas uitanda est: & ob hoc tertia die cauea cum matre continendi sunt: priusque q̃ emit tantur ad recentem cibum: singuli tentandi ne quid hesterni habeant in gutture. Nam si uacua est ingluuies: cruditatem significat: abstinerique de bent: dum concoquant. Longius autem non est permittendum teneris eua gari: sed circa caueam continendi sunt: & farina hordeacea pascendi dum corroborentur. Cauendumque ne a serpentibus adflentur: quorum odor tam pestilens: ut interimat uniuersos. Id uitatur saepius incenso cornu cer/ uino: uel galbano: uel muliebri capillo. Quorum omnium fere nidoribus praedicta pestis submouetur. Sed & curandum erit: ut tepide habeantur. Nam nec calorem nec frigus sustinet. Optimumque est infra officinam clausos haberi cum matre: & post quadragesimum diem potestatem uagã/ di fieri. Sed primis quasi infantiae diebus pertractandi sunt: plumulaeque sub cauda clunibus detrahendae: ne stercore coinquinatae durescant: & na turalia praecludant. Quod quamuis caueatur: saepe tamen euenit: ut al/ uus exitum non habeat. Itaque pinna pertunditur: & iter digestis cibis prae betur. Saepe etiam iam ualidioribus remediis factis atque ipsis matribus etiam uitanda pituitae pernicies erit. Quae ne fiat: mundissimis uasis & q̃/ purissimam praebebimus aquam. Nec minus gallinaria semper fumigabi/ mus: & emundata stercore liberabimus: quod si tamen pestis permanserit. sunt qui spicas alei tepido madefactas oleo faucibns inferant. Quidam ho minis urina tepida rigant ora: & tandiu comprimunt: dum eas amaritudo cogat per nares emolliri pituitae nauseam. Vua quoque quam Graeci αγ ειαρ σταφυλην uocant: cum cibo mixta prodest. Vel eadem pertrita: & Cum Aqua potui Data. Atque Haec Remedia mediocriter laboran/ tibus adhibẽt. Nã si pituita circũueit oculos: ẽt cibos auis respuit: ferro rescidũt genae: & coacta sub oculis sanies oĩs exprimit: atq; ita paulũ attri ti salis ulnerib' ĩfriat. Id porro uitiũ maxĩe nascit cũ frigore & pẽuria cibi laborãt aues Itẽ cũ per aestatẽ cõsistẽs in cohortibus aqua potatur. Itẽ cũ

ficus: aut uua immatura nec ad satietatem permissa ē: quibus scilicet cibis abstinendæ sunt aues: eosq; ut fastidiant efficit uua labrusca de uepribus immatura lecta: quæ cum ordeo triticeo minuto cocta obiicitur esurientibus: eiusque sapore offensæ aues: omnem aspernantur uuam. Similis ratio est etiam caprifici: quæ decocta cum cibo præbetur auibus: & ita fici fastidium creat. Mox quoque sicut in cæteris pecoribus eligēda quæque optima & deteriora uendenda. Seruetur etiam in hoc genere per autumni tempus omnibus annis: cum fructus earum cessat: numerus quoq; minuatur. Summouebimus autem ueteres: id est quæ trimatum excesserūt. Item quæ aut parum foecundæ: aut parum bonæ nutrices sunt: & præcipuæ quæ oua uel sua uel aliena consumunt. Nec minus quæ uelut mares cantare atque etiam calcare coeperunt. Item serotini puli: qui ab solsticio nati capere iustum incrementum non potuerunt. In masculis autem non eadem ratio seruabitur: sed tam diu custodiemus generosos: q̄diu foeminam implere potuerunt. Nam rarior est ī his auibus mariti bonitas. Eodē quoq; tēpore cū parere desinēt aues: id ē ab idi. nouēbr̄ p̄ciosiores cibi subtrahēdi sūt: & uiacea p̄bēda: quæ satis cōmode pascūt adiectis īterdū tritici excrementis.

DE Ouis. Cap. vi.

OVorum quoque longioris temporis custodia non aliena est huic curæ. Quæ commode seruantur per hyemē: si paleis obruas: æstate si furfuribus. Quidam prius trito sale sex horis adoperiunt. Deinde eluunt: atque ita paleis aut furfuribus obruunt. Nonnulli solida: multi etiam fresa faba coaggerant. Alii salibus integris adoperiunt. Alii muria tepefacta durant. Sed omnis sal quemadmodum non patitur putrescere: ita minuit oua: nec sinit plena permanere: quæ res ementem deterret. Itaq; ne in muriam qdē q dimittūt: integritatem ouoꝝ cōseruant.

DE Gallinis farciendis. Cap. vii.

PInguem quoque facere gallinā: q̄uis fartoris non rustici sit officium: tamen quia non ægre contingit: præcipiendum putaui. Locus ad hanc rem desideratur maxime calidus: & minimi luminis: in quo singulæ caueis angustioribus: uel sportis inclusæ pendeant aues: sed ita coartatæ ne uersari possint. Verum habeant ex utraque parte foramia. Vnum quod caput exeratur: alterum quo cauda clunesque: ut & cibos capere possint: & eos digestos sic edere: ne stercore coinquinetur. Substernatur autem mundissima palea uel molle foenum: id est cordum. Nam si dure cubant non facile pinguescunt. Pluma omnis e capite & sub alis atque clunibus detergeatur. Illic ne pediculum creet: hic ne stercore loca naturalia exulceret. Cibus autem præbetur ordeacea farina: quæ cū est aqua cōspersa & subacta: formantur offæ quibus auis saginatur. Hæc tamē primis dieb' dari parcius debēt: dū plus cōcoquere cōsuescāt.

Nam cruditas uitanda est maxime: tantumq; præbendum q̄tum digerere possint. Neque ante recens admouenda est: q; tentato gutture apparuerit: nihil ueteris escæ remansisse. Cum deinde satiata est auis: paululum deposita cauea di mittitur: sed ita ne uagetur: sed potius siquid est quod eam stimulet. aut mordeat rostro persequatur. Hæc enim fere communis Est cura farcientium. Nam illi qui uolunt non solum opimas: sed etiam teneras auis efficere: mulsea recente aqua prædicti generis farinam conspargunt: & ita farciunt. Nōnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miscent: madefactoque triticeo pane obescant auem: quæ prima luna (quoniā id quoque custodiendum est) saginari cœpta: uigesima perglíscit. Sed si fastidiet cibum: totidem diebus minuere oportebit: quot iam farturæ ꝓcesserint. Ita tamen ne tempus omne opimandi quintam & uigesimam Lunam superueniunt. Antiquissimum est autem maximam quāque auem lautioribus epulis Destinare. Sic enim digna merces sequitur Operam & impensam.

DE Palunbis & colūbis farciēdis: & colūbariis cōstituēdis. Ca. viii.

h Ac eadem ratione palumbos columbosque cellares pinguissimos facere contingit. Neque est tamen in columbis farciendis Tantus redditus: quātus in educandis. Nam & horum possessio non abhorret a cura boni rustici. Sed id genus minore tutella pascitur longinquis regionibus: ubi liber egressus auibus permittitur: quoniam uel summis turribus uel editissimis ædificiis assignatas sedes frequentant patentibus fenestris: per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus tamen aut tribus mensibus acceptant condititia cibaria: cæteris se ipsas pascunt seminibus agrestibus. Sed hoc suburbanis locis facere non possunt: quoniam intercipiuntur uariis aucupum insidiis: Itaque clausæ intra tectum pasci debent: nec in plano uillæ loco: nec in frigido: sed in edito fieri tabulatum oportet: quod aspiciat hybernum meridiem. Eiusque parietes: ne iam dicta iteremus: ut in ornithone præcepimus: continuis cubilibus excauentur. Vel si non ita competit: paxillis adactis tabulæ superponantur: quæ uel loculamenta quibus nidificent aues: uel fictilia columbaria recipiant: præpositis uestibulis: per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem Locus & ipsæ colunbarum cellæ: poliri debent albo tectorio: quoniam eo colore præcipue delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinsecus leuigari parietes maxime circa fenestrā: & ea sit ita posita: ut maiore parte hyberni diei solem admittat: habeatq; appositam satis amplam caueam retibus emunitam quæ excludat accipitres: & recipiat egrediētis ad apricationem columbas. Nec minus in agros emittant matrices: quæ ouis uel pullis incumbant: ne quasi graui perpetuæ custodiæ seruitio contristatæ senescant. Nam cum paulum circa ædificia uolitauerint: exhilaratæ recreantur: & ad fœtus

ſuos uegetiores redeunt: propter quos ne longius quidem euagari: aut fu/
gere conantur. Vaſa quibus aqua præbeatur ſimilia eſſe debent gallina/
riis: quae colla bibentium admittant: & cupientis lauari: propter ãguſtias
non recipiant. Nam id facere eas nec ouis nec pullis: quibus plerunque
incubant expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi: quo/
niam fere partes eæ columbari carent ſtercore. Commodiſſima cibaria re/
putantur uitia uel eruum: tum etiam lenticula miliumque & lolium: nec
minus ex creta tritici: & ſi qua ſunt alia legumina: quibus etiam gallinæ
aluntur. Locus autem ſubinde conuerri & emundari debet. Nam quanto
eſt cultior: tanto lætior auis conſpicitur: eaque tam faſtidioſa eſt: ut ſæpe
ſedes ſuas peroſa: ſi detur euolandi poteſtas: relinquat: Id quod frequẽter
in his regionibus: ubi liberos habeant egreſſus accidere ſolet. Id ne fiat
uetus eſt Democriti præceptum. Genus accipitris tinungulum uocant ru/
ſtici: fere in ædificiis nidos facit. Eius pulli ſinguli fictilibus ollis condũ/
tur: ſtipantibuſque opercula ſuperponuntur: & gypſo lita uaſa in angulis
columbariis ſuſpenduntur: quæ res auibus amorem loci ſic conciliat: ne
unquam deſerant. Seligendæ uero ſunt ad educationem neque uetulæ: nec
nimium nouellæ: ſed corporis maximi. Curandumq; ſi fieri poſſit: ut pul/
li quemadmodum excluſi ſunt: nunquam ſeperentur. Nam fere ſi ſic ma/
ritatæ ſunt plures educant foetus. Sin aliter: certe nec alieni generis con/
iungantur: ut alexandrinæ & campaneæ. Minus .n. pares ſuos diligunt: &
ideo nec multum ineunt: nec ſæpius foetant. Plumæ color non ſemper nec
omnibus idem probatus eſt. Atque ideo: qui ſit optimus: non facile dictu
eſt. Albus qui ubique uulgo conſpicitur: a quibuſdam non nimium lauda/
tus eſt: nec tamen uitari debet in his quæ clauſo continentur. Nam in ua/
gis maxime eſt improbandus: ꝙ eum facillime ſpeculatur accipiter. Fœ/
cunditas autem quamuis longe minor ſit: q̃ eſt gallinarum: maiorem ta/
men præfert quæſtum. Nam & octies anno pullos educat: ſi eſt bona ma/
trix: & preciis eorum domini complent arcam: ſicut eximius auctor. M.
Varro nobis affirmat: qui prodidit etiam illis ſeuerioribus ſuis tempo/
ribus paria ſingula: milibus ſingulis ſextertiorum ſolita uenire. Nam no/
ſtri pudet ſæculi: ſi credere uolumus: inueniri q quaternis milibus num/
mum duas aues mercentur. Quãq; uel hos magis tolerabiles putent: qui
oblectamenta delitiarum poſſidendi habendiq; cauſa graui ære & argento
penſent: q̃ illos qui ponticum phaſim: & ſcythica ſtagna mæotis eluant:
Iã nunc gangeticas & aegiptias auis temulenter eructant. Poteſt tamẽ etiã
in hoc auiario ſicut dictum eſt: ſagina exerceri. Nam ſiquae ſteriles: aut
ſordidi coloris interueniunt: ſimiliter ut gallinae farciuntur. Pulli uero
facilius ſub matribus pingueſcunt: ſi iam firmis: priuſquam ſubuolent:
paucas ſubtrahas pinnas: & obteras crura: ut uno loco quieſcant:

praebeasq; copiosum cibum parientibus: quo & se & eos abundātius alāt. Quidam leuiter obligant crura: quoniam si frangantur dolorem & ex eo maciem fieri putent. Sed nihil ista res pinguitudinis efficit. Nam dum uincula excerere conantur: non quiescunt: & hac quasi exercitatione corpori nihil adiiciunt. Fracta crura non plus q̃ bidui aut summum tridui dolorē afferūt: & spē tollūt euagandi.

DE Alendis turturibus. Caput. ix.

t Vrturum educatio superuacua est: quoniam id genus in ornithone nec parit: nec excludit uolatura. Ita ut capitur: farturae destinatur. Eaque leuiore cura: q̃ caeterae aues saginatur. Verum non omnibus temporibus. Per hyemem q̃uis adhibeatur opera: difficulter gliscit. Et tamen quia maior est turdi copia: praecium turturis minuitur. Rursus æstate uel sua sponte: dummodo sit facultas cibi: pinguescit. Nihil enim aliud q̃ obiicitur esca: sed præcipue milium: nec quia tritico uel aliis frumentis minus crassescant: uerum q̃ semine huius maxime delectantur. Hyeme tamen offæ panis uino madefactæ: sicut etiam palumbos: celerius opimant: q̃ cæteri cibi. Receptacula non tanq̃ columbis loculumenta uel cellulæ cauatæ efficiuntur: sed ad lineam mutuli per parietem fixi: tegeticulas cannabinas accipiunt: prætentis retibus quibus prohibeantur uolare: quoniam si id faciant: corpori detrahunt. In his assidue pascuntur milio aut tritico: sed ea semina dari nisi sicca non oportet. Satiatque semodius cibi in diebus singulis uicenos & centenos turtures. Aqua semper recens: & q̃ mundissima uasculis qualibus columbis atque gallinis præbetur. Tegeticulæq; mundentur: ne stercus urat pedes: quod tamen & id ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumque: sicut & omnium auium: prætérq̃ nantium. Huius auis ætas ad saginam: non tam uetus est idonea: q̃ nouella. Itaq; circa mēsē cū iam confirmata est pullities eligit̃.

DE Turdis educandis. Cap. x.

t Vrdis maior opera: & impensa præbetur: qui omni quidem rure sed salubrius in eo pascuntur: in quo capti sunt. Nam difficulter in aliam regionem transferuntur: quia caueis clausi plurimi despondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis a Rete in Auiaria coniecti sunt. Itaque ne id accidat: ueterani debent intermisceri: qui ab aucupibus in hunc usum nutriti: quasi ablectores sint captiuorum: mœstitiamque eorum mitigent interuolando. Sic enim consuescent & aquam & cibos appetere feri: si mansuetos id facere uiderint. Locum æque munitum & apricum q̃ columbi desiderant: sed in eo transuersæ perticæ perforatis parietibus aduersis aptantur: quibus insideant: cum satiati cibo requiescere uolunt. Eæ perticæ non altius a terra debent subleuari: q̃ hominis statura patitur: ut a stante contingi possint. Cibi ponunt̃ fere partibus his

ornithonis: quæ ſup ſe perticas non habent: quo mundiores permaneāt. Semper autem arida ficus diligenter pinſita: & permixta polline: præberi debet: tam large quidem: ut ſuperſit. Hanc quidam mandunt: & ita obii/ciunt. Sed iſtud in maiore numero facere uix expedit: quia nec paruo con/ducuntur: qui mandant: & ab his ipſis aliquantum propter iucunditatē conſumitur. Multi uarietatem ciborum: ne unum faſtidiant: præbendam putant. Ea eſt cum obiiciunt myrti & lentiſci ſemina. Item oleaſtri & ordeaceæ baccæ: nec minus arbuſti. Fere enim etiam in agris ab eiuſ/modi uolucribus hæc appetuntur: quæ in auiariis quoque deſidentium detergent faſtidia: faciuntque auidiorem uolaturam: quod maxime ex/pedit. Nam largiore cibo celerius pingueſcit: ſemper tamen etiam cana/liculi milio repleti apponuntur: quæ eſt firmiſſima eſca. Nam illa quæ ſupra diximus pulmentariorum uice dantur. Vaſa quibus recens & munda præbeatur aqua: non diſſimilia ſint gallinariis. Hac impenſa: curaque. M. Terentius ternis ſæpe denariis ſingulos emptitatos eſſe ſignificat auorum temporibus: quibus qui triumphabant: populo dabant epulum. At nunc ætatis noſtræ luxuries quotidiana fecit hæc precia. Propter quæ ne ruſticis quidem contēnendus ſit hic reditus. Atque ea genera quæ in/tra ſepta uillæ cibantur fere perſecuti ſumus: nunc de his dicendum eſt: qbus etiā exitus ad agreſtia pabula dantur.

¶DE Pauonibus educandis. Cap. xi.

PAuonum educatio magis urbani patriſfamiliæ: ꝙ tetrici ruſtici cu/ram poſcit. Sed ne hæc tamen aliena eſt agricolæ captantis undiqꝫ uoluptates acquirere: quibus ſolitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros. nedum dominos oblectat. Itaque gen⁹ alitum nemoroſis & paruulis inſulis: quales obiacent italiæ: facillime cō/tinetur. Nā quoniā nec ſublimiter poteſt: nec per longa ſpacia uolitare: tum etiam quia furis: ac noxiorum animalium rapinæ meatus non eſt: ſine cuſtodia tuto uagatur: maioremque pabuli partem ſibi acquirit. Fœminæ quidem ſua ſponte tanquam ſeruitio liberatæ ſtudioſius pullos enutriunt. Nec curator aliud facere debet: ꝙ diei certo tempore ſigno dato: iuxta uillam gregem conuocet: & exiguum ordei concurrentibus obiiciat: ut nec auis exuriat: & numerus aduenientium recognoſcatur. Sed huius poſſeſſionis rara conditio eſt: quare mediterraneis locis maior adhibenda cura eſt. Ea ſic adminiſtretur. Herbidus ſilueſtriſque ager pla/nus ſublimi cluditur maceria: cuius tribus lateribus porticus applicantur. & in quarto duæ cellæ: ut ſit altera cuſtodis habitatio: atque altera ſtabu/lum pauonum. Sub porticibus deinde per ordinē fiunt arundinea ſepta in modū cauearū: qualia colūbariæ tectis ſupponunt. Ea ſepta diſtīguūt uelut clatris intercurrentibus calamis: ita ut ab utroque latere ſingulos

aditus habeant. Stabulum autem carere debet uligine: cuius in solo per ordinem figuntur breues paxilli: eorumque partes summæ singulas edolatas habent: quae transuersis foratis perticis inducantur. Hæ porro quadratæ perticæ paxillis superponuntur: ut auem recipiant assalientem. Sed iccirco sunt exemptiles: ut cum res exigit: a paxillis deductæ liberum aditum conuerrentibus stabulum præbeant. Hoc genus auium: cum trimatum explevit: optime progenerat. Siquidem tenerior ætas aut sterilis: aut parum fœcunda est. Masculus pauo gallinaceam salacitatem habet: atq; ideo qnq; fœminas desiderat. Nam si unam uel alteram fœtam sæpius compressit uix dum concepta in aluo uitiat oua: nec ad partum sinit perduci: quonia; immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hyemis concitantibus libidinem cibis utriusq; sexus accendenda uenus est. Maxime facit ad hãc rem: si fauilla leui torreas fabam: tepidamq; des ieiunis quinto quoq; die. Nec tamen excedas modum sex cyathorum in singulas auis. Hæc cibaria non omnibus promisce spargenda sunt: sed in in singulis septis: quæ arundinibus intexi oportere proposueram: portione seruata quinq; fœminarũ & unius maris ponenda sunt cibaria: nec min⁹ aqua quæ sit idonea potui. Quod ubi factum est: mares sine rixa deducuntur in sua quisq; septa cum fœminis: & æqualiter uniuersus grex pascitur. Nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur masculi: qui & a cibo & a coitu prohibent minus ualidos nisi sint hac ratione separati. Fere autẽ locis apricis ineũdi cupiditas exercet mares: cũ fauonii spirare cœperũt. Id ẽ tẽpus ab idibus februariis ãte martium mẽsẽ. Signa sũt extimulatæ libidinis: cũ semetipsũ ueluti mirantẽ caudæ gemmantibus pinnis protegit. Idq; cum facit: rotari dicitur. Post admissuræ tempus confestim matrices custodiendæ sunt: ne alibi q̃ in stabulo foetus edant. Sæpiusq; digitis loca fœminarum tentanda sunt. Nam in promptu gerunt oua: quibus ia; partus appropinquat. Itaq; includendæ sunt incipientes: ne extra clausum foetum edant. Maximeq; temporibus his quibus parturiunt: pluribus stramentis exaggerandum est auiarium: quo tutius integri fœtus excipiantur. Nam fere pauones cum ad nocturnam requiem uenerunt: praedictis perticis insistentes: enituntur oua: quae quo prius ac molius deciderint: illibatam seruant integritatem. Quotidie ergo diligenter mane temporibus fœturae stabula circumeunda erũt & iacentia oua colligenda. Quae quanto recentiora gallinis subiecta sunt: tanto commodius excuduntur. Idque fieri maxime patrissfamilias Ratione conducit. Nam fœminae pauones: quae non incubant: ter anno fere part⁹ edunt: atque fouent oua: totum tempus fœcunditatis: aut excludendis: aut etiam educandis pullis consumunt. Primus est partus quinque fere ouorum. Secundus quattuor. Tertius aut trium aut duorum. Neque est quod committatur ut rhodiae aues pauoninis incubent: quae ne quidem

suos foetus cōmode nutriunt: sed ueteres maxīe quaeq; galliae uernaculi generis eligantur. Eaeque nouem diebus a primo lunae īcremento: noue/nis ouis incubent: sintque ex his quinque pauonia & caetera gallinacei ge/neris. Decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahantur. Totidem re/centia eiusdem generis supponantur: ut trigesima luna: quae ē fere noua cum pauoninis excludantur. Sed custodis cura non effugiat obseruare desilientem matricem: sæpiusque ad cubile peruenire: & pauonina oua: quæ propter magnitudinem difficilius a gallina mouentur: uersare manu. Idq; quo diligentius faciat: ima pars ouorum notanda est atramento: qu/od signum habebit auiarius an a gallina conuersa sint. Sed ut dixi memi/nerimus cohortales q; maximas ad hanc rem præparari: quæ si mediocris habitus sunt: non debent amplius q; terna pauonina & sena generis sui fouere. Cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri: & subinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari: dōec quinq; & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli: siliter ut gallinacei prīo die nō moueantur. Postero die cum educatrice trāsferā/tur ī caueā. Prīisq; diebus alantur ordeaceo farre uino resperso. Nec mīus ex quolibet frumento cocta pulticula & refrigerata. Post paucos deinde dies huic cibo adiiciundum erit concisum porrum tarentinum & case/us mollis uehementer expressus. Nam serum nocere pullis manifestum est. Locustæquoque pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur: atque his pasci debēt usque ad sextum mensem. Postmodum satis ē ordeū de manu præbere. Possunt autem post quintum & trigesimū diem q; nati sunt etiam in agro satis tuto educi: sequiturque grex uelut matrem gallinā singultientem. Ea cauea clausa fertur in agrū a pastore missa ligato pede longa linea gallina custoditur: ad quam circumuolant pulli: qui cum ad satietatem pasti sunt: reducuntur in uillā persequētes: ut dixi nutricis sin/gultus. Satis autē cōueīt īter auctores nō debere alias gallīas: quæ pullos sui generis educāt: ī eodē loco pasci. Nā cū cōspexerūt pauoninā prolē: suos pullos diligere desinunt: & immaturos relīquūt: perosæ uidelicet: q; nec magnitudine: nec specie pauoni pares sint. Vitia quæ gallinaceo ge/neri nocere solēt: eadē has auis infestant. Sed nec remedia traduntur alia q; quæ gallinaceis adhibētur. Nam & pituita & cruditas & siquæ aliæ sūt pestes: hisdem remediis quæ præposuimus phibentur. Septimum deīde mēsē cū excesserīt: ī stabulo cū cæteris ad nocturnā requiē debent īcludi. Sed erit curādū ne humi maneant. Nā q sic cubitāt: tollēdi sunt: & supra pticas īponēdi: ne frigore laborēt.

DE Numidicaꝝ & rusticaꝝ gallinaꝝ educatione. Ca. xii.

NVmidicaꝝ eadem ē fere: quæ pauonum educatio. Cæteꝝ siluestres gallinæ quæ rusticæ appellantur: in seruitute non foetant. Et ideo

nihil de his praecipimus: nisi ad satietatem praebeatur: quo sint conuiuiorum epulis aptiores.

DE Auibus quas graeci αμφιβιον: latini duplicis uitae appellãt. Caput.xiii.

u VEnio nunc ad eas aues: quas graeci uocant αμφιβιον: quia non tantum terrestria: sed aquatilia quoq; desiderant pabula. Nec magis humo q̃ stagno consueuerunt. Eiusq; generis anser praecipue rusticis gratus est: q nec maximam curam poscit: & sollertiorem custodiam praebet q̃ canis. Nam clangore prodit insidiantem: Sicut & memoria tradidit in obsidione capitolii: cum aduentum gallorum uociferatus est: canibus silentibus. Is aũt non ubiq; haberi potest: ut existimat uerissime Celsus: q sic ait. Anser neq; sine aqua: nec sine multa herba facile sustinet: neq; utilis ẽ locis consitis: qa qcqd tenex contingere potest carpit. Sic ubi uero flumẽ aut lacus est: herbæq; copia: nec nimis iuxta satæ fruges: id quoq; genus nutriendum est: quod etiam nos facere censemus: non qa magni sit fruct' sed qa minimi oneris. Attamen præstat ex se pullos atq; plumã: quam non ut in ouibus lanam semel demetere: sed bis anno uere & autunno uellere licet. Atq; ob has quidem causas: si pmittit locorum conditio: uel paucos utiq; oportet educare: singulisq; maribus ternas fœminas destinare. Nam ppter grauitatẽ pluris ĩire nõ possũt. Quietiã ĩtra cohortẽ: ut protecti sit secretis ãgulis haras facere oportet: ĩ qbus cubitẽt & fœtus edant.

DE Anseribus educãdis: & anserario cõstituẽdo. Cap.xiiii.

q VI uero greges nantium possidere student. chenobościa constituãt: quæ tum demum uigebunt: si fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cætero pecore secreta clauditur alta nouem pedum maceria porticibusque circundata ita: ut in aliqua parte sit cella custodis. Sub porticibus deinde quadratæ haræ cementis uel etiam Laterculis extruuntur. quas singulas satis est habere quoquouersus pedes ternos: & aditus singulos firmis hostiolis munitos: quia per fœturam diligenter claudi debent & extra uillam. Deinde non Longe ab ædificio: si est stagnum uel flumen alta non quæratur aqua. Sin aliter Lacus piscinaque manu fiant: ut sint quibus inurinare possint Aues. Nam sine isto primordio non magis: q̃ sine Terreno recte uiuere queunt. Palustris quoque sed herbidus Ager destinatur: atque alia pabula conserantur: ut uitia trifolium fœnum græcum: sed præcipue genus intubi quod græci appellant σερις. Lactucæ quoque in hunc usum semina uel maxime serenda sunt: quoniam & mollissimum est olus: & libentissime ab his auibus appetitur. Tũ ẽt pullis utilissima est esca. Hæc quom præparata sunt curandum est: ut mares fœminæque q̃ amplissimi corporis: & albi coloris eligantur. Nam est aliud genus Varium: quod a fero mitigatum domesticum factum est. Id neque æque

Inurinare: immergi capite. Dixit Inurinare terminatione neutra et Urinari sit uerbum depones. Inde Urinatores

fœcundum ē: nec tam preciosum: propter quod minime nutriendum est. Anseribus admittendis tempus aptissimum est a bruma: mox ad pariendū & ad incubandum a Kalen. februarii: uel marcii usque ad solstitiū: quod fit ultima parte mensis iunii. Ineunt autem non ut priores aues: de quibus diximus: insistentes humi. Nam fere in flumine: aut piscinis id faciunt. Singulæque ter anno pariunt: si prohibeātur fœtus suos excudere: quod magis expedit: q̄ qui cum ipsi ipsos fouent. Nam & a gallinis melius enutriunt: & longe maior grex efficitur. Pariunt autem singulis fœtibus oua: primo quina: sequenti quaterna: nouissimo terna. Quem partum nonnulli permittunt ipsis matribus educare: quia reliquo tempore anni uacaturæ sunt a fœtu. Minime autem concedendum est fœminis extra septum parere: sed cum uidebuntur sedem quærere: comprimendæ sunt: atque tentandæ. Nam si appropinquāt partus: digito tanguntur oua quæ sunt in prima parte locorum genitalium. Quamobrem perduci ad haram debēt: includique ut fœtum edant. Idque singulis semel fecisse satis est: quoniam unaquæque recurrit eodem: ubi primo peperit. Sed nouissimo fœtu cū uolumus ipsas incubare: notandi erunt uniuscuiusq; partus: ut suis matribus subiiciantur: quoniam negatur anser aliena excudere oua: nisi subiecta sua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua sicut pauonina plurima quinque: paucissima tria. Ipsis deinde anseribus paucissima. vii. plurima. xv. Sed custodiri debent: ubi subiiciantur herbæ urticarum: quo quasi remedio medicantur: ne noceri possit excussis anseribus: quos enecant urticæ: si teneros pupugerunt. Pullis autem formandis excubandisque triginta diebus opus est. cum sunt frigora. Nam tepidis quique & uiginti satis est. Sæpius tamen anser trigesimo die nascitur: atque is dum exiguus est. decem primis diebus pascitur in hara clausus cū matre. Postea cum serenitas permittit: producitur in prata & ad piscinas. Cauendum est ne aut aculeis urticæ compungantur: aut esuriēs mittatur ī pascuum sed ante concisis intubis uel lactucæ foliis saturetur. Nam si est adhuc parum firmus & indigens ciborum peruenit in pascuum: fruticib⁹ aut solidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter: ut collum abrumpat. Milium quoque aut etiam triticus mixtum cum aqua recte præbetur: atq; ubi se paulum confirmauit: ī gregem coæqualium compellitur: & hordeo alitur. Quod & in matricibus præbere non inutile est. Pullos autem non expedit plures in singulas haras q̄ uicenos adiici: nec rursus omnino cū matribus includi: quoniam ualidior enecat infirmū. Cellas in quibus incubitant: siccissimas esse oportet: substratasque habere paleas: uel si eæ non sunt gratissimum quoque fœnum. Cætera eadem quæ in aliis generib⁹ pullorū seruāda sūt: ne coluber & uipa: aut ēt mustella possit aspirare. Quæ fer̄ pulices ad īternecióe; ꝓsternūt tēeros. Sūt q hordeū maceratum

incubantibus apponant:nec patiantur matrices sæpius nidum relinquere. Deinde pullis exclusis primis quinq; diebus polētam uel maceratum far si cut pauonibus obiiciunt. Nōnulli etiam uiride nasturtium cōfectū minu/ tatī cū aqua præbēt. Eaq; eis ē esca iucūdissīa. Mox ubi quattuor mensium sūt: farturæ maxīus qsq; destiat:quoniā tenera ætas præcipue habet ad hāc rē aptissīa. Et ē facilis harum auium sagina. Nam præter polentam & pollinem ter die nihil sane aliud dari necesse est:dummodo large bibendi potestas fiat. Nec uagandi facultas detur. Sitq; calido & tenebroso Loco. Quæ res ad creandas adipes multum conferunt. Hoc mō duobus mēsib' pīguescūt:ēt propter nimiā pullitiē sæpe.xl.diebus reddit optuma.

¶ DE Anatibus querquedulis & similibus. Cap.xv.

n On minus anatum cura filis:sed maior īpēsa est:nā clausæ pascunt anates querquedulæ:boschides : phalerides : similesque uolucres stagna & paludes rimantur. Locus planus eligitur:isq; munitur sublimiter pedum quindecim maceria. Deinde clatris superpositis grandi macula re/ tibus contegitur:ne aut euolandi. sit potestas domesticis auibus:aut aqlis aut accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra ītraq;:ne feles aut uipera prepat. Media deīde parte nessotrophii lacus defoditur in duos pedes altitudinis:spatiūq; lōgitudini dat & latitu dini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne comprimantur uiolen/ tia restagnatæ undæ:quæ semper influere debet: opere signino conster/ nuntur. Eaq; non in gradus oportet erigi:sed paulatim cliuo subsidere:ut tanq; e littore descendat ī aquā. Solum autem stagni per circuitum : quod sit instar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis ac tectorio muniendum est:ne possit herbas euomere: præbeatque nantibus Aquæ puram superficiem. Media rursus terrena pars esse debet:ut colocasiis con feratur:aliisque familiaribus atque uiridibus :quæ inopacant auium rece/ ptacula. Sunt enim quibus cordi est uel in insulis tamaricum aut syrporu; frutetis immorari. Nec ob hanc tamen causam totus Locus siluulis occu/ petur:sed ut dixi per circuitum uacet:ut sine impedimento:cum aprica/ te diei gestiunt aues:nandi uelocitate concertent. Nam quemadmodum desiderant esse qui irrepant:& ubi delitescentibus fluuiaticis animalibus ī sidiēt:ita effodiūt si non sunt libera spatia:qua permeēt extra lacum. De/ inde per uicenos undiq; pedes gramine ripæ uestiantur. Sintque post hūc agri modum circa maceriam lapide fabricata & expolita tectoris pedalia in quadratum cubilia:quibus nidificent aues. Eaque contegantur interli/ tis buxeis aut myrteis fructicibus:qui nō excedant altitudinem parietum. Statim deinde perpetuus canaliculus humi depressus construatur:per quē quotidie mixti cum aqua ibi decurrant:sic enim pabulatur id genus aui/ um. Gratissima est & esca terrestris leguminis panicum & milium:nec non

& hordeum: sed ubi copia est etiam glans ac uinacea præbeantur. Aqua/ tilibus autem cibis si sit facultas datur canimarus & riualis allecula: uel si qua sunt incrementi parui fluuiorum animalia. Tempora concubit⁹ eademque cæteri siluestres alites obseruant martii sequentisque mensis: p quos festucæ surculique in auiariis passim spargendi sũt: ut colligere pos/ sint aues: quibus nidos construant. Sed ãtiquissimum est: cum quis nes/ sotrophion constituere uolet: ut prædictarum auium circa paludes ĩ qbus plerunque foetant: oua colligãt: & cohortalibus gallinis subiiciat. Sic eni; excussi educatique pulli deponũt ingẽia siluestria: clausiq; uiuariis haud dubitanter pgenerãt. Nã si modo captas aues: quæ consueuere libero ui/ ctu: custodiæ tradere uelis: parere cunctantur in seruitute. Sed de tutela nãtium uolucrum satis dictum est.

¶ DE Piscinis & piscibus alendis. Cap. xvi.

u Erum oportune: dum meminimus aquatilium animalium: ad curã perueniemus piscium: quorum reditum q̃uis aliẽissimum agricul/ toribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam: q̃ terrenũ fluido) non omittam tamen. Nam & harum studia rerum maiores nostri celebrauerunt: adeo quidem: ut etiam dulcibus aquis fluuiales clauderẽt pisces: etq; eadem cura mugilem scaurumque nutrirent: qua nunc murena & lupus educatur. Magni enim existimabat uetus illa Romuli & Numæ rustica progenies: si urbanæ uitæ comparetur uillatica nulla parte copi/ arum defici. Quamobrem non solum piscinas quas ipsi construxerãt fre/ quentabant: sed etiam quos rerum natura lacus fecerat: conuectis mariis seminibus replebant. Inde uelinus: inde etiam sabatinus: item uolsinensis & ciminus lupos auratasque procreauerunt: ac siqua sunt alia piscium ge/ nera dulcis undæ tollerantia. Mox istam curam sequens ætas aboleuit: & lauticiæ locupletum maria ipsa neptũnumque clauserunt. Et iam tũ auoꝝ memoria cum circumferretur. M. Philippi uelut urbanissimum quod erat luxuriosissimum factum atque dictum. Nam is forte casini: cum apud hospitem coenaret: appositumque e uicino flumĩe lupum degustasset: atq; experuisset: improbum factum dicto prosecutus: Peream inquit nisi piscẽ putaui. Hoc igitur periurium multorum subtiliorem fecit gulam: doctaq; & erudita palata fastidire docuit fluuialem lupum: nisi quẽ tyberis aduer/ so torrente defatigasset. Itaque Terentius Varro: Nullus est inquit hoc sæculo nebulo ac rhintõ: qui non iam dicat nihil sua ĩteresse utrum eius/ modi piscibus an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen iisdem tem/ poribus quibus hanc memorabat Varri luxuriem: maxime laudabatur se/ ueritas Catonis: qui nihilominus & ipse tutor Luculli grandi ære sester/ tium milium quadrigentorum piscinas pupilli sui uenditabat. Tum enim celebres erant deliciæ popinales: cum ad mare deferebantur uiuaria:

quorum studiosissimi: uelut ante deuictarum gentium Numantinus & Isau ricus: ita Sergius Aurata & Licinius Murena captorum piscium lætaban/ tur uocabulis. Sed quoniam sic mores obcalluere non ut hæc usitata: ue/ rum ut maxime laudabilia & honesta iudicarentur. Nos quoque ne uidea/ mur tot iam sæculorum fieri castigatores: hunc etiam quæstum uillaticu; patrisfamilias demonstrabimus: qui siue insulas siue maritimos agros mer cabitur: propter exilitatem soli quæ plerunque littori uicina est: fructus terræ percipere non poterit: ut ex mari reditum constituat. Huius autem rei quasi primordium est naturam loci contemplari: quo piscinas facere constitueris. Non enim omnibus littoribus omne genus piscium Haberi potest. Limosa regio planum educat piscem uelut soleam rhombum passe/ re. Eadem quoq; maxime idonea est cōchyliis muricis & ostreis purpura/ rumq; choncarū petiunculis balanis uel sphondilis. At harenosi gurgites planos quidem non pessime: sed pelagios melius pascunt: ut auratas ac dentices punicasq; & indigenas umbrasue: uerum conchyliis minus Apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui pisces nutrit: qui scilicet: q in petris stabulentur saxatiles dicti sunt: ut merulæ turdiq;: nec minus mela/ nuria. Atq; ut littorū sic & fretoꝝ differētias nosse oportet: ne nos alieni/ genæ pisces decipiant. Non enim omni mari potest omnis esse: ut elops q pamphilio profundo nec alio pascitur: ut athlantico faber: qui generosissi piscibus adnumeratur: ī nostro gadiū mūicipio: eūq; prisca consuetudine racum appellamus. Vt Scarus: q totius asiæ græciæq; littoribus sicilia te/ nus frequentissimus exit: nūq̄ ī ligusticū nec p gallias enauit ad hibericū mare. Itaq; ne si capti qdem pferat̄ ī nostra uiuaria: diuturni queant possi/ deri. Sola ex preciosis piscibus murena q̄uis tartesiaci carpathiiq; pelagi quod est ultimum uernacula: quouis hospes freto peregrinum mare susti/ net. Sed iam de situ piscinaꝝ dicendum ē.

¶ DE Positione piscinæ. Cap. xvii.

STagnum cēsemus eximie optimum quod sic positum ē: ut insequens maris unda priorem submoueat: nec intra cōseptum sinat remanere ueterem. Nāq; id simillimum est pelago: quod agitatum uentis assidue re/ nouatur: nec concalescere potest. quoniam gelidum ab imo fluctum reuo/ luit in partē superiorem. Id autem stagnum uel exciditur in petra cuius ra rissima est occasio: uel in littore construitur opere signino: sed utcunque fabricatum est: si semper influente gurgite riget. habere debet specus iux/ ta solum. Eorumque alios simplices & rectos: quo secedant squamosi gre/ ges: alios in cochleā retortos: nec minus spaciosos: quibus murenæ deli/ tescant. Quāq; nonnullis commisceri eas cum alterius notæ piscibus non placet qa si rabie uexāt̄: quod huic generi uelut canino solet accidere sæ/ uissie persequūt̄ squamosos: plurimosq; mandendo consumunt. Itineraq;

ſi loci natura permittit: omni latere piſcinæ dari conuenit. Facilius enim uetus ſubmouetur unda: cum quacunque parte fluctus urget: per aduerſa patet exitus. Hos autem meatus fieri cenſemus per imam conſepti partem. Si loci ſitus ita competit: ut in ſolo piſcinæ poſita libella ſeptem pedibus ſublimius eſſe maris æquor oſtendat: nam piſcibus ſtagni loci ſitus hæc ĩ altitudinem gurgitis menſura abunde eſt. Nec dubium quin quãto magis imo mari uenit unda: tanto ſit frigidior: quod eſt aptiſſimum nantibus. Sin autem locus: ubi uiuarium conſtituere cenſemus: pari libra cũ æquor maris eſt: in pedes nouem defodiatur piſcina: & intra duos a ſumma parte cuniculos riui perducantur: curandumque ut q̃largiſſime ueniant: quoniã modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur: q̃ ſi maior recentis freti uis inceſſerit. Multi putãt in huiuſmodi ſtagnis lõgos piſcibus receſſus & flexuoſos in lateribus ſpecus eſſe fabricandos: quo ſĩt operaciores æſtuantibus latebræ. Sed ſi recens mare non ſemper ſtagnũ permeat: id facere contrarium eſt. Nam eiuſmodi receptacula nec facile nouas admittunt aquas: nec difficulter ueteres emittũt. Pluſque nocet pu/tris unda q̃ prodeſt opacitas. Debent tamen ſimiles uelut cellæ parietib⁹ excauari: ut ſint quæ protegant refugientes ardorem ſolis: & nihilominus facile quam conceperint aquam: remittant. Verum meminiſſe oportebit: ut riuis per quos exundat piſcina: præfigantur aheni foraminibus exiguis cancelli: quibus impediatur fuga piſcium. Si uero laxitas permittit e littor ſcopulos qui præcipue herbis algæ ueſtiuntur: non erit alienum per ſta/gni ſpatia diſponere: & quantum comminiſci ualet hominis ingenium: repræſentare faciem ueri maris: ut clauſi q̃minime cuſtodiam ſentiant. Hac ratione ſtabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sitque nobis antiquiſſimum meminiſſe etiam in fluuiatili negotio quod ĩ terreno præ/cipitur: & quid quæque ferat regio. Neque enim ſi uelimus: ut in mari nonnunquam conſpeximus: in uiuario multitudinem mullorum paſcere: queamus: cum ſit nobiliſſimum genus: & ſeruitutis indigniſſimum. Raro itaque unus aut alter de multis milibus clauſtra patitur. At contra freque/ter animaduertimus intra ſepta pelagios greges inertis mugilis & rapacis lupi. Quare ut propoſueram qualitatem littoris noſtri contemplemur: ſi uidemus copulos an probemus. Turdi cum pura genera: merulaſque & auidas muſtellas: tum etiam ſine macula: nam ſunt & uarii: lupos includa/mus. Item flutas quæ maxime probantur murenas: & ſiquæ ſunt aliæ ſaxatilis notæ: quarum precia uigent. Nam uile ne captare quidem nedũ alere conducit. Poſſunt iſta eadem genera etiam littoris arenoſi ſtagnis contineri. Nam quæ limo cœnoque luteſcunt: ut iam ante dixi con/chyliis magis & iacentibus apta ſunt animalibus. Neque eſt eadem lacus poſitio: quæ recipit cubantis: atque eadem præbentur cibaria proſtratis

pisci[illegible] & cancris. Namq; soleis ac rhombis & similibus animalibus [illegible] [illegible] [illegible] deprimitur in ea parte [illegible] [illegible] recessu [illegible] spissi deinde [illegible] marginibus [illegible] [illegible] et cũ maris aestus [illegible] [illegible] [illegible] complectantur [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] atrocitas obiectu crepidinis [illegible] & in tranquillo [illegible] [illegible] sedibus suis nõ exturbat: neq; [illegible] repletur [illegible] quin tẽpestatibus arceatur pelagi uiolentia. Oportebit autẽ nonnullis locis moles intercidi in ore meandri paruis: sed angustis itineribus: quae quãuis hyemis saeuitia mare sine fluctu transmittant. Hic esca iacẽtiũ mollior esse debet q̃ saxatiliũ. Nã quia dentibus carent: aut lambũt cibos: aut integros hauriunt: mandere quidẽ nõ possũt. Itaq; praeberi conuenit tabẽtis halecula & salibus exesam chalcidem: putrẽq; sardinã: nec minus scarorum branchias: uel quicquid intestini pelamis aut lacertus gerit: scõbri quoq; carchari & elacatae: & ne per singula enumerem: salsamentorũ omniũ purgamenta: quae caetariorum officinis euerrunt. Nos autẽ plurima nomina posuimus generũ: non quia cuncta cunctis litoribus exeũt: sed ut ex his aliqua quorũ erit facultas: praebeam?. Facit ẽt ex pomis mitibus adaperta ficus: & digitis infractae sũt dandae: nec minus elixum molle sorbum: & quae sũt sorbilibus proxima: ut mulctra: recens caseus si loci conditio uel lactis ãnona permittit. Nulla tamẽ aeque q̃ praedictae salsurae [illegible] commode dãtur: quoniam moderata sũt odoris. Nã iacens piscis magis naribus escã q̃ oculis uestigat. Nã dum sẽp supinus cubat: sublimiores aspectat & ea quae in plano sunt dextra leuaq; nõ facile peruidet. Itaq; cũ salsamenta obiecta sunt: eorum sequẽs odorẽ peruenit ad cibos. Caeteri autẽ saxatiles aut pelagici satis ex his sed recentibus melius pascũtur. Nam & allecula modo capta & cantarus exiguusq; gobio quisq; deniq; ẽ incrementi minuti piscis maiorem alit. Siquando tamen hyemis saeuitia non patitur eius generis escam dari: uel sordidi panis offae: uel siqua sũt temporis poma concisa praebẽtur. Ficus quidẽ arida: sẽp obiicitur: eximia si sit ut beticae numidiaeq; regionibus larga. Caeterum illud cõmitti nõ debet: quod multi faciunt: ut nihil praebeant: quia semel piscis etiã diu clausus tolerari possit. Nã nisi piscis domini cibariis saginatur: cum ad piscatorum forũ platus ẽ: macies indicat eum nõ ẽe libero mari captum: sed de custodia elatum: propter quod plurimum precio detrahitur. Atq; haec uillatica pastio finẽ praesentis disputationi faciat: ne immodico uolumine lector fatiget. Rediemus autem sequenti exordio ad curam siluestrium pecorũ cultumq; apum.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE REI RVSTICAE LIBER DECIMVS. EXORDIVM.

VENIO NVNC AD TVTELAM PECVDUM siluestrium & apum educationem : quas & ipsas Publi Siluie uillaticas pastiões iure dixerim. Siquidem mos antiquus lepusculis capreisque ac similibus feris iuxta uillam plerunque subiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria: ut e conspectu suo clausa uenatio possidentis oblectaret oculos : & cum exegisset usus epularum: uelut e cella promerentur. Apibus quoque dabantur sedes adhuc nostra memoria uel in ipsis uillæ parietibus excisis: uel in protectis porticibus ac pomariis. Quare quãdo tituli quẽ scripsimus: huic disputationi rõ reddita ẽ: ea nũc quæ ꝓposuimus sigula prosequamur.

DE Viuariis faciendis & includẽdis pecudibus feris. Ca. i.

HEræ pecudes: ut capreoli dãmæque: nec minus origum ceruorumq; genera & aprorum modo lauticiis & uoluptatibus domĩorum seruiunt: modo quæstui ac reditibus. Sed qui uenationem uoluptati suæ claudunt: contenti sunt: utcunque competit proximus ædificio loci situs: munire uiuarium semperque de manu cibos & aquã præbere. Qui uero quæstum reditũque desiderant: quod est uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine cunctatione prædictis animalibus destinant. Et si naturalis defuit aqua : uel inducitur fluens: uel ĩfossi lacus signino construuntur: qui receptam pluuiatilem contineant. Modus siluæ pro cuiusque facultatibus occupat̃: ac si lapidis & operæ uilitas suadeat: haud dubie cementis & calce formatus circundatur murus. Sin aliter crudo latere ac luto constructus. Vbi uero neutrum patrisfamiliæ conducit: ratio postulat uacerris includi. Sic enim appellatur genus clatrorum. Idq; fabricat̃ ex robore querceo uł subereo. Nã oleæ rara ẽ occasio. Quicqd denique sub iniuria pluuiarum magis diuturnum est : pro conditiõe regionis ad hunc usum eligitur. Et si ueteris arboris trũcus : siue ut crassitudo postulauit: fissilis stipes compluribus locis perlatus efforatur: & ĩ circuitu uiuarii certis interuenientibus spatiis defixus erigitur. Deĩde ꝑ trãsuersa laterum cauea transmittuntur ramices: qui eximitus ferarum obserent. Satis est autem uacerras inter pedes octenos defigere : serisque transuersis ita clatrare: ne spatiorum laxitas quæ foraminibus interuenit : pecudi præbeat fugam. Hoc autem non licet etiam latissimas regiones: tractusq; montium claudere : sicut galliarum necnon & in aliis quibusdam prouĩciis locorum uastitas patitur. Nam & fabricãdis ĩgens ẽ uacerris materiæ

De viuariis faciendis et fe[ra] includendis.

copia: & cætera in hanc rem fœliciter suppetunt. Quippe crebris fontibus abundat solum: quod est maxime praedictis generibus salutare. Tum etiam sua sponte pabula feris benignissime subministrāt: praecipueq; Saltus eliguntur: qui & terrenis foetibus: & arboribus abundant. Nam ut graminibus ita frugibus robur: nec iis opus habet: maximeque laudantur qui sūt feracissimi querneae glandis: & iligneae: nec minus cerreae: cum & arbusti caeterorūq; pomorū silvestriū: quae diligētius persecuti sumus: cū de cohortalibus disputaremus. Nam eadem fere sunt pecudum silvestrium pabula: quæ domesticarum. Contentus tamen non debet esse diligens paterfamilias cibis: quos suapte natura terra gignit: sed temporibus anni quibus silvæ pabulis carent: condita messe clausis succurrere: ordeoque alere uel adoreo farre aut faba: plurimumque etiam uinaceis: quicquid denique uilissime constiterit dare. Idque ut intelligant feræ præberi: unam uel alteram domi mansuefactam conueniet immittere: quæ peruagata totum uiuarium cunctantis ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec solum istud per hyemis penuriam fieri expedit: sed cum etiam foetæ partus ediderint: quo melius educent natos. Itaque custos uiuarii frequenter speculari debebit: si iam effoetæ sint: ut manu datis sustineantur frumentis. Nec uero patiendus oryx: aut aper aliusue quis ferus ultra quadrimatum senescere. Nam usque in hoc tempus capiunt incrementa: postea macescunt senectute. quare dum uiridis ætas pulchritudinem corporis Conseruat: ære mutandi sunt. Ceruus autem compluribus annis sustineri potest. Nam diu iuuenis possidetur: q; æui longioris uitam sortitus est. De minoris autem incrementi animalibus: qualis est lupus: hæc præcipiemus: ut in his uiuariis quæ maceria munita sunt: farraginis & olerum fere intubæ Lactucæque semina paruulis areolis per diuersa spatia factis iniiciantur. Itemque punicum cicer: uel hoc uernaculum: nec minus ordeum & cicercula condita ex horreo promantur: & aqua cælesti macerata obiiciantur. Nam sicca non nimis ab lepusculis appetuntur. Hæc porro animalia uel similia his: etiam silenter & facile intelligitur: q; non expediat conferre ī id uiuarium: quod uacceris circundatum est: siquidem propter exiguitatē corporis facile clatris subrepunt: & liberos nactæ egressus fugam moliuntur.

DE Apibus. Cap. II.

u VEnio nunc ad aluearum curam: de quibus neque diligentius quicq; percipi potest: q; ab Higinio iam dictum est: nec ornatius q; Virgilio: nec elegantius q; Celso. Higinius ueterum auctorum placita secretis Dispersa monumentis industrie collegit. Virgilius poeticis floribus illuminauit. Celsus Vtriusque memorati adhibuit Modum. Quare ne attentanda quidem Nobis fuit Haec Disputationis Materia: nisi q;

consumatio susceptæ professionis hāc quoque sui partem desiderabat: ne uniuersitas inchoati operis nostri uelut membro aliquo reciso: mutilata atq; imperfecta conspiceretur. Atque ea quæ Higinius fabulose tradita de originibus apum non intermisit: poeticæ magis licentiæ: q̄ nostræ fidei concesserim. Nec sane rustico dignum est sciscitari: fuerit ne mulier pulcherrima specie Mellissa: quã Iupiter in apem conuertit: an (ut Homerus poeta dicit) crabronibus & sole genitas apes: quas nymphæ phruxonides educauerunt: mox dictæo specu Iouis extitisse nutrices: easq; pabula munere dei sortitas: quibus ipsae paruum educauerant alūnũ. Ista enĩ q̄uis non dedeceant poetam: summatim tamen & uno tantummodo uersiculo leuiter attigit Virgilius. cum sic ait: Dictæo cæli regem pauere sub antro. Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas: quando & in qua regione primum natæ sunt. Vtrum in thesalia sub aristæo: an insula Cea ut scribit Homerus: an erichthonii temporibus in monte hymeto: ut euthronius: an cretæ Saturni temporibus: ut Nicander. Non magis q̄ utrum examĩa tanq̄ cætera uidemus animalia concubitu sobolem procreēt: an hæredē generis sui floribus aligant: quod affirmat noster Maro: & utrũ euomant liquorem mellis an alia parte reddant. Hæc enim & his similia magis scrutantium rerum naturæ latebras: q̄ rusticorum est inquirere. Studiosis quoque litterarum gratiora sũt ista in ocio legentibus: q̄ negotiosis agricolis: quoniã neq; ĩ ope: neq; ĩ re familiari qcq̄ iuuãt.

¶ Quot genera sit apum: & quod ex iis optimum. Cap. iii.

Quare reuertamur ad ea: quæ alueorum cultoribus magis apta sunt Peripateticæ sectæ cõditor Aristoteles in iis libris: quos de aĩalib⁹ conscripsit: apum siue examinum genera complura demonstrat: earumque alias uastas sed glomerosas: easdēq; nigras & hirsutas apis habent. Alias minores quidem: sed æque rotundas: & infusci coloris: horridique pili. Alias magis exiguas: nec tam rotundas: sed obesas tamen & latas coloris meliusculi: nonnullas mĩimas gracilesque & acuti aluei ex aurealo: uarias atque leues: eiusque auctoritatem sequens Virgilius maxime probat paruulas oblongas leues nitidas: ardentis auro: paribus lita corpora guttis: moribus etiam placidis. Nam q̄to grandior apis atq; rotundior: tãto peior. Si uero seuerior maxime pessima: sed tamen iracundia notæ melioris facile delinitur assiduo ĩteruentu eoꝝ: q curãt aluearia. Nã cũ sæpius tractãt: celerius mãsuescũt. Durãtq;: si diligēter excultæ sũt: ĩ ãnos decē: nec ullũ examē hãc aetatē potest excedere: q̄uis ĩ demortuarũ locũ quot ãnis pullos substituãt. Nã fere decimo ab ĩternicione ãno: gēs uniuersa totius aluei consumitur. Itaque ne hoc in toto apiario fiat: semper propaganda erit soboles: obseruandumque uere cum se noua perfundent examina: ut excipiantur & domiciliorum numerus augeatur. Nam saepe morbis

intercipiuntur: quibus quemadmodum mederi oportet: suo loco dicetur.

¶ Quales pastiones: & q̄ situs pastionum apum esse debeat. Cap. iiii.

INterim per has notas: quas iam diximus: probatis apibus destinari debent pabulationes. Eaeque sint secretissimae: ut & noster praecipit Maro: uiduae pecudibus, aprico & minime procelloso caeli statu:

Quo neq; sit uentis aditus: nam pabula uenti
Ferre domum prohibent. neq; oues haediq; petulci
Floribus insultent: aut errans bucula campo
Decutiet rorem: & surgentis atterat herbas.

Eademq; regio foecunda sit fructicis exigui & maxime thymi aut origani aut etiam tymbrae uel nostratis cunelae: quam saturciam rustici uocāt. Post haec frequens sit incrementi maioris surculus: ut rosmarinus: & utraq; cytisus. Est enim satiua & altera suae spontis: itemque semper uirens pinus: & minor ilex: nam prolixior ab omnibus improbatur. Hederae quoque nō propter bonitatem recipiuntur: sed quia praebent plurimum mellis. Arbores uero sunt probatissimae rutilia atque alba ziziphus: nec minus amaricus: tum etiam amygdalae persici atque piri: denique pomiferarum pleraque: ne singulis immorer. At siluestrium commodissime faciunt glandiferа robora: quinetiam terebinthus: nec dissimilis huic lentiscus: & odorata caedrus. At tiliae solae ex omnibus sunt nocentes: taxi repudiantur. Mille praeterea semina uel crudo cespite uirentia: uel subacta sulco: flores amicissimos apibus creant: ut sint in irriguo solo fructices amelli caules acanthini scapus asphodeli: gladiolus narcissi. At in hortensi lyra consita nitēt candida lilia: nec hic sordidiora leucoia: tum punicae rosae luteolaeque & sarranae uiolae: nec minus caelestis numinis iacynthus corytius. Item siculusque bulbus croci deponitur: qui coloret odoretque mella. Iam uero notae uilioris inumerabiles nascuntur herbae: cultisque atque pascuis regionibus: quae fauorum caeras exuberant: ut uulgares lapsanae: nec his preciosior armoratia: rapistrique olus: & intubi siluestris: ac nigri papaueris flores. Tum agrestis pastinaca: & eiusdem nominis edomita: quam graeci σταφυλινην uocant. Veru; ex cunctis quae proposui: quaeque obmissi temporis compendia sequens (nam inexputabilis erat numerus) saporis praecipui mella reddit thymus. Thymo deinde proxima tymbra serpillūque & origanū. Tertiae notae: sed adhuc generosae marinus ros & nostras cunela: quam dixi saturciam. Mediocris deinde gustus amaranthini: ac ziziphi flores reliquaq;: quae proposuimus cibaria. Sed ex omnibus deterrimae notae mel habetur nemorense: quod ex sparto atq; arbusto prouenit uillaticum: quod nascitur in oleribus & stercorosis herbis. Et quem situm pastionum atq; etiam genera pabulorum exposui: nunc de ipsis receptaculis & domiciliis examinum loquar.

Tilia
Taxi nocet apibus

¶DE Sedibus apum eligendis. Cap.v.

SEdes apibus collocanda est contra brumalem meridiem procul a tumultu & coetu hominu; ac pecudum: nec calido loco nec frigido: nam utraque infestantur. Hæc autem ima parte sit uallis: & ut uacuæ cum prodeunt pabulatum apes: facilius editionibus aduolent: & collectis utēsilibus cum onere per procliuia non ægre deuolent. Si uillæ situs ita competit: non est dubitandum quin ædificio iunctum apiarium maceria circundemus: sed in ea parte quæ tetris latrīæ sterquiliniique & balinei libera est odoribus. Verum si positio repugnabit: nec maxima tamen incommoda congruent: sic quoque magis expedit: & sub oculis domini esse apiarium. Sin autem cuncta fuerint inimica: certe uicina uallis occupetur: quo sæpius descendere non sit graue possidenti. Nam res ista maximam fidem desiderat: quæ quoniam rarissima est: interuentu domini tutius custoditur. Neque ea curatorem fraudulentum tantum: sed etiam immundæ segnitiæ perosa est. æque enim dedignatur: si minus pure habita est: ac si tractetur fraudulenter. Sed ubicunque fuerint aluearia: non editissimo claudantur muro: q si metu prædonum sublimior placuerit: tribus elatis ab humo pedibus: exiguis in ordinem fenestellis apibus sit peruius. Iungaturque tugurium: quo & custodes habitent: & condatur instrumentum. Sitque maxime repletum præparatis alueis ad usum nouorum examinum: nec minus herbis salutaribus: & siqua sunt alia: quæ languentibus adhibētur.

Palmaq; uestibulum: aut igēs oleaster obumbret:
Vt cum uere noui ducēt examina reges:
Vicina iuitet dece dere ripa calori:
Obuiaq; hospitiis teneat frondētibus arbos. Tum perennis aqua si est facultas: inducatur: uel extructa manu detur. Sine aqua neque faui neque mella nec pulli denique figurari queunt. Siue igitur ut dixi præterfluens unda uel putealis canalibus immissa fuerit: uirgis ac lapidibus aggeretur apum causa:
Pontibus ut crebris possint consistere: & alas
Pandere ad aestiuum solem: si forte morantis
Sparserit: aut praeceps neptūno imerserit eurus. Cōseri deīde circa totū apiarium debēt arbusculae īcremēti parui: maximeque propter salubritatē. Nā sūt ēt remedio lāguētibus cytisi: tū deinde casiae atq; pini & rosmarinus: quiētiā cunelae & thymi frutices. Itēq; uiolarum uel quaecunq; utiliter deponi patitur qualitas terrae. Grauis & tetri odoris non solum uirentia: sed & quaelibet res prohibeantur: sicuti cancri nidor: cum est ignibus adustus: aut odor palustris cœni: nec minus uitentur cauae rupes aut ualles argutae: quas graeci ηχους uocant.

❡DE Vaſis alueorum probandis. Cap.vi.

IGitur ordinatis ſedibus aluearia ordinanda ſunt: & fabricanda pro conditione regionis.Siue illa ferax eſt ſuberis:haud dubitanter uti/liſſimas aluos faciemus ex corticibus:quia nec hyeme rigent:nec candent æſtate:ſiue ferulis exuberat:his quoque:cum ſint naturæ corticis ſimiles: quibus commode uaſa texuntur.Si neutrum aderit:opere tectorio ſalici/bus connectuntur. Vel ſi nec hæc ſuppetent:ligno cauatæ arboris aut in tabulas deſectæ fabricabuntur.Deterrima eſt conditio fictilium : quæ & accenduntur æſtatis uaporibus:& gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt alueorum genera duo:uel ex fimo fingantur:uel lateribus extruantur Quorum alterum mire damnauit Celſus : quoniam maxime eſt ignibus obnoxium.Alterum probauit:q̄uis incommodum eius præcipuum non diſſimulauerit:ꝙ ſi res poſtulet transferri non poſſit.Itaque non aſſentior ei:qui putat nihilominus eius generis habendas eſſe aluos.Neqꝫ enim ſo/lum id repugnat rationibus domini:ꝙ immobiles ſint:cum uendere : aut alios agros inſtruere uelit(hoc eniꝫ co mmodum pertinet ad utilitatem ſo/lius patriſfamilias)ſed quod ipſarum apium cauſa fieri debet:cum aut mor/bo aut ſterilitate aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionē mitti:nec propter prædictam cauſam moueri poterunt. hoc maxime uitā/dum eſt.Itaqꝫ q̄uis doctiſſimi uiri auctoritatem uerebar: tamen ambi/tione ſubmota quid ipſe cenſerem:non omiſi.Nam quod maxime mouet Celſum:ne ſint ſtabula uel igni uel furibus obnoxia:poteſt uitari opere la/teritio circumcinctis uel circumſtructis aluis:ut impediatur rapina præ/donis.Et contra flammarum uiolentiam proteguntur.Eaſdem cum fuerit mouēdæ:reſolutis ſtructuræ compagibus licebit transferre.

❡Queadmodū aluei collocādi ſit. Cap.vii.

SEd quoniam pleriſque uidetur iſtud operoſum:qualiacunque ua/ſa placuerit collocari debebunt.Suggeſtus lapideus extenditur ꝑ totum apiarium in tres pedes altitudinis:totidemque craſſitudinis extru/ctus.Iſque diligenter opere tectorio leuigatur:ita ne aſcenſus lacertis:aut anguibus:aliiſue noxiis animalibus præbeantur.Superponuntur deinde ſiue ut Celſo placet:lateribus facta domicilia:ſiue ut nobis aluearia: præ/terquam a tergo circumſtructa:ſeu quod pene omnium in uſu eſt:qui mo/do diligenter iſta curant per ordinem uaſa diſpoſita ligantur: uel latercu/lis uel cementis ita ut ſingula binis parietibus anguſtis contineantur:libe/ræque frontes utrinque ſint.Nam & quā procedunt:nonnunq̄ patefacien/dæ ſunt:& multo magis a tergo:quia ſubinde curantur examina.Sin auteꝫ nulli parietes alueis interuenient.ſic tamen collocandæ erunt: ut paulum altera ab altera diſtet:ne quom inſpiciuntur ea quæ ī curatione tractant̄: hærētem ſibi alteram cōcutiat:uicinaſqꝫ apes conterat:quae omnē motū

imbecillis: ut cæteris quidem scilicet operibus suis tanquam ruinam opib⁹ timent. Ordines quidem uasorum superinstructos in altitudinem tris esse abunde est: quoniam summum sic quoque parum commode curator inspicit. Ora cauearum: quæ præbent apibus uestibula: proniora sit: q̃ terga ut ne influant imbres: & si forte tamen ingressi fuerint: non immorentur: sed per aditum effluant. Propter quod cõuenit aluearia porticibus supermuniri. Sin aliter luto punico frondibus illinitis abumbrari. Quod tegmen cum frigora & pluuias: tum æstus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris æstus: ut hyems. Itaque semper ædificium sit post apiariũ: quod aquilonis excipiat iniuriam: stabulisque præbeat teporem. Nec minus ipsa domicilia q̃uis ædificio protegantur: obuersa tamen ad hibernũ orientem componi debebunt: ut apricum habeant apes matutinum egressum: & sint experrectiores. Nam frigus ignauiam creat: propter quod ẽt foramina: quibus exitus aut introitus datur: angustissima esse debent: ut q̃minimum frigoris admittant. Eaque satis est ita forari: ne possint caper plus unius apis incrementum. Sic nec uenenatus stellio: nec obscenum scarabei: nec papilionis genus lucifugæque blactæ: ut ait Maro: p laxiora spatia ianuæ fauos populantur. Atque utilissimum est pro sequẽtia domicilii: duos uel tres aditus in eodem operculo distantis inter se fieri contra fallaciam lacerti: qui uelut custos uestibuli ꝓdeuntibus ĩ hiãs apibus affert exitium. Eæque pauciores intereũt: cum licet uitare pestis obsidia p aliud uadentibus effugium.

¶ DE Comparandis apibus: & quemadmodum siluestria examina capiantur. Cap. viii.

Atque hæc de populationibus domiciliis & sedibus eligẽdis abũde diximus. Quibus ꝑuisis seqt̃ ut examina desideremus. Ea porro uel ære parta uel gratuita contingunt. Sed quas precio comparabimus: studiosius prædictis comprobemus notis. Et earum frequentiam priusquam mercemur: apertis aluearibus consideremus. Vel si non fuerit inspiciẽdi facultas: certe id quod contemplari licet: notabimus. In uestibulo ianuæ complures consistant: & uehemens sonus intus murmurantium exaudiat̃. Atque etiam si omnes intra domicilium silentes forte conquiescãt: labris foramini aditus admotis: & inflato spiritu ex respondente earum subito fremitu poterimus existimare uel multitudinem: uel paucitatẽ. Præcipue autem custodiendum: ut ex uicinia potius: q̃ ex peregrinis regionibus petantur: quoniam solent cæli nouitate lacessiri. Quod si non contingit: ac necesse habuerimus longinquis itineribus aduehere: curabimus ne salebris solicitentur. Optimeque noctibus collo portantur. Nam diebus requies danda est: & infundendi sunt grati apibus liquores quibus intra clausum alantur. Mox cum perlatæ domum fuerint: si dies superuenerit:

nec aperiri nec collocari oportebit aluecū nisi uesperi: ut apes placidæ ma/
ne post totius noctis requiem egrediantur. Specularique debemus fere tri/
duo: quid uniuersæ se profundant. Quod quom faciunt: fugam meditan/
tur. Ea remedia: quibus debeant ĩhiberi: mox praecipiemus. Et quae dono
uel aucupio contingūt: minus scrupulosae probāť: q̃ꝫ q̃ꝫ nec sic quidē uelĩ
nisi optimas possidere: cum & impensam & eādē operā custodis postulent
bonae atq; improbae. Quod maxime refert: non sint degeneres immiscen/
dae: quae ĩfamēt gñosas. Nam minor fructus mellis respondet: cū segnio/
ra interueniunt examina. Veruntamen quoniam interdū ꝓpter cōditioneꝫ
locorum uel mediocre pecus (nam malum nullo quidem modo parandum
est) curam uestigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicūq; sal/
tus sunt idonei mellifici nihil antiquius apes q̃ꝫ quibus utantur: uicinos eli
gunt fontes. Eos itaque conuenit plerūque ab hora secunda obsideri: spe/
culariq; quae turba sit aquantium. Nam si paucae admodum circumuolāt
nisi complura capita riuorum diductas faciunt rariores: intelligēda ē eoꝝ
penuria: propter quam locum quoq; non esse mellificum suspicabuntur.
Ac si commeāt frequentes: spē quoq; aucupandi examina maiorē faciunt.
Eaq; sic inueniūť. Primum q̃ꝫ longe sint explorandū ē: præparandaque ĩ
hanc rem liq̄da rubrica: qua tunc festucis illitis contigerit apum terga fon
tem libantium. Commoratus eodem loco facilius redeuntis agnoscere po/
teris. Ac si non tarde id facient: scias eas in uicinio consistere. Sin autem
serius pro moræ tempore existimabis distantiam loci. Sed cum aduerteris
celeriter redeuntis: non ægre persequeris iter uolantium: ad sedem perdu
ceris examinis. In his autem quæ longius meare uidebūť: sollertior adhi/
bebitur cura: quæ talis ē. Arundinis internodium cum suis articulis exci/
ditur & terebratur ab latere talea: per quod foramen exiguo melle uel de/
fruto instillato ponitur iuxta fontem. Deinde quom ad odorem dulcis Li/
quaminis complures apes irrepsērt: tolliť tallea: & apposito foramini pol/
lice non emittit nisi una quæ cū euasit fugam suā demōstrat obseruari: at/
q; is dū sufficit ꝓseq̄ť euolātē. Cū deĩde cōspicere desiit apē: tū alterā emi
tit. Et si eādē petit cæli partē: uestigiis prioribus ĩhæret: si minus aliā atq;
aliam foramĩe adaperto patitur egredi: regionemq; nocet: in quamplures
reuolent: & eas persequatur: donec ad latebram perducatur examinis.
Quod siue est abditum specu: fumo elicietur: & cum erupit æris strepitu
coercetur. Nam statim sono territum: uel in frutice uel in editiore Siluæ
fronde considet: & a uestigatore præparato uase reconditur. Sin autem se/
dem habet arboris cauæ: & aut extat ramus: quem optinent: aut ipsius trū
ci (si mediocritas patitur) acutissima serra: quo celerius id fiat præciditur.
Primum superior pars quæ ab apibus uacat: deinde inferior quatenus ui/
detur inhabitari. Tum recisꝰ utraq; parte mundo uestimento contegitur:

quonian hæc quoque plurimum refert: ac si quibus rimis hiat illitis: ad locum perfertur. Relictisque paruis (ut iam dixi) foraminibus more cæterarum aluorum collocatur. Sed indagatorem conueniet matutīa tempora uestigandi eligere: ut spatium diei habeat: quo exploret commeatus apum. Sæpe enim si serius cœpit eas denotare: etiam cum in propinquo sunt: iustis operum peractis se recipiunt: nec remeant ad aquam. Quo euenit ut uestigator ignoret: q̄ longe a fonte distet examen. Sunt qui per initia ueris apiastrum: atque (ut ille uates ait) Trita melissophila & cherinthe ignobile gramē: aliasque colligant similes herbas: quibus id genus animalium delectatur: & ita aluos perfricent: ut odor & succus uasis inhæreat. Quæ deinde mundata exiguo melle respergant: & per nemora non longe a fontibus disponunt ea. Quæ cum repleta sunt examinibus: domum referant: Sed hoc nisi locis quibus abundant apes: facere non expedit. Nā sæpe inania uasa nacti qui forte praetereunt: secum auferunt. Neque ē tāti uacua perdere complura: ut uno uel altero potiare pleno. At in maiore copia si multa intercipiuntur: plus est quod in repertis apibus acquiritur. Atq̄ haec rō capiēdi siluestria examina.

Queādmodum uernacula examina obseruantur: & in aluos condantur. Caput. viiii.

Deinceps talis altera est uernacula retinendi. Semper quidem custos sedule circumire debet aluearia. Neque enim ullum tempus ē: quo non curam desiderēt: sed eam postulant diligentiorem: cum uernāt & exūdant nouis foetibus: qui nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt: diffugiunt. Quippe talis est apium natura: ut pariter quæque plebs generet cum regibus: qui ubi euolandi uires adepti sunt: consortia dedignant uetustiorum: multoque magis īperia. Quippe cum ratiōabili gēere mortalium: tum magis egentibus consilii mutis animalibus nulla sit regni societas. Itaque noui duces procedunt cum sua iuuentute: quæ uno aut altero die in ipso domicilii uestibulo glomerata consistens: egressu suo ꝓprie desiderium sedis ostendit. Eaque uelut patria contenta est: si procuratori protinus assignetur. Sin autem defuit custos: uelut iniuria repulsa peregrinam regionem petit. Quod ne fiat boni curatoris est uernis temporibus obseruare alueos in octauam fere diei: post quam horam non temere se noua proripiunt agmina: eorumque egressus regressusque ut diligētius custodiat. Nam quædam solent: cum subito euaserunt: sine cunctatione se proripere. Poterit exploratam fugam præsciscere uespertinis temporibꝰ aurem singulis alueis admouendo. Siquidem fere ante triduum q̄ eruptionem facturæ sunt: uelut militaria signa mouentium tumultus ac murmur exoritur. Ex quo ut uerissime dicit Virgilius:

Corda licet uulgi præsciscere: nanq̄ morantis

Martius ille æris rauci canor increpat: & uox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Itaq; maxime obseruare debet: quæ istud faciunt: ut siue ad pugnam eru/perint (nam inter se tanq; ciuilibus bellis & cum alteris quasi cum exteris gentibus prœliantur) siue fugæ causa se proripuerint: præsto sit ad utrun/que casum paratus custos. Pugna quidem uel unius inter se dissidentis: uel duorum examinum discordantium facile compescitur. Nam ut idem ait: Pulueris exigui iactu compressa quiescit: ❧ Aut aqua mulsa passóue & ali/o quo liquore simili resperso uidelicet familiari dulcedine sæuientiu; iras mitigante. Nam eadem etiam dissidentis reges conciliant. Sunt enim plu/res sæpe unius populi duces: & quasi procerum seditione plebs in partis deducitur. Quod frequenter fieri prohibendum est: quoniam intestino bel/lo totæ gentes consumantur. Itaque si constat principibus gratia: maneat pax incruenta. Sin autem sæpius aciem dimicantis uocaueris: duces sedi/tionum interficere curabis. Dimicantium uero prœlia prædictis remediis sedantur. Ac deinde cum examen uel agmen glomeratum in proximo fro/dentis arbusculæ ramo consederit: animaduertito: an totum examen in speciem unius uuæ dependeat. Idque signum erit aut unum regem inesse: aut certe pluris bona fide reconciliatos patieris dum in suum reuoluet do/micilium. Sin autem duobus aut etiam compluribus uelut uberibus de/ductũ fuerit examen: ne dubitaueris & pluris proceres & adhuc iratos esse atque in his partibus quibus maxime uideris apes glomerari: requirere duces debebis. Itaque succo prædictarum herbarum id est melisophili: uel apiastri manu illita ne ad tactum diffugiant: leuiter inseres digitos: & deductas apes scrutaberis: donec auctorem reperies.

❧ Quæ sit forma regis apum. Cap. x.

SVnt autem ii reges maiores paulo & oblongi magis q; cæteræ apes rectioribus cruribus: sed minus amplis pinnis pulchri coloris & ni/tidi: leuesque ac sine pilo sine spiculo: nisi quis forte pleniorem quasi ca/pillum: quem in uentre gerunt: aculeum putat: quo & ipso tantum ad no/cendum non utuntur. Quidam etiam infusci atque hirsuti reperiuntur: quorum pro habitu damnabis ingenium.

Nam duo sunt regum facies: duo corpora plebis.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
Et rutilis clarus squamis insignis & ore.

Atque hic maxime probatur: qui est melior. Nam deterior sordido sputo similis tam fœdus est: q; puluere ab alto
Cum uenit: & sicco terram spuit ore uiator. Et ut ait idem.
Desidiam latamque trahens inglorius aluum.
Omnes igitur duces notæ deterioris

Dede neci: melior uacua sine regnet in aula.
Qui tantum & ipse spoliandus est alis: ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere. Nam uelut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis: qui fugæ destitutus præsidio: finem regni non audet excedere: propter quod ne ditionis quidem populo suæ permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. Ca.xi.

SEd nonnunquam necandus est: cum uetus alueare numero apum destituitur: atque infrequentia eius aliquo examine replenda est. Itaque cum primo uere in eo uase nata est pullicies: nouus rex eliditur: ut multitudo sine discordia cum parentibus suis conuersetur. Quod si nullam progeniem tulerint faui: duas uel tres alueorum plebes in unum contribuere licebit: sed prius respersas dulci liquore. Tum demum includere. & posito cibo dum conuersari cosuescant: exiguis spiramentis relictis triduo fere clausas habere. Sunt qui seniorem potius regem submoueant. quod est contrarium: quippe turba uetustior uelut quidam senatus minoribus pareat necesse est: atque imperia ualidorum contumaciter spernentes pœnis ac mortibus afficiuntur. Illi quidem incommodo quod iuniori examini solet accidere: cum antiquarum apium relictus a nobis rex senectute deficit: & tanquam domino mortuo familia nimia licentia discordat: facile occurritur. Nam ex his alueis qui plures habent principes: dux unus eligitur. Isque translatus ad eas: quæ sine imperio sunt: rector constituitur. Potest autem minore molestia in his domiciliis quæ aliqua peste uexantur: paucitas apum emendari. Nam ubi cognita est clades infrequentis aluei: siquos habet fauos oportet considerare. Tum denique cærei: quæ semina pullorum continet partem recidere: in qua regii generis proles animatur. Est autem facilis conspectu: quoniam fere ipso fine terrarum uelut papilla uberis apparet eminentior: & laxioris fistulæ q̃ sint reliqua foramina: quibus popularis notæ pulli detinent̃. Celsus quidē affirmat in extremis fauis transuersas fistulas esse: quæ contineant regios pullos. Higinus quoque auctoritatem græcorū sequēs negat ex uernaculo ut cæteras apes fieri ducem: sed in circuitu fauorum paulo maiora: q̃ sint plebeii seminis inueniri recta foramina repleta quasi sorde rubri coloris: ex qua protinus alatus rex figuret̃.

De Cōdēdo examīe: & eius fuga īhibēda. Ca.xii.

ST est illa uernaculi examinis cura: si forte prædicto tempore facta eruptione patriam fastidiens sedem longiorem fuga denuntiauit. Id autem significat: cum sic apis euadit uestibulum: ut nulla intro reuolet: sed se confestim leuet sublimius. Crepitaculis æreis: aut testarum plerunq; uulgo iacentium terreatur fugiens iuuentus. Eaque quæ uel pauida cum

Crepitacula ærea

cū repetierit alueum maternum:& in eius aditu glomerata pependerit:ul' statim se ad proximam frondem contulerit:protinus custos nouum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinsecus prædictis herbis. Deinde guttis mellis respersum admoueat. Tum manibus aut etiam trula congregatas apes recondat. Atque uti debet adhibita certa cura. Diligenter compositum & illitum uas interim patiatur in eodem loco esse: dum aduesperescat. Primo deinde crepusculo transferat & reponat in ordine aliquorum alueorum oportet: aut etiam uacua domicilia collocata in apiariis habere. Nam sunt nonnulla examina: quæ cum processerint: statim sedē sibi quærant in proximo: eandemque occupent quam uacuā reperrerit. Hac fere acquirendarum ac ēt retinēdarum apū tradit̄ cura.

Remedia apū laborātiū morbo. Cap. xiii

Equitur ut morbo uel pestilentia laborantibus remedia desiderētur. Pestilentiæ rara in apibus pernicies. Nec tamē aliud q̄ quod in cætero pecore præcepimus: quid fieri possit reperio: nisi ut longius alueí transferantur. Morborum autem facilius & causæ inspiciuntur: & inueniuntur medicinæ. Maximusque uel minimus annuus earum labor est initio ueris quo tithymali floret frutex: & quo amara Vlmi Semina sua promunt. Nanque sicut nouis pomis ita his primitiuis floribus illectæ auide uescuntur post hybernam fame; alioquin citra satietatem: tali nocente cibo cum se affatim repleuerint: profluuio alui nisi celeriter succuritur intereunt. Nam & tithymalus maiorum quoque animalium uentrem soluit: & proprie uulnus apum. Eaque causa est: cur ī Regionibus italiæ: quæ sint eius Generis Arboris consitæ: raro frequentes durent Apes. Itaque ueris principio si medicatos cibos præbeas iisdem remediis & prouideri potest ne Tali peste Vexentur: & cum iam Laborant sanari. Nam illud: quod Higinus maiores secutus Auctores prodidit: ipse non expertus asseuerare non audet: uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcepit Apum corpora: quae cum eiusmodi pestis incessit: sub fauis aceruatim enectae reperiuntur: sicco loco per hyemem reposita circa aequinoctium uernum cum claementia diei suaserit post Horam tertiam in Solem proferre: siculneoque cinere obruere. Quo facto affirmat intra duas horas cum uiuido halitu nidoris animatae sunt: resumpto spiritu si praeperatum uas obiiciatur irrepere. Nos magis ne intereant: quae deinceps Dicturi sumus: aegris examinibus adhibenda censemus. Nam uel grana mali punici tonsa & uino ammineo conspersa: uel uuae passae cum rore sutorio pari mensura pinsitae: & austero uino insuccatae dari debent. Vl' si p se frustata sūt omnia eadem aequis ponderibus in unum leuigata & fictili uase cum ammineo uino īferuefacta: mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem marinum aqua mulsa decoctum: cū gelauerit imbricib'

Ros marinus in mulsa decoctus.

Remedia apu morbo laborantiu

infusum præbent libandum. Quidam bubulam uel hominis urinam (sicut
Higinus affirmat) alueis deponunt. Nec non etiam ille morbus maxime ē
cospicuus: qui horridas contractasque carpit: cū frequēter aliæ mortuaꝝ
corpora domiciliis suis efferunt: aliæ intra tecta ut publico luctu mœsto
silentio torpent. Id cum accidit arundineis infusi canalibus offerunt̄ cibi:
maxime decocti mellis & cum galla uel arida rosa detriti. Galbanum etiā
ut eius dolore medicētur: incēdi cōuenit: passoque & defruto uetere fessas
sustinere. Optime tamen facit amelli radix: cuius est frutex luteus: purpu/
reus flos. Ea cum uetere ammineo uino decocta exprimitur: & ita liquat'
eius succus datur. Higinus quidem in eo libro: quem de apibus scripsit:
Aristomacus inquit hoc modo succurendū laborātibus existimat. Primū
ut omnes uitiosi faui tollantur: & cibus ex integro recens ponatur. Dei/
de ut fumigentur. Prodesse etiam putat apibus uetustate corruptis examen
nouum contribuere: q̄uis periculum sit ne seditione consumatur: uerum/
tamen adiecta multitudine lætatura. Sed ut concordes maneant earum
apium quæ ex alio domicilio transferuntur: quasi peregrinæ plebis sub/
mouere reges debere. Nec tamen dubium quin frequentissimorum exami/
num faui: qui iam immaturos habent pullos transferri: & subiici paucio/
ribus debeant: ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmēt̄.
Sed & id cum fiet animaduertendum: ut eos fauos subiiciamus: quorum
pulli iam sedes suas adaperiunt: & uelut opercula foraminum obductas
cæras erodunt exerentes capita. Nam si fauos immaturo fœtu transtule/
rimus: emorientur pulli cum foueri desierint. Sæpe etiam uitio: quod
græci φαγέδαινα uocant: intereunt. Siquidem cum sit hæc apium cō/
suetudo: ut prius tantum cærarum confingāt: q̄tum putant explere se
posse. Nonnunq̄ euenit: ut consumatis operibus cæreis: ut examen con/
quirendi mellis causa longius euagatum subitis imbribus aut turbinibus
in siluis opprimatur: & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum
est: reliqua paucitas fauis complendis non sufficit. Cunque uacuæ cæraꝝ
partes computrescant: & uitiis paulatim serpentibus corrupto melle ipsæ
quoq; apes intereunt. Id ne fiat duo populi coniungi debent: qui possint
adhuc integras cæras explere. Vel si non est facultas alterius examinis:
ipsos fauos antequam putrescant: uacuis partibus acutissimo ferro liberar̄.
Nam hoc quoque refert: ne admotum hebes ferramētum (quia non facile
penetret) uehementius impressum fauos sedibus suis commoueat. Quod
si factum est: apes domicilium deliquunt. Est illa causa interitus: q̄ īterdū
continuis annis plurimi flores proueniūt: & apes magis mellificiis: q̄ fœ/
tibus student. Itaque nonnulli quibus est minor harū rerū scientia: magis
fructibus delectantur ignorantes exitium apibus imminere: quæ & nimio
fatigatæ opere plurimæ pereunt. Nec ullis iumentis supplementis cum

frequentatæ nouissimæ reliquæ intereunt. Itaque si tale uer incessit: ut & prata & arua floribus abundent: utilissimum est tertio quoque die exiguis foraminibus relictis: per quæ possint aluorum exitus præcludi: ut ab o/pere mellifico euocatæ apes: quoniam se non sperent posse ceras omnes liquoribus stipare: foetibus expleant. Atq; hæc fere sũt examinũ uitio laborantium remedia. ¶ Quid quoquo tpr̃e faciant apes: & quid earum curator facere debeat. Cap. xiiii.

D Einceps illa totius anni cura (ut idem Higinus commodissime prodidit) ab æquinotio primo: quod mense martio circa Kalendas viii. aprilis in octaua parte arietis conficitur: & ad exortum uergiliarum dies uerni temporis habentur duo & quinquaginta: per hos primũ ait apes curandas esse adapertis alueis: ut omnia purgamenta: quæ sũt hyberno tempore congesta eximantur: & araneis qui fauos corumpũt detractis: fumus imittatur factus incenso bubulo fimo. Hic enim quasi quadam cognatione generis maxime est apibus aptus. Vermiculi quoque q tineæ uocantur: item papiliones enecandi sunt. Quæ pestes plerunq; fauis adhærentes decidunt: si fimo medullam bubulam misceas: & his incensis nidorem admoueas. Hac cura per id tempus quod diximus: examina firmabũtur: eaq; fortius operibus inseruient. Maxime uero custodiendum est curatori qui apes nutrit: cum aluos tractare debebit: utiq; pridie castus ab rebus uenereis: neue temulentus nec nisi lotus ad eas accedat. Abstineatque fere omnibus redolentibus esculentis: ut sunt salsamenta: & eorum oĩa eliquamina: itemque fetentibus acrimonjis allii uel ceparum cæterarumque rerum similium. Vnda quinquagesimo die ab æquinoctio uerno cum Sit uergiliarum exortus circa. v. idus maias incipiunt examina uiribus & numero augeri. Sed & iisdem diebus intereunt. qui paucas & ægras apes habent. Eodemque tempore progenerantur in extremis partibus fauorum ãplioris magnitudinis: q̃ sunt cæterae apes. Eosq; nonnulli putant esse reges. Verum quidem graecorum auctores οἴστρους appellãt: ab eo q; exagitent neque patiantur examina conquiescere. Itaque praecipiunt eos enecari. Ab exortu uergiliarum ad solstitium: quod fit ultimo mense iunio circa octauam partem cancri fere examinant alui: quo tempore uehementius custodiri debent: ne nouae soboles diffugiant. Cumque peracto Solstitio usque ad ortum caniculae: qui fere dies triginta sunt: pariter frumenta & faui demetuntur. Sed ii quemadmodum tolli debeant: mox dicetur: cum de confectura mellis praecipiemus. Caeterum hoc eodem tempore progenerari apes posse iuuenco perempto Democritus & Mago: nec minus Virgilius prodiderunt. Mago quidem uentribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem diligentius prosequi superuacuum puto: consẽtiens Celso qui prudentissime ait non tanto interitu pecus istud admitti: ut sic

requirendum fit, uerum hoc tempore: & usq; in auctumni æquinoctium decimo quoque die alui aperiendæ sunt & fumigādæ. Quod cum fit molestum examinibus: saluberrimum tamen esse conuenit. Suffitas deinde & æstuantis apes refrigerare oportet: consparsis uacuis partibus aluorum & recentissimi rigoris aque infusa. Deinde siquid ablui non poterit: pinnis aquilæ uel etiam cuiuslibet uastæ alitis: quæ rigorem habent: emundari. Præterea ut tineæ si apparuerint euerrantur: papilionesque enecentur: q plerunque inter aluos morantes apibus exitio sunt. Nam & cæras erodūt: & stercore suo uermes progenerant: quos aluorum tineas appellamus. Itaque quo tempore maluæ florent: cum est earum maxima multitudo: si uas aeneum simile miliario uespere ponatur inter aluos: & in fundum eius lumen aliquod dimittatur: undique papiliones concurrēt. Dumque circa flamullam uolitent: adurantur: q̄ nec facile ex angusto sursum euolant: nec rursus longius ab igne possunt recedere: tum lateribus aeneis circūueniantur: ideoque propinquo ardore consumuntur. A canicula fere post diem quinquagesimum arcturus oritur: cum irroratis floribus thymi & cunelæ thymbræque apes mella conficiunt. Idque optimæ notæ emitescit auctumni æquinoctio: quod est ante Kal. octobris: quom octauam partem libræ sol attigit. Sed inter caniculæ & arcturi exortum cauendū erit: ne apes intercipiantur uiolentia crabrorum: qui ante aluearia plerunque obsidiantur prodeūtibus. Post arcturi exortum circa æquīoctium libræ: sicut dixi fauorum secunda est exemptio. Ab æquinoctio deinde quod cōficitur circa. viii. Kal. octobr̄ ad uergiliarū occasum diebus. xl. ex floribus tamaricis & siluestribus frutetis apes collecta mella cibariis hyemis reponunt: quibus nihil est omnino detrahendum: ne sæpius iniuria contristatæ: uelut desperatione rerum profugiant. Ab occasu uergiliarum ad brumam quae fere conficitur circa. viii. Kalen. octobr̄ uel ianuar̄: in octaua parte capricorni iam recondito melle utūtur ex aīa. Nec me fallit Hipparchi ratio: quae docet solstitia & aequinoctia non octauis sed primis ptib⁹ signorum confici. Verum in hac ruris disciplina sequor nunc Eudoxi & Metonis antiquorumque fastus astrologorum: qui sunt aptati publicis sacrificiis: quia & noctior est ista uetus agricolis concepta opinio. Nec tñ Hipparchi subtilitas pinguioribus ut aiunt rusticorum litteris necessaria est. Ergo uergiliarum occasu primo statim conueniet aperire aluos: & depurgare quicquid immundi est: diligentiusque curare: quoniā per tēpora hyemis non expedit mouere aut tepefacere uasa. Quam ob causam dum adhuc auctumni reliquiae sūt: apricissimo die purgatis domiciliis opcula intus usque ad fauos admouenda sunt: omni uacua parte sedis exclusa quo facilius angustiae cauearum per hyemem concalescant. Idq; semper faciendum est etiam in his aluis: quae paucitate plebis infrequētes

funt.Quicquid deinde rimarum eſt aut foraminum luto & fimo bubulo mixtis illiniemus extrinſecus: nec niſi aditus qbus commeent relinquemus. Et quamuis porticu protecta uaſa: nihilominus congeſtu culmorum & frondium ſupertegemus: quantumque res patietur a frigore & tempeſtate muniemus. Quidam exemptis interaneis occiſas uel intus includunt: quae tempore Hyberno pluuiis ſuis delitefcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria commode paſcuntur eſurientes: nec niſi oſſa earum relinquũt. Sin autem faui ſufficerent: permanent illibata. Nec quamuis amantiſſimas mundiciarum offendunt odore ſuo. Melius tamen eſſe non exiſtimamus tempore hyberno fame laborantibus: ad ipſos aditus in canaliculis: uel contuſa mella & aqua madefactam ficum aridam uel defrutum: aut paſſum præbere. Quibus liquoribus mundam Lanam ĩbuere oportebit: ut inſiſtentes apes quaſi per ſyphonem ſuccum euocent. Vuas etiam paſſas cum infregerimus: paulum aqua reſperſas probe dabimus. Atque his cibariis non ſolum hyeme: ſed etiam quibus temporibus (ut iam ſupra dixi) tithymalus: atque etiam ulmi florebũt: ſuſtinendæ ſũt. Poſt confectam brumam diebus fere quadraginta quicquid eſt Repoſiti mellis niſi liberalius relictum conſumunt. Sæpe etiam uacuatis cæris uſq; in ortum arcturi qui eſt ab idibus februariis ieiunæ fauis accubantes torpent more ſerpentum: & quiete ſua ſpiritum conſeruant: quem tamen ne amittant: ſi longior fames inceſſerit: optimum eſt per aditum ueſtibuli ſyphonibus dulcia liquamina immittere: & ita penuriam temporum ſuſtinere: dum arcturi ortus & hirundinis aduentus commodiores polliciantur futuras tempeſtates. Itaque poſt hoc tempus cum diei permittit hilaritas: procedere audent in paſcua. Nam ab æquinotio uerno ſine contatione iã paſſim uagantur: & idoneos ad fœtum decerpunt flores: atque intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni tempora diligentiſſime Higinus præcipit. Cæterum illa Celſus adiicit paucis locis eam fœlicitatem ſuppetere: ut apibus alia pabula hyberna: atque alia præbeantur æſtiua. Itaque quibus locis poſt ueris tempora flores idonei deficiunt: negat oportere ĩmota examina relinqui ſed uernis temporibus & paſtionibus abſumptis: ĩ ea loca trãfferri: quæ ſerotinis floribus thymi & origani thymbræq; benignius apes alere poſſunt. Quod fieri & achaiæ regionibus: ubi transferuntur in atticas paſtiones: & eubœa: & rurſus inſulis cycladibus: cum ex aliis tranſferuntur ſcyrum: nec minus in ſicilia cum ex reliquis eius partibus in hyblam conferuntur. Idemque ait ex floribus cæras fieri ex matutino rore mella: quæ tanto meliorem qualitatem capiunt: quanto iucundiore ſit materia cæra confecta. Sed ante tranſlationem diligenter alueos iſpicere præcipit: ueteresq; & tineolos & labantis fauos eximere. Nec niſi paucos & optimos referuare: & ſimul etiam ex flore meliore q̃ plurimi fiant.

Eaque uaſa quæ quis tranſferre uelit: non niſi noctibus et ſie concuſſione
portare. ¶DE Melle conficiendo: et quando caſtrari debent
alui. Caput. xv.

DOx uere tranſacto ſequit̃: ut dixi: mellis uindemia: propter quam
totius anni labor exercet̃. Eius matũitas itelligitur: cũ aĩaduertim⁹
fucos ab apibus expelli ac fugari; quod eſt genus amplioris incrementi
ſimillimum apis. Et ut ait Virgilius: ignauum fucos pecus: et inmune ſine
doctrina fauis aſſidens. Nam neq; alimenta congerit: et ab aliis inuecta
conſumit. Verumtamen ad procreationem ſobolis cõferre aliquid hi fuci
uidentur inſidentes ſeminibus: quibus apes figurantur. Itaque ad fouẽ/
uendam & educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis
deinde pullis extra tecta proturbantur. Et ut idem ait: a præſepibus
arcent. Hos quidam præcipiunt in totum exterminari oportere: quod
ego Magoni conſentiens faciendum non cenſeo: uerum ſæuitiæ modũ
adhibendum. Nam nec ad occidionem gens interimenda eſt: ne apes
inertia laborent: quæ cum fuci aliquam partem cibariorum abſumunt:
ſarciendo damna fiunt agiliores: nec rurſus multitudinem prædonum
coaleſcere patiendum eſt: ne uniuerſas opes alienas diripiant. Ergo
cum rixam fucorum & apium ſæpius committi uideris: adapertas aluos
inſpicies: ut ſiue ſemipleni faui ſint differantur: ſiue iam liquore com/
pleti & ſuperpoſitis cæris tanq̃ operculis obliti demetantur. Dies uero
caſtrandi fere matutinis occupandus eſt. Neq; enim conuenit æſtu medio
exaſperatas apes laceſſiri. Duobus ferramentis ad hunc uſum opus eſt
ſeſquipedali: uel paulo ampliore menſura factis: quorum alterum ſi culter
oblongus ex utraque parte acie lata: uno capite. Aduncum ſcalprum alte/
rum prima fronte planum & acutiſſimum: quo melius hoc faui ſuccidãt̃:
illo eradantur: & quicquid ſordidum deciderit: detrahatur. Sed ubi a po/
ſteriore parte: qua nullum eſt ueſtibulum: patefactum: fuerit alueare: fu/
mum admouebimus factum galbano uel arido fimo. Ea porro uaſe fictili
prunis inmixta conduntur. Idq; uas anſatum ſimile anguſtæ ollæ figurat̃.
Itaque ut altera pars ſit acutior: p quam modico foramine fumus emãet.
Altera latior eſt: ut ore paulo patentiore ac latiore: p quam poſſit afflari.
Talis olla cum eſt aluеari obiecta: ſpiritu admoto fumus ad apes promo/
uetur: quæ confeſtim nidoris impatientes in priorem partem domicilii &
interdum extra ueſtibulum ſe conferuntur: atque ubi poteſtas facta eſt li/
berius inſpiciendi: fere ſi duo ſunt examina: duo genera quoque fauorum
inueniuntur. Nam etiam ĩ concordia ſuum quæque plebs morem figurã/
di cæras: fingendique obſeruat. Sed omnes faui ſemper cauearum tectis &
paululum ab lateribus adherentes depẽdẽt: ita ne ſolum cõtigãt: quoniã
id præbet examinib⁹ iter. Cæterum figura cæraꝝ talis ẽ: qualis & habit⁹

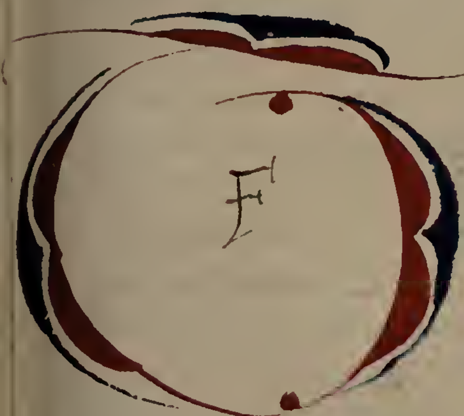
domicilii. Nam & quadrata & rotunda spatia: nec minus longa suam speciem uelut formæ quædam fauis præbent. Ideoque semper non eiusdem figuræ reperiuntur faui. Sed hi qualescunque sint: non omnes eximantur. Nam priore messe dum adhuc rura pastionibus abundant: quinta pars fauorum: posteriore cũ iam metuitur hyems: tertia relinquenda ẽ. Atq; hic tamen modus nõ est in omnibus regionibus certus: quoniam pro multitudine florum & ubertate pabuli apibus consulendum est. Ac si cæræ depẽdentes in longitudinem decurrũt: eo ferramẽto: quod ẽ simile cultro: insecãdi sunt faui. Deinde subiectis duobus brachiis excipiẽdi atq; ita ꝓmẽdi. Sin autem transuersi tectis cauearum inhærẽt: tũc scalprato ferramento est opus: ut aduersa fronte impressi desecentur. Eximi autem debent ueteres uel uitiosi: & relinqui maxĩe integri: ac melle pleni. Et siqui tamen pullos continent: ut examini progenerando reseruentur. Omnis deĩde copia fauorũ conferenda est in eum locum: in quo mel conficere uoles: Linendaque sunt diligenter foramina parietum: & fenestrarum: ne quid sit apibus peruium: quæ uelut amissas opes suas pertinaciter uestigant: & persecutæ consumunt. Itaque ex hisdem rebus fumus etiam in abdito loci faciendus: qui propulsent intrare tentantis. Castratæ deinde alui siquæ trãsuersos fauos in aditu habebunt: conuertendæ erunt: ut alterna uice posteriores partes uestibula fiant. Sic enim proxime cum castrabuntur ueteres potius faui: q̃ noui eximentur: cæræq; nouabuntur: quæ tanto deteriores sunt: quanto uetustiores. Quod si forte aluearia circumstructa & imobilia fuerint: curæ erit nobis: ut semper modo a posteriore: modo a priore parte castrentur. Idque fieri ante diei quintam horam debebit. Deinde repeti uel post nonam: uel postero mane. Sed quotcunque faui sunt demissi: eodem die dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus uel tenui uimine rarius contextus saccus inuersæ metæ similis: qualis est quo uinum liquatur: obscuro loco suspenditur. In eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura est: ut seperentur eæ partes caeraꝝ: quae uel pullos habent uel rubras sordes. Nam sunt mali saporis & succo suo mella corrumpunt. Deinde ubi liquatum: uel in subiectum alueum defluxit: transfertur in uasa fictilia: quæ paucis diebus aperta sunt: dum musteus fructus deferuescat. Isque saepius lingula purgandus est. Mox deĩde fragmina fauorum: quae in sacco remanserunt: retractata exprimuntur. Atq; id secundae notae mel defluit: & ab diligentioribus seorsum reponitur: ne quod ẽ primi saporis hoc adhibito fiat deterius.

DE Caera facienda. Cap. xvi.

CAerae fructus quamuis aeris exigui: non tamen omittendus est: cum sit eius usus ad multa necessarius. Expressae fauorum reliqae postea q; diligenter aqua dulci perlutae sunt: in uas ahenũ coniiciuntur.

Adiecta deinde aqua liquantur ignibus. Quod ubi factum est: cæra per stramenta uel iuncos defusa colatur. Atque iterum similiter de integro coquitur: & in quas quisque uoluit formas: aqua prius adiecta defunditur. Eamque concretam facile est eximere: quoniam qui subest humor: nō patitur formis inhærere. Sed iam consummata disputatione de uillaticis pecudibus atque pastionibus: quæ reliqua nobis rusticarum rerū pars subest de cultu hortorum Publi Siluine: deinceps ita & ut tibi & Gallioni nostro complacuerat: in carmen conferemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE CVLTV HORTORVM CARMEN LIBER .XI. PRAEFATIO.

OENORIS TVI SILVINE: QVOD stipulanti spoponderam tibi: reliquā pēsiūculā percipe. Nam superioribus decem libris hac minus parte debitum: quod naturæ persoluo reddideram: Superest ergo cultus hortorum segnis ac neglectus quondā ueteribus agricolis: nunc uel celeberrimus. Siquidem cum parcior apud priscos esset frugalitas: largior tamen pauperibus fuit usus epularum: lactis copia: ferinaque ac domesticarum pecudum carne: uelut aqua frumentoque summis atque humillimis uictū tolerantibus. Mox consequens & præcipua nostra ætas dapibus libidinosis precia constituerit. Cœnæque non naturalibus desideriis: sed censibus æstimentur. Plebeia paupertas summota preciosioribus cibis ad uulgares compellitur. Quare cultus hortorum: quoniam & fructus magis in usu est: diligentius nobis q̄ tradiderunt maiores: præcipiendus est. Isque sicut institueram prosa oratione prioribus subnecteretur exordiis: nisi propositum expugnasset frequens populatio tua: quæ peruicit: ut poeticis numeris explerem georgici carminis omissas partis: quas tamen ut ipse uirgilius significauerat: post se memorandum reliquit. Neque enī aliter istud nobis fuerat audendū: q̄ ex uoluntate uatis maxime uenerādi: cuius quasi numine instigante: pigre sine dubio propter difficultatem operis: ueruntamen non sine spe prosperi successus agressi sumus tenuem admodum & pene uiduatam corpore materiam: quæ tam exilis ē: ut in consummatione quidem totius operis annumerari uelut particula possit laboris nostri: per se uero & quasi suis finibus terminata nullo modo speciose confici. Nam & multa sunt eius quasi membra: de quibus aliquid possumus affari: tamen eadem tam exigua sunt: quod aiunt græci: ut ex incomprehensibili paruitate arenæ finis effici non possit.

Quare qcqd est istud: quod elucubrauimus: ideo propriam sibi laudē non uindicat: ut boni consulat: si non sit decori prius editis a me scriptorū mo numentis. Sed iam præfari desinamus..

Carmen.

HOrtorum quoq; te cultus Siluine docebo:
Atq; ea: quæ quondam spatiis exclusus iniquis:
Quom caneret laetas segetes & munera bacchi:
Et te magna pales: nec non caelestia mella:
Virgilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numeroso praebeat horto
Pinguis ager: putres glebas resolutaq; terga
Qui gerit: & fossus gracilis imitatur arenas.
Atq; habilis natura soli: quae gramine laeto
Parturit: & rutilas ebuli creat uuida baccas.
Nam neque sicca placet: nec quae stagnata palude
Perpetitur querulae semper conuicia ranae.
Tum quae sponte sua frondosas educat ulmos:
Palmitibusq; feris laetatur: & aspera siluis
Achrados: aut pruni lapidosis obruta pomis
Gaudet: & iniussi consternitur ubere mali:
Sed negat eleboros: & noxia galbana succo:
Nec patitur taxos nec strenua toxica sudat:
Quamuis semihominis uesano gramine fœta
Mandragorae pariat flores: mœstamq; cicutam:
Nec manibus mitis ferulas nec cruribus aeque:
Terga rubi spinisque ferat paliuron acutis.
Vicini quoque sint amnes: quos incola durus
Attrahat auxilio semper sitientibus hortis:
Aut fons illachrymet putei non sede profunda:
Ne grauis hausturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus uel parietibus: uel sepibus hirtis
Claudatur: neu sit pecori: neu peruia furi.
Neu tibi dedaleæ quærantur munera dextræ:
Nec polycletea uel phragmonis: aut ageladæ
Arte laboretur: sed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare thyphalli
Terribilis membri medio qui semper in horto
Inguinibus puero prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus: & tempora quæq; ferendis
Seminibus: quæ cura satis: quo sydere primum

Nascantur flores: pestiq; rosaria gemment.
Quo bacchi genus: aut aliena stirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos.
Pierides tenui deducite carmie musæ.
Oceani sitiens quom iā canis hauserit undas:
Et paribus titan orbem librauerit horis:
Quom satur autumnus quassans sua tpr̄a pomis
Sordidus: & musto spumantis exprimet uuas:
Tum mihi ferrato uersetur robore palæ
Dulcis humus: si iam pluuiis defossa madebit.
At si cruda manet cælo durata sereno:
Tum iussi ueniant decliui tramite riui:
Terra bibat fontis: & hianti compleat ore.
Quod si nec cæli nec campi competit humor:
Ingeniumq; loci uel iupiter abnegat imbrem:
Expectetur hyems: dum bacchi noxius ardor
Aequore cæruleo celeretur uertice mundi:
Solis & aduersos metuant athlantides ortus.
Atq; ubi iam tuto nec dum confisus o lympo
Sed tepidus profugit chelas: & spicula phoebus
Dira negat: tergoq; croti festinat equino:
Nescia plebs generis: matri ne parcite falsæ.
Ista prometeæ genitrix fuit: altera cretæ:
Altera nos enixa parens: quo tempore sæuus
Tellurem ponto mersit neptūnus: & imum
Cōcutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tuncq; simul stygium regem uidere trementem
Tartara: cum pellagi streperēt sub pōdere manes.
Nos foecunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat: nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere. sed ecce
Durior æternusq; uocat labor. eia age segnis
Pellite nunc somnos: & curui uomere dentis
Iam uiridis lacerate comas: iam scindite amictus.
Tu grauibus rastris cunctantia perfode terga.
Tu penitus marris eradere uiscera matris
Ne dubita: & summo frequenti cespite mixta
Ponere: quæ canis iaceant urenda pruinis:
Verberibus gelidis iræq; obnoxia cauri
Alliget: & sæuus boreas eurusq; resoluat.

Poſt ubi ryphææ torpentia frigora brumae
Candidus aprica zephyrus regelauerit aura:
Sydereoq; polo cedet lyra merſa profundo:
Veris & aduentum nidis cantauit irundo.
Rudere tum pingui ſolido uel ſtercore aſelli
Armentiue fimo ſaturet ieiunia terræ
Ipſe ferens olitor deductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat foſſo præbere nouali
Immundus quæcunq; uomit latrina cloacis.
Denſaq; iam pluuiis durataq; ſumma pruinis
Aequora dulcis humi repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem ceſpitis herbam
Contundat marræ uel fracti dente ligonis:
Putria maturi ſoluantur ut ubera campi.
Tunc tritura ſolum ſplendentia ſarcula ſumat:
Anguſtoſq; foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro diſcrimine pectita tellus
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit:
Pingit & in uarios terreſtria ſydera flores:
Candida leucoia:& flauentia lumina caltæ
Narciſciq; comas:& hiantis ſæua leonis
Ora feri:calathiſq; uirentia lilia canis:
Nec non uel uineos uel cæruleos hyacinthos.
Tunc quæ pallet humi:quæ frondens purpurat auro:
Ponatur uiola:& nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica penacem lachryma:ſuccoq; ſalubri
Glaucea & profugos uinctura papauera ſomnos
Spargite:quæq; uiros acuunt:armantq; puellas:
Iam megaris ueniant genitalia ſemina bulbi:
Et quæ ſicca legit gætulis obruta glebis.
Et quæ frugifero ſeritur uicina priapo:
Excitet ut ueneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærepolum:& torpenti grata palato
Cichorea:iam teneris frondens lactucula fibris:
Alliaq; infractis ſpicis:& olentia late
Vlpica:quæq; fabis habilis fabrilia miſcet.
Iam ſiſer:aſſyrioq; uenit quæ ſemine radix
Sectaq; prebetur madido ſaciata lupino:
Vt peluſiaci poritet pocula zythi.

Tempore non alio uili quoq; salgama merce
Capparis: & tristes iulae ferulaeq; minaces
Plantantur: nec non serpentia gramina mentae.
Et bene odorati flores sparguntur aneti:
Rutaq; palladiae baccae uictura saporem:
Seq; lacessenti fletum factura synapis.
Atq; oleris pulli radix: lachrimosaq; cæpa
Ponitur: & lactis gustus quae condiat herba
Deiectura quidem frõti data signa fucarum
Vimq; suam iccirco profitetur nomine graio.
Tum quoq; cõseritur: toto quae plurima terrae
Orbe uirens pariter plebi regiq; superbo
Frigoribus caules et ueris cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres ceposo littore cumæ:
Quæ marrucini: quæ signia monte lepino:
Pinguis item capua: et caudinis faucibus horti
Fontibus et scabie celebres: & uesuuia rura:
Doctaq; parthẽope sebethride rosida lympha:
Quæ dulcis pompeia palus uicina salinis
Herculeis: uitreoq; siler qui defluit amni.
Quæ duri præbent cymosa stirpe sabelli:
Et turris lacus: & pomosi tyburis arua:
Brutiaq; et tellus: & mater aritia porri.
Hæc ubi credidimus resolutæ semina terræ:
Assiduo grauidam cultu: curaq; fouemus:
Vt redeant nobis cumulato fœnore messes.
Et primum moneo largos inducere fontis:
Ne sitis exurat concepto semine partum.
At quom fœta suos nexus adoperta resoluit:
Florida quom soboles materno pullulat aruo:
Primitiis plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor: ferroq; bicorni
Pectat: & angentem sulcis exterminet herbam.
Ac si dumosis positi sunt collibus horti:
Nec summo nemoris labuntur uertice riui:
Aggere præposito cumulatis area glebis
Emineat: sicco ut consuescat puluere planta.
Ne mutata loco sitiens exhorreat æstus.
Mox ubi nubigenæ phryxi: nec portitor helles
Signorum & pecorum prĩceps caput efferet ũdis:
&

Alma sinum tellus iam pandet: adultaq; poscens
Semina depositis cupiet denubere plantis:
Inuigilate uiri: tacito nam tempore gressu
Diffugiunt: nulloq; sono conuertitur annus.
Flagitat, ecce suos genitrix mitissima foetus:
Et quos enixa est partus iam: quærit alendos:
Priuignasq; rogat proles. date nunc sua matri
Pignora. tempus adest: uiridi redimite parentem
Progenie: tu cinge comam: tu differe crines.
Nunc apio uiridi crispetur florida tellus:
Nunc capitis porri longo resoluta capillo
Lætetur: mollemq; sinum staphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicaniis croceæ descendant montibus hyblæ:
Natiq; iam ueniant hilaro sampsuca canopo:
Et lachrymas immitata tuas cinyreia uirgo:
Sed melior stactis ponatur achaia myrrha:
Et male damnati mœsto qui sanguine surgunt
Eacii flores immortalesq; amaranthi.
Et quos mille parit diues natura colores:
Disponat plantis olitor quos semine seuit.
Nunc ueniat quis oculis inimica coramble.
Iamq; salutari properet lactuca sapore:
Tristia quæ releuat longi fastidia morbi.
Altera crebra uiret: fusco nitet altera crine.
Vtraq; cecilii de nomine dicta metelli.
Tertia quæ spisso sed puro uertice pallet.
Hæc sua cappadocæ seruat cognomina gentis
Et mea: quam generant tertesi littore gades.
Candida uibrato discrimine candida turso est.
Cypros item paphio quam pingui nutrit in aruo
Punicea depexa coma: sed lactea curæ est.
Quot facies. totidem sunt tempora quãq; ferendi.
Ceciliam primo deponit aquarius anno.
Cappadocamq; premit ferali mense lupercus.
Tuq; tuis mauors tartesida pãge Kalendis.
Tuq; suis paphiẽ iterum iam pange Kalendis.
Dum cupit: & cupidæ quærit se iungere matri.
Et mater facili mollissima subiacet aruo.
In genera nũc sũt genitalia tempora mundi.

Nūc amor ad coitus properat:nuc ſpiritus orbis
Bachatur ueneri:ſtimuliſq; cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes:& fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus:nunc & regnator aquarum
Ille ſuam tethyn:hic pellicit amphieriten.
Et iam cæruleos partus enixa marito
Vtraque nūc reſerat:pontumq; natātibus implet:
Maximus ipſe deum poſito iam fulmine fallax
Acriſioneos ueteres imitatur amores.
Inq; ſinus matris uiolento defluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem:
Sed patitur nexus flāmata cupidine tellus.
Hinc maria:hinc montes:hic totus deniq; mūdus
Ver agit:hic hominū:pecudū:uolucrūq; cupido.
Atq; amor igneſcit menti:ſæuitq; medullis:
Dum ſatiata uenus fœcūdos compleat artus:
Et generet uarias ſoboles:ſemperque frequētet
Prole noua mundum:uacuo ne torpeat æuo.
Sed quid ego infreno uolitare per æthera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos.
Iſta canat maiore deo quē delphica laurus
Impulit:& rerum cauſas & ſacra mouentem
Orgya naturae ſecretaque fœdera caeli.
Extimulet uatem per didyma caſtra cybelles:
Perq; citheronem:nyſeia per iuga bacchi·
Per ſua parnaſi:per omiſſa ſilentia muſis:
Pierii nemoris bacchea uoce frementem
Delie te pæan:& te euie euie pæan.
Me mea calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat:paruoq; iubet decurrere gyro:
Et ſecum gracili connectere carmina filo:
Quæ canat inter opus muſa modulāte putator
Pendulus arbuſtis:olitor uiridantibus hortis.
Quare age quod ſequitur paruo diſcrimine ſulci
Spargātur cæcis naſturcia dira colubris:
Indomito male ſana cibo quas educat aluos.
Et ſatureia thymi referens tymbræq; ſaporem:
Et tenero cucumis:fragiliq; cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara:quæ dulcis iacho
Potanti ueniat:nec phœbo grata canenti.

Hæc modo purpureo surgit glomerata corimbo
Myrtiolo: modo crine uiret: deflexaq; collo
Nunc adoperta manet: nunc pinea uertice pingit:
Nunc similis calatho: spinisq; minantibus horret:
Pallida nonnunq; tortos imitatur achantos.
Mox ubi sanguineis se floribus induit arbos
Punica: quæ rutilo mitescit tegmine grani:
Tempus haris satio: famosaq; tunc coriandra
Nascuntur: gracili melantia grata cumino:
Et bacca asparagi spinosa prosilit herba:
Et malache prono sequit̃ quæ uertice solem:
Quæque tuas audax imitatur nysie uitis:
Nec metuit sentis: nam uepribus ĩproba surgens
Achrados: indomitasq; bionias alligat alnos.
Nomine cum graio ceu littera proxima primæ
Pangitur in cæra docti mucrone magistri.
Sic & humo pingui ferratæ cuspidis ictu
Deprimitur folio uiridis pede candida beta.
Quin & odoratis messis iam floribus instat:
Iam uer purpureum: iam uersicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi sua tempora gaudet.
Iam phrygiæ lotæ gemmantia lumina promant.
Et conniuentis oculos uiolaria soluunt.
Oscitat & leo: & ingenuo confusa rubore
Virgineas adoperta genas rosa præstat honores
Cælitibus: templisq; sabæum miscet odorẽ.
Nunc uos pegasidum comitis acheloidas oro
Menaliumq; choros dryadum nymphasq; napeas:
Quæ colitis nemus amphrysiq; & thessala tempe:
Quæ iuga cyllenes: & opaci rura lycaei:
Antraq; castaleis semper rorantia guttis.
Et quæ sicanii flores legistis halesi:
Cum cereris proles uestris intenta choreis
Aequoris ætnei uernantia lilia carpsit.
Raptaq; læthæi coniunx mox facta tyranni
Syderibus tristes umbrasset: tartara cælo
Præposuit: ditemq; ioui: lætumq; saluti.
Et nunc inferno potitur proserpina regno:
Vos quoq; iam posito luctu: mœstoq; timore
Huc facili gressu teneras auertite plantas:

Tellurisq; comas sacris optate canistris.
Hic nullæ insidiæ nymphis: non ulla rapina
Casta fides nobis collitur: sanctiq; penates.
Omnia plena iocis: securo plena chachīno:
Plena mero: lætisq; uirent conuiuia pratis.
Nunc uer est gellidum: nūc est mollissimus ānus:
Dum phœbus tener: ac tenera decumbit ī herba:
Gaudet & arguto fugientis gramine fontis:
Nec rigidos potare iuuat: nec sole tepentis.
Iamq; dioneis redimitur floribus hortus.
Iam rosa nitescit sarrano clarior ostro.
Nec tam nubifico borea latonia phœbe
Purpureo radiat uultu: nec syrius ardor
Sic micat: aut rutilus pyrous: aut ore corusco
Hesperus eoo remeat cum lucifer ortu:
Nec tam sydereo fulget thaumantias arquu:
Quam nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare age uel iubare exorto: iam nocte suprema:
Vel quom phœbus equos ī gurgite mersat ibero.
Sic ubi odoratas prætexit amaracus umbras:
Carpite narcisiq; comas: sterilisq; balausi.
Et tunc ne corydonis opes despernat alexis:
Formoso nays puero formosior ipsa
Fer calathis uiolam: & nigro permixta ligustro
Balsama: cum casia nectens croceosq; corymbos.
Sperge mero bacchi: nam bacchus cōdit odores.
Et uos agrestes duro qui pollice mollis
Demetitis flores: cano iam uimine textum
Surpiculum ferrugineis cumulate hyācithis.
Iam rosa distendat contorti stamina iunci.
Pressaq; flāmeola rumpatur fiscina calta:
Mercibus ut uernis diues portunnus abundet:
Et titubante gradu multo madefactus iaccho
Aere sinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed quom maturis flauebit messis aristis:
Atq; diem gemino titan extenderit astro:
Hauserit & terris lærnei brachia cancri:
Alia cum cæpis cereale papauer aneto
Iungite: dumq; uirent nexos deferte maniplos:
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes.

&c

Mercibus exactis: hilarisq; recurrite in hortos.
Tum quoque proscisso riguoq; inspersa nouali
Ozima comprimite: & grauibus densate cylindris
Exurat sata ne resoluti pulueris aestus:
Paruulus aut pulex irrepens dente lacessat:
Neu formica rapax populari semina possit.
Nec solum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchae limax: hirsutaq; campe:
Sed quom iam ualido turgescit lurida caule
Brassica: cumq; tument pallentia robora betae:
Mercibus: atq; olitor gaudet securus adultis:
Et iam maturis quaerit supponere falcem:
Saepe ferus duros iaculatur iupiter ignes
Grandine dilapidans hominum boumq; labores.
Saepe etiam grauidis irrorat pestifer undis:
Et quibus infestae baccho glaucisq; salictis
Nascuntur uolucres: serpitq; eruca per hortos:
Quos super ingrediens exurit fœmina uisu:
Quae capitis uiduata coma spoliataq; nudo
Vertice: trunca iacent tristi consumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monstra salutis:
Ipsa nouas artes uaria experientia rerum
Et labor ostendit miseris: usufq; magister
Tradidit agricolis uentos sedare furentis:
Et tempestatem tuscis auertere sacris.
Hinc mala rubigo uiridis ne torreat herbas:
Sanguine lactentis catuli placatur & extis.
Hinc caput arcadici nudum cute fertur aselli
Tyrrhenus fixisse tages in limite ruris.
Vtq; iouis magni prohiberet fulgura tarchon:
Sæpe suas sedes percinxit uitibus albis.
Hinc amythaonius docuit quæ plurima chiron:
Nocturnas crucibus uolucres suspendit: & altis
Culminibus uetuit feralia carmina flere.
Sed ne dira nouas segetes animalia carpant:
Profuit interdum medicantem semina pingui
Palladia sine fruge salis conspergere amurca.
Innataue æris nigra satiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubii: multoq; feri contingere succo.

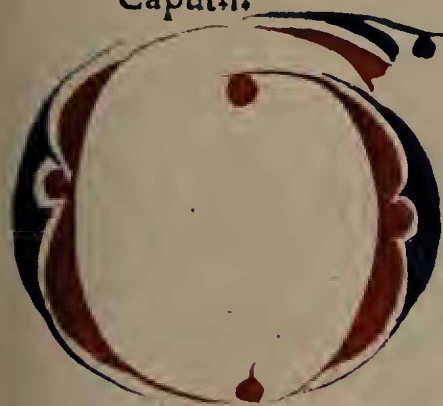
At si nulla ualet medicina repellere pestem:
Dardaniæ ueniunt artes.nudataq; plantas
Fœmina quæ iustis tum demum operata iuuentæ
Legibus obscœno manat pudibunda cruore.
Sed resoluta sinus:resoluto mœsta capillo
Ter circum areolas & sepem ducitur horti.
Quæ cum lustrauit gradiens mirabile uisu:
Non aliter q̄ decussa pluit arbore nimbus
Vel teretis mali :uel tectæ cortice glādis:
Voluitur ad terram distorto corpore campe.
Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
Vellere phryxeo delapsum uidit iolchos.
Sed iam protocomos tempus decidere caules:
Et tartesiacos paphiosq; reuellere tursos:
Atque apio fasces et secto cingere porro:
Iamq; eruca salax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos:iam thami sponte uirescūt:
Et scylla.hirsuta sepe nunc horrida rusco
Prodit:et asparagi corruda simillima filo.
Humidaq; andrachne sitientis protegit antes.
Et grauis atriplici consurgit longa fasellus.
Tu modo dependens ricini modo more cylindri
Sole sub æstiuo gelidas per gramīis umbras
Intortus cucumis:prægnansq; cucurbita serpit.
Vna neq; est illis facies: nam si tibi cordi
Longior est:gracili capitis quæ uertice pendet:
Et tenui collo semen lege:siue globosi
Corporis atq; utero nimium quæ uasta tumescit:
Ventre leges medio:sobolem dabit illa capacem
Naryciæ pīcis:aut actæi mellis hymethi:
Aut habilem lymphis hamulā bacchoue lagænā:
Tum pueros eadem fluuiis innare docebit.
Liuidus aut cucumis grauida qui nascitur aluo:
Hirtus & ut coluber nodoso gramine tectus
Ventre cubat flexo:semper collectus in orbem:
Noxius exacuit morbos æstatis iniquæ.
Fœtibus hic succo pingui quoq; semine fartus.
At qui sub trichila manantem repit adundam:
Labentemq; sequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.

&q

Mollior infuso calathis modo lacte gelato
Dulcis erit: riguoq; madescit luteus aruo:
Et feret auxilium quondam mortalibus ægris:
Quom canis erigones flagrans hyperionis æstu
Arboreos aperit fœtus: cumulataq; moris
Candida sanguineo manat fiscella cruore.
Tunc præcox bifera descendit ab arbore ficus:
Armeniisq; & cereolis prunisq; damasci
Stipantur calathi: & pomis quæ barbara persis
Miserat (ut fama est) patriis armata uenenis.
At nunc expositi paruo discrimine læti
Ambrosios præbent succos oblita nocendi.
Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant mitescere persica malo.
Tempestiua madent: quæ maxima gallia donat
Frigoribus: pigro ueniunt asiatica fœtu.
At grauis arcturi sub sydere parturit arbos
Linia calcidicis: & caunis æmula chiis:
Purpureæq; chelidoniæ: pinguesq; mariscæ
Et callistrutis: roseo quæ semine ridet.
Albaq; quæ seruat flauæ cognomina cæræ:
Scissa libysca simul picto quoq; lydia tergo.
Quin & tardipedi sacris iam rite solutis
Nube noua seritur: cæli pendentibus undis
Congilis illustri mittit quã nursia campo.
Quæq; a myrtenimis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euchius: excultosq; iubet claudamus ut hortos.
Claudimus: imperioque tuo paremus agrestes.
Ac metimus læti tua munera dulcis iacche
Inter lasciuos satyros panasq; biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te menalium: te bacchum: teq; lyaeum:
Lenæumq; patrem canimus sub tecta uocantes:
Ferueat ut lacus ac musto completa falerno
Exundent pingui spumantia dolia musto.
Hactenus agrorum cultus siluine docebam
Syderei uatis referens præcepta maronis:
Qui primus ueteres ausus recludere fontis
Ascræum cecinit romana per oppida carmen.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE REI RVSTICAE LIBER DVODECIMVS.

❡ Quæ intra uillam agi debeāt ab homīe officio uillicationis præposito. Caput. i.

CLAVDIVS AVGVSTALIS TAM INgenuæ naturæ q̄ eruditiōis adolescēs cōpluriū studiorum & præcipue agricolationum sermonibus instigatus excudit mihi cultus hortorum prosa ut oratione componerem. Nec me tamen fallebat hic euentus rei: quom prædictā materiā carminis legibus implicarem. Sed tibi Publi Siluine pertīaciter expetenti uersificationis nostræ gustum negare non sustinebam: facturus mox: si collibuisset: quod nunc aggredior: ut olitoris curam subtexam uillici officiis. Qui quamuis primo rei rusticæ libro uidebar aliquatenus executus: quom tamen eam simili desiderio noster idem Augustalis sæpius flagitabat: numerum quē iam quasi consumaueram uoluminum excessi: & hoc undecimum præceptum rusticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo familiæque præpōi conuenit ætatis nec primæ nec ultimæ. Nam seruitia sic tyrunculum contemnunt: ut senem: quoniam alter nondum nouit opera ruris: hic exequi iam non potest. Atque hunc adulescentia negligentem: senectus facit illum pigrum. Media igitur ætas huic officio est aptissima. Poteritq; ab anno trigesimo usque in sexagesimo si non interueniant fortuita corporis uitia satis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quisquis autē destīabit̄ huic negocio: sit oportet idem scientissimus robustissimusque: ut edoceat subiectos: & ipse commode faciat quæ præcipit. Siquidem nihil recte sine exemplo docetur: aut discitur. Præstatque uillicum magistrum esse operariorum non discipulum: cum etiam de patrefamilias prisci moris exemplum Cato dixerit: Male agitur cum domino: quem uillicus docet. Itaque in œconomico Zenophontis: quem. M. Cicero latino sermoni tradidit: ut egregius ille Symachus atheniensis rogatus a Socrate utrum ne si res familiaris desiderasset mercari uillicum tanquam fabrum: an a se instituere consueuerit. Ego uero inquit ipse instituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur: & uicarius meae diligētiae succedit: is ea quae ego scire debet. Sed & haec nimium prisca & eius quidem temporis sunt: quo idem Symachus negabat quemq; Rusticari nescire. Nos autem memores ignorantiæ nostræ uigentis sensus adulescentulos corporisque robusti peritissimis agricolis commendemus: quorum monitiōibus uł unus ex multis. Nā nō est difficile erudire nō solū rusticatiōis

ſed imperandi conſequatur ſcientiam. Quidam enim quamuis operum probatiſſimi artifices: imperitandi parum prudentes: aut ſæuius aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpunt. Quare ſicut dixi docendus: & a pueritia ruſticis operibus educandus: multiſque prius experimentis iſpiciendus erit futurus uillicus. Nec ſolum an perdidicerit diſciplinam ruris: an etiam domino fidem ac beniuolentiam exhibeat: ſine quibus nihil prodeſt uillici ſumma ſcientia. Potentiſſimum autem eſt in eo magiſterio ſcire & exiſtimare quale officium & quis labor ſit cuiq; iniungendus. Nã nec ualentiſſimus poſſet exequi quod imperatur: ſi neſciat quid agat: nec peritiſſimus ſi ſit inualidus. Qualitas itaq; cuiuſque rei conſideranda eſt. Quippe aliqua ſunt opera tantummodo uirium tanq̃ promouendi onera portandique: aliqua ſociata uiribus & arti: ut fodiendi arandique: ſegetes & prata deſecandi. Nonnullis minus uirium plus artis adhibetur: ſicut putationibus inſitionibuſque uineti. Plurimum etiam ſcientia pollet in aliquibus: ut in paſtione pecoris atque eiuſdem medicina. Quorum omnium officiorum uillicus: quem iam prius dixi: exiſtimator bonus eſſe non poteſt niſi fuerit etiam peritus: ut in uno quoque corrigere queat perperã factũ. Neque enim ſatis eſt reprehendiſſe peccantem: ſi non doceat recti uiam. Libenter igitur eadem loquor: tam docendus eſt futurus uillicus q̃ futurus figulus aut faber. Et haud facile dixerim: num illa tanto expeditiora ſit diſcentibus artificia: q̃to minus ampla ſunt. Ruſticationis autem magna & diffuſa materia eſt: parteſq; ſi uelimus eius percenſere: uix numero comprehendamus. Quare ſatis admirari nequeo: quod primo ſcriptorũ meorum exordio iure conqueſtus ſum. Cæterarum artium minus uitæ neceſſariarum repertos antiſtites: agriculturæ neq; diſcipulos neq; præceptores inuentos. Niſi magnitudo rei fecerit reuerentiam uel diſcẽdi uel profitendi pene immenſam ſcientiam: cum tamen non ideo turpi deſperatione oportuerit eã negligi. Nã nec oratoria diſciplĩa deſeritur: quia perfect⁹ orator nuſquam repertus eſt: nec philoſophia: quia nullus conſummatæ ſapientiæ: ſed econtrario plurimi ſemetipſos exhortantur uel aliquas partes earum adiſcere: q̃uis uniuerſas percipere non poſſint. Etenim q̃ probabilis ratio eſt obmuteſcendi: quia nequeas orator eſſe perfectus: aut in ſocordiam compelli: quia deſponderis ſapientiam. Magnæ rei quantuluncunq; poſſederis: fuiſſe participem non minima eſt gloria. Quis ergo inquis docebit futurum uillicum: ſi nullus profeſſor eſt? Et ego intelligo difficillimum eſſe ab uno uelut auctore cuncta Ruſticationis conſequi præcepta. Verumtamen ut uniuerſæ diſciplinæ uix aliquem conſultũ: ſic plurimos partium eius inuenias magiſtros: per quos efficere queas pfectũ uillicũ. Nam & arator reperitur aliquis bõus: & optimus foſſor: aut fœni ſector: nec minus arborator: & uinitor: tum etiam ueterinarius & p̃bus paſtor:

qui ſinguli rationem ſcientiæ ſuæ deſideranti non ſubtrahant.Igitur com/ plurium agreſtium formatus artibus :qui ſuſceperit officium uillicatio/ nis :inprimis coniunctum domeſticum multoque etiam magis externum uiret. Somni & uini ſit abſtinentiſſimus : quæ utraque ſunt inimiciſſima diligētiæ. Nam & ebrioſo cura officii pariter cum memoria ſubtrahitur: & ſomniculoſum plurima effugiunt. Quid enim poſſit aut ipſe agere: aut cuiq; dormiens imperare:cum etiam ſit a uenereis amoribus auerſus: quibus ſi ſe dederit:non aliud quicquam poſſit cogitare : q̃ illud quod diligit.Nam uitiis eiuſmodi pellectus animus: nec premium iucundius q̃ fructum libidinis : nec ſuppliciūq; grauius q̃ fruſtationem cupiditatis exiſtimat. Tum igitur primus omnium uigilet : familiamque ſemper ad operam conctantem pro temporibus anni feſtināter producat: & ſtrenue ipſe præcedat. Plurimum enim refert colonos a primo mane opus aggre/ di nec lentos per ocium pigre procedere. Siquidem Schomachus idem ille malo inquit unius agilem induſtriam: q̃ decem hominum negligentē et tardam operam. Quippe plurimū affert mali : ſi operario metricandi poteſtas fiat.Nam ut in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius pueit is q nauiter et ſie ullis cōceſſatiōib' pmeabit: q̃ is qui cū ſit una ꝓfectus umbras arborum fonticulorumq; amœnitatem uel auræ refrigerationem captauit :ſic in agreſti negotio dici uix pōt: qd nauus oparius ignauo et ceſſatore præſtet. Hoc igitur cuſtodire oportet uillicum : ne ſtatim a pri/ ma luce familia contanter et lāguide procedat:ſed uelut in aliquod prœ/ lium cū uigore et alacritate animi præcedentem eum tāq̃ ducem ſtrenue ſequatur:uariiſq; exhortationibus in opere ipſo exilaret laborātes.Et īter/ dum tanq̃ deficienti ſuccurſurus ferramentum auferat parunper : et ipſe fūgatur eius officio:mōeatq; ſic fieri debere:ut ab ipſo fortiter ſit effectū. Atq; ubi crepuſculum īceſſerit : neminem poſt ſe relinquat:ſed omnes ſubſequatur more optimi paſtoris:qui e grege nullam pecudem patitur in agro relinqui.Tum uero cum tectum ſubierit:idem faciat quod ille diligēs opilio.Nec ī domicilio ſtatim deliteſcat:ſed agat cuiuſque maximā curā. Siue quis(quod accidit plerūq;)ſautiatus in opere noxā ceperit:adhibeat fomenta: ſiue alterū languidiorem aut ualitudinarium cōfeſtim deducat: & conuenientem ei cæteram curationem adhiberi iubeat. Eorum uero qui recte ualebunt: non minor habenda eſt ratio : ut cibus et potio ſine fraude a cellariis præbeatur. Conſueſcatque ruſticos circa larem domini focum familiarem ſemper epulari:atque ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epuletur.Sitque frugalitatis exemplum : nec niſi ſacris diebus accubans cœnet:feſtoſque ſic agat:ut fortiſſimum quenque & frugaliſſimum largi/ tionibus proſequatur:nonnunquam etiam ſuæ menſæ adhibeat:& uelit aliis quoq; honoribus dignari. Tum etiam per ferias inſtrumentū ruſticū

sine quo nullum effici opus potest: recognoscat: & saepius inspiciat ferramenta. Eaque semper duplicia comparet: ac subinde refecta custodiat: ne si quod in opere uitiatum fuerit: a uicino petendum sit: quia plus in operis seruorum auocandis q̃ in precio rerum eiusmodi dependitur. Cultam uestitamque familiam utiliter magis habeat: q̃ delicate: id est munitam diligenter a frigoribus & imbribus: quae utraque prohibentur optime pellibus manicatis & sagatis cucullis. Idque si fiat omnis pene hyemalis dies in opere tolerari possit. Quare tam uestem seruitiorum: q̃ ut dixi ferramẽta bis debebit singulis mensibus recensere. Nam frequens recognitio nec impunitatis spem: nec peccandi locum praebet. Itaque mancipia uincta quae sunt ergastuli: per nomina quottidie citare debebit: atque explorare ut sint compedibus diligenter innexa. Tum etiam custodire sedes an tuta & recte munita sit. Nec siquem dominus aut ipse uinxerit: sine iussu patrisfamilias resoluat. Sacrificia nisi ex praecepto domini facere nesciat. Aruspicem sagamque sua sponte non nouerit. quae utraque genera uana superstitione rudes animos infestant. Non urbem non ullas nundinas nisi uendendae aut emendae rei necessariae causa frequentauerit. Neque enim coloniae suae terminos egredi debet: nec absentia sua familiae cessandi: aut delinquendi spatium dare. Semitas nouosque limites in agro fieri prohibeat. Hospitem nisi ex amicitia domini q̃rarissime recipiat. Ad ministeria sua conseruos non adhibeat. Nec ulli terminos egredi: nisi magna coegerit necessitas permittat. Pecuniam domini neque in pecore nec aliis in rebus promercalibus occupet. Haec enim res auocat uillici curam: & eum negociatorem potius facit q̃ agricolam: nec nunquam finit cum rationibus domini paria facere: sed ubi Numeratio exigitur: Res pro nummis ostenditur. Itaque tam istud uitandum habebit: q̃ Hercule fugiendum uenandi aut aucupandi studium: quibus rebus plurimae operae auocantur. Iam illa: quae etiam in maioribus imperiis difficulter custodiuntur: considerare debebit: ne aut crudelius aut remissius agat cum subiectis. Semper foueat bonos & sedulos: parcat etiam minus probis: & ita temperet: ut magis eius uereantur seueritatem: q̃ ut saeuitiam detestentur. Poteritque id custodire: si maluerit cauere ne peccet operarius: q̃ quom peccauerit sero punire. Nulla est autem uel nequissimi hominis amplior custodia: q̃ quotidiana operis exactio. Nam illud uerum est. M. Catonis oraculum: Nihil agendo homines male agere discunt. Itaque curabit uillicus: ut iusta reddantur. Itaque non aegre consequetur: si semper se repraesentauerit. Sic enim & magistri singulorum officiorum diligenter exequentur sua munia: & familia post operis exercitationem fatigata cibo quieti q̃ potius ac somno: q̃ maleficiis operã dabit. In uniuersa porro uillicatiõe: sicut i caetera uita: preciosissimũ ẽ intelligere quẽq: nescire se quid

neſciat: ſemperque cupere quod ignoret adiſcere. Nam & ſi multum pro/
deſt ſcientia: plus tamen obeſt imprudentia: uel negligentia maxime in
ruſticatione: cuius eſt diſciplinæ caput ſemel feciſſe quicquid exegerit rō
culturæ. Nam quamuis interdum emēdatū ſit perperam factū uel impru/
dentia uel negligentia: res tamen ipſa iam domino decoxit. Nec mox in
tantum exuberat: ut et iacturam capitis amiſſi reſtituat: & quæſtum reſar/
ciat. Prælabētis uero temporis fuga ꝗ̄ ſit ireparabilis: quis dubitet? Eius
igitur memor præcipue ſemper caueat: ne improuidus ab opere uincatur.
Res eſt agreſtis īſidioſiſſima cūctāti. Quod ipſum expreſſius uetuſtiſſimus
auctor Heſiodus hoc uerſu ſignificauit.
αι ειδεμβολιεργοσ ανηρ ατησι παλαιει.
Quare uulgare illud de arborum poſitione ruſticis uſurpatum: Serere ne
dubites. Id uillicus ad agri totum cultum referri iudicet. Credatq; præter/
miſſas nō duodecim horas ſed ānū periiſſe: niſi ſua q̄q; die qd inſtat effe/
cerit. Nam cum propriis pene momentis fieri quicq; debeat: ſi unum
opus tardius ꝗ̄ oporteat peractum ſit: cæteræ quoq; quæ ſequuntur cul/
turæ: poſt iuſta tempora ſerius adhibētur: omniſque turbatus operis or/
do ſpem totius anni fruſtratur. Quare neceſſaria eſt mēſtrui cuiuſq; offitii
monitio: eaque pendet ex ratione ſyderum cæli. Nam ut ait Virgilius:
Tam ſunt arcturi ſydera nobis
Hædorumq; dies ſeruandi & lucidus anguis:
Quam quibus in patriam uentoſa per æquora uectis
Pontus & oſtriferi fauces tentātur Abydi.
Contra quam obſeruationem multis argumentationibus diſſeruiſſe me
non inficior in his libris: quos aduerſus aſtrologos compoſuerā. Sed illis
diſputationibus exigebatur id: quod improbiſſime chaldæi pollicentur:
ut certis quaſi terminis ita diebus ſtatis āeris mutationes reſpondeant. In
hac autem ruris diſciplina non conſideratur eiuſmodi ſcrupuloſitas:
ſed (quod dicitur pingui minerua) quantumuis utile continget uillico
tempeſtatis futuræ præſagium: ſi perſuaſum habuerit: modo ante: modo
poſt: interdum etiam ſtato die orientis uel occidentis competere uim
ſyderis. Nam ſatis prouidus erit: cui licebit ante multos dies cauere
ſuſpecta tempora.

Quid quoq; menſe faciendū ſit: tp̄ribus accōmodādo opa. Ca. ii.

Itaque præcipiemus quid quoque menſe faciendum ſit: ſic tp̄ribus
accomodantes opera ruris: ut permiſerit ſtatus cæli. Cuius uarie/
tatem mutationemque: ſi ex hoc commentario fuerit præmōitus uillicus:
aut nūq̄ decipietur: aut certe non frequenter. Et ne diſcamus ab optimo
uate qui ait: Ille uere nouo terram proſcindere incipiat. Noui autem ueris
non ſic principium obſeruare ruſticus debet: quemadmodum aſtrologus

Quid mense Ianuario faciendũ rusticis

ut expectet certum diem illum qui ueris initium facere dicitur. sed aliquid etiam sumat de parte hyemis: quoniam consumpta bruma iam intepescit annus permittitque clementior dies opera moliri. Possit igitur ab idibus ianuariis (ut principem mensem romani anni obseruet) auspicari culturarum officia: quorum alia ex pristinis residua consumabit: atque alia futuri temporis incohabit. Satis autem erit per dimidios mẽses exequi quodque negocium: quia neque præfestinatum opus nimium immature uideri possit ante quindecim dies factum: nec rursus post totidem nimium tarde. Idibus iannariis uentosa tempestas & incertus status. Xviii. Kalen. febr̃. tempestas incerta. Xvii. Kalen. februr̃. sol in aquarium transit. Leo mane incipit occidere: africus: interdum auster cum pluuia. Xvi. Kalen. febr̃. cancer desinit occidere: hyemat. Xv. Kalen. febr̃. aquarius incipit oriri. Ventus africus tempestatem significat. Xi. Kal. febr̃. fidicula uespere occidit: dies pluuius. Viii. Kal. februr̃. ex occasu pristini syderis significat tempestatẽ. Interdum etiam tempestas. Vi. Kal. februar̃. leonis quæ est in pectore clara stella occidit: nonnunquam significatur hyems bipartita. V. Kal. febr̃. auster aut africus hyemat. Pluuius dies. III. Kal. februar̃. delphinus incipit occidere. Item fidicula occidit: significat pridie Kal. septembr̃. eorum quæ s̃ siderũ occasum tempestatem facit: interdum tantummodo significat. Hoc igitur semestrium & deinceps sequentia tempestatibus annotatis percensuimus: quo cautior uillicus (ut iam dixi) uel abstinere possit operibus: uel festinationem adhibere. Itaque ab idibus ianuariis: quod habetur tempus inter brumam & aduentum fauonii: si maior est uineæ uel arbusti modus: quicquid ex autumno putationis supersit: repetendum est: sed ita ne matutinis temporibus uitis saucietur: quoniam pruinis & gelicidiis nocturnis adhuc rigentes materiæ ferum reformidant. Itaque dum hæ religatæ siccantur: usque in horã secũdã uel tertiã poterunt uepres attenuari: ne incremento suo agrũ occupẽt: segetes emũdari: aceruí uirgarum fieri: ligna denique cõfici: ut cũ demum tepẽti iã die putatio administret. Apricis etiam & macris aut aridis locis prata iam purganda & a pecore sunt defendenda: ut fœni sit copia. Siccos quoque & pingues agros tẽpestiuũ ẽ proscindere. Nam & uliginosi & mediocris habitus sub æstate non agendi sunt. Macerrimi uero & aridi post æstatem prĩo autũno arandi: & subinde conserendi. Sed iugerum agri pinguis hoc tpr̃e anni cõmode duabus opis proscindit: qua hybernis pluuiis adhuc madens terra facilẽ cultum sui præbet. Eodẽque mẽse ante Kal. febr̃. sarriẽdæ segetes autumnales: siuẽ illæ seminis adorei sũt: quod qdã far uernaculũ uocãt: seu tritici. Earumque tẽpestiua sarritio ẽ: cum enata frumẽta quattuor fibrarum esse cœperĩt. Hordeũ quoque maturum quibus superest opa nunc demũ sarrire debebunt. Sed & faba eandẽ culturã exigit: si iam coliculus eius in quattuor digitos altitudis creuerit. Nam prius sarriuisse

Labores rustici in Ianuario

Faba sarienda

De laboribus rusticis in Ianuario

nimium teneram non expedit. Eruum quidem melius priore mense. Nec tamen improbe hoc ipso uel proximo seremus. Nam martio nullo modo terræ committendum esse rustici præcipiunt. Vineæque iam palatæ & ligatae recte iam fodiuntur. Surculi qui primi florem afferunt: statim circa idus sunt iserendi: ut cerasorum tuberum amygdalarum persicorum quae ridicis uel etiam palis confitiendis. Idoneum tempus est: Nec minus in aedifitia succidere arborem couenit: sed utraque melius fiunt luna decrescente ab uigesima usque in trigesimam: quoniam omnis materia sic caesa iudicatur carie non infestari. Palos una opera caedere: & exputatos acuere centum numero potest. Ridicas autem querneas siue oleagias findere: & dedolatas utraque parte exacuere numero sexagita. Item ad lucubrationem uespertinam palos decem uel ridicas quinq; conficere: totideq; per antelucanam lucubrationem. Materies si roborea est: ab uno fabro dolari ad unguem debet per quadratas pedes.xx.hoc erit uehis una. Pius autē.v. &.xx.pedum æque ab uno expeditur: quæ & ipsa uehis dicitur. Nec mius ulmus & fraxinus pedum.xxx. cupressus autem.xl. Tum etiam sexagenū pedum abies atque populus: singulis operis ad unguem quadrantur: atq; omnes hæ mensuræ similiter uehes appellantur. His etiam diebus maturi agni & reliqui foetus pecudum: nec minus maiora quadrupedia caractere signari debent. Kal.febr̄ fidis incipit occidere: uentus eurinus & interdum auster cum grandine est. III. nonas febr̄: fidis tota & leo medius occidit: chorus autem.vii.trio.nonnunquam fauonius. Nonis febr̄ mediæ partes aquarii oriuntur: uentosa tempestas. Vii.idus febr̄.calisto sydus occidit: fauonii spirare incipiūt. Vi.idus febr̄: uentosa tempestas. III.idus febr̄ eurus. per hosce dies locis maritimis & calidis & siccis prata uel arua purgantur: & in fœnum submittuntur. Reliquæ partes uinearum pp̄ter brumam uel frigora omissæ: nunc palandæ & alligandæ sunt: nec postea tumentes gemmæ lædantur et oculi atterantur. Item uīearum fossio eisdē locis peragenda arbustorumque siue putatio siue alligatio finiēda ē: quorum iusta certa esse non possunt. Inter nonas deīde et idus: pomorum semīaria facienda sunt. & maturæ plantæ de semīariis in scrobes transferantur. Pastinatio quoque quæ mense decembri uel ianuario cœpta est: iam nunc includenda ē & uitibus cōserenda. Pastinatur autem terreni iugerū ita: ut solū ī altitudinē triū pedū defodiat̄ opis.lxxx.uel in altitudinem dipūdii semissis opis.l.ul' ad bipaliū: q ē altitudo duorum pedum operis.xl. Hæc tamen in agro sicco surculis conserendis minima pastiationis mensura ē. Nam oleribus deponendis possit uel sexqpedalis altitudo satisfacere: quæ plerunque in singula iugera triginta operis conficitur. Hoc eodem tepor̄ stercoris pars in prata egerenda pars oleis et cæteris arboribus inspargēda. quom etiam uitiaria diligenter facienda: malleolusque q̄recentissimus

DE MENSE FEBRVARIO

De laboribus rusticis in februario

curiosissime pangendus. Populos & salices & fraxinos: priusq; frondeant plantasque ulmorum nunc ponere utile est: ante autem satas nunc exputa re & circumfodere: ac summas earum æstiuas radices amputare. Sarmenta uineis nondum fossis atque arbustis & segetibus ramos aut rubos: quicqd denique iacens fodiētem uel alio genere terram molientem potest impedi/ re: nunc egeri & ad sepem applicari oportet. Rosaria noua conserere: uel antiqua curare. Arundineta nunc ponere: uel etiam pristina colere. Sali/ cta facere: uel deputare: runcare: ac fodere. Genistam semine uel plantis ī pastinato uel etiam sulco deponere. Trimestrium quoque satio non est ali ena huic tempori: quamuis tepidis regionibus melius administretur per mensem ianuarium. Idibus februariis sagittarius uespere occidit: uehemē/ ter hyemat. XVI. Kal. martii uespere crater orit̄: uēti mutatio. Quītodecio Kalend. martii sol in pisces transitum facit: nonnunq; uentosa tempestas terciodecio & duodecio Kalen. martii fauonius uel auster cum grandine & niuibus. decimo Kalē. martii leo desinit occidere: uenti septentrionales q uocantur ornithiæ per dies triginta esse solent: tum & irūdo aduenit. VIIII. Kalen. martii arcturus prima nocte oritur: frigidus dies aquilone ul' coro interdum pluuia. VIII. Kalen. martii sagitta crepusculo īcipit oriri: uariæ tempestates: alcyonei dies uocantur: in atlantico quidem mari summa trā/ quillitas notata est. VII. Kal. martii uentosa tempestas irundo conspicitur Per hos dies frigidis locis earum rerum: quas supra scripsimus tempestiua est administratio. Locis autem calidioribus q̄uis sera tamē necessaria. Cæ terum maleoli & uiuiradicis positio huius temporis esse uidetur optima. Nec tamen deterior etiam inter Kal. & idus sequentis mensis: utiq; si non sit feruētissima regio. Si uero magis etiā frigida ul' melior ē. Insitio quoq; arborum atque uitium tepidis locis hoc tempore commode administrabi/ tur. Kalen. martii africus: interdum auster cum grandine. VI. nonas martii uindemiator apparet quem græci τρυγητῆρα dicunt: septemtrionales uenti. IIII. non. martii equus manē oritur: flatus aquilonis. III. idus martii piscis aquilonius desinit oriri: septentrionales uenti. Pridie idus martii ar/ go nauis exoritur: fauonius aut auster: interdum aquilo. His diebus com/ mode instruūtur horti: de quibus suo loco dicam secretius: ne inter hanc quasi turbam operum negligentius olitoris officia descripsisse uidear: aut nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interrūpisse. Igitur a Kal. martii eximia est uitium putatio usque ad dec. Kalend. aprilis: si tamen gemmæ se nondum moueant. Surculi quoque silentes ad insitionem nunc præcipue utiliterque leguntur. & ipsa insitio uitium atque arborum longe nunc est optima. Frigidis quoq; locis & humidis uitium satio nunc præci/ pua est: sed & ficulnea cacumina iam tumentia utilissime ponuntur. Sarri/ tura quoq; frumentorum iterat̄ egregie. Modios tres una opera recte facit.

Prata purgare & a pecore defendere iam tempeſtiuum eſt. Locis quidem calidis et ſiccis etiam a menſe ianuario: ut ſupra diximus: id fieri debet: Nam frigidis uel a quinquatribus prata recte ſubmittuntur. Scrobes ōis generis: quos eris auctumno cōſiturus: hoc tēpore praeparare oportebit. Eorum quaternarii: hoc eſt quoquouerſus pedum. iiii. ſi eſt commodum terrenum. xiii. ab uno fiunt. Ternarii autem. xviii. Caeterum ad deponēdas uites: nec non magni incrementi arbores: ſulcus qui ſit pedum centū & uiginti: latitudine bipedanea: in altitudinem deprimi debet dipundii ſemiſſe: eumq; ſimiliter una opera efficit. Roſarium ſerotinum perfoſſū & cultum habere iam tempus eſt. Oleis laborantibus circū radices amurcam: quæ ſalem non habeat: nunc conueniet infundere: Maximus ſex congii: mediocribus arboribus urnæ ſatiſfaciunt: cæteris exiſtimanda erit portio. Sed tamen quæ nihil uitii habuerint: aliquanto lætiores fient: ſi amurca rigentur inſulſa. Nonnulli hoc optimum tempus eſſe ſeminariis inſtituendis dixerunt. Tum etiam baccas lauri et myrti cæterorumque uiridium ſeminum in areolis diſſerere præcipiunt. Nam orthociſſos et hederas ab idibus februarii uel etiam Kal. martii poni oportere iidem cenſuerunt. Idibus martii nepa incipit occidere: ſignificat tempeſtatem. Xvii. Kal. april. occidit nepa: hyemat. Xvi. Ka. april. ſol in arietē tranſitū facit: fauonius uel corus. Xii. Kal. april. equus occidit: mane ſeptentrionales uenti. X. Kal. apri. aries incipit exoriri: pluuius dies: interdum ningit. Viii. Kale. aprili. æquinoctium uernum tempeſtatem ſignificat. Ab idibus eadem quæ ſupra utique peragenda ſunt. Optime autem uliginoſa & pinguia loca nunc demum proſcinduntur: atque menſe ianuario ueruacta facimus. Nunc ultima parte martii ſunt iteranda & ſiquæ pergulæ uitium generoſarum: uel ſiquæ in agris aut uepribus ſingulares arbores maritæ a putatoribus relictæ ſunt: ante Kal. april. utique deputari debent: poſt quem diem ſera & infructuoſa ſit huiuſmodi rerum cultura. Milii quoque & panici hæc prima ſatio eſt: quae peragi debet circa id. april. Vtriuſque ſeminis ſeſtarii quini ſingula iugera occupant. Quinetiam pecus lanatum: ceteraque quadrupedia tempus idoneum eſt caſtrandi. Locis autē tepidis ab idibus februarii uſque ad idus aprilis. In locis frigidis ab idib. martii uſque in idus maias omnia recte pecora caſtrantur. Kal. april. nepa occidit mane: tempeſtatem ſignificat. Non. april. fauonius aut auſter cū grandine nonnunquam hoc idem pridie. Viii. idus april. uergiliæ ueſpere celantur: interdū hyemat. Vii. id. april. & vi. & v. auſtri & africi: tempeſtatem ſignificat. IIII. id. april. ſole oriente libra occidere incipit: interdum tēpeſtatem ſignificat. Pridie id. april. ſuculae celantur: hyemat. His diebus locis frigidis prima uinearum foſſio utique ante idus peragenda eſt. Quaeq; mēſe martio poſt confectum aequinoctium fieri debuerunt: nunc denique

q; primum exequenda sunt. Fici uitesque adhuc recte inseruntur. Seminaria quae sunt ante facta: runcari & adhuc commode fodiri possunt. Oues Tarentinae radice Lanaria lauari debent: ut tonsurae praeparentur. Idi. aprilis ut supra libra occidit: hyemat. Xviii. Kalen. maias uentosa tempestas & imbres: nec hoc constanter. Xv. Kalen. maias sol in taurum transitum facit: pluuiam significat. Xi. Kalend. maias uergiliae cum sole oriuntur: africus uel auster: dies humidus. Viiii. Kalend. maias prima nocte fidicula apparet: tempestatem significat. IIII. Kalend. maias auster fere cũ pluuia. Kalen. maiis mane capra exoritur: austrinus dies: interdũ pruina pluuiae. Pridie Kalen. maias canis se uespere celat: tempestatẽ significat. Per hos dies eadem quae supra persequemur. Possuntq; si iam librum remittũt inseri oleae uel emplastrari: caeteraeq; pomiferae arbores eodem emplastrationis genere inseri. Sed & prima pampinatio recte incohatur: dũ prorepentes oculi digito decuti possint. Siqua praeterea ĩ uineis aut fossor disturbauit: aut negligentia omisit: diligens uinitor restituere debet: & fracta iuga considerare & resarcire: aut disiectos palos reponere: ita ne teneros pampinos explantet. Eodem tempore foetus foecundi pecudes signari oportet. Kalen. maiis hoc biduo sol unam dicitur tenere particulam: fucucula cũ sole exoritur: septẽtrionales uẽti. V. nonñ. maias centaurus totus apparet: tempestatem significat. III. nonas maias idem sidus pluuiam significat. Pridie nonñ. maii nepa medius occidit: tempestatem significat. Non. maiis uergiliæ exoriuntur: mane fauonius. Vii. idus maias æstatis initium fauonius aut corus: interdum & pluuiæ. Vi. idus uergiliæ totæ apparent. fauonius aut corus: interdum pluuiæ. tertio idus maias fidis mane oritur significat tempestatem. Per hos dies runcandæ segetes sunt: fœnisicæ instituendi sunt. Bonus operarius prati iugerum desecat: nec minus mille ducentos manipulos unus obligat: qui sunt singuli quaternarum librarum. Arbores quoque tempus est ablaqueatas circumfodere & operire. Vna opera nouellas circumfodiet arbores octuaginta: mediocres. lxv. magnas quinquaginta. Hoc mense seminaria omnia crebro fodere oportebit: sed a Kalendis martii usque in idibus septembris: omnibus mensibus non solũ seminariis: sed etiam nouellis uineis danda fossio est. Iisdem diebus ubi prægelidum & pluuium cælum est: oleæ putantur: & muscantur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit. Priõ ab idibus octobr̃ usque ad idus decembris: iterum ab idibus febr̃. usque ĩ idibus martii. Si arbor librum non remittit: hoc eodem mense impastinato seminario. Nouissima politio est oleariis taleæ: eamque oportet cũ pãxeris: fimo & cinere mixtis oblinere: & superponere muscum: ne sole findantur. Sed hoc idem opus melius fiet ultima pte mensis martii: uel prima mensis aprilis: & cæteris tẽporibus: quibus præcipimus seminaria plãtis

uel ramis cõferere. Id. maiis fidis mane exoritur: auster aut euronotus: interdum dies humidus. Xvii. Kale. iunias idem quod supra. Xvi.&.xv. Kal. iunias euronotus uel auster cum pluuia. Xiiii. Kal. iuñ. sol in geminos introitũ facit. Xii. Cal. iuñ. suculæ exoriũt: septemtrionales uenti: non/nunquam auster cum pluuia. Xi.&.xii. Kal. iũias arcturus mane occidit: tempestatem significat. Viii.&.vii.&vi. Kalendas iunias capra mane exo/ritur: septẽtrionales uenti. Ab idibus usque in Kalendis iuniis ueterã nã uineam priusquam florere incipiat: interim fodere oportet: eandemque & cæteras omnes uineas itidem pampinare. Quod si sæpius feceris: pue/rilis una opera iugerum uineti pampinabit. Quibusdam regionibus oues nunc tondentur: & pecoris nati aut amissi ratio accipitur. Item qui lupinũ stercorandi agri causa serit: nunc demum aratro subuertit. Kalen. iuñ. et iiii. noñ. aquila exoritur: tempestas uentosa: et interdum pluuia. Vii. idus iuñ. arcturus occidit: fauonius aut corus. IIII. id. iuñ. delphinus uespere exoritur: fauonius: interdum rorat. His diebus si opere uicti sumus: eadẽ quæ extremo mense maio facienda sunt. Item omnes arbores fructiferæ circunfossæ aggerari debent: ut ante solstitium id opus peractum sit.

Quinetiam pro conditione regionis & cæli terra uel proscinditur: uel ite/ratur. Eaque si est difficilis: proscinditur operis tribus: iteratur duabus: tertiatur una. Lirantur autem iugera duo opera una. At si facilis est terra: ꝓscindit̃ iugerũ duabus opis: iterat̃ una lirat̃ una iugera quattuor: cum in subacta iam terra latiores porcæ sulcantur. Quæ ratio colligit: ut per auctumnum facile possint uno iugo: tritici obseri modii centum quinqua/ginta: cæterorumque leguminum modii centum. Iisdem. diebus area tri/turæ præparanda est: ut quæque res desecta erit: in eam conferatur. Vie/arum quoque quibus maior est modus: iteratus esse debet. Ante solstitiũ pabulum (si facultas est) uel nunc: uel etiam superioribus. xv. diebus: qui fuerint a Kalen. iuñ. pecori præberi oportet. A Kal. autem iuniis si iã de/ficit uiridis herba: usque in ultimum auctumni frondem cæsam præbebi/mus. Id. iunii calor ĩcipit. Viii. Cal. iulias sol ĩtroitũ cãcro facit: tẽpestatẽ significat. Xi. Cal. iul. ãguifer q a græcis dicit̃ οφιουχοσ mane occidit tẽpestatẽ significat. Viii.& vii.&.vi. Cal. iul. solstitiũ: fauonius & calor. III Cal. iulias uentosa tempestas. His diebus eadem quæ supra. Sed & uiciam in pabulũ secare oportet: priusq̃ siliquæ eius durẽt: ordeũ metere: fabã serotinã ducere: fabã maturã cõterere: & paleas eius diligenter recõdeř: ordeũ terere: & paleasq; õis recondeř: aluõs castrare. quas subinde nono quoq; aut. x. die ad Cal. maias considerare & curare oportet. Nunc autem si sunt pleni atque operculati faui: demendi sunt. Sin autem maiore parte uacãt: aut sine operculis adaperti sunt: nondum esse maturos significatur: itaq; mellatio est differenda. Quidam in prouinciis trãsmarinis uel hoc:

DE MENSE IVLIO

sequente mense sesartia serunt. Kalend. iuliis fauonius uel auster: & calor quarto non̄. iulias corona occidit mane. Pridie non̄. iulias cancer medius occidit: calor. octauo idus iul. capricornus medius occidit. Septimo idus iul. cepheus uespere oritur: tempestatem significat. Sexto idus iul. prodromi flare incipiunt. His diebus eadem quæ supra. Sed & proscissum ueruactum optime nunc iteratur: & siluestris ager decrescente luna utilissime extirpatur. Idibus iuliis procyon exoritur mane: tempestatem significat. terdecimo Kalendas augustas sol in leonem transitum facit: fauonius. nono Kalendas augustas leonis in pectore clara stella oritur: interdum tempestatem significat. octauo Kalend. augustas aquarius incipit occidere clare: fauonius uel auster. septimo Kalend. augustas canicula apparet: caligo æstuosa. sexto Kalend. augustas aquila oritur. IIII. Kalend. augustas: leonis in pectore claræ stellæ exoriuntur: interdum tempestatem significant. III. Kalend. augustas aquila occidit: significat tempestatem. His diebus Locis temperatis & maritimis messis conficitur: & intra dies triginta q̄ȝ desecta est: stramenta præcisa in aceruum congeruntur. Iugerum stramentorum opera una desecat: quibus remotis priusq̄ȝ sol acrior exurat terram omnes arbores: quæ fuerant in segete: circumfodere: & adobruere oportet. Item quibus magna sementis præparatur: nunc debent iterare. Nam de fodiendis colendisue nouellis uineis sæpius iam dixi nullum esse mensem omittendum: donec autumnale æquinoctium conficiatur. Meminisse aūt oportebit: ut per hos & augusti mensis dies antelucanis & uespertinis tēporibꝰ frondem pecudibus cædamus. Item quascunq̄ȝ uineas culturi sumus: ne p æstum sed mane usq̄ȝ in tertiam & a decima usq̄ȝ in crepusculū fodiamus. Quibusdam regionibus sicut in cilicia & pamphilia hoc mense sesania seruntur. Italiæ autem regionibus humidis possunt ultimo mēse iunio seri. Quinetiam tempus est ficulneis arboribus caprificum suspendere. Quod quidam existimāt iccirco fieri debere: ne fructus decidat: & ut celerius ad maturitatem perueniat. Kalen. augusti etesiæ. Pridie nonas augusti leo medius exorit̄: tēpestatē significat. Vii. idus aug. aquarius occidit: medius nebulosus æstus. Pridie idus augusti fidis occidit mane: & autunus incipit. His diebus eadem quæ supra Nōnullis tamē locis faui demetūt̄. Qui non sūt melle repleti nec opculati: differenda est in mensem octobr̄ mellatio. Idibus augusti delphini occasus: tempestatē significat. Xviiii. calendas septēbr̄ eiusdē syderis matutinus occasus: tempestatem significat. Xiii. calēdas septembr̄ sol ī uirginem transitum facit. Hoc & sequenti die tēpestatē significat: interdum & tonat. Hoc eodem die fidis occidit. decimo calendas septembr̄ ex eodem sydere tempestas plerunque oritur & pluuia. Vii. calen. septēbr̄ uidemiator exorit̄ māe: & arcturus īcipit occidere: īterdū pluuia. III. calēdas septēbr̄ humeri uirginis exoriūt̄: etesiae desinūt flare:

DE MENSE AVGVSTO

et interdū hyemat. Pridie Kalendas septēbr: andromeda uesperi exorit̃: interdum hyemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur: quod genus insitionis emplastratio uocatur. Idq; licet uel commodius facere superiore mēse post idus iulias: quo tempore etiam aliaꝝ arboꝝ nōnulli ēplastrationem faciunt. Quibusdam locis ut in betica maritimis regionib⁹ et in africa uindemia conficitur. Sed frigidioribus regiōibus pulueratiōē faciunt: quam uocant rustici occationem: quom omnis gleba in uineis refringitur: et resoluitur in puluerem. Hoc eodē tp̄re: priusq; uineæ puluerentur: si pexilis est uel rara ipsa uitis: lupini modii tres uel quattuor in sigula iugera spargāt: & ita occant q cū frutificauerit: prima tū fossiōe cōuersi satis bonū stercus uieis pbēt. Multi etiam si pluuius est status cæli sicut suburbana regione italiæ pampinis uitem spoliant: ut percoqui fructus possint: nec putrescere imbribus. At econtrario locis calidioribus: ut modo nominatis prouinciis: circa uindemiam adūbrat: uel stramentis uel aliis tegumentis uuæ: ne uentis aut caloribus exarescant. Hoc idē tp̄s est aridis uuis ficisq; conficiendis: de quibus quemadmodum passæ fiāt: suo loco dicemus: cum uillicæ persequemur officia. Filix quoq; aut carex ubicunque nascitur: augusto mense recte extirpatur: melius tamen circa idus iulias ante caniculæ exortum. Kalendis septembris calor. quarto nōn septembris piscis austrinus desinit occidere. Calor enī ante septembrem arcturus exoritur: fauonius uel corus. VII. id. septembr̄ piscis aquilonis desinit occidere: & capra exoritur: tempestatem significat. tertio idus septembris fauonius aut africus: uirgo media exoritur. His diebus locis maritimis & calidis uindemia & cætera quæ suprascripta sunt commode administrantur. Iteratio quoq; aratiōis peracta esse debet: si serius terra proscissa ē. Sin autē celerius: etiam tertiatum siue satum solum esse cōueit. Hoc etiam tempore qui consueuerunt uina condire: aquā marinā præparant: & aduectam decoquunt. de qua conficienda cum uillicæ officia exequar: præcipiam. Idibus septembris ex pristino sydere nonnunq; tempestatem significat. XV. Kalendas octobris arcturus exoritur: fauonius & africus: interdum eurus: quem quidam uulturnū appellāt. XIIII. Kalēdas octobris: spica uirginis exoritur: fauonius aut corus. XIII. Kalen. octobr̄ sol in libram transitum facit: crater matutino tempore apparet. XI. Kalen. octobris pisces occidunt mane: item aries occidere incipit: fauonius aut corus: interdum auster cum imbribus. X. Kalendas octobris argo nauis occidit: tempestatem significat interdum etiam pluuiam. VIIII. Kalendas octobris centaurus incipit mane oriri: tempestatem significat: interdum & pluuiam. VIII. Kalendas octobris &. VII. &. VI. æquinoctium auctūnale plerunq; significat. V. Cal. octobr̄ hædi exoriuntur: fauonius: nōnunquā auster cum pluuia. IIII. Cal. octobris uirgo desiit oriri: tēpestatē sigñficat.

His diebus uindemiae pluribus regionibus fiũt. quarum maturitatem alii aliter interpretati sunt. Quidam quom uidissent partem aliquam uuarum uirescere: crediderũt tempestiuã eẽ interdũ uindemiam. Quidã cũ colo/ratas & perlucidas uuas animaduertissent: nonnulli etiam cum pampinos ac folia decidere considerassent. Quæ omnia fallacia sunt: quoniam in/maturis uuis omnia eadem possunt accidere: propter intemperiem Solis aut anni. Itaque nõnulli gustu explorare maturitatem tentauerunt: ut siue dulcis esset sapor uuæ siue acidus: proinde existimarent. Sed & hæc ipsa res habet aliquam fallaciam. Nam quædam genera uuarum nonnunquam dulcedinem capiunt propter austeritatem nimiam. Itaque opportunum ẽ: (quod nos facimus) ipsam naturalem contemplari maturitatem. Naturalis autem maturitas est: si cum expresseris uinacea: quæ acinis celantur: iam infuscata & nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam colorem nulla res uinaceis potest afferre: nisi naturæ maturitas: præsertim cum ita in media parte acinorum sit: ut & a sole æstuante & a uẽtis protegantur: humorque ipse nõ patit̃ ea præcipi aut ĩfuscari: nisi suapte nat̃a. Hoc igit̃ quõ explo ratũ habuerit uillicus: sciat uidemiã sibi esse faciendã. Sed anteq̃ fructum cogere incipiat: cuncta præparanda erunt superiore (si fieri posset) mense. Si minus certe ut ante quindecim dies dolia partim picata: partĩ defricata & diligenter lota marina uel aqua salsa & recte siccata. Tum & opercula colaque & cætera sine quibus probe confici mustum non potest. Torcu/laria uero & fora diligenter emundata lotaque. Et si res ita exegerit picata/præparataque habeat ligna: quibus defrutum & sapam decoquat. Tum ẽt salem atque odoramenta: quibus condire uina consueuerint: multo ante reposita esse oportet. Nec tamen hæc cura totum auocet eum a cætera ruris cultura. Nam & napinæ itemque rapinæ siccaneis locis p hos dies fiunt. Farraginaria quoque pecori futura per hyemem præsidio. Iteq̃ sili/quam quod rustici fœnum græcum uocant. Nec minus in pabulum uitia nunc demum coseritur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua satio: quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demetitur: quo faseolus ad escam stritur. Nam ad percipiendum semen ultima parte octobris circa Kalendas nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeat: possit eo/rum curam: quæ intra uillam facienda sunt: uillicæ delegare. Ita tamen ut ipse consideret an recte facta sint. Kalendas octobris & .vi. non. interdum tempestatem significat. quarto nonas octobris auriga occidit mane: uirgo desinit occidere: significat nonnunq̃ tempestatem. III. nõ. octobris coro/na incipit exoriri: significat tempestatem. Pridie nonas octobris hædi ori/unt̃ uespere: aries medius occidit: aquilo. Viii. idus octobris coronæ cla/ra stella exoritur. Vi. idus octobris uergiliæ exoriũt̃ uespere: fauonius: &

Vindemie maturitas
Vue pluride no indicant maturitatem
N B
Vinacea infuscata & ē mota nigra maturitate indicat
Dolia et vasa preparanda ante vindemiam
Vasa
Torcularia mudata & lota
Defruti & Sapa coquenda
N B
Sal & odoramenta ad vina
Opere in mense Septembri
Lupini satio
Faseoli satio
Villica

DE MENSE OCTOBRI

Calende octobris · Tepestas
VI · IIII · III · pridie — nonas octobris — Tepestas, Auriga occidit mane, Corone exoritur, Hedi oriuntur vesp

VI · III · pridie — Idus Octob: — Vergilie exoriuntur: fauonius; Corona mane exoritur; Auster flat

nterdũ africus cum pluuia: tertio & pridie idus octobris coroña tota mane exoritur: auster hybernus & nonnunquam pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia & cætera: quæ suprascripta sũt: fieri solent. Iisdẽq; regionibus frumenta matura seruntur: et præcipue far adoreum. Locis ẽt opacis triticum nunc recte serit. Et quoniam sementis mentionem fecim⁹ non intempestiue quantum cuiusque seminis iugerum agri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios quattuor uel quinque: farris adorei modios nouem uel decem: ordei modios quinque uel sex: milii uel panici sestarios quattuor uel quinque: lupini modios octo uel decem: faseoli modios quattuor: pisi modios tres uel quattuor: fabæ modios sex: lẽtis modium unum uel paulo amplius: lini seminis modios nouem uel decem: cicerculæ modios tres uł quattuor: ciceris modios tres uł quattuor. sesami sestarios quattuor uel quinque: uitiæ pabularis modios septem uel octo: uitiæ seminalis modios quinque uel sex: erui modios quattuor uel quinque: farraginis ordeaceæ modios septem uel octo: siliquæ modios sex: Medicæ singulos cyathos serere oportet ĩ areolis longis pedũ decem latis pedum quinque. Canabis grana sex in pede quadrato ponũtur. Idib⁹ octobris & sequenti biduo iterdum tempestas: nonnunquam rorat. xiiii. Kalendas nouembris sol in scorpionem transitum facit. tertiodecimo et duodecimo Kalendas nouembris solis exortus: uergiliæ ĩcipiũt occidẽr: tempestatem significat. undecimo Kalẽdas nouẽbris tauri cauda occidit: auster: interdum pluuia. octauo Kalendas nouembris centaurus exoriri mane desinit: tempestatem significat. octauo Kalendas nouembris nepæ frons exoritur: tempestatem significat. quinto Kalendas nouembris uergiliæ occidunt: hyemat cum frigore & gelicidiis. quarto Kalendas nouẽbris arcturus in uespere occidit: uẽtosus dies. tertio Kalendas & pridie nouẽbris cassiope incipit occidere: tẽpestatem significat. Per hos dies quæcũq; semina differri debẽt: arbusculæque omnis generis recte ponũtur. Vlmi quoque uitibus recte maritantur: ipsæque uites in arbustis & uineis commode propagantur. Seminaria runcare & fodere tempus est. Tum etiam arbores ablaqueare: nec minus uineas: easdemque putare. Item quæ in arbustis uitem deputare. Seminaria quae suo tempore pampinata non sunt: arbusculaeque ficorum in seminariis putari: & ad singulos stilos redigi debent: quae tamen melius dum tenera sunt: per germinationem pampinãtur. Sed quom omnia in agricultura strenue facienda sunt: tum maxime sementis. Vetus est agricolarum prouerbium. Maturam satiõem saepe decipere solere: seram nunquam: quin mala sit. Itaque in totum praecipimus: ut quisque natura locus frigidus erit: is primũ cõseratur: ut quisq; calidus nouissime. Vitia & faba stercorare agrũ dicũt. Lupinũ nisi ĩ florẽ uerteris: nihil agrũ stercoraueris. Sed nec ulla res magis uacuis opariis aut serit:

aut conditur. Nam & primis temporibus ante ullam sementem posset id obruere: & nouissime post coctos fructus tollere. Sementi facta inoccare oportet quod sparseris. Duo iugera tres operæ commode occabunt: arboresque: quæ interierunt: ablaqueabunt quamuis antiqui singulis operis singula iugera sarriri & occari uelint. quod an recte fieri possit: affirmare non ausi. Eodem tempore fossas riuosque purgare: & elices sulcosque aquarios conuenit facere. Iisdem temporibus si sit fraxineam: si minus orneam: si nec hæc sit: iligneam frondē bobus recte præbebimus. Glandis quoque non inutile est singulis iugis modios singulos dare: nec tamen amplius ne laborent: nec minus diebus. xxx. præbueris. Nam si paucioribus diebus datur (ut ait Higinus) per uer scabiosi boues fiunt. Glans autem paleis immiscenda est: atque ita bobus apponenda. Tunc etiam siluam siquis barbaricam: id est conseminеam uelit facere: recte conserere glandibus & cæteris seminibus. Tum & olea destringenda est: ex qua uelis uiride oleum efficere: quod fit optimum ex uaria oliua: cum icipit nigrescere. Nam acerbum nisi ex alba olea fieri non debet.

DE MENSE NOVENBRI

Kalend. nouenbris & postridie caput tauri occidit: pluuiam significat. IIII. nonas nouembris fidicula mane exoritur hyemat & pluit. Viii. idus nouembris idem sydus totum exoritur: auster uel fauonius hyemat. Vii. idus nouembris stella clara Scorpionis exoritur significat tempestatem: hyemat: uel uulturnus interdum rorat. Sexto idus nouenbris Vergiliæ mane occidunt: significat tempestatem: hyemat. Quinto idus nouenbris hyemis initium: auster aut eurus: interdum rorat. His diebus usque in idus quæ superiore mense facere non potueris: adhuc tolerabiliter efficies. Sed & proprie hoc obseruabis: ut pridie q̃ plenilunium fit: si minus certe ipso plenilunio omnem quam laturus es fabam uno die peragas: sed postea Licebit ab auibus & pecore defensam obruas. Eamque si ita competierit Lunæ cursus: ante idus nouēbris occatam habeas: quampinguissimo & nouo loco: si minus quamstercoratissimo. Satis erit in singula iugera uehes stercoris comportare numero decem & octo. Vehes autem stercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere ī denos quoquouersus pedes modios quinos stercoris spgere. Quæ ratio docet uniuerso iugero satisfacere modios. M. ccc. xl. Tum etiam conuenit oleas ablaqueare. Et si sunt parum fructuosæ uel cacuib' retorridæ frōdis: magis arborib' quaternos modios stercoris caprini circumspargere: in cæteris autem pro magnitudine portionem seruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum stercus ad singulas uites quod sit instar unius sestarii: ul' Vrinæ hominis congios: ul' alterius generis quaternos sestarios stercoris infundere. Iugerum uinearum in senos pedes positarum duæ operæ ablaqueant. Idibus nouembris dies incertus: sæpius tamen placidus. Sextodecimo Kalendas decenbris fidis exorit'

mane : auster : interdum aquilo magnus. Quītodecimo Kalendas decembris aquilo : interdum auster cum pluuia. Quartodecimo Kalendas decembris sol in sagittarium transitum facit : suculae mane oriuntur : tēpestatem significat. Duodecimo Calendas decembris tauri cornua uesperi occidūt : aqlo frigidus : & pluuia. Vndecimo Kalēdas decēbr̄ sucula māe occidit : hyemat. Decimo Kalēdas decēbr̄ lepus occidit mane : tēpestatē significat. Septimo Kalendas decembr̄ canicula occidit solis ortu : hyemat. Pridie Calendas decēbr̄ totæ suculæ occidūt : fauōius aut auster : interdū pluuia. His diebus quæ præterita erunt superioribus opera consequi oportet. Et si non plurimum serimus : optimum est intra Calendas decembris sementē confecisse. Sed etiam longis noctibus ad diurnū tēpus aliquid adiiciēdū est. Nam multa sunt quæ in lucubratione recte aguntur. Siue enim uineas possidemus : pali & ridicæ possunt dolari exacuique : Siue regio ferulæ uel corticis ferax est : apibus aluearia fieri debent : Siue palmæ spartiue foecunda est : fiscinæ spartæque : Seu uirgultorū corbes ex uimine. Ac ne cætera nūc persequar : nulla regio non aliquid affert : quod ad lucubrationem confici possit. Nam inertis est agricolæ expectare diei breuitatem : præcipue in his regionibus in quibus brumales dies horarum nouem sūt : noctesque horarum quindecim. Possit etiam salix decisa pridie ad lucubrationem expurgari : & ad uitium ligamina præparari. Quae si natura minus lenta est : ante dies quindecim praecidenda est : & purgata ī stercorē obruenda est : ut lentescat. Sin autem iampridem caesa exaruit : in piscina maceranda est. Tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere : & ad ea facere uel facta manubria aptare : quorum optima sunt ilignea : deinde carpinea : post haec fraxinea. Calendis decembris dies incertus saepius tm̄ placidus. Octauo idus decembris sagittarius medius occidit : tempestatem significat. Septimo idus decembris aquila mane oritur : africus interdum auster : irrorat. Tertio idus decembris corus uel septentrio : interdum auster cum pluuia. His diebus quae praeterita erunt superiore mense opera peragi debebunt : utique in locis temperatis aut calidis : nam in frigidis recte fieri iam non possunt. Idibus decembris scorpio totus mane exorit̄ : hyemat. Sexto decimo Calendas ianuarii sol in capricornū transitū facit. brumale solstitium : ut Hipparcho placet : itaq; tempestatem saepe significat. XV. Calendas ianuarii capra occidit mane : tempestatem significat. Nono Calendas ianuarii brumale solstitium (sicut chaldaei obseruant) significat. Sexto Calendas ianuarii delphinus incipit oriri mane : tempestatem significat. Quarto Calendas ianuarii aquila uespere occidit : hyemat. Tertio Calendas ianuarii canicula occidit uespere : tempestatē significat. Pridie Calendas ianuarii tēpestas uētosa. His dieb⁹ qui religiosius rem rusticam uolunt : nisi si uinearum causa pastines : nam

negant debere terram ferro commoueri. Itaque quicquid citra id Genus effici poteſt: id ab his comprehenditur: ut olea legatur & conficiatur: ut uitis paletur: & capite tenus alligetur: & iuga uineis imponantur: & capi/ ſtrentur. Cæterum palmare: id eſt materias alligare: hoc tempore non ex pedit: quia plurimæ propter rigorem: qui fit ex frigore: franguntur. Poſ/ ſũt ẽt his diebus ceraſa & tubures & armeniacæ atq; amygdalæ cæteræq; arbores: quæ primæ florent: inſeri commode. Nonnulli & Legumina ſe/ runt: Kalendis ianuarii dies incertus tertio nonas ianuarii cancer occidit: tempeſtas uaria. Pridie nonas ianuarii media hyems: auſter multus: inter/ dum pluuia. Nonis ianuariis fidis exoritur mane: tempeſtas uaria. Sexto idus ianuarias auſter: interdu; fauonius, quinto idus ianuarias auſter: in/ terdum imber. Pridie idus ianuarias incertus ſtatus cæli. Per hos quoque dies abſtinẽt terrenis operib⁷ religioſiores agricolæ ita tamẽ ut ipſis Ka/ lendiſ ianuariis auſpicandi cauſa omne genus operis inſtaurent. Cæterum differant terrenam molitionem uſque in proximas idus. Sed nec ignorare debebit uillicus quid uni iugo boum quoquo menſe per ſingulos dies præ ſtari ſatis eſt. Quare huius quoque curæ rationem ſubiiciemus. Menſe ia/ nuario paleas cum erui macerati ſeſtarios ſex: uel paleas cũ cicerculæ fre/ ſæ ſemodio: uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti: uel pa/ leas quantum uelint & fœni pondo uiginti: uel affatim uiridem frondem ex ilice uel lauro: uel quod omnibus præſtat farraginem ordeaceam dabit ſiccam: februario idem: martio idem. Vel ſi opus facturi ſunt: fœni pon/ do quinquaginta. Aprili frondem querneam & populeam. Ex Kalendis ad idus uel paleas uel fœni pondo quadraginta, Maio pabulum affatim: Iu/ nio ex Kalendis frondem affatim: iulio idem: auguſto idem: paleas ex ar uo pondo quinquaginta: ſeptembri frondem affatim: octobri frondem & ficulnea folia. Nouenbri ad idus frondem uel folia ficulnea: quæ ſint cor/ bis unius. Ex idibus glandis modium unum paleis immixtum: & Lupini macerati modium unum paleis immixtum: uel maturam farraginem. De/ cenbri frondem aridam: uel paleas cum erui ſemodio macerato: uel lupi/ ni quod ex ſemodio macerato exegerit: uel glandis modium unum: aliter modios duos: ut ſupra ſcriptum eſt uel farraginem.

¶ Proſa de cultu hortorum: & herbis hortenſibus. Cap. iii.

ET quoniam percenſuimus opera quæ ſuis quibuſque temporibuſ anni uillicum exequi oporteret: memores polliciti noſtri ſubiun/ gemus cultus hortorum: quorum aeque cura ſuſcipere debebit: ut & quoti diani uictus ſui leuet ſumptum: & aduenienti domino præbeat: quod

Virgilius · 3 · Geor

ait poeta: inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro: quem georgica appellauit: parum prudenter censet eos facere: qui hortorum extruant munimenta: ꝙ neque latere fabricata materies perennare possit pluuiis ac tempestatibus plerunque infestata: neque lapides supra rei dignitatem poscat impensa. Si uero amplum modum sepire quis uelit: patrimonio esse opus. Ipse igitur ostendam rationem qua non magna opera hortum ab incursu hominum pecudumque munimus. Vetustissimi auctores uiuam sepem structili prætulerunt: quia non solum minorem impensam desideraret: uerum etiam diuturnior immensis temporibus permaneret. Itaque uepres efficiendi consitis spinis rationem talem reddiderunt. Locus quem sepire destinaueris ab æquinoctio auctumnali simul atque terra maduerit imbribus: circumuallandus est duobus sulcis tripedaneo spatio inter se distantibus. Modum altitudinis & latitudinis eorum abunde est esse bipedaneum: sed eos uacuos perhyemare patiemur præparatis seminibꝰ quibus obserantur. Ea sint uastissimarum spinarum maximeque rubi & paliuri & eius: quem græci uocant κυρόσβατοσ: nos sentem canis appellamus. Horum autem ruborum semia ꝙ maturissima religi oportet: & erui moliri farinæ immiscere. quæ cum est aqua consparsa: illinitur uel nauticis ueteribus funibus uel quibuslibet aliis restibus. Siccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. Mox ubi bruma confecta ē: intermissis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum cum iam fauonius exoritur: post idus februarii siqua in sulcis per hyemem constitit aqua exhauritur: resolutaque humus: quæ erat auctumno regesta: usque ad mediam sulcorum altitudinem repōitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur: & in longitudinem per utrunque sulcum porrecti obruuntur: sed ita ut non nimium supergesta terra semina spinarum: quæ inherent toris funiculorum enasci possint. Ea fere circa trigesimum diem prorepunt. Atque ubi cœperunt aliquod incrementum habere: sic īsuesci debent: ut in id spatium quod sulcis interiacet inclinentur. Oportebit autem uirgeam sæpem interponere: quam superscendant sentes utriusque sulci: & sit quo interdum quasi adminiculo priusquam corroborentur acquiescant. Hunc uepren manifestum est interim non posse: nisi radicitus effodere uelis. Cæterum etiam post ignis iniuriam melius renasci dubium nulli est. Et hæc quidem claudendi horti ratio est maxime antiquis probata. Locum autem prius eligi cōueniet: si permitit agri situs iuxta uillam præcipue pinguem: quique adueniēte riuo: uel si nō sit fluēs aqua fōte puteali possit rigari. Sed ut certā perēnitatis puteus habeat fidē: tum demum effodiendus ē: cum sol ultimas partes uirginis optinebit: id ē mēse septembri āte æquinoctiū autūnale. Siquidē maxime explorant

Inemptas dapes Villicus habeat
Hortoru opera
Sepes uiua
κυνόσβατος
Spin... se...
hirudinis aduentus
Locus Horti
Putei certa perennitas explorat

uires fontium: cum ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali. Prouidendum eſt autem ne hortus areæ ſubiaceat: neue per trituram uenti poſſint paleas aut puluerem in eum perferre: nanque utraque ſunt oleribus inimica. Mox ordinandi paſtinandique ſoli duo ſunt tempora: quoniam duæ quoque olerum ſationes. Nam & autumno & uere plurima ſeruntur: melius tamen uere riguis locis: quoniam & naſcentis anni clæmentia excipit prodeuntia ſemina: & ſitis æſtatis reſtinguitur fontibus. At ubi Loci natura neque manu illatam: neque ſuæ ſpontis aquam miniſtrari patitur: nullum quidem aliud auxilium eſt: q̃ Hyemales pluuiæ. Poteſt tamen etiam in ſicciſſimis Locis opus cuſtodiri: ſi depreſſius paſtinetur ſolum: eiuſque abunde eſt gradum effodere tribus pedibus: ut in quattuor conſurgat Regeſtum. At ubi copia eſt rigandi: ſatis erit bipalio non alto: id eſt minus q̃ duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus: ut ager quem uere conſeri oportet: autumno circa Kalendas nouembris paſtinetur. Quem deinde uelimus autumno inſtituere: menſe maio conuertamus: ut aut hyemis frigoribus: aut æſtiuis ſolibus & gleba ſoluatur: & radices herbarum necentur. Nec multo ante ſtercorare debebimus: ſed cum ſationis appropinquauit tempus: ante quintum diẽ exerbandus erit Locus ſtercorandusque: & ita diligenter foſſione iterandus: ut fimo terra commiſceatur. Optimum uero ſtercus eſt ad hunc uſum aſini: quia minimum herbarum creat: proximum uel armenti: uel ouium ſi ſit anno maceratum. Nam quod homines faciunt: quamuis habeatur Excellentiſſimum: non tamen neceſſe eſt adhibere: niſi aut Nudæ glareæ aut ſine ullo robore ſolutiſſimæ harenæ: cum maior ſcilicet Vis Alimenti deſideratur. Igitur ſolum quod uere conſerere deſtinauerimus: poſt autumnum patiemur effoſſum iacere brumæ frigoribus: & pruinis iurendum. Quippe econtrario ſicut calor æſtatis ita uis frigoris excoquit terram: fermentatamque ſoluit. Quare peracta bruma tum demum ſtercus iniicietur: & circa idus ianuarias humus refoſſa ĩ areis diuiditur: quæ tamen ſic informandæ ſunt: ut facile Runcãtium manus ad dimidiam partem Latitudinis earum perueniant: ne qui perſequuntur herbas: ſemina proculcare cogantur: ſed potius per ſemitas ingrediantur: & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc ante ſationẽ quæ facienda ſũt dixiſſe abũde eſt. In uno quid quoque tempore uel colendum uel ſerendum ſit præcipiemus: Et primum de his generibus loquendum eſt: quæ poſſunt duobus ſeri temporibus: id eſt autumno & Vere. Sunt autem ſemina braſſicae & Lactucae: cinerae: erucae: naſturcii: coriandri: chaerofolii: aneti: paſtinacae: ciceris: papaueris. Haec enim circa Kalendas ſeptembris. uel melius ante Kalendas martii februario ſerũtur. Locis uero ſiccis & tepidis qualia

calabryæ & apuliæ maritima possunt circa idus iauarias terræ committi. Rursus quæ tamen auctunno conseri debent(si tamen uel maritimum uel apricum agrum incolimus)hæc fere sunt : allium : cæpe : capitula : ulpicum : sinapis. Etiam nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque conueniat; per menses digeramus. Ergo post Kalendas ianuarias confesti recte ponetur lepidium. Mense autem februario uel planta uel semine ruta atque asparagus : & interdum cæpe semen & porri. Nec minus si uernum & æstiuum fructum uoles habere : syriacæ radicis & rapæ napique semina obrues. Nam allii & ulpici est huius temporis positio. At circa Calendas martii locis apricis licet porrum(si iam ingranduit) transferre. Item panacem ultima parte martii mensis. Deinde circa Calendas aprilis æque porrum atque inulam & serotinam plantam rutæ. Item ut maturius nascatur cucumis cucurbita caparis serenda est. Nam semen betæ : quom punicum mallum florebit : tum demum optime seritur. Porri autem caput circa idus maias tolerabiliter adhuc transfertur. Post hos nihil ingruēte æstate obrui debet : nisi semen apii : si tamen rigaturus es : sic enim per æstatem prouenit. Cæterū augusto circa uulcanalia tertia satio est. Eaque optima radicis & rapæ : item napi & siseris : nec minus oleris atri. Atque hæc sunt sationum tempora. Nunc de his quæ aliquam curam desiderāt : de singulis loquar : quæque præteriero intelligi oportebit nullam operā postulare nisi runcatoris. De qua semel hoc dicendum est : Omni tempore consulendum esse : ut herbae exterminentur. Vlpicum quod quidam alium punicum uocant : graeci autē αφροσκοροδον appellant : longe maioris est incrementi q̄ alium. Idque circa Calendas octobris : antequam deponatur ex uno capite in plura diuiditur. Habet enim uelut alium plures cohaerentis spicas : eaeq; cum sint diuisae liratim seri debent : ut in puluinis positae minus infestentur hyemis aquis. Est autem lira similis ei porcae : quam in sationibus campestribus rustici faciunt : ut uliginem uitent. Sed haec in hortis minor est facienda : & per summam partem eius : id est in dorso inter palmaria spatia spici ulpici uel allii(nam id quoque similiter conseritur)disponendi sunt. Sulci lirarum inter se distent semipedali spatio. Deinde cum ternas fibras emiserunt : spicae sarriantur. Nam quo saepius id factum est : maius semina capiunt incrementum. Deinde anteq̄ caulem faciant : omnem uiridem superficiem intorquere : & in terram prosternere conueniet : quo uastiora capita fiant. Regionibus autem pruinosis neutrum horum per auctumnum seri debet : nam brumali tēpore corrumpuntur. Quod fere mense ianuario mitescit. Et iccirco frigidis locis tp̄s optimum est alium ulpicum ponendi circa idus praedicti mensis. Sed quando cōseremus : uel iam matura in tabulatum reponemus : seruabimus in his locis : quibus aut obruentur aut eruentur : ut luna infra terram

ſit. Nam ſic ſata & ſic rurſus recondita exiſtimantur neque acerrimi ſapo/
ris exiſtere: neque mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante
Kalendas ianuarias diebus ferunt mediis menſe decembri: ſi cæli tepor &
ſitus terræ permittit. Braſſica cum .vi. foliorum erit tranſferri debet: ita
ut radix eius liquido fimo prius illita & inuoluta tribus algæ tæniolis pã/
gatur. Hæc enim res efficit: ut in coctura celerius madeſcat: & uiridem co
lorem ſine nitro conſeruet. Eſt autem frigidis & pluuiis regionibus poſi/
tio eius Optima poſt idus aprilis: cuius Depreſſæ plantæ cum tenuerint
quantum olitoris ratio patitur: ſæpius ſarrita & ſtercorata melius conua/
leſcit: plenioriſque incrementi & coliculum facit & Cymam. Nonnulli
hanc eandem Locis apricioribus a Kalendis martii deponunt. Sed maior
pars eius in Cymam proſilit: nec poſtea hybernum caulem amplum facit:
cum eſt ſemel deſecta. Poſſis autem uel maximos caules bis tranſferre: id/
que ſi facias: plus ſeminis & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactu/
ca totidem foliorum quot Braſſica tranſferi debet. Locis quidem Apricis
& maritimis optime auctunno ponitur: mediterraneis & frigidis contra
Hyeme non æque commode diſpergitur. Sed huius quoque Radix fimo
Liniri debet: maioremque copiam deſiderat Aquæ ſiquæ tenerioris folii.
Suntque complura Lactucæ genera: quæ ſuo quoque tempore ſeri opor/
tet. Earum quæ fuſci & ueluti purpurei: aut etiam uiridis coloris & criſpi
folii, uti Ceciliana menſe ianuario recte differitur. At cappadocia: quæ
pallido & pexo denſoque folio uiret: menſe februario. Quæ deinde candi/
da & criſpiſſimi folii: ut in prouincia Bætica eſt finibus gaditani munici/
pii: menſe martio recte pangitur. Eſt cyprii generis ex Albo rubicunda
leui & tenerrimo folio: quæ in idibus aprilis commode diſponitur. Fere ta
men Aprico cæli ſtatu: quibus Locis aquarum copia eſt: pene toto anno
Lactuca ſeri poteſt. Quae quo tardius caulem faciat: cum aliquod incre/
mentum habuerit: exiguam teſtam media parte accipiat: eo quaſi onere
coercita in latitudinem ſe diffundit. Eadem eſt ratio etiam intubi: niſi ꝙ
hyemem magis ſuſtinet. Ideoque uel frigidis regionibus proximo auctun/
no ſeri poteſt. Cinerae ſobolem melius per auctunnum aequinoctium diſ/
ponimus: ſemen commodius circa Kalendas martii ſeremus: eiuſq; plãtã
circa Kal. nouenbr̃ repriemus: & multo cinere ſtercorabimus. Id eiꝫ genus
ſtercoris huic oleri uidetur aptiſſimum. Sinape atq; coriandrum: necminꝰ
erucam & ozimum ita uti ſata ſunt: ſua ſede immota permanent. Neque eſt
eorũ cultus alius q̃ ut ſtercorata runcentur. Poſſunt autem non ſolum au/
ctunno: ſed & uere conſeri. Plãtae quoq; ſinapis prima hyeme tranſlatae
plus cymae uere afferunt. Panax utroq; tempore leni & ſubacta terra rariſ/
ſime differiẽ: quo maius incremẽtũ capiat. melius tamen eius uerna ſatio
eſt. Porrum ſi ſectiuum facere uelis: denſius ſatum praeceperunt priores

relinqui :& ita cum increuerit secari. Sed nos docuit usus longe melius fieri si differas:& eodem more quo capitatum modicis spatiis: id est inter quaternos digitos depangas:et cum coualuerit deseces.In eo autem quod magni capitis efficere uoles seruandum sit:ut antequam translatum deponas:omnis radiculas amputes : & fibrarum summas partes intondeas. Tum testulæ uel conchæ quasi sedes in singulis subiectæ semitibus adobruunt :ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati assidua sarritio & stercoratio est. Nec aliud tamen sectiui nisi ꝙ totiens rigari & stercorari sarririque debet:quotiens demetitur. Semen eius locis calidis mense ianuario: frigidis februario seritur. Cuius incrementum: quo maius fiat:raris linteolis complura grana illigantur : atque ita obruuntur. Enatum autem deferri debet in his locis : quibus aqua subministrari non potest circa æquinoctium auctumni.At quibus possis humorē præbere : mense maio recte transfertur. Apium quoque possis plantis serere:nec minus semine:præcipue aqua lætatur : et ideo secundum fontem commodissime ponitur.Quod si quis id uelit lati folii facere: quantū seminis possint tres digiti comprehendere : raro linteolo illiget:& ita in areolas dispositum religet. Vel si crispæ frondis id fieri malueris:semen eius inditum pilæ & saligneo palo pinsitum expoliatumque similiter in linteolis ligatum obruat. Potest etiam circa hanc operam fieri crispum qualitercunque satum:si cum est natum : incrementum eius superuoluto cylindro coerceas.Satio eius est optima post idus maias usque ī solstitiū: nam teporem desiderat.Fere etiam his diebus ozima seruntur : quorum cum semen obrutum est : diligenter inculcatur pauicula uel cylindro. Nam si terram suspensam relinquas : plerunque corrumpitur. Pastinaca & siser atque inula conualescunt alte pastinato & loco stercorato : sed q̄ꝫ rarissime ponenda sunt: ut maiora capiant incrementa. Inullam uero interuallo trium pedum seri cōuenit : quoniam uastos facit frutices: & radicibus ut oculus harundinis serpit.Nec est alius cultus horum omnium :nisi ut sarritionibus herbæ tollantur. Commodissime autem deponentur prima parte septembris:uel ultima parte augusti. Atrum olus: quod quidam græcorum uocant hipposelignon:nonnulli σμύρνιον pastinato loco semine debet conseri maxime iuxta maceriam:quoniam & umbra gaudet:& qualicunque cōualescit loco.Idqꝫ cū semel seueris:si nō totum radicitus tollas:sed alternos frutices in semen summittas æuo manet paruamque sarritionis exigit culturam. Seritur a uulcanalibus usqꝫ in Kal.septēbris:sed etiam mēse ianuario.Menta dulcē desiderat uliginem: quā ob causā iuxta fōtem mēse martio recte ponitur.Cuius si forte semina defecerūt:licet de noualibus siluestre mentastrū colligere:atqꝫ ita inuersis

cacumibus dispōere: quæ res feritatē detrahit & edōitā reddit. Rutā au/
ctūno seie satā mēse martio deferre oportet in apricū: & cinerē aggerare:
rūcariq; dōec cōualescat: ne herbis enecet. Sed uelata māu debebit rūca/
ri: quā nisi cōtexeris pniciosa nascūt ulcera. Si tamen p ignorātiam nuda
māu rūcaueris: & prurigo atq; tūor icesserit: oleo subide punguito. Eius/
dē frutex pluribus ānis maet īnoxius: nisi si mulier quæ ī mestruis est cō/
tigerit eū: & ob hoc iaruerit. Thymū & trāsmarina cunela & serpillum: si/
cut priore libro iam rettuli: magis aluearia curātib⁹ q̄ olitorib⁹ studiose
conseruntur. Sed nos ea condimentorum causa (nam sunt quibusdam escu
lentis aptissima) non alienum putamus in hortis habere. Locum neq; pin/
guem neq; stercoratum sed apricum desiderant: ut quæ macerrimo solo
per se maritimis plerunq; regionibus nascuntur. Hæ res & semine & plātis
circa æquinoctium uernum seruntur: melius tamen est thymi nouellas plā
tas disponere: quae cum subacto solo depressae fuerint: ne tarde compre/
hendant: aridi thymi fruticem contundi oportet. Atque ita pinsito pridie
q̄ uolueris uti aqua medicare: quae cum succum eius preceperis: deposi/
tis fruticibus infunditur: donec eos recte confirmet. Caeterum cunela ui/
uacior est q̄ ut ipense curanda sit. Lepidiū cum ante Kal. martii habueris
dispositū: uelut porrū sectiuum demetere poteris rarius tamen. Nam post
Kal. nouēbris secandum non erit: quoniā frigoribus uiolatum emoritur:
biennio tamen sufficiet si diligenter sarritum & stercoratum fuerit. Multis
etiam locis uiuacitatem suā usq; in annos decē prorogat. Beta floreti pu/
nico malo seie obruit: & simulatq; quīq; folio⁊ ē: ut brassica differt æsta/
te si riguus ē hortus: at si siccaneus auctūno cū iā pluuiæ icesserit: dispōi
debebūt. Chærephylū iteq; olus atriplicis: quod græci uocāt ανδραφ/
αξυν circa Kal. octobres obrui oportet nō frigidissio loco. Nā si regio
sæuas hyemes hēt: post id. februarias seie differēda sūt: suaq; sede partiē/
da. Papauer & anethū eādē habēt cōditionē satiōis: quā chærephylū & ā/
draphasin. Satiui asparagi & quā corudā rustici uocāt semina fere biennio
præparantur. Ea cum pingui & stercoroso solo post idus februarias sic ob
rueris: ut quantum tres digiti seminis cōprehēdere queūt: sigulis fossulis
depōas. Fere post quadragesimū diē iter se iplicāt: & qi unitatē faciunt:
quas radiculas sic illigatas atq; cōnexas olitores spongias appellant. Easq;
post quattuor & uiginti menses in locum apricum & bene ualidū stercoro/
suq; transferri conuenit. Sulci autem iter se pedali mēsura distantes fiunt
nō amplius dodrātalis altitudīs: ī quā ita spōgiolæ deprimunt: ut facile
superposita terra germinent. Sed ī locis siccis partibus sulcorum imis dis/
ponenda sunt semina: ut tanq̄ in alueolis maneāt. At uliginosis ecōtrario
ī sūmo porcæ dorso collocanda: ne humore nimio lædantur. Primo dein/
de anno cum ita consita sunt: asparagum quem emiserunt infrigi oportet.

Nam si ab imo uellere uolueris: uix adhuc teneris ualidis radiculis tota spōgiola sequetur. Reliquis ānis non erit decerpēdus: sed radicitus uellendus. Nā nisi ita fiet: stirpes præfractae angunt oculos spongiarum: & quasi excecant: nec patiuntur asparagum emittere. Cæterum stilus qui nouissime auctunnali tempore nascitur: non omnis est tollendus: sed aliqua pars eius in semen summittenda est. Deinde cum spinam fecerit: eiectis seminibus ipsis: scorpiones ita uti sunt: in suo loco perurendi sunt: et deinde sulci omnes consariendi: herbæq; eximendæ: mox uel stercus uel cinis iniiciendus: ut tota hyeme succus eius pluuiis manans ad radicem perueniat. Vere deinde priusquam cœperit germinare: capreolis: quod genus bicornis ferramenti est: terra commoueatur: ut & facilius stilus emicet: & relaxa humo plenioris crassitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno recte seritur: februario mense cum uernum fructum expectamus: & augusto mense circa uulcanalia cum maturius. Sed hæc satio sine dubio melior habetur Cura est eius: ut terra stercorata & subacta obruatur: post ubi cœpit aliquod incremētum: subinde aggeretur. Nam si super terrā emerserit: dura & fungosa fiet. Cucumis & cucurbita cum copia est aquæ: miorem curam desiderant: nam plurimum iuuantur humore. Sin autem sicco loco fieri debuerint: quo rigationem ministrari non expediat mēse februario sesquipedali altitudine fossæ faciendæ sunt. Post idus deinde martias quasi tertia pars altitudinis sulci stramentis inditis tegēda: mox stercorata terra usque in dimidium sulcum aggeranda: positisque seminibus tam diu est aqua præbenda: donec enascantur. Atque ubi conualescere cœperunt: adiecta humo incrementa eorum prosequenda sūt: donec sulcus coæquetur. Sic exculta semina sine rigatione tota æstate satis ualebunt: fructūq; iucundioris saporis: q̄ rigua præbebunt. Aquosis autem locis prio quoq; tēpore non tamen ante Kalen. mart. semen ponendū est: ut deferri possit æquinoctio confecto. Idque de media parte cucurbitæ semen inuerso cacumine ponito: ut fiat incrementi uastioris. Nam sunt ad usū uasorū satis idoneæ: sicut alexandrinæ cucurbitae cum exaruerit. At si esculētae merci praeparabis: recto cacumine de collo cucurbitae sumptum serendum erit: q̄ prolixior & tenuior fructus eius nascatur: qui scilicet maius caeteris inuenit precium. Sed custodiendum est: ut q̄minime ad eum locum: in quo uel cucumis aut cucurbitae consitae sunt: mulier admittatur. Nam fer̄ cōtactu eius languescunt incrementa uirentium. Si uero etiam in menstruis fuerit: uisu quoque suo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener & iucūdissimus fit: si antequam feras: semen eius lacte maceres. Nōnulli etiam quo dulcior existat: aqua mulsa idem faciunt. Sed qui praematurum fructum cucumeris habere uolet: confecta bruma stercoratam terram inditam cophynis obserat: modicumque praebeat humorem. Deinde cū enata semīa

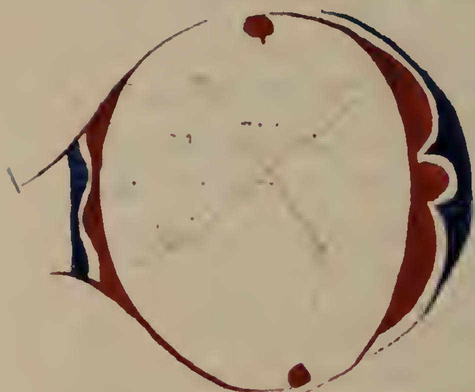
fuerint : tepidis diebus & inſolatis iuxta ædificium ſub diuo ponat : ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus ac tempeſtatibus ſub tectum referat. Idque tam diu faciat: dum æquinoctium uernum conficia/tur. Poſtea totos cophynos dimittat in terram. Sic enim præcoquem fru/ctum habebit. Poſſunt etiam ſi ſit operepreciuṁ uaſis maioribus Rotulæ ſubiici: quo minore labore producantur: & rurſus intra tecta recipiant̃. Sed nihilominus ſpecularibus integi debebunt : ut etiam frigoribus ſere/nis diebus tuto producantur ad ſolem. Hac ratione fere toto anno Tiberi/o Cæſari cucumis præbebatur. Nos autem leuiore opera iſtud fieri apud egyptiæ gentis populum mendeſium legimus: qui præcipit aprico & ſter/coroſo loco alternis ordinibus ferulas alternis rubos in hortis cõſitas ha/bere. Deinde eas confecto æquinoctio paululum infra terram ſecare: & li/gneo ſtilo laxatis uel rubi uel ferulæ medullis ſtercus immittere: atque ita ſemina cucumeris inſerere: quæ ſcilicet incremento ſuo coeant rubis & fe/rulis. Nam non ſua: ſed quaſi macerata radice aluntur: ſic inſitam ſtirpe; frigoribus quoq; cucumeris præbere fructum. Satio ſecunda eius ſemini fere quinquatribus obſeruatur. Capparis plurimis prouinciis ſua ſponte noualibus naſcitur. Sed quibus locis eius inopia eſt: ſi ſerenda fuerit: ſic/cum locum deſiderabit. Iſq; debebit ante circulari foſſula: quæ repleatur lapidibus & calce uel punico luto: ut ſit quaſi quædam lorica: ne poſſint eam prærumpere prædicti ſeminis frutices: qui fere per totum agrum ua/gantur: niſi munimento aliquo prohibiti ſunt. Quod tamẽ nõ tãtum icõ/modũ eſt (ſubĩde enĩ poſſũt extirpari) quãtũ ꝙ noxium uirus habent: ſuc/coq; ſuo ſterile ſolum reddunt. Cultu aut nullo aut nouiſſĩo contenta eſt. Quippe quae res ẽt ĩ deſertis agris citra ruſtici operã conualeſcit. Seritur utroq; aequinoctio. Caepina magis frequẽter ſubactã poſtulat terrã: q̃ al/tius cõuerſã. Itaq; ex Kalen. nouẽbr̃ proſcidi ſolũ debet: ut hyemis frigori bus & gelicidiis putreſcat: ĩtermiſſiſq; quadraginta diebus: tum demũ ite/rari: & interpoſitis uno ac uiginti diebus tertiari : & protinus ſtercorari. Mox bidentibus aequaliter per foſſum in areas diſponi : & deletis radici/bus omnibus. Deinde ad Kalendas februarias ſereno die conueniat ſemi/na ſpargi: quibus aliquid ſatureiae ſemen intermiſcendum: erit: ut eã quo/q; habeamus. Nam & uiridis eſui eſt iucunda: nec arida inutilis ad pulmẽ/taria condienda. Sed caepina uel ſaepius certe non minus debet q̃ quater ſarriri. Cuius ſi ſemen excipere uoles : capita maxima generis aſcalonii : quod eſt optimum: menſe februario: diſponito quaternorum uel etiam q/num digitorum ſpatiis diſtantia: & cum cœperit uirere: nec minus ter cõ/ſarrito. Deinde cum fecerint caulem: humilioribus quaſi canteriolis inter/poſitis rigorẽ ſtilorũ cõſeruato. Nam niſi arundines tranſuerſas ĩ modu; iugatae uineae crebras diſpoſueris : thalli caeparum uentis proſternunt̃.

totumque semen excutietur.quod scilicet non ante legendum est : q̄ꝫ cum maturescere cœperit: coloremq̄ꝫ nigrum habere. Sed nec patiendum est ut perarescat:aut tutum decidat:uerum integri thali uellendi : & sole sic/candi.Napus & rapa duas sationes habēt : & eandem culturam quam ra/phanus .Melior est tamen satio mensis augusti. Iugerum agri quattuor se/starios seminis eorum poscit:sed ita ut radices syriacæ super hanc mēsurā paulo plus q̄ꝫ heminam seminis recipiat. Qui æstate ista seret : caueat ne propter siccitates culex adhuc tenera folia prorepentia consumat.Idquoq; ut uitetur:puluis enim qui supra cameram inuenitur:uel etiā fuligo : quæ supra focos tectis inhæret:colligi debet.Deinde pridie q̄ꝫ satio fiat cōmi/sceri cum seminibus & aqua conspargi:ut tota nocte succum trahant. Nā sic macerata postero die recte seruntur. Veteres quidem auctores ut De/mocritus præcipiunt semīa omnia succo herbæ:quæ sedum appellat̃ me/dicare :eodemque remedio aduersus bestiolas uti: quod uerum esse nos experientia docuit. Sed frequentius tamen quoniam eius herbæ mīus lar/ga est facultas:fuligine & prædicto puluere utimur : satisque commode tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ semina Higinus putat post trituram iacentibus adhuc in area paleis inspergi deberi : quoniam fiunt lætiora capita:cum subiacens soli duritia nō patitur in altuꝫ descendere. Nam istud sæpe frustra tentauimus:itaque raphanum & napū melius exi/stimamus subacta terra obrui.Seruantque adhuc antiquorum cōsuetudieꝫ religiosores agricolæ:qui cum ea serunt:præcantur ut & sibi & uiciis nas/cantur .Locis frigidis :ubi timor est ne auctūnali spatio hyemis gelicidiis perurantur:arundinibus humiles canterii fiūnt:uirgæ & uirgis stramenta supra iaciuntur:& sic a pruinis semina defendūtur. Vbi uero apricis regi/onibus post pluuias noxia incesserunt animalia : quæ nobis appellantur erucæ:graece autem campae nominantur:uel manu colligi debent : uel matutinis temporibus frutices olerum concuti .Sic enim dum adhuc tor/pent nocturno frigore:si deciderunt:non amplius in superiorem partem prorepunt.Id tamen superuacuum est facere:si ante sationem semina uti iā praedixi:succo herbae sedi macerata sunt. Nihil enim si maceratis nocēt erucae.Sed Democritus in eo libro:qgraece inscribitur περὶ ἀντιπαθῶν:affirmat has ipsas bestiolas enecari:si mulier quae in menstruis est: solutis crinibus & nudo pede unamquāque aream ter circumeat: post hoc eniꝫ decidere omnes uermiculos:& ita emori.Hactenus p̄cipiēdū existiaui de cultu hortorum & officiis uillici:quem quāuis īstructum atq̄ꝫ eruditū omni tempore alias opere rustico esse oportere prima parte huius exordii censuerim:quoniā tamē plerūq̄ꝫ euēit :ut eoꝝ quae didicerimus memoria nos deficiat:eaq̄ꝫ saepius ex commentariis renouanda sūt:omniū libroꝝ

meorum argumenta subieci: ut quom res exegisset: facile reperiri possit qd in quoq; quærendũ: & qualiter quidq; faciendum sit.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE REI RVSTICAE LIBER TERTIVSDECIMVS ET VLTIMVS VILLICA.

PRAEFATIO.

ENOPHON ATHENIENSIS EO LIbro Publi Siluine: qui œconomicus inscribitur: prodidit maritale coniugium sic comparatum esse natura: ut non solum iucundissima: uerum etiam utilissima uitæ societas iniretur: iampridem (quod etiam Cicero ait) ne genus humanum temporis longinquitate occideret: propter hoc marem cum fœmina esse coniunctum. Deinde ut ex hac eadem sotietate mortalibus adiutoria senectutis nec minus propugnacula præparentur: tum etiam cum uictus et cultus humanus non uti feris in propatulo ac siluestribus locis: sed domi sub tecto accurãdus erat: necessarium fuit alterutrum foris et sub Dio esse qui labore et industria compararet: quæ tectis reconderentur: siquidem uel rusticari: uel nauigare: uel etiam alio genere negociari necesse erat: ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res sub tectũ essent cõgestæ: alium esse oportuit q & illatas custodiret: & cætera cõficeret opera: quæ domi deberent administrari. Nam & fruges & cætera alimenta terrestria indigebant tecto: & ouium cæterarumque pecudum fœtus atque fructus clauso custodienda erant: nec minus reliqua utensilia: quibus aut alitur hominum genus: aut etiam excolitur. Quare cum operam & diligẽtiam desiderarent ea: quæ proposuimus: nec exigua cura foris acquirerentur: quæ dum custodiri oporteret: iure ut dixi a natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam: uiri autem ad exercitationem forensem & extraneam. Itaq; uiro calores & frigora perpetienda: tum etiam itinera & laborem pacis ac belli: id est rusticationis & militarium stipendiorum distribuit. Mulieri deinceps: qꝫ omnibus his rebus eam fecerat inhabilem: domestica negocia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ & diligentiæ assignauerat: iccirco timidiorem reddidit qꝫ uirilem. Nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quod autem tum necesse erat foris & in aperto uictum quærentibus nonnunq;

iniuriam propulsaret: iccirco uirum q̃ mulierem fecit audatiorem. Quia uero partis opibus aeque fuit opus memoria & diligẽtia: non minorẽ fœminae: q̃ uiro earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam ꝙ simplex natura non omnis res commodas amplecti uolebat: iccirco alterũ alterius indigere uoluit: quoniam quod alteri deest: praesto plerunque est alteri. Haec in æconomico Xenophon & deĩde Cicero: qui eum latinæ consuetudini tradidit: non inutiliter disseruerunt. Nam & apud græcos & mox apud romanos usque in patrum nostrorum memoriã fere domesticus labor matronalis fuit tanquam ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribusfamilias ĩtra domesticos pẽates se recipiẽtibus: Erat enim summa reuerentia cum concordia & diligentia mixta: flagrabatque mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione: studẽs negotia uiri cura maiora atque meliora reddere. Nihil conspiciebatur ĩ domo diuiduum. Nihil quod aut maritus aut fœmĩa proprium esse iuris sui diceret: sed in cõmune conspirabatur ab utroque: ut cum in forensibus negotiis matrõalis industria rationem parem faceret. Itaque ne uillici quidem aut uillicæ magna erat opera: cum ipsi domini quotidie negotia sua reuiserent: atque administrarent. Nunc uero: cum pleræque sic luxu & inertia defluunt: ut ne lanificii quidem curam suscipere dignentur: sed domi confectae uestes fastidio sint: peruersaque cupidine maxime placeant quæ grandi pecunia & totis pene censibus redimuntur: nihil mirum est easdem ruris & instrumentorum agrestium cura grauari: sordidissimumque negotium ducere paucos dies in uilla morari. Quam ob causam cum in totum non solum exoleuerit: sed etiam occiderit uetus ille matrumfamilias mos sabinarum atque romanarum: necessaria irrepsit uillicæ cura: quæ tueret̃ officia matronæ: quom iam & uillaticæ quoque successerũt in locum dominorum: qui quondam prisca consuetudine non solum coluerant: sed habitauerant rura. Verum ne uidear tempestiue censorum opus obiurgandis moribus nostrorum temporum suscepisse: iam nunc officia uillicæ prosequar.

¶Cura rei domesticæ & præcepta quæ uillica exequi debeat. Ca. i.

Ea porro (ut ĩstitutum ordinẽ teneamus: quẽ priore uolumine ĩchoauimus) iuuenis esse debet: id est non nimium puella: propter easdẽ causas quas de ætate uillici rettulimus: integræ quoque ualitudinis: nec fœdi habitus nec rursus pulcherrimi. Nã illibatũ robur & uigiliis & aliis sufficiet laboribus: fœditas fastidiosũ: nimia spẽs desidiosũ faciet ei⁹ contubernalẽ. Itaq; curãdũ ẽ: ut nec uagum uillicum & aduersum cõtubernio suo habeamus: nec rursus intra tecta desidem & cõplexibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum quae diximus in uillica custodienda sunt.

Nam inprimis considerandum erit : an a uino ab escis a superstitionibus a somno a uiris remotissima sit:& ut cura eam subeat quid meminisse: qd in posterum prospicere debeat: ut fere eum morem seruet : quem uillico præcipimus: quoniam pleraque similia esse debent in uiro atque foemina: & tam malum uitare q̃ premium recte factorum sperare. Tum elaborare: ut q̃ minimam operam uillicus intra tectum impendat: cui & primo mane cum familia prodeundum est: & crepusculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen instituendo uillicam domesticarum rerum uillico remittimus curam: sed tamen laborem eius adiutrice data leuamus. Cæterũ munia quae domi capescenda non in totum muliebri officio relinquenda sunt: sed ita deleganda ei : ut identidem oculis Villici custodiantur. Sic enim erit diligentior uillica: si meminerit ibi esse: cui ratio frequenter reddenda est. Ea porro persuasissimum habere debebit: aut in totum aut certe plurimum domi se morari oportere. Tunc quibus aliquid in agro faciendum erit seruis: eos foras emittere: quibus autem in uilla quid agendũ uidebitur: eos intra parietes continere : atque animaduertere : ne diurna cessando frustrentur opera. Quæ domum autem inferuntur diligenter inspicere : ne delibata sint : & ita explorata atque inuiolata recipere. Tum quæ separare consumenda sunt: & quæ superfieri possunt custodire : ne sumptus annuus menstruus fiat. Tum siquis ex familia coeperit aduersa ualitudine affici : uidendum erit: ut is q̃ commodissime ministretur. Nam ex huius cura nascitur beniuolentia: nec minus obsequium. Quinetiam fidelius q̃ prius seruire student qui conualuerint : cum est ægris adhibita diligentia.

¶ Quemadmodum tractare debeat penora siue cellaria. Caput. ii.

POst hæc meminisse debebit: quæ inferantur : ut idoneis & salubribus Locis recondita sine noxa permaneant. Nihil enim magis curandum est: q̃ præparare ubi quidque reponatur: ut cum opus sit: promatur. Ea loca qualia esse debeant & in primo uolumine: cum uillam constitueremus: & in undecimo cum de officio uillici disputaremus : iam dicta sunt. Sed ne nunc quidem demonstrare breuiter pigebit. Nam quod excelsissimum est cõclauo præciosissima Vasa & uestem desiderat : quod denique Horreum siccum atque aridum frumentis habetur idoneum : quod frigidum commodissime uinum custodit: quod bene illustre fragilem supellectilem: atque ea postulat opera quæ uillici luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis: oportebit suo quidque Loco generatim atque etiam specialiter nonnulla disponere : quo facilius cum quid expostulabit usus recipere possit. Nam uetus est prouerbium: Paupertatem certissimam

esse: cum alicuius indigeas: uti eo non posse: quia ignoretur ubi proiectū iaceat: quod desideratur. Itaque in re familiari laboriosior est negligētia q̄ diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione uitæ dispositione atque ordine: quod etiam ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos neque numeris præeuntis magistri cōsensit: dissonum quidam & tumultuosum audientibus canere uidetur. At ubi certis numeris ac pedibus uelut facta cōspiratione consensit atque concinuit: ex eiusdem uocum concordia non solum ipsis canentibus amicum quiddam et dulce resonat: uerum etiam spectantes audientesque lætissima uoluptate permulcentur. Iā uero ī exercitu neque miles neque imperator sine ordine ac dispositione quicquam ualeat explicare: cum armatus iermem: eques peditem: plaustrum equites si sint permixti confundant. Hæc eadem ratio præparationis atque ordīis etiam in nauigiis plurimum ualet. Nam ubi tempestas incessit: et est rite disposita nauis: suo quidque ordine locatum armamentum sine trepidatione minister promit: cum est a gubernatore postulatum. Quod si tantum hæc possunt uel in theatris uel in exercitibus uel etiam in nauigiis: nihil dubium est: quin cura uillicæ ordinem dispositionemque rerum: quas reponit: desideret. Nam & unum quodque facilius consideratur: cū est assignatū suo loco: & si quod forte abest: ipse uacuus locus admōet: ut quod deest: requiratur. Si quid uero curari aut concinnari oportet: facilius ītelligitur: cum ordine suo recensetur. De quibus omnibus. M. Cicero auctoritatem sequens Xenophontis in œconomico sic inducit Symachum sciscitanti Socrati narrantem.

¶ Distributio instrumenti & supellectilis. Caput. iii.

PRæparatis idoneis locis instrumentum & supellectilem distribuere cœpimus. Ac primum ea secreuimus: quibus ad res diuinas uti solemus: postea mundum muliebrem: qui ad dies festos comparatur: deīde ad uirilem: item dierum solēnium ornatum: nec minus calciamēta utriq̄ sexui conuenientia. Tum iam seorsum arma ac tela separabuntur: & in altera parte quibus lanificia utuntur. Post quæ ad cibum comparandum uasa (ut assolent) construebantur: Inde quæ ad lauationem: quæ ad exornationem: quæ ad mensam quotidianam atque epulationem pertinēt: exponebātur. Postea ex iis quibus quotidie utimur: quod menstruum esset seposuim⁹. Annū quoq̄ ī duas ptes diuisimus. Nā sic minus fallit: q̄ exitus futurus sit. Hæc postq̄ omnia secreuimus: cum suo quæq̄ loco disposuimus. Deinde quibus quotidie seruuli utuntur: quæ ad lanificia: quæ ad cibaria coquēda & conficienda pertinēt: hæc ipsa qui uti solēt tradidim⁹:

& ubi ea ponerent: demonstrauimus: & ut salua essent: præcepimus. Quibus autem ad dies festos & ad hospitum aduentum utimur: & ad quædam rara negotia. hæc primo tradidimus: & loco omnium demonstrauimus: & ei omnia annumerauimus: atque annumerata ipsi exscripsimus: cumque admonuimus: ut quodcunque opus esset: sciret unde daret: & meminisset atque annotaret quid & quãdo & cui dedisset: & cum recepisset: ut quidq; suo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Symachi personam præcepta industriæ ac diligentiæ tradiderunt: quæ nunc nos Villicæ demonstramus. Nec tamen una eius cura esse debebit: ut clausa custodiat: quæ tectis illata receperit: Sed subinde recognoscat atque consideret: ne aut suppellex uestisue condita situ dilabatur: aut fruges aliaue Vtensilia negligentia desidiaue sua corrumpantur. Pluuiis uero diebus: Vel cum frigoribus aut pruinis mulier sub dio Rusticum opus obire non potuerit: uel ut ad lanificium reducatur: præparatæque sint & pectitæ lanæ: quo facilius iuxta lanificium persequi atque exigere possit. Nihil enim nocebit: si sibi atque actoribus & aliis in honore seruilis uestis domi confecta fuerit: quo minus patrisfamilias rationes onerentur. Istud non etiam in perpetuum custodiendum habebit: ut eos qui foris rusticari debebunt cum iam e uilla familia processerit: requirat. Ac siquis (ut euenit) curam contubernalis eius intra tectum tergiuersans fefellerit: causam desidiæ sciscitetur: exploretque utrum aduersa ualitudine inhibitus restiterit: an pigricia delituerit. Et si compererit uel simulantem langorem sine cunctatione inualitudinarium deducat: præstat enim opere fatigatum sub custodia Requiescere unum aut Alterum diem: q; pressum animum Nimio Labore ueram noxam concipere. Denique uno Loco quamminime oportebit eam consistere: neque enim sedentaria eius opera est: sed modo ad telam debebit accedere: ac siquid melius sciat docere: si minus adiscere ab eo qui plus intelligat: modo eos qui cibum familiæ conficiunt inuisere: tum etiam culinam & bubilia nec minus præsepia mundanda curare. Valitudinaria quoque uel si uacent ab inbecillis identidem aperire: & immundiciis Liberare: ut cum res exegerit: bene ordinata & ornata & salubria Languentibus præbeantur. Penis quoque & cellariis aliquid attendentibus aut metuentibus interuenire: nec minus interesse pastoribus in stabulis fructum cogentibus: aut ut fœtus ouium Aliarumue pecudu; subrumantibus: Tonsuris uero earum utique interesse: & Lanas etiam diligenter percipere: etiam Vellera ad numerum pecoris recensere: tum insistere atriensibus ut Suppellectilem exponant: & ferramenta detersa nitidentur: atque rubigine liberentur. Cæteraque quæ si refectionem desiderant: fabris concinenda tradantur. Postremo his Rebus omnibus constitutis: nihil hanc arbitror distributionem profuturam: nisi ut iam

dixi: uillicus sæpius & aliquando tamen dominus aut matrona considerauerit: animaduerteritq; : ut ordinatio īstituta conseruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus semper ē obseruatum: quarum primoribus atq; optimatibus: non satis uisum est bonas leges habere: nisi custodes earum diligentissimos ciues creassent: quos græci nomophylacus appellāt. Hoꝝ erat officium: eos qui legibus parerent: laudibus prosequi nec minus honoribus: eos autem qui non parerent: poena multare. Quod nunc scilicet faciunt magistratus assidua iurisditione uim legum custodientes. Sed hæc in uniuersum administranda tradidisse abunde sit.

Quæ & qualia uasa parare debeat penorib⁹ & salgamis condiendis. Caput. iiii.

NVnc de cæteris rebus : quæ omissæ erant prioribus libris: quoniā uillicæ reseruabantur officiis præcipiemus : & ut aliquis ordo custodiatur: incipiemus a uerno tempore: quoniam fere maturis atq; trimestribus consumatis sationibus uacua tempora iam contingunt ad ea exequenda: quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non defuisse poenis græcisq; auctoribus atq; etiam romanis memoria tradidit. Nam & Mago chartaginensis & Hamilcar : quos secuti uidentur græcæ gentis nō obscuri scriptores Magnastas atq; Phaxanus. Tum demum nostri gēeris: postq; a bellis ocium fuit: quasi quoddam tributum uictui humāo conferre non dedignati sunt: ut. M. Ambiuius et Maenas licinins: tum etiam. C. Matius: quibus studium fuit pistoris et coci: non minus cellarii diligentiā suis præceptis instituere. His autem omnibus placuit eum qui rerum haꝝ officium susceperit: castum esse continentemque oportere : quoniam totū in eo sit: ne contractentur pocula uel cibi: nisi aut ab impube : aut certe abstinentissimo rebus uenereis. Quibus si fuerit operatus uel uir uel foemina : debere eos flumine aut penni aqua: prius q; penora contingant: ablui. Propter quod his necessarium esse pueri uel uirginis ministerium: per quos promantur: quae usus postulauerit. Post hoc praeceptum locum et uasa idonea salgamis praeparari iubent: locum esse debere auersum a sole: q; frigidissimum et siccissimum: ne situ penora mucorem contrahant. Vasa autem fictilia uel uitrea plura potius q; ampla : et eorum alia recte picata: nonnulla tamen pura pro ut conditio conditurae exegerit. Haec uasa dedita opera fieri oportet patente ore : et usque ad imum aequalia : nec in modum doliorum formata : ut exemptis ad usum salgamis quicquid superest aequali pondere usque ad fundum deprimatur : cum ea res innoxia penora conseruet : ubi non innatent sed semper sint iure submersa. Quod in utero dolii uix fieri posset propter

inæqualitatem figuræ. Maxime autem ad hoc necessarium esse aceti & duræ muriæ usum. Quæ utraque sic conficiuntur.

¶ Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. Caput. v.

i IN sestarios duodequinquaginta fermenti libram: fici aridæ pondo quadrantem: salis sestarium. Hæc subterito: & subtrita cum quartario mellis aceto diluito: atque ita in prædictam mensuram adiicito. Quidam ordei tosti sestarios quattuor: & nuces ardentes iuglandes quadraginta: & mentæ uiridis pondo selibram in eandem mensuram adiiciunt. Quidam ferri massas exurunt itē: ut ignis speciem habeant: easque in eandem mensuram dimittunt. Tum etiam exemptis nucleis ipsas nuces pineas uacuas numero quinque uel sex incēdunt: & ardentis eodem dimittunt. Alii nucibus sapineis ardentibus idem faciunt.

¶ Quomodo muria dura fiat. Caput. vi.

m MVriam duram sic facito: Dolium q̄ patentissimi oris locato in ea parte uillæ: quæ plurimum solis accipit. Id dolium aqua cælesti repleto: ea est enim huic rei aptissima: Vel si non fuerit pluuialis: certe fontana dulcissimi saporis. Tum indito sportam iunceam uel sparteam quæ replenda est sale candido quo candidior muria fiat. Cum salem per aliquot dies uidebis liquescere: & ex eo intelligis nundum esse muriam maturam. Itaque subinde aliū salē tādiu ingeres: donec in sporta permaneat integer nec minuatur. Quod cum animaduertaris: scias habere muriā maturitatem suam. Et si aliam uolueris: hanc in uasa bene picata diffundes: & opertam in sole habebis: omnem enim mucorem uis solis aufert: & odorem bonum præbet. Est aliud muriæ maturæ experimentum. Nam ubi dulcem caseum dimiseris in eam: si pessum ibit: scies esse adhuc crudam: si innatabit: maturam.

¶ Quæ p quattuor āni tēpora herbæ & quomodo cōdiāť. Ca. vii.

h HIs præparatis circa uernum æqnoctiū herbas i usū colligi & reponi optebit: cirreā: caulē. caparī: apii coliculos: rutā oleris atri cū suo caule āteq̄ de folliculo exeat: itē ferulæ cū coliculo silētes: q̄ teterrimum florē pastinacæ agrestis uel satiuæ cū coliculis silētē: florē uitis albæ & asparagi & rusci & thāni & digitelli & puleii & nepetæ & lapsanæ & battis & eius coliculū: q miluinus pes appellať: qnetiā tenerum coliculum fœniculi. Nam omnia una conditura commode seruanť: id est aceti duas partes

& tertiam durae muriae si miscueris. Sed uitis alba ruscus et thamnũ et as/
paragus lapsana et pastinaca et nepeti et battis generatim in alueos cõpo/
nuntur : et sale consperfa biduo sub umbra : dum consident : reponuntur.
Deinde si tantum remiserunt humoris : ut suo sibi iure ablui possit : si mĩus
superfusa dura muria lauantur : & pondere imposito exprimuntur. Tũ suo
quidque uase conditur : et ius ut supra dixi : quod est mixtum duabus par/
tibus aceti & una muriæ infunditur. Foeniculique aridi quod est per uin/
demiam proximo anno lectum spissamentum imponitur : ita ut herbas de/
primat : et ius usque in summum labrum fideliæ perueniat. Olus atrum et
ferulam et foeniculum quom legeris sub tecto reponito : dum flaccescat.
Deinde folia & corticem omnem folliculorum detrahito. Caules si fuerint
pollice crassiores arundine secato : et in duas partes diuidito. Ipsos quoq;
flores : ne sint immodici : diduci & partiri oportebit : atque ita in uasa cõdi
deinde ius quod supra scriptum est infundi : et paucas radiculas laseris :
quod græci silphion uocant adiectas : ita spissamento foeniculi aridi con/
tegi : ut ius superueniat. Ciman caulem capparim pedem milui puleium
digitellum compluribus diebus sub tecto siccari : dum flaccescat : et tum
eodem modo condiri conuenit : quo ferulam rutam satureiam cunelam.
sunt qui rutam muria tantum dura sine aceto condiant : deinde cum usus
exigit : aqua/uel etiam uino abluant : et superfuso oleo utantur. Hac con/
ditura posset commode satureia uiridis et æque uiridis cunela seruari.

Oxygala quomodo fiat. Caput. viii.

OXygalam sic facito : Ollam nouam sumito : eamque iuxta fundum
terebrato. Deinde cauum quem feceris surculo obturato : et lacte
ouilo q̃recentissimo uas repleto : eoq; adiicito uiridium condimentorum
fasciculos origani mentæ cæpe coriandri. Has herbas ita in lacte demitti/
to : ut ligamina earum extent. Post diem quintum : surculum quo cauũ ob/
turaueras exiito. & serũ emittito. Cũ deĩde lac coepit mãar : eodẽ surculo
cauũ obturato : ĩtermissoq; triduo ita ut supra dictũ ẽ : serum emittito : &
fasciculos condimentorum exemptos adiicito. Deinde exiguum aridi thy/
mi & cunelæ aridæ super lac distringito : concisique sectiui porri quantũ
uidebitur adiicito & permisceto. Mox intermisso biduo rursus serum
emittito : cauumque obturato : & salis triti quantum satis erit adiicito
& misceto : operculo deinde imposito & oblinito : non ante aperueris
ollam quam usus exegerit. Sunt qui satiui uel etiam siluestris lepidii herbã
cum collegerunt : in umbra siccent : deinde folia eius abiecto caule die &
nocte muria macerata expressaque lacti misceant sine condimẽtis : & salis

quantum satis arbitrãt adiiciant. Tũc cætera quæ supra præcepimus faci/ant. Nõnulli recentia folia lepidii cõ dulci lacte in olla miscẽt: & post diẽ tertium queadmodũ præcepimus: serũ emittũt. Deinde comptam saturei/am uiridẽ: tũ etiã arida semina coriandri atq; aneti & thymi & apii ĩ unũ bene trita adiiciunt: salemq; bene coctũ cribratũ pmiscent. Cætera eadem quæ supra faciunt.

¶ Conditura lactucæ. Caput. viiii.

C Aules lactucæ ab imo depurgatos eatenus: qua tenera folia uidebũtur: in alueo salire oportet: diemq; unum & noctem sinere dum muriam remittant. Deinde in muria luere: & expressos in cratibus pãdere dũ assiccescant. Tum substernere anetum aridum & fœniculum rutæq; aliqd & porri concidere: atq; ita miscere. Tum siccatos coliculos ita componere ut faseoli uirides integri interponantur: quos ipsos ante dura muria die & nocte macerare oportebit. Similiterq; assicatos cum fasciculis lactucarum condi & super fundi ius quod sit aceti duarum partium atq; unius muriæ. Deinde arido spissamento fœniculi sic comprimi: ut ius supernatet. Quod ut fiat is: qui huic officio præerit: sæpe suffundere ius debebit: nec pati si/tire salgama: sed extrinsecus munda spongia uasa pertergere: & aqua fõta/na q; recentissima refrigerare. Simili ratione intubum & cacumina rubi: qua lactuca condire oportet: nec minus thymi & satureiæ & origani: tum etiam armoraciorum cimam. Hæc autem quæ supra scripta sunt uerno tẽ/pore componuntur.

¶ Cæpæ pirorum & malorũ cæterorũq; pomorũ cõpositio. Caput. x.

N Vnc quæ p æstatem circa messẽ uel etiã exactis iã messibus colligi & reponi debeãt præcipiemus. Pompeiam uel ascaloniam cæpam: uel etiam marsicã siplicẽ: quã uocãt unionẽ rustici: eligito. Ea est autem: quæ non frutificauit: nec habuit soboles adhærentis. Hãc prius ĩ sole sic/cato: deinde sub umbra refrigeratam substrato thymo uł cunela cõponito in fidelia: & ĩfuso iure quod sit aceti triũ ptiũ & unius muriæ: fasciculum cunelæ superponito: ita ut cepa deprimat: quæ cum ius conbiberit simili mixtura uas suppleat. Eodẽ tẽpore corna & pruna onychina & pruna sil/uestria nec minus genera pirorũ & malorũ condunt. Corna qbus pro oli/uis utant: item pruna siluestria & pruna onychina adhuc solida nec ma/turissima legenda sunt: nec tamẽ nimium cruda: deĩde uno die umbra sic/canda. Tum æqs ptibus acetũ & sãpã uel defrutum misceat & infundatur. Oportebit autem aliqd salis adiicere: ne uermiculus aliudue animal inna/sci possit. Verum commodius seruant: si duæ ptes sapæ cũ aceti una pte misceantur. Pira dolobelliana crustumia regia ueneria uolema neniana la/terisiana decimiana laureia mirappia pruna purpurea cum inmatura non tamen percruda legeris diligenter inspicito: ut sint integra sine uitio aut

uermiculo. Tũ in fictili picata fidelia cõponito: & aut passo aut defruto completo ita: ut omne pomum submersum sit: operculo deĩde posito gypsato. Illud in totum præcipiendum existimaui: nullum esse genus pomi quod non possit melle seruari. Itaque cum sit hæc res interdum ægrotantibus salutaris: censeo uel pauca poma in melle custodiri: sed separata generatim. Nam si commisceas: alterum ab altero genere corrumpitur. Et cum opportũe mellis fecimus mentionem: hoc eodem tẽpore alui castrãdæ: ac mel conficiendum: cæra facienda est: de quibus nono libro iam diximus. Nec nunc aliam curam exigimus a uillico: q̃ ut administrãtib' intersit: fructumq; custodiat.

Aquæ dulcis cõpositio qua in conditurıs utuntur. Ca. xi.

Ceterum cum eodem tempore mella nec minus aqua mulsa ĩ uetustatem repõi debeat: meminisse oportebit: ut cum secundarium mel de fauis fuerit exemptum: cæræ statim minute resoluantur: & aqua fõtãa uel cælesti macerentur. Expressa deĩde aqua coletur: & in uas plumbeum defusa decoquatur: omnisq; spurcitia cum spumis eximatur. quæ decocta cum iam crassa fuerit q̃ defrutum: refrigeretur: & bene picatis lagenis cõdatur. Hoc quidem melle pro aqua mulsa utuntur nonnulli etiam defruto in condituras oliuarum: quibus quidẽ magis idoneam censeo: q̃ cibarium saporem habet: nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse: cum si bibatur: inflationem stomaci & præcordium facit. Itaq; seposita esse & ad condituras destinata per se facienda erit optimo melle aqua mulsa. Hæc autem non uno modo componitur.

DE Aqua mulsa facienda. Ca. xii.

NAʒ quidam ante multos annos caelestem aquam uasis includuntur: & sub dio in sole habent. Deinde cum saepius eam in alia uasa transfuderint & eliquauerint (nam quotiẽs etiã per longum tempus diffundit' aliquod crassamentum: in imo simile fæci reperitur) ueteris aquae sestariũ cum libra mellis miscent. Nonnulli tamen cum eusteriorem uolunt efficer' gustũ: sestariũ aquae cum dodrante pondo mellis diluunt: & ea portione repletã lagenã gypsatamq; patiũt' per caniculae ortũ in sole quadraginta diebus esse: tum demum in tabulatum quod fumum accipit: reponũt. Nõnulli quibus non fuit curae caelestem inueterare aquã: recẽtẽ sumũt: eãq; usq; in quartam partem decoquunt. Deinde cum refrixerit: siue dulciorem mulsã facere uolunt: duobus aquae sestariis sestarium mellis promiscent. Si uero austeriorem sestario aquae dodrantem mellis adiiciũt: & his portionibus factam in lagenam diffundunt: eãq; sicut supra dixi quadraginta diebus insolatã: postea in tabulatũ quod suffumigat': reponũt caseo usib' domesticis praeparando hoc maxime idoneum.

DE Caseo in usus domesticos seruando: & de quibusdam herbis

condiendis. Cap. xiii.

t Empus est quo & caseus feri minimum remittit: & ultimo tempore cum iam exiguum lactis est: non tam expedit operas morari ac eorum fructibus deferēdis: & sane sæpe deportari ꝑpter æstū acore uitiant̄. Itaq; præstat eos hoc ipso tp̄re in usū conficere. Id autem ut q̄; optime fiat opilionis officium est: cui septio libro præcepta dedimus: quæ sequi debeat. Sūt ēt quædā herbæ quas appropīquāte uīdemia cōdire possis: ut portulaca & olus cordum: quod qdā battim uocāt. Hæ herbæ diligēter purgant̄: & sub umbra expandūt̄. Deinde quarto die sal in fundis fideliarum substernit̄: & sepatim unaquæq; earū cōponit̄: acetoq; infuso iterum sal supponit̄. Nā his herbis muria nō cōuenit.

DE Malis & piris in sole siccandis. Cap. xiiii.

h Oc eodem tempore uel etiā primo mense augusto mala & pira dulcissimi saporis mediocriter matura eliguntur: & in duas uel tres partes arundine uel osseo cultello diuisa ī sole ponūt̄: donec arescant. Eorum si est multitudo: non minimā partē cibariorum per hyemē rustici uindicant. Naʒ pro pulmentario cedit. sicuti ficus: quæ cum arida seposita est: hyemis tēporibus rusticorū cibaria adiuuat.

DE Ficis aridis. Caput. xv.

f A porro neq; nimiū uireta neq; nimiū matūa legi debet: & in eo loco expandi: qui toto die solem accipit. Pali autem quattuor pedibus inter se distantes figuntur: & perticis iugantur. Factæ deinde in hunc usū cannæ iugis superponuntur: ita ut duobus pedibus absint a terra: ne humorem quem fere noctibus remittit humus: trahere possint. Tūc ficus iniicitur: & crates pastorales culmo uel carice uel filice textæ ex utroque latere super terram plane disponūt̄: ut cum sol in occasum fuerit: erigantur: & inter se accliues testudineato tecto more tuguriorum uirescentem ficum a rore & interdum a pluuia defendant. Nam utraq; res prædictum fructum corrumpunt. Deīde cū aruerit: in orcas picatas meridiano tempore calētē ficum condere: & calcare diligenter oportebit: subiecto tamen arido foeniculo & iterum uasis repletis superposito q; uasa confestim operculare & oblinire conueniat: & in horreum siccissimum reponi: quo melius p̄enet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt: & ī sole expādūt: quom deīde paulum siccatæ sunt: āteq; īdurescāt ī labra fictilia uel lapidea congerunt eas. Tū pedibus lotis in modum fariæ pculcāt: & admiscēt torrefacta sesama cum aniso ægyptio & semine foeniculi & cymini. Hæc cū bene proculcauerit: & totā massā cōminutæ fici pmiscuerint: modicas offas foliis ficulneis inuoluāt: ac religatas iunco uel qualibet herba offas reponūt ī crates & patiūt̄ siccari. Deinde quom paruerunt: picatis uasis eas cōdūt. Nōnulli hanc ipsam farinā fici orcis sine pice includūt: & oblita uasa clibano uel furno

torrefaciunt: quo celerius omnis humor excoquatur: sic siccatam in tabu/latum reponũt: & cũ exegerit usus testam cõminuũt. Nã duratã massã fici aliter eximere nõ possũt. Alii pĩguissimã quãq; uiridẽ ficoꝝ eligũt: & arũ/dine uel digitis diuisã dilatãt: atq; ita in sale arescere patiunt̃: quas deĩde bene siccatas meridianis tẽporibus: cũ calore solis emollitæ sũt: colligũt. & ut ẽ mos afris atq; hispãis: ĩter se cõpositas cõprimũt ĩ figurã stellarum flosculorũq; uel ĩ formã pãis reddigẽtes. Tum rursus ĩ sole assicant: & ita uasis recõdũt. ¶ DE Vuis passis faciẽdis: & sorbis seruãdis. Ca. xvi.

Imilẽ curã uuæ desiderãt: quas dulcissimi saporis albas maxĩs acĩs: nec spissis luna decrescẽte sereno & sicco cælo post horã quintã legi oportet: & in tabulis paulisper porrigi: nec inter se pondere suo pressæ collidãt̃. Deĩde aheno uel in olla noua fictili ampla præparatam lixiuiam cineris sarmenti calefieri conuenit. quæ cũ feruebit exiguum olei q̃ optimum adiici et ita ꝑmisceri. Deĩde uuas ꝓ magnitudine binas uł ternas ĩter se colligatas ĩ ahenũ feruẽs dimitti: & exiguum pati: dũ decolorent̃: nec rursus committere ut excoquãt̃: nã quadã moderatione tẽpamẽtoq; opus est. Cũ deĩde exemeris: ĩ crate disponito rarius q̃ ut altera alterã cõtigat. Post tres deĩde horas unãquãq; uuã cõuertito: nec ĩ eodẽ uestigio repõito: ne ĩ humore qui defluxerit: corrũpat̃. Noctibus autem cõtegi debent queadmodum fici: ut a rore uel pluuia tutæ sit. Cũ deĩde modice aruerũt: in uasa noua sine pice opculata & gypsata sicco loco repõito. Quidã uuã passam foliis ficulneis ĩuoluũt: & assicãt. Alii foliis uitigineis: nõnulli platanis semiuictas uuas cõtegũt: & ita ĩ ãphoras recõdũt. Sũt qui culmos fabæ exurant: & ex eo: quod cremauerunt ciere lixiuiã faciũt. Deĩde in lixiuiæ sestarios decẽ salis tres cyathos et olei cyathũ adiiciãt. Tũ addhibito igne calefaciãt: et cætera eodẽ mõ amĩstrẽt. Quod si uidebit̃ in aheno paꝝ ĩee olei: subĩde q̃tũ satis erit adiiciat̃: quo sit pĩguior et nitidior uua passa. Eodẽ tpr̃e sorba manu lecta curiose ĩ urceolos picatos adiicito: et opercula picata ĩpõito: et gypso linito. Tũ scrobibus bipedãeis sicco loco intra tectũ factis urceolis ita collocato: ut oblita ora eoꝝ deorsũ spectẽt. Deĩde terrã cõgerito et modice desuper calcato. Melius ẽ autem pluribus scrobibus pauciora uasa distãtia ĩter se disponere. Nã ĩ exẽptiõe eoꝝ dũ unum tollis: si reliqua commoueris: celeriter sorba uitiãt̃. Quidã hoc idẽ pomum. qdã etiã ĩ defruto cõmode seruãt: adiecto spissamẽto spissi fœniculi: quo deprimãt̃ ita sorba: ut sẽp ius supnatet: ac nihilõinus picata opcula diligẽter gypso liniunt: ne possit spiritus ĩtroire.

¶ DE Aceto ficulneo faciendo. Ca. xvii.

Vnt quædam regiões: ĩ qb⁹ uini ideoq; etiã aceti penuria ẽ. Itaq; hoc eodẽ tpr̃e ẽ ficus uiridis q̃ maturissima legẽda: utiq; et si iam pluuiæ ĩcesserunt: et ꝓpter ĩbres ĩ terrã decidit: q cũ sublecta ẽ: ĩ doliũ

uel in amphoras codit: & ibi finit fermẽtari. Deinde cum exacuit & remi/
sit liquorẽ: qcqd ẽ aceti diligẽter colat: & in uasa picata bene olida diffũ/
dit. Hoc priæ notæ acerrimi aceti usũ præbet: nec ũq̃ situ aut mucorem
cõtrahit: si nõ humido loco positũ ẽ. Sũt q multitudini studẽtes aquã ficis
pmisceãt: & subĩde maturissĩas ficus recẽtis adiiciãt: & patiãt in eo iure ta
bescere: donec satis acris aceti sapor fiat. Postea ĩ iũceis fiscellis uel sparte
is saccis pcolãt. liquatũq; acetũ ĩferuefaciũt: dũ spumã & õem spurciciam
eximãt: torridi tũ salis aliqd adiiciũt: quæ res prohibet uermiculos aliaue
innasci animalia.

Quæ præpãda sit uĩdemiæ. Cap. xviii.

Q Vãuis priore libro q scribit uillicus: iã diximus quæ ad uindemiã
præparãda sũt: nõ tamen alienũ extet iã uillicæ de iisdẽ rebus præ/
cipe: ut ĩtelligat suæ curæ esse debere quæcũq; sub tecto admĩstrant cir/
ca uĩdemiã. Si ager ãplus aut uineta aut arbusta grãdia sũt: pẽne fabricã/
dæ decemmodiæ & trimodiæ fiscellæ texendæ & picãdæ. Nec minus fa/
clæ & ũgues ferrei q̃plurimi parãdi & exacuẽdi sũt: ne uindemitor manu
distrĩgat uuas: & nõ mĩima fructus portio dispersis acinis ĩ terrã dilabat.
Funiculi quoq; fiscellis aptãdi sũt: & lora trimodiis. Tum lacus uinarii &
torcularii & fora. Omniaq; uasa (si uicinũ ẽ mare) aqua marina: si minus:
dulci eluẽda sũt & cõmundanda: & diligenter assiccanda: ne humorem ha
beãt. Cella quoq; uinaria õi stercore liberanda: & bonis odoribus suffien/
da: ne quem redoleat fetorem acorẽue. Tũ sacrificia Libero libereq; & ua/
sis pressori q̃ sanctissĩe castissĩeq; faciẽda: nec p uĩdemiã ab torculari aut
uinaria cella recedendũ ẽ: ut oĩa quæ mustũ cõficiũt: pure mundeq; faci/
ant: ne furi locus detur partẽ fructuũ ĩtercipiẽdi. Dolia quoq; & seriæ cæ/
teraq; uasa ãte quadragesimũ uindemiæ dĩe picãda sũt: atq; aliter ea quæ
demersa sunt humi: aliter quæ stant supra terram. Nã ea quæ demersa sũt
ferreis lãpadibus ardẽtibus calefiũt: & cũ picẽ ĩ fundum destinauit: subla
ta lãpade rutabulo ligneo & ferrea curuata radula ducit quod distillauit:
aut quod in lateribus hæsit. Deĩde penicillo detergit: & feruẽtissima pice
infusa nouo alio rutabulo & scopula picat. At quæ supra terrã cõsistũt: &
c ompluris dies antequam curentur in solem producuntur. Deinde cum la
tis insolata sunt: in labra conuertuntur: & subiectis puis tribus lapidibus
suspenduntur: atq; ita ignis subiicit: & tãdiu ĩcẽditur: donec ad fundum
calor tã uehemẽs pueniat: ut apposita manus patiẽs eius nõ sit. Tũ dolio ĩ
terram dimisso: & in latus deposita pix feruentissima infundit: uoluaturq;
ut oẽs dolii ptes linantur. Sed haec die quieto a uentis fieri debent: ne ad/
moto igne quom afflauerit uentus: uasa rumpantur. Sunt autem sesquicul/
learibus doliis picis duræ pondo Vicenaquina satis: nec dubium quin Si
quinta pars picis bruciae ĩ uniuersam cocturam adiiciatur: utilissimum sit
omni uindemiae.

Conditura ad vina.

¶De pluribus generibus cōditurę: qbus uinū cōfirmat. Caput. xix.

c Vra quoq; adhibenda est: ut expressum mustum perenne sit: aut certe usque ad uenditionem durabile. Quod quemadmodum fieri debeat & quibus condituris adiuuari. deinceps subiiciemus. Quidam ptē quartam eius musti: quod in uasa plumbea coniecerunt: nonnullam tertiam decoquunt. Nec dubium quin ad dimidiam siquis excoxerit meliorem saporem facturus sit: eoque usibus utiliorem adeo quidem ut etiam uice defruti sapa mustū quod est ex ueteribus uineis: cōdire possit. Quæcunque uini nota sine condimento ualet perennari: optimam esse eam cēsemus: nec omnino quicquam permiscendum: quo naturalis sapor eius infuscetur. Id enim præstantissimum est: quod suapte natura placere potuerit. Cæterum cum aut regionis uitio: aut nouellarum uinearum mustum laborabit: eligenda erit pars uineæ (si est facultas) amineæ: si minus q; bellissimi uini quæque erit ut uetustissima & minime uliginosa. Tum obseruabimus decrescentem lunam: cum ē sub terra: & sereno siccoque die uuas q; maturissimas legimus: quibus proculcatis mustum quod defluxerit: anteq; prælo pes eximatur: satis de lacu in uasa defrutaria deferamus: leuique primum igne & tenuibus admodum lignis: quæ gremia rustici appellant: fornacem incendemus: ut ex commodo mustum feruеat. Isque qui præerit huic decoquendo: cola iuncea uel spartea ex crudo: id est nō malleato sparto præparata habeat. Itemque fasciculos fœniculi fustibus illigatos: quos possit utique ac fundum uasorum dimittere: ut quicquid fæcis se superfederit: exagitet: & in summum reducat. Tum colis omnem spurciciam quam redundarit: expurget. Nec absistat id facere: donec uidebit eliquatum omni fæce mustum carere. tum mala cydonia quæ præcocta sublaturus sit: seu quoscunque uoluerit conuenientis odores adiiciat. Et nihilominus subinde fœniculo peragitet: ne quid subsiderit quod possit plumbeum perforare. Cum deinde iam acriorem potuerit ignem uas sustinere: id est cum aliqua iam parte mustum excoctum in se feruebit: tum codices & uastiora ligna subiiciantur: sed ita ne fundum contingāt. Quod nisi uitatum fuerit: sæpe uas ipsum pertundetur. Vel si factum nō erit: utque aduretur mustum: & amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autem antequam mustum in uasa defrutaria coniiciatur: oleo bono plumbea intrinsecus imbui: bene fricari: atque ita mustu; adiici. Ea res non patitur defrutum aduri.

¶DE Sapa coquenda. Caput. xx.

q Vin etiam diligenter factum defrutum sicut uinum solet acescere. Quod cum ita sit: meminerimus anniculo defruto: cuius iam bonitas explorata est uinum condire. Nam uitioso medicamine tum fructus: qui perceptus ē: uitiat. Ipsa autem uasa quibus sapa aut defrutum coquit̄:

plumbea potius q̃ ænea esse debent. Nam in coctura Eruginem Re-mittunt ænea: & medicaminis saporem uitiant. Odores autē uino fere apti sunt: qui cum defruto coquūť: iris fœnūgræcum schoenum. Harū rerū singulæ libræ in defrutarium: quod ceperit musti amphoras nonagīta: cū iam deferbuerit & expurgatum erit: tum adiici debent. Deinde si natura tenue mustum erit: cum ad tertiam partem fuerit decoctum: ignis subtra-hendus est: fornax protinus aqua refrigeranda. Quod si fecerimus: nihilo minus defrutum infra tertiam partem uasis consedit. Sed id quanuis aliqd detrimenti habeat: prodest tamen. Nam quanto plus decoquitur (si modo non est adustum) melius & spissius fit. Ex hoc autem defruto: quod si erit coctū satis est singulos sestarios sigulis āphoris īmisceri.

¶ DE Defruto quod quidam neapolitanum uocant. Caput. xxi.

C Vm amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris: ita ut iam exiguum supersit de coctura: quæ significat decoctum ad tertias. Tum demum medicamina adiicito: quæ sunt aut Liquida aut resinosa: id est picis Liquidæ nemeturicæ: cum eam diligenter ante aqua marina de-cocta perlueris decem sestarios. Item resinæ terebinthinæ sesquilibram. Hæc cum adiicies: plumbeum peragitabis: ne adurantur. Cum deinde ad tertias subsederit coctura: subtrahe ignem: & plumbeum subinde agita bis: ut defrutum & medicamenta coeant. Deinde cum uidebitur medio-criter calere defrutum: reliqua aromata contusa & cribrata paulatim in-sperges: & iubebis rutabulo ligneo agitari quod decoxeris eousque: dum defrigescit. Quod si non ita ut præcipimus permiscueris: subsident aro-mata: & adurentur. Ad prædictum autem modum musti adiici debent ii odores: nardi folium: iris illyrica: nardum gallicum: crocum: palma: cy-perum: schoenum: quorum singulorum selibræ satisfacient. Itē myrrhæ quincunx calami pondo libram: casiæ selibram: amomi pondo quadrans croci quincūx: cripæ pampinacæ libram. Hæc ut dixi arida contusa & cri brata debent adiici: & his commisceri rasis: quod est genus crudæ picis. eaque quanto est uetustior: tanto melior habetur. Nam longo tempore du-rior facta cum est: contusa in puluere redigitur: & his medicaminibus ad-miscetur. Satis autem prædictis ponderibus sex libras eius misceri. Ex hac compositione: quantum in sestarios musti quadragenos octonos adiicien dum sit: incertum est: quoniam pro natura uini existimare oportet: quid satis sit. Cauendumque est: ne conditus sapor intelligatur: nam ea res em-ptorem fugat. Ego tamen si humida fuerit uindemia trientem: si sicca qua-drantem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum: ita ut quat-tuor urnarum esset musti modus. Vrna autem quattuor & uiginti sestario-rum. Nonnullos agricolas singulis amphoris quadrantem medicaminis indidisse scio: sed hoc coactos fecisse propter nimiam infirmitatem uini

eiusmodi: quod uix triginta diebus integrū permanebat. Hoc tamē mustū si sit lignorū copia: satius est inferuefacere: & omnem spumam cū faucib' expurgare. quo facto decima pars decidet: sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est: marmoris uel gypsi: quod flos appellatur: uncias singulas: item ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit. Ea res etiam si non in totum perennat: certe usque in alteram uindemiam plerunq3 uini saporē seruat.

¶ DE Defruto: quod adiicitur in uinum ad uetustatem. Caput. xxii.

MVstū q3 dulcissimi saporis decoquetur ad tertias: & decoctum sicut supra dixi defrutum uocatur. Quod cum defrixit transfertur ī uasa & reponitur: ut post annum sit in usu. Potest tamen etiam post dies noue3 q3 refrixerit adiici in uinum: melius est si anno requieuerit. Eius defruti sextarius in duas urnas musti additur: si mustum ex uineis collinis est: sed si ex campestribus: tres heminæ adiiciuntur. Patimur autem: cum de lacu mustum sublatum est: biduo deferuescere & purgari. Tertio die defrutum adiicimus. Deinde interposito biduo: cum id mustum pariter cum defruto deferbuerit: purgatur: & ita eo adiicit̄ in binas urnas ligula cumlata uel mensura semiunciæ bene plane salis cocti & triti. Sal autem q3 candidissimus coniicitur in urceo fictili sine pice: qui urceus cum recipit salem: diligēter totus oblinitur luto paleato: & ita igni admouetur: ac tandiu iā torretur: quamdiu strepitum edit. Cum silere cœpit: finem habet cocturæ. Præterea fœnungræcum maceratur in uino uetere per triduum: deinde eximitur: & in furno siccatur uel in sole. Idque cum est aridum factum: molitur: & ex eo molito post salitura3 musti cochlear cumulatu3 uel simile genus poculi eius: qui est quarta pars cyathi adiicitur ī bīas urnas. Deīde cum iam perfecte mustum deferbuit & constitit: tantundem gypsi floris miscemus: q3tum salis adieceramus. Atque ita postero die purgamus dolium: & nutritum uinū operimus atque oblinimus. Hac conditura Collumella patruus meus illustris agricola uti solitus est in fundis iis: in quibus palustres uineas habebat. Sed idem cum collina uina condiebat: aquam salsam decoctam ad tertias pro sale adiiciebat. Ea porro facit sine dubio maiorem mensuram & odoris melioris: sed periculum habet ne uitietur uinum: si male cocta sit aqua. Sumitur autem hæc ut iam dixeram: q3 longissime a littore. Nam liquidior est & purior: q3 quæ a littore maris hausta est. Eam si quis (ut Columella faciebat) reponet: post triennium in alia uasa eliquatam transfundat. Deinde post alterum triennium decoquat usque ad partem tertiam: longiorem habebit condituram uini. Nec ullum periculum erit: ne uina uitientur. Satis est autem sextarios singulos adiicere salsæ: easque in binas musti urnas: quamuis multi etia3 binos immisceant: nonnulli etiam ternos sextarios. Idq3 facere nō recusē:

si genus uini tantum ualeat: ut aqũæ salsæ non intelligatur sapor. Itaque diligens paterfamilias: cum parauerit fundum: statim prima uindemia tres aut quattuor notas conditurae totidem amphoris musti experietur: ut exploratum habeat quantum plurimum salsæ uinum quod fecerit: sine offensa gustus pati possit.

¶ Picis liquidæ alterũ medicamen quo mustũ cõdias. Caput. xxiii.

PIcis liquidæ nemeturicæ metretam adde in Labrum aut in alueum: & in eodem infundito cineris lixiuiæ congios duos: deinde permisceto spatha lignea. Cum requieuerit: eliquato lixiuiam. Deinde iterum tãtundem lixiuiæ addito: eodem pacto permisceto & eliquato. Tertio quoque idem facito. Cinis autem odorem picis aufert: & eluit spurciciã. Post eodem addito picis brutiæ: si minus, alterius ꝙ purissimæ quinque libras Hæc minute concidito: & admisceto pici nemeturicæ. Tum aquæ marinæ ꝙ uetustissimæ si erit: si minus ad tertiã parteꝫ recentis aquæ marinæ decoctæ congios duos iniicito. Apertum labrum sinito in sole per caniculæ ortum: spatha lignea permisceto ꝙ sepissime: usque eo dum quæ ea addideris in pice colliquescant: & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire conueniet: ne irroretur. Deinde cum aqua marina: quam addideris: sole consumpta uidebitur: sub tectum uas totum fere curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantem in sestarios. xlviii. miscere soliti sunt: & hac conditura contenti esse. Alii cyathos tres eius medicamẽti adiiciunt in totidem sestarios: quot supra diximus.

DE Pice: qua utũť allobroges ad conditã uini picati. Caput. xxiiii.

PIx corticata appellatur: qua utuntur ad condituras allobroges. Ea sic conficitur: ut dura sit: & quãto ẽ facta uetustior: eo melior in usu est. Nam omni lentore misso facilius in puluerem resoluitur atque cribratur. Hanc ergo conteri & cribrari oportet: deinde cum bis mustum deferbuerit: quod plerunque est intra quartum diem: ꝙ de lacu sublatum est: diligenter expurgatur manibus. Et tunc demum prædictæ picis sextans & semiuncia in sestarios quinque & quinquaginta adiicitur: & rutabulo Ligneo promiscetur: nec postea tangitur dum inferuescat. Quod tamen non amplius diebus quattuordecim a conditura patiendum est. Nam oportebit post hunc numerum dierum comfestim uinum emundare & siquid faecis aut labris uasorum aut lateribus inhaesit: eradi ac suffricari: & protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam uindemiam condire uolueris: ita ne gustus picati uini possit intelligi: sat erit eidem pici sex scrupula in sestarios quinque & quadraginta. Tum demum miscere cum mustum deferbuerit: & faeces expurgatae fuerint. Oportebit autem salis decocti contritiq; semiũciã in eũdem modum musti adiicere. Nec solũ huic notae uini sal adhibẽdus ẽ: uerum si fieri possit ĩ omnibus

regionibus omne genus uindemiæ hoc ipso pondere saliendum est: nam ea res mucorem uino inesse non patitur.

¶DE Pice nemeturica ad conditutas. Caput. xxv.

PIx nemeturica in liguria cōficitur. Ea deinde ut fiat condituris idonea: aqua marina quam longissime a littore de pellago sumenda est: quæ in dimidiam partem decoquenda: quæ cum in tantū refrixerit: quātū ne contacta corpus urat: partem aliquam eius quæ satis uidebitur prædictæ pici immiscemus: & diligenter lignea spatha uel etiam manu peragitabimus: ut si quid inest uitii eluatur. Deinde patiemur picem cosidere: & quom sederit aquam eliquabimus. Postea bis aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tam diu lauabimus & subigemus eam: donec rutila fiat. Tū eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse: ut quisquis ex aqua humor remansit: assiccetur noctibus autem uas tegendum erit ne irroret. Cum hoc modo picem præparauerimus: & uina cum iam bis deferbuerit condire uoluerimus: in musti Sestarios octo & quadraginta cyathos duos picis prædictæ sic adiiciemus. Ex ea mensura quā condituri sumus: sestarios duos musti sumere oportebit. Deinde ex his sestariis in picis sestantē paulatim mustū infundere: & manu tanquam mulsum subigere: quo facilius coeat. Sed ubi toti duo sestarii cum pice coierit: & quasi unitatem fecerint: tum eosdem in duas unde sumpseramus perfundere. Et ut pmisceat medicamen: rutabulo ligneo peragitare conueniet.

¶DE Aqua salsa uel muria ad uina condienda. Caput. xxvi:

QVoniam quidam immo enim fere omnes græci aqua salsa uel maria mustum condiūt: eam quoque partem curæ non omittendam putaui. In mediterraneo quo non est facilis aquæ marinæ inuectio: sic erit ad cōdituras conficiēda muria. Huic rei uel maxime est idōea cælestis aqua si minus ex fonte liquidissimo profluens. Harum ergo alterutram curabis quam plurimum & quam optimis uasis conditam ante quinquennium in sole ponere. Deinde cum computruerit: tamdiu pati: donec ad pristinum modum perueniat. Quod cum factum fuerit alia uasa habeto: & in ea sensim aquam eliquato: donec ad fecem peruenias: semper enim in requieta aqua crassamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cum fuerit: in modum defruti ad tertias decoquenda est. Adiiciunt autem in aquæ dulcis Sestarios quinquaginta salis sestarius: & mellis optimi unus sestarius. Hæc pariter decoqui: & omnem spurciciam expurgari oportet. Deīde cum refrixerit: tum quantuncunque humoris est: tantum in amphoram musti portionem adiici. Quod si ager maritimus est: silentibus uentis de alto quam quietissimo mari sumenda est aqua: & in tertiam partem decoquēda: adiectis si uidebitur aliquibus aromatis ex his: quæ supra retuli: ut sit odoratior uini curatio. Mustū autē ātequam de lacu tollas uasa rore mario uel lauro uel myrto

suffumigato: & large repleto: ut i efferuescendo uinum se bene purget. Postea uasa nucibus pineis suffricato. Quod uinum uolueris dulcius esse postero die: quod austerius quinto die q̃ sustuleris: condire oportebit & ita supplere & oblinire uasa. Nonnulli etiam suffumigatis seriis prius condituram addunt: & ita mustum infundunt.

¶ Remedia acesentis uini. Caputˑxxvii.

In quo agro uinum acesere solet: curandum est: ut quom uuam legeris & calcaueris: priusquam uinacea torculis exprimantur: mustum in corbem diffundas: & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partē decimam adiicias & coquas: donec ea aqua: quam adieceris: decocta sit. Postea quom refrixerit: in uasa diffundas: & operias & oblinias. Ita diutius durabit: & detrimenti nihil fiet. Melius est si ueterem seruatam compluribus annis aquam addideris. Longeque melius: si aquæ nihil addideris: & decimam musti decoxeris: frigidumque in uas transtuleris: & si in sestarios uel musti heminam gypsi miscueris. Postea q̃ decoctum refrixeris, reliquum mustum quod in uinaceis fuerit expressum. Primo quoque tempore absumito: aut ære commutato.

¶ DE Vino dulci faciendo. Caput.xxviii.

Vinum dulce sic facere oportet. Vuas legito: in sole per triduum expandito: quarto die meridiano tempore calidas uuas proculcato: mustum lixiuum hoc est antequam prælo pressum sit: quod in lacum musti fluxerit tollito. Quom deferbuerit in sestarios quinquaginta irim bene pinsitam nec plus unciæ pondere addito: uinum a fæcibus eliquatum diffundito. Hoc uinum erit suaue firmū corpori salubre. Irim q̃ candidissimā pinsito: fœnum græcum uetere uino macerato. Deinde in sole exponito. aut in furno ut siccescat. Tum conmolito minutissime. Item odoramenta trita id est irim cribratam: quæ sit istar pondo quinque & trientem: fœni græci pondo quincuncem & trientem: schoeni pondo quincuncem in unū permisceto. Tum in serias singulas: quæ sint amphorum septenum addito medicaminis pondo unciam: Scrupula octo gypsi. Cum ex Locis palustribus mustum erit: in singulas ternas heminas: cum de nouellis uineis erit sestarium: quom de ueteribus & Locis siccis heminas singulas adiicito. Tertio die q̃ calcaueris condituram infundito: sed antequam condias musti aliquātū in seriā de seria trāsferto: ne in condiendo cū medicamēto efferuescat: & fluat. Sit autem curatio gypsum & medicamentum: ī labello permisceto: quantum seriis singulis fuerit necessarium idque medicamentum musto diluito: & ipsa ad serias addito & permisceto. Cum deferuerit statim repleto & oblinito. Omne uinum cum condieris: nolito statim diffundere: sed sinito in doliis liquescere. Postea cum de Doliis aut de Seriis Diffundere uoles: Vere florente Rosa defæcatum quamliquidissimum

in uasa bene picata & pura transferto. si in uetustatem seruare uoletis: cado duarum urnarum q optimi uini sestarium aut faecis: generosae recentis sestarios tres addito. Aut si uasa recentia ex quibus uinum exemptum sit herbis: in ea confundito. Si horum quid feceris: multo melius & firmius erit. Vinum etiam si bonos odores addideris: omnem malum odorem & saporē phibueris. Nā nulla res alienū odorē celerius ad se ducit q uinū.

¶ Queadmodū mustū semper dulce tāq recens pmaneat. Ca. xxviiii.

MVstum: ut semper dulce tanq recens permāeat: sic facito. Anteq praelo uinacea subiiciantur de lacu q recentissimum addito mustū in amphoram nouam: eamque oblinito: & impicato diligenter: ne quicq aquae introire possit. Tunc in piscinam frigidae & dulcis aquae totā āphoram mergito: ita ne qua pars extet. Deinde post dies. xl: eximito: sic usq in annum dulce permanebit.

¶ Optima uini curatio & remedia languētis uini. Caput. xxx.

AB eo tempore quo primum dolia operculaueris. usque ad aequinoctium uernum semel in diebus. xxxvi. uinum curare satis est: post aequinoctium uernum bis. Aut si uinum florere icipiet: saepius curare oportebit: ne flos eius pessu eat: et saporem uitiet. Quanto maior aestus erit: eo saepius conuenit uinum nutriri: refrigerariq: & uentilari. Nam q diu bene frigidum erit. tamdiu recte manebit. Labra uel fauces doliorum semper suffricari nucibus pineis oportebit: quotiens uinum curabitur. Si qua uina erunt duriora aut minus bona: quod agri uitio aut tempestate sit factū sumito fecem uini boni & panes facite: & in sole arefacito: & coquito in igne. Postea terito: & pondo quadrantem amphoris singulis infricato & oblinito. Bonum uinum fiet.

¶ Si quod animal in mustum ceciderit: & interierit remedia. Ca. xxxi.

SI quod animal in mustum ceciderit: & interierit serpens aut mus sorexue: ne mali odoris uinum faciat: ita ut repertum corpus fuerit: id igne adolatur. Cinisque eius in uas quo ciderat frigidus infundatur: atq rutabulo ligneo permisceatur. Ea res erit remedio.

¶ Vinum ex Marubio. Caput. xxxii.

VInum Marubii multi utile putant ad omnia intestina uitia: & maxīe ad tussim. Cum uindemiam facies: marubii caules teneros: maxime de locis incultis & macris legito: eosque in sole siccato. Deinde fasciculos facito coniite palmea aut iuncea ligato: & in seriam mittito: ita ut uinculū extet. In musti dulcis sestarios. cc. Marubii libras. viii. adiicito: ut simul cū musto deferuescat. Postea eximito marubium: & purgatum uinum diligenter oblinito.

¶ Vinum scylliten. Caput. xxxiii.

VInum scylliten coquendum & ad corpus reficiendum: itē ad ueterē

tuſſim & ad ſtomachum hoc modo condire oportet. Primum ãte dies qua draginta q̃ uinum uoles uindemiare: ſcyllam legito eamque ſecato q̃ tenu iſſime ſicut raphani radicem: taleolaſque ſectas ſuſpende in umbra: ut ad ſiccentur. Deinde cum aridæ erunt: in muſti amminei ſeſtarios. xlviii. ſcyl læ aridæ adde pondo libram: eamque ineſſe patere diebus. xxx. Poſtea exi mito: & defæcatum uinum in amphoras bonas adiicito. Alii ſcribunt in muſti ſeſtarios. xlviiii. ſcyllæ aridæ pondo libram & quadrantem adiici oportere: quod & ipſum non probo. Hoc ipſum ſcyllæ pondus: quod ſu pra in aceti duas urnas adiiciũt: & p. xl. dies ineſſe patiuntur.

DE Aceto ſcyllitico. Caput. xxxiiii.

Qui ſcylliticum acetum facere uolunt: decem bambatæ in tres am phoras muſti mitis: aceti acris congium aut duplum ſi non eſt acre & in ollam: quæ fert amphoras tres: decoquis ad palmum Id eſt ad quar tas: aut ſi non dulce muſtum ad ternas deſpumatur. Sed muſtum de ſub maſſa & lipidũ ſit. Vinũ abſithitẽ: & hiſopitẽ: & abrotonitẽ: & reliquarũ notarũ quomodo facias. Cap. xxxv.

Vinum abſynthiten: & hyſopiten: & abrotoniten: & thimiten & ma rathiten: & glycorizen ſic condire oportet. Pontici abſynthii pon do libram cum muſti ſeſtariis. iiii. decoque uſque ad quartam. Reliquum quod erit frigidum: adde in muſti aminei urnam. Idem ex reliquis: quæ ſu praſcripta ſunt: facito. Poſſunt etiam pl'eii aridi tres libræ cum cõgio mu ſti ad ternas decoqui: & quom refrixerit liquor: exempto puleio in urnam muſti adiici. Idq́ mox tuſſientibus per hyemem recte datur. Vocaturque uini nota glycorizes.

DE Muſto tortiuo. Caput. xxxvi.

Muſtum tortiuum eſt: quod poſt primam preſſuram uinaceorum cir cunciſo pede exprimitur. Id muſtum coniicies in amphoram no uam: & implebis ad ſummum. Tum adiicies ramulos roris marini aridi li no colligatos. Sed patieris una deferueſcere per dies ſeptem. Deinde exi mes ramulorum faſciculum: & purgatum diligenter uinum Gypſabis. Sat erit autem roriſmarini ſeſquilibram in duas urnas muſti adiicere. Hoc ui no poſt duos menſes poſſis pro remedio uti.

Vinum ſimile græco facere. Cap. xxxvii.

Uvas præcoces q̃ maturiſſimas legito: eaſq́ per triduum in ſole ſic cato: quarto die calcato: & muſtũ quod nihil habeat ex tortiuo cõii cito in ſeriam: diligenterque curato: ut quom deferbuerit: faece expurgẽ tur. Deinde quinto die: quom purgaueris muſtum: ſalis cocti & cribrati duos ſeſtarios: uel quod eſt minimum: adiicito unum ſeſtarium in ſeſtari os muſti. xlix. Quidam etiam defruti ſeſtarium miſcent. Nonnulli ẽt duas adiiciunt: ſi exiſtimant uini notam parum eſſe firmam.

Vinum Myrtiten quomodo facias. Caput. xxxviii.

Vū | Vinum Myrtiten ad tormina & ad alui proluuiem & ad imbecillum stomachum sic facias. Duo sunt genera myrti: quorum alterum est nigrum: alterum album. Nigri generis baccae cum sunt maturae legūtur: & semina earum eximuntur: atque ipsae sine seminibus in sole siccant̃: & in fictili fidelia sicco reponuntur. Deinde per uindemiam ex uetere arbusto: uel si id nō est ex uetustissimis uineis amineæ bene maturae uuae sole calido leguntur: & ex his mustum adiicitur in seriam: et statim primo die antequam id ferueat: baccæ myrti quæ fuerant repositæ: diligenter conteruntur: & totidem earum libræ contusarum appetuntur: quot amphoræ condiri debent. Tum exiguum musti sumitur ex ea seria: quam medicaturi sumus: & tanq̃ farina conspergitur: quicquid contusum & appēsuꝫ est. Post hoc complures ex ea massulæ fiunt. Et ita per latera seriæ ĩ mustū dimittuntur: ne altera offa super alteram proueniat. Cum deinde bis mustum deferbuerit & bis curatum est: & rursus eodem modo & tantundem ponderis baccæ: sicut supradixi: contunditur. Nec iam ut prius massulæ fiunt: sed in labello mustum de eadem seria sumitur: prædicto ponderi permiscetur: sic ut sit instar iuris crassi: quod cum est permixtum: in eādē seriam confunditur: & rutabulo ligneo peragitatur. Deinde post nonum diem q̃ id factum est: uinum purgatur: & scrupulis aridæ myrrhæ seria suffriatur: operculumque superimponitur: ne quid eo decidat. Hoc facto post septimum diem rursus uinum purgatur: & in amphoras bene picatas & bene olidas diffunditur. Sed curandum est: ut quom diffundis: liq̄duꝫ & sine fæce diffundas. Mel atticum ter inferbuere facito: & totiens dispumato. Vel atticum non habueris q̃ optimum mele ligito: & quater uł qnquies dispumato. Nam quāto est deterius: tanto plus habet spurcitiæ. Cuꝫ deinde mel refrixerit: baccas albi generis myrti q̃ maturissimas legito: & perfriato ita: ne interiora semina conteras. Mox fiscello ligneo inclusas exprimito: succumque earum qui sit sestariorum sex cum mellis decocto sestario miscetur & in laguunculam diffussum oblinito. Sed hoc mense decembri fieri debebit: quo fere tempore matura sunt myrti semina. Custodiendumque erit: ut antequam baccæ legantur (si fieri potest) septem diebus: sin autem ne minus triduum serenum fuerit: aut certe non pluerit: & ne rorulentæ legantur canendum. Multi nigram uel albam myrti baccaꝫ: cum iam maturuit distringunt: & duabus horis eam cum paululum in umbram expositam siccauerunt: perterunt ita: ut q̃tum fieri potest interiora semīa integra pmaneant. Tum p lineum fiscū: quod ptriuerāt: exprimūt: & p colū iunceum liquatū succū laguunculis bñ picatis cōdunt: neqꝫ melle neqꝫ alia re ulla ĩmixta. Hic liquor nō tā ē durabilis: sed q̃ diu sine noxa maēt. Vtilior ē ad ualitudīe q̃ alteri⁹ myrtei notæ cōpōitio. Sūt q hūc ipꝫ

expreſſum ſuccum: ſi ſit eius copioſior facultas: in tertiam partem deco/
quant: & refrigeratum picatis lagunculis condunt. Sic confectum diutius
permanet. Sed quod non decoxeris: poterit innoxium durare biennio: ſi
modo munde & diligenter id feceris.

Paſſum quemadmodum fiat. Caput. xxxix.

p Aſſum optimum ſic fieri Mago præcipit: ut & ipſe feci. Vuam præ/
coquem bene maturam legere: acina arida aut uitioſa reiicere: fur/
cas: uel palos: qui cannas ſuſtineant: inter quaternos pedes figere & pti/
cis iugare. Tum inſuper cannas ponere: & in ſole pandere uuas & noctib'
tegere: ne irrorentur. Cum deinde exaruerint acina decerpere: & in doli/
um aut in feriam coniicere. Eodem muſtum q̄ optimum: ſic ut grana ſub/
merſa ſint adiicere. Vbi conbiberint uuæ ſeque impleuerint: ſexto die in
fiſcellam conferre: & prælo premere: paſſumque tollere. Poſtea uinaceos
calcare adiecto recentiſſimo muſto: quod ex aliis uuis factum fuerit: quas
per triduum inſolaueris. Tum permiſcere & ſubactam briſam prælo ſubii/
cere: paſſumque ſecundarium ſtatim uaſis oblinitis includere: ne fiat auſte
rius. Deinde poſt uiginti uel triginta dies cum deferbuerit: in alia uaſa de
liquere: & confeſtim opercula gypſare & pelliculare. Vuam appianam inte
gram legito. Acina corrupta purgato & ſecernito. Poſtea in perticis ſuſpē/
dito. Perticæ uti ſemper in ſole ſint facito. Vbi ſatiſ corrugata erunt acina
demito: & ſine ſcipionibus in doliu; coniicito: pedibuſque bene calcato.
Vbi unum tabulatum feceris: uinum conſpergito uetus. Poſtea alterum ſu
percalcato: item uinum conſpergito. Eodem modo tertium calcato: & infu
ſo uino ita ſuperponito: & ſinito dies quinque. Poſtea pedibus proculcato
& in fiſcina noua uuas premito. Quidam aquam cæleſtem ueterem ad hūc
uſum præparant: & ad tertias coquunt. Deinde cum uuas ſicut ſupra ſcri/
ptum eſt: paſſas fecerunt: decoctam aquam pro uino adiiciunt: & cætera
ſimiliter adminiſtrant. Hoc ubi lignorum copia eſt utiliſſime conſtat: & ē
in uſu uel dulcius q̄ ſuperiores notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. Cap. xxxx.

q Vantum uini uno die feceris: eius partem decimam quot metretas
efficiat conſiderato: & totidem metretas aquæ dulcis in uinaceo ſed
quibus unius diei uinum expreſſum erit: addito. Eodem ſpumas defruti ſi
ue ſapæ & fæcem ex lacu confundito & permiſceto: eamque intritam mace
rari una nocte ſinito: poſtero die pedibus proculcato: & ſic permixtā præ/
lo ſubiicito. Quod deinde fluxerit aut doliis aut amphoris condito. Et
quom deferbuerit: obturato. Commodius autē ſeruatur in āphoris. Hanc
ipſam loram. M. Columella ex aqua uetere faciebat: & nonnunq̄ plus biē/
nio innoxiam ſeruabat.

Muſtum Lixiuum quomodo fiat. xxxxi.

m V Mustum lixiuum de lacu statim tollito. Hoc autem erit quod distil/lauerit: anteq̃ nimium calcetur uua. Sed de arbustiuo gēere: quod sicco die legeris. Id facito coniicies in urnam musti: mellis optimi pondo .x. & diligenter permixtum recondas in lagona: eamq̃ protinus gypsabis iubebisq̃ in tabulatum poni. Si plus uolueris facere: pro portione qua supra mel adiicies. Post trigesimum: & alterum diem lagonam aperire oportebit: & in aliud uas mustum eliquatum oblinire: atque in furnum reponere. In Cacabo figuli nouo uel ĩ stagneo coquitur musti arbustiui aminei urna: & mala cydona grandia expurgata uiginti & integra mala dulcia granata quæ punica uocantur: & sorba non pmitia diuisa exemptis seminibus: quæ sit instar sextariorum trium. Hæc ita coquuntur: ut omnia poma deliquescant cum musto: & sit puer: qui spatha lignea uel arundine permisceat poma: ne possint aduri. Deinde cum fuerint decocta ut non multum iuris supersit: refrigerantur & percolantur: eaq̃ quæ in colo superséderint: diligenter contrita leuigantur: & iterum ĩ suo sibi iure lēto igni (ne adurantur carbonibus) decoquuntur: donec crassamen in modum fæcis existat. Prius tamen q̃ de igne medicamentum tollatur: tres hemĩæ roris syriaci contriti & cribrati super omnia adiiciuntur: & spatha permi/scētur: ut coeant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum adiicit̃ in uas fictile nouum picatum: idque ĩgypsatum alte suspenditur: ne pal/lorem trahat.

DE Caseo Cōdendo Caput. xxxii.

c CAsei aridi ouili proximi anni frusta ampla facito: et picato uase cō/ponito. Tum optimi generis musto adimpleto: ita ut superuēiat: & sit ius aliquanto copiosius: q̃ caseus combibit: & fit uitiosus: nisi mustū semper supernatet. Vas autem cum impleueris: statim gypsabis. Deinde post dies. xx. licet apias: & utaris quō uoles adhibita conditura. Est autē per se non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur: & seruēt̃. Ca. xliii

u VVas bumastos uel duracinas uel purpureas cum desecueris a uite: continuo pediculos earum impicato dura pice. Deinde labellum fi/ctile nouum impleto paleis q̃ siccissimis cribratis: ut sine puluere sint: & ita uuas superponito. Tum labello altero adoperito & circumlinito luto paleato: atque ĩ tabulato siccissimo composita labra paleis siccis obruito. Omnis autem uua sine noxa seruari potest: si luna decrescente: & sereno cælo post horam quartam: cum iam ĩsolata est: nec roris quicquam hēat: uiti detrahatur. Sed ignis in proximo decumão fiat: ut pix ferueat in qua pediculi uuarum statim dimitantur. In dolium bene picatum defruti amphoram coniicito. Deinde transuersus fustes spisse aratro: ita ut defrutum non contingant. Tum superponito fictiles nouas patenas:

& his sic uuam disponito & linito: ut altera alteram non contingat. Tum opercula patenis imponito & linito. Deinde alterum tabulatum & tertium ut q̄ diu magnitudo dolii similiter instruito: & eadem ratione uuas componito. Deide picatum operculum dolii defruto large linito: & impositu; in cinerem opturato. Nonnulli adiecto defruto contenti sunt transuersas perticas aptare: & ex his uuas ita suspendere ne defrutum contingant. Deinde operculum impositum oblinire. Quidam uuas quom ita ut supra/dixi legerunt: doliola noua sine pice in sole siccant. Deinde cum ea in umbra refrigerauerunt: furfures ordeaceos adiiciunt & uuas ita superponunt ut altera alteram non comprimant. Tum generis eiusdem furfures infundunt: & alterum tabulatum uuatum eodem modo collocant. Id que faciũt usque dolium alternis furfuribus & uuis compleant. Mox opercula imposita linunt: & uuas siccissimo frigidissimoque tabulato reponunt. Quida; eadem ratione arida populnea uel abiegnia scobe uirides uuas custodiũt. Nonnulli sicco flore gypsi obruunt: uuas quas non nimio maturas uitibus detraxerunt. Alii tamen cum legerunt uuam: si qua sunt in ea uitiosa grana forphicibus amputant: atque ita in horreo suspendunt in quo triticum superpositum est. Sed hæc ratio rugosa facit acina: & pene tam dulcia q̄ est uua passa Marcus Columella patruus meus ex ea creta qua fiunt amphoræ: lata uasa in modum patenarum fieri iubebat. Eaque intrinsecus & exterius crasse picari. Quæ cum præparauerat: tum demum purpureas & bumastos & numisianas & duracinas uuas legi præcipiebat. Pediculosque earum sine mora in feruentem picem dimitti: & in prædictis patenis seperatim sui cuiusque generis ita componi: ne uuæ inter se contingerent. Post hoc opercula superponi & oblini & crasso gypso. Tum pice demum dura: quæ igni liquata esset sic picato: ne quis humor transire possit. Tota deinde uasa in aqua fontana uel cisternina ponderibus impositis mergi. Nec ullam partem earum pati extare. Sic optime seruatur uua. Sed quom ē exempta: nisi eo die consumitur: acesit. Nihil est tamen certius q̄ uasa fictilia facere: quæ singulas uuas laxare incipiant. Ea debent quattuor ansas habere: quibus illigata uiti dependeant. Itemque opercula eorum sic formari: ut media diuisa sint: ut quom suspensa uasa singulas uuas receperint: ex utroque Latere appositæ operculi duæ partes coeant: & contegāt uuas. Et hæc uasa & opercula extrinsecus & intra diligenter picata esse debebunt. Deinde cum contexerint uuas: Luto paleato multo adoperiri: sed uuæ dependentes a matre sic in pultarios condi debebunt: ne quæ partes uasa contingant. Tempus autem quo includi debent: id fere est quod adhuc siccitatibus & sereno cælo crassa uariaque sunt acina. Illud in totum maxime præcipimus: ne in eodem Loco mala & uuæ componantur: ne ue in uicino unde odor malorum possit ad eas peruenire. Nam huiuscemodi

halitus celeriter acina corrumpunt. Et tamen custodiendorum pomorum rationes quas rettulimus. non omnes omnibus regionibus aptæ sunt: sed pro conditione locorum & natura uuarum aliæ aliis conueniunt. Antiqui plerunque ferrunculas & uenuculas & maiores amineas & gallicas: quæq; maiores & duri & rari acini erant: uasis condebant. Nunc autem circa urbem maxime ad hunc usum numisianæ probantur. hæc sereno cælo: quō iam sol rorem sustulit quatuor uel quīque horas (si modo luna decrescat: & sub terris est) modice maturæ lectissimæ leguntur. Deinde in cratibus ita ponūtur: ne altera alteram collidat. Tum demum sub tectum referūt: & arida uel uitiosa grana forphicibus amputātur. Et cum paululum sub ū/bra refrixerunt: ternæ aut etiam quaternæ pro capacitate uasorum ī ollas dimittuntur: & opercula diligenter pice obturantur: ne humorem tarnsmittant. Tum uinaceorum bene pes prælo expressus proruitur & modice separatis scipionibus resoluta intrita folliculorum in dolio sternitur. Et deorsu; uersus spectantes ollæ componuntur ita distantes ut intercalcari possint uinacea. Quæ cum diligenter conspissata primum tabulatum fecerunt: aliæ ollæ eodem modo componuntur: explentque secundum tabulatum. Deinde similiter doliis extrahuntur ollæ: & spisse incalcātur. Mox usque ad summum labrum uinacea condensantur: & statim operculo superposito cinere in modum gypsi temperato dolium linitur. Monendus tamen erit qui uasa empturus est: ne bibulas aut male coctas ollas emat. Nam utraque res transmisso humore uitiat uuam. Quinetiam oportebit: quom ad usū promuntur ollæ: tota sigula tabulata detrahi. Nā cōspissata uinacea si semel mota sunt: celeriter acescunt: & uuas corrumpunt.

¶ Mala granata queādmodū seruētur. Ca. xliiii.

SEquuntur uindemiam rerum auctumnalium compositiones: quæ & ipsæ curam uillicæ distendunt. Nec ignoro plurima in librum hūc non esse collata: quæ. C. Martius diligentissime persecutus est. Illi enim propositum fuit urbanas mensas & lauta conuiuia instruere. Libros tres edidit: quos inscripsit nominibus coci & salgamari. Nobis tamen abunde sunt ea quæ ex facili rusticæ simplicitati non magna impensa possunt contingere. Quidam pediculos punicorum sicuti sunt in arborem torquent: ne pluuiis mala rumpantur: & hiantia dispereant: eaque ad maiores ramos religant: ut immota permaneant. Deinde sparteis restibus arborem eludunt: ne aut coruis aut cornicibus aliisue auibus pomum laceretur. Nonnulli uascula fictilia dependentibus malis aptant: & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur. Alii fœno uel culmo singula inuoluunt: & insuper luto paleato crasse linunt: atque ita maioribus ramis illigant: ne ut dixi uento commoueantur. Sed hæc omnia ut dixi sereno cælo administrari sine rore debent. Quæ tamen aut facienda non

sunt: quia læduntur arbusculæ: aut certe non continuis annis usurpanda: præsertim cum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia custodire. Nam & sub tecto fossulæ tripedaneæ siccissimo loco fiunt. Eoque cum alii quantum terræ minutæ repositum est: infiguntur sambuci ramuli. Deinde sereno cælo granata legantur: cum suis pediculis inseruntur: quoniam sābucus tam apertam & lapsam medullam habet: ut facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit: ne minus quattuor digitis a terra absint & ne inter se poma contingant. Tum factæ scrobi operculum imponitur: & paleato luto circumlinitur: eaque humo quæ fuerat egesta superaggeretur. Hoc idem in dolio fieri potest: siue quis uolet resolutam terram usque ad dimidium uas eiicitur: seu quod quidam malunt fluuialem harenam cæteraque eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcepit aquā marinam uehementer calefieri: & in eo mala granata lino spartoue illigata paulum dimiti: dum decolerentur: & exempta per triduum in sole siccari: postea loco frigido suspendi: & cum res exegerit: una nocte & postero die usque in eam horam: qua fuerit utendum aqua frigida dulci macerari. Sed & idem auctor est creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire: & cum argilla exaruit frigido loco suspendere. Mox cum exegerit usus: in aqua dimittere & cretam resoluere. Hæc ratio tanquam recentissimum pomum custodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili substernere scobem populneam uel iligneam: & ita disponere: ut scobem iter se calcari possit. Deinde facto primo tabulato rursus scobem substernere: & similiter mala disponere: donec urceus impleatur: qui cum fuerit repletus operculum imponere: & crasso luto diligenter oblinire. Omne autem pomum quod in uetustate reponitur: cum petiolis suis legendum est: sed si sine arboris noxa fieri etiam possit cum Ramulis. Nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis suis arbori detrahunt: & creta figulari cum diligenter mala obruerunt: in sole siccant. Deinde Si qua Rimam creta facit: Luto Liniunt & assiccata frigido loco suspendunt.

¶ Mala orbiculata sestiana melimela & alia genera quomodo seruantur. Cap. xlv.

MVlti eadem ratione qua granata: in scrobibus uel doliis seruant cydonea. Nonnulli foliis ficulneis illigant: deinde cretam Figularem cum amurca subiiciunt: & ea liniunt mala. quæ cum siccata sunt: in tabulato frigido loco & sicco reponunt. Nonnulli hæc eadem ĩ patinas nouas sicco gypso ita obruunt: ut Altera Altera non contingant. Nihil tamen certius aut melius experti Sumus: q̄ ut Cydonea maturissima in ægra sine macula & sereno cælo decrescente Luna Legantur: & in Lagona noua: quæ sit patētissimi oris detersa lanugine: quæ malis ĩest: cōponātur

leuiter & laxe: ne collidi possint. Deinde cum ad fauces usque fuerint com/
posita: uimineis surculis sic transuersis artentur: ut immodice mala com/
primant: nec patiantur ea cum acceperunt liquorem subleuari. Tū q̄optі/
mo & liquidissimo melle uas usque ad summum ita repleatur : ut pomum
submersum sit. Hæc ratio non solum ipsa mala custodit : sed etiam liquo/
rem mulsi saporis præbet: qui sine noxa possit inter annuꝫ dari febricitā/
tibus: isque uocatur melomeli. Sed cauendum est : ne quæ in melle custo/
dire uolueris: immatura mala condantur : quoniam grossa si læta sunt ita
indurescant: usui ut non sint. Illud uero quod multi faciunt: ut ea diuidāt
osseo cultro: & semina eximant: qꝫ putent ex eis pomum uitiari: superua/
cuum esse nunc docui. Adeo quidem ut etiam si uermiculus inest : non
amplius tamen corrumpantur mala: cum prædictum liquorem acceperit.
Nam ea mellis est natura: ut coerceat uitia: nec serpere ea patiatur: qua ex
causa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium
conseruat. Itaque possunt etiam alia genera malorum sicut orbiculata
sestiana melimala matiana hoc liquore custodiri: sed quæ uidētur ī melle
dulciora fieri sic condita: nec proprium saporem conseruare arculæ fagi/
neæ uel etiam taliagineæ: quales sunt in quibus uestimenta forensia con/
duntur. Huic rei paulo ampliores præparari debent : eæque tabulato
frigidissimo & siccissimo: quo neque fumus neque teter perueniat odor:
collocantur. Deinde substrata prædicta poma sic componi : ut flosculis
usum pediculi deorsum spectent : quemadmodum etiam in arbore nata
sunt: & ne inter se alterum ab altero contingantur. Ita obseruandum est:
ut unumquodque genus separatim propriis arculis reponatur. Nam cum
una clausa sunt diuersa genera: inter se discordant : & celerius uitiantur.
Propter quod etiam conseminalium uinearum: non tam est firmum uīum
q̄ꝫ si per se sincærum amīeum uel appianum aut etiam fæcinum condide/
ris. uerum sicut prædixi: quom diligenter mala fuerint composita: opculis
arculis arcularum contegantur & luto paleato linantur opercula: ne itro/
ire spiritus possit. Atque ea ipsa nonnulli sic in aliis generibus: ut supra iā
diximus: populnea quidam etiam abiegna scobe interposita mala custo/
diunt. Hæc tamen poma non matura: sed a cerbissima legi debent: cum
eius radice mense octobri: quod maxīe matura est e terra erueris: aspero
linteolo uel etiam cilicia detergito quicquid harenæ inhærebit. Deinde
acutissimo cultello summatim eradito: & quæ plenior radicula fuerit: pro
modo crassitudinis in duas uel plures digiti longitudine diffundito.
Deinde ex aceto modice in cacabo æneo coquito : ita ne taleolae myrti
desint. Post hoc in umbra triduo siccentur: & ita in fideliam picatam re/
condantur : adiecto passo uel defruto quod supernatet : spissamentoqꝫ
cunellae imposito contectum uas pelliculetur. Cum radice eius eraseris:

taleolas ut supra facito: & in umbra triduo uel etiam quatriduo siccato. Deinde siccatas in uasis sine pice interiecta cunela coniicito: cunela impo sita contectum uas pelliculetur: babeat: ut sex partibus aceti una pars sa/ pæ misceatur cum hemina salis cocti: & iure macerentur taleolæ: donec q̃ minimum amaritudinis recipiant. Postea exempta iterum siccentur per dies quinque in umbra. Tum crassamentum uini fæculenti: nec minus Si sit mulsi & utriusque eorum quartam partem boni defruti confundito ĩ ol/ lam: quæ cum referbuerit: taleolas inulæ adiicito: & statim ab igne remo ueto: & Rudicula lignea peragitato: donec perfectæ refrigescant. Postea transfundito in fideliam picatam: operculo tegito: tumque pelliculato. Cum radiculas diligenter eraseris: minute concisas in muria dura macera/ to: donec amaritudinem dimittant. Deinde effusa muria sorba q̃ optima & maturissima semine detracto contere: & cum inula misce: tum siue passum seu q̃ optimum defrutum adiicito: & uuas obturato. Quidam cum condi/ uerunt inulam muriaque macerauerunt: exsiccant: & malis cydoneis tritis quæ in defruto uel melle decoxerant: miscent: atq; ita superfundũt passũ uel defrutum: & uas operculatum pelliculant.

DE Oliuarum albarum conditura. Ca. xlvi.

a Cerbam pauseam mense septembris uel octobris dum adhuc uin demia est contunde: & aqua calida paulum maceratam exprime fœniculi feminibus & lentisci cum cocto sale modice permixtam reconde in fideliam: & mustum quamrecentissimum infunde. Tum fasciculum uiri dis fœniculi superpositum merge: ut oliuæ premantur & ius supemineat. Sic curata oliua tertio die possis uti. Albulam pauseam: uel orchitem: uel radiolum: uel regiam dum contundes: primam quamque ne decoloretur in frigidam muriam demerge: cuius quom tantum paratæ babueris: quan tum satis fuerit: implendæ amphoræ fœniculi aridi fasciculum substerne in imo. Deinde uiridis fœniculi semina & lẽtisci destricta & purgata mur tiola habeto. Tum exempta muria oliuam exprimito. & permixtam prædi ctis seminibus in uas adiicito. Deinde cum ad fauces peruenerit: eius fœ/ niculi aridi fasciculos superponito: & ita recentes musti duas ptes & unã duræ muriæ permixtas adiicito. Hac conditura compositis oliuis toto an/ no commode uteris. Quidam oliuam non contundunt: sed acuta arundine insecant: idque operosius quidem: sed melius est: quia hæc candidior est oliua: q̃ ea quæ ex cõtusione liuorem contrahit. Alii siue contunderunt: siue illiserunt oliuas modico sale cocto & prædictis seminibus immiscent. Deinde sapam uel passum: uel si est facultas: mella infundunt. Melle au/ tem quomodo fiat paulo ãte hoc ipso libro præcepimus. Cætera omnia si militer administrantur. Posias oliuas uel regias sine macula q̃ candidissi/ mas manu tritas eligito. Deinde substrato fœniculi in amphorã cõiicito:

intermixtis feminibus lentifci nec mius fœniculi: & quom ad fauces uuas repleueris: adiicito muriam duram. Tum fpiffamẽto facto de arundinum foliis oliuam premito: ut infra ius merfa fit. Et iterum infundito muriam duram: dum ad fummum amphoræ labrum perueniat. Ad hæc oliua per fe parum iucunda eft: fed ad eas condituras quæ lautioribus menfis ad/hibentur: idonea maxime eft. Nam quom res exegit de amphora promit: & contufa recipit quancunque uolueris condituram. Plerunque tamen fe/tiuum porrum & rutam cum apio tenero & mentam minute concidunt: & contufis oliuis mifcent. Deinde exiguum aceti piperati & flofculum mel/lis aut mulfi adiiciunt: oleumque uiride irrorant: atque ita fafciculo apii uiridis contegitur. Quidam fi lectæ oliuæ in modios fingulos fuos hemi/nas falis permifcent: & adiectis feminibus lentifci fœniculoque fubftrato amphoram ufque ad fauces replent oliuis. Deinde aceto non acerrimo in/fundunt: & quom iam pene amphoram impleuerunt: fœniculi fpiffamen/to deprimunt baccam: & rurfus acetum ufque ad fummum labrũ adiiciũt. Poftea quadragefimo die omne ius infundent: & uel defruti tres partes cũ aceti una permifcent: & amphoram replent. Eft & illa probata compofitio ut quom muria dura paufea alba: ubi cum maturuerit: omne ius defũdat: & immixtis duabus partibus defruti: cum aceti una repleatur amphora. Eadem conditura poffit otiam regia componi uel orchita. Quidam unam partem muriæ & duas aceti mifcent: eoque iure oliuas pofeas colymbadas faciunt. quibus fi per fe quis uti uelit, fatis iucundas experietur: quamuis & hæc fit de muria conditura qualecũque recipere poffit. Oliuæ pofeæ cum iam decolorantur: antequam mitefcant: petiolæ leguntur: & in oleo ꝙ optimo feruantur. Hæc maxime nota etiam poft annum repræfentant uiridem faporem oliuarum. Nonnulli etiam cum de oleo eximerũt: aftri/cto fale afperfas pro nouis apponunt. Eft & illud cunditurae genus: quod in ciuitatibus græcis plerũque ufurpatur: idq; uocant epityrũ. Oliua pau/fea orchita cum primũ ex albo decoloratur: fitq; luteola fereno cælo ma/nu diftringitur: & in cannis uno die fub umbra expanditur. Et fiqui adhe/rent pediculi: foliaque aut furculi legũtur. Poftero die cribratur: & nouo fifco inclufa prælo fupponitur: uehemẽterq; premitur: ut exudet quãtu/lumcunque habet amurcæ. Patimur autem nõnunꝙ tota nocte & poftero die pondere preffã baccam uelut axaniari: tũ refolutis corticulis eximim' eam: & in fingulos modios oliuæ triti falis cocti fingulos fcftarios infun/dimus. Itẽq; lentifci femen rutæq; & fœniculi folia fub ũbra ficcata: quae ita fatis uidentur concifa minute admifcemus: patimurq; horis tribus duꝫ aliquatenus bacca falem combibat. Tum fuperfundimus bõi faporis oleũ ita: ut obrũat oliuam & fœniculi aridi fafciculuꝫ deprimimus: ut ius fup/natet. Huic autem conditurae uafa noua fictilia fine pice praeparantur.

quæ ne possint oleum sorbere: tanq̃ oliuariæ metretæ imbuuntur liquida tum & assiccantur. Sequitur autem frigus hyemis: per quod oliuitas sicut uindemia curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. Cap. xlvii.

PRius itaque (quia iam incohauimus) de condituris oliuarum præcipiemus: ac statim conficiendi olei rationem subiiciemus. Pauseæ baccæ uel orchitæ nonnullis regionibus etiam neuiæ conuiuiorum epulis præparantur. Hæ igitur cum nigruerint: nec adhuc tamen præmaturæ fuerint: sereno cælo distringere manu conuenit: Lectasque cribrare & secernere quæcunque maculosæ uitiosæ minorisue incrementi uidebuntur. Deinde singulos modios oliuæ salis integri ternas heminas adiicere: & in uimineos qualos infundere & superposito copioso sale: ita ut oliuam contegat triginta dies pati consudescere atque omnem amurcã extillare. Postea in alueum diffundere: mundaque spongia salemue peruenit detergere. Tu; urnas adiicere de sapa uel defruto amphoram replere superposito spissamento aridi fœniculi: quod oliuam deprimat. Plerique tamen tres partes defruti aut mellis & unam miscent aceti: Aliqui duas partes & unam aceti & eo quo condunt iure. Quidam quom oliuam nigram legerunt: eandem portione qua supra saliunt: & sic collocant in qualis: ut immixtis seminib' lentisci alterna tabulata oliuarum: & similiter supra salis usque in summu; cõponũt. Deinde post quatraginta dies cũ oliua qcquid amurcæ exsudauit in alueum defundunt: etiam cribratam separant a seminibns Lentisci: spongiaque detergent: ne quid adhæreat salis. Tum in amphoram confundunt adiecto defruto uel sapa: uel etiam melle si est copia: cæteraque similiter faciunt. In singulos modios oliuæ singulos sestarios maturi seminis Lentisque & ternos cyathos seminis fœniculi. Si id non est: ipsum fœniculum concisum quantum satis uidebitur adiici oportet. Deinde in singulis modiis oliuarum salis cocti sed non moliti ternas heminas admisceri: & ita in amphoris condi: easque fasciculis fœniculi obturari: & quottidie per terram uolutari. Deinde tertio quoque aut quarto die quicquid amurcæ inest mitti. Post. xl. dies in alueum diffundi: & a sole tantummodo separi. Sic nõ spongia detergantur oliuæ: sed ita ut erunt exemptæ: massulis salis mixtis in amphoram condantur: & spissamentis ĩpositis ad usus ĩ cella; reponantur. Maturam oliuam in statura factam colymbadẽ de muria tollito: spongia tergito. Deinde canna uiridi scindito duobus uel trib' locis & triduo in aceto habeto: quarta die spongia extergeto: in uas in urceum aut cacabum nouum mittito substrato apio & modica ruta conchis. Deĩde pleno uase oliuis immitte defrutum usq̃ ad os. Lauri turiones in hoc usu mittito: ut oliuas deprimant. post dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. Caput. xlviii.

o Liua nigra maturissima sereno cælo legitur: eaq; sub umbra uno die in cannis porrigitur: & quaecũque est uitiosa bacca separatur. Item siqui adhæserant pediculi adimuntur: foliaque surculi quicunque sũt intermixti eliguntur. Postero die diligenter cribratur: ut si quid inest ster/coris separetur. Deinde intrita oliua nouo fisco includitur: & prælo sub/iicitur: ut tota nocte exprimatur. Postero die iniicitur q̃mũdissimis mo/lis suspensis: ne nucleus frangatur. Et cum est in sansam redacta: tunc sal coctus tritusque manu permiscetur cum cæteris aridis condimentis. Hæc autem sunt carpum cyminum semen fœniculi anisum ægyptium. Sat erit autem totidem heminas salis adiicere: quot sunt modii oliuarum: & oleũ superfũdere: ne exarescat. Idque fieri debebit quotiẽsque uidebitur affic/cari. Nec dubium est quin optimi saporis sit: quæ ex oliua posea facta est. Cæterum supra duos menses sapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis esse idonea: sicut liciniæ & culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos usus olea calibraca: quam quidam propter similitudinem oleastellum uocant.

¶ Oleum quemadmodum fiat. Caput. xlix.

m Edia est oliuitas plerunque initium mensis decembris. Nam & ãte hoc tempus acerbum oleum conficitur: quod uocatur æstiuum: & circa hunc mensem uiride premitur: deinde postea maturum. Sed acerbũ oleum facere patrissfamilias rationibus non conducit: quoniam exiguum fluit: nisi bacca tempestatibus in terram decidit: & necesse est eam suble/gere: ne a domesticis pecudibus ferisue consumatur. Viridis autem notæ conficere uel maxime expedit: quom & satis fluit: & precio pene duplicat domini redditum. Sed si uasta sunt olieuta: necesse est aliqua pars eorum maturo fructu reseruetur. Locus autem: in quo confici oleum debeat: etiã descriptus est priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia comme/moranda sunt: quæ prius omiseram. Tabulatum quo ferratur olea neces/sarium est: q̃uis præceptum habeamus uniuscuiusque diei fructus molis & prælo statim subiiciatur. Veruntamen quia immodica multitudo baccæ torculariorum uincit laborem (si labor est) oportet pensile horreum quo imponantur fructus: idque tabulatum simile esse debet granario: & habe/re lacusculos tam multos: q̃ postulabit modus oliuae: ut separetur & se/orsum reponatur uniuscuiusque diei coctura. Horum lacusculorum solum lapide uel tegulis oportet consterni & ita decliue fieri: ut celeriter omnis humor per canales aut fistulas defluat. Nam est inimicissima oleo amur/ca: quae si remansit in bacca saporem olei corrumpit. Itaque cum lacus quemadmodum diximus extruxeris: asserculos inter se distantes semipe/dalibus spatiis supra solum ponito: & cannas diligenter spisse textas inniicito ita: ut ne baccam transmittere queant: & oliuae pondus possint

ſuſtinere.Iuxta omnis autem lacuſculos ea parte qua defluet amurca :ſub ipſis fiſtulis in modum foſſularum concauum pauimentum uel canalem la/pideum eſſe oportebit:in quo conſiſtat:& unde exhauriri poſſit quicquid defluxerit.Præterea lacus uel dolia præparata ſub tecto haberi oportebit quæ ſeorſum recipiant ſui cuiuſque generis amurcam : ſiue quæ Sincera fluxerit: ſiue etiam quæ ſalem receperit:nam utraque uſibus plurimis ido nea eſt.Oleo autem conficiendo molæ utiliores ſunt q̄ꝫ tarpetum : tarpe/tum q̄ꝫ canalis & ſolea .Molæ quamfacillimam patiuntur adminiſtratio/nem.Tum pro magnitudine baccarum uel ſubmitti uel etiam eleuari poſ/ſunt : ne nucleus qui ſaporem olei uitiat : confringatur.Rurſus trapetuꝫ plus operis faciliuſque q̄ꝫ ſolea & canalis efficit. Eſt & organum erectæ Tribulæ ſimile :quod Rudicula uocatur. Idque non incommode opus efficit : niſi qꝛ frequenter uitiatur :& ſi baccæ fiſculum ingeſſeris impedi/tur.Pro conditione tamen & regionum conſuet idine prædictæ machinæ exercentur.Sed & optima molarum tum etiam trapeti.Hæc antequam de oleo conficiendo diſſererem:præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem ueniendum eſt:quan q̄ꝫ multa omiſſa ſunt:quæ ſicut ante uindemiam ſic ante oliuitatem præparanda ſunt tanquam Lignorum copia : quæ multo ante apportanda eſt:ne quom res deſiderauerit operæ auocentur.Tū ſca/læ corbulæ decemmodiæ trimodiæ ſatoriæ:quibus diſtricta bacca ſuſci/pitur:fiſci funes:canales ſpartei:conchæ ferreæ:quibus depletur oleum : opercula quibus uaſa olearia conteguntur:ſpongiæ maiores & minores: urcei quibus oleum progreditur :cannæ tegetes quibus oliua excipitur:& ſiqua ſunt alia quae nunc memoriam meam refugiunt.Haec omnia multo plura eſſe debent:quoniam in uſu depereunt:& pauciora fiunt quorum ſi/quid ſuo tempore defuerit:opus intermittitur.Sed iam quod pollicitus ſū exequar.Quom primum baccae uariare cœperint:& iam quaedam nigrae fuerint:plures tamen albae ſereno caelo manibus diſtringi oliuam opor/tebit:& ſubſtratis tegetibus aut cannis cribrari & purgari.Tum diligenter mundatā protinus in torcular deferri:& integram in fiſcis nouis includi : pleriſque ſubiici:ut quantum poſſit pauliſper exprimatur.Poſtea reſolutis corticulis emoli debebunt:adiectis binis ſeſtariis integri ſalis in ſingulos modios.Et aut tegulis ſi conſuetudo erit regionis:aut certe nouis fiſcis ſā ſae exprimi.Quod deinde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius eſt q̄ꝫ plumbeum quadratum uel ſtructile gemellar) protinus ca pulator depleat:& in fictilia Labra huic uſui praeparata defundat. Sint autem in cella olearia tres Labrorum ordines:ut unus primae notae id eſt primae preſſurae oleum recipiat:alter ſecundae:tertius tertiae. Nam plu/rimum refert non miſcere iterationem:multoque minus tertiationem: cū prima preſſura longe melioris ſaporis eſt: qꝛ minori ui praeli:quaſi lixiuū

defluxerit. Cum deinde paululum in labris primis constiterit oleum: eliquare id capulator in secunda labra debebit: & deinde in sequentia usque ad ultimam. Nam quanto sæpius translatione ipsa uentilatur & quasi exercetur: tanto fit liquidius & amurca liberatur. Sat erit autem in singulis ordinibus tricena componi libra: nisi uasta fuerint olíueta: & maiorem numerum desiderauerint. Quod si frigoribus oleum cum amurca congelabitur: plusculo sale cocto utique utendum erit. Ea res resoluit oleum & seperat ab omni uitio. Neque uerendum est: ne salsum fiat. Nam quantum cunque adieceris salis: nihilominus saporem nõ recipit oleum. Solet autẽ ne sic quidem resolui: cum maiora frigora incesserunt: itaque nitrum torretur & contritum inspergitur & commiscetur: ea res eliquat amurcam. Quidam quamuis diligentes olearii baccam ĩtegram prælo nõ subiiciũt: ꝙ existimant aliquid olei deperire. Nam cum præli pondus accepit: non sola exprimitur amurca: sed & alquid secum pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipiẽdum habeo: ut neque fumus neque fuligo q̃diu uiride oleum conficitur: in torcular admittatur aut in cellam oliuariã. Nã est utraque res inimica huic rei. Peritissimique olearii uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. Quapropter ad eum statum cæli & torcular & cella olearia constituenda est: qui maxime a frigidis uentis auersus est: quoniam minime uapor ignis desideratur. Dolia autem & seriæ in quibus oleum reponitur: non tantum eo tempore curanda sunt: cum fructus necessitas cogit: sed ubi fuerint a mercatore euacuata: confestim uillica debet adhibere curam: ut siquæ fæces aut amurcæ in fundis uasorum subsederint: semel statim emundetur: et non calidissima lixiua (ne uasa cæram remittant) semel atque iterum eleuentur. Deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur: & sæpius eluantur: atque ita spongia omnis humor afficetur. Sunt qui cretam figularem in modum liquidæ fæcis aqua resoluant: & cum uasa lauerint: hoc quasi iure intrinsecus oblinant & patiãtur arescere. Potest cũ res exigat: tali pura aqua: Nõnulli prius amurca: deinde aqua uasa perliniunt & afficant. Tum considerant nunquid cæram nouam dolia desiderent. Nam fere sexta quaque oliuitate cærari oportere antiqui dixerunt: quod fieri posse non intelligo. Nam quemadmodum noua uasa si calefiant: liquidam cæram facile recipiant: sic uetera non credideram propter olei succuꝫ caeraturam pati. Quam tamen & ipsam caeraturam nostrorum temporum agri colae repudiauerunt: existimaruntque satius esse noua dolia liquida gummi perluere: siccataqꝫ suffumigare alba caera: ne palorem capiant. Eamque suffitionem semper faciẽdam iudicãt. quotiensque uel noua uel uetera uasa curantur. Olea noua praeparantur. Multi cum semel noua dolia uel serias crassa gummi liuerunt: una in perpetuum gũmitione cõtenti sunt. Et sane quaecoleum semel testa cõbibit:

alteram gummitionem non recipit: respuit enim olei pinguitudo talẽ ma/
teriam: qualis est gummis. Post mensem decembris circa Kalendas ianua/
rias eadem ratione qua superius distringenda erit olea: & statim exprimen
da. Nam si reposita in tabulatum fuerit: celeriter cõcalescit: quoniam hic
malibus pluuiis amurcæ plus concipit: quæ est contraria huic rei. Cauen/
dum est itaque: ne fiat oleum cibarium. quod uno modo uitari poterit: si
protinus illata de agro bacca commolita & expressa erit: quæ sic admini/
strata fuerit: ut supradiximus. Plerique agricolarum crediderunt: si sub te
cto bacca deponatur: oleum in tabulato crescere. quod tam falsum est: q̃
in area frumenta crescere. Idque mendacium uetus ille Porcius Cato sic re
fellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam: minoremque fieri. Propter
quod cum facti unius mensuram rusticus sub tecto reposuerit: & post mul/
tos dies eam molere uoluerit: obliti prioris mensuræ quam intulerat ex
alio aceruo similiter seposito quantumcunque mensuræ defuit suplet. Eo/
que facto uidetur plus esse quietæ q̃ recentis baccæ reddere: cum Longe
plures modios acceperit. Attamen maxime id uerum esse: nihilominus ex
precio uiridis olei plusq̃ multitudinem alii mille nummorum contrahi/
tur. Sed & Cato dicit: Et sic quidem quicquid ponderis aut mensuræ oleo
accedit: si portiones uelis in factum adiectæ baccæ computare. Quapro/
pter dubitare non debemus lectam oliuam primo quoque tempore com/
molere præloque subiicere. Nec ignoro etiam cibarium oleum esse facien
dum. Nam ubi exesa uermiculis oliua decidit: uel tempestatibus & pluuiis
in lutum defluxit: ad præsidium aquæ calidæ decurritur: ahenumque ca/
lefieri debet: ut immundæ baccæ eluantur. Sed id non feruentissima fieri
oportet: uerum modice calida: quo commodior gustus olei fiat. Nam si
excoctus est: etiam uermiculorum cæterarumque immunditiarum saporẽ
trahit. Sed quom fuerit oliua elota: reliqua sicut supra præcepimus: fieri
debebunt. Fiscis autem non iisdem probum & cibarium oleũ premi opor/
tebit. Nam ueteres ad caducam oliuam: non autem ordinario aptari ole/
o: semperque cum expresserint facta: statim feruentissima debent aqua bis
aut ter elui. Deinde si sit profluens impositis lapidibus ut pondere pressi
detineantur immergi. Vel si nec flumen est: in Lacu aut piscina q̃ purissi/
mæ aquæ macerari: & postea uirgis uerberari: ut sordes fæcesque decidãt
& iterum elui siccarique.

¶ DE Oleo gleucino. Caput. L.

QVanuis non erat huius temporis olei gleucini compositio: tamen
huic parti uoluminis reseruata est: ne parum opportune uicini cõ
ditionibus interponeretur. Hac autem ratione confici debet. Vas olea q̃/
maximum & aut nouum aut certe bene solidum præparari oportet. Dein/
de per uidemiam musti q̃ optimi generis & q̃ recẽtissimi sestarios sexagita

cum olei pondo octoginta in id confundunt: aromata non cribrata: sed ne minute quidem contusa: uerum leuiter confracta in reticulum iunceū aut linteum adiici: et ita in olei atque musti partem demitti. Sin autem his portionibus pēsare atque infra subiicimus: calami schoeni cardamo mixto balsami: corticis de palma: fœnigræci uetere pruno macerati et postea siccati atque etiam torrefacti: iunci radicis: tum etiam iridis græcæ nec minus ancsi egyptii pari pondere: id est uniuscuiusque libram et quadrātē ut supra diximus: reticulo inclusa dimittito: & metretam linito. Post septimum diem aut nonū per se metretæ siquid fæcis aut spurciciæ faucibus inhærebit. manu eximito et detergeto. Deinde oleum eliquato: nouisque uasis recondito: mox reticulum eximito: et aromata in pila q̄mundissime contundito: tritaq̄ in eandem metretam reponito: et tantundem olei q̄tū prius infundito: & obturato: in sole ponito. Post septimum diem oleo repleto: et quod reliquū est musti picato candore condito. Nam id si nō exhauserit medicamentum dabitur potatū ībecillis bubus et cætero pecori.

¶ Oleum ad unguenta quemadmodum facias. Caput. Li.

OLeum autem secundarium non insuauis odoris quotidianam unctionem præbere poterit dolore neruorum laborantibus. Antequam oliua nigrescat: cum primum decolorari cœperit: nec tamen adhuc uaria fuerit: maxime liciniam si erit: si minus regiam: si nec hæc fuerit: tūc culminam baccam manu stringito: et statim purgatam prælo integram subiicito: & amurcam exprimito. Deinde suspensa mola oliuam frangito: eaq̄ uel in regulas uel in nouo fisco adiicito. subiectamque prælo sic premito: ne uasa intorqueas: sed tantum ipsius præli pondere q̄tuluncūq̄ exprimi patiaris. Deinde quomodo sic fluxerit: protinus capulator amurca separare: et diligenter seorsum in noua labra trāsferrat. eiusq̄ eliquet reliquū olei. Quod postea fuerit expressum: poterit ad escam uel cum alia nota mixtum uel per se approbari.

¶ DE Salsura suillæ carnis. Caput. Lii.

HActenus de oleo abunde dixisse satis ast. Nunc ad minora redeamus. Omne pecus & præcipue suē pridie q̄ occidatur: potione ꝓhiberi oportet: quo sit caro siccior. Naʒ si biberit: plus humoris salsura habebit. Ergo sitientem cū occideris: bene exossato. Nam ea res minus incinosam et magis durabilem salsuram facit. Deinde quom exossaueris: cocto sale nec nimium minuto sed suspensa molla infracto diligenter salito: & maxime in eas partes quibus ossa relicta sunt largum salem infarcito: compositisque supra tabulatum tergoribus aut frustis uasta pōdera imponito: ut exanietur. Tertia die pondera remoueto: & manibus diligenter salsuraʒ fricato: eamque cum uoles repōere minuto & trito sale aspergito atque ita reponito. Nec desieris eius quotidie salsuram fricare

bb q

donec matura sit. Quod si serenitas fuerit his diebus: quibus perfricatur caro: patieris eam sale consperſam esse nouem diebus. Aut si nubilum aut pluuiæ: undecima uel duodecima die ad lacum salsuram deferri oportebit & salem prius excuti: deinde aqua dulci diligenter perlui. necubi sal inhæreat: & paulum assiccatum in carnario suspendi: quo modicus fumus perueniat: qui siquid humoris adhuc continetur: siccare eum possit. Hæc salsura luna decrescente maxime per brumam: sed etiam mense februario ante idus commode fiat. Est & illa salsura quæ etiam locis calidis omni tempore anni potest usurpari: quom aqua pridie sues probibitæ sunt: postero die mactantur: & uel aqua candente: uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrata (nam utroque modo pili detrahunt) caro in libraria frusta conciditur. Deinde in seria substernitur sal coctum: sed modice (ut supra diximus) infractus. Deinde offulæ carnis spisse componuntur: & alternis sal ingeritur. Sed quom ad fauces seriæ peruentum est: sale reliqua pars replet: & impositis ponderibus in uas conteritur. eaq; caro semper consumatur: tamq; salsamentum in muria sua permanet.

¶ Rapa & napos quemadmodum condias. Ca. Liii.

RAporum q̃ rotundissima sumito: eaque si sunt lutuosa detergito: & summam cutem nouacula decerpito. Deinde (sicut consueuerũt salgamarii) decussatim ferramento lunato icidito. Sed caueto ne usq; ad imũ præcidas rapum. Salem inter incisuras raporum non nimium minutum aspergito: & rapa in alueo aut seria componito: & sale plusculo aspersa triduo sinito: dum exudent. Post tertiam diem mediam fibram rapi gustato: si receperit salem. Deinde cum uidebitur satis recepisse: exemptis omnib' singula suo sibi iure eluito. Vel si non multum liquoris fuerit: muriam duram adiicito: & ita eluito. Et postea in quadratam cistam uimineã: quæ neque spisse: solide tamen & crassis uiminibus contexta sit: rapa componito. Deinde sic aptatam tabulam superponito: ut usque ad fundum: si res exigat: itra cistam deprimi possit. Cum enim tabulatum sic aptaueris: grauia pondera superponito & sinito nocte tota & uno die siccari. Tum in doleo picato fictili uel in uitreo componito: & sic infundito: ut a iure contegãtur. Napi quoque: sed integri si minuti sunt: maiores autem insecti: eodeʒ iure quo rapa condiri possint. Sed curandum est: ut hæc utraq; anteq̃ caulem aut cymam faciant: dum sunt tenera componantur. Napos minutos integros aut rursus amplos in tres aut quattuor partes diuisos in uas coniicito: & aceto infundito: salis quoq; cocti unum sestarium in congiũ aceti adiicito. post trigesimum diem uti poteris.

¶ Sinapim quemadmodum facias. Ca. Liiii.

SEmen sinapis diligenter purgato & cribrato. Deinde aqua frigida eluito. Et cum fuerit bene lotum: duabus horis ĩ aqua sinito. Postea

tollito: & manibus expressum in mortarium nouum & bene emundatum adiicito:& pistillis conterito. Quom contritun fuerit: totam intritam ad medium mortarium contrahito: et comprimito manu plana. Deinde cum compresseris scarificato: et impositis paucis carbonibus uiuis aquam ni/tratam suffundito: ut omnem amaritudinem eius & pallorem exaniet. De/inde statim mortarium erigito: ut omnis humor eliquetur. Post hoc albū acre acetum adiicito: et pistilo permisceto colatoque. Hoc ius ad rapa cō/dienda optime facit. Cæterum si uelis ad usum conuiuiorum præparare cum exanieris sinapi: nucleos pineos q̃recentissimos & amylum adiicito diligenterque conterito infuso aceto. Cætera ut supra dixi facito. Hoc si/napi ad embammata non solum idoneo sed etiam spetioso uteris. Nam ē candoris eximii: si sit curiose factum.

¶ Oleris atri & siseris radicem quemadmodum condias. Caput. LV.

PRiusquam olus atrum coliculum agat: radicem eius serito mense ianuario uel etiam februario: et diligenter defricato: ne quid terre/ni habeat: in aceto & sale componito. Deinde post diem trigesimum exi/mito: et corticem eius delibratum abiicito. Cæterum medulam eius conci/sam in fideliam uitream uel nouam fictilem coniicito: et adiicito ius īfra/scriptum: quod sic fieri debebit. Sumito mentam et uuam passā et exiguā cæpam aridam: eamque cum torrido farre exiguo melle subterito. quæ cū fuerit bene trita: sapæ uel defruti duas partes & aceti unam: permisceto. atque ita in eandem fideliam confundito: eamque operculo contectam pellicato. Quom deinde uti uoles: cum suo iure concisas radiculas pro/mito: & oleum adiicito. Hoc ipso tempore siseris radicem poteris eadem ratione qua supra condire. Sed cū exegerit usus: eximes de fidelia: & oxy/melli cum exiguo oleo superfunde.

¶ Moretum oxyporꝫ: uel ut alii oxygarꝫ quēadmodū cōpōas. Ca. LVI.

ADdito in mortarium satureiam mentam rutam coriandrum apium porrum sectiuum: aut si non erit uiridem cæpam folia lactucæ fo/lia erucæ thymum uiridem nepetam: tum etiam uiride pulcium & caseum recentem & salsum. Ea omnia pariter conterito: acetique piperati exiguum permisceto. Hanc mixturam cum in catillo composueris: oleum superfū/dito. Cum uiridia quæ supra dicta sunt contriueris: nuces grandes pur/gatas q̃tum satis uidebitur inserito: acetique piperati exiguum p̄misceto & oleum infundito. Sesamum leniter torrefactum cum his uiridibus quæ supra dicta sunt conterito. Item aceti piperati exiguum permisceto: cui supra oleum superinfundito. Caseum Gallicum uel cuiuscunque notæ uolueris minutatim concidito: & conterito. Nucleosque pineos si corū copia fuerit: si minus nuces auellanas torrefactas adempta cute: uel amygdolas æque supra condimēta pariter misceto: acetique pipati exiguū

exiguum adiicito: compoſitumque oleo ſuperfundito. Si condimenta uiri/
dia non erunt: puleium aridum uel thymum uel origanum aut aridam ſa/
tureiam cum caſeo conterito: acetumque piperatum & oleum adiicito. Poſ/
ſunt tamen hæc arida ſi reliquorum non ſit poteſtas: etiã ſingula caſeo mi/
ſceri. Piperis albi ſi ſit: ſi minus: nigri unciæ tres: apii ſeminis unciæ duæ
laſeris radicis quod ſilphion græci uocant ſeſunciam: caſei ſextantẽ. Hæc
contuſa & cribrata melli permiſceto: & in olla noua ſeruato. Deinde cum
exegerit uſus: q̃tuluncunq; ex eo uidebitur aceto & garo diluito. Liguſti/
ci unciã: paſſæ uuæ detractis uinaceis ſextãtem: piperis albi uł nigri qua/
drantem. Hæc ſi maiorem impenſam uitabis: poſſunt melli admiſceri: &
ita ſeruari. At ſi precioſius oxyporum facere uoles: hæc eadem cum ſuper
iore compoſitione miſcebis: & ita in uſum repones. Quod ſi etiam cum la
ſer habueris pro ſilphio: melius adiicies pondo ſemunciam.

C Lauſulam peracti operis mei Publi Siluine non alienum puto indi/
cem lecturis: ſi modo fuerint q̃ dignẽtur iſta cognoſcere. Nihil du/
bitaſſe me pene infinita eſſe: quæ potuerint huic inſeri materiæ: uerum ea
quæ maxime uidebantur neceſſaria: memoriæ tradenda cenſuiſſe. Nec ta/
men canis naturam cunctarum rerum prudentiam. Nam etiam quicunq;
ſunt habiti mortalium ſapientiſſimi: multa ſciſſe dicuntur non omnia.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE RERVM RV/
STICARVM LIBRI OPERA ET IMPENSA BARTHOLO
MAEI BOTTHONI AL' BRVSCHI REGIENSIS IMPRES/
SI REGII DVCE HERCVLE IMPERANTE .M.CCCC.LX/
XXII.

EPISTOLA.

GEorgius Alexandrinus Dominico Georgio inſigni patritio. S. Franciſcus Philelphus: quo primū magiſtro ad litteras mediolani ſum uſus : quotiens a diſcipulis interrogaretur : immo uero ut eſt comis faciliſq; natura : eos ut de multa quærerent hortaret: illud dūtaxat affirmabat: quod exploratum ſibi certumque fuiſſet: nixus ſemper: tum noſtrorum: tum græcorum ſcriptorum teſtimonio. Quod ſi quippiam uel parum conſtitiſſet: uel in præſens non ſuccuriſſet : non pudebat tantum uirum ſcriptores euoluere: uel ſi per ocium id non licuiſſet : ſtudioſos iuuenes ad libros remittebat: locum indicans ubi quod conſuleretur tractari explicarique putaſſet. Nonnunquam etiam ſi in exponendis auctoribus ſententiam minus ueram protuliſſet : tum autem ex lectione uaria: aut ab alio uel æmulo diuerſum cognouiſſet: libenter ſua damnata expoſitione alienum ſenſum comprobabat. Adeo ueram doctrinam colebat: tantaque ex fide diſcipulos erudiebat : ut nunquam contentioſus in ueritatem īſurgeret : aut iuuenum mentes iis præceptis pateretur imbui: quæ aliquando cum dedecore & damno dediſcenda forent. Admirandus profecto uir & ab iis inprimis colendus atque ſectandus : qui prompto & expedito ingenio præditi honeſtam cupiunt eruditionem : Georgius item Tifernus præceptor noſter: nunquam a me ſine honorifica & grati diſcipuli præfatione nominandus: ꝙ uiam ad multa aperuerit: quæ non dico ignorata: ſed uix animaduerſa a doctis uiris noſtro tempore fuerunt. Adeo acutus & exactus rimator romanæ antiquitatis & cenſor latinæ litteraturæ ſeuerus fuit: ut non modo id probatum eleganſque duceret: quod priſcorum uſu confirmaretur: ſed inter eos qui in bonis litteris illuſtres olim fuiſſēt: iudicium atque diſcrimen exigebat: quando quidem alius eruditiōi magis ꝙ eloquentiæ conferret : contra in alio eloquentia maior : ꝙ eruditio ſpectaretur. Illud item ante omnia ab ingenuo præceptore : qui utilitati diſcentium conſuleret: uitari dicebat: id ſibi fidei poſtularet: quod pleriq; omnes magiſtri facere ſolent: ut ſine locuplete teſte aut ratione conſtanti: quæ enarraret credi uellet. Et ut fuit omnibus bonis artibus tam græce ꝙ latine inſtructus & in noſtra memoria doctiſſimus ac ſine diſſimulatione praeceptor ueriſſimus : ſic eos maxime omnium promeritus fuit: qui reconditae alicuius & indubitatæ doctrinæ amatores fuerunt. Sed quorſum tanta & tam longe de Philelpho Tifernoque repetita : Vtinam poſt ea tempora: quibus latinæ litteræ diu turpiter oppreſſae & indigne iacentes paululum reſpirare & ſe erigere cœpunt: pulſaq; fœda barbarie maieſtas latina aliquantulum emerſit: qui publice per italiam profeſſi ſūt: ſiue ii publico ſalario conducti : ſiue priuatis diſcipulorum impendiis

Arrogantia praeceptorum

legerent: aut minus sibi arrogassent: aut quos docebant insolescere non docuissent. Nam iam excitatis studiis reque latina in maius crescente: si iuuenes ingenue & (ut par erat) ad diligentiam magis q̄ ad insolentem ne-gligentiam instituti fuissent: nostris temporibus in romanam elegãtiam ex quisitamq; eruditionem prope uentum esset. Sed proh nefas: perniciosam illã consuetudinem: qua nulla maior pestis studiosis afferi potest: in scho-las intulerunt. Vt quotiencunque paulo solertiorem discipulum nacti fo-rent: plus q̄ conueniret eblanditi atque laudibus attollentes: hunc ex Pla uti atque Terentii anima constare dicerent: in illo uim & copiã ciceronia-nã plãe spectari: aliũ δια την του πυθαγορου παλιγγενεσιαν per Pythagorae regenerationem post longa tempora Virgilium referre: illum uerum Nasonem effingere: hunc ita facere ut alterum Liuium iam Latini habere possint. Quae nugae eo superbiae atque arrogantiae multos perduxerunt: ut isto illiberali sermone & insano praecipientis iudicio con-tenti spreto studio propalam de omnibus se dicturos pollicentur: omne-que scriptorum genus tractare auderent. Quod si unquam ratio grauior petita: uel firmius testimonium quaesitum fuisset: praeceptoris uerba re-cordati stulteque elati nil aliud respondebant: nisi Pythagoreorum exem-plo αυτος εφη: hoc est ipse dixit: quamuis ipse non esset Pythagoras. Ex qua impudenti temeritatem intolerabilique arrogantia lectiones tũ ua-riae & diffidentes: tum peruersae atque confusae nobilium auctorum habẽ tur: & his potissimum diebus quibus in publicum commodum exprimen-darum litterarum ratio barbaro inuento barbaraque meditatione excussa fuit: ut saepe stomachatus fuerim: cum libros me conferente egregias & ꝓ prias dictiones iam sublatas uiderem. Quam ne rustici scriptores indigni-tatem paterentur & praecipue. L. Columella: amicus quidam priscarum uocum assertor a me impetrauit: ut inter multas curas grauisque labores collactis exemplaribus quoad possem facundissimum agricolationis doc-torem iuuarem. Quod tñ onus cum a me deprecarer: acrius instare coepit prolato codice quodam umbilicis geminis decorato: aurea fronte insigni to: uiridi aluta circuntecto: coccineisque litteris superbo: quẽ diceret ab eo fuisse exscriptum archetypo: quod unus ex eorum numero: de quibus paulo ante diximus: emendasset. In quo cum elegantes reconditae & roma nae uoces in obuias tritas & peruulgatas &: quod aegrius ferendum fuit: a scriptoris sensu alienissimas conuersas offendissem: deploraui primum scriptoris latinissimi casum: tum ignauiam & arrogantiam saeculi nostri conquestus Lucii Columellae libros potius paulo diligentius perlegẽdos q̄ emendandos suscepi: quando intra. xl. dies instãtibus impressoribus res multorum alioquin dierum conficiẽda foret. Quare pro eo ocio quod no-bis tunc concessum fuit: proque ingenio nostro & ea doctrina: quam

Columella emendatus a Georgio Alexandrino
241

perexiguam in nobis cognoscimus: multis in locis elegantissima haec colendi agri praecepta iuuimus ita nobis temperantes ut nihil aut truncarem?: aut adderem?: mutaremusue: nisi quod nobis luce clarius cõstaret. Nonnihilque dubitauimus: utrum finem sexti libri recideremus: q eadẽ iisdem fere uerbis illic repeteret: quae in tertio iam praecepisset. Sed cum nõnulla legerentur a superioribus praeceptis uel in rebus uel in re discrepantia: nolui temere falcem alienæ messi (ut aiunt) supp̃oere. Illudque satis habui: hac præfatione consilii nostri lectorem admonere. Quantum autẽ noster hic labor litteris latiis profuerit: te iudicẽ facio Dominice Georgie facunde senator magnificeque patricie: quem omnibus prope muneribus: quæ in sanctissima atque amplissima republica maxima habentur: functum gloriose uidemus. Cuiusque integritas generosum prudensque consilium dicendique uis: atque copia siue in agendis causis siue in consilio patriæ dando adeo mentes auditorum intrat: penitusque in sensus omnes penetrat: ut te uelut tonantem sæpe senatus admiretur & stupeat: arbiterque quodammodo curiæ dicaris. Porro in ueronensi præfectura tum uero patauina ea fuit cum iusticia continentia: ut nullo in præfecto unquam aut magis temperata desideria aut moderatiora remedia spectata fuerint: ita omni ex parte tibi ipsi imperans miti quadam austeritate placidaque constantia iura populis prudenter & fortiter dixisti. Quare factum fuit: ut te patria sæpius desiderauerit: generosique patres sentẽtiã tuam frequenter recordati ægerrime absentiam tuam ferrent. Populi uero humanitatem clæmentiam bonitatemque tuam experti: te non unius ãni præfectum sed præfectorum uices perosi plurium annorum uellent: nimisque festinantes menses & perq̃ breuis ille uideretur annus: per quem magistratum apud eos ageres. Cæterum ne te pœniteat in ciuilibus negotiis diutine uersatum: atque semper magna tractantem res rusticas humilemque materiam legere: quando romani quondam patres iis manibus: quibus gentes domuerant: arua colerent: atque ex agris consulem dictatoremque accerserent: adeo opere rustico delectati: ut urbico oneri renũtiantes ruri uelut in portu & quiete uitam agerent. Apud caeteros etiam populos de cultura agri praecipere principale fuit: siquidem reges fecere Hieron Philometor Attalus & Archelaus: duces item Xenophon & Mago pœnus pœnica lingua. Te praeterea oblectabit scriptoris facundia & sermonis elegantia: qui in tenui rerum materia agrestique usu uerbis non ex medio sumptis neque impropriis: sed nitidis apteque & commode positis utitur. In dandis autem praeceptis & quid uerissime & quid decentissime dicat respexit. Tum agricolas rerũq; rusticarũ studiosos & docere uoluit: & simul docendo delectare. Quod a mantuano uate abfuisse: cum de

Dominici Georgii laus

Legere scriptores rerũ rusticarũ

Romani agricolae

[marginal notes, left:] ...llae ...antia ...ãrudia

ſatione trimeſtri præcipit: Seneca in quadam ad Lucillum epiſtola ſcri/
bit. Rationem item colendorum hortorum a Virgilio prætermiſſam ex/
cepit: adeoque ſcite & copioſe horti dotes numeris abſoluit: ut cum poeta
diuinus illam poſt ſe aliis memorandam relinqueret: de Columella diui/
naſſe uideatur: cuius uoces quaſdam ſuboſcuras & forſitan a pluribus
ignoratas: ne legentem retardent: paucis enarrauimus. Id quod in Cato/
ne & Varrone fecimus. Vale.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS. TITVLI LIBRI PRIMI.

DE Præceptis rei rusticæ. Titulus primus.

PARS EST PRIMA PRVDENTIAE IPSA: cui præcepturus sis: extimare personā. Neq; enim formator agricolæ debet artibus & eloquentia rhetores æmulari. quod a plerisque factum est: qui dum diserte loquuntur rusticis: assecuti sunt ut eorum doctrina nec a disertissimis possit intelligi. Sed nos recidamus præfationis moram: ne quos reprehendimus imitemur. Dicendum autem nobis est (si diuina fauerint) de omni agricultura & pascuis & ædificiis

rusticis: secundum fabricandi magistros: eorumque inuentionibus : & oĩ genere eorum quæ uel facere: uel nutrire oportet agricolam ratione uoluptatis & usustructus: suis tamen temporibus per uniuersa distinctis. Sane in pomis hoc seruare constitui: ut eo mense quo ponenda sunt. singula cũ sua omni exequar disciplina.

DE Quattuor rebus quibus agricultura consistit. T.ii.

PRimo igitur eligẽdi & bene colendi agri ratio quattuor rebus constat aere: aqua: terra: industria. Ex his tria naturalia: unũ facultatis & uolũtatis ẽ. Naturæ ẽ ꝙ ĩpriis spectare oportet: ut eis locis quæ colere destinabis: aer sit salutaris & clæmens: aqua salubris & facilis uel ibi nascẽs uel adducta uel imbre collecta: terra uero fœcunda & situ commoda.

DE Aeris probatione. T.iii.

AEris igitur salubritatem declarant loca ab ĩfimis uallibus libera : & nebularum noctibus absoluta: & habitatoꝝ cõsiderata corpuscula: si eis color sanus: capitis firma sincæritas: ĩ offẽsũ lumẽ oculoꝝ: purus auditus : fauces comeatum Liquidæ uocis exercent. Hoc genere benignitas aeris approbatur. His autem contraria noxiũ cæli illius spiritũ cõfitẽtur.

DE Aqua probanda. T.iiii.

AQuæ uero salubritas sic agnoscitur. Primum ne a lacunis aut paludeducat: ne de metallis originem sumat: sed sit perspicui coloris : neque ullo aut sapore aut odore uitietur: nullus ibi limus insidat : frigus tempore suo mulceat: æstatis incendia moderetur. Sed quia solet his omibus ad speciem custoditis occultiorem noxam rectior seruare natura: ipsã quoq; ex incolarum salubritate noscamus. si fauces bibentium puræ sũt : si saluo capite in pulmonibus ac thorace aut nulla est aut rara causatio. Nam plerunq; has noxas corporis ad inferiorem partem quæ supra sunt corrupta demittunt. Sed ut uitiato capite ad pulmonem uel stomachũ morbi causa decurrat: tunc culpandus aer potius inuenitur. Deinde si uẽter aut uiscera uel latera uel renes nullo dolore aut inflatione uexentur : si uitia nulla uesicæ sũt. Hæc atq; his similia si apud ĩcolas ꝓ maiori pte cõstare uideris: nec de aere aliqd nec de fõtibus suspiceris.

DE Qualitate terraꝝ. T.v.

IN terris uero quærenda fœcunditas. Ne alba & nuda sit gleba : ne macer sabulo sine admixtione terreni: ne creta sola: ne Arenæ squalentes: ne ieiuna glarea : ne aurosi pulueris Lapidosa macies: ne salsa uel amara: ne uliginosa terra: ne Tofus arenosus atque ieiunus : ne uallis nimis opaca & solida. Sed gleba putris & fere nigra : & ad tegendam Se graminis sui crate sufficiens. aut mixti coloris: quæ & si rara sit: tamen pinguis soli adiũctiõe glutinetur. Quæ protulerit nec scabra sint nec retorta: nec succi naturalis egentia ferat. Quod frumentis dandis utile signum

eſt: ebulum: iuncum: calamum: gramen: trifolium non macrum: rubos pingues: pruna ſilueſtria. Color tamen non magnopere quærendus eſt: ſed pinguedo atque dulcedo. Pinguem ſic agnoſcis. Glebam paruulam dulci aqua cum ſpargis & ſubigis: ſi glutinoſa eſt & adhæret: conſtat illi ineſſe pinguedinem. Item ſcrobe effoſſa & repleta ſi ſuperauerit terra: pinguis eſt: ſi defuerit exilis: ſi conuenerit æquata mediocris. Dulcedo autem cognoſcitur: ſi ex ea parte agri: quæ magis diſplicet: glebam fictili uaſe dulci aqua madefactam iudicio ſaporis explores. Vineis quoque utilem p haec ſigna cognoſces. Si coloris & corporis rari aliquatenus atque reſoluti eſt. Si uirgulta quæ protulit: leuia nitida procera fœcunda ſunt: ut piros ſilueſtres: prunos: rubos: cæteraque huiuſmodi neque intorta neque ſterilia neque macra exilitate languētia. Situs uero terrarum neque planꝰ ut ſtagnet: neque præruptus ut defluat: neque obrutus ut in imuꝫ deiecta uale ſubſidat: neque arduus ut tempeſtas inmodice ſentiat et calores. Sed ex his omnibus utilis ſemper eſt æquata mediocritas: et uel campus apertior & humorem pluuium cliuo fallente ſubducens: uel collis molliter per latera inclinata deductus: uel uallis cum quadam moderatione & aeris laxitate ſubmiſſa: uel mōs alterius cuminis defenſus obiectu & a moleſtioribus uentis liber auxilio aliquo: uel ſublimis aſper ſed nemoroſus & herbidus. Sed cum ſint genera terrarum plurima: ut pinguis aut macra ſpiſſa uel rara ſicca uel humida: & ex his pleraque uitioſa: tamen propter ſemiuꝫ differentiam ſæpe neceſſariā maxīe ſicut ſupra dixi: eligendus eſt pinguis ac reſolutus ager: qui minimum laborem petit: & fructum maxīuꝫ reddit. Secundi meriti eſt ſpiſſus: qui labore quidem maximo tamen aduota reſpōdet. Illud uero deterrimum genus eſt: quod erit ſiccū ſimul & ſpiſſū: & macrum uel frigidum. qui ager peſtiferi more fugiendus eſt.

Genera terrarū

DE Induſtria & neceſſariis ad rura ſententiis. T. vi.

Sed ubi hæc quæ naturalia ſunt neque humana ope curari poſſunt: diligentius extimaueris: exequi te conuenit partem quæ reſtat īduſtriæ. Cuius hæc erit cura uel maxima: ut has quas ſubieci ex omni opere ruſtico inprimis debeas tenere ſētētias. Præſentia domini prouectus eſt agri. Color terrae non magnopere deſideretur: quia bonitatis incertus eſt auctor. Genera omnium ſurculorum uel frugum praeclara: ſed terris tuis experta committe. In nouo enim genere ſeminum ante experimentum nō eſt ſpes tota ponenda. Locis humidis ſemina citius q̄ ſiccis degenerant. quare ſubinde ſuccurrat electio. Ferrarii lignarii: doliorum cuparumque factores neceſſario habendi ſunt: ne a labore ſolemni ruſticos cauſa deſiderandae urbis auertat. Locis frigidis a meridie uineta ponantur: calidis a ſeptentrione: temperatis ab oriente: uel (ſi neceſſe ſit) occidente. Operarum ratio unum modum tenere non poteſt in tanta diuerſitate terrarū: &

Sententiæ rerum ru[...]
Præſentia Domini
Color Terræ
Surculorū genera expta
Semina citiꝰ degenerant loc[...]
Fabri ferrarii lignarii nece[...] habendi ut
Vineta a[...] Septentrione calid[...] locis temperatis Oriente
Operarū ratio nō una ꝓpt terrarū diuerſitate

Aphoriſmi ru[ſ]tici

ideo soli & prouinciæ consuetudo facile ostendet: quis modus unamquã que rem faciat siue in surculis siue in omni genere satorum. Quæ florent constat non esse tangenda. Bene eligi serenda non possunt: nisi hoc officium prius eligens assumat. In rebus agrestibus maxime officia iuuenum cõgruunt: imperia seniorum. In uitibus putandis tria consideranda Sunt: fructuum spes: successura materies: Locus qui seruet ac reuocet. Vitem si maturius putes: plura sarmenta: si serius: fructus plurimos consequeris. De Locis deterrimis sicut arbores ita homines conuenit ad meliora transferre. Post bonam uindemiam strictius: post exiguam latius puta. In omni opere inserendi putandi ac recidendi duris & acutis utere ferramentis. In uite uel arbore quæ facienda sunt: perage ante apertionem floris & gemmæ. In uineis aratro prætermissa: fossor emendet. Locis calidis siccis apricis pampinandum non est: cum magis uites oportet operiri. Et ubi uineas uulturnus exurit aut flatus aliquis regionis inimicus: uitem tegamus straminibus uel aliunde quæsitis. Ramus lætus uiridis & sterilis in media olea abscindendus est: uelut totius arboris inimicus. Sterilitas & pestilentia æquo modo fugienda sunt. In pastinato solo inter nouellas uites omnino nihil est conserendum. Græci iubent exceptis caulibus: tertio anno quæ libebit iniungere. Omnia legumina græcis auctoribus seri iubentur in sicca terra: faba tantummodo in humida debet spargi. Domino uel Colono confinia possidenti qui fundum uel agrum suum locat: damnis suis ac litibus studet. In agro periclitantur interiora: nisi colantur extrema. Omne triticum solo uliginoso post tertiam sationem in genus siliginis conmutatur. Tria mala æque nocent: sterilitas: morbus: uicinus. Qui terram sterilem uineis occupat: & Laboribus suis & sumptibus est inimicus. Campi Largius uinum colles nobilius ferunt. Aquilo uites sibi obiectas fœcundat: auster nobilitat. Ita in arbitrio nostro est: plus habeamus an melius. Necessitas feriis caret. Quamuis temperatis agris serendum sit: tamen Si siccitas longa est: semina occata tutius in agris q̃ in horreis seruabuntur. Viæ malitia æque & uoluptatis & utilitatis aduersa est. Qui Agrum colit: grauem tributis creditorem patitur: cui fine spe absolutionis astrictus est. Qui arando crudum solum inter sulcos relinquit: suis fructibus derogat: terræ ubertatem infamat. Fœcundior est culta exiguitas: q̃ magnitudo neglecta. Nigras uites omnino repudies: nisi in prouinciis & eius generis quo acinaticium fieri consueuit. Longius amminiculum uitis incrementa producit. Teneram & uiridem uitem ferri acie ne recidas. Omnis incisura sarmenti auertatur a gemma: ne eam stilla quæ fluere consueuit extinguat. Pro macie uel soliditate Vitium nutrienda Sarmenta Putator iniungat. Terra profunda (quod græci asserunt) oleæ grandes arbores efficit: fructus miores & aquatos ac seros magisq; amurcae ꝓximos. Aer oleas tepidus

iuuat & uentis mediocribus sine ui & horrore perflabilis. Vitis quæ ad iugum colitur: per ætates ad hoc produceda est: ut locis molestiorib⁹ quattuor pedibus a terra: placidioribus uero septem summitas eius insurgat. Hortus qui cælo clæmenti subiacet: & fontano humore percurritur: ppe est liber sit: & nullam serendi disciplinā requirat. Subligatio acerbis uuis facienda est: quando excutiendi aut rumpendi acini nulla formido est. Ligatura in uitibus locum debet mutare: ne unum semper assiduitas conterat uinculorum. Fossorem si apertus uitis oculus uiderit: cæcabitur spes magna uindemiæ: ideo dum est clausa fodietur. Terræ altitudinem: cum fœcunditate si ad frumenta duobus pedibus explora: quattuor uero si ad arbusta uel uites. Vitis nouella ut facile incrementum dilecta cōsequitur: ita interitum celerem si negligatur incurrit. Modum tene æstimatis facultatibus tuis in assumptione culturæ: ne superatis uiribus excedente mensura turpiter deseras quod arroganter assumis. Semina plusquam annicula esse non debent: ne uetustate corrupta non prodeant. Frumentum collis grano robustius sed mensuræ minus refundet. Omnia quæ seruntur: crescente luna & diebus tepidis sunt serenda: nam tepor uocat: frigus includit. Si tibi ager est siluis inutilibus tectus: ita cum diuide ut loca pinguia puras reddas noualles. Loca sterilia siluis tecta esse patiaris: qui illa naturali ubertate respondent: hæc beneficio lætantur incendii. Sed sic urenda distingues: ut ad incensum agrum post quinquennium reuertaris: ita efficies ut æqualiter uel sterilis gleba cum fœcunditate contendat. Græci iubent oliuam: cum plantatur & legitur: a nudis pueris atque uirginibus operandum. Credo recordari arbori huic esse praesulem castitatem. Nomina frumentorum superfluum est praecipere: quae aut loco subinde aut aetate mutantur. Hoc satis est: ut eligamus praecipua in ea regione: quam colimus: uel exploremus aduecta. Lupinus & uicia pabularis si uirides succidantur: & statim supra sectas eorum radices aretur: stercoris similitudine agros fœcundant. quae si ex se aruerint antequam proscindas: ī his terrae succus aufertur. Ager aquosus plus stercoris quaerit: siccus minus. Calidis maritimis siccis apricis campestribus locis omne opus uinearum maturius incohetur: frigidis mediterraneis humidis opacis mōtanis locis tardius. quod non solum de mensibus aut diebus dixerim: sed horis operandi. Omne opus rusticum cum fieri praecipitur: neque cito est: si ante quindecim dies: neque tarde si post quidecim fiat. Frumenta omnia maxīe laetantur patenti campo & soluto & ad solem recliui. Spissa & cretosa & humida terra bene far & triticum nutrit: hordeū soluto delectatur & sicco. Nam si in lutoso agro spargatur morietur. Trimestris satio locis frigidis niuosis conuenit: ubi qualitas aestatis humecta est: caeteris raro respondet euentu. Semen trimestre locis tepidis melius respondebit:

si feratur auctumno. Si necessitas coget de salsa terra sperari aliquid: post auctumnum plantanda est uel conserenda: ut malitia eius hibernis imbribus eluatur. Aliquid etiam terræ dulcis uel arenæ fluuialis subiiciendum est: si illi uirgulta committimus. Seminarium mediocri terra instituere debemus: ut ad meliorem quae sata fuerint transferantur. Lapides qui supersūt hyeme rigent: aestate feruescūt: iccirco satis arbustis & uitibus nocent quid enim latenti prosunt in terris calidis & siccis: dūmodo eis terra subsit. Terra quae circa arbores mouet̄: ita est uicibus permutāda: ut ei quæ in summo fuerat: ima succedat. In lætandis arboribus crates faciemus terram prius trunco admouentes & mox lætamen: ut sic opus natura beneficii alternante cumuletur. Agri præsulem non ex dilectis & tenere educatis seruulis ponas: quia fiduciam præteriti amoris ad impunitatem culpæ præsentis expectat.

DE Agri electione uel situ. T. vii.

IN eligendo agro uel emendo considerare debebis: ne bonum naturalis fœcunditatis colentium deprauauerit inertia: & indegeneres surculos uber soli feracis expenderit: quod q̄uis emendari possit insitiōe meliorum: tamen harum rerum sine culpa melior usus est: q̄ cum spe corrigendi serus euentus. In seminibus ergo frumentorum præsens emendatio poterit esse. In uineis maxime considerandum atque uitandum est quod plerique fecerunt studendo famæ tantum: & latitūdini pastinorum semina uitium statuentes uel sterilia uel saporis indigni. quod grandi tibi labore constabit ut corrigas: si agrum compares uitiis talibus occupatum. Positio ipsius agri qui eligendus est: ea sit. In frigidis prouinciis orienti aut meridiano lateri ager esse debet oppositus: ne alicuius magni montis obiectu: his duabus partibus exclusis algore rigescat: aut per partem septemtrionis remoto: aut per occidentis in uesperam sole dilato. In calidis uero prouinciis pars potius septemtrionis optanda est: quæ & utilitati & uoluptati & saluti æqua bonitate respondeat. Si uicinus est fluuius: ubi statuimus fabricæ sedem parare: eius debemus explorare naturam: quia plerūque quod exalat inimicum est: a quo (si talis sit) conueniet refugere conditorem. Palus tamen omnimodo uitanda est: præcipue quæ ab austro est uel occidēte: & siccari consueuit æstate propter pestilentiam uel animalia inimica quæ generat.

DE Aedificio. T. viii.

AEdificium pro agri merito & pro fortuna domini oportet institui. Quod plerunque immodice sumptum difficilius est sustinere q̄ condere. Ita igitur extimanda est eius magnitudo: ut si aliquis casus incurrerit: ex Agro in quo est unius Anni aut ad multum biennii pensione reparetur. Ipsius autem prætorii situs sit Loco Aliquatenus erectiore

& ficciore q̄ȝ cætera propter iniuriam fundamentorum: & ut læto fruatur aspectu. Fundamenta autem hoc modo ponēda sunt: ut latiora sit ex utra/que parte semipedis spatio: q̄ȝ parietis corpus increscet. Si lapis uel tofus occurat facilis causa est collocandi: ī quo sculpi tantum fundamēti forma debebit unius pedis altitudine uel duorum. Et si solida uel cōstricta inue/nietur argilla quinta uel sexta pars altitudinis eius: quæ supra terrā futura est: fundamentis deputetur. quod si terra laxior fuerit: modo maioris alti/tudinis obruantur: donec munda sine ruderum suspitione occurrat argil/la. Quæ si omnino desit: quartam mersisse sufficiet. Studendum præterea ut hortis & pomariis cigi possit aut pratis. Sed totus fabricæ tractus uni/us lateris longitudine: in quo frons erit: meridianam partem respiciat in primo āgulo excipiens ortum solis hiberni: & paululum ab occidēte auer/tatur hyemali. Ita proueniet: ut per hyemem sole illustretur: & calores ei⁹ æstate non sentiat.

¶DE Hybernis & æstiuis mansionibus & pauimentis. T. ix.

FOrma tamen debet esse eiusmodi: ut ad habitationem breuiter col/lectas & æstati & hyemi præbeat mansiones. Quæ hyemi parantur ita sint constitutæ: ut possit eas hyberni solis totus propemodum cursus hilarare. In his pauimenta opportuna esse debebunt. Primum in fabricis planis earum obseruandū est: ut æqualis & solida contignatio fiat: ne gra/dus ambulantium tremor fabricæ titubantis excutiat. Deinde ut asseres quernae cum aesculeis non misceantur. Nam quercus humore concepto cum si cœperit siccare torquetur: & rimas in pauimento faciet: aesculus autem sine uitio durat. Sed si quercu suppetente aesculus desit: subtiliter quercus siccetur: & transuersus atque directus duplex ponatur ordo tabu/larum clauis frequentibus fixus. De acerno aut fago aut fraxino diutissime tabulata durabunt: si stratis super paleis uel filice humor calcis nusq̄ȝ ad tabulati corpus accedat. Tunc super statuminabis rudus .i. saxa contusa duabus partibus & una calcis temperāte constitues. Hoc cum ad. vi. digi/torum crassitudinem feceris & regula exploraris aequale. Si loca hyema/lia sunt: tale pauimentum debebis imponere: in quo uel nudis pedibus stantes ministri hyeme non rigescant. Inducto itaque rudere uel testatio pauimento congestos & calcatos spisse carbones cum sabulone & fauilla & calce permisces: & huius impensae crassitudinem sex unciis iubebis imponi. quod exaequatum nigra pauimenta formabit: & si qua fundentur ex poculis: uelociter rapta desugent. Sed si aestiuae mansiones sunt: oriē/tem solstitialem & partem septemtriōis aspiciant: & uel testatium (sicut su/pradiximus) accipiant pauimentum: uel marmora uel tesseres aut scutu/las: quibus aequale reddatur angulis lateribusq̄ue coniunctis. Si haec deerunt: supra marmor tusum sternatur: aut arena cum calce inducta

leuigetur.

DE Calce & arena. T.x.

p Raeterea ſcire eſt neceſſarium conſtruenti: quae calcis & arenae natura ſit utilis. Arenae ergo foſſiciae genera ſunt tria. Nigra: cana: ruffa. Omnium praecipue ruffa melior. Meriti ſequentis eſt cana. Tertium locum nigra poſſidet. Ex his quae comprehenſa manu edit ſtridores: erit utilis fabricanti. Item ſi panno uel linteo candidæ ueſtis inſperſa & excuſſa nihil maculæ reliquerit aut ſordis: egregia eſt. Sed ſi foſſilis arena non fuerit: de fluminibus glarea aut littore colligetur. Marina arena tardius ſiccatur: & ideo non continue ſed intermiſſis temporibus conſtruenda eſt: ne opus onerata corrumpat: camerarum quoque tectoria ſalſo humore diſſoluit. Nam foſſiles arenæ tectoriis & cameris celeri ſiccitate utiles ſunt: melioreſque ſi ſtatim cum effoſſæ ſunt miſceantur. Nam diutino ſole aut pruina aut imbre uaneſcunt. Fluuiales tectoriis magis poterunt conuenire Sed ſi uti neceſſe ſit maris arena: erit commodum prius eam lacuna humoris dulcis inmergi: ut uitium ſalis aquis ſuauibus elota deponat. Calcē quoq; ex albo ſaxo duro uel tiburtino aut colūbino fluuiali coquemus aut rubro aut ſpongia aut poſtremo marmore. Quæ erit ex ſpiſſo & duro Saxo ſtructuris conuenit: ex fiſtuloſo uero aut molliori Lapide tectoriis adhibetur utilius. In duabus Arenæ partibus calcis una miſcenda eſt. In fluuiali uero arena ſi tertiam partem teſtæ coctæ addideris: operum Soliditas mira præſtabitur.

DE Latericiis parietibus. T.xi.

q Vod ſi Latericios parietes in prætorio facere uolueris: iſtud ſeruare debebis: ut perfectis parietibus in ſummitate quæ trabibus ſubiacebit: ſtructura teſtacia cum coronis prominentibus fiat ſexquipedali altitudine: ut ſi corruptæ tegulæ aut imbrices fuerīt: parietem non poſſint penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum eſt ut ſiccis & aſperatis parietibus latericiis inducatur tectorium: quod humidis ac leuibus adhærere non poterit: & ideo tertio eos prius debebis obducere: ut tectorium ſic corruptione ſuſcipiant.

DE Lumine & altitudine. T.xii.

i N primis ſtudendum eſt in agreſti fabrica: ut multa luce clareſcat. Deinde ut partes temporibus diuiſas ſicut ſupra dixi congruis partibus offeramus: id eſt æſtiuas ſeptemtrioni: hybernas meridiano: Vernas & auctumnales orienti. Menſura uero hæc ſeruanda eſt in tricliniis atque cubiculis: ut quanta latitudo uel longitudo fuerit: in unum computetur: & eius medietas in altitudinē conferatur.

DE Cameris canniciis. T.xiii.

c Ameras in agreſtibus ædificiis ex ca materia utilius erit formare: quæ facile inuenietur. In uilla itaq; aut tabulis faciemus aut cannis.

hoc genere. Afferes ligni gallici uel cupressi directos & æquales constitu/emus in eo loco: ubi camera facienda est: ita ordinatos: ut inter se sesqpe/dalis mensura sit uacua. Tūc eos cathenis ligneis ex iūipero aut oliua aut buxo aut cupresso factis ad cōtignationem suspēdem⁹ : & binas inter eos pticas dirigemus tomicib⁹ alligatas. Postea palustrē cānā ul' hāc crassiorez quæ in usu est : contusam facta & strictim iuncta crate subnectim⁹: & p omne spatiū cū ipsis asseribus & pticis aligabimus. Dehīc primo impēsa pumica induemus: & trula æquabimus: ut īter se cānaꝝ mēbra cōstrīgat. Post arēa & calce coequabim⁹. Tertio tusi marmoris puluerē cum mixtū calce ducemus: & poliemus ad summum nitorem.

¶ DE Opere albario. T. xiiii.

Opus quoque albarium sæpe delectat: cui calcez debebim⁹ adhiberē: cū multo tempore fuerit macerata. Ergo ut utilem pbes: ascia calcē quasi lignū dolabis. Si nusqꝫ acies eius offēderit: & si quod asciæ adheret: fuerit molle atqꝫ uitiosum: constat albariis opibus cōuenire.

¶ DE Tectoriis. T. xv.

Parietū uero tectura sic fiet fortis & nitida. Primo trullis frequētet̄ īductio. Cū siccari cœpit: iteꝝ īducat̄ et tertio. Post hæc tria coria ex marmoreo grano coopiat̄ ad trullā. Quæ īductio ante tādiu subigēda est: ut rutrum quo calx subigitur: mundū leuemus. Hæc quoqꝫ marmoris grani īductio cū siccari īcepit: aliud corium subtilius oportet imponi: sic & soliditatem custodiet & nitorem.

¶ DE Vitanda ualle. T. xvi.

Vitandum est autem: quod pleriqꝫ fecerunt aquæ causa: uillas in in/fimis uallibus mergere: & paucorum dierum uoluptatem præferre habitatorum saluti. Quod etiam magis metuemus: si puīcia quā colim⁹: de morbis æstate suspecta est. Cui si fons desit aut puteus: cisternas construere conueniet: quibus omnium conduci possit aqua tectorum. Fiunt autem hoc modo.

¶ DE Cisternis & maltha frigidaria. T. xvii.

Signinis parietibus magnitudo ea: cui delectaris & sufficis: cōstruat̄ longior magisqꝫ latior. Huius solum alto rudere solidatum relicto fusoris loco testacei pauimenti superfusione leuigetur. Hoc pauimentum omni cura terendum est ad nitores: & largo & pingui decocto assidue perfricandum. Quod ubi deducto humore siccatum est: ne rimis in aliqua parte findatur: etiam parietes simili corio uelentur obducti: & ita post di/uturnam & solidam siccitatem aquæ præbeatur hospitium. Anguilas sane piscesque fluuiales mitti in his pascique conueniet: ut horum natatu aqua stans agilitatem currentis imitetur. Sed si aliquando in quocunque loco pauimenti uel parietis tectum succumbat: hoc gēus malthæ adhibebim⁹:

ut humor in exitum nitens poſſit includi. Rimas & Lacunas ciſternarum piſcinas & puteos farciemus hoc genere. Et ſi humor per ſaxa manabit: picis liquidæ quantum uolueris: & tantumdem ſumes unguinis quod uocamus axungiam uel ſeuum. Tunc in olla utrunque miſcebis: & donec ſpumet: coques. Deinde ab igne remouebis. Cum fuerit eadem refrigerata ꝑmixtio: calcem minutim ſuper adiicies: & ad unum corpus omnia mixta reuocabis. Cumque uelut ſtrigmentum feceris: inſeres Locis corruptis ac manantibus: & preſſum ſumma denſitate calcabis. Salutare erit aquas illuc per tubos fictiles duci: & opertis inmeare ciſternis. Nam cæleſtis aqua ad bibendum omnibus antefertur: ut & ſi fluens adhiberi poſſit: quæ ſalubris non eſt: lauacris debeat & hortorum uacare culturæ.

¶ DE Cella uinaria. T. xviii.

CEllam uinariam ſeptentrioni debemus habere oppoſitam frigidam uel obſcuræ proximam longe a balneis ſtabulis furno ſterquilinus ciſternis aquis & cæteris odoris horrendi: ita inſtructam neceſſariis ut non uincatur a fructu: ſic autem diſpoſitam ut baſilicæ ipſius forma calcatorium loco habeat altiore conſtructum. Ad quod inter duos lacus qui ad excipienda uina hinc inde depreſſi ſint: gradibus tribus fere aſcendat aut quattuor. Ex his lacubus canales ſtructi uel tubi fictiles circa extremoſ parietes currant: & ſubiectis lateri ſuo doliis per uicinos meatus manantia uina defundant. Si copia maior eſt: medium ſpatium cupis deputabitur: quas ne ambulacra prohibeant: uaſellis altioribus impoſitas uel ſupra dolia poſſumus collocare ſpatio inter ſe longiore diſtantes: ut (ſi res exigat) currentis trāſitus poſſit admitti. Quod ſi cupis locum ſuum deputabimus is locus ad calcatorii ſimilitudinem podiis breuibus & teſtacio pauimento ſolidetur: ut etiam ſi ignorata ſe cupa diffuderit: lacu ſubdito excipiantur nō pitura uina quæ fluxerit.

¶ DE Horreis. T. xix

SItus horreorum quanuis ipſam deſideret partem & ſuperior & lōge ab omni humore & lætamine & ſtabulis ponendus eſt frigidus uentoſus & ſiccus: cui prouidendum ſtructuræ diligentia ne rimis poſſit abrumpi. Solum ergo omne bipedis ſternatur uel minoribus Laterculis: quos ſuffoſo teſtaceo pauimento debemus imprimere. Tunc diuiſas cellaſ (ſi magnus ſperabitˇ ſeminum modus) grano cuique tribuemus & ſi terræ pauperies minora promittit: uel craticiis podiis erunt diſcernenda granaria uel uimineis uaſculis redditus tenues colligemus. Sed factis granariis amurca Luto mixta parietes linuntur. Cui aridi Oleaſtri folia uel oliuæ pro paleiis adiiciuntur. quo tectorio ſiccato rurſus Amurca reſpergitur: quæ ubi ſiccata fuerit: frumenta condentur. Hæc res gurgulionibus & cæteris noxiis animalibus inimica eſt. Aliqui coriandri folia frumentis miſcent ad ſeruandum profutura. Nihil tamen diu cuſtodiendis frumentis

cõmodius erit: q̃ꝫ si ex areis in alterum locum uicinũ transfusa refrigeret̃ aliquantis diebus: atq; ita horreis inferantur. Negat Columella uentilãda esse frumenta: quia magis miscentur animalia totis aceruis. quæ si nõ moueantur: ĩ sũmitate intra mensuram palmi subsistent. & hoc uelut corrupto corio cætera illæsa durabunt. Asseruit idem noxia animalia ultra prædictam mẽsurã nõ posse generari. Herba coniza sicca (ut græci asserũt) substrata frumentis addit ætati. Ab horreis tamen auster debet esse aduersus.

¶ DE Olei factorio. T. xx.

OLearis cella meridianis sit obiecta partibus & contra frigus mũita. ut illi per specularia debeat lumen admitti. Ita & operas quæ hyeme futuræ sunt: nullus algor impediet: & oleũ cum premetur adiutum teporibus frigore non ualebit astringi. Trapetis & rotulis & prælo nata ẽ eius forma: quã cõsuetudo dictabit. Receptacula olei sẽper mũda sit: ne nouo sapore infecta ueteri rancore corrumpantur. Ac si quis maiori diligẽtiæ studet: subiectis hinc inde cuniculis pauimenta suspendat: & ignem suggerat fornace succensa. Ita purus calor olei cellã sie fumi nidore uaporabit: quo sæpe infectum colore corrumpitur & sapore.

¶ DE Stabulis equorũ uel boum. T. xxi.

STabula quorum uel boum meridianas quidem respiciant partes: non tamen egeant a septentrione luminibus: quæ per hyemen clausa nihil noceant: per æstatem patefacta refrigerent. Ipsa stabula propter ungulas animalium ab omni humore suspẽsa sint. Boues nitidiores fient: si focum proxime habeant: & ignem intendãt. Octo pedes ad spatium stãdi sigulis boum paribus abũdant: & in porrectione. xv. plãtæ roboreæ supponant̃ stationibus equorum: ut iacentibus molle sit: stãtibus durum.

¶ DE Corte. T xxii.

COrs ad meridiem pateat: & obiecta sit soli quia facilius erit ꝑpter ea: quæ insunt animalia. Ad æstatis temperandum calorẽ porticus furcis asseribus & fronde formari: quæ uel scãdulis uel (si copia suppetit) tegulis: uel si facilius & sie ĩpẽsa placuerit teget̃ caricibus aut genestis.

¶ DE Auiariis. T. xxiii.

CIrca parietes cortis extremos auiaria facienda sunt: qa stercus auiũ maxime necessarium est agriculturæ excepto anserũ laetamĩe: quod satis oĩbus ĩimicũ ẽ. Sed habitacula caeterarũ auiũ maxĩe necessaria sũt.

¶ DE Columbariis. T xxiiii.

COlumbarium uero potest accipere sublimis una turricula in praetorio cõstituta leuigatis ac dealbatis parietibus in quibus a quatuor partibus (sicut mos est) fenestrellae breuissimae fiẽt: ut columbas solas ad introitum exitumque permittant. Nidi figurentur interius. A mustelis tutae fient: si inter eas uetus sparthea proiiciatur: qua animalia calciant̃:

ut eam secreto non uidentibus aliis unus attulerit: non pereunt. Et neque locum deserunt: si per omnes fenestras aliquid de strangulati hominis loro aut uinculo aut fune suspendas. Inducunt alias: si cumino pascantur assidue: uel hirci alarum balsami liquore tangantur. Foetus frequentant: si hordeum torrefactum uel fabam uel herbum saepe consumant. Triginta autem columbis uolantibus diurni tres sestarii tritici sufficient aut cieturae: ita ut herbum foetus gratia mensibus praebeamus hybernis. Rutae ramulos pluribus locis oportet contra animalia inimica suspendere.

¶ DE Turturibus. T. xxv.

Sed columbari cellae: duo subiecta cubicula fiant. Vnũ breue & prope obscurum: quo turtures claudi possint: quos nutrire facillimum est. Nam nihil expetunt: nisi ut aestate: qua sola maxime pinguescunt: triticum uel milium mulsa maceratum semper accipiant. Semodius unus diurnus centum uiginti turturibus sufficit. Aqua sane eis frequenter mundior debet offerri.

¶ DE Turdis. T. xxvi.

Aliud uero cubiculum turdos nutriat: qui si alieno tempore saginentur: & uoluptatem tibi & redditum maximum praestant parcitati beneficium ministrante luxuria. Fit autem locus mundus & lucidus & undiq; leuigatus. Transuersae in hoc perticae figuntur: quibus possint post inclusum uolatum sedere. Rami etiam uirides saepe mutentur. Caricae tunsae mixtis pollinibus largissime praebeantur. Myrti etiam si facultas est lentisci oleastri ederae arbuti semina interdum ad excludenda fastidia & maxime aqua munda praebeatur. Claudantur illaesi & recenter capti mixtis aliquibus ante nutritis: quorum societate ad capiendos cibos pauidam nouae captiuitatis moestitudinem cõsolẽt.

¶ DE Gallinis. T. xxvii.

Gallinas educare nulla mulier nescit. Hoc de his praecepisse sufficiat: ut fimo & puluere utantur & cinere. Sint praecipue nigrae aut flaui coloris: sed albae uitentur. Vinaceae cibo sterilescunt: hordeo semicocto & parere saepe coguntur: & reddunt oua maiora. Duobus cyathis hordei bene pascitur una gallina. Supponenda sunt his semper oua numero imparia Luna crescente a decima usque in quintamdecimam. Pituita his nasci solet: quae alba pellicula linguam uestit extremam. Haec leuiter unguibus uellitur: & Locus cinere tangitur: & allio trito plaga mundata conspergitur. Item allii mica trita cum oleo faucibus inseritur. Staphis etiam agria prodest: si cibis misceatur assidue. Si amarum lupinum comedant: sub oculis illis grana ipsa procedunt: quae nisi acu Leuiter apertis pelliculis auferantur: extingunt. Oculos portulacae succo forisecus & mulieris lacte curemus: uel hãmoniaco sale: cui mel & ciminum aequale misceantur. Pediculos earum perimit staphisagria & torrefactũ ciminũ paria & pariter tunsa cũ uino & amari lupini aqua: si penetret secreta pennarũ.

249

DE Pauonibus. T.xxviii.

p Pauones nutrire facilimum est: nisi eius fures aut animalia inimica formides. qui per agros uagantes plurimum sponte se pascunt: pullosque educunt. altissimas uespere arbores petunt. Vna his cura debetur: ut incubantes per agrum fœminas: quæ hoc passim faciūt: a uulpe custodias. Ideo in insulis breuibus meliori sorte nutriuntur. Vni masculo fœminæ. v. sufficiunt. Masculi oua & pullos suos persequūtur uelut alienigenas priusquam illis cristarum nascatur insigne. Ab idibus februariis caleř incipiunt. Faba leuiter torrefacta in libidinem prouocantur: si eis quinto quoque die tepida præbeatur. Sex cyathi uni sufficiunt. Cupidinē coeūdi masculus confitetur: quotiens circa se amictum caudæ gēmantis īcuruat: & singularum capita occulta pennarum locis suis exerit cum stridore ꝓcurrens. Si oua pauonum gallinis supponāť excusatæ matres ab īcubatiōe tribus uicibus per annum fœtus edunt. Primus partus quinque ouorum: secundus quatuor: tertius trium uel duorum esse consueuit. Sed electæ (si hoc placuerit) nutrices gallinæ sint: quæ a primo incremento lunæ noueꝫ diebus habeant. ix. oua supposita. v. pauōina & cætera sui gēeris. Decima die omnia gallinacea subtrahantur: & alia tunc gallinacea totidem recētia supponantur quot ablata sunt: ut trigesima luna: hoc est expletis triginta diebus possint cum pauoninis ouis aperiri. Oua autem pauonū quæ gallīæ subiecta sunt: sæpe manu conuertantur: quia hoc ipsa facere uix ualebit. Vnam partem oui notabis: ut te subinde conuertisse cognoscas. Maiores tamen gallinas oportet eligere: nā minoribus pauciora suppones. Natos si ad unam transferre a pluribus uelis: dicit Columella uni nutrici. xxv. sufficere. Mihi uero ut bene educi possint: uidetur. xv. satis esse. Primis diebus far hordei conspersum uino pullis dabitur: uel undecunque cocta pulticula & refrigerata. Postea adiicietur porrum concisū uel caseus recēs sed expressus: nam seruꝫ pullis nocet. Locustæ etiam pedibus ablatis præbentur. Ita pascendi sunt usque ad sextum diem. Deinde hordeum poteris præbere solenniter. Trigesimoquinto tamen die postquam nati sunt: & in agrum tuto eiici possunt comitante nutrice pascendi: cuius singultu reuocantur ad uillam. Pituitas uero & cruditates his remediis submouebis: quibus gallina curatur. Maximum illis piculum ē: cū incipit crista ꝓduci nā patiuntur lāgores īsatū similitudine: cū illis tumentes gīgiuas dēticuli aperire nituntur.

DE Phasianis. T.xxix.

i IN phasianis nutriendis hoc seruandum est: ut nouelli ad creandos fœtus parentur: id est qui anno superiore sunt editi. Veteres enim fœcūdi esse non possunt. Ineunt fœminas mēse martio uel aprili. Duabus unus masculus sufficit: quia cæteras aues salacitate nō æquat. Semel ī āno fœtus creabūt. Vigīti fere ouis pariēdi ordo cōcludet. Gallīæ his melius

incubabunt: ita ut. xv. phasianina oua nutrix una cooperiat: caetera sui generis supponantur. In supponendo de luna & diebus quae sunt in aliis dicta seruent. Trigesimus dies maturos pullos i lumine mittet. Sed p. xii. dies discoto ac refrigerato leuiter hordei farre pascentur: cui uini imber aspergit. Post triticū fractū praebebis & locustas & oua formicae. Sane ab aquae prohibeantur accessu: ne eos pituita concludat. Quod si pituitam patiētur phasiani: allio cum pice liquida trito rostra eorum debebis assiduus pfricare uel uitium sicut gallinis fieri consueuit: auferre. Saginandi haec ratio ē: ut unius modii triticea farina i breuissimas offulas reddacta clauso phasiano p. xxx. dies mistrata sufficiat. Vel si hordeaceam farinā praebere uolueris: unius & semissis modii farina p praedictos dies saginā replebit. Obseruandū sane ē: ut offulae ipsae oleo leuigēt aspso: & ita iserāt faucibus: ne sub infima linguae pte mergāt. Quod si euenerit: stati peribunt. Illud quoque magnopere curemus: ut praebeant noua alimenta digestis: qa eos facillie onus cibi haerentis extinguit.

DE Anseribus. T. xxx.

ANser sane nec sine herba nec sine aqua facile sustiet. Locis consitis inimicus ē: qa sata & morsu laedit & stercore pullos praestat & plumas quas & auctunno uellamus & uere. Vni masculo tres foeminae sufficiant. Si desit fluuius: lacuna formetur. Si herba non suppetit: trifoliū foenum graecū agrestia intyba lactuculas seremus alimēto. Albi foecūdiores sūt: uarii uel fusci minus: quia de agresti genere ad domesticū transierunt. Incubāt a Kalendis martii usq; ad aestiuū solstitium. Plus pariēt si gallinis oua suppōas. Extremum ptū matribus iam uacaturis educare permittim⁹. pariturae ad aream pducāt. Cū semel hoc feceris: cōsuetudinē spōte retinebunt. Gallinis sicut pauonina etiam anseris oua supponas. Sed anserina oua ne noceantur suppositis subiiciat urtica. Parui primis. x. diebus intus pascēdi sunt: postea sereno eos poterimus educere: ubi urtica non fuerit: cuius aculeos formidant. IIII. mēsibus bene sagināt: nam melius pīguescūt in tenera aetate. Polenta dabit i die ter. Large uacādi licētia phibet: loco obscuro claudēt & calido. Sic maiores etiā secūdo mēse pinguescūt. Nam puuli saepe die trigesimo sagināt: melius si ad satietatē miliū praebeamus infusum. Itē anserū cibaria legumē ōe porrigi potest: excepto herbo. Cauendum ē etiā, ne pulli eorum setas glutiāt. Graeci saginandis anseribus polētae duas ptes: & furfuris quattuor aqua calida tēpāt: & igerūt p appetentis uoluptate sumēda. tribus p diē uicibus potu adiuuāt. Media quoq; nocte aquā mistrāt. pactis uero. xxx. diebus si ut iecur his teneresc at optabis tūsas caricas & aqua maceratas i offas uolutabis exiguas: & p. xx. cōtinuos mistrabis anseribus.

DE Piscinis. T. xxxi.

HIs ordinatis caetera exequēda sūt. Nā piscinae duae uel solo ipressae uel caeso lapide circa uillā ēe debebūt: quas facile ē aut fōte aut ibre

ſuppleri: ut una ex his uſui ſit pecoribus uel auibus aquaticis. Alia madefaciat uirgas & coria & lupinos : & ſiqua ruſticitas conſueuit īfundere.

¶DE Fœnili: paleario: lignario. T.xxxii.

FOeni palearum ligni cānaꝝ repoſitiones nil refert ī qua parte: dummodo ſiccæ ſint atque perflabiles: & longe remoueātur a uilla propter caſum ſurripientis incendii.

¶DE Sterquilinio. T.xxxiii.

STercorum cōgeſtio locum ſuum tenere debebit : qui habundet humore: & propter odoris horrenda a prætorii conuertatur aſpectu. Humor abundans hoc præſtabit ſtercori: ut ſiqua inſunt ſpinarum ſemīa putrefiant. Stercus aſinorum primum eſt maxime hortis. Deinde ouilum & caprinum & iumentorum: porcinum uero peſſimum. Cineres optimi. Sed columbinum feruidiſſimū: cæterarūq; auium ſatis utile eſt : excepto paluſtrium. Stercus: quod anno requieuerit: ſegetibus utile eſt: nec herbas creat. Si uetuſtius ſit minus proderit. Pratis uero recentia ſtercora proficient ad uber herbarum. Et maris purgamenta: ſi aquis dulcibus eluantᷣ : mixta reliquis uicem ſtercoris exhibebunt. Et limus quem ſcaturiens aqua uel fluuii incrementa reſpuerint.

¶DE Locis horti & pomarii & ſepibus et ſerendi tempore. T.xxxiiii.

HOrti & pomaria domui proxima eſſe debebunt. Hortus ſit ſterquilinio maxime ſubiectus: cuius eū ſuccus ſponte fœcundet. Ab area longe ſitus. Nam puluerem palearum patitur inimicum. Fœlix poſitio ē: cui leuiter inclinata planicies curſus aquæ fluentis per ſpatia diſcreta deriuat. Si fons deſit: aut imprimendus eſt puteus : aut ſi nequeas hoc: piſcina ſuperius conſtruēda eſt: ut illi aquas pluuia conferente hortus per æſtiuos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris: ſemper altius tribus uel quattuor pedibus ad paſtini ſimilitudinem fodies hortulum. qui ſic cultus negligit ſiccitates. Sed huic ꝗuis contra neceſſitatem mixta ſtercore quælibet terra conueniat: tamen hæc genera ſunt ī electione uitāda: creta quam argillaꝫ dicimus: atque rubrica. Illud quoq; cuſtodies ī hortis: quos humoris natura non adiuuat : ut diuidas partes: et hyeme ad meridiem: æſtate ad ſeptentrionem ſpatia colenda conuertas. Munitionis multa ſunt genera. Alii luto inter formas clauſo parietes figuratos ex lateribꝰ imitantur. Quibus ſuppetit: macerias luto & lapide excitant. Plerique ſine luto congeſta in ordinem ſaxa componunt. Nonnulli foſſis ſpatia colēda præcingunt. quod uitandum eſt: quia horto ſubducit humores : niſi forte locus paluſtris colatur. Alii ſpinarum plantas & ſemina in munitione diſponunt. Sed melius erit rubi ſemina & ſpinæ: quæ rubus caninus uocatur: matura colligere: & cū farina herbi ex aqua macerata miſcere. funes dehinc ſparteos ueteres hoc genere mixtionis ſic inducere : ut intra funes

semina recepta seruentur usque ad uerni temporis initia. Tunc ubi Sepes futura est: duos sulcos tribus a se pedibus seperatos sesquipedis altitudie faciemus: & per utrosque funes cum seminibus obruemus leui terra. Ita trigesima die procedunt sentes: quos teneros amminiculis opus est adiuuare. qui inter se per spatia uacua relicta iungentur. Partes sane horti sic diuidendæ sunt: ut hæ in quibus auctumno seminabitur: uerno tempore pastinentur. quas uero seminibus uere complebimus: auctumni tempore debemus effodere. Ita utraque pastinatio decoquetur beneficio algoris aut solis. Areæ faciendæ sunt angustiores & longe: id est duodecim pedum lõgitudine: & sex latitudine: sic propter spatia utrinque purganda diuisæ. Margines uero earum locis humidis uel irriguis duobus pedibus erigantur: siccis uno extulisse sufficiet. Inter areas (si humor consueuit effluere) spatia altiora ipsis areis esse debebunt: ut facilius ingrediatur aream de superiore parte humor admissus: & ubi sitientem saturauerit: in alias possit exclusus auerti. Serendi tempora licet per menses certa signemus: tamen secundum loci & cæli naturam unusquisque custodiat. Frigidis locis auctumnalis satio celerior fiat: uerna uero tardior. Calidis autem regionibus & auctumnalis serior fieri potest: & uerna maturior. Quæ serenda sunt: cum luna crescit: seminentur. quæ secanda sunt uel legenda: cum minuitur.

¶ DE Remediis horti uel agri. T. xxxv.

COntra nebulas & rubiginem paleas & purgamenta pluribus locis per hortum disposita simul omnia cum nebulas uideris instare: conbures. Contra grandinem multa dicuntur. Panno roseo mola cooperitur. Item cruentæ secures contra cælum minaciter leuantur. Tum omne horti spatium alba uite præcingitur. Vel noctua pennis patentibus extensa suffigitur. Vel ferramenta quibus operandum est: sepo unguntur ursino. Aliqui ursi adipem cum oleo tunsum reseruant: & falces hoc cum putaturi sunt ungunt. Sed hoc in occulto debet esse remedium: ut nullus putator intelligat. Cuius uis tanta esse perhibetur: ut neque gelu neque nebula neque aliquo animali possit noceri. Interest ut res profanata non ualeat Cuntra culices & limaces uel amurcam recentem uel ex cameris fuliginem spargimus. Contra formicas: si in horto habent foramen: cor noctuæ admoueamus. si foris ueniunt: omne horti spatium cinere aut cretæ candore signabimus. Contra erucas semina: quæ spargenda sunt: semperuiuæ succo madefiant: uel erucarum sanguine. Cicer intra olera propter multa portenta serendum est. Aliqui cinerem de fico super erucas spargũt Item squillam uel in horto serunt: uel certe suspendunt. Aliqui mulierem mestruantem nusquam cinctam Solutis capillis Nudis pedibus contra Erucas & Cætera Hortum Faciunt Circumire. Aliqui Fluuiales

cancros pluribus locis intra ortum crucifigunt. Cõtra animalia quæ ui/
tibus nocent: cantarides quas in rosis inuenire consueuimus : oleo mersas
resolui patieris in tabem. & cum putandæ sũt uites: hoc oleo falces pũges.
Extinguuntur cimices amurca & felle bubulo: lectis aut locis perunctis:
Vel foliis ederæ tritis ex oleo. Vel incensis sanguisugis. Vt olera animalia
infesta non generent: in corio testudinis omnia semina quæ sparsurus es:
sicca. Vel mentam locis pluribus maxime inter caules sere. hoc præstare
fertur herbum aliquantulum stratum: præcipue ubi radices & rapa nascũ/
tur. Vel acre acetum succo iusquiami mixtum fertur oleruꝫ pulices necare:
si spargas. Campas fertur euincere : qui fusticulos alii sine capitibus per
horti omne spatium comburens nidorem locis pluribus excitarit. Si uiti/
bus uolucrimus consulere : allio trito falces putatoriæ ferũtur ungẽdæ:
Nasci quoque prohibentur: si circa arborum uel uitium crura bitumen
& sulphur incendas. Vel si ablatas de horto uicio cãpas excoquas aquis:
& per horti tui spatia uniuersa diffundas. Ne cantarides uitibus noceant:
in cote qua falces acuuntur : ipsæ sunt conterendæ. Democritus asserit:
neque arboribus neque satis quibuslibet noceri posse a quibuscũqꝫ bestiis
si pluuiales Cancros plurimos uel marinos : quos græci παγουρος
nominant: non minus ꝙ decem fictili uasculo i aqua missos tegas: & sub
Dio statues: ut decem diebus sole uaporentur. Postea quæcunque illæsa
uolueris esse: perfundas. & octonis diebus peractis hoc repetas: donec so/
lide quæ optaueris adolescant. Formicas abiges origano & sulphure tritis
foramen aspergens. Hoc & apibus nocet. Item coclearum uacuas testas si
usseris: et eo cinere foramen inculces. Culices galbano infuso fugantur
aut sulphure: Pulices amurca per pauimentum frequenter aspersa : Vel
cimino agresti cum aqua trito: Vel cucumeris agrestis semen aqua resolu/
tum sæpe infundẽs: uel aquam lupinorum psilotri austeritatibus iunctaꝫ.
Mures si amurcam spissam patinæ infuderis: et in domo nocte posueris:
adhærebunt. Item necabuntur : si helleboro nigro caseum uel panem uel
adipes uel polentam permisceas et offeras. Et agrestis cucumeris et colo/
quintidis suffusio sic nocebit. Aduersus mures agrestes apuleius asserit se/
mina bubulo felle maceranda anteꝗ spargas. Nonnulli rhododaphnes
foliis aditus eorum claudunt: qui rosis his dum in exitu nituntur: intere/
unt. Talpas græci hoc genere persequũt. Nucem perforari iubẽt uel ali/
quod pomi genus soliditatis eiusdeꝫ. Ibi paleas & cærã cũ sulphure inclu/
di. Tunc omnes paruulos aditus et reliqua spiramenta talparum diligẽter
obrui: unum foramen quod amplum est reseruari : in cuius aditu nucem
intus icensam sic poni: ut ab una parte flatus possit accipere: quos ab alia
parte diffundat. Sic impletis fumo cuniculis talpas uel fugere protinus:

uel necari. Mures rusticos: si querno cinere aditus eorum saturcs: attactu frequenti scabies occupabit ac perimet. Serpentes prope omni austeritate fugantur: & nocentes spiritus innocentia fumi graue olentis exagitat. Vramus galbanum: uel cerui cornua: radices lilii: capræ ungulas. Hoc genere monstra noxia prohibentur. Opinio græcorum est: Si nubes locustarũ repente surrexerint: Latentibus intra tecta cunctis hominibus eam posse transire. Quod si inobseruantes homines sub aere deprehendant: Nulli fructuum noceri: si continuo omnes ad tecta confugiant. Pelli etiam dicũtur amari Lupini uel agrestis cucumeris aqua decocta: si muriæ mixta fundatur. Extimant aliqui locustas uel scorpios fugari posse: si aliqui ex eis urantur in medio. Campas nonnulli ficulneo cinere persequuntur. Si permanserint: urina bubula & amurca æqualiter mixta conferueant. & ubi refrixerint: olera omnia hoc imbre comspargere. πρασοκοριδας græci uocant animalia: quæ solent hortis nocere. Ergo uentriculum ueruecis statim occisi plenum sordibus suis spatio quo abundant: leuiter debebis operire. Post biduum reperies ibi animalia ipsa congesta. Hoc cum bis uel tertio feceris: genus omne quod nocebit: extingues. Grandini creditur obuiare: siquis cocrodyli pelle uel hyenæ uel marini uituli per spatia possessionis circumferat: & in uillæ aut cortis suspendat ingressu: cum malum uiderit imminere. Item si palustrem testudinem dextra manu supinam ferens uineas perambulet: & reuersus eodem modo sic illam ponat in terra: & glebas dorsi eius obiiciat curuaturæ: ne possit inuerti: sed supina permaneat. Hoc facto fertur spatium sic defensum nubes inimica transcurrere. Nonnulli ubi instare malum uiderint: oblato speculo imaginem nubis accipiunt: & hoc remedio nubem (seu ut sibi obiecta displiciat: seu tanq̃ geminata alteri cedat) auertunt. Item uituli marini pellis in medio uinearum loco uni superiecta uiticulæ creditur contra iminens malum totius uineæ menbra uestisse. Omnia semina horti uel agri feruntur ab omnibus malis ac monstris tuta seruari: si agrestis cucumeris tritis radicibꝰ ãte macerentur. Item equæ caluaria sed non uirginis intra hortum ponenda est uel potius asinæ. Creduntur enim sua praesentia foecũdare: quae spectãt.

¶ DE Area. T. xxxvi.

ARea longe a uilla esse non debet: & propter exportandi facilitatem & ut fraus minor timeatur domini uel procuratoris uicinitate Suspecta. Sit autem uel strata silice: uel saxo montis excisa: uel sub ipso triturae tempore Vngulis pecorum & Aquae ammixtione solidata: clausa deinde & Robustis munita cancellis propter armenta: quae cum teritur

inducimus. Sit circa hanc locus alter planus & purus: in quem frumenta transfusa refrigerentur: & horreis inferantur. quæ res in eorum durabilitate proficiet. Fiat deinde undecunque proximũ tectũ maxime ĩ humidis regionibus: sub quo propter ĩbres subitos frumẽta (si necessitas coegerit) raptim uel munda uel semitrita ponãtur. Sit autẽ loco sublimi & ũdecũq; perflabili: longe tamen ab hortis uineis atque pometis. Nam sicut radicibus uirgultorum prosunt lætamen & paleæ: ita insidentes frondibus perforant: atque arere compellunt.

DE Apium castris. T. xxxvii.

De Apibus

Apibus stationem non longe a domini ædibus in horti parte secreta & aprica & a uentis remota & calidiore locare debemus: quæ ĩ quadratam constituta mensuram fures & accessus hominum pecudumq; submoueat. Sit abundans floribus: quos in herbis uel fruticib⁹ uel ĩ arborib⁹ procuret industria. Herbas nutriat: origanum thymuꝫ serpilium satureiã melisphyllum uiolas agrestes: affodilum citriaginem amaracũ: hiacynthũ qui Iris uel gladiolus dicitur similitudine foliorum: narcissum crocum cæterasq; herbas suauissimi odoris & floris. In fruticibus uero sint rosæ lilia fabæ rosmarinus ederæ. In arboribus ziziphus amygdalus persicus pirus pomiferæque arbores: quibus nulla amaritudo respondet flore desucto. Siluestria uero glandifera robora therebintus lentiscus cædrus tilia ilex minor & tinus. Sed taxi remoueãtur inimicæ. Primi saporis mella thymi succus effundit. Secundi meriti timbra serpillum uel origanum. Tertii meriti rosmarinus & satureia. Cætera ut arbustus & olera saporem rustici mellis efficiunt. Sint auteꝫ arbores a septẽtrionali parte dispositæ. Frutices atque uirgulta ordines suos sub maceriis exequantur. Herbas deinde in plano post frutices conseremus. Fons uel riuus huc conueniat ociosus: qui humiles transeundo formet lacunas: quas operiant rara & transuersa uirgulta: sedes tutas apibus præbitura cum sitient. Sed ab his apium castris longe sint omnia odoris horrendi: balneæ stabula coquinæ fosoria. Fugiemus præterea animalia: quae sunt apibus inimica: lacertos blacas & his similia. Aues etiam pennis et crepitaculis terreamus. Purus custos frequens & castus accedat: habens noua aluearia praeparata: quibus excipiatur examinum rudis iuuentus. Vitetur odor coeni & cancer adustus: & locus qui ad humanam uocem falsa imitatione respondet. Absint & herbae titimalus eleborum tapsia absynthium cucumis agrestis: et omnis amaritudo conficiendae aduersa dulcedini. Aluearia meliora sunt: quae cortex formabit raptus ex subere: quia non

transmittunt uim frigoris aut caloris. Possunt tamen & ex ferulis fieri. Si hæ desint: salignis uiminibus fabricentur: uel ligno cauatæ arboris aut tabulis more cuparum. Fictilia deterrima sunt: quæ & hyeme gelantur: & æstate feruescunt. Sed inter ea loca quæ muniri debere præcepimus: podia ternis alta pedibus fabricentur inducta testaceo & albario opere leuigata propter lacertorum cæterorumq; animalium noxam: quibus est moris irrepere: & supra hæc podia aluearia collocentur ita ut non possint imbre penetrari: spatiolis inter se patentibus segregata. Angustus tamen aditus admittat examina propter frigoris & caloris iniuriam. Sane uentis frigidioribus altus paries resistat: qui locum possit defensis sedibus apricar. Aditus omnes soli opponantur hyberno: qui in uno cortice duo uel tres esse debebunt ea magnitudine: quæ apis formam non possit excedere. Sic enim noxiis animalibus ingressu resistetur angusto. Vel si apes obsidere uoluerint exeuntes: alio cum non fuerit utentur egressu.

DE Apibus emendis. T. xxxviii.

APes si emendæ sunt: prouideamus ut plena aluearia comparentur. quam rem uel inspectio uel murmuris magnitudo uel frequentia monstrat commeantis ac remeantis examinis: & uicina potiusq; longinqua regione: ne aeris nouitate tententur. Si uero longius aduehendæ sũt: collo nocte portentur: nec collocare nec aperire aluearia nisi uespere instante debemus. Speculemur deinde post triduum: ne omne ianuas suas egrediatur examen. Hoc enim signo fugam meditantur assumere. Contra hæc & cætera suo unaquaeque mense reddemus. Tamen creduntur non fugere: si stercus primogeniti uituli adlinamus oribus uasculorum.

DE Balneis. T. xxxix.

NOn alienum est: si aquae copia potiatur patremfamilias de structura balnei cogitare. Quae res & uoluptati plurimum confert & saluti. Itaque balneum constituemus in ea parte: qua calor futurus est loco ab humore suspenso: ne uligo eum fornacibus uicina refrigeret. Lumina ei dabimus a parte meridiana & occidentis hyberni: ut tota die solis iuuetur & illustretur aspectu. Suspensuras uero cellarum sic facies. Aream primo bipedis sternis: inclinata sit tamen stratura ad fornacem: ut si pilam miseris: intro stare non possit: sed ad fornacem recurrat. Sic eueniet: Vt flamma altum petendo: cellas faciat plus calere. Supra hanc straturam pilae Laterculis argilla subacta & capillo constructae fiant distantes a se spatio pedis unius & semissis: Altae pedibus binis & Semis. Super has pilas bipedae constituantur binae in altum: atque his superfundantur testacea pauimenta: & tunc Si copia est: marmora collocentur. Miliarium

uero plumbeum: cui ærea patina subest: inter foliorum spatia forinsecus statuamus fornace subiecta: ad quod miliarium fistula frigidaria dirigat. & ab hoc ad solum similis magnitudinis fistula procedat: quæ tantum calidæ ducat interius: quātum fistula illi frigidi liquoris ītulerit. Cellæ autē sic disponātur ut quadræ nō sit: sed uerbi gratia si.xv.pedibus longæ fuerint.x.latæ sint: fortius enim uapor inter angusta luctabit̃ foliorꝝ. Forma pro uniuscuiusque uoluntate fūdetur. Piscinales cællæ in æstiuis balneis a septentrione lumen accipiant: in hyemalibus a meridie. Si fieri potest: ita constituantur balneæ: ut omnis earum per hortos decurrat eluuies. Cameræ in balneis si signīae fiant: fortiores sunt. Quæ si de tabulis fiūt: uirgis ferreis transuersis & ferreis arcubus sustinentur. Sed si tabulas nolis imponere super arcus: has uirgas bipedes constitues ferreis anchoris colligatas capillo inter se atque argilla subacta cohærentes: & ita impensā testaceam superinducis. Deinde albarii operis nitore decorabis. Possumus etiam si compendio studemus: hyberna ædificia balneis imponere: hinc & habitationi tempore submittimus: & fūdamēta lucramur.

DE Malthis calidaria & frigidaria. T.xli.

SCire conuenit: quoniam de balneis loquimur: quæ sunt malthæ calidariae uel frigidariae: ut siquando in solis scissa sūt opera: possit repente succurri. Calidariae compositio talis est. Picem duram caerā albā ponderibus aequis: stupam picis liquidae totius ponderis dimidiaꝫ ptē: testam minutam florem calcis omnia simul mixta confundes: & iuncturis curabis inserere. Aliter. Hāmoniacū remissum ficum stupam piceꝫ liqdā tundis in pilo: et iuncturas oblinis. Aliter. Hammoniacum & sulphur utrūqꝫ resolutum line uel infunde iuncturis. Item picem duram caerā albam & hammoniacum super remissum simul iuncturis adline: & cautere cuncta percurre. Item florem calcis cum oleo mixtum iuncturis illine. Et caue ne mox aqua mittatur. Aliter. Sanguini taurino & oleo florem calcis admisce: & rimas coniunctionis obducito. Item ficum & picem duram & ostrei testas siccas simul tundes. His omnibus iūcturas diligenter adlīes. Item malthae frigidariae sanguinem bubulum florem calcis scoriam ferri pilo uniuersa contundis: & caeroti instar efficies: & curabis adlinire. Item seuum liquefactum cribellato cineri admixtum frigidae aquae īter rimas labenti (si allinatur) obsistet.

DE Pistrino. T.xli.

SI aquae copia est: fusura balnearū debēt pristīa suscipere: ut ibi formatis aquariis molis sine aīaliū uel hominū labore frumēta frāgāt.

¶ DE Inſtrumentis agreſtium. T.xlii.

INſtrumenta uero hæc: quæ ruri neceſſaria ſunt: paremus. Aratra ſimplicia: uel ſi plana regio permittit aurita: quibus poſſit contra ſtationes humoris hyberni ſata celſior ſulcus attollere: bidentes dolabras falces putatorias: quibus in arbore utamur & uite. Item meſſorias uel fœnarias ligones lupos id eſt ſerulas manubriatas minores maioreſq; ad mēſuram cubiti: quibus facile eſt: quod per ſerram fieri non poteſt reſecando trunco arboris aut uitis interſeri. acus per quas in paſtinis ſarmenta merguntur: falces a tergo acutas atque lunatas: cultellos item curuos minores per quos nouellis arboribus ſurculi aridi aut extantes facilius amputētur. Item falciculas breuiſſimas tribulatas quibus filicem ſolemus abſcidere: ſerrulas minores uuangas runcones: quibus uepreta perſequimur: ſecures ſimplices uel dolobratas: ſarculos uel ſimplices uel bicornes uel aſcias in aduerſa parte referentes raſtros. Item cauteres caſtratoria ferramenta atq; tonſoria: uel quæ ad animalium ſolent pertinere medicinam. Tunicas uero pellicias cum cucullis & ocreas manicaſque de pellibus quæ uel ĩ ſiluis uel ĩ uepribus ruſtico operi & uenatorio poſſint eſſe communes.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER .II. TITVLI MENSIS IANVARII

EXpletis his quæ ad generale pertinent præceptum: nunc opas ſuas ſingulis mēſibus explicantes a mēſe ianuario faciemus initium.

MENSIS IANVARIVS.

DE Ablaqueādis uitib⁹. T.i.

IANVARIO MENSE LOCIS TEMPERATIS ablaqueādæ sūt uites: quod itali excodicare appellāt: id ē circa uitis codicē dolabra terrā diligenter aperire: & purgatis ōibus uelut lacus efficere: ut solis teporibus & ībribus prouocēt.

DE Pratis abstinēdis in locis macris. T.ii.

Apricis aut macris aut aridis locis prata iā purganda sunt: & a pecore uindicanda.

DE Proscīdēdis agris: & iūgēdis bobus: uel arādi disciplīa. T.iii.

Pingues & sicci agri proscindi & apparari iam possunt. Sed boues melius collo q̄ꝫ capite iunguntur. quos ubi ad uersuram ueniunt: arator retineat: & iugum propellat: ut eorum colla refrigerentur. Sulcus autem in arationibus longior q̄ꝫ centum uigīti pedum esse nō debet. Seruandum est ne inter sulcos non æqualiter mota terra relinquatur. Glebæ omnes dolabris dissipandæ sunt. Sed æqualiter terram motam esse cognoscis: si transuersam per sulcos perticā mittas. Quæ res sæpius facta bubulcos ab hac negligentia submouebit. Obseruādū est: ne lutosus ager aret̄: aut (quod sæpe fit) post longas siccitates leui ībre perfusus. Naꝫ terra quæ lutosa tractatur in primordio: fertur toto anno non posse tractari. Quæ autem supra leuiter infusa est & subter sicca: si tūc aretur: asserit̄ ꝑ triēnū sterilis fieri. Et ideo mediocriter infusus ager: ut nec lutosus nec aridus sit proscindi debet. Si collis est: transuersus per latera sulcetur. Quæ forma tunc seruanda est: cum semen accipiet.

DE Hordeo gallatico serendo. T.iiii.

SI clæmens fuerit hyems: hordeuꝫ gallaticū quod graue & cādidū ē: circa id⁹ iāuarias serāus locis tēpatis. Octo modiis iugeꝶ cōplebit̄.

DE Cicercula serenda. T.v.

Cicercula mēse hoc serit̄ loco læto cælo humido. Tres modii iugerū complent. Sed hoc genus semīis raro respōdet: quia decipit̄ austro uel siccitate dū floret: quod tūc prope necesse est euenire.

DE Vicia ferenda cum disciplina sua. T.vi.

hOc mense ultimo colligendi seminis causa non pabuli secandi uicia seritur. Iugerum sex modii occupant. Serenda est in terra proscissa post horam secundam uel tertiam: cum ros esse desierit: quem fere non potest. Sed statim cooperienda est ante noctem. Nam si nuda manserit: noctis humore corrumpitur. Obseruandum est ne ante uigesimam quintam lunam seratur: quia sic satam limaces persequuntur.

DE Foeno græco serendo. T.vii.

fOenum græcum in italia colligendi seminis causa mense ianuario ultimo circa februarias Kalendas serimus. Sex modii iugero sufficient. Arandum est spisse: sed non alte. Nam si plus q̃ quattuor digitis obruatur: difficile nascitur. Iccirco quidam minimis aratris proscissam prius terram seminant: & sarculis statim sata cooperiunt.

DE Herbo serendo. T.viii.

hErbum seri & hoc mense nouissimo potest loco sicco & macro. In iugero quinque modii seruntur.

DE Sariendis frumentis & leguminibus. T.ix.

hOc mense serenis & siccis diebus: dum gelicidium non est: sunt sarculanda frumenta. Quod opus plerique negant fieri debere: quia radices eorum detegantur aut incidantur: & necentur frigore subsecuto. Mihi autem uidetur herbosis locis tantum esse faciendum. Sed triticum & far sarritur quattuor foliorum: hordeum quinque: faba & legumina cu; supra terram quattuor digitis fuerint. Lupinus uero: qui unam radicē habet: si sarculetur: extinguitur. quod nec desiderat: quia herbas præter auxilium cultoris affligit. Faba autem si bis sarculetur: proficiet: & multum fructum & maximum redditura: ut ad mensuram modii complendi fresa propemodum sicut integra respondeat. Si siccas segetes sarculaueris: aliqd cõtra rubiginē præstitisti: maxime hordeū siccū sarrieſ.

DE Pastinandi generibus & scrobibus uitium. T.x.

pAstinum fieri nunc tempus est. Quod fit tribus generibus: aut terra in totum fossa aut sulcis aut Scrobibus. Terra tota debet effodi: ubi ager immundus est: ut siluestribus truncis & radicibus filicis uel herbarum noxiarum spatia liberentur. Vbi autem mundæ sunt nouales: scrobibus pastinemus aut sulcis. Sed sulcis melius erit: quia humorem uelut intotum spatia pastinata transmittunt. Fiunt ergo sulci tanta Longitudine: quantam destinaueris tabulæ: Latitudine pedum duorum & semis uel trium: ita ut iuncti duo fossores designatum Linea spatium bidentibus persequantur Altitudine trium uel duorum & Semis pedum. Deinde si per Homines Vinea colenda est: tantum crudi Soli Relinquimus:

& sic alter sulcus imprimitur. Si uero arandæ sunt uineæ. v. uel. vi. pedum spatia quæ non sunt fodienda: in medio reliquimus. Quod si scrobes fieri placeat: faciemus tribus pedibus altas: duobus semis latas: tribus longas. siue fossoribus colantur uineta: seu bobus: eadem spatia quæ inter sulcos sunt dicta: seruemus. Vltra tres uero pedes altius fodiēdæ scrobes nō sūt: ne laborent frigore sarmenta: quæ pangimus. Latera scrobibus æqualiter incisa sint: ne obliqua uitis sautietur alte nitentibus ferramentis cū fossor incumbet. Pastino uero omne quod uersabitur: trium uel duorum semis pedum altitudine terra uniuersa fodietur. In quo erit diligentia: ne crudū solum fraude occulta fossor includat. Quam rem subinde custos uirga: in qua prædictæ altitudinis modus designatus est: per spatia quæ fodiuntur exploret. Radices omnes & purgamenta maxime rubi & filicis in summuꝫ regeri faciat. Quæ cura in omni positionis genere & ubique seruanda est.

¶ DE Tabulis uinearum. V. xi.

TAbulas autem pro domini uoluntate uel loci ratione faciemus: siue integrum iugerum continētes: seu medium: seu quaternariam tabulam: quæ quartam iugeri partem quadrata conficiet.

¶ DE Mensura pastini. T. xii.

MEnsura pastīi hæc est. In tabula quadrata iugerali ut centeni octogeni pedes per singula latera dirigantur: qui multiplicati trecentas uiginti quattuor decem pedas quadratas per spatium omne complebunt. secundum hūc numerum omnia: quæ uolueris pastinare: discuties. Deceꝫ & octo enim decem pedæ decies & octies supputatæ trecentas. xxiiii. explebunt. De quo exemplo doceberis ī maiore agri uel in minore mēsura.

¶ DE Solo & cælo et loco pangēdis uineis congruenti: et ea quæ illuc pertinet disciplina. T. xiii.

SEd solū uīeis ponēdis nec spissum nimis nec resolutū sit tamē resoluto ꝓximū: nec exile nec lætissimū tamē læto ꝓximū: nec cāpestre nec præceps sed potius edito cāpo: nec siccū nec uligiosū modice tñ rosidū: nec salsū nec amarū: quod uitiū sapore corrupto uina cōtristat. Cæluꝫ mediocris qualitatis tepidū tamen magis q̄ frigidū: siccū potius q̄ nimis imbridū. Sed ante omnia uitis procellas uentosq; formidat. Ad pastinādū rudes agros potius eligamus uel maxime siluestres. Vltima cōditio est eiꝰ loci: in quo fuerūt uetusta uineta. Quod si necessitas coegerit: prius mltis arationibus exerceatur: ut abolitis radicibus prioris uineæ & omni earuꝫ carie et squalore depulso nouella uitis tutius possit īduci. Tofus & alia duriora ubi gelu relaxāt et solibꝰ: pulcherrias uīeas ferrūt refrigeratis æstate

radicibus & humore detento. Sed & soluta glarea & calculosus ager & mobiles lapides (si tamen hæc omnia glebis se pinguibus miscuere) & Silex cui terra supposita est: quia frigidus est & humoris tenax: radices æstate sitire non patitur. Item Loca ad quæ de cacuminibus terra decurrit: uel ualles quas fluminum saturabit aggestio: sed hoc in his Locis quæ gellu & nebulis infesta esse non possunt. Argillosa terra commoda est: argilla autem sola grauiter inimica: & cætera quæ in generalibus dixi. Nam locus: qui misera uirgulta produxerit: uel uliginosus ul' salsus uel amarus uel siticulosus & aridus approbatur. Niger sabulo & rubeus utilis est: sed cui fortis terra permista est. Carbunculus nisi stercoretur: macras uineas reddit. In rubrica difficilius comprehendunt: quamuis postea nutriantur. Sed hoc genus terræ operibus inimicum est: quia paruo uel humore uel sole nimis madescit: aut dura est. Maxime utile solum est: quod inter omnes nimietates temperamentum tenebit: & raro proximum q̃ꝫ denso fuerit. Plagam cæli uinea spectare debet locis frigidis meridianam: calidis septentrionalem: tepidis orientem: si tamen austros uel euros regio non habeat inimicos. Quod si hoc est uitium: melius in aquilonem uel fauonium uineta dirigimus. Sed locus qui pastinandus est: prius impedimentis & õibus elisis liberetur arboribus: ne post calcatu assiduo terra effossa solidetur. Si campus est: duobus semis pedibus pastinetur: si cliuus tribus: collis præruptis. iiii. ne citius terra decurrat: uallis uero duobus pedibus. Sed ager uliginosus: qui humores altius fossus eructat sicut rauennatis soli: non in amplius q̃ꝫ in pedem semis effodiatur. Illud experimentis assiduis comprehendi: uites melius prouenire: si uel statim fossæ terræ uel non longe ante pangantur: cum tumor pastini nondum repetita soliditate subsedit. Hæc quoque in faciendis sulcis & scrobibus approbaui maxīe ubi mediocris est terra.

¶ DE Hortis: in eo de lactuca nasturcio Eruca caulibus allio & ulpico T. xiiii.

M Ense ianuario lactuca serenda est uel decembri: ut planta eius februario transferatur. Itemque februario seritur: ut possit Aprili mense transferri. Sed certum est eam toto anno bene seri: si Locus sit Lætus stercorat⁹ irriguus. Antequam pangãtur: radices eius resecemus æqualiter: & Liquido fimo liniamus: uel quæ iam panctæ sunt: nudatæ Lætamen accipiant. Amant solum subactum pingue humidum stercoratum. Inter has herba manu euellenda est non sarculo. Latior fit: si rara ponatur: uel cum producere incipiet caulem: eo Leuiter inciso gleba prematur aut testa. Candidæ fieri putantur: si fluminis Arena Vel Littoris frequenter spargatur in medias: & Collectis ipsæ foliis alligentur. Si Vitio Loci uel

tēporis uel seminis cito lactuca durescit: plāta ei' auulsa & denuo posita teneritudinem consequetur. Item multis seminib' condita nascetur: si caprini stercoris baccam subula subtiliter excauaueris: et ī ea semē lactucae nasturcii ocimi erucae radicis immiseris. Tunc inuolutam fimo baccā terra optime culta breui scrobe demerseris. Raphanus nititur in radicē: cætera semina in summo: lactuca pariter mergente prosiliunt singulorum sapore seruato. Alii hoc ita assequuntur. Auulsæ lactucæ folia carpunt: quæ radicibus iuncta sunt: & in eisdem gradibus surculo panctis præter raphanum semina supradicta deponunt: ac fimo adlinunt. Sic obruta iterum lactuca prædictorum seminum caulibus ambietur. Lactuca dicta est: ꝙ abundantia lactis exuberet. Hoc mense nasturcium constat & ex omni tempore esse ponendum: loco quali placebit et cælo. fimum nō desiderat. humorem ꝗuis diligat: tamen deesse nō curat. Si cum lactuca serat̃: nasci fertur egregie. Et nunc & mēsibus quibus uolueris et loc s: erucam serere nil moreris. Hoc etiam mense caules et toto anno seri possunt: sed melius aliis quibus ascriptum est. Hoc etiam mēse aliū & ulpicum bene serit̃: sed allio alba terra proficiet.

¶DE Pomis: ī eo de sorbo amygdalo nuce iuglāde & cæteris pomis. xv.

(m) Ense ianuario februario & martio locis frigidis: calidis uero octobri & nouembri sorba seruntur egregie ita: ut matura in seminario ipsa poma pangantur. Ego expertus sum multas arbores ex pomis sponte progenitas: & in crescendo et in ferendo extitisse fœlices. Plantas etiam siquis ponere uoluerit: habebit arbitrium: dummodo calidis locis mense nouēbri: tēperatis ianuario uł februario: frigidis martio īclināte dispōat. Amat loca humida mōtana & frigidis ꝓxima: solū pinguissimnm. cui' iudicium certissimum facit: si frequēs ubicunqꝫ nascatur. Plāta ē trāsferēda rubustior: scrobeꝫ desiderat altiorē & spatia largiora: ut (quod illi ꝓdest) a uentis frequētibus agitata grandescat. Si uermes patiet̃ infestos: q ī ea russi ac pilosi solent medullæ īterna sectari: aliquos ex his sic arboris īiuria detractos uicino crememus incendio. Credūtur hoc genere uel fuger̃ uel perire. Si minus ferre cœperit: thedæ cuneus eius radicib' inseratur: Vel circa parteꝫ ultimam fossa facta cumulo igesti cineris adæquet̃. Mēse aprili sorba īseruntur in se in cydōeo in spina alba uel trunco uel cortice: Sorba seruāt̃ hoc genere. Lecta duriora ac posita: ubi mitescere cœpint. fictilib' usqꝫ ad plenū claudant̃ urceolis gypso desup tectis: & bipedānea scrobe loco sicco sub sole mergunt̃ ore peruerso: et desuper spissius terra calcat̃. Item secta p partes siccantur in sole: & seruantur in uasculis in hybernū. Cū uolucrim' uti: aqua feruēti maerata reuiuiscūt sapore iucūdo.

Aliqui cum pediculis suis uiridia lecta suspendunt locis opacis & siccis. Item ex sorbis maturis sicut ex piris uinum fieri traditur & acetum. Alii sorba in sapa asserunt diu posse seruari.

DE Amygdalo.

AMygdalus seritur ianuario & februario: item locis calidis octobri & nouembri semine & plantis quæ de maiori radice tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil utilius est: q̃ seminarium facere. Faciemus ergo altam pede uno semis aream: in qua obruemus amygdala non amplius .iiii. digitis alta: ita ut cacumina figamus in terra spatio inter se binorum pedum separata. Amant agrum durum siccum calculosum cælum calidissimum: quia maturæ florere consueuerunt. Ita statuendæ sunt arbores: ut ad meridiem spæctent. Cum in seminario adoleuerint: relictis ibi quæ spatio sufficiant plantis: alias transferemus mense februario. Sed ipsa amygdala ad ponendum & noua legamus & grandia: quæ antequam ponimus pridie aquata nimis mulsa maceremus: ne germen extiguat ex multo melle mordacitas. Alii prius fimo Liquido per triduum nuces eas macerant. Deinde die & nocte esse patiuntur in mulsa sed quæ suspicionem tantum possit habere dulcedinis. Cum in seminario amygdala disponimus: si siccitas intercessit: ter in mense rigemus: & herbis nascentibus circumfodiendo sæpe purgemus. Terra seminarii Lætamen debet habere admistum. Spatia inter arbores uiginti aut quindecim pedibus dedisse sufficiat. Putanda est nouembri mense: ut superflua & arida & densa tollamus. Seruandæ sunt a pecore: quia si rodantur: amarescunt. Circumfodi non debent quotiens florent: quia inde flos eius excutitur. In uetustate plus affert. Si ferax non est: thedæ cuneum terebrata radice mergamus: Vel silicem sic inseramus: ut libro tegente claudatur. Locis frigidis: ubi metus est de pruina. Martialis dicit hoc remedio subueniri antequam floreant. Radices nudantur: & albi lapides minutissimi mixti arenis congeruntur. & ubi iam tutum uidebitur ut debeant germinare: effossi iterum lapides submouentur. Teneras nuces amygdalus creabit (ut dicit) si ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur. Ex amaris dulces fiunt: si circumfosso stipite tribus digitis a radice fiat cauerna: per quam noxium desudet humorem: Vel medius truncus terebretur: & cuneus Ligni melle oblitus imprimatur: Vel si circa radices suillum stercus affundas. Amygdala ad legendum maturitatem fatentur: cum fuerint spoliata corticibus. Hæc sine cura hominis seruantur in longum. Si difficulter corium dimittent: paleis obruta continuo relaxabũt. Item decoriata: si aqua marina lauemus aut salsa: & candida fiunt & plurimum durant. Mense decembri uel ianuario circa idus amygdalus inseritur: locis uero frigidis & februario. Si tamen surculos condias antequam germinent: utiles sunt:

qui de summitate sumuntur. Inseruntur & sub cortice & in trunco. Inserũt in se & in persico. Græci asserunt nasci amygdala scripta: si aperta testa nucleum sanum tollas: & in eo quod libet scribas: & iterum luto & porcio stercore inuolutum reponas.

DE Nuce iuglande.

NVcem seremus extremo ianuario uel februario. Amat loca mõtana humida & frigida plerunq; lapidosa. Potest tamen & locis temperatis iuuante humor̃ nutriri. Serenda est nucib⁹ suis eo more: quo & amygdala seruntur & hisdem mensibus. Siquas nouembri mense disponis: aliquatenus in sole siccabis: ut efficcetur noxium uirus humoris. Quas uero mense ianuario uel februario positurus es: aqua siplici pridie macerabis. Ponemus autem transuersas: ut latus id est carina ipsa figatur in terra. Cacumen ipsum: cum ponimus nucem: in aquilonis ptem dirigemus. Lapis subter uel testa ponenda est: ut radicem nõ simplicet: sed repercussa resp/gat. Lætior fiet: si sæpius transferrat̃. In frigidis locis bima: ĩ calidis trima transferri debet. Radices plantarum (sicut in aliis arboribus solemus) in hoc genere resecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda est. Sed melius cinis aspergatur in scrobibus: ne calore stercoris aduratur. Et cinis creditur uel corticis teneritudinem procurare uel fructuũ delitatẽ. Altis scrobibus delectatur pro arboris magnitudine: & desiderat ĩteruala maiora: quia stillicidiis foliorum suorũ proximis uel sui generis nocebit arboribus. Debet aliquando circumfodi: ne caua fiat uitio senectutis. Canalis longus a summo trunco ad imum debet excludi: sic bẽeficio solis & uenti durescunt: quæ in putredinẽ transibãt. Si dura nux erit uel nodosa cortex circuncidendus erit: ut uitium mali deducat humoris. Alii radicũ summa præcidunt. Alii terebratæ radici palum de buxo imprimunt uel cuprinum clauum uel ferreum. Si tarentinam facere uolueris: solam nucis carnem lana propter formicas obuolutam in seminario debebis obruere. Si ferentem iam in hoc genus uelis mutare: lixiuo per annum continuum ter rigabis in mense. Cortex in nuce dimissus maturitatis inditium est: qualis debet et poni. Nuces seruantur uel paleis obrutæ uel arena: uel foliis suis aridis: uel arca ex ligno suo facta inclusæ: uel caepis mistae quibus hanc uicissitudinem reddunt: ut eis acredinem tollant. Martialis expertum se ait: uirides nuces tamen liberas putaminibus suis melle demergi: & post annum uirides esse: & ipsum mel ita medicabile fieri: ut ex eo facta potio arterias curet & fauces. Inseritur ut plerique mense februario ĩ arbuto: sed melius in trunco ut aliqui et in se.

DE Aliis pomis quæ maxime per alios menses seruntur.

h Oc mense tubures inseruntur cydoneo. Nunc locis temperatis persicorum ossa ponuntur. Et inseritur eadem persicus in se in amygdalo in pruno: sed pruno armenia inserimus & præcoqua. Nunc etiam prunus inserenda est antequã germinet: in se & persico. Et cerasus opportune inseretur agrestis.

DE Signandis animalibus: & lardi & pernarum confectione & echini: & rapis. T. xvi.

h Oc mense (sicut Columella dicit) maturi agni & animalia omĩa minora atque maiora caractere signentur. Hoc tempore lardi echini salsi raporum condiendorum & pernarum iusta confectio est.

DE Oleo myrtino. T. xvii.

h Oc mense ex baccis myrti oleum conficies hoc modo. Vnciã foliorum per olei libram unã mittes & per uncias. x. uini ueteris stiptici eminam: & cum oleo bullire facies. Iccirco autem uino respergẽtur folia: ne frigantur anteꝗ̃ decoquantur.

DE Vino myrtite. T. xviii.

i Tem eisdem baccis uinum myrtite sic facies. In uini ueteris sextariis urbicis. x. mittis grana myrti confracta sextarios urbicos. iii. quæ sit. xix. diebus infusa. Postea expressis myrti granis colabis: & in eo uino medium croci scrupulum & folii unum scrupulum mittis: & ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.

DE Oleo laurino. T. xix.

i Ttem ex lauri baccis oleum conficietur hoc modo. Lauri baccas ꝗ̃ plurimas & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies. & ubi diu ferbuerint: olei quod ex se dimiserint: supernatantis undam pennis leuiter cogentibus in uasa transfundes.

DE Oleo lentiscino. T. xx.

l Entiscini etiã olei matura cõfectio ẽ: quæ fit taliter. Grana matura lentisci ꝗ̃ plurima colligis: & ĩ una die ac nocte supra se aceruata eẽ patieris. Deinde sportã granis eisdẽ plenam cuicũꝗ; uasculo superponis. Tũc ex eo humore q defluxerit: supnatãs oleũ lẽtiscinũ sicut laurinũ colliget. Memẽto aũt (ne rigore possit astrĩgi) aquã calidã sæpe suffũdere.

DE Gallinarũ partu. T. xxi.

g Allinarum partus fœcunditatem repetit hoc mense post brumalem quietem: & incipiunt ad educandos pullos oua supponi.

DE Cædenda materie. T. xxii.

h Oc etiã mense cædẽda materies est ad fabricã: cũ luna decrescit: & ridicæ uel pali faciendi.

DE Horis. T. xxiii.

h Ic mensis in horarum spatio cum decembri mense conuenit: quarũ; sic mensura colligitur.

Hora	.i.	pedes	.xxix.
Hora	.ii.	pedes	.xviii.
Hora	.iii.	pedes	.xv.
Hora	.iiii.	pedes	.xii.
Hora	.v.	pedes	.x.
Hora	.vi.	pedes	.ix.
Hora	.vii	pedes	.x.
Hora	.viii.	pedes	.xii.
Hora	.ix.	pedes	.xv.
Hora	.x.	pedes	.xviii.
Hora	.xi.	pedes	.xxix.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER.III.TITVLI MENSIS FEBRVARII.

MENSIS FEBRVARIVS. DE Pratis seruādis & lætaīe satādis. T.i.

HOC MENSE LOCIS TEMPERATIS prata incipient custodiri: quæ prius (si macra sunt) sparso lætamine saturentur. quod eiiciendum est luna crescente. Quāto recentius fuerit tanto plus nutriendis herbis ualebit. quod a superiori parte fundatur: ut succus eius per totum possit elabi. ¶ DE ꝓscīdēdis collibus. T.ii.

LOcis tepidis aut si clæmēs tēpus & siccū fuerit: colles pingues: uel hoc mēse ꝓscīde. ¶ DE Satiōe trimestri. iii.

hOc mense serendum omne trimestrium genus.

¶ DE Serenda lenticula: item cicercula. T.iiii.

hOc etiā mēse lenticulā seres solo tenui & resoluto uel etiam pingui sed sicco maxime quia luxuria & humore corrūpitur. Vsq; ad duodecimā lunā bene seminatur: quæ ut cito exeat atq; grandescat: prius cū fimi ariditate miscenda est: atque ubi ita requieuerit. iiii. diebus aut. v. tunc spargit̃. Iugerum modii unius semen implebit. Hoc etiam mense cicercula seritur: loco & modo quo ante descripsi.

¶ DE Serendo cannabo. T.v.

hOc mense ultimo cannabum seris terra pingui stercorata rigua uel plana atque humida & altius subacta. In uno pede quadrato sex eiusdem seminis grana ponuntur. ¶ DE Agris medicæ parādis. T.vi.

n NVnc ager q acceptur9s ē medicā: de cuius natura cū erit ferēda: diceēus: iterandus ē: & purgatis lapidibus diligēter curādus. Et circa martias Kalendas subacto sicut in hortis solo formādæ sunt areæ latæ pedibus. x. longæ pedibus quīquagīta: ita ut eis aqua ministretur: & facile possit rūcari. Tūc iniecto antiquo stercore ī aprilē mēsē releruēt patæ.

¶ DE Herbo serendo. T. vii.

h HOc mēse toto herbū adhuc seri potest: quia martio serēdū non est: ne pastu suo pecoribus noceat: & boues reddat insanos.

¶ DE pcurādis uitibus & arboribus: & hordeo gallatico serēdo. T. viii.

n NVnc pomis et uitib⁹ uetus urīa si affūdat: & nūero fructuum præstat et formæ: cui pderit: ut amurca; misceāus īsulsā maxīe in oleis. Sed hoc frigidioribus dieb⁹ āteq̄ feruor īcipiet. Etiā nūc hordeū gallaticū quod graue et cādidū ē: seret locis frigidis circa martias Kalēdas.

¶ DE Ponēdis uineis pastino uel scrobibus aut sulcis: & omni quæ illuc pertinet disciplina. T. ix.

h HOc mēse omnia genera pastinati soli seu sulci seu scrobes uitibus compleātur. Natura autē uitis cælū omne solūq̄ lustētat: si genera couenīēter aptēt. Plano igit solo statues uitē: cuius genus nebulas sustīet & pruinas: collibus quod siccitatē durat et uētos. Pīgui agro graciles atq̄ fœcundas: macro feraces & solidas: denso ualidas: atq̄ frōdosas: frigido & nebuloso quæ hyemem celeri maturitate præueniunt: aut quæ duris acinis inter caligines securius florent: uentoso statuī tenaces: calido grani tenerioris & humidi: sicco eas quæ pluuias ferre non possunt. Et ne multa dicamus: eligenda sūt genera: quæ professione uitiorum suorum cōtraria loca diligunt his: in quibus durare non poterant. Placida sane regio & serena tuto genus omne suscipiet. Vitium genera numerare nō attinet. Sed notum ē maiores uuas pulchrae speciei grani callosi & sicciores ad mēsā: feracissimas uero & cutis tenerioris et sapore nobiles: et maxīe quæ citius deflorescunt: uindemiis esse seruandas. Loca naturā plerisq̄ uitibus mutant. Solæ amineæ ubicunq̄ sint: uinum pulcherrimum reddunt. Calidu; statum potiusq̄ frigidum sustinebunt. De pingui ad macrum transire non possunt: nisi stercus adiuuerit. Harum duo genera sunt: maior & minor. Sed minor melius deflorescit et citius: internodiis minoribus et grano breuiore. Si arbori applicet: pinguē terrā. si colatur in ordines: mediocrē desiderat. Imbres contemnit & uentos: nam maior sæpe uitiatur in flore. Sūt & apianae præcipuæ. Satis ē genera ita dixisse. Industrius uir pbata deligat: & terris talib⁹ mādet: quæ imitari eas possit: ūde sumūt. Sic merita sua quæq̄ seruabit. Sed uitem uel arborē melius erit de exili ad pīguē transferre. Nā si a pingui terra ad solum exile trāsierit: utiles esse nō possunt. Eligenda sunt sarmenta quæ pangimus de uite media: neque de

sũma neq; de infima.v.uel.vi.gẽmaꝝ spatio a ueteri ꝓcedentia: quia non facile degenerant quæ de locis talibus trãsferũt̃.Sumãt̃ autẽ de uite fœcunda.Neq; putemus brachia esse fertilia: quæ uuas singulas aut binas ꝓducunt: sed quæ multa ubertate curuãt̃.Nã potest ferax uitis: feraciores in se habere materias.Erit & hoc signum fertilitatis: si de duro aliquo loco fructum citabit: si fœtu ĩpleuerit ramulos ex ima parte surgentes. Sed hoc signis positis p uĩdemias ẽ notandũ.Ad pãgendũ nouellas palmes debet eligi duri in se nihil habens: & ueteris sarmenti: qa hoc putrescẽte sæpe corrumpitur.Sũma flagella repudiemus ac surculos: qui licet bono loco nati sunt: tamẽ feracitate caruerũt.Pãpinarius q de duro nascit̃: ẽt si attulerit fructus: ꝓ frugifero nõ ẽ ponẽdus.In suo enim loco fœcundatur a matre: translatus uero tenet sterilitatis uitium quod nascẽdi conditione suscepit.Caput sarmenti: cũ deponit̃: torquendũ non est: nec aliquo more uexandũ.Nec demersa penitus fœcundiore parte quod sterili ꝓximũ est: supra terras relinquat̃.Deĩde ipsa tortura uexatio.ẽ: & ps ea de qua radix præsumit̃: iniuriæ nulli subiiciẽda ẽ: cũ qua cõtẽder̃ cogat̃: ãteq; teneat. Ponẽdæ sũt uites placidis diebus ac tepidis.Curandũq; ne sarmenta sole urãt̃ aut uẽto: sed uel statim ponant̃: uel obruta reseruent̃.Hoc mense ac deinceps toto uere uinea ponẽda ẽ regionibus frigidis pluuiosis pĩguibus campis & humidis ꝓinciis.Sit autẽ mensura sarmenti cubitus unus.Vbi pinguis est natura terraꝝ: maiora ĩter uites spatia reliquẽus: ubi exilis angusta.Nulli itaq; ĩ his uitibus quas toto solo pastinatq disponunt: ternos pedes inter singulas uites quoquouersus dimittunt.Sed hoc genere diuisionis in iugerali tabula pãgẽt̃ triamilia sexcẽta sarmẽta.Quod si duos semis pedes inter uites reliqui placuerit: ĩ eadẽ tabula ponẽtur uites qnque milia quadrigentæ septuagita sex.Sed ad ponendum utimur hoc ordine. Lineam seruatis his spatiis quæ placuerit custodire: candidis signis uel q bulscunq; notabimus.Tũc tensa p tabulã linea in eis locis surculos uel calamos figemus: ubi uitis unaquæq; uentura est.Ita spatium totius tabulæ surculis complebit̃ ad numeꝝ uitiũ futuraꝝ.Atq; is q pacturus ẽ: ꝓiecta circa surculos sarmenta sine ullo errore deponet. Præterea non est uno genere uitium omne pastinũ conserendum: ne annus iniquus generi spem uindemiæ totius extinguat.Et ideo quattuor aut qnq; eximii generis sarmenta pangemus.Sed maxime expediet genera tabulatĩ dispõi: & decimanis diuidi nisi deterreat operis difficultas.Quod si est: ueteres uineas singulorum geneꝝ surculis tabulatim poterimus inserere.Et facile hoc genus colendi: quod ẽ pulchrũ atq; utile cõsequemur.Ita & maturitatis & floris tpr̃a quæ ĩ uite diuersa sũt: suis poterimus opportuĩtatibus optinere. Nec paruo cõstãbit: si legatur maturitas cũ acerbitate dispendiũ: cũ unius tẽpestiuã uĩdemiã liq: sit pmixta cruditate uitiosũ; alterius feras maturitates

expectare dānificum. Huic cōmodo adiicit: q̄ p generū diuersitate p gra/
dus accedente uindemia minor operarum numerus eam poterit expedire:
& generatim cōdere: ac melius puros sapores sic luctamie alterius generis
unaquaeq; uia seruare. Hoc si difficile uidebit: nō alias simul conseras:
q̄ quae & sapore & flore & maturitate cōueniunt. Sed haec in pastinis uel
sulcis ratio erit: in scrobibus uero p angulos. iiii. sarmenta deponis. Sed
(ut asserit Columella) uinaceā stercori mixtā simul sparges: & si exile solū
fuerit: pinguem terram scrobi inferes uel aliunde portatam. Cum uero
plantā uel maleolum disponimus: modice humido solo sed potius arido
q̄ lutoso duabus gemmis supra terrā relictis sarmēta ponemus obliqua:
sic facilius cōprehēdēt.

DE Arbustiuis uitib' & plātis arborū uitiferarū. T. x.

Q Vod si arbustum te habere delectat: plātā generosae uitis prius ī se/
minario nutrire debebis: ut in radicata transferat ad scrobem: cui
arbor īiuncta est. Seminarium uero dicimus aeque fossā tabulam pedum
duorum semis altitudie. In hac: quā p numero ponēdarū uitiū uel qualiū/
cunq; plātarū ptendis aut contrahis: breuissimo spatio distātia īter se sar/
mēta depōes. Si uallis aut humectus ē cāpus: triū gēmarū exceptis minutis
quas habebit īferius. Et ubi cōualuerit: hinc post bienniū radicatas uites
ul' arbusculas trāsferas. Quas cū depōes ī scrobe: ad sigulas materias red/
digis: putatis ōib' quae scabra sunt: curtatis ēt radicib': siquas potueris
īuēire uexatas. In scrobe autē ad arbustū faciēdū duas radicatas uites de/
ponis: hoc scrutans ne se ī radicē cōtigāt. Sed lapides qnū ppe librarum
medios inter utranq; cōstitues: & ipsas uites ad scrobis latera discreta cō/
iunges. Mago asserit: scrobē nō primo āno esse cōplēdā: sed subīde coae/
quandā. Quae res uitē faciet altius fūder radices. Sed hoc aridis puinciis
forte cōuēiat: humidis autē sata putrefiēt recepto hūor: nisi stati terra cu/
mulet. Sed arbusta q faciet: plātas arborū de his gēerib' pōat. Vel si agro
suppetit abūdātia: his utat: populo ulmo: fraxīo ī mōtanis et aspis: ī qb'
ulmus mīus laeta ē. Has ēt Columella dicit: semīario debe nutriri. Mihi
uidet: q̄ nulla puīcia ē: quae nō ex his quācūq; spōte pducat. Plātas etiā
maiores de locis qbuscūq; trāslatas: ul' eorū generū trūcos radicatos hoc
tpr circa scrobē uitis oportere cōstitui. Sed si ager frumētarius fuerit: ubi
arbusta dispōis: quadragēos pedes īter arbores relique: ut seri possit: in
exili autē uicenos. In scrobe uero uitis ab arbore sua sesqpedis spatio di/
stare debebit. Nā uitis multū subiecta arbori: icremēto arboris opprimet.
Cauēis etiā muniēda ē aduersū pecoris appetentis iniurias: & arbori suae
ptinus alligāda ē. Est & aliud de trāsferenda ex arbusto uite cōpendium.
Fit ex uimine parua corbicula: quae mensura pedis uel aliquanto minus
circini spatio possit amplecti. Haec ad arborem: cui uitis adhaeret fertur:

& in ꝓfundi media parte ꝓtũdit̃: quo sarmenti uirgam possit admittere. Inducto itaq; sarmento uitis eius de qua trãsferre disponis: corbicula ipsa ex aliqua arboris parte suspẽdit̃: & uiua terra repleat̃: ut sarmẽtum terra possit includi: quod sarmẽtũ prius ĩtorquet̃. Ita exacto annui tẽporis spatio: sarmẽtũ quod clausũ est: radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc sub fundo corbis incisũ radicatũ sarmẽtũ cũ ipsa corbe portabitur ad locum: quẽ uitibus arbustiuis destinabis implere: ibiq; obruit̃ circa arboris maritandæ radices. Hoc genere quantum uolueris numerum uitiũ trãsferes sine ãbiguitate prẽdẽdi. ¶ DE Vineis ꝓuincialibus. T. xi.

V ineæ in ꝓuinciis multis generibus fiũt. Sed optimum genus ẽ: ubi uitis uelut arbuscula stat breui crure fundata. Hæc primo calamo iuuatur: donec solidet̃. Sed altior sesquipede esse non debet. Vbi robusta fuerit: sola consistet. Aliud genus est: in quo cãnis pluribus circa dispositis ipsa uitis ꝑ cannas sarmẽtis ligatis in orbiculos flectit̃ se sequẽtes. Vltimæ positionis uitis est: quæ per terram proiecta discumbit. Hæ omnes & scrobibus ponuntur & sulcis.

¶ DE Putãdis uineis ĩ conuallibus altis uel humilibus. T. xii.

H Oc mense locis frigidis aliquatenus & temperatis uitiũ iusta putatio. Sed ubi multæ sũt uineæ: diuidãt̃. & pars earũ quæ septẽtrionẽ respiciet: uerno putet̃. alia pars aduersa clæmentioribus plagis rescindat̃ auctumno. Sed in putatione semper nitamur: ut uitis fiat in crure robustior: ne debili uiticulæ duo duramenta seruemus. Auferenda sunt lata intorta debilia malis locis nata sarmenta. Focaneus etiam qui inter duo brachia medius nascitur: debet abradi. Qui si pinguitudine sua brachiũ quodcunq; proximum debilitauerit: illi deciso ipse succedat. Erit tamen optimi putatoris: inferius sarmentum quod bono loco natum fuerit: reparandæ uitis causa semper tueri: & ad unam uel duas gemmas relinquere. In locis clæmentioribus altius uitem licebit expandere. in exilibus aut æstuosis aut decliuis aut ꝓcellosis humilior est habenda. Locis pĩguibus singulis brachiis uitiũ bina flagella dimitte. Sed erit sapiẽtis æstimare uim uitis. Nã quæ altius colit̃: & fœcunda ẽ: plus q̃ octo palmites habere nõ debet: ita ut conseruemus semꝑ in inferiore ꝑte custodẽ. Circa crus qcq̃d nascitur: amputandum est: si nõ desideret uinea reuocari. Quod si truncus uitis sole aut pluuiis aut noxiis animalibus est cauatus: purgamus quicq̃d est mortuum: plagasq; eas amurca linimus & terra. quod ꝓderit aduersum prædicta. Cortex etiam recisus & pendens a uite tollatur. quæ res minorẽ fæcem reddit in uino. Muscus radatur ubicunq; repertus. Sed plagæ: quas in duro uitis accipiet: obliquæ & rotundæ esse debebunt. Decisis sicut supra dixi male natis omnibus & ueteribus nouellos & fructuarios seruas. Vngues etiam custodũ siccos & ãnotinos recide: & omnia quæ uetera uel

ſcabra reperies. Hæ quæ altius coluntur ut in iugo uel pergula: ubi quattuor pedibus ſupra terram leuatæ ſteterunt: quaterna brachia habeant. Si macra uitis erit: in ſigulis brachiis ſingula flagella dimittim⁹: ſi pĩguis bina. Sed ꝓuidendum: ne ſin una parte ſint ſarmenta quæ ſeruas. Quod cum fit: uitis tanq̃ ſi fulgure tangatur: areſcit. Relinquenda ſunt ſarmẽta neque circa durum neq; in ſummo: quia hæc uelut pampinaria minus afferunt. illa uitem nimietate fœtus onerant: & longius ducunt. Quare in medio loco ſeruanda ſunt: quæ tuemur. Plaga non iuxta gẽmã: ſed aliquãto ſuperius fiat: & auertatur a gẽma ꝓpter lachrymã defluẽtem.

DE Putatione arbuſti. T.xiii.

Vitis quæ in arbore collocatur: prima eius materia ad ſecundam uel tertiam gemmam præcidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos creſcere ſubinde patiamur: unam materiam ſemper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructum uolunt maximum: materias plures per ramos dimittant. qui uinum melius: ſarmenta in cacumen extendũt. Fortioribus ramis arborum plures materiæ: debilioribus imponendæ ſunt pauciores. Putandi autem ratio talis eſt: ut & uetera ſarmenta quib⁹ primi anni fructus pependit: omnia recidantur: & noua circunciſis capreolis & ramulis inutilibus dimittantur. Sed prouidendum eſt: omnibus annis uitẽ reſolui ac religari: quia refrigeratur. Ita formandi ſunt rami arborum uitiferarum ne alter ſub alterius liea dirigatur: ſed loco pĩgui ulmus a terra octo pedibus: gracili uero ſeptem ſine ramo relinquenda eſt. In ſolo roſido & nebuloſo rami arboris uitiferæ in orientem & occidentem putatiõe dirigantur: ut latera uacua ſolis radiis membra totius uitis oſtendãt. Agẽdum eſt autem: ut uitis ſpiſſa non ſit in arbore: et deficientibus primis arboribus ſubſtituendæ ſunt aliæ. In loco cliuoſo humilius rami arboꝝ ſeruandi ſunt: in plano & uligino ſo altius palmites ad arborem non duro uimine ligentur: ne eos uinculum recidat aut atterat. Hoc autem noueris: quia palmes quod extra ligaturam pẽdẽs habuerit: fructu induet: quod ĩfra ligaturã materiæ ſequẽtis ãni deputabit.

DE Prouĩcialib⁹ uineis putãdis. T.xiiii.

Vites quas prouintiali more uelut arbuſculas ſtare dixi: ſi inſtituere uelis: ramos a quattuor partibus his relinques: & ĩ eis brachiis ſarmenta pro uitis poſſibilitate ſeruabis. Vites autem quæ cannis in orbem coguntur: ſic putẽtur: quemadmodum hæ quæ nituntur ridicis aut palis. Illæ uero quæ ſine ãminiculis iacent: quod pro ſola indigentia faciendũ eſt uel neceſſitate prouinciæ: primo ãno duas gemmas deinde plures habebunt. Sed huius generis uinea ſtrictius eſt putãda.

DE Nouella putanda. T.xv.

NOuellam uitem Columella dicit a primo anno ad unam materiam

esse formandam: nec recidendam totam: sicut italiæ consuetudo est. Anno secundo expleto quia uel intereant uires in totum recisæ: uel infœcunda sarmenta producant: quæ amputato capite uelut pampinaria de duro co/guntur exire: quare iuxta ipsam commissuram ueteris sarmenti unam uel duas gemmas relinquendas. quod est merito in uiticula fortiore seruandū & sane excipiendam calamis nouellam uel exiguis palis: ut tertio anno ro bustiores possit accipere. Nam quadrima nouella: ubi lætum solum est: tres materias merito nutrire cogetur. Statim post putationem sarmenta de cisa uineis & rubi & impedimentum fossoris omne tollat.

DE Propaginibus. T. xvi.

Hoc etiam mense propagandæ sunt uites. Sed uetus & exesa uinea: cuius duramenta longe processerunt: ut Columella dicit: mergis melius reparabitur: q̃ si infossione totius corporis obruatur. quod agrico lis certum est displicere. Mergum dicimus quotiens uelut arcus supra ter/ram relinquitur alia parte uitis infossa. Nam (ut ait Columella) cum totæ stratæ sunt: plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi uero post biennium recidantur in ea parte: quæ supra est: & in loco iustas uites relinquunt. Sed (ut agricolæ asserunt) post biennium si recidas: plerunq; infirmas habent radices: & repente simul pereunt.

DE Insitionibus. T. xvii.

Hoc mense calidis & apricis locis optime celebratur insitio: quæ fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc fieri possunt: tertium reser/uat̃ æstati. Sunt autem genera inserendi hæc aut sub cortice: aut in trun co: aut Emplastro. Inseremus ergo sic. Arborem uel Ramum in Loco qui nitidus est: & sine cicatrice: Serra recidemus non Læso cortice. Post serraturam plagam ferramentis acutis incidamus. Inde quasi cuneum te/nuem ferreum uel osseum maxime leoninum in ter corticem & lignum tri/bus prope digitis consideranter deponimus: ne corticis fascia dissipetur: & in eum modum subducto cuneo: statim surculum mergimus una parte decisum salua medulla & cortice partis alterius. qui supra arborem sex uel octo digitis emineat. Duos uel tres uel plures surculos pro trunci qualita/te constituimus: quaternis digitis uel amplius inter eos spatium relin/quemus. Tunc iunco aut Vlmo aut Vimine stringimus: & super Lutum musco tectum ponemus: ac Ligabimus: ut quattuor digitis super Lutum possit surculus eminere. Plerosque delectat strictum primo sectæ arboris truncum Vinculis altioribus in medio findere: & ibi surculos ex utraque parte rasos in modum cunei: ut integra sit medulla demergere præmisso ante cuneolo. quo subducto depositus surculus redeunte in plagam mate/ria possit astringi. Sed hoc utrunque genus Vernum est: & fit crescente

luna: ubi incipit gemma arborum turgescere. Surculi autem qui inserendi sunt: sit nouelli fertiles nodosi de nouo nati ab orientali arboris parte decisi crassitudine digiti minoris bifurci uel trifurci gēmis pluribus uberati. Si arborem minorem desiderabis inserere: in qua sine dubio meliora incrementa proueniunt: circa terram secato. & quod melius est: surculos inter lignum corticemq; depone: tunc stringe. Quidam rasum ex utraque parte surculum conuenientem soliditati arboris inserendæ sic in medio deponunt: ut cortex surculi undique cortici arboris reddatur æqualis. Sed in nouella arbore terra mota usque ad ipsum insitum colligatur: quæ eam res a uento & calore defendat. Mihi asseruit diligens agricola: omne insitum sine dubio comprehendere: si depositis surculis uiscum non temperatu; in ipsa plaga pariter mergamus: quasi glutino quodam succos materiæ utriusq; misturum. De implastratione suo mense dicemus. Quartum genus columella sic rettulit. Gallica terebra usq; ad medullam arborem perforandam: plaga interius leuiter inclinata. Ibi educto omni scobe: uitē uel ramum ad modum foraminis impressi delibratum: succidum tamen & humentē stricte īprimi una aut duabus gēmis foris relictis. Tunc argilla et musco locum diligenter operiri. Ita & uites in ulmo inseri posse cōmissas. Hispanus quidā mihi hoc genus insitiōis ostendit: quod ex persico se asserebat expertum. Salicis ramum brachii crassitudine solidum longum cubitis duobus aut amplius terebrari iussit in medio: & plantam persici in eodem loco in quo consistit: spoliatam ramis omnibus solo capita relicto per ipsum saligni manubrii foramen induci. Tunc eundem salicis ramum terræ capite utroque demerso: in arcus similitudinem debere curuari: foramen luto musco uinculis stringi. Anno deinde exempto: ubi infra medullam salicis caput plantæ sic cohæserit: ut unitas sit ex duobus mixta corporibus: plantam subterincidi atque transferri: & aggerari terrā: quæ arcum salicis cum persici cacumine possit operire. Hinc persici poma sine ossibus nasci. Sed hoc locis humidis conuenire uel riguis: & salices aquationibus adiuuandas: ut et natura ligni uigeat: quæ delectatur humore: & superfluentem copiam succi graminibus ministret alienis.

Quartu

DE Instituendis oliuetis. T.xviii.

hOc mense locis temperatis īstituemus oliueta: quæ uel pastinis cōserenda sunt: ut extremas circa decimanum tabulas cingant: uel suum locum tenebunt. Si ponuntur in pastinato: radicatæ plantæ decisis capitibus & brachiis & in truncum reddactæ usque ad mensuram cubiti unius & palmi in fermento terrae fossae defigantur: locum palo antea

deprimente hordei grana subteriaciantur: & amputetur his quicqd putri di inuentum fuerit aut arentis:& tunc capita earum luto uelentur & musco: ulmeis uinculis uel tenacibus quibuscunque constricta. Sed maximum beneficium est: ut proficiat incremento: si rubrica partes notentur: quibus obuersae steterunt: & contra eas simili ratione ponantur. Sint a se discretae pedibus quindecim uel uiginti. Omnis subinde circa eas herba uellatur. & quotiens se imber infuderit: breuissimis ac frequentissimis fossionibus sollicitentur. Et subinde ducta a trunco terra atque permixta in aliquanto altiores cumulos congeratur. Quod si oliuetum suo Loco facere uolueris: haec genera terrarum sequeris. Terram cui mixta sit glarea: aut cretam sabulonis coniunctione resolutam aut pinguem sabulonem aut terram naturae densioris & humidae. Creta figuli omnino repudianda est & uliginosa. & in qua semper humor assistit: & sabulo macer & nuda glarea. Quanuis enim comprehendat: non conualescit. Potest fieri: & ubi arbutus aut ilex steterat. Nam cerrus & aesculus excisa radices noxias relinquit: quarum uirus oleam necat. Locis aestuosis septemtrionali colle: frigidis meridiano gaudet. Mediis cliuis delectatur. Neque imum locum neque arduum patitur: magis modicos cliuos: sicut est regio sabina uel baetica. Baccarum genus numerosum est: & plurium uocabulorum: sicut pausia: Orches: Radius: Sergia: Licinia: Cominia: & caeterae quas nominare non attinet. Pausia tamen oleum quod reddit: dum uiride est optimum: sed cito uetustate corrumpitur. Optimum Licinia dat: plurimum Sergia. Sed de his haec generaliter praecepisse sufficiet: maiores baccas cibo: minores oleo profuturas. Si frumentarius ager est: quem conserimus oliueto: quadragenis inter se pedibus distent: si macer quinis. Melius faciemus: si ordines in fauonium dirigamus. Cum deponentur in scrobes siccas: constituantur quaternis pedibus fossas. Glarea etiam ubi lapides defuerint: misceatur & stercus. Si clausus locus est.: modice supra terraque quae ponuntur: emineant. Si pecora formidantur: altiores trunci esse debebunt. In siccis uero prouinciis cum pluuiae desunt: rigare conueniet. Et si prouincia indiget oliuetis: & non est unde planta sumatur: seminarium faciendum est: id est tabula effossa: sicut superius dixi: ut ibi (sicut Columela dicit) rami serra incisi in modum sesquipedalem deponantur. Inde post quinquennium poterit ualida planta transferri: & locis frigidis hoc mense plantari. Scio plerosque: quod facilius atque utilius est: radices olearum: quae in siluis plerunque sunt: aut in Locis desertis: in cubitalem mensuram recisas aut in seminario. si placuerit: aut in oliueto solere disponere: & admixtione stercoris adiuuare. Quare proueniet: ut ex unius arboris radicibus numerosa planta nascatur.

Baccaru[m] Lau[...] genus numerosu[m]

¶ DE Pomiferis et spatiis earum generale praeceptum. T.xix.

E Tiam pomiferas arbores possumus in pastinis a septentrionali re/ gione disponere: de quibus sigillatim dicemus: quæ specialiter sũt tenenda. Nam pomis eadem conuenit terra: quæ uitibus. Scrobes autem maiores facies: ut materiæ prosis & fructui. Si pomarium facies: inter or/ dines tricenos pedes relinques. Plantas statues radicatas. quod est melius seruabis: ne cacumina aut manu fracta aut erosa non crescant. Vnũquenq; ordinem suo generi deputabis: ne infirmæ a ualentioribus opprimantur. Plantas similiter notabimus: ut ipsis quibus steterant cardinibus: oppo/ namus. Decliuo sicco & exili in planum pinguem & humidum trãsferem⁹. Si truncos ponere uolueris: supra terram prope tribus pedibus erigãtur. Vbi duas in una scrobe plantas deponis: cauendum est: ne se contingãt: nam uermibus interibunt. Sed (ut Columella dicit) feraciores sunt: quæ seminibus: hoc est nucibus suis: q̃ quæ plantis ponuntur aut ramis. Vbi regio siccior est: aquationibus adiuuentur.

¶ DE Fodiendis plantis & ligandis uitibus: uel lætãdis arboribus. .xx.

N Vnc locis maritimis & calidis fodiendæ sunt uites. Vel (si hæc pro/ uinciæ consuetudo est) exarandæ: & in eisdem locis palandæ: aut ligandæ sunt uineæ: priusquam gemma procedat: cuius concursione uel attritu incurritur grande dispendium. Nunc oleæ caeteræque arbores le/ tamen accipiunt decrescente luna. Sufficiet autẽ maiori arbori ueges una minori media: ita ut subducta a radicibus terra & fimo permixta reuocet. Tempore hoc siquae sunt in seminariis plantæ: circunfodiendae sũt: & amputandi eis rami superflui: uel radiculae quas circa in superiore parte miserunt.

¶ DE Rosis: lilii: croco: uiolis conserendis. T. xxi.

H Oc mense rosaria conseremus: quae sulco breuissimo aut scrobibus ponenda sunt: uel uirgultis uel etiam semine. Semina autem rosarũ non putemus medios flosculos esse aurei coloris: quos rosae ferunt. Sed baccas nutriunt: quas in breuissimi piri similitudinem plenas semibibus post uindemiam reddunt maturas: quarum tamen maturitas ex colore fusco & mollitie poterit extimari. Siqua etiam sunt antiqua rosaria: hoc tempore circunfodiuntur sarculis uel dolabris: & ariditas uniuersa reci/ datur. Nũc & quae rara sũt: possunt ducta uirgarum propagine reparari. Si rosã tẽperius hr̃e uolueris: duobus palmis ab ea in girum fodies: & aqua calida bis rigabis in die. Nunc et liliorum bulbos ponemus: uel lilia ante habita sarriemus summa diligẽtia: ne oculos circa radicem nascẽtes & minores bulbos sauciemus. qui a matre subtracti: atq; in alios digesti ordines noua lilieta formabunt. Itẽ uiolarum plãtae & croci bulbi serendi sunt: uel subtiliter (si fuerant ante) fodiendi.

¶ DE Lini semine serendo. T.xxii.

h Oc mēse aliqui lini semen læto solo ī iugerum.x.modios spargūt: & lina consequuntur exilia.

¶ DE Cannetis & plātis salicum uel genestæ. T.xxiii.

t Empore hoc canneta ponenda sunt factis breuissimis scrobibus & oculis cannarum per singulas scrobes obrutis: qui semipedis spatio inter se distare debebunt. Si calidæ & siccæ prouinciæ studemus: ualles humidas uel irriguas opus est deputare cannetis. Si frigida regio est: locis mediis instituantur sed succo uillarum subditis. Inter hæc asparagorum etiam semina spargere possumus: ut mixta nascantur: quia & asparagi co/luntur & incenduntur hoc modo quo cannæ. Sed si sunt antiqua canneta: hoc tempore sarrientur: recisis quæ in radice purganda sunt: id est putri/bus male porrectis: & siqua gignendi oculos non habebunt. Nunc salicis plantas & omnium generum: quæ arbusto applicandæ sunt: uel genestæ ubi deerit: obruemus. Ex baccis etiam miyrti & lauri seminaria faciemus: uel si fuerant: excolemus.

¶ DE Hortis. T.xxiiii.

c Irca idus februarias sepes hortorum ex congesto in funibus spinaꝝ semine faciendæ sunt: sicut dictum est cum de munimine loquere/mur hortorum. Item græci dicunt de grossa rubi uirga fieri debere parti/culas: & palmaribus scrobibus obrui: & quotidie (donec frondeant) fossio ne & rigatione nutriri. Hoc mēse lactuca seritur. ut possit aprili mēse trāsferri. Item carduus seritur & nasturcium & coriandrū & papauer sicut men se nouembri: & allium uel ulpicum. Nunc satureia seritur pingui agro non stercorato sed aprico: uel melius mari proximo: & cum caepullis mixta se/minatur. Hoc etiam mense caepullas seris: sed constat & uere & auctumno esse seminandas. Si semen eius seueris: in caput crescit: & minus reddit in semine. Si capitulum ponas: ipsum macescit: & multum semen educit. Ter ram cæpae desiderant pinguem uehementer subactam irriguam stercora/tam. Ibi areas faciemus omnibus herbis & radice purgatas. Seremus placi/do & sereno die: maxime austro uel euro flantibus. Si minuente luna serā/tur: tenues & acriores proueniunt: si crescente robustæ & saporis humec/ti. Rarius sunt ponendæ: runcandæ ac sarculandæ sunt sæpius. Si capita uoluerimus his esse maiora: folia omnia debemus auferre: & sic succus ad inferiora cogetur. De quibus uero semina colligenda sunt: iuuentur ā mini culis: ubi caulem cœperit excitare. Cum niger color seminis fuerit: præse rūt maturitatis īdicia. Vellēdi sūt talli adhuc semisicci cū semine & sic ī sole siccandi. Hoc mense anetum seres locis frigidis. Omnem caeli statum pati tur: sed tepidiore laetatur. Rigetur: si se īber abstineat: serat̄ rarius. Aliq

semen eius non obruunt: opinantes q a nulla aue tangatur. Nunc et sinapi serere possumus. Hoc etiam mense caules seremus: qui et toto anno seri possunt. Solum pingue et satis subactum diligunt: arenã et glareã timẽt: sabulone et arenis non delectantur: nisi perennis ũda succurrat. Omnem cæli statum caulis patitur: frigidum magis. Contra austrum positi citius ferunt: contra septentrionem serius. Sed hic et sapore caulis uincit et robore. Cliuis delectatur: et ideo ponendæ sunt plantæ per bulbinos arearum. Gaudet stercore et sarculatione. Rarius positus cõualescit. Celerius coquitur uirore seruato: si dum est trium uel quattuor foliorum nitrum tritum cribello desuper spargas: et speciẽ pruinæ canẽtis imitet̃. Columella dicit plantarum radices alga marina inuoluendas seruandæ uiriditatis causa fimo simul adhærente. Ponendæ sũt plãtæ maioris ĩcremẽti: quia licet serius comprehendant: fortiores fient. Si hyems est: tepido iam die. si æstas: cum sol in uesperam declinatur: plãta pangenda est. Vastior fiet si terra operiatur assidue. Semen brassicæ uetustum mutatur in rapã. Hoc mense post idus spongias asparagorum uel nouas formare ĩcipiem⁹ ex semine: uel antiquas ponemus. Mihi etiam illud utile uidet̃ ac diligẽs: ut asparagi agrestis radices plurimas in unum locum congeramus cultum uel certe saxosum: quæ statim fructũ dent ex loco: qui aliud nil alebat & has ãnis omĩbus incendãm⁹ ĩ scopis: ut fructus frequẽtior surgat. Hoc autem genus est sapore iucundius. Nunc etiam malua seri potest. Mentam quoque sere plantis uel radicibus loco humido uel circa aquas. Apricum solum nec pingue nec stercoratum desiderat. Hoc mense fœniculum seres loco aprico & maxime saxoso. seritur primo uere. Pastinaca & semine ponetur & plantis loco pingui: soluto altius pastinato: raram statues: ut robur accipiat. Cunela etiam nunc seritur: & colitur eo more quo aliũ uel cepulla. Nũc cærefolium locis frigidis post idus serat̃. desiderat agrũ lætum humidum stercoratum. Hoc mense betam seremus: quamuis possit & tota æstate seminari. Amat agrum putrem humidum locum. Trãsferẽda est quattuor aut quinque foliorum radicibus fimo recenti oblitus. Amat frequenter effodi: & multo stercore saturari. Hoc mense porrus serendus. quem si sectilem uelis: post duos menses q̃ satus est: poteris desecare manentem in areis suis: q̃uis afferat. Columella etiam sectiuum diutius duraturum melioremque si transferatur: et quotiens secabitur: aqua iuuetur & stercore. Si capitatum facere uelis: quod uere seueris: octobri mense transferre debebis. Serendus est loco læto & maxime cãpestri: area plana pastĩata alte & diu subacta & stercorata. Si sectiuum uelis: spissius. si capitatum rarius seris. Sarculo frequẽtãdus ẽ & herbis liberandus. Cum digiti crassitudiẽ hũerit: a media pte p̃cisis foliis & truncatis radicib⁹ trãsferat̃.

oblitus Fimo liquido quaternis uel quinis digitis ſeparetur.Cum radices
aget:modice comprehendendus & alleuandus eſt ſarculo: ut ſuſpenſus a
terra quod ſpatii uacuum ſubter inuenerit:capitis uaſtitate cogatur imple
re. Item plura ſemina in unum ligata ſi depoſueris:grandis porrus naſce/
tur ex omnibus.Item ſi capiti eius rapæ ſemen immittas ſine ferro:& pan/
gas:multum fertur increſcere.Melius ſi frequenter hoc facias.Hoc menſe
inula ſeritur:quo canneta ponuntur.Seritur oculis ſicut calami:quos ab/
ſcidere & terra leuiter debemus obruere terra foſſa & ſubacta excitatis ad
lineam bulbinis:quibus eius oculos oportet infodere:trium pedum inter
ſe ſpatio ſeparantur.Hoc menſe colocaſiæ bulbos ponemus. Amant hu/
midum locum pinguem maxime irriguum.Circa fontes lætantur & riuos
nec de ſoli qualitate curant:ſi perpetuo foueantur humore.Frondere pro
pe ſemper poſſunt:ſi tanq̃ citreta tegumentis defendantur a frigore. Hoc
menſe ciminum & aniſum ſeritur loco bene ſubacto:& cui lætamen admi/
ſceas.Quod ſatū ē:herbis purget̃ aſſidue.

DE Pomis & primo de piro. T.xxv.

PLantas pirorum menſe februario locis frigidis ponemus:calidis ue
ro nouembri.Sed menſe nouembri pira locis tepidis conſerenda
ſunt:ut ſolo iuuentur irriguo:ita et florem plurimum proferent:& magni
tudinem pomi turgentis acquirent.Naſci tamen tali ſolo maxime diligūt:
quali uineas diximus conuenire.Sed læto ſolo & ualidas arbores & fruc/
tus plurimos conſequemur.Lapidoſi generis pira uitium mutare credun/
tur:ſi terris mollibus conſerantur.Sed pirum plantis ſerere prope tardus
euentus eſt:tamen quibus hoc placuit:ut ſemina generoſa nihil ſibi de a/
greſti aſperitate permiſceant:plantas bimas aut trimas eo more quo oleæ
ponuntur:radicatas magis ſcrobibus ponant ſupra terram tribus altas uł
quattuor pedibus.Quarum deciſa cacumina argilla mixta muſcus debet
operire.Nam ſiquis pirorum ſemen aſpergat:naſci quidem neceſſe eſt ori
ginem ſuam refouente natura:cuius æternitati nulla tarditas poteſt cauſa/
re faſtidium.Sed homini hoc ſpectare longinquum eſt:cum & ſero ueniāt
& de generis nobilitate decedant.Melius ergo hoc menſe nouembri fiet:
ut pirorum plantas radicatas feramus agreſtium ſubactis bene ſcrobibus
ut comprehenderint inſerantur.Hoc autem intereſt: ꝙ quæ plantis ſuis
feruntur:dulcedinem ac teneritudinem ſeruant: diu tamen ſeruata non
durant:inſita uero moram temporis ſuſtinebunt.Spatia inter piros trigin
ta pedum menſura diſcernat.Genus hoc arboris(ut proficiat)frequenti hu
more & aſſiduis foſſionibus eſt colendum uſqueadeo:ut tempore quo flo/
rere conſueuit: nihil perditura credatur de flore prolato: ſi eam tunc
foſſor adiuuerit. Multum proficis: ſi interiecto anno quale libet Lætamē
adiungas.Sed bubulum ſpiſſa & grauia poma generat: Aliqui cinerem

miſcent: credentes hinc contrahi pomis argutos ſapores. Generum uarie tates exequi ſuperuacuum puto: cum in ponendis uel excolendis nulla ſit diſtantia. Si languida arbor eſt piri: uel ablaqueatæ Radicem terebras: & ibi ligneum palum deprimis: Vel in trunco ſimiliter terebrato ex theda cuneum figis: Vel ſi hoc deſit ex quercu. Vermes eius arboris & nati ne/cantur: & naſci prohibentur: radicibus felle taurio frequenter infuſis. Itē fæces uini ueteris recentes ſi radicibus affundantur per triduum: diutius arbores in floribus laborare non faciunt. Si lapidoſa pirus eſt. ab extre/mis radicibus terram priorem leuabis: & ſecernes omnes lapillos. quibus diligenter remotis alteram terram cribro cretam in loco eius infundis. Sed hoc proderit ſi rigare non ceſſas. Menſe februario & martio pirus in/ſeritur more quo dictum eſt: cum de inſitione loqueremur: ſub cortice & in trunco. Inſeritur autem piro agreſti malo: ut nonnulli amygdalo & ſpi/næ: ut Virgilius orno & fraxino & cydoneo: ut aliqui & punico: ſed fiſſo ligno. Surculus piri qui inſeritur ante ſolſtitium: anniculus eſſe debet: & priuſquam figatur: foliis & omni tenera parte priuari. Poſt ſolſtitiu; uero eum figis: qui ſummum germen incluſit. Pirus omni genere inſeritur. Cō/dienda ſunt pira ita: die placido decreſcente luna a uigeſima ſecunda uſq; ad octauam. Eadem poma ſicca & manu lecta hora a ſecunda in quintam uel a ſeptima in decimam a caducis diligenter electa integra & ꝓpe dura & aliquanto uiridia impicato uaſe clauduntur. quod operculo tegitur: & deorſum os eius inclinatur. atque obruitur in eo loco: circa quem pennis aqua decurrit. Item quæ dura ſunt in carne & cute: pirus in aceruo poſita ubi ſe molire cœperint: in uas fictile lene coctum picatūq; ꝑponuntur: & operculo ſuperueniente gypſantur. Vas breui ſcrobe tegitur in eo loco: q quotidie ſole tangatur. Plurimi pira obruta inter paleas aut frumenta ſer/uarunt. Alii ſtatim lecta cum tenacibus ſuis picatis urceis condiderunt: & oribus uaſculorum gypſo uel pice clauſis ipſa ſub diuo obruta ſabulone texerunt. Alii pira quæ ſe non contingerent: in melle ſeruarunt. Item pira diuiſa & purgata granis in ſole ſiccantur. Aliqui aquam ſalſam: cū cœpit undare calefacta: diſpumant: & ei poſt iā frigidæ pira ſeruāda demergūt. Tunc exempta poſt tempus exiguum condunt urceo: & eius lito ore con/ſeruant. Vel nocte et die in frigida ſalſa manere patiuntur. Poſt in aqua pura biduo macerāt. Deīde ī ſapa uł paſſo uel dulci uīo merſa cuſtodiunt.

¶ Vinum piri & acetum.

Vinum de piris fit: ſi contuſa et ſacco rariſſimo condita pōderibus comprimantur aut prælo. Hyeme durat: ſed prima aceſcit æſtate. Acetum ſic fit de piris. Pira ſilueſtria uel aſperi generis matura in cumulo reſeruantur per triduum. Deinde mittūtur ī uaſculo: cui fontana aut plu/uialis aqua miſcetur: et opertum uas per. xxx. dies relinquitur: ac ſubinde

quantum sublatum fuerit aceti ad usū: tātū reddit aquæ ad reperationem.

Liquamen ex piris.

Liquamen de piris castimoniale sic fiet. Pira maturissima cum sale calcātur integro. Ubi carnes eorum fuerint resolutæ: uel in cupellis uel in uasculis fictilibus picatis condiuntur. Post mēsem tertium suspensæ eæ carnes liquorem dimittunt saporis iucūdi: sed coloris albiduli. Circa hoc illud proderit: ut tempore quo saliuntur: pro aliqua parte uina gigella permisceas.

De Malo.

Mense februario & martio mala seramus: si calida & sicca regione octobri & nouenbri. Eorum plura sunt genera: quæ numerare superfluum est. Amant pingue ac lætum solum: & cui humorem non tam rigatio q̄ natura suppeditet. Et si in arena uel argilla sit: rigationibus adiuuetur. Montanis Locis debent ad meridiem uersa constitui. Et frigido solo proueniunt: si cæli tepor adiuuerit. nec in asperis & humectis sedem recusant. Macrum & aridum Solum poma uermiculosa efficit & caduca. Seruntur omni genere sicut piri. Neque exarari neque effodi desiderant. Iccirco eis magis prata conueniunt. Stercus ouilum tantum non exigunt quidem: sed libenter assumunt: uel si cineris pulueres misceantur. Amant modestas rigationes. Putatio illis apta est: sed maxime ut arida & male nata tollantur. Citius senescit hæc Arbor: & in senectute degenerat. Si caduca sunt poma: fissæ Radici Lapis iniectus poma retinebit. Lacertæ uiridis felle si tangantur cacumina: non putrescit. Vermes eius suillo stercore mixto humanæ urinæ aut felle bubulo extinguuntur. Qui si plures circa arborem sunt: æreo scalpro semel rasi non ultra nascentur. Quæ Rara sunt: bubulum stercus obducat. Si spissa poma ramos onerabunt: interlegenda sunt quæque uitiosa: ut alimentum cæteris succus æquiparet: & generosis abundantiam ministret: quam numerosa utilitate perdebat. Malus omni generi inseri potest quo pirus. Mense februario martio & aliis quibus pirus inseritur in malo in piro in spino pruno sorbo persico platano populo salice. Diligēter legēda sūt mala: quæ uolumus custodire. Ea ī locis obscuris: ubi uētus nō sit: stramētis prius ī crate subiectis in cumulos secreta disponimus: q cumuli frequēti diuisione separentur. Aliqui diuersa dixerunt. Vel singula in uasculis fictilibus picatis atque oblitis claudi: uel argilla inuolui: uel solos pediculos creta adlini: uel ī tabulis substrata palea disponi: & stramētis de supiore pte cooperiri. Mala rotūda: quæ orbiculata dicūt: sine cura toto āno seruare se possūt. Alii in puteo uel in cisterna mergunt uasa fictilia: quibus diligenter picatis & clausis mala cōmittuntur. Alii ex arbore mala illæsa sumpserunt: & pediculis eorum pice feruenti mersis supra tabulatum per ordinem disponunt: nucum foliis subter

expositis. Plerique scobē populi uel abietis inter mala diffundunt. Cōstat mala sic ponenda: ut pediculorum partes deorsum facias: neque antequaꝫ usui necessaria uideantur esse: contingas. Vinum & acetum fit ex malis: sicut ex piris ante praecepi. Cydoneis serendis plerique tempora diuersa dixerunt. Tamen mihi usu compertum est in italia circa urbem mense februario uel inchoante martio plantas cydoneorum radicatas in pastinato solo tenuisse adeo foeliciter: ut saepe sequētis āni fruge gauderēt: si posita maioris status fuissent. Locis siccis & calidis extremo octobri uel nouēbri incohante ponantur. Amant cydonei locum frigidum humectum. Si in tepido statuuntur: opus est illis rigatione succurri. Ferunt tamen statum mediocris situs inter naturam frigoris & caloris. Et in planis & in decliuibus proueniunt: tamen magis inclinata & deuexa desiderant. Serunt aliq cacuminibus & talea: sed tardus est in utroque prouentus. Ita ponendae sunt largae arbores cydonei: ne alteram quatienteꝫ uento stillicidiuꝫ tāgāt alterius. Dum minor est: uel quando ponitur: iuuetur stercore: maior uero cinere uel cretae puluere semel toto anno radicibus misso. Poma in his & cito matura & maioris incremēti assiduus humor efficiet. Riganda sunt: quotiens caelestis negatur infusio: & circunfodienda locis calidis octobri mense & nouembri: frigidis uel martio. Nisi circūfodiatᷣ assidue: aut sterilis efficitur: aut eius poma degenerant. Putanda est: sicut probaui & a uitiosis omnibus liberāda. Si arbor aegra est: amurca aquae aequaliter mixta radicibus debet affundi: Aut calx uiuus temperatus cum creta: uel resina locularis pici liquidae mixta trūco arboris adlini: Vel ablaqueatae arbori circa radices imparis numeri poma cydonea pro magnitudine ei⁹ ponenda & obruenda firmantur. Quod annis singulis factum custodiet a uitiis: sed arboris longae derogabit aetati. Mense februario cydonea inseruntur melius in trunco q̄ꝫ in cortice. Recipiunt in se surculos prope ōis generis punici sorbi: omnium malorum quae meliora producunt. Inserūtᷣ autem nouellae arbores: quibus succus est in cortice. Si maior est circa radicem melius inseretur: ubi cortex & lignum beneficio soli adhaerentis humescit. Legenda sunt matura cydonea: quae hoc more seruantur. Vel inter binas tegulas posita: si sunt matura: luto ex ommi parte claudantᷣ: uel defruto incoquantur aut passo. Alii quae maiora sunt: fici foliis inuoluta custodiunt. Alii tantum locis siccis reponunt: a quibus uentus excluditur. Alii cāna uel ebore in quattuor partes diuisa sublatis omnibus quae in medio sunt: in uase fictili melle obruunt. Alii in melle sic ītegra dimittunt. In quo genere condiendi satis matura deliguntur. Alii milio obruūt: uel paleis separata demergunt. Alii plenis uino optimo uasculis mittunt. Vel uini & defruti ad seruanda cydonea aequum corpus efficiunt. Alii doliis musti mergunt: atque ita claudunt: quod odoratum reddit & uinum.

Alii in patina noua ficco gypfo obruunt feperata cydonea.

¶ Siliqua.

SIliqua februario menfe feritur & nouembri: & femīe & plātis. Amat loca maritima calida ficca campeftria. Tamen (ut ego expertus fum) in locis calidis fœcundior fiet: fi adiuuetur humore. Poteft & taleis poni. Scrobem defiderat largiorem. Inferi eam poffe menfe februario credunt aliqui in pruno uel amygdalo. Siliquæ feruantur diutiffime: fi expandant̃ in cratibus.

¶ Morus.

AMica eft morus & uitis. Mora nafcuntur ex femine. Sed & poma & uirgulta degenerant. Serenda eft taleis uel cacuminibus: melius autem taleis fefquipedalibus ex utraque parte leuigatis ac fimo oblitis. Cum locum palo ante fecerimus: immergimus: ac tegemus cinere terris admixto. non amplius q̃ quattuor digitis operimus. Seremus a medio februario & toto martio: locis uero calidioribus octobri poftremo uel nouembris initio: fed uerno maxime die nono Kalendas apriles. Amant loca calida fabulofa & plerunque maritima. In tofo uel argilla uix comprehendunt. Humor affiduus moris prodeffe non creditur. Foffionibus lætatur & ftercore. Patria in his & arida poft triennium funt putanda. Plantam fi robuftam transferes menfe octobri uel nouembri: fi teneram februario & martio. Scrobes defiderant altiores: interualla maiora: ne umbris prematur alterius. Feracem altioremque arborem mori fieri aliqui tradiderunt: fi perforato hinc inde trunco fingulos cuneos inferamus therebinti hinc: inde lentifci. Circa octobres Kalendas morus ablaqueanda eft: & radicibus eiꝰ uini ueteris recentiffimæ fæces infundendæ. Inferitur autem in fico & in fe tantum fub cortice. Vlmo infita comprehendit: fed parturit magnæ infœlicitatis augumenta.

¶ Auellana

AVellanæ ponendæ funt nucibus fuis. Non amplius fupra terra ducenda eft: q̃ craffitudine digitoꝝ duoꝝ. Plantis tamē & fobole expertus fū melius prouenire menfe februario: feu plāta feu femen exponit̃. Gaudent loco macro hūido frigido etiā fabulofo. Mēfe iulio circa nonas auellana matura eft.

¶ Mixa.

NVnc feruntur mixa ex nucleis in aliquo uafe pofitis: donec plantæ induant firmitatē: cælo tepido terra foluta hūore moderato. Inferūt̃ men fe martio forbo uel fpinis.

¶ DE Pomis aliorum menfium.

ETiam nunc tuberes feruntur & inferuntur. & offa duracinorum uel plantæ eiufdem generis ponuntur: fi transferuntur: & inferi poffūt. & mefpilus inferetur: & offa prunorum. Ficus etiam locis temperatis nunc poni poteft: & forbus hoc etiam menfe feri: & amygdali femina in areis obrui: & Locis temperatis nunc inferi menfe incohante: frigidis

uero exeunte: conditis tamen surculis antequam germinent. Et pistaceæ plãta uel nunc statui aut inseri potest: & castanearũ semen aspargi. Nuces quoq iuglandes et nũc seminariis recondi & ipsam ĩseri: et frigidis et humectis locis nunc poterunt pineta seminari.

DE Educatione porcorum. T.xxvi.

n Vnc uerres maxime fœminas inire debebunt. Legendi sunt uasti & ampli corporis: sed rotundi potiusq longi: uentre & cruribus magnis: rostro breui: ceruice grandula et spissa: libidinosi: anniculi qui usq ad quadrimos inire fœminas possunt. Scrofas uero longi lateris debemus eligere: et quibus ad sustinendum fœturæ onus magnus se uenter effũdat: cætera uerribus similes. Sed in regionibus frigidis densi et nigri pili: in tepidis qualescunque prouenerint. Fœmina ad creandum usque in annos septem partus onera gestare sufficiet: ad concipiendum annicula debet incipere: Quarto exempto mense pariunt: ubi quintus incipiet. Incipiunt autem (sicut dixi) mense februario: ut solidioribus herbis nati et stipula succedente pascantur. Vbi facultas est transeũdi: uenditis q subinde nati sunt: celerior matribus fœtura reparatur. Genus hoc omnibus locis haberi potest: melius tamen agris palustrib9 q̃ siccis: præcipue ubi arborum fructuosarum silua suppetit: quæ subinde maturis fructibus alterna per annum mutatione succurrat. Maxime locis graminosis & cãnarũ uel iunci radice nutriuntur. Sed deficientibus alimentis per hyemem nõnunquam præbenda sunt pabula glandis castaneæ uel frugum uilia excrementa cæterarum: uerno magis cum lactent nouella uirentia: quæ porcis solent nocere. Neq gregatim claudendæ sunt porcæ more aliarũ pecudũ: sed haras sub porticibus faciemus: quibus mater unaquæq claudatur: & alunnum gregem tutior ipsa defendat a frigore. Quæ harae a supiori pte detectae sint: ut libere numerũ pastor exploret: & oppressis a matre fœtibus sæpe subueniat subtrahendo. Curabit autem ut fœtus proprios cum unaquaque producat. Plus uero q̃ octo (sicut Columella dicit) nutrire nõ debet. Mihi uero utilius probatur experto: porca cui pabula suppetunt: ut plurimum sex nutrire debere: quia licet plures possit educare: tamen frequentiore numero sucta deficiet. In porcis etiam est commodũ: q̄ imissi uineis necdum turgentibus uel exacta uindemia gramine psecuto diligẽtiã fossoris imitantur.

DE Vino myrtite aliter. T.xxvii.

IN huius mẽsis ĩitio aliter myrtite sic facies. Mittis uini ueteris decẽ sestarios in lagena: & baccarum myrti libras. v. miscebis. Cum. xx. & duorum dierum spatium confusa transegerint: per quos uas quotidie cõueñit agitari: tũc palmea sporta colabis: & prædictis. x. sestariis mellis optimi fortiter triti pondo. v. miscebis.

DE Vite thyriaca. T.xxviii.

THyriacam uitem ſic facies: cuius iſte profectus eſt: ut uinũ eiũs uel acetum uel uua uel ſarmentorum cinis proficiat contra morſus oĩũ beſtiarum. Fit autem ſic. Sarmentum quod pangendum eſt: trium digito/rum ſpatio in una parte findatur: & ſublata medulla ad eius uitem thyria/cæ medicamen addatur. Tunc terræ mandetur uinculo diligenter aſtrictũ Aliqui eadem ſarmenta iam medicamine ſatiata intra ſquillæ bulbum re/condunt: & terris hac ratione comittunt. Aliqui antidoti eius affuſione ra dices uitis infundunt. Sane ſarmentum ſi de hac uite ſumatur ad transferẽ/dum: potentiam materni medicaminis non tenebit. Oportebit autem thy/riacæ infuſione aſſidua uim ſucci ſeneſcentis iterare.

DE Vua ſine ſeminibus. T.xxviiii.

ESt pulchra ſpecies uuæ: quæ granis interioribus caret. Hinc efficit. ut ſumma iucunditate ſine impedimento ſorberi poſſit: uelut unũ omnium corpus uuarum. Fit autem græcis auctoribus hac ratione per ar/tem ſuccedente natura. Sarmentum: quod obruendum eſt: quantum late/bit in terra: tantum findere debebimus: & medulla omni ſublata ac diligẽ ter exculpta menbra iterum diuiſæ partis adunare: & uinculo conſtricto deponere. Vinculum tamen papyro aſſerunt eſſe faciendum: & ſic in hu/mida terra eſſe ponendum. Diligentius quidam ſarmentum reuinctum quantum exciſum eſt: intra ſquillæ bulbum demergunt: cuius beneficio aſſerunt ſata omnia comprehendere poſſe facilius. Alii tempore quo uites putant: ſarmentum fructiferum putatæ uitis in ipſa uite: q̄ꝫ poſſunt de al/to ſublata medulla excauant non diuiſum: & calamo affixo alligãt: ne poſ/ſit inuerti. Tunc oπoρ κυϛηρaικoρ: quod græci ſic appellant: in exca/uata parte ſuffundunt: ex aqua prius ad ſapæ pinguedinem reſolutum: & hoc transactis octonis diebus ſemper renouant: donec uitis germina no/uella procedant. Et in granatis malis fieri hoc poſſe firmatur a græcis: & in ceraſis opus eſt experiri.

DE Vite nimis lachrymoſa. T.xxx.

VItes quæ lachrymarum nimietate tabeſcunt: & deplorando uim ro/boris ſui auertuntur a fructu: trunco earum lacerato græci ſinum fieri iubent. Si hoc minus proderit: radicum robur pingue reſcindi: ut af/ferat medicinam uulnus impreſſum. Tunc inſulſa amurca ad medietatem decocta & refrigerata plagæ exciſio perlinet: & ſub hac acetũ acre fũdat.

Myrtitis alia confectio apud græcos. T.xxxi.

GRæci item Myrtite ſic præcipiunt temperari. Myrti baccas ma/turas in umbra ſiccatas & poſtea tuſas uncias octo mittis in lin/teo: & ſuſpendis in uino: & uas cooperies: ac linibis. Et cum plurimis die bus ſic fuerit: auferes & uteris. Aliqui myrti baccas ſine pluuia collectas

maturas ex locis ſiccioribus ſalcant: uel exprimunt: & uino miſcent .viii. cotularum menſuram per amphoram uini. Quod uinum medicinæ quoqꝫ proderit: ubi ſtipticis eſt utendum: ſtomachum ſolidare titubantem: reie/ctiones ſanguinis inhibere: fluorem uentris aſtringere: limum diſſitericæ paſſionis medicabiliter aſpirare fertur.

¶ Vt Propomata ſponte naſcantur. T.xxxii.

COnditum uel abſcynthium uel roſatu; uel uiolatũ procedere ſpõte fertur ex uitibus (ut natura ſuſcipiat quod ꝓcurare ſueuit induſtria) ſi ſarmenta in uas aliquod ſemiplenum ſupradictis potionibus merſa ſer/uentur: et uiuam terram ſimul reſoluas ad lexiui modum: donec oculi ſar/mentorum nitantur exire. Tunc eadem ſarmẽta germĩantia ĩ quo uolueris loco uitium cæterarum more deponas.

¶ Vt Botriones uarii naſcantur. T.xxxiii.

AT uitis botriones & albos afferre poſſit & nigros: græci ſic fieri de/bere iuſſerũt. Si uicinæ ſunt uites nigra & alba: cum putantur: ſarmenta utriuſqꝫ ĩter ſe diuiſa ſic iũge: ut medios utriuſqꝫ gẽeris oculos æquando reddere poſſis unitati. Tũc papyro ligabis ſtricto & molli: atqꝫ humida terra curabis adlinire: & interiectis ternis diebus adaquare: dõec gramen nouæ frõdis erumpat. Hinc exempto tempore ſi libuerit: genus efficies per plura ſarmenta.

¶ DE Horis. T.xxxiiii.

HIc menſis in horarum menſura cum nouembri menſe concordat: quas hac numeri ratione colligimus.

Hora .i.	pedes .xxvii	Hora .vii.	pedes .viii.
Hora .ii.	pedes .xvii.	Hora .viii.	pedes .x.
Hora .iii.	pedes .xiii.	Hora .ix.	pedes .xiii.
Hora .iiii.	pedes .x.	Hora .v.	pedes .xvii.
Hora .v.	pedes .viii.	Hora .xi.	pedes .xxvii.
Hora .vi.	pedes .vii.		

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER .IIII. TITVLI MENSIS MARCII.

MENSIS MARTIVS.

¶ DE Putandis uineis & inferendis & pangendis uitibus. T.i.

HOC MENSE LOCIS FRIGIDIS PV/tatio uinearum celebratur : de qua abunde fe/bruario menfe locuti fumus: ufque quo incipit gemma effe fufpecta. Nunc oportet uineas in/ferere: cum uites non aquato fed fpiffo humore lachrymabunt. Seruabius ergo: ut trūcus q ife/rit folidus fit: & alimento hūoris exuberet: ne/que ulla uetuftate aut iniuria laceratus arefcat. Tunc decifæ uiti furculi qui inferendi funt: fint folidi rotundi : gemmis fpiffis & pluribus oculati. Tres tamen oculi in infitione fufficient. Raden dum eft ergo farmentum ad menfuram digitorum duorum: ut ab una par/te fit cortex. Aliqui non patiuntur nudam medullam: fed leuiter radunt. ut incifura fenfim poffit in cacumen exire : & corticata pars cortici nouæ matris aptetur. Infimus oculus ita infigendus eft : ut trunco iunctus adhæreat : qui oculus exteriorem partem debet afpicere uinculo falicis infufo: & paleato luto defuper alligari: tegumento quoque aliquo a uentis & a fole defendi: ne hi quatiant: hic adurat. Vbi calor temporis cœperit: Ligaturæ ipfi pinniculo circa uefperam tenuis debet frequenter humor affundi : ut hoc Alimento contra uim cæli torrentis animetur. Cum ergo germen ruperit : & aliquod cœperit incrementum: calami adiutorio debet annecti: ne motus aliquis fragilem procedentis farmenti quaffet ætatem.

Vbi solidius quantuncunque processerit: uincula oportet abscindi: ne adolescentia mollissimi germinis nodo duræ constrictionis angatur. Aliqui infra terram semipedis spatio effossæ uiti surculos inserunt: & beneficio congestionis accumulant: ut hoc quoque nouis sarmentis præter nutricis alimenta subueniat. Nonnulli circa terras melius asserunt inferēdū: quia in altiori difficilius comprehendunt. Vsque ad idus uel æquinoctiū uites locis frigidis pangendæ sunt: seu pastinato seu sulco seu scrobibus: more quo dictum est.

DE Pratis purgandis in locis frigidis: & proscindendis agris. T.ii.

NVnc locis frigidis prata purganda atq; seruanda sūt. Locis gelidis colles pingues & agros proscidere uliginosos atq; exarare cōueīet. Veruacta etiam: quæ ianuario mense sunt facta: repetere.

DE Panico & milio serendo cū ordine suo. T.iii.

CAlidis & siccis regionibus panicum seremus & milium. Leuem & solutam terram desiderant. Nec in sabulone solum: sed in arena quoque proueniunt: dummodo cælo humido & solo serantur irriguo: qa siccum & argillosum agrum reformidant. Herbis liberētur assidue. Quīq; sestariis spatium iugeri complebitur.

DE Cicere serendo cum ordine suo. T.iiii.

NVnc cicer utrunq; serere debemus loco lætissimo cælo humido. macerandū est pridie: ut possit citius nasci. Iugerum tribus modis conseretur. Cicer grande nasci græci dicunt: si infundatur aqua tepida pridie: amare etiam loca maritima: tēperius prouēire si seratur auctūno.

DE Canabo. T.v.

HOc etiam mense cannabum serimus usque in æquinoctium uernum hac rōne: qua ī februario disputatū ē. DE Cicera. T.vi.

NVnc cicera seritur: quæ distat a cicercula solo colore: quo sordet & nigrior est primo sulco uel secūdo solo læto. Iugerum quattuor uel tribus uel etiam duobus modiis implebimus: DE Nouellis puluerandis & fodiendis: uitibus palandis ac ligandis. T.vii.

HOc mense nouella uinea incipiat puluerari. Quod nūc ac deīceps per omnes Kalendas usq; ad octobres faciendum est: non solum propter herbas: sed ne tenera adhuc semīa solidata terra cōstringat. Graminum radices quæ plurimum uitibus nocent: extirpandæ sūt. Nūc locis frigidis uinearum fossio celebranda est. Et palandæ atq; ligandæ sūt uites Sed nouellā mollibus uinculis alligemus: quia eā teneram uīcula duriora præcidunt. Palus maioribus uitibus solidus: minoribus ponatur exilis. Propter umbrae molestiam statuatur ab aquilone & plaga frigida spatio quattuor digitorum uel semipedis remotus a uite: ut possit omni parte circūfodi. Vt uetus uinea reparatur.

u V Ineas ueteres nunc aliqui a terra altius truncant studentes reparati/ oni: sed uitiosũ est. Naꝫ plerunqꝫ uastior plaga sole putrescit & ro/ ribus. Quare hoc genere reparetur. Prius ablaqueabitur altius: donec ei⁹ nodus appareat. Deinde infra terram supra nodum recidatur: ut operta de frigore nil timeat. Hoc faciendum est: si optimi generis uitis sit & alte posita: alioquin generosis melius erit inserenda sarmentis. Omnia supradi cta locis calidis primo mẽse: frigidis uero post idus ipsius exequemur.

Aegras uites refouere.

a A Egras uites uel quibus fructus arescit: circũfodies: & urinã ueterem suffundis. Item cinerem sarmenti uel querci aceto mixtum subiice: aut incisas circa terrã lætamie refoueto: & quæ germinant fortiora ditte.

Læsas bidente curare

c C Vm uitis bidẽte læditᷓ ouilo aut ferro: plagã si terræ iũcta ẽ: adliñe stercore ouilo uel caprino. Tunc terra mixta circunfossa ligare cu/ rato. Si ĩ radice læsa ẽ: opiens liqdũ lætamẽ admisce.

DE Oleis amurca siginãdis: & cætera eaꝝ cura. T. viii.

n N Vnc oleis laborantibus circum radices insulsa amurca fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit) sex congii: mediocrib⁹ quattuor: cæteris pro æstimatione sufficiunt. Alii paleas fabæ binos per maiorem arborem qualos. Alii ueteris urinæ humanæ trunco quantum sa tis uidetur affundunt: & arbori mortarium statim faciunt: maxime Locis siccis trunco ante cooperto. Oleam sterilem terebra gallica perforabis. Tunc duos frugiferæ arboris ab australi parte ramos eiusdem magnitu/ dinis tollis: & stricte in foramen utrunque coniicies: Vel lapidem uel pini uel querci palos & abscisso eo: quod supabit: luto paleato curabis occule/ re. Si sine fruge luxuriant: oleastri palum radicibus eius infige. Nũc qbus moris ẽ: frumẽta iteꝝ sarrire cõueniet. Nunc locis frigidis semiaria: quæ februario mense dicta sunt: baccaꝝ & seminum fiunt: & rosaria in mensis initio percolantur.

DE Hortis. T. viiii.

n N Vnc horti optime sumunt cultionis initia. Mense martio carduus seritur. Terram stercoratam & solutam diligit: quanuis in pingui possit melius prouenire. Et hoc illi contra talpas prodest; si pangatur in solido: ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur. Serendi sunt cardui luna crescẽte in area iã parata seĩa spatio semipedis discreta. Caue dum ne semina inuersa ponantur: nam debiles incuruos & duros crea bunt. Non alte imprimenda sunt: sed tribus digitis comprehensa mergan tur: donec ad primos articulos terra perueniat. Tũc leuiter operiantur & herbis liberentur assidue: donec plantaria solidentur: & rigentur si a flus interuenit. Si cacumina seminum confringas: spinis carebunt. Item si seĩa eorũ madefecerís p triduũ laurino oleo ul' nardo ul' opobalsamo ul' succo

rosæ uel masticino:& postea siccata depresseris: eiusdem saporis orient: cuius unguentum semina combiberunt. Singulis sane annis a codice auferendæ sunt plantæ: ut nec matres fatigentur: & soboles per alia spatia digeratur. cum aliqua tamen radicis parte uellendæ sunt. Quos reseruabis ad semina colligenda: liberatos omnibus pullis testa supertegere debebis aut cortice. Nam solent semina sole uel imbribus interire. Cuntra talpas prodest catos frequenter habere in mediis carduetis. Mustelas habent q̄dam mansuetas. Aliqui foramina earū rubrica & succo agrestis cucumeris impleuerunt. Nōnulli iuxta cubilia talparum plures cauernas aperiunt: ut illae territæ fugiant solis admissu. Plerique laqueos in aditu earum setis pendentibus ponunt. Hoc etiam mense ulpicum bene & alium seremus: & cæpulas & cumelam locis frigidis & anetum. Nunc et sinapes & caules optime seruntur uel plantantur: & malua seritur & armoracea: & origani planta transfertur. Latuca & beta & porrus et caparis seri possunt: et colocasia & satureia et nasturtiuꝫ. Intyba etiam & raphanum nunc aliqui serūt: quibus utantur æstate. Nunc melones serendi rarius. Distent inter se seīa pedibus duobus locis subactis uel pastinatis maxime arenis. Semina eius mulso & lacte per triduum maceranda sunt: & tunc iam siccata ponenda: hinc suaues efficientur: odorati autem si eorum semina multis diebus iter rosæ folia sicca mergantur. Nunc & cucumeres semiātur rare sulcis factis altitudine sesquipedali latitudine pedum trium. Inter sulcos vii. pedū spatium crudum relinquis: ubi possint uagari. Herbis iuuantur: ideo sarculo et runcatione non indigent. Semina si ouilo lacte et mulsa maceres: dulces nascentur et candidi. Longi et teneri fiunt: si aquam in patenti uasculo sub eis ponas duobus palmis inferiorem: ad quam festinando tales efficient. Sine semine nascentur: si prius eorum semina oleo sabino perungantur: et herba ea quæ culex dicitur: trita confricentur. Aliqui florem cucumeris cum uiticulæ suæ capite cannæ inserunt: cui prius omnes nodos perforauerint: ibi cucumis nascetur in nimiam longitudinē tensus. Oleū sic metuit: ut si iuxta posueris: uelut hamus plicetur. Quotiēs tonat: uelut timore conuertitur. Si eius florem sicut in sua uite est: in forma fictili clauseris ac ligaueris: qualeꝫ uultū forma uel hominis uel animalis habuerit: talem cucumis figurā præstabit. Hæc omnia Gargilius Martialis asseruit. Columella dicit: loco aprico et stercoroso si rubos hēamus aut ferulas: post auctunni æquinoctium his iuxta terrā recisis et excauatis ligneo stilo inter medullas lætamen immittamus: et cucumeris semen addamus. hinc nasci fructus qui possunt et inter frigora non negari. Hoc mense aspagos seremus circa apriles Kalēdas pingui loco humido subacto: ita ut minoribus fossulis ad lineam directis bina aut terna grana semipedis spatio

discreta ponantur. Dehinc stercore solum tegatur: & herbæ subinde uel/lantur: uel per Hyemen supra stramina iaciantur primo Vere tollenda. Hinc post triennium nascentur asparagi. Sed expeditior ratio est: si aspa/ragorum spongias ponas: quæ cito fructum ministrent. Hæ sic fient. Se/mina asparagi quanta tribus digitis comprehendere possis: post idus fe/bruarias pingui & stercorato solo in singulis fossis ponis: & leuiter obru/es. His coeuntibus radix connexa nascetur: quæ appellatur spongia. Sed & hæc moras habet. Nam per biennium in seminario suo est stercore & assidua runcatione nutrienda. Denique post æquinoctium auctumni trans feretur: & uere asparagum dabit. Has erit utilius comparare q̃ Longa ex pectatione nutrire. Eas tamen in sulcis disponemus: si Loca Sicca sunt in/ter medios sulcos: si humida in summitate sulcorum. Humor spongias asparagorum transitu suo debet tantum rigare: non sistere. Asparagum quem primo protulerint: confringere debemus non auellere: ne adhuc inualidam moueamus spongiam. Cæteris annis auellendus est: ut oculos ipsius germinationis aperiat: quia si deinceps refringas: loca quæ fœcun/da esse consueuerunt: remanente asparagi radice clauduntur. Ministrabũt autem uere. Et auctumno reseruabis eum: de quo sumpturus es semina: postea scopas eius incendis. Tunc circa hyemem spongiis adiicies stercus & cinerem. Hoc mense ruta seritur locis apricis solius cineris inspersione contenta. Loca desiderat altiora: unde humor elabitur. Si ponas semina eius adhuc clausa folliculis: singulatim manu debebis affigere. Si iam mi/nuta sunt sparsa iactabis: & Rastro obducta cooperies. Caules eius qui in clusis seminibus nati fuerint: fortiores erunt: sed sero nascentur. Ramuli eius cum Aliqua corticis parte conuulsi Verno Tempore pro plantis tene bunt. Tota uero translata morietur. Nonnulli ramulos eius pertusæ Fa/bæ inserunt: atque ita obruunt Alieno Vigore seruandos. Prosequuntur etiam maledictis: & maxime in terra soluti Lateris ponunt: quod pro/desse certissimũ est. Sed (ut asserunt) melius furtiua proueniunt. Sub fici arboris unbra Libentius acquiescit. Non effodi herbam sed optat auelli. Immundæ mulieris formidat attactum. Ab hoc mense usque in octobrem totum coriandrum seritur. Amat Terram pinguem: Sed & Macro solo nascitur. Semen melius putatur: quod uetustius fuerit. delectatur humore. Satum bene cum olere quocunque nascetur. Hoc mense cucurbita serenda est. Amat solum pingue humidum stercoratum solutum. Hoc in cucurbi/tis insigne est: ꝙ Longas pariunt & exiles semina quæ in earum ceruice nascuntur. quæ in uentre fuerant: cucurbitas faciunt crassiores: quæ in fundo latas: si inuersis cacuminibus obruantur. Vbi adolescere cœperit: amminiculis adiuuentur. Quæ seruantur ad semina: usque ad Hyemem in sua Vite dependeant. Deinde sublatæ in sole ponantur aut fumo:

aliter semina putrefacta depereunt. Hoc mẽse blitus serit solo qualicũq; sed culto. Olus hoc neque runcandum est: neq; sarculandum. Cum semel natum fuerit: ipsum se per multa saecula seminis sui deiectione reparabit: ut etiam si uelis: uix possit aboleri. Nunc etiam serpilum seritur plantis & semine sed uetustate meliori. Laetius frondebit: si iuxta piscinam uel lacu; uel putei margines conseratur. Anisumquoque & ciminum nunc bene seritur. Locis laetioribus melius prouenit: itemque caeteris si humore iuuetur & stercore.

DE Pomis & malo punico. T.x.

1 LOcis temperatis mense martio uel aprili mala pũica seremus: calidis uero & siccis nouembri. Amat haec arbor solum cretosum macilẽtũ sed in pingui etiam prouenit. Regio illi est apta: quae calida est. Seritur plantis de matrum radice deuulsis. Sed quamuis multis generibus serat: melius tamen ramus eius cubitalis incisus manubrii crassitudine & capite utroque acuta falce leuigatus scrobi uelut obliquus immergitur: prius tñ porcino stercore & in capite & in parte: quae ima est: obliniatur. Vel ĩ crudo solo maleo cogatur ad inferiora defigi. Melius proueniet: si ponendus ramus gẽmata iam matre sumatur. Sed qui in scrobe depõit: si tres lapillos in ipsa radice constituat: prouidebit: ne poma findantur. Curandum ne uirgulta inuersa deponas. Creduntur acida fieri: si rigentur assidue. Nam siccitas ĩ his & suauitatem praestat & copiam. cuius tamen nimietati aliqd debet humoris opponi. Circunfodi auctunno debet & uerno. Si acida nascantur: modicum laseris cum uino tritum per summa arboris cacumĩa oportet infũdi: Vel ablaqueatis radicibus thaedae clauus infigi. Alii algã marinam obruunt ad radices: cui nonnulli stercus miscent asininum atque porcinum. Si florem non continet: urinam ueterẽ; cũ pari mensura aquae temperabis: & ter per annum in radicibus infundes. Vni arbori amphora ingesta sufficiet. Vel amurcam mittis insulsam: Vel algã radicibus iũges: & bis rigabis in mense: Vel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere: Vel corio anguis inuoluere. Si crepant poma: lapidẽ in media arboris radice supponis: Vel squillam circa arborem seris. Et si dum pendent poma: tenacibus sicut in arbore habentur intorseris: in totum annum sine corruptione seruabis. Si uermibus laborant: tangis radices felle bubulo: & continuo moriuntur: Aut clauo aeneo si uermes eosdem purges: difficile nascentur: Vel asini urina stercori ammixta porcino uermibus obuiabit. Cinis cum lexiuo circa punici truncũ; frequẽter infusus laeta & fructuosa reddit arbusta. Asserit Martialis candida in his grana fieri: si argillae & cretae quartam partem gypsi misceas: & toto triennio hoc genus terrae radicibus eius adiungas. Idem dicit mirae magnitudinis fieri: si olla fictilis obruatur circa arborẽ pũici: & in ea ramus cũ

flore claudatur: ne resiliat ligatus ad palum. Tunc cooperta olla contra aquæ muniatur incursus. Auctumno patefacta suæ magnitudinis poma redhibebit. Multa in punico ipse asserit poma pcedere: si titimalli & portulacæ succ⁹ æqualiter mixtus anteq̄ germinet trunco arboris adlinatur. Inseri posse affirmatur: de ramorum connexione: ut medulla utrinq; diuisa se iungat. In se tantum inseri potest circa apriles Kalendas mense martio ultimo. Sed secto trunco surculus recentissimus statim debet inseri: ne mora exiguum qui est siccet humorem. Punica mala seruantur: si picatis pediculis ordinata suspendas. Aliter. Lecta integra in aqua marina uł muria feruente mergantur: ut combibant. Post triduum sole siccentur: ut sub Dio nocte non maneant. Post in loco frigido suspendantur. Cum uolueris uti: aqua dulci pridie macerabis. Ferūt hæc pomis recētib⁹ a mulari. Itē tactu iuicē sepata paleis obruāt. Item fossa fit longa: & cortex eiusdem magnitudinis paratur: cui mala acutis surculis suis affiguntur. Tunc inuersus cortex supra fossam ponitur: ut mala sine terræ tactu superpendentia ab humore defendat. Item si induantur argilla: & ea siccata loco frigido pendeant. Item si feriola sub Dio obruatur: quæ habeat arenas usque ad medium: & mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis singulis: uel sābuci uirgulis: & ita separata in arenis figantur: ut ipsa quattuor digitis eminean ab arena. Hoc & sub tecto in scrobe bipedanea fieri potest. Et utilius est ad seruandum: si cum ramo longiore tollantur. Aliter. In feriola cui ad medium aqua mittatur: suspenduntur mala: ne humorem tangant: & feria clauditur ne uentus irrumpat. Item in dolio intra hordeum sic ordinantur: ne se inuicē tangant: & dolium desuper operitur. Vinum de malis granatis conficies hoc modo. Grana matura purgata diligenter in palmea fiscella mittis: in coclea exprimis: & leuiter coques usque ad medietatem. Cum refrixerit: picatis & gypsatis uasculis claudis. Alii succum non excoquunt: sed singulis sextariis libras mellis singulas miscent: & in prædicto uase custodiunt.

¶DE Citreo.

Mense martio citri arbor multis modis seritur: semine ramo talea claba. Amat terram rarioris naturæ: cælum calidum humoremque continuum. Si granis uelis serere: ita facies. Terram in duos pedes fodies: cinerem miscebis: breues areas facies: ut utrinque per canales aqua discurrat. In his areis palmare; scrobem manibus aperies: & tria grana deorsum uerso acumine iuncta constitues: & obruta quottidie rigabis. Citius pcedēt: si beneficio aquæ tepētis utaris. Natis germinibus semper proxima herba runcetur. Potest hinc trima planta trāsferi. Si ramū; uelis ponere: non amplius sesquipedem debebis immergere: ne putrescat. Claba seri commodius est: quæ fit manubrii crassitudīe: lōgitudine cubitali ex utraque parte leuigata: nodis & aculeis recisis: sed integra summitate gēmarū.

per quas spes futuri germinis intumescat. Diligentiores: & fimo bubulo adlinunt utrinque quod summum est. Vel marina alga uestiunt: uel argil/la subacta partis utriusque extrema cooperiunt: atque ita in pastinato solo deponunt. Talea & gracilior & breuior esse potest: quæ similiter ut claba mergetur. Sed talea palmis duobus superstit: claba omnis obruitur. In spa/tio non desiderat interualla maiora. Aliis arboribus non debet annecti. Calidis locis: sed irriguis & maritimis maxime gaudet: quib⁹ humor exũ/dat. Sed siquis hoc genus: ut in regione frigida nutriatur: extorquet: loco uel parietibus munito uel in meridianam partem uerso disponat hanc arborem. Sed hybernis mensibus tectum stramie uelet agresti. Vbi æstas refulserit: aeri arbor nuda & secura reddatur. Talea siue claba eius cali/dissimis regionibus & per auctunnum ponitur. Frigidissimis iulio & augu/sto positas & quotidianis rigationibus animatas ipse usque ad poma & magna incrementa perduxi. Citreum iuuari creditur: si cucurbitæ uicinis locis serantur: quarum uites etiam combustæ utilem citri arboribus cine/rem præbent. Gaudent assidua fossione. hinc proueniunt poma maiora. Nisi quæ arida sunt: rarissime debemus abscidere. Inseritur mense aprili locis calidis: maio frigidis: non sub cortice: sed fisso trunco circa ipsas radices. Inseritur & piro: ut quidam & moro. Sed insiti surculi qualo de/super omnino muniendi sunt uel fictili uasculo. Asserit Martialis apud assyrios pomis hanc arborem non carere. Quod ego in sardiia & in terri/torio neapolitano in fũdis meis comperi. Quibus solum & cælum tepiduꝫ est: humor exundans per gradus quosdam sibi semper poma succedere cum maturis se acerba sustituant: acerborum uero ætatem florentia con/sequantur: orbem quendam continuæ foecunditatis sibi ministrante na/tura. Feruntur acres medullas mutare dulcibus: si per triduum mulsa seia ponenda macerẽtur: uel ouilo lacte quod præstat. Aliqui mẽse februario truncum obliquo foramine ab imo terebrant: ita ut altera parte nõ exeat. Ex hoc humorem fluere permittunt: donec poma formentur. Tũc foramẽ luto replent: siquod est medium fieri dulce confirmant. Citreum & in ar/bore potest per totum annum propemodum custodiri. Melius si uasculis quibuscunque claudatur. Si uelis legere atque seruare: nocte luna latente debebis cum ramis foliatis carpere: & secreta disponere. Alii sigula uasis singulis claudunt: uel gypso adlinunt: & opaco loco ordinata custodiunt. Plerique in cædri scobe uel stramĩibus minutis uel ĩ paleis tecta seruant.

❡ Mespilum.

m Espila locis calidis maxime gaudent: sed irriguis tamen. frigid[is] quoque proueniunt: magis sabulone pingui aut glareosa terra: cui arena permixta est: uel argilla cum saxis. Serenda est taleis mense martio

uel nouembri: sed solo stercorato & subacto : ita ut utrunque caput taleæ stercus obducat. Sunt eius incrementa tardissima. Amat putari atque cir/cumfodi: & parco humore inter siccitates sæpe refoueri. Seritur & semine sed in longiorem speratur ætatem. Si uermibus occupatur: stilo æreo pur/gandi sunt: & amurca uel humana uetere urina uel uiua calce profundendi sed parcius propter arboris noxam: Vel aqua decocti lupini : sed putatur hinc arbor sterilis fieri. Fimus & cinis uitium simul si radicibus infundan/tur: fertilem reddunt. Si formicæ molestæ sunt: rubrica cum aceto & cine re temperata necabuntur. Si poma labuntur: frustum de eius radice præ/cisum in media trunci parte figatur. Inseritur mense februario in se & in piro & in malo. Surculus tamen eius ex arbore media debet assumi : nam de summitatibus uitiosus est. In trunco fisso inserẽda est: nam corticis ma cies ieiuna nil nutriet. Mespila ad seruandum legũtur necdum mitia: quæ & in arbore diu durabunt: uel in urceolis picatis uel in ordinem suspensa uel ut quidam pusca condita. Die serena legantur ac media: & paleis obru/antur discreta: ne ea uicissim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta semi/matura & salsa aqua per dies quinque macerata: postea sæpe infundantur: ut enatent. Seruantur & melle: sed si minus matura collegeris.

¶ DE Ficu.

C Alidis locis fici planta radicata nouembri mense: temperatis febru ario: frigidis melius martio uel aprili ponenda est. Si taleam uel ca/cumen ponas: ultimo Aprili cum ei se Viridior Succus infuderit. Plantæ in Scrobe depositæ Lapides substituendi sunt : ad Radicem fimo terra miscenda est. Si Loca frigida sunt: plantarum cacumina diuisis Cannæ in/ternodiis defendantur a frigore. Si cacumen uelis ponere: Trifulcum ra/mum bimum uel trimum ab Australi parte decidas : & Sic obrues : Vt di/uisa Cacumina terra interiacente uelut tres surculos Reddant. Taleam sic ponemus ut cætera: cui Leuiter ab infima parte diuisæ Lapidem merge/mus in fisso. Ego mense Februario Vltimo uel Martio in italia Plantas grandes ficorum per pastinatum Solum disposui: & eo anno poma pepe/rere supra comprehendendi facilitatem uelut tributa reddentes. Legendæ sunt plantæ: in quibus frequens nodus extuberat. Steriles creduntur: quæ Niridæ sunt : & Oculos Suos per Longa internodia distulerunt. Si Plan/tam fici prius nutrias in seminario: & maturam transferas in scrobem: po/ma generosiora producet. Aliqui multum prodesse confirmant : si plan/tam Fici Diuiso Squillæ Bulbo intersitam strictamque Vincullis colloce/mus. Scrobes amat altas : interualla maiora: terræ genus durum & graci/le & siccum pro utili sapore pomorum. Prouenit & petrosis atque asperis tamen potest Locis prope omnibus seri. Quæ in montanis & frigidis lo cis nascuntur: quia minus Lactis habent: siccitatem durare non possunt.

Vsus illis in uiridi est: melioris magnitudinis & saporis arguti. Quæ nascuntur in campis et locis calidis & piguiores sũt: et in siccitate durabiles. Si genera numerare uelimus: immensum est. Sufficit: ꝙ omnibus æqua cultura est. Illa distantia est: ꝙ in caricis melius alba seruatur. In locis nimie frigidis præcoquas ficus seramus: quæ cito ueniant: ut ante imbres genus hoc possit occurrere: calidis uero & æstuosis eã quæ sera maturat. Gaudet assidua fossione. Per auctunnum proderit: si stercus admoueas: præcipue de auiariis. Recidenda sunt in ea: quæ aut putria aut male nata repereris. Ea ratione putanda est: ut inclinata per latera possit expandi. In locis humectis ficus saporis obtusi est: cui circuncisis contra hoc radicibus aliquantus cinis debet affundi. Aliqui inter ficarias caprifici arborẽ serunt: ut non sit necesse per singulas arbores pro medio eadem poma suspendi. Mense iunio circa solstitium caprificandæ sũt arbores fici: id ẽ suspendendi grossi ex caprifico lino uelut serta pertusi. S hoc desit: abrotani uirga suspenditur: Aut callum quod in ulmeis foliis inuenitur. Aut arietina cornua circa radices arboris obruuntur. Vel truncus arboris quo loco turget: scarificandus ẽ: ut possit humor effluere. Ne uermes patiat̃: ramum therebinti uel lentisci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inuerso. Vncinis æreis tollẽdi sunt uermes ex fico. Alii amurcam: alii ueterem urinam ablaqueatis radicibus miscent. Alii bitumen & oleum aut solam calcem uiuam latebris uermium linunt. Si formicae molestæ sunt: rubrica butiro et pice liquida mixta circa truncum debet includi. Alii coracinam picem contra formicas in arbore suspendendã esse cõfirmãt. Si fructus suos uelut ægra proiiciet: alii rubrica aut amurca insulsa mixta aqua arborem liniunt: Vel cancrum fluuialem cum ramo rutae suspendũt uel algam marinam uel fascem lupinorum: Vel radici terebratæ cuneum figunt: Vel securi arboris corium sæpe proscindunt. Cũ folia producer̃ incipiunt fici: ut fructum multum & pinguem ferant: in principio germĩs cacumina summa decutimus: uel hoc tantum cacumen: quod ex arboris medietate procedit. Si maturam ficum uis serotinam facere: incipientes grossos decute: cum illis fabæ fuerit magnitudo. Vt ficus cito maturet: succo cæpæ longioris cũ oleo & pipere mixto ũge poma: quando grossi incipiunt subrubere. Aprili mense ficum debemus inserere inter corticẽ. Vel si nouellæ arbores sunt fisso ligno: quod statim operiendum est & ligandum: ne uentus introeat. Melius comprehendunt: si circa terrã recisa inserantur arbusta. Aliqui & iunio mense inserunt. Surculus legendus est anniculus: inutilis enim creditur maioris uel mĩoris ætatis. Inoculari fic⁹ locis siccis aprili: humidis melius iulio mediante poterit: octobri mense locis tepidis. Propagari ficus ramis potest. Inferitur autem ĩ caprifico: in moro in platano & oculis & surculis. Ficus uirides seruari possunt

ff

uel in melle ordinatæ: ne se inuicem tangant: uel singulæ intra uiridem cucurbitam clausæ: locis unicuique cauatis: & item tessera quæ sequatur ĩ clusis suspensa cucurbita ubi non sit fumus uel ignis. Alii missas ficus recentes minus maturas in nouo uase fictili lectas cum pediculis & a se seperatis recludunt: & in dolio uini pleno uas natare permittunt. Martialis dicit: caricas per genera multa seruari: cum ratio una sufficiat. Ergo hoc genere: quo campania tota custodit: seruare debemus: In cratibus ficus expanditur usque ad meridiem: & adhuc mollis in qualum refunditur. Tunc calefacto furno ad panis coquendi modum suppositis tribus lapidibus: ne ardeat qualus includitur: & clauso furno ubi discocta ficus fuerit: sicut est calida interpositis foliis suis in uas fictile conditur bene picatum densius pressa: & operculo diligenter obducitur. Si pluuiis abundantibus crates non possis expandere: sub tecto eas ita ponis: ut semipede erigantur a terra: & eas ad inuicem solis cinis subiectus uaporet: & subinde ficus sicut est diuisa uertatur: ut ficorum coria siccentur & pulpæ. Tunc duplicata in cistellis seruetur aut loculis. Alii maturas mediocriter ficus & diuisas ĩ cratibus expandunt toto sole siccandas: & recipiunt nocte sub tecta. Nũc ficulnea cacumina obruuntur utiliter: cum tumescunt: ut plantas faciant: si earum copia non abundat. Vt etiam uarios fructus una ficus exhibeat: ramos duos nigræ & albæ arborum inter se ita uinculo stringis; ac torques: ut germina miscere cogantur: Sic obruti & stercorati & humoribus iuti ubi prodire cœperint germinantes oculos aliqua sibi annexione conglutina. Tunc germen adunatum parturiet duos colores: quos unitate diuid... : diuisione contingat.

DE Pomis aliorum mensium.

NVnc & pirus uel malus inseri ac seri potest: & cydonea & prunus inseritur: & sorba ponuntur & morus: nono Kalendas apriles die & inseruntur pistacea & locis frigidis pini semen aspergitur.

DE Bobus tauris & uaccis. T. xi.

HOc mense comparandi sunt boues: qui tamen siue de nostris capiantur armentis: siue emantur: iccirco nunc parabuntur utilius: quia necdum sagina temporis pleni aut celare possunt fallaciam uenditoris & uitia sua: aut ad repugnandum domituræ contumacem pleni roboris exercere fiduciam. Hæc tamen signa spectanda sunt in bobus: seu de nostro seu de alieno grege fuerint comparandi: ut sint boues nouelli quadratis & grandibus menbris: & solidi corporis: musculis ac toris ubiq; surgẽtibus: magnis auribus: latæ frontis & crispæ: labris oculisq;

Forma bouis
Columella li. [illegible]
ca. 1

nigrantibus: cornibus robustis ac sine curuatæ prauitate lunatis: patulis naribus et resimis: ceruice torosa atq; conpacta: palearibus largis & circa genua fluentib⁹: pectore grādi: armis uastis: uentre nō paruo: porrectis lateribus: latis lumbis: dorso recto & plano: cruribus solidis neruosis & breuibus: ungulis magnis: caudis longis ac setosis: pilo totius corporis denso ac breui: rubei maxime coloris aut fusci. Melius autē boues de uicinis locis parabimus: q nulla soli aut aeris uarietate tentent. Aut si hoc deest: de locis similibus ad similia transferamus. Illud ante uniuersa curādum est: ut uiribus ad trahendum comparentur æquales: ne ualentioris robur alteri procuret exitium. In moribus hæc consideranda sunt. Sint arguti mansueti timentes hortamen clamoris ac uerberis: cibi appetētes. Sed si regionis ratio patitur: nullus melior cibus est: q̄ uiride pabulum. Vbi uero deest: eo ordine ministretur: quo pabuli copia & laborū coget accessio. Nunc tauros quoq; quibus cordi est armenta construere: cōparabit: aut his signis a tenera ætate summittet. Vt sint alti atq; ingentibus membris: ætatis mediæ: & magis quæ iuuentute mior est: q̄ quæ declinet in senium. Torua facie paruis cornibus torosa uastaq; ceruice: uētre substricto. Vaccas etiā nūc maxime parabimus. Sed eligem⁹ forma altissima: corporis lōgi: uteri capacis & magni: alta frōte: oculis nigris & grādib⁹: pulchris cornibus & præcipue nigris: aure setosa: palearibus & caudis maximis: ungulis breuibus & cruribus paruis: ætatis maxime trimæ: quia usque ad decimum fœtura ex his ꝓcedit utilior. Nec ante ætatem trimam tauros his oportet admitti. Sed erit studium diligentis abmotis seniorib⁹ nouellas subinde conducere & steriles aratro ac laborib⁹ deputare. Græci asserunt: si mares creare uelis: sinistrum tauri in coitu ligandum esse testiculum: si fœminas dextrum. Tamen tauros diu ante abstinendos: ut cum tempus est: acrius in causas dilati feruoris incumbant. Sed his armentis hyeme maritima & aprica loca aestate opaca paremus ac frigida: mōtana maxime quia melius frutetis et his herba internascente saturantur: q̄quis circa fluuios recte propter amœna loca pascantur. fœtura tamen aquis tepidioribus adiuuatur: unde magis utilius habentur: ubi fluuialis aqua tepentes format lacunas. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus: et pōt facile hybernare sub Dio. Quibus tamen septa fieri propter iniuriam grauidarum conuenit laxiora. Stabula uero utilia sunt strata saxo atque glareis aut arenis: deuexa aliquatēus: ut humor possit elabi: pti meridiāæ obuersa propter flatus glaciales: quib⁹ aliquis resistere debet obiectus.

DE Domandis bobus T. xii.

Hoc mense ultimo domandi sūt trimi boues: quia post quinquenium

bene domari non possunt ætatis repugnante duritia. Capti ergo statim domentur: qui quidem prius cum teneri fuerint: frequenti manus attrecta tione mansuescant. Sed stabulum noui boues largioribus spatiis habere debebunt: ut & ante stabulum loca nullis concludantur angustiis: & pro/ ducti nulla uitientur offensa. In ipso uero stabulo asseres transuersi a ter/ ra septem pedibus alti configantur: ad quos boues ligantur idomiti. Tūc eligis absolutam tempestatibus & impedimentis omnibus diem: qua capti perducantur ad stabulum. Quorum si nimia fuerit asperitas: uno die ac nocte inter uincula mitigentur atque ieiunia. Tunc appellationibus blan/ dis illecebris oblatorum ciborum non a latere neque a tergo: sed a fronte accedens bubulcus admulceat. Naresque & terga pertractet: mero subin/ de conspargens: hac tamen cautione: ne aliquem calce contingat aut cor/ nu. Quod uitium si in primordiis effectiuum sibi cessisse senserit optine/ bit. Tunc mitigati os & paratum salibus fricabis: & in gulam demitte præ/ fulsi adipis librales offas: & uini sestarios singulos cornu infundente per fauces. quæ res intra triduum totius sæuitiæ iram resoluet. Aliqui eos in/ ter se iungunt: ac docent onera tentare leuiora: Et quod utile est: si aratio ni parantur: subacto prius solo exercendi sunt: ut nouus labor tenera ad/ huc colla non quasset. Expeditior autem ratio est domandi: ut asperum bouem mansueto & ualido boui coniungas: quo ostendente facile ad oīa cogetur officia. Si post domituram decunbit in sulco: pedes eius ita ligen/ tur uinculis: ut non possit progredi: aut stare uel pasci. Quo facto siti ac fame lassatus carebit hoc uitio.

❡DE Equis equabus & pullis. T. xiii.

HOc mense saginati ac pasti ante admissarii generosis equabus ad/ mittendi sunt: & repletis fœminis item ad stabula colligendi. Neque tamen æqualem numerum omnium debemus adbibere: sed exti/ matis uiribus uniuscuiusque Admissarii: submittenda sunt pauca Vel numerosa congia. Quæ res efficiet Admissarios non parua ætate durare. Iuueni tamen equo & uiribus formaque constanti non amplius q̄ʒ duode/ cim uel quindecim debemus admittere: cæteris pro qualitate uirium sua/ rum. Sed in admissario quattuor spectanda sunt: forma: color: meritum: pulchritudo. In forma hoc sequemur: uastum corpus & solidum: robori conueniens altitudo: latus longissimum: maximi & rotundi clunis: pectus Late patens: & corpus omne musculorum densitate nodosum: pes siccus & solidus: & cornu concauo altius calciatus. Pulchritudinis partes Hæ sunt. Vt sit Egregium caput & siccum: pelle propemodum Solis ossibus adhærente. Aures breues & Argutæ: oculi magni: nares patulæ: coma &

cauda profusior: ungularũ solida & fixa rotũditas. Colores hi præcipui. Badius aureus abineus russeus mureus ceruinus gilbus scutulatus albus guttatus candidissimus niger pressus. Sequentis meriti: uarius cum pulchritudine nigro uel abineo uel badio mixtus: canus cum quouis colore. spumeus maculosus murinus obscurior. Sed in admissariis præcipue legamus clari & unius coloris: cæteri uero despiciendi: nisi magnitudo meritorum culpam coloris excuset. Eadem in equabus consideranda sunt: maxime ut sint lõgi & magni uẽtris & corporis. Sed hoc in generosis seruet armẽtis. Cæteræ passim toto anno inter pascua admissis secum maribus impletur. Equarum natura est: partum spatio duodecimi mensis absoluere. Illud in admissariis seruandum est: ut mediis aliquibus spatiis separentur: propter noxã furoris alterni. Sed his armentis pascua legamus piguissima hyeme aprica: frigida & opaca prouideamus æstate: nec adeo mollib⁹ locis nata ut ungularum firmitas de asperitate nil sentiat. Si equa marem pati noluerit: trita squilla naturalia eius infecta libidĩe concitabũt. Deĩde grauidæ non urgeantur: nec famem frigusq̃ tolerent: nec inter se loci cõprimant angustiis. Generosas equas & quæ masculos nutriunt: alternis annis submittere debebimus: ut pullis puri & copiosi lactis robur infundant: cæteræ passim replendæ. Aetas incipientis admissarii quinti anni in initio esse debebit. Fœmina recte & bima concipiet: quia post decennium iners ex ea soboles & tarda nascetur. Pulli equarum nati manu tangendi non sunt: quia eos tactus læsit assiduus. Quantum ratio patitur: defendantur a frigore. In pullis pro ætatis merito ea sunt considerãda: quæ signum bonæ indolis monstrant: quæ in p̃ribus uel matribus spectãda præcepi. dabit & hilaritas alacritas agilitasq̃ documentum. Nunc domandi sunt pulli: ubi tempus bimæ ætatis excesserint. Consideranda sunt magna longa musculosa & arguta corpora: testiculi pares exigui: & cæteri qui in patrib⁹ dicti sunt mores: ut uel ex sũma quiete facile concitentur: uel ex incitata festiatione non difficile teneantur. Aetatis consideratio talis est. Bimo & sex mensium dentes medii superiores cadunt. Quadrimo canini mutantur. Infra sextum annum molares superiores cadunt. Sexto anno quos primo mutauit exæquat. Septimo anno omnes dentes eius explentur. Latent ab hic ætatis notæ. Sed prouectioribus tempora cauari incipiunt: supercilia canescere: dentes plerunq̃ prominere. Hoc mense oĩa quadrũpedia maxime equos castrare debemus.

DE Mulis & asinis. T. xiiii.

SI quem mulorum genus creare delectat: equam magni corporis

ff 3

ſolidis oſſibus & forma egregia debet eligere. In qua non uelocitatem ſed robur exquirat. Aetas a quadrima uſque in decennē huic admiſſuræ iuſta conueniet. Si aſinus equam faſtidit admiſſus: oſtenſam prius aſinam (do/nec coeundi uoluptas ſolicitetur) adhibemus. qua ſubducta equam libido incitata non ſpernet: & raptus illecebris generis ſui in permixtione conſē/tiet alieni. Si morſu furens lædit obiectas: aliquatenus labore miteſcat. Creantur ex equo & aſina: uel onagro & equa. Sed generoſius nullum eſt huiuſmodi animal: ꝙ quod aſino creante naſcetur. Vtiles tamen admiſſa/rii naſcentur ex onagro & aſina. Qui poſt in ſobole ſecutura agilitatem fortitudinemque reſtituant. Admiſſarius tamen aſinus ſit huiuſmodi: cor/pore amplo ſolido muſculoſo: ſtrictis & fortibus menbris: nigri uel mu/tini maxime coloris aut rubei. Qui tamen ſi diſcolores pilos in palpebris aut auribus geret: colorem ſobolis plerunque uariabit. Minor trimo ma/ior decenni non debet admitti. Annicula mula debet a matre depelli: & p montes aſperos paſci: ut itineris laborem in tenera ætate ſolidata cōtēnat. Minor uero aſellus maxime agro neceſſarius eſt: & laborem tolerat & ne gligentiam propemodum non recuſat.

¶ DE Apibus. T. xv.

hOc menſe maxime apibus ſolet morbus incumbere. Nam poſt hyberna ieiunia titimalli & ulmi amaris floribus qui prius naſ/cuntur: auidius appetitis ſolutionem uentris incurrunt. & pereunt: niſi affueris uelocitate remedii. Præbebis ergo mali granati cum uino amineo grana contrita: Vel uuæ paſſæ cum rore ſyriaco & auſtero uino: Vel ſi/mul omnia leuigata & incocta uino aſpero. Quæ deinde in ligneis canali/bus refrigerata ponantur. Item roſmarinus aqua mulſa decoctus congela/tur: & in imbrice ponitur ſuccus huiuſmodi. Quod ſi horridæ uidentur atque contractæ torpere ſilentio: & mortuarum corpora frequenter effer/re: canalibus ex canna factis mel cum gallæ puluere uel ſiccæ roſæ coctū debebis infundere. Illud ante omnia expediet: ut putres partes fauorum: uel uacuas cæras quas aliquo caſu examen ad paucitatem redactum non ualebit implere: ſemper recidas acutiſſimis ferramentis ſubtiliter: ne mo/ta alia pars fauorum cogat apes domicilia concuſſa deſerere. Nocet apibꝰ plerunque fœlicitas ſua. Nam ſi nimiis floribus annus exuberat: dum ſo/lam curam gerendi mellis exercent: de prole nil cogitant. Cuius omiſſa re paratione populus idem labore confectus extinguitur totius gētis exitio. Itaque cum mellis nimietatem uideris ex florum grandi & continua meſſe defluere: interiectis ternis diebus clauſo foramine non eas patiaris exire. Ita ad generandam ſobolem conferentur. Nunc circa Kalendaſ aprileſ

curandi sũt aluei: ut omnia purgamenta tollantur & sordes: quas tempus contraxit hybernum:& uermiculi & tineæ & araneæ : quibus corrumpitᵱ usus fauorum:& papiliones:qui uermiculos stercore suo faciunt nasci. Tunc fumus incensi sicci bubuli stercoris adhibeatur : qui aptus est apum saluti. Quæ purgatio frequenter usque in auctunni tempora cele/bratur. Hæc omnia cæteraqꝫ efficies castus & sobrius & alienus ab alliis uel a cibis acribus & odoris immundi atque omnibus salsamentis.

DE Horis. T. xvi.

hIc mensis ad deprehendendas horas consentit octobri.

Hora	.i.	pedes .xxv.	Hora	.vii.	pedes .vi.
Hora	.ii.	pedes .xv.	Hora	viii.	pedes .viii.
Hora	.iii.	pedes .xi.	Hora	.ix.	pedes .xi.
Hora	.iiii.	pedes .viii.	Hora	.x.	pedes .xv.
Hora	.v.	pedes .vi.	Hora	.xi.	pedes xxv.
Hora	.vi.	pedes .v.			

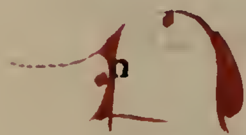
PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER.V. TITVLI MENSIS APRILIS.

DE Medica fereda & difciplina eius. T.i.

OC MENSE IN AREIS QVAS ANte ficut diximus præparafti: medica ferenda eft. Quæ fimul feritur: &.x. annis permanet: ita ut quater uel fexies poffit per annum recidi. Agru; ftercorat. Macra animalia reficit. Curat ægrota. Iugerum eius toto anno tribus equis abunde fufficit. Singuli cyathi feminis occupant locum latum pedibus .vi. longum decem. Sed mox Ligneis raftellis obruantur iacta femina: quia fole citius comburuntur. Poft fationem ferro Locum tangi non licet: fed raftris ligneis frequenter herba mundetur: ne teneram medicam premat. Prima meffis eius tardius fiet: ut aliquantum femen excutiat. Cæteræ uero meffes q̃ uolueris cito peragantur: & iumentis præbeantur. Sed primo partius præbenda eft nouitas pabuli: inflat enim & multum fanguinem creat. Vbi fecueris: fæpius riga. Poft paucos dies: cum frutificare cœperit: omnes alias herbas truncato. ita & fexies per annum metis: & annis decem poterit manere continuis.

DE Inferenda olea. T.ii.

VncLocis temperatis Oliua inferatur: quæ inferitur inter corticem more pomorum: ficut fupradictum eft. Sed ut oleaftro inferas contra illud: ꝙ ex olíueto infito & cafu incenfo renafcitur oleafter infœlix: fic prouidendum eft. Pofitis prius oleaftri brachiis in fcrobe in qua difponemus inferere: fcrobes ita replebimus: ut mediæ uacuæ fint. Cum comprehenderit oleafter: inferemus in infimo uel infitum ponemus & infitionem prope infra terram nutriemus. Deinde ficut adolefcit terram fubinde colligimus. Ita commiffura in profundo latente quifquis urit aut cædit: oliuæ locum non aufert pullulandi. Quæ & apertam redeundi fœlicitatem de olea: & occultam ualendi feracitatem de oleaftri connexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inferunt: & ubi comprehenderint: cum aliqua parte radicis auellunt: & transferunt more plantarum. Græci oleas ab octauo Kalendas apriles die ufque in tertio nonas iulias inferi debere præcipiunt. Ita ut in locis frigidis ferius: calidis maturius inferantur. Locis frigidiffimis nunc uinearum foffio ante idus peragenda eft: & fiqua de martio menfe reftabant. Vites quoque inferemus. Seminaria quæ funt ante facta: herbis Liberentur: & leuiter circumfodiantur. Nunc

locis mediocriter siccis multum milium serimus & panicum. Hoc mense pingues campi & agri: qui diu aquam tenent: proscindũtur post idus: cũ & omnes herbas ꝓtulerunt: & earum semina nondũ matũitate firmata sũt.

DE Hortis. T. iii.

h Oc etiam mense ultimo et prope uere transacto brassicam serere possumus. quæ cauli seruiet: quia quimæ tempus amisit. Nũc apiũ bene seritur locis calidis & frigidis terra quali uolueris: dũmodo humor ubi assiduus est: quamuis nasci si necesse fuerit & in siccitate non deneget. Et prope omnibus mensibus a primo uere ad auctũnum seratur extremu; Ex ipsius genere est hyposelinon durius tamẽ & austeriusſ: & heleoselinon molli folio & caule tenero: quod nascitur ĩ lacunisſ: & petroselinon maxĩe locisſ asperisſ. Hæc omnia genera possunt habere diligentesſ. Apiosſ maioresſ faciesſ: si semen quantum tribusſ digitisſ comprehendi potest: linteolo clauserisſ rariore: & breui fossa obruerisſ. Ita omnium seminum germen capitisſ uniusſ soliditate nectetur. Crispi fiunt: si semina ante tundãtur: Vel si sup areasſ nascentesſ aliqua pondera uolutẽtur: aut pedibusſ proculcẽtur enata. Apii semina uetustiora citius nascuntur: quæ nouella sũt: serius. Hoc mẽse atriplicem seremus: si rigare poterimus iulio uel cæteris usq; ad auctũnum mensibus. Amat assiduo humore satiari. Semen statim cum spargit̃: obruendum est. Herbæ ei subinde uellantur. Transferri necessarium nõ ẽ cum bene seritur. Tamen potest melius adolescere: si spatio rariore pangatur: & iuuetur succo lætaminis & humoris. Ferro tamen rescindendum semper est: quia ita pullulare non cessat. Nunc ocimum seritur. cito nasci dicitur: si statim cum seueris: aqua calida perfundas. Rem miram de ocimo Martialisſ affirmat: ꝙ mõ purpureos mõ albosſ floresſ mõ roseos pariat et si ex eo semĩe frequẽter seratſ: modo in serpillũ modo in sisibriũ mutetur. Hoc etiam mense melones & cucumeres serũtur & porrus: & primordio capparis & serpillum: & colocasiæ plantaria ponemus: & lactucas & betas & cepulas & coriandrum seremus & intyba secunda satione quibus utamur æstate: & cucurbitas & mentam radice uel planta.

DE Pomis & zizifa. T. iiii.

l Ocis calidis aprili mense zizifum conseremus: frigidis uero maio uľ iunio. Amat loca calida aprica. Seritur ossibus & stipite & planta. Crescit tardissime. Sed si plantam ponis: martio magis in terra molli. Si ossibus seras: in scrobe palmari: ita ut terna grana per scrobem cacumib⁹

ponantur inuersis. Quibus in imo & in summo affundatur lætamen & ci/nis: & herbis annascentibus manu planta liberetur erumpens. Cum pol/licis soliditati similis fuerit: transferatur in locum pastinatum uel in scro/bem. Terram diligit non minus lætam: sed proximam tenui atq; ieiunæ. Per hyemem prodest illi: ut circa codicem lapidum cumulus aggeratur: q æstate debet auferri. Si arbor hæc tristis est: ferrea strigili subrasa hilarior fiet: Vel si fimum bubulum radicibus modice & frequenter affundas. Zizi fa collecta matura in longo uase fictili seruantur oblito & locoficciore composito: Vel recens lecta poma si guttis uini ueteris perfundas: efficit ne ea rugarum deformet attractio. Seruantur etiam decisa cum ramis suis aut fronde sua inuoluta atque suspensa.

¶ DE Pomis aliorũ mẽsiũ. T.v.

h Oc etiam mense locis temperatis mala granata ponuntur: ea ratio/ne qua dictum est: & inseruntur. Nam circa Kalendas maias persi/cus inoculari potest: quo more implastratur ficus sicut diximus cum de i/sitione loqueremur. Hoc mense calidis locis citri arbor inseritur: sicut su/pra memoraui. Nunc locis frigidis fici plantaria disponemus: seruãtes eã quæ supradicta est: disciplinam. Nunc etiã ficus debemus inserere in li/gno uel sub cortice: sicut ante præcepi: & eam locis siccis inoculare. Nũc planta palmarum: quam cephalonem uocamus: locis apricis & calidis est ponenda. Hoc mẽse sorbũ poteris inserere ĩ se ĩ cydoneo ĩ spina alba.

¶ DE Oleo & uino uiolaceo. T.vi.

t Ot uiolæ uncias infundas: quot olei libras miseris: & diebus. xl. sub dio habere debebis. Violæ purgatæ ut de rore nihil habeant libras quinq; uini ueteris. x. sestariis debebis infundere: & post. xxx. dies. x. mel/lis ponderibus temperare.

¶ DE Armentis. T.vii.

h Oc mense uituli nasci solent: quorum matres abundantia pabuli iu/uẽtur: ut sufficere possint tributo laboris & lactis. Ipsis autem uitu/lis tostum molitum milium cum lacte misceatur saluiati more præbendũ. Nunc locis calidis tondantur oues: & serotini fœtus hoc mense signent. Nunc prima est admissura quæ excellit arietum: ut agnos iam maturos hybernum tempus inueniat.

¶ DE Apibus. T.viii.

h Oc mense Locis apricis apes quæremus. Sed Loca mellifica in/dicant Apes: si circa fontes frequentissimæ pascantur. Nam si rariores uidebuntur: in his locis mellificari utiliter non potest. Quod si

frequentes aquantur: ubi ſint examina earum : hoc genere poſſumus in/
uenire. Ac primo ꝗ longe ſint: exploremus: aut proxime . Rubricam li/
quidam breui uaſculo infuſam geramus: & obſeruemus fontes aut aquas
uicinas. Tunc dorſa apum bidentiũ tangamus illo liquore tĩcta fiſtucula:
atq; ibidem moremur . Si cito reuerſæ fuerint : quas tinximus : hoſpitia
earum proxima eſſe noſcemus: ſi tarde ſpatio longiore ſummota. quod ꝑ
mora temporis æſtimamus. Ad proxima facile uenies. Ad longinqua hoc
genere perduceris. Cannæ unum internodium cum ſuis recidis articulis
& in latere aperies. Ibi mel exiguum uel defrutum mittis: & iuxta fontem
pones. Cum ad eum conuenerit apes: atq; ingreſſæ fuerint: poſt odorem
foramen pollice claudis appoſito: & unam tantum patieris exire: cuius fu/
gam perſequere. ea tibi partem demonſtrat hoſpitii . Cum ipſam cœperis
non uidere: alteram continuo dimittis : & ſequeris . Ita ſingulæ ſubinde
dimiſſæ te faciunt uſq; ad locum examĩis peruenire. A iqui mellis breuiſ/
ſimum circa aquam uaſculum ponunt: de quo cuꝫ apis aquã deguſtauerit:
ad commune pabulum pergens : alias exhibebit . Quarum frequentiam
ſubinde creſcentem: notata reuolantium parte uſq; ad examina ꝓſequeris.
Quod ſi examen in ſpelunca reconditum: fumo eiicietur : & cum exierit
æris ſonitu territum in frutice uel in aliqua ſiluæ ſe parte ſuſpendet: & ita
admoto uaſculo recipietur. Si uero ĩ cauæ arboris ramo fuerit: acutiſſima
ſerra idem ramus ſupra infraq; deciſus & mũda ueſte coopertus poterit
afferri: & inter aluearia collocari . Veſtigantur autem mane : ut tota dies
ſufficiat ad ſequendum. Nam ueſpere peracto opere ad aquam plerunque
non redeunt. Vaſa autem quibus recipiuntur perfricanda ſunt citreagine
uel herbis ſuauibus: & conſpergenda imbre mellis exigui. Quod ſi uerno
fiat: & circa fontes aluearia ſic tĩcta ponãtur locis: quibus apũ frequẽtia
eſt: multitudinem ſibi ſponte conducẽt: ſi tamen ſeruari a furibus poſſit.
Hoc etiam menſe ſicut ſupra: purganda ſunt aluearia ſordibus: & necandi
papiliones : qui maxime abundant florentibus maluis : quos hoc genere
intercipiemus. Vas æneum miliario ſimile: id eſt altum & anguſtum ueſpe
inter aluearia collocemus: & in fundo eius ponamus lumen accenſũ. Illuc
papiliões cõuenient: & circa lumẽ uolitabunt : & anguſtia uaſculi ab igne
proximo interire cogentur.

DE Horis. T. viiii.

hVius mẽſis horæ horis mẽſis ſeptẽbris æquantur hoc genere.

Hora .i.	pedes .xxiiii.	Hora .vii.	pedes .v.
Hora .ii.	pedes .xiiii.	Hora viii.	pedes .vii.
Hora .iii.	pedes .x.	Hora .ix.	pedes .x.
Hora .iiii.	pedes .vi.	Hora .x.	pedes .xiiii .
Hora .v.	pedes .v.	Hora .xi.	pedes .xxiiii.
Hora .vi.	pedes .iiii.		

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER. VI. TITVLI MENSIS MAII.

MENSIS MAIVS.

DE Panico & milio: de florentibus satis: de recidendo fœno. T. i.

LOCIS FRIGIDIS ET HVMECTIS PAnicum seremus & milium more quo dixi. Nunc omnia prope quæ sata sunt: florent: neque tangi a cultore debebunt. Florent autem sic. Frumenta & hordeum & quæ sunt seminis singularis octo diebus florebunt. Et deinde per dies. xl. grandescent flore deposito usq; ad maturitatis euentum. Quæ uero duplicis seminis sunt: sicut faba pisum cæteraq; legumina. xl. diebus florent: simulq; grandescunt. Hoc mense in locis siccis calidis siue maritimis fœna recidantur: prius tñ q̄ exarescāt. Quod si pluuiis infusa fuerint: cōuerti āte nō debēt q̄ pars eorꝫ sūma siccata est.

❡ De Nouellæ sarmentis reliquēdis & pāpinādis uitibus. T. ii.

NVnc consideremus nouellæ uitis sarmenta quæ protulit: & ei pauca & solida relinquamus: & amminiculis firmemus: donec brachia prolata durescant. Nō autem amplius resectæ & pullulāti uiticulæ q̄ duæ uel tres materiæ relinquantur: & alligentur propter iniuriam uenti. Ideo autem tres materias dixi debere dimitti: ne dissipantibus uentis nulla

remaneat: si in primordio reliqueris pauciores. Hoc mense pampinari conueniet. Sed tunc est optima pampinatio: cum teneri rami digitis strin/gentibus crepabunt sine difficultate carpentis. Hæc res uuas efficit pĩgui/ores: & maturitati consulit solis admissu.

¶ DE Proscindendis & aperiendis nouis agris. T.iii.

NVnc quoq₃ pingues agri & herbosi proscindantũr. Sed si agros in cultos uolueris aperire: Considerabis: siccus an humidus sit ager: siluis aut gramine: frutetis uestitus aut filice. Si humidus erit: fossarum ductibus ex omni parte siccetur. Sed apertæ fossæ notæ sunt: cæcæ uero hoc genere fiunt. Imprimuntur sulci per agrum transuersi altitudine pedũ ternum. postea usq₃ ad medietatem lapidibus minutis replentur aut glarea & super terra: quam egesseramus: æquatur. Sed fossarum capita unam pa/tentem fossam petant: ad quam decliues decurrant. Ita & humor deducet̃: & agri spatia non peribunt. Si defuerint lapides: sarmentis uel stramine subiecto cooperiantur: uel quibuscunque uirgultis. Sed si nemorosus est: extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur. Si lapidosus per macerias saxorum turba collecta & purgari poterit & inde muniri. Iuncus & gra/men & filices frequenti aratione uincentur. Sed filicem: si sæpe fabã con/feras uel lupinos: & si subinde nascentem mucrõe falcis incidas: ĩtra exi/guum tempus absumes.

¶ DE Occandis uitibus arboribusq₃: & rude cædenda: fodiẽdis seiariis putandis oleis & lupino uertendo. T.iiii.

HOc mense arbores & uites quæ ablaquatæ fuerant occare: hoc est operire iam conuenit. Nunc ad rudem faciendam silua cædatur: quando omni fronde uestita est. Cædendi autem hic modus est: ut optim⁹ operarius in alta silua modii spatium: mediocris uero tertia minus possit abscidere. Nunc & seminaria fodiuntur assidue: & locis pergelidis & plu/uiosis oleæ putantur: & eis muscus abraditur. At siquis lupinum sterco/randi agri causa seminabit: aratro illum nunc debebit euertere.

¶ DE Hortis. T.v.

HOrtorum spatia quæ per auctunnum seminibus implenda destinã/tur aut plantis: nunc conueniet pastinare. Hoc mense apium bene seritur: sicut iam ante dictum est. Vel coriandrum & melões & cucurbitæ carduus & radices & ruta pangentur. Porri quoq₃ planta transfertur ut ri/gationibus animetur.

¶ DE Pomis. T.vi.

L Ocis calidis nunc mala punica florere incipiunt. Ramus ergo cum flore (sicut Martialis dicit) si obruto circa arborem fictili uase clau/datur: & ne resiliat ligetur ad palum: pro uasculi magnitudine pomum red dit auctumno. Hoc etiam mense locis calidis implastrari persicus potest. Locis frigidis nunc citri arbor inseritur: ut ea quæ dicta est disciplina ser/uetur. Nunc frigidis locis zizifum conseremus & ficum: uel iserimus. Hoc etiam mense palmæ planta inseritur.

DE Armentis: in eo de castrandis bobus. T. vii.

N Vnc castrandi sunt uituli: sicut Mago dicit: tenera ætate: ut fissa fe/rula testiculi comprimantur: & paulatim confracti resoluantur. Sed hoc luna decrescente uerno uel auctumno fieri debere præcepi. Alii liga to ad machinam uitulo: duabus angustis regulis stagneis sicut forcipibus ipsos neruos apprehendunt: qui græce κρεμαστηρες dicuntur. His cō prehensis tentos testiculos ferro resecant: & ita recidunt: ut aliquid de his capitibus neruorum suorum dimittatur hærere. Quæ res & sanguinis ni/mietatem prohibet: & non omnino iuuencos subducto robore uirilitatis effœminat. Nec admittendum est: quod plerique faciunt: ut statim castra tos coire compellant: nam certum est ab eis generari: sed ipsos fluxu san/guinis interire. Vulnera uero castraturæ cinere sarmentorū & spuma linē/tur argenti. Castratus abstineatur a potu: & cibis pascatur exiguis: ac se/quenti triduo præbeantur ei teneræ arborum summitates & fruteta mollia & herbæ uiridis coma dulciora sagina toris aut fluminis. Pice etiam liqui da mixto cinere & modico oleo post triduum uulnera diligenter ungenda sunt. Sed melius genus castrationis sequens usus inuenit. Alligato enim iu uenco atque deiecto testiculi stricta pelle clauduntur: atque ibi lignea re/gula premente deciduntur: ignitis securibus uel dolabris. Vel quod est me lius: formato ad hoc ferramento ut gladii similitudinem teneat. Ita enim circa ipsam regulam ferri acies ardentis imprimitur: unoque ictu & morā doloris beneficio celeritatis absumit: & ustis uenis ac pellibus a fluxu sanguinis strictis: plagam cicatrix quodammodo cum ipso uulnere nata defendit.

DE Tonsuris ouium. T. viii.

L Ocis temperatis nunc ouium celebranda tonsura est. Sed tonsas oues hoc unguine medicemus. Succum decocti lupini fæces uini ueteris & Amurcam pari mensura miscebis: & in unum corpus omnia reddacta curabis adlinire. Post triduum deinde si mare Vicinum est: Littori mergantur extremo. Si in mediis terris pascimus: aqua cælestis cum sale paululum decocta sub Dio debebit pecorum tonsa & Vncta menbra diluere. Hoc enim modo curatur pecus toto anno: nec scabrum

fieri dicitur: & prolixas lanas creare fertur ac molles.

DE Caseo faciendo. T.viiii.

hOc menſe caſeum coagulabimus ſincero lacte coagulis uel agni uel hædi: Vel pellicula quæ ſolet pullorum uentribus adhærere: Vel agreſtis cardui floribus: Vel lacte ficulno. Cui ſerum debet omne deduci ut & ponderibus urgeatur. Vbi ſolidari cœperit: loco opaco ponatur aut frigido: & preſſus ſubinde adiectis pro acquiſita ſoliditate ponderibus: trito ac torrefacto ſale debet aſpergi: & iam durior uehementius premi. Poſt aliquos dies ſolidatæ iam formulæ per crates iam ſtatuātur: ne inuicē ſe unaquæq; contigat. Sit autem loco clauſo & a uentis remoto: ut teneritudinem ſeruet: atque pinguedinem. Vitia caſei ſunt: ſi aut ſiccus ſit: aut fiſtuloſus. Quod eueniet: aut ſi paru; prematur: aut ſales nimios accipiat: aut calore ſolis uratur. In recenti caſeo conficiendo aliq. i nucleos uirides pīeos terūt: atq; ita mixto lacte gelāt. Aliqui thymum tritum et frequenter colatum congelant. Qualēcunque etiam ſaporem uelis efficere poteris: adiecto quod elegeris cōdimento: ſeu piperis ſeu cuiuſcunque cōdimēti.

DE Apibus. T.x.

hOc menſe incipiunt augeri examina: & in extremis fauorum ptib' maiores creantur apiculæ: quas aliqui reges putant. Sed græci eos οιστρος appellant: & necari iubent: quia requiem concutiunt quieſcentis examinis. Nunc papiliones abūdant: quos necemus: more quo dixi.

DE Pauimentis & ſolariis. T.xi.

nNunc circa extremum menſem pauimenta in ſolariis fiunt. Quæ in frigidis regiōibus & ubi pruinæ ſunt: glacie ſuſpenduntur: & pereunt. Sed ſi hoc placuerit: ſternemus duplices ordines tabularu; trāſuerſos atque directos: & paleam uel filicem ſupra conſtituemus: & æqualiter equabimus ſaxo: quod manum poſſit implere. Pedaneum ſuper rudus inducimus & aſſiduo uecte denſamus. Tunc antequam rudus ſiccetur: bipedas quæ per omnia latera canaliculos habeant digitales iungemus: ita ut calce uiua ex oleo temperata bipedarum canales qui inter ſe connectendi ſunt: impleantur: et earum coniunctione rudus ōe coopiat. Nam ſiccata omnis materia unum corpus efficiet: & nullum tranſmittet humorem. Poſtea ſex digitorum teſtaceum ſuperfundimus: & frequenter uirgis uerberabimus: ne rimis poſſit aperiri. Tunc teſſellas latiores uel tabellas qualeſcunq; marmoreas aut paginas imprimemus. Et hanc conſtructionem res nulla uitiabit.

DE Lateribus faciendis. T.xii.

hOc menſe lateres faciendi ſunt ex terra alba uel creta uel rubrica.

Nam qui æstate fiunt: celeritate feruoris in summa cute siccantur interius humore seruato. Quæ res scissuris eos faciet aperiri. Fiunt autem sic. Terra creta diligenter & omni asperitate purgata mixta cum paleis diu maturabitur: & intra formam lateri similem reprimetur. Tunc ad siccandum relicta: subinde uersabitur ad solis aspectum. Sint uero longitudine pedũ duorũ: latitudine unius: altitudine quattuor unciarum.

DE Rosato. T. xiii.

q Vinq; libras rosæ pridie purgatæ: in uini ueteris. x. sextarios mergis post. xxx. dies. x. dispũati mellis libras adiicies: & uteris.

DE Oleo liliaceo. T. xiiii.

p Er olei libras singulas dena lilia curabis infundere: & uas nitreum. xl. diebus locare sub dio.

DE Oleo roseo. T. xv.

i N olei libras singulas rosæ purgatæ singulas uncias mittis: & vii. diebus ĩ sole suspendis & luna.

DE Rodomelli. T. xvi.

i N succi rosæ sextariis singulis libras singulas mellis admisces: & diebus. xl. sub sole suspendis.

DE Rosis uiridibus seruandis. T. xvii.

r Osas nondum patefactas seruabis: si in canna uiridi stante fissa recludas ita: ut fissuram coire patiaris. Et eo tempore cannam recidas quo rosas uirides habere uolueris. Aliqui olla rudi conditas ac bene munitas sub dio obruunt: ac reseruant.

DE Horis. T. xviii.

i N horarum mensuris maius respondet augusto.

Hora .i.	pedes .xxiii.	Hora .vii.	pedes iiii.
Hora .ii.	pedes .xiii.	Hora viii.	pedes .vi.
Hora .iii.	pedes .xi.	Hora .ix.	pedes .ix.
Hora .iiii.	pedes .vi.	Hora .x.	pedes .xiii.
Hora .v.	pedes .iiii.	Hora .xi.	pedes .xxiii.
Hora .vi.	pedes .iii.		

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER. VII. TITVLI MENSIS IVNII.

MENSIS IVNIVS.

DE Area parāda. T.i.

HOC MENSE AREA PARANDA EST ad trituram: cuius primo terra radatur. Deinde effossa leuiter mixtis paleis & amurca æquatur insulsa. Quæ res a muribus & formicis frumēta defendit. Tunc premenda est rotundo lapide: uel columnæ quocunq; fragmento: cuius uolutatio possit ei' spatia solidare. Dehīc sole siccet. Aliqui mundatis areis aquam spargunt: & mīuta ibi pecora diu spatiari ac proculcare compellūt. Et cū terra ungulis stricta fuerit: spectant solidam siccitatem.

DE Messibus. T.ii.

NVnc primo hordei messis incipitur: quæ consumanda est: anteq; grana arefactis spicis lapsa decurrāt: quia nullis sicut triticum folliculis uestiuntur. Quinque modios recidere potest plebi agri opera una messoris experti: mediocris uero tres: ultimi etiam minus. Sed hordei culmos iacere in agris aliquantulum sinamus: quia fertur hoc more grādescere. Nunc etiam mense postremo locis maritimis & calidioribus ac siccis tritici messis absciditur. Quam paratam esse cognosces: si æqualiter spicarum populus maturato robore flauescat. Pars galliarum planior hoc compendio utitur ad metēdum: & præter hominum labores unius bouis opera spatium totius messis absumit. Fit itaque uehiculum quod duabus rotis breuibus fertur: huius quadrata superficies tabulis: quæ forinsecus reclines in summo reddant spatia largiora. Ab eius fronte carpēti breuior est altitudo tabularum. Ibi denticuli plurimi ac rari ad spicarum mensurā constituuntur in ordinem ad superiorem partem recurui. A tergo uero eiusdeꝫ uehiculi duo breuissimi temones figurāt: uelut amites basternaꝝ. Ibi bos capite in uehiculum uerso iugo aptatur & uinculis: mansuetus sane qui non modum compulsoris excedat. Hic ubi uehiculum p messes cœpit īpellere: omnis spica in carpentum denticulis cōprehēsa cumulat abruptis ac relictis paleis: altitudinem uel humilitatem plerūq; bubulco moderāte

q seqt: & ita per paucos itus ac reditus breui horarum spatio tota messis implet. Hoc campestribus locis uel aequalibus utile e: & his quibus necessaria palea non habet. ¶ DE Agris proscidendis: de uineis occadis fodiendis uitia foeno graeco recolligendis. T. iii.

NVnc frigidissis locis quae maio sunt praetermissa faciemus. Agros aeque proscindemus. Herbosis & gelidis partibus uineta occabimus. Colligemus uiciam: foenum graecum resecamus ad pabulum. Hoc mense locis frigidis peragēda ē leguminū messis. Itaque lenticulā collectā cineri mixtam bene seruabimus: Vel uasis oleariis aut salsamētariis repletis stati q̄ gypsatis. Nunc & faba luna minuente uelletur. Ante locum sane & ante q̄ luna procedat excussa & refrigerata ponatur. Ita curculiones non patientur infestos. Hoc mense lupinus colligitur: & si placuerit statim seretur ex area. Sed longe ab humore est ponendus in horreis. Sic enim diutissime custoditur: maxime si granaria eius afflauerit fumus assiduus.

¶ DE Hortis. T. iiii.

HOc mēse circa solstitiū brassicā serēus: quā ichoante trāsfereus augusto uel irriguo loco: uel pluuia iitiante madefacto. Apium quoq; bene serere poterimus: betas & radices & lactucas & coriandrū si rigēus.

¶ DE Pomis. T. v.

HOc etiam mense ramus punici (sicut supradiximus) poterit intra fictile uasculum claudi: ut ad eius magnitudinem poma restituat. Nunc pira uel mala: ubi ramos multa poma densabunt: interlegenda sunt quaecunque uitiosa: ut succus qui ingrate his posset impendi: ad meliora uertatur. In hoc etiam mense locis frigidis zizifū serere poterimus. Nūc caprificādae sunt arbores fici: sicut in eius narrauimus disciplina. Aliqui eas & hoc mense inserunt. Locis frigidis persicus inoculatur: palmae plāta circumfoditur. Hoc mense uel iulio celebratur insitio in pomis: quae ēplastratio dicitur. Solis arboribus conuenit: quibus pinguis succus in cortice est ut ficis & oleis ac similibus: ut Martialis dicit: & persico. Fit autem sic. Ex nouellis ramis & nitidis ac feracibus gemmam: quae bene apparebit sine dubio processura: duobus digitis quadratis circumsignabis: ut ipsa statuatur in medio: & ita subtiliter corticem leuabis acutissimo scalpro: ne gemma laedat. Itē ex ea arbore: cui uelimus inserere: similiter cum gemma tollet emplastrū nitido tamē atq; uberi loco. Tunc ibi cōuenieter astrīgit & pressū circa gemmam uinculis cogitur sine germinis laesione cohaerere: ut ea quae appositae reddit: locū gemmae prioris includat. Tunc luto sup perlinis: & liberā gemmā relinques. Ramos supiores eius arboris secabis ac stirpes ac. xx. uno diebus exactis resoluto uimine uiculoꝝ repies externi seis gēmā mire ī arboris alienae menbra transire.

¶ DE Armentis: in eo de castratura: de caseo: de tonsuris. T. vi.

h Ooc etiam mense uituli recte: ut dictum est ante castrantur. Nunc etiam caseum iure conficimus: & oues in frigida regiõe tõdemus.

DE Apibus aluearíis & reliquis. T.vii.

h Oc mense aluearia castrabũt: quæ matura esse ad mellis redactu; signis pluribus instruemur. Primum si plena sunt: apũ subtile murmur audimus. Nam uacuae sedes fauorum uelut concaua ædificia uoces quas acceperint: in maius extollunt. Quare cum murmuris sonus magn⁹ & raucus est: agnoscimus non esse idoneas ad metendum crates fauorũ. Item cum fucos a sedibus suis: qui sunt apes maiores: grãdi intẽtione perturbant: matura mella testantur. Castrabũt autẽ aluearia matutinis horis: cum torpẽt apes: nec caloribus asperantur. Fumus admouetur ex galbão & arido fimo bubulo: quẽ ĩ pultario factis carbonibus cõuenit excitare. Quod uas ita figuratum sit: ut uelut inuersi ĩfundibuli angusto ore fumũ possit emittere: atq; ita cedentibus apibus mella recidentur. Ad examinis pabulum hoc tẽpore pars fauorũ debet qnta dimitti. Sãe putres ac uitiosi faui de aluearíis auferãt. Nũc mella conficimus congestis in mundissimũ sabanum fauis ac diligenter expressis. Sed anteq; premamus: partes fauo℞ corruptas uel pullos habentes recidemus. Nam malo sapore mella corrũpunt. Mel recens paucis diebus apertis uasculis habendum est: atq; ĩ summitate purgandum: donec refrigerato musti calore deferueat. Nobilius mel erit: quod ante expressionem secũdam uelut spõte profluxerit. Hoc ẽt mense cæram conficimus: quæ in uase æneo feruenti aqua pleno minute cõcisis fauorum reliquis molietur: & deinde in aliis uasculis sine aqua resoluta digeretur in formas. Nunc sed mense ultimo noua egrediunt exa mina. Custos esse debebit attentus: quia nouellæ apes uagantibus animis iuuentute: nisi seruentur effugiunt. Exeuntia in aditu suo morant uno aut duobus diebus: quæ statim nouis aluearíis excipienda sunt. Obseruabit autem custos assiduus usq; in octauam uel nonã horã: qa post hæc tẽpora nõ facile fugere aut emigrare cõsueuerũt: q̃uis aliquae statim & ꝓcedere & abir nõ dubitẽt. Signa futæ fugæ hæc sũt. Ante biduũ ul triduũ accrius tumultuãt & murmurãt. Quod ubi appõita frequẽter aur explorator agnouerit: solicitior aduersum hæc esse debebit. Solent hæc signa & cũ pugnatæ sũt facer. Qua℞ pugnã cõpescit puluis aut mulsæ aquæ ĩber aspsus. Inest illis ad origis suæ r̃parãdã cocordiã dulcis auctoritas. Sed cu; se agmia sic pacata ĩ ramo aut loco quocũq; suspenderint: si unius uberis eductiõe pẽdebũt: noris aut unum regem esse uniuersis: aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si uero duo uel plura ubera suspendens se populus imitat: & discordes sũt: & tot r̃ges esse quot uelut ubera uideris:

confitentur. Vbi globos apium frequentiores uideris: uncta manu succo melisphylli uel apii reges requiras. Sunt autem paulo maiores & oblongæ magis q̃ cæteræ apes: rectioribus cruribus neque grandibus pennis pulchri coloris & nitidi: lenes sine pilo nisi forte pleniores: quasi capillũ gerunt in uentre: quo tamen non utuntur ad uulnus. Sunt alii fusci atque hirsuti: quos oportet extingui: & pulchriorem relinqui. qui si frequenter uagatur cum examinibus: exemptis alis reseruetur. Hoc enim manente nulla discedet. Sed si nulla nascantur examina: duorum uel trium multitudinem uasculorum in unum conferre possumus: dulci tamen liquore consparsas apes atque inclusas per triduum tenebimus apposito cibo mellis & exigua tantum spiracula relinquemus in cella. Quod si uelis aluearium cui per aliquam pestem multitudo subducta est: populi adiectione reparare: considerabis in aliis abundantibus cæras fauorum: & extremitates: quæ pullos habent. & ubi signum nascituri regis inueneris: cum Sobole sua recides: & in id aluearium pones. Est autem hoc futuri regis signum. Inter cætera foramina quæ pullos continent: unum maius ac longius uelut uber apparet. Sed tunc transferendi sunt: quando erosis cooperculis ad nascendum maturi capita nituntur exerere: nam si inmaturos transtuleris interibunt. Si autem se subitum leuabit examen: strepitu æris terreatur aut testulæ. Tunc ad aluearium redibit: aut in proxima fronde pendebit: & inde in nouum uas herbis consuetis & melle consparsum manu attrahatur aut trulla: & cum in eo Loco requieuerit: Vespere inter alia collocetur.

DE Pauimentis & latere. T.viii.

HOc etiam mense pauimenta faciemus sub diuo: & Lateres more quo dixi.

Qualiter fructuũ uenturorũ experimenta sumant. T.ix.

GRæci asserunt ægyptios hoc more prouentuꝫ cuiusq; feis experiri. Aream breuem loco subacto & humido nunc excolunt: & in ea diuisis spatiis omnia frumenti uel leguminum semina spargunt. Deinde in ortu caniculæ: qui apud romanos quartodecimo Kalendas augusti die tenetur: explorant quæ semina ortum sydus exurat: quæ illæsa custodiat. His abstinent: illa procurant: quia indicium noxæ aut beneficii per annuꝫ futurum generi unicuique sydus aridum præsenti exitio uel salute præmisit.

DE Oleo camemilleo. T.x.

PEr olei libras singulas camemillæ herbæ florẽtis aureã medietatẽ proiectis albis foliis: q̃bus flos ambit: unciarꝫ singularum pondus infundis: &.xl. diebus in sole constitues.

¶ DE Oenanthe. T.xi.

I. Illuestres uuas: cū florent: sine rore colligimus: & expādimus ī sole: ne qd restet hūoris: & flos ad excutiendū siccior apparet. Tūc cribello spisso cernim⁹: ut grāa non trāseāt: sed flos solus decidat. Hunc in melle seruam⁹ īfuso. Et cū dieb⁹.xxx. fuerit cōditū: tēpāus gener & more quo rosatū moris ē tēpare. ¶ DE Alfica. .xii.

H. Ordeū seminatuꝗ cui adhuc supē aliqd de uirore p manipulos ligabis & torrebis ī furno: ut facile mola possit īfrigi & ī modio uno salis aliquātū: dū molit: miscer curabis ac seruas. DE Horis. T.xiii.

I. Iunius ac Iulius horarum sibi æqua spatia cōtulerunt.

Ora	.i.	pedes	.xxii.	Hora	.vii.	pedes	.iii.
Hora	.ii.	pedes	.xii.	Hora	.viii.	pedes	.v.
Hora	.iii.	pedes	.viii.	Hora	.viiii.	pedes	.viii.
Hora	.iiii.	pedes	.v.	Hora	.x.	pedes	.xii.
Hora	.v.	pedes	.iii.	Hora	.xi.	pedes	xxiii.
Hora	.vi.	pedes	.ii.				

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER.VIII. TITVLI MENSIS IVLII.

¶ MENSIS IVLIVS.

DE Iterādis agris: de messe triticea: de exstirpādis ueprib⁹ & filectis: de arboribus operiendis nouellis. T.i.

HOC MENSE AGRI QVI APRILI PROscissi fuerant: circa Kalēdas iterentur. Nunc locis temperatis tritici messis expletur: more quo dictum est. Siluestres agri utilime exstirpabunt arboribus atqꝫ uirgultis: cuꝫ luna decrescit: desectis radicibus atqꝫ combustis. Hoc mēse arbores quæ in messe steterāt: sectis messibus obruāt

aggestione terrarum propter nimios solis ardores. Opera una. xx. maxias obruet. Nunc & nouellæ uites mane & uespe iā calore deposito effodi debent: & auerso gramine puluerari. Hoc mense utiliter uel āte caniculares dies filices extirpabis & caricē.

¶ DE Hortis. T. ii.

HOc etiam mense cepullas serimus irriguis aut frigidis locis: radicē & atriplicem si rigare possumus: & ocimum maluas betas lactucas & porro rigandos. Hoc mense loco irriguo napos seremus & rapa solo puro & soluto nec spisso. Locis humidis lætantur & campis. Sed napus in sicco & prope tenui atque deuexo & sabuloso melior nascitur. Loci proprietas utrunq; semen in alterum mutat. Nam rapa in alio solo per biennium sata mutatur in napos: alio uero napus transit in rapam. Subactum solum stercoratum uersatumque conquirunt: quod & ipsis segetibus proderit: quæ ibi anno eodem seruntur. Iugero raporum quattuor sestaria: napi autem quinque sufficiunt. Si spissa sunt: interuelles aliqua: ut cætera roborentur. Vt uero semina maiora reddigantur: eruta rapa foliis omnibus purgas: & ad dimidii digiti crassitudinem in caule succides. Tunc in sulcis diligenter subactis: octonis digitis separata obrues: & iniicis terrā & calcabis: ita magna nascētur.

¶ DE Pomis. T. iii.

HOc etiam mense implastratio celebrari potest: sicut ante demōstraui: & pirus uel malus locis humidis nunc insita me explorante processit. Hoc etiam mense ī pomis serotinis: quæ ubertate nimia ramos onerauerunt (sicut prædixi) interlegenda sunt: si qua uitiosa repereris: ut arboris succum uertamus ad meliorum nutrimenta pomorum. Nunc etiam taleam loco irriguo frigidis regionibus me plantasse memini: & quotidianis animasse liquoribus: quæ & nascendo & afferendo uotum fœlicitatis æquauit. Hoc tempore locis humidis inoculari ficus & inseri citreum potest. Mense iam medio palmæ planta circumfodi. Nunc locis temperatis: amygdala matura sūt ad legēdū.

¶ DE Armētis. T. iiii.

HOc tempore maxime tauris submittendæ sunt uaccæ: quia decem mensium partus sic poterit maturo uere concludi: & certum est eas post uernam pinguedinem gestientes ueneris amare lasciuiam. Vni tauro quindecim uaccas Columella asserit posse sufficere: curandumque ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli est in regione qua pascimus: potest annis omnibus in fœturam uacca submitti. Si uero indigetur hoc genere: alternis temporibus onerandæ sunt: maximeq; si eædem uaccæ alicui operi seruire consueuerunt. Hoc mense arietes candidissimi eligendi & admittendi sunt mollibus lanis: in quibus non solum corporis candor considerandus est sed etiam ligua: quæ si maculis fuscabitur uarietatem reddit in sobole. De albo plerunq; nascitur coloris alterius. De fuscis nūq; (sicut Columella dicit) pōt albus creari. Eligemus arietē

altum procerum uentre promisso & lanis cādidis tecto: cauda longissia: uelleris densi: fronte lata: magnis testibus: aetatis primae. qui tamen usque in octo ānos potest utiliter inire. Foemia debet bima submitti: quae usqꝫ in quīquēniū foeturae necessaria est. anno septimo deficit. eligenda est uasti corporis & ꝓlixi uelleris ac mollissimi: lanosi & magni uteri. Sed ꝓuidendum ē in hoc genere: ut pabuli ubertate saturetˀ: & longe pascatur a sentibus: qui & lanam minuunt: & corpus incidunt. Admittendi sunt mēse iulio: ut nati āte hyemē coualescāt. Aristotiles asserit: si masculos plures creari uelis: admissurae tempore siccos dies: et halitum septentrionis eligendum: et contra eum uentum greges esse pascendos. Si foeminas generari uelis: austri captandos flatus: et in eum pascua dirigenda. ac si ineundas matres ut mortuarum uel uitiosarum numerus nouella sobole reparetur. Auctunno debiles quaeqꝫ praecio mutentur: ne eas imbecillas hybernum frigus absumat. Aliqui duobus ante mensibus arietes a coitu reuocant: ut facem libidinis augeat dilatio uoluptatis. Quidam coire sine discretione permittunt: ut hoc eis genere per annū totuꝫ foetura nō desit.

¶ DE Extirpando gramine. T. v.

HOc mense: cum sol cancri tenebit hospitium: luna sexta ī capricorni signo posita gramen ablatū graeci asserunt nihil de radicibˀ redditurum. Item si bidentes cyprei fiant: & sanguine tingantur hircino: & post fornacis ardores non aqua sed eodē sāguie tēpētˀ: p eos erutū gramē estīgui.

¶ DE Vino scyllite. T. vi.

HOc mense uinum scyllite sic facimus. Scyllam de montanis aut maritimis locis sub ortu canicularum procul a sole siccamus. Ex hac ī uini amphora unius librae mensuram mittimus: incisis ante tamen superfluis & abiectis foliis quibus pars extrema uallatur. Quidā uelamina ipsa filo inserta suspendūt: ut uino infusa mergantur. & non admista faecibus post. xl. dierum spatium serta: quae appensa sunt: auferātur. Hoc uini genˀ tussi resistet: uentrē purgabit: flegma dissoluet: spleneticis ꝓderit: acumē praestabit oculoꝝ: cōcitabit digestionis auxilia.

¶ DE Idromeli. T. vii.

INcohantibus canicularibus diebus aquam purā pridie sumis ex fōte. In tribus aquae sestariis unum sestarium non dispumati mellis admisces: ac diligenter per caroenarias diuisū quinqꝫ horaꝝ spatio cōtinuo p ī uestes pueros curabis agitarī uasa ipsa cōcutiens. Tūc. xl. diebˀ ac noctibus patieris esse sub caelo.

¶ DE Vino scyllitico. T. viiii.

SQuyllae albae crudae proiectis duris atqꝫ extrinsecus positis omnibˀ teneram medietateꝫ ad libram & sex uncias per minutas partes recides: & ī aceti acerrimi duodecī sestariis merges uas signatum: & . xl. diebus patieris esse sub sole. Post abiecta squylla acetum diligentius excolabis:

& ĩ bene picata uasa trāsfūdes. Aliud acetū digestiōi & saluti accōmodū. Squyllæ dragmas. viii. sestarios. xxx. mittis ĩ uasculo: & piperis unciam unam: mētæ & casiæ aliq̄ctū: & post tēpus uteris. DE Synapi. T. ix.

SYnapis semē admodum sestarii unius & semicirculi reddigere cura/bis ĩpuluerē: mellis pondo. v. olei hispāi unā librā: aceti acris unū sestarium misces: & tritis ōibus diligēter uteris. DE Horis. T. x.

Iulii & iunii horas par mensurarum libra composuit.

HOra	.i.	pedes .xxii.	Hora	.vii.	pedes .iii.
Hora	.ii.	pedes .xii.	Hora	.viii.	pedes .v.
Hora	.iii.	pedes .viii.	Hora	.viiii.	pedes .viii.
Hora	.iiii.	pedes .v.	Hora	.x.	pedes .xii.
Hora	.v.	pedes .iii.	Hora	.xi.	pedes xxii.
Hora	.vi.	pedes .ii.			

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER. IX. TITVLI MENSIS AVGVSTI.

MENSIS AVGVSTVS.

DE Agris exilibus arandis: de apparanda uindemia: de occatione uinea/rum locis frigidis. T. i.

HOC MENSE VLTIMO CIRCA KALENDAS septēbres ager planus hūidus exilis incipiat exarari. Nūc maritimis locis uidemiæ apparatus urgetur. Hoc etiam mense locis frigidissimis occatio uinearum est.

DE Exili & misera uinea reficiēda. T. ii.

HOc tempore si terra exilis in uinea est & uinea ipsa miserior: tres uel quattuor Lupini

modios in iugero spergis: atq; ita occabis. Quod ubi frutificauerit: euer/
tatur: & optimum stercus præbet in uineis: quia lætamen propter uini ui/
tium nō cōuenit inferre uinetis.

DE Pāpinādis & obūbrādis uitib' & extirpādis carectis atq; filectis. iii.

Nunc locis frigidis pāpīatur: locis uero feruētib' ac siccis obūbrat' potius uua: ne ui solis arescat: si aut uicæ breuitas aut facultas opa℞ permittit. Hoc etiam mense extirpare possumus carecta atq; filecta.

DE Vrendis pascuis. T. iiii.

Nunc urēda sūt pascua: ut & altorum fruticum festīatio reprimat' ad stirpes: & īcēsis aridis noua lætius herba succedat. DE Hortis. v.

Hoc etiam mense ultimo siccis locis rapa & napus serenda sunt hac ratione: qua dictum est. Hoc mense ultimo locis siccioribus radices seruntur: quæ hyeme sui usum ministrent. Amant terram pinguem solu/tam & diu subactam qualem rapa. Tofu; & glaream reformidant. Gaudēt cæli statu nebuloso. Serendæ sunt spatiis grandibus & alte fossis. Melio/res proueniunt in arenis. Serāt' post nouā pluuiā nisi possint forte rigari. Quod satum est: statim debet operiri leui sarculo. Iugerū duo sestarii: uel' ut quidam quattuor: cum serunt' ī plebūt. Lætamen non est ingerendum sed potius paleæ: quia inde fungosæ sūt. Suauiores fiunt: si eas aqua salsa frequenter aspergas. Radices fœminini generis putantur: quæ mīus acres sunt: et habēt folia latiora leuiora et cum iucūditate uirētia. Ex his ergo semina colligemus. Maiores fieri creduntur: si sublatis omnibus foliis et solo tenui caule dimisso sæpe terris operiantur. Si ex nimis acra dulcem fieri uelis: semina die & nocte melle macerabis aut passo. Raphanum tñ sicut brassicam constat esse uitibus inimicam. Nam si circa se serantur: na/tura discordante refugiunt. Hoc etiam mense pastinacas seremus.

DE Pomis. T. vi.

Etiam nunc īplastrantur arbusta. Pirū nunc pleriq; inserūt: & locis irriguis arborem citri.

DE Apibus. T. vii.

Hoc mense crabones molesti sūt aluearïis apū: quos persequi ac ne/care debemus. Nunc etiam quæ iulio non occurrimus: exequamur.

DE Aqua inuenienda. T. viii.

Nunc si deerit aqua: eam quærere ac uestigare debebis. quam taliter poteris inuenire. Ante ortum solis his locis quibus aqua quærenda est: æqualiter pronus mento ad solum depresso iacens in terra specta/bis orientem: & in quo loco crispum subtili nebula aerem surgere uidebis & uelut rorem spargere: signo aliquo Vicinæ stirpis aut arboris prænota bis. Nam constat siccis locis: ubi hoc fiet: aquam latere. Sed terrarum genus considerabis: ut possis uel de tenuitate uel de Abundantia iudi/care. Creta tenues nec optimi saporis uenas creabit. Sabulo solutus exiles

insuaues limosas & spatio altiore submersas. Nigra terra humores & stil/licidia non magna ex hybernis imbribus & liquore collecta: sed saporis egregii. Glarea mediocres & incertas uenas: sed suauitate præcipuas. Sa/bulo masculus & arena & carbunculus certas & ubertate copiosas. In saxo rubro bonæ & abundantes sunt. Sed prouidendum est: ne inuentæ inter rimas refugiant: & per interuenia dilabantur. Sub radicibus montium & saxis silicibus uberes frigidæ salubres. Locis campestribus salsæ graues tepidæ insuaues. Quarum sapor si optimus fuerit: noueris eas sub terris exordium de monte sumpsisse. Sed in mediis campis montanorum fontiū suauitatem sequuntur: si umbrantibus tegantur arbustis. Sunt & hæc si/gna uestigādae aquæ: quibus tunc credimus: si neque Lacuna est: neque aliquis ibi ex consuetudine humor insidet aut præterit. Iuncus tenuis sa/lix siluatica alnus uitex arundo edera cæteraque siqua humore gignuntur. Locus ergo ubi supradicta signa reperis: fodiatur latitudine pedibus tri/bus altitudine pedibus quinque: & proxime solis occasum mundum uas ibi æreum uel plumbeum interius unctum inuersum ponatur in solo ipsi/us fossionis. Tunc supra fossæ labra crates facta de uirgis ac frondibus additaque terræ spatium omne cooperiat. Sequenti die aperto Loco si in eodem uase sudores intrinsecus inuenientur aut stillæ: aquas ibi esse non dubites. Item si uas figuli siccum neque coctum eadem ratione ponatur: ac similiter operiatur: altero die si aquarum uena est: in præsenti uas con/cepto humore soluetur. Item uellus lanæ æque positum uel coopertum si tantum colligit humoris: ut alia die fundat expressum: copias inesse testa/bitur. Item lucerna oleo plena & incensa si ibi similiter tecta ponatur: & secuto die inueniatur extincta superantibus elementis aquas idem Locus habebit. Item si in eo loco focum feceris: & terra uaporata humidum fu/mum nebulosumque ructauerit: aquas inesse cognoscis. His itaque reper/tis certa signorum firmāte noticia puteum fodies: & aquæ caput requires. Vel si plura sunt: in unum colliges. Tamen maxime sub radicibus monti/um in septemtrionali parte quærendæ sunt aquæ: quia in his locis magis abūdāt utilioresq; nascūt.

DE Puteis. T. ix.

SEd in fodiendis puteis cauendum est fossorum periculum: quo/niam plerunque terra sulphur alumen bitumen educit. Quorum spiritus mixti hanelitum pestis exalant: & occupatis statim naribus extor/quent animas: nisi quis fugae sibi uelocitate succurat. Prius ergo q̄ descē/datur ad intima: in eis locis lucernam ponis accensam: quae si extīcta nō fuerit: periculum non timebis. Si uero extinguatur: cauendus est Locus: quem spiritus mortifer occupabit. Quod si alio loco aqua non potest inue/niri: dextra leuaque puteos fodiemus usque ad aquae ipsius libramentum & ab his foramina hinc īde patefacta uelut nares ītus agemus: qua nocens

ſpiritus euaporet: quo facto latera puteorum ſtructura ſuſcipiat. Fodiẽd? ẽ autem puteus latitudine. v. pedum quoquouerſum: ut binos pedes ſtru/ ctura cõcludat. Quæ ſtructura uectib? ligneis ſubĩde denſetur: & ſtructa ſit lapide toficio uel ſilice. Si aqua limoſa fuerit: ſalis admixtiõe corrigit. Sed dum foditur puteus: ſi terra nõ ſtabit uitio gẽeris diſſoluti: aut hũore laxabitur: tabulas obiicies directas undiq3: & eas transuerſis uectibus ſu/ ſtinebis: ne fodientes ruina concludat. ❡DE Aqua ꝓbãda. T. x.

n Quam uero nouam ſic probabis. In uaſe æneo nitido ſpargis: & ſi maculam non fecerit: probabilis iudicetur. Item decocta æneo uaſ/ culo ſi arenam uel limum non relinquit in fundo: utilis erit. Item ſi legu/ mina cito ualebit excoquere. Vel ſi colore perlucido carẽs muſco & omni labe pollutionis aliena. Sed qui ĩ alto ſunt putei: perforatis uſq3 ad ultimã partem terris ad loca inferiora poſſunt uice fontis exire: ſi uallis ſubie/ ctæ natura permittat. ❡DE Aquæ ductibus. T. xi.

c Vm uero ducenda eſt aqua: ducitur aut forma ſtructili aut plũbeis fiſtulis aut canalibus ligneis aut fictilibus tubis. Si ꝑ formã ducet: ſolidandus ẽ canalis: ne ꝑ rimas aqua poſſit elabi. Cuius magnitudo pro aquæ menſura facienda eſt. Si per planum ueniet: inter centenos uel ſexa/ genos pedes ſenſim reclinetur ſtructura ſeſqpedẽ: ut uim poſſit habere currendi. Siquis mons interiectus occurrerit: aut per latera eius aquã du/ cemus obliquam: aut ad aquæ caput ſpeluncas librabimus: per quas ſtru/ ctura cõueniat. Sed ſi uallis ĩterſerat: erectas pilas uel arcus uſq3 ad aquæ iuſta ueſtigia cõſtruemus: aut plumbeis fiſtulis clauſam deiici patiemur explicata ualle cõſurgere. Sed quod eſt ſalubrius & utilius: fictilib? tubis cum ducitur: duob? digitis craſſi & ex una parte reddãtur anguſti: ut pal/ mi ſpatio unus in alterum poſſit intrare. Quas iuncturas uiua calce oleo ſubacta debemus illinire. Sed anteq3 is aquæ curſus admittatur: fauilla ꝑ eos mixta exiguo liquore decurrat: ut glutinare poſſit. liqua ſunt uitia tu/ borum. Vltima ratio eſt plũbeis fiſtulis ducere: quæ aquas noxias reddũt. Nã cæruſa plũbo creat attrito: quæ corporib? nocebit hũanis. Diligẽtis erit aquarũ rceptacula abr ficari: ut copiam uel inops uena procurret.

❡DE Menſuris & ponderib? fiſtularum. T. xii.

m Enſura uero fiſtularu3 plumbo ſeruetur huiuſmodi. Centenaria. x. pedum mille ducentas libras habeat. Octogenaria octingentis. xl. Quiquagenaria ſimiliter. x. pedũ põdo ſexcẽta octogita. Tricenaria põdo quinquagita. Vicenaria pondo ducenta. xl. Octonaria põdo centum.

❡DE Omphacomelli. T. xiii.

I N uuæ ſemiacerbæ ſucci ſeſtariis ſex: mellis triti fortiter duos ſeſta/ rios debebis infundere: & ſub ſolis radiis diebus. xl. decoquere.

DE Horis. T.xv.

a Vgustum maio par solis cursus aequauit.

HOra	.i.	pedes	.xxiii.	Hora .vii.	pedes.iii.
Hora	.ii.	pedes	.xiii.	Hora .viii.	pedes .vi.
Hora	.iii.	pedes	.ix.	Hora .ix.	pedes .viiii.
Hora	.iiii.	pedes	.vi.	Hora .x.	pedes .xiii.
Hora	.v.	pedes	.iiii.	Hora .xi.	pedes xxiiii.
Hora	.vi.	pedes	.iii.		

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER.X.TITVLI MENSIS SEPTENBRIS.

MENSIS SEPTEMBRIS. DE Agris pinguibus tertiandis uel implẽdis exilibus: de stercorãdo. ti.i.

HOC MENSE AGER PINGVIS ET QUI diu tenere consueuit humorem: tertia uice arabitur: quanuis & humido anno possit & antea tertiari. Nunc ager humidus planus exilis: quẽ primo augusto arari diximus: iteratur & seritur. Graciles cliui nunc primũ arandi & serẽdi sunt statim circa æquinoctium. Agri nũc stercorãdi

sunt sed in cole spissius: in campo rarius lætamina disponentur: cum luna minuitur. quæ res herbis si seruetur: officiet. Vni iugero asserit Columella .xxiiii. stercoris carpenta sufficere. In plano uero. xviii. Sed idem cumuli tot dissipandi sunt: quot ea die poterunt exarari: ne stercora exiccata nil prosint. Eiiciuntur quidem lætamina & qualibet hyemis parte. Sed si tpre suo eiici aliqua ratione non poterunt: anteq̃ seras more seminis p agros puluerem stercoris sparge: uel caprinum manu ꝓiice: & terram sarculis misce. Nec prodest nimium stercorare uno tempore: sed frequẽter & modice. Ager aquosus plus stercoris: siccus uero minus requirit. Sed si lætaminis copia non abundat: hoc pro stercore optime cedit: ut sabulosis locis cretam id est argillam spargas: cretosis ac nimium spissis sabulonem. Hoc etiam segetibus proficit: & uineas pulcherrimas reddit: nam lætamẽ in uineis saporem uini uitiare consueuit.

DE Serendo tritico & adoreo in locis frigidis & opacis. T. ii.

Hoc mense uliginosis locis aut exilibus aut frigidis opacis circa æquinoctium triticum & adoreum seretur: dum serẽitas constat: ut radices frumenti ante hyemem conualescant.

DE Remedio salsi humoris: & diuersis rẽediis ad satiõẽ ptinẽtib⁹. iii.

Solet terra humorem salsum uomere: qui segetes necat. Vbi hoc fit: columbinum stercus aut cupressi folia oportet inspargere: & ita ne eadẽ misceantur inarare. Melius tamen omnibus remediis erit: si aquarius sulcus noxium deducat humorem. In mediocris agri iugero. v. tritici modios: & adorei totidem conseremus: nam quattuor ager pinguis accipiet. Si modium quo seretur: hyenæ pelle uestieris: & ibi aliquãdiu quod serendum est: esse patieris: sata bene prouenire firmantur. Item quoniam quædam animalia subterranea sectis radicibus necãt plerunque frumẽta: contra hoc proderit: si herbæ: quæ sedum dicitur: succus aquæ mixtus una nocte madefaciat quæ spargenda sunt semĩa: Vel agrestis cucumeris humor expressus: & eius radix trita si aqua diluatur: & eodem quæ serẽda sunt: macerentur humore. Aliqui ubi hoc segetes suas perferre senserunt: inter initia uitioꝝ ĩsulsa amurca uł prædicta aqua sulcos & aratra pfũdũt.

DE Serendo hordeo canterino. T. iiii.

Nunc gracili solo hordeum seritur canterinum modiis. v. per iugeꝝ. Post hoc genus agros cessare patieris: nisi forte lætamen aspergas.

DE Lupino serendo. T. v.

Nunc uel maturius aliquãto lupius serit̃ ĩ qualicũq; terra uel crudo solo. Cui hoc ꝓderit: ut serat̃ añq̃ frig⁹ ĩcipiat. Limoso agro non nascit̃: cretã reformidat. Amat exilẽ terrã atq; rubricã. X. modiis iugeri mensura ĩplebit̃.

DE Piso serẽdo. vi.

Hoc mense postremo pisum serẽs terra facili & soluta loco tepido

cælo delectatur hūecto. Iugero quattuor modios uel tres ſpſiſſe ſufficiat.

DE Siſamo ſerendo. T. vii.

Nunc ſiſamum ſeritur putri ſolo uel pinguibus arenis uel terra con/ geſtitia. Iugero quattuor uel ſex ſeſtarios ſeuiſſe conueniet. Hoc mēſe poſtremo prīa uice agros ꝓſcīdemus: q hituri ſūt medicā.

DE Vicia fœno græco & farragine ſerendis. T. viii.

Nunc uiciæ prima ſatio eſt: & fœnigræci cum pabuli cauſa ſerunt. Viciæ. vii. modii iugerum æque & fœnigræci ſemen implebit. Far rago etiam loco reſtibili ſtercorato ſeritur. Hordei canterini in iugero. x. modios ſpargimus circa æquinoctium: ut āte hyemem cōualeſcat. Si de/ paſci ſæpius uelis: uſqꝫ ī maiū mēſem eius paſtura ſufficiet. Quod ſi ex ea ſemē ēt reddigere: uſqꝫ ad martias Kalēdas: & dehīc pecora ꝓhibebis.

DE Lupino ſerendo. T. ix.

Hoc menſe: ut loca fœcundentur exilia: lupinus circa idus ſeratur. Et ubi creuerit: uertente uomere putrefiat excīſus.

DE Pratis nouellis formandis uel ueteribus excolendis. T. x.

Nunc prata ſi libuerit: poſſumus nouella formare. Si eligendi facul tas eſt: locum pinguem roſidum planum leniter inclinatum: uel huiuſmodi uallē deputabimus: ubi hūor nec ſtatim præcipitari cogitur: nec diu debet hærere. Poteſt quidem & ſoluto & gracili ſolo prati forma: ſi rigetur: imponi. Extirpandus eſt itaque locus hoc tempore: & liberādus impedimentis omnibus: uel herbis altioribus & ſolidis atqꝫ uirgultis. De/ inde cum frequenter exercitatus fuerit ac multa aratione ſolutus: ſubmo/ tis lapidibus & glebis ubiqꝫ confractis ſtercoretur luna creſcente recenti lætamine. Ab ungulis iumentorum ſumma intentione ſeruetur intactus: præcipue quotiens humeſcit: ne inæquale ſolum reddant multis locis im/ preſſa ueſtigia. Sed ſi prata uetera muſcus obduxerit: abradendus eſt: & ſcalptis eiſdem locis fœni ſpergenda ſunt ſemina: & quod ad necandum muſcum prodeſt: cinis ſæpius ingerendus. Quod ſi ſterilis factus eſt loc⁹ carie incuriæ uetuſtate exaretur: ac de nouo rurſus æquetur. Nam prata ſterilia plerunqꝫ arare conueniet. Sed in nouo prato rapa conſerere poſ/ ſumus: quorum meſſe finita cætera quæ dicta ſunt: exequemur. Viciam ta men fœni ſeminibus mixtam poſt hoc ſpargemus. Rigari uero antequā durū ſolū fecerit: nō debebit: ne eius cratē minus ſolidā uis interflui cor/ rumpat humoris.

DE Vindemia celebrāda. T. xi.

Hoc menſe locis tepidis maritimiſque celebranda uindemia eſt: frigi dis apparanda. In doliis picandis hic modus erit: ut doliū ducen/ torꝫ congiorū. xii. libris picetur. deinde ꝓ minoris æſtimatiōe ſubducaſ. Sed maturitatem uindemiæ cognoſcimus hoc genere. Si expreſſa uua ui/ nacia quæ in acinis celantur: hoc ē grana: fuſca & nonnulla propemoduꝫ

nigra.quam rem naturalis maturitas facit.Diligentiores optimae cæræ in decem picis libras unam libram miſcent:quæ & odori proficit & ſapori: & picem lenitate permiſcens frigoribus eam non patitur diſſilire. Picis tñ guſtu exploranda dulcedo eſt:quia ſæpe uina eius amaritudine uitiãtur.

¶ DE Panico & milio metendis & faſelo ad æſcam ſerendo:& apparãdis aucupis. T. xii.

NVnc quibuſdam locis panicum metetur & milium. Tempore hoc faſelus ad æſcam ſeratur. Nunc in amitibus apparetur aucupium noctuæ cæteraq; iſtrumẽta capturæ:ut circa Kalẽdas exerceatur octobr.

¶ DE Hortis. T.xiii.

NVnc papauer ſeritur locis ſiccis & calidis:poteſt & cũ aliis oleribus ſeminari.Fertur utilius prouenire:ubi uirgæ & ſarmenta combuſta ſunt.Tempore hoc braſſicam ſeris utilius:ut plantas eius nouẽbri ĩcohã/te tranſponas.de quibus & hyeme olus & uere poſſit cima produci. Hoc menſe ſpatia hortorum:quæ per uernum ſeminibus ĩpleturus es: alte tri/bus pedibus paſtinare debebis:& luna decreſcente his ſtercus ĩferre. Hoc mẽſe ultimo thymum ſeremus:ſed melius plantis naſcitur: q̃uis poſſit & ſemine. Agrum diligit apricum macrũ maritimum.Nũc circa æquĩoctiũ ſeres origanum.ſtercorari ac rigari:donec conualeſcat:ãplectitur. Amat loca aſpera atq; ſaxoſa.Hiſdem diebus ſeritur capparis.late ſerpit. ſucco ſuo terris nocet.Serendum eſt ergo:ne procedat ulterius: circũueniente foſſato uel luto ſtructis parietibus ſolo ſicco & gracili. herbas ſponte pſe/quitur.floret æſtate.ſub occaſu uergiliarum capparis areſcit. Giddi hoc menſe ultimo bene ſeritur.Hoc menſe naſturcium ſeremus & anetũ locis temperatis & calidis & radices locis ſiccis & paſtiacas & cærefolium circa octobres Kalendas:& lactucas & betas & coriandrum: & primis diebus rapas & napos. ¶ DE Pomis. T.xiiii.

MEnſe ſeptembri circa Kalendas octobres uel februario tuberes ſe/remus ſobole uel nucleis:cuius tenera diligenter nutriri debet in/fantia.Sumatur cum radicibus planta diuulſa.bubulo fimo lietur ac luto. ſtatuatur pingui terra & ſubacta ſubditis conchis & marina alga. terris magna ſui parte condatur. Alii pomis ſtatim grana decuſſa & ſole ſiccata pingui & prope cribrata terra auctunno tria ſimul ponunt:quæ feruntur in unicum coire uirgultum: quod aſſidua rigatione iuuandum eſt atque foſſura:quæ ſolum leuiter ſcalpens teneritudini robur inducat.Poſt ãnũ deinde uel aliquanto tardius quæ fuerit de ſemine planta transferatur.et hoc genere fructus efficit dulciores. Menſe ianuario ultimo uel febrario tuburum ſurculus mirabiliter proficit cydoneo inſitus. Inſeritur autem malis omnibus et piris et prunis et calabrici:melius trunco fiſſo q̃ corti/ce.deſuper qualo uel fictili uaſe munitur repletis uſque prope ſũmitatem

surculis terra subacta cum stercore. Prosunt tuburibus quae malis ꝓdesse memoraui. Tubures seruabuntur: si obruantur in milio uel urceolis picatis & oblitis. ℂ DE Pauimentis solariorum & latere. T. xv.

h Oc etiam mense pauimenta in solariis & lateres faciemus eo more: quo maio mense descripsi. ℂ DE Diamoro. T. xvi.

S Uccum mori agrestis paululum facies deferuere. Tunc succi duas partes & unam mellis admisces: & mixta curabis ad pinguedinem mellis excoquere. ℂ DE Seruandis uuis. T. xvii.

u Vas quas seruare uolumus: legamus illaesas neq; acerbitate rigidas neq; maturitate defluentes: sed quibus est & granum luce penetrabili splendidum & tactus cum molli iucunditate callosus. Siqua sunt corrupta uel uitiosa resecemus: nec patiamur interesse: quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta aestiui caloris indurauit. Tunc incisos botrionum tenaces calida pice oportet amburi: atq; ita in loco sicco frigido & obscuro sine luminis irruptione suspendi.

ℂ DE Vite cuius fructus humore putrescit. T. xviii.

u Itis cuius fructus humore putrescit: per latera pampināda est ante trigesimū uindemiae diē: & sola frōs illa seruāda ē: quae i sūmitate posita solē nimiū defēdit a uertice. DE Horis. T. xix.

S Eptembris & aprilis dies horis similibus conferuntur.

HOra .i.	pedes .xxiiii.		Hora .vii.	pedes .v.	
Hora .ii.	pedes .xiiii.		Hora .viii.	pedes .vi.	
Hora .iii.	pedes .x.		Hora .x.	pedes .viii.	
Hora .iiii.	pedes .vii.		Hora .x.	pedes .xiiii.	
Hora .v.	pedes .v.		Hora .xi.	pedes xxiiii.	
Hora .vi.	pedes .iiii.				

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER. XI. TITVLI MENSIS OCTOBRIS.

MENSIS OCTOBER.

DE Adoreo tritico hordeo & hero lupino & piso et sisamo et faselo serendis. t.i.

HOC TEMPORE HORDEVM SEREM⁹ ac triticū. Iusta satio est a decimo Kalēdas nouēbres usque ad sexto idus decembres regionibus temperatis. Nunc etiam lætamen effertur ac spargitur. Hoc etiam mense seremus hordeum: quod dicitur canterinum. Seritur macra et sicca terra uel satis pingui. Ac uincitur alteri non habet amplius quod nocere. quæ semen aliud ferre non posset. Læto agro non est serendum. Etiam nunc herbuꝫ lupinum et pisum et sisamum seremus: ut dixi: sisamum usq; ad idus octobres et faselū: tamē terra pigui aut restibili agro. Quattuor modiis iugeꝝ cōplebim⁹.

DE Lini semine serendo. T.ii.

HOc mense lini semē seremus si placet: quod pro malicia sui serēdū non est: nam terræ ubertatem exhaurit. Sed si uelis loco pinguissio & modice humido seretur: in iugero. viii. modiis. Aliqui macro solo spissum serūt: ita assequuntur: ut linum subtile nascatur.

DE Notanda uitium fertilitate: quā ꝓuidebimus pandioni. T.iii.

NVnc oportuna uindemia est: cuius tempore notāda est fœcunditas uitium & notis quibuscunq; signanda: ut ex his ad ponēdū sarmēta possimus eligere. Asserit autem Columella explorari fœcunditatem uno anno non posse: sed quattuor. quo numero cognoscitur uera generositas surculorum.

DE Ponēdis uiteis uel ꝓpagādis repādis putādis & arbustis. T.iiii.

HOc mense postremo ubi calidi ac sicci aeris qualitas ē: ubi exilis & aridus est tēpus: ubi collis præruptus aut macer: uites utilime ponuntur. de quibus satis mense februario disputaui. Nunc locis siccis calidis exilibus macris arenosis apricis quæcunque de pastinis de uitibus

ponendis putandis propagandis repādis uel arbusto faciendo ante dicta sunt: rectius fiunt: ut contra exilitatē glebæ hybernis imbribus adiuuet. Sic & hūorē sitientibus cōferūt: & recisa uel mersa glacie nō adurūt: quia talibus locis pruinaꝝ uis & nata nescit. ¶ DE Ablaqueanda nouella .v.

Post idus octobris ablaqueāda est omnis nouella seu in pastino seu in scrobibus aut sulcis: ut amputentur radices superuacuæ: quas ꝓduxit æstate. quæ si conualuerint: inferiores radices faciunt interire: & ita remanebit uitis in summitate suspensa. quæ res eam frigori obnoxiam faciet & calori. Sed hæ radiculæ non ad siccū debent recidi: ne aut pluresinde nascantur: aut noua plaga corpori uitis impressa ui secuti algoris uratur. Recidemus autem relicto digiti spatio. Et si placida ibi hyems ē: apertas relinquimus uites. si uiolenta: ante decembres idus operiemus. si præfrigida: aliquantum colunbini stercoris sub ipsa hyeme circa uiticularum uestigia largiemur. quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciē dū esse qnquēnio. ¶ DE Vtilitate ꝓpagādæ nūc uineæ. T. vi.

Hoc tempore iccirco locis quibus dixi: propagatio melior est: quia firmandis radicibus uitis incūbit: cum proferendi palmitis ea cura non permouet. ¶ DE Arboribus iserēdis uel uitibus. T. vii.

Hoc mense aliq uites & arbores locis calidissis iserere cōsueuerunt. DE Oliuetis instituendis & colendis: uel remediis eorum: uel oliuis condiendis: uel fossis riuisqꝫ purgandis. T. viii.

Nunc etiam locis calidis & apricis oliueta instituemus more uel ordine quem februarius mensis ostendit. Semina quoqꝫ olearum locis talibus faciemus hoc tempore: & omnia quæ ad oleam pertinebunt. Oliuas quoque albas condiemus: sicut postea referetur. Hoc tempore ablaqueandæ sunt arbores oleæ prouinciis siccioribus ac tepidis: ita ut eis a superiori parte humor possit induci. Omnem sobolem conuelli Columella præcepit. Mihi uidetur Paucas dimitti semper ac solidas: ex quibus uel in uetustate matris loco dilecta succedat: uel melius nutrita & aggestæ terræ beneficio etiam suas habens radices ad oliuetum faciendum sine cura seminarii transferatur arbuscula. Nunc si suppetit: intermisso triennio stercoranda sunt oliueta locis maxime frigidis. Caprini stercoris sex Libræ uni arbori uel cineris modii singuli sufficient. Muscus tamen semper radatur arboribus. Et putentur (sicut Columella dicit) octo ānorum aetate transacta. Videtur mihi unoquoque anno sicca & infructuosa cum aliqua debilitate nascentia debere resecari. Quod si fructus arbor Laeta non afferet: terebretur gallica terebra usque ad medullam foramine impresso: cui oleastri informis talea uehementer artetur: & ablaqueatae arbori amurca insulsa uel uetus urina fundatur. Hoc enim uelut coitu steriles arbores uberantur: quas tamen durante malicia oportebit inserere. Hoc mēse fossa

riuosq3 purgabimus. ¶ Remediũ si uua cõpluta est. T.ix.

Graeci iubent: si uuã nimius imber infuderit: postea q̃ mustum eius primo ardore feruebit: ut ad alia uascula transferatur. Ita propter naturae grauitatẽ remanẽs aqua subsidet: et trãslatũ uiũ pure seruabit: relicto qcdqd se illi ex ĩbre miscuerat. ¶ De oleo uiridi faciẽdo & laurio .x.

Nunc oleũ uiride faciemus hoc genere. Oliuã q̃ recentissimã: cũ uaria est: colligis. & si diebus aliquot collegeris: expandis ne callefiat. Siqua ibi putris aut sicca est: remoues. Vbi uero cõpleueris modũ factorii: sales tritos uel non tritos quod est melius in oliuam eandem mittis p.x. modios tres salis: & molis primo: & sic salitam ĩ nouis cãistris esse patieris: ut pnoctet cũ salibus: & ducat ĩ se eosdem sapores. Ac mane premi incipiat olei meliorẽ fluxũ redditura salis sapore cõcepto. Canales sane & omnia receptacula olei calida aqua prius lauabis: ut nihil de anni praeteriti rãcor custodiãt. Focos ẽt nõ ꝓpius admouebis: ne olei saporẽ fum᷒ ĩficiat. Nũc mẽse postrẽo locis siccis & calidis ad oleũ faciẽdũ lauri baccas legemus.

¶ DE Hortis. T.xi.

Mense octobri serẽda sũt intyba: quae hyemi seruiãt. Amãt hũores & terrã solutã. Arenis & salsis locis atq3 maritimis sũma ꝓueniũt. Area his planior apparet: ne radices eorũ terra fugiẽte nudẽt. Quattuor folioꝝ trãsferãt ad locũ stercoratũ. Nũc plãtae cardui ponũt: quas cum ponemus: radices eaꝝ summas ferro resecamus: ac fimo tingimus: ternum pedum spatio separamus incrementi causa pedali scrobe depositas binas aut ternas. Cinerem saepe sub hyeme diebus siccis fimumque miscebimus. Hoc mense sinapim seremus. Terram diligit aratam: et si fieri potest congesticiam: q̃uis ubicunque nascatur. Sarculari debet assidue: ut r̃spargat puluere: quo fouetur. Non minus gaudet humore. De quo semen legere disponis: suo loco esse patieris. Quod ad escam parabis: robustius facies transferendo. In sinapi uetus semẽ inutile est uel sationi uel usui. quod dẽtibus fractum si intus uiride uidebitur: nouum est: si albu3 fuerit: uetustatem fatetur. Hoc mense malua serenda est: quae occursu hyemis ab incrementi longitudine reprimetur. Loco pingui delectatur & humido. gaudet laetamine. Transferuntur plantae eius: cum coeperit folia quattuor habere uel quinq3. Melius comprehendit eius planta: quae tẽera est: maior enim translata languebit. Sapor illis est melior: si non transferantur. Sed ne cito erigantur ĩ caulem: in medio earũ glebulas cõstitues aut lapillos. Rara ponenda est. sarculo delectat assiduo. Sic liberandae sunt herbis: ne motũ sentiant in radice. Si trãsferẽdis plantis nodũ facias in radice: sessiles fiet. Nunc etiã locis tẽpatis & calidis anetum seremus. Itẽ cepulae seruntur: & hoc mense uel menta & pastinaca thymum & origanum & cappar mensis

initio. Item betam locis ficcioribus nec non armoraceam feremus : uel transferemus ad culta : ut melior fiat : nam hæc agrestis est raphanus. Nūc porrum uerno satum transferre debemus : ut crescat in capite. Sane sarculis circumfodiatur assidue : & comprehensa porri planta uelut tenacibus alleuetur : ut inanitas spatii quæ radicibus suberit : incremento capitis suppleatur. Ocimum quoque etiam nunc feremus : quod citius nasci fertur hoc tēpore : si aceti ibre leuiter spargatur infusum.

DE Pomis. T. xii. c.

Qui placet curas agere sæculorum de palmis cogitet cōferēdis. Hoc igitur mense dactylorum non ueterum sed nouorum ac pinguium recentia ossa debebit obruere : terræ cinerem miscere. Si plantam uelit : ponenda est aprili mense uel maio. Locis delectatur apricis & calidis. Fouenda est : ut crescat : humore. Terram solutam uel sabulonem requirit : ita tamen ut quando planta disponitur : circa eam uel sub ea pinguis terra fundatur. Annicula transferatur aut bima iunio mense incipiente uel iulio. Circumfodiatur assidue : ut rigatione continuos æstatis uincat ardores. Aquis palmæ aliquatenus salsis iuuantur : quæ infici debent salibus : & si tales eas natura non præbuit. Si ægra est arbor : fæces uini ueteris ablaqueatæ oportet infundi : uel radicum superuacua capillamenta decidi : uel cuneum salicis interfossis radicibus premi. Constat autem locū prope nullis utilem fructibus : in quo palmæ sponte nascuntur. Pistacea seruntur autunno & mense octobri sobole & nucibus suis. Sed melius ipsa pistacea iuncta ponuntur mas ac fœmina. Marem dicunt cui sub corio uelut ossei longi uidentur latere testiculi. Qui diligentius facere uoluerit : pertusos caliculos & stercorata terra repletos parabit : & in his pistacea terna constituet : ut ex omnibus germen quodcunque procedat. quod ubi conualuerit planta hinc facilius transferatur mense februario. Amat locum calidum sed humectum & rigatione gaudet & sole. Inseritur therebinto mense Februario uel martio. at alii amygdalo inseri posse firmarunt. Cerasus amat cæli statum frigidum : solum uero positionis humectæ. In tepidis regionibus parua prouenit. Calidum non potest sustinere. Montana uel in collibus constituta regione lætatur. Cerasi plantam siluestrem transferre debemus mense octobri uel nouenbri : & eam primo ianuario cum comprehendit inserere. Plantaria uero creari possunt : si prædictis mensibus spargantur poma : quæ summa facilitate nascentur. Ego sic huius arboris facilitatem probaui : ut uirgulta ex ceraso pro amminiculis per uineam posita in arborem prosiluisse confirmem. Et ianuario mense seri potest. Inserit̃ mēse nouenbri melius. Vel si necesse sit : extrēo ianuario. Alii & octobri inserenda esse dixerunt. Martialis in trunco inseri iubet. Mihi inter corticem & lignum fœliciter semper euenit. Qui in trunco conserūt : sicut Martialis dicit : omnē lanuginem : quæ circa est : auferre debebūt : quā si remāserit :

insitis nocere manifestat. In cerasis hoc seruandum est: & in omnibus gu/
matis: ut tunc inserantur: quando his uel nõ est: uel desinit gumẽ effluer̃.
Cerasus inseritur in se in pruno ĩ platano: ut alii in populo. Amat scro/
bes altas: spatia longiora: assiduas fossiões. Putari in ea putria & sicca de/
bebunt: uel quæ dẽsius artata protulerit ut rarescat. fimum nõ amat: atq̃
inde degenerat. Cerasa ut sine osse nascant̃: fieri Martialis hoc dicit. Ar/
borem teneram ad duos pedes recides: & eam usque ad radicem findes:
medullam partis utriusq̃ ferro curabis abradere: & statim utrasque partes
in se uinculo stringis & oblinis fimo: & summa; partem & later̃ diuisuras
Post annum cicatrix ducta solidatur. Hanc arborem surculis: qui adhuc
fructum non attulerunt: inseris. & ut asserit: ex his sine ossibus poma na/
scentur. Si cerasus concepto humore putrescit: in trũco foramẽ accipiat:
quo possit educi. Si formicas patitur: succum portulacæ debebis infũder̃
cum aceti media parte permixtum: uel uini fæcibus truncum arboris flo/
rentis adline. Si æstu canicularum fatigatur: trium fontiũ sigulos sestarios
sumptos post solis occasum radicibus arboris iubeamus ĩfluere sic: ne re/
medium luna deprehendat. Vel herbam simponiacam circa arboris trũcũ
torquebim⁹ in coronam. Vel ex ea iuxta imum codicem cubile faciemus.
Cerasa non aliter q̃ in sole usq̃ ad rugas siccata seruantur. Mẽse octobri
aliqui mali arborem calidis & siccis regionibus ponunt: & cydonea circa
nouembres Kalendas & sorbum uel amygdolas in seminariis obruunt: &
pini semen aspergunt. Hoc mense poma condienda sunt atq̃ seruanda eo
more: quo ĩ sigulor̃ titulis cõtinet̃: uelut quæq̃ matura ꝓcesserint.

DE Apibus. T. xiii.

HOc etiam mense aluearia castrabuntur more quo dictum est: quæ tamen oportet inspicere: & si abũdãtia est: demere. si mediocritas: partem mediam relinquere ꝓ hyemis ĩopia. si uero sterilitas apparet ĩ cel/lis: nil ꝓrsus auferre. Melius uero & cæræ supius ẽ demõstrata cũfectio.

Quæ græci uel alii sup uĩa cõdiẽda curãdaq̃ dixerũt. T. xiiii.

NE lecta prætercam: quæ græci sua fide media de cõdiendi uini ge/
nere disputarunt: demonstrare curaui. qui uini naturam tali ratio/
ne discernunt: & hanc in eo uolunt esse distãtiam: ut quod dulce est: gra/
uius dicant. quod album & aliquatenus salsum: conuenire uesicæ. quod
croceo colore blanditur: digestioni accomodum. quod album & stipticu;
prodesse stomacho laxiori. Transmarinum pallorem facere: & tantum
sanguinem non creare. Vuis nigris fieri forte: rubeis suaue: albis uero
plerunque mediocre. In condiendo ergo uino aliqui græcorum mustum
decoctum ad medietatem uel tertiam partem uino adiiciunt. Alii græci
ita iubent aquam marinam mundam de puro & quieto mari: quam anno
ante compleuerint: reseruari: cuius talem esse naturam: ut & salsedine uel

amaritudine pro hoc tempore careat & odore: & dulcis fiat ætate. Ergo ei/us octogesimam partem musto admiscent: & gypsi quinquagesimam. Po/st tertiam deinde diem fortiter commouent: ac pollicentur non ætatem so/lum uino: sed splendorem quoque coloris afferre. Oportet autem nona quaque die uinum moueri atque curari: uel si tardius undecima: frequens enim respectus faciet iudicare utrum uendenda sit species an tenenda. Qui dam resinæ siccæ tritæ ũcias tres dolio inmergunt & permouent: & uina diuretica sic fieri posse persuadent. Mustum uero quod per pluuias freque̅tes leue est: sic curari debere iusserunt: quod probari gustu ipsius poterit. Omne mustum decoqui iubent: donec pars eius uigesima possit absumi. Melius quoque fieri si centesimam partem gypsi adiicias. Lacedæmonii uero eo usque decoquere donec uini quinta ps pereat: & quarto anno usi bus ministrare. Suaue uinum de duro fieri docent: si hordeacei pollinis cyathos duos simul cum uino subactos mittas in uini uasculo: & hora una ibi esse patiaris. Aliqui fæces uini dulcis admiscent. Aliqui addunt glyci/ridiæ siccæ aliquantulum: & utuntur: cum diu uasorum commotione mi/scuerint. Vinum quoque inter paucos dies optimi coloris efficit si baccas myrti agrestis montanas siccas & tunsas mittas in cado: & decem diebus requiescere patiaris. Tunc coles: & utaris. Vitis etiã flores arbustiuæ col/lectos in umbra siccare curabis. Tunc diligenter tunsos & cretos habebis in uasculo nouo: & cum uolueris tribus cadis unam floris mensurã: quam syri chimicam uocant: adiicis: & superlines dolium: & sexta uel septima die aperies & uteris. Vinum fieri ad potandum suaue ita dicunt. Foeniculi uel satureiæ singulorum congruum modum uino immergi: atque turbari. Vel fructum quem duæ nuces pineæ ꝓduxerint torrefactum & Linteo li/gatum mitti in uasculo: ac superlini & usui esse. v. diebus exactis. Vinum autem uelut uetus effici de nouello: si amygdala amara absynthium pini gummi foenum græcum simul frangas quantum sufficere æstimaris: & pa/riter tundas: & ex his unum cyathum per amphoram mittas: & magna ui/na conficies. Si uero senseris peccatura: huic confectiõi aloen myrrã cro/comagma singula modis æqualibus tunsa: & ĩ puluerẽ redacta cum melle miscebis: & uno cyatho unam amphoram condire curabis. Anniculũ quo ꝗ uinũ ut lõgã simulare uideat ætatem: mellilori unciã unam: glyciridiæ uncias tres: nardi celtici tantundem: aloes epatites uncias duas: tundis & cernis & in sestariis quĩquagĩta coclearia sex recondes: & uas ponis ĩ fumo. In album colorem uina fusca mutari asserunt: si ex faba lomentum factuꝫ uino quis adiiciat: uel ouorum trium lagenæ infundat alborẽ: diuꝗ com/moueat: sequenti die candidum reperiri. Quod si ex afra pisa lomentum adiciatur: eadem die posse mutari. Vitibus quoque hanc esse naturam: ut alba uel nigra si redigantur in cinerem uineꝗ adiiciantur: ei unãquanꝗ

formam sui coloris imponere: ut ex nigra fuscum: candidum uero reddat ex alba: ea ratione scilicet ut combusti sarmenti cineris modii unius mensura mittatur in dolio: quod habebit amphoras.x. et triduo sic relictum post operietur aut lutetur. Album uel (si ita uisum fuerit) nigrum reperiri .xl. diebus exactis. Vinum quoq; asserunt ex molli forte sic fieri. Altheæ hoc est ibisci folia uel radices aut eius caulem tenerum decoctum mitti: aut gypsum: aut ciceris cotulas duas aut cupressi pilulas tres aut buxi folia quantum manus ceperit: aut apii semen & cinerem sarmentorum: cui uis flammæ corpus reliquit exile oi soliditate detracta. Vinum uero ea die ex austero lympidum atq; optimum fieri si grana piperis decem pistacea uiginti adiecto modico uino simul conteras: & in sex uni sestarios mittas: diu omnibus ante commotis: tunc requiescere patiaris & coles usui mox futurum. Item fæculentum statim in lympidum reddi: si .vii. pini nucleos in unum uini sestarium mittas diuq; commoueas & paululum cessare patiaris. mox sumere puritatem colariq; debere & in usum referri. Item quod cretensibus oraculum pythii Apollinis monstrasse memoratur. fieri enim sic candidum & sumere uetustatis saporem: si squinantos uncias quattuor: aloes epatites uncias quattuor masticis optie unciam unam: casiæ fistulæ unciam: tundis uniuersa & in tenuissimum puluerem cribro excutiete deducis. Cum uero mustum ferbuerit: despumabis: & omnia uuaru grana: quæ feruens in summum reiecit: expelles. Tunc gypsi triti atq; cribrati tres italicos sestarios mittis in uini amphoras decem post tamen partem quartam uini condiendi in alia uasa transfundis: & ita gypsum adiicies & dolium uiridi ac radicata canna per biduum fortiter agitabis. Tertia uero die ex suprascriptis pulueribus quaterna coclearia completa modestius in denas uini amphoras mittis: & uini sicut supradictum est: quartam ptem quam alibi diffunderas superadicies: & dolium replebis: & item diu agitar curabis: ut specierum uis omne musti corpus inficiat. Tunc operies atque adlinis relicto breui foramine: quo æstuantia uia suspirent. Sed exemptis quadraginta diebus & hoc spiraculum claudis: & deinde cu libuerit: gustas. Illud memento seruare præ cæteris: ut quotiens uinum mouetur inuestis puer: hoc aut aliquis satis purus efficiat. Linimentum quoq; dolii non gypso: sed sarmentorum cinere debebis inducere. Item uinum quod salutare contra pestilentiam sit: & stomacho prosit: fieri hoc genere fertur. In optimi musti metreta una antequam ferueat: tunsi absynthii octo uncias linteo inuolutas dimittis: & exactis .xl. diebus curabis auferre. Id uinum refundis lagenis minoribus & uteris. Nunc condiunt primo amne musti spumantis egesto: qb' moris e gypso uia medicari. Sed si nata leniuf uinu est & saporis humecti: i cogiis cetum duos gypsi sestarios misisse sufficiet. Quod si uinum nascit uirtute solidius: medietas abunde prædictis poterit

satis esse mensuris.

Rosatum sine rosa fieri. T.xv.

Nunc rosatum sine rosa facies sic. Folia citri uiridia sporta palmea missa in musti nondum feruentis uasa deponis: & claudes. & exemptis quatraginta diebus melle addito ad modum rosati cum placebit uteris.

DE Vinis pomorum. T.xvi.

Hoc mense omnia: quae locis suis leguntur: ex pomis uina conficies.

DE Oenomelli. T.xvii.

Mustum de maioribus & egregiis uitibus post. xx. dies q̄ Leuatum fuerit ex lacu: quantum uolueris sumis: & ei mellis non dispumati optimi quintam ptem prius tritā fortiter donec albescat: admisces. & agitabis ex canna radicata uehementer. Mouebis autem sic per dies. xl. cōtinuos: uel quod est melius quiquaginta: ita ut cum moueris: mundo linteo tegas: per quod facile confectio aestuāda suspiret. Post dies ergo. L. mūda manu purgas quodcunq; supnatabit: & ī uasculo gypso diligēter īcludis: & ad uetustatem reseruas. Melius tamen si in minora & picata uascula ꝓximo uere transfundas: & gypsata diligenter operies: & in terrena & frigida cella recondas uel arenis fluuialibus: uel eodem solo uascula ex aliqua parte sumergas. Hoc nulla uitiatur aetate: si tam diligenter effeceris.

DE Defruto: caloeno: sapa. T.xviii.

Nunc defrutum caloenum sapam conficies. Cum omnia uno genere conficiantur ex musto: modus his & uirtutem mutabit & nomina. Nam defrutum a deferuendo dictum: ubi ad spissitudinem fortiter dispumauerit: effectum est. Caloenum: cum tertia perdita duae ptes remanserint Sapa: ubi ad tertias redacta descenderit: quam tamē meliorem facient cydonea simul cocta & igni suppōita ligna ficulna.

DE Passo. T.xix.

Passum nunc fiet ante uindemiā: quod africa sueuit uniuersa conficere: pingue atq; iocūdum: & quoad cōditum: si utaris mellis uice ab inflatione te uindices. Leguntur ergo uuae passae q̄ pluriae: & in fiscellis clausae iūco factis aliquatenus rariore cōtextu uirgis pric fortiter uerberant. Deide ubi uuaꝝ corpus uis confusionis exoluerit: cocleae suppo sita sporta comprimitur. Hinc passum est quicquid effluxerit: & conditum uasculo mellis more seruatur.

DE Cydonite. T.xx.

Obiecto corio mala cydonea matura in breuissimas ac tenuissimas pticulas recides: & proiicies quod habet iterius. Dehic ī melle decoques: donec ad mensuram mediam reuertatur. & coquēdo piper subtile conspergis. Aliter. Succū cydoneoꝝ sestarios duos: aceti sestarium unum semis: & mellis duos sestarios misces: & decoques donec tota permixtio pinguedinem puri mellis imitet. Tūc triti pipis atq; zinziberis binas ūcias miscere curabis.

DE Fermento musteorum seruādo. T.xxi.

Ex nouo tritico purgato farriculum facies: & musto sub pedibus

rapto curabis īfūdere: ita ut modio farris lagenam musti adiicias. Deinde sole siccabis: & item similiter īfūdis ac siccas. Hoc cum tertio feceris: panes ex eo breuissimos ad modū facies musteorum: & in sole siccatos uasculis nouis fictilibus recondis & gypsas. Pro fermēto: quo tempore anni musteos facere uolueris: hoc uteris. DE Vua passa. T. xxii.

u Vam passam græcam sic facies. Melioris acini & dulcis & lucidi botriones ī ipsa uite torquebis: & patieris sponte inarescere: deīde sublatos in umbra suspendis & uuam districtam cum ponis in uasculis: substernis pampinos sicco algore frigentes: & manu cōprimis. & ubi uas impleueris: item pampinos addis nihilōinus nō calentes: & opculabis ac statues ī loco frigido sicco: quē null' fūus īfestet. DE horis. xxiii.

o Ctober martium similibus umbris sibi fecit æquari.

Hora .i.	pedes .xxv.	Hora .vii.	pedes .vi.
Hora .ii.	pedes .xv.	Hora .viii.	pedes .viii.
Hora .iii.	pedes .xi.	Hora .viiii.	pedes .xi.
Hora .iiii.	pedes .viii.	Hora .x.	pedes .xv.
Hora .v.	pedes .vi.	Hora .xi.	pedes .xxv.
Hora .vi.	pedes .v.		

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER. XII. T. MENSIS NOVEMBRIS.

MENS NOVEMBER.

DE Satione tritici farris hordei fabae cum disciplina: & de lenticula serenda: & de lini semine. T.i.

HOC MENSE TRITICVM SEREMVS. & far satione legitima ac semente solenni. Iugerũ utriusq; seminis modiis quinq; tenebitur. Nũc & hordeum maturum adhuc seremus. In huius principio fabam spargimus: quae pinguissimũ uel stercoratum desiderat locum: uel uallem quam succus ueniens a summitate foecundet. Primo seritur: deide proscinditur: & tũc sulcat. Occanda est large: ut tegi plurimum possit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabae satione glebas non esse frangendas: ut per eas gelicidiarum tempore possint gramina obumbrata defendi. Satione eius generis sicut opinio habet: non foecundatur terra: sed minus laeditur. Nam Columella dicit: agrum frumentis utiliorem probari: qui anno superiori uacuus fuerit: q̃ qui calamos fabaceae messis eduxit. Pingue iugerum sex modii occupant: mediocre amplius. Spisso bene prouenit. Macrum solum nebulosumque non patitur. Curandum praecipue: ut luna. xv. serat: si adhuc ictum solis repercussa non sensit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis graeci afferunt fabae semina macerata herbis aduersantibus nõ noceri. Aqua pridie infusa citius nasci: nitrata aqua respsa cocturã nõ habere difficilem. Nunc seritur prima lenticula sicut februario mẽse narratum est. Hoc etiam toto mense poterit lini semen aspergi.

DE Pratis nouis instituendis: ponendis uitibus: & propagandis & circumfodiendis nouellis. T.ii.

IN huius maxime principio possumus instituere noua prata: more quo dictum est. Hoc etiam toto mense locis calidis & siccis uel apricis erit uitium celebranda positio. Nunc & propago iure ducetur: & locis frigidis nouellas uites: & arborum plantas circumfodere atque operire conueniet: & ante idus. Nunc mergus hoc est propaginis curuatura post triennium q̃ pressa fuerit: recidetur a uite.

DE Vinea ueteri in iugo uel pergula reparanda. T.ii.

NVnc ac deinceps uineas uetus quæ ĩ iugo eſt uel ꝑgula: ſi robuſto & integro trunco ſit: ablaqueati fimo ſatietur: & anguſtius putata ĩter quartum & tertium pedē a terra uiridiſſima parte corticis acuto ferramēti mucrone feriatur: ac foſſa frequētius ĩcitetur. Nā (ſicut aſſerit Columella) ex eo loco germen plurimum producit: & ueniente uere fundit materiam: qua uitis reparetur antiqua.

¶ DE Putandis uitibus & arboribus locis tēperatis & reliquis. T. iiii.

NVnc putatio auctunnalis celebratur in uitibus & arborib⁹: maxime ubi inuitamur tepore ꝓuinciæ: & putantur olitieta: et oliua cuꝫ uaria cœpit eſſe: colligitur: ex qua primum fit oleum. Nam cum tota nigreſcet: quod ſpeciei merito poſterauit: fūdēdi ubertate cōpēſat. Eſt utilis olearum putatio cæteraꝝqꝫ arborum: ſi loci patitur diſciplina: ut deciſis cacuminibus rami fluentes per latera prona fūdantur. Quod ſi regio ĩſolens & incuſtodita cōtigerit: agendum prius toto arboris corpore ab ĩferiore ꝑte purgato: ut altitudine animalium ſupergreſſa modus tranſcēdat̃ iniuriæ: & arbor iam ſpatio ſuo tuta curetur.

¶ DE Oliuetis ponendis & curādis ægris arboribus & reliquis. T. v.

NVnc etiam locis calidis ac ſiccis regionibus olitieta ponūtur: ſicut februario diſputatum eſt. Amat hæc arbor arduo locorum ſitu mediocriter ab humore ſuſpēdi: ſcalpi aſſidue: lætamĩis ubertate pĩgueſcer̃: feracibus uētis clementer agitari. Hoc etiam menſe oleis ſterilibus quæ ſupradicta ſũt remedia faciem⁹. Nũc & corbes & pali & ridicæ bene fieri poſſunt: etiā nũc locis tēpatis eſt laurini olei iuſta confectio.

¶ DE Hortis. T. vi.

HOc menſe allium bene ſeritur & ũlpicum terra maxĩe alba foſſa & ſubacta ſine ſtercore. Sulcos ĩ areis facies: & ſemina in locis altioribus pones. iiii. digitis ſepata neqꝫ altius preſſa. Sarculabis frequenter: ĩde plus creſcent. Si capitatum facere uolueris: ubi cœpit caulis ꝓdir̃ ꝓculca: ſuccus reuertetur ad ſpicas. Fertur ſi luna ſub terris poſita ſerat̃: & item ſub terris luna latente uellatur: odoris fœditate carituꝝ. Vel paleis cōdita allia uel fumo ſuſpenſa durabũt. Nunc & cepulla ſeri poteſt: & carduoruꝫ planta diſponi: & armoracea ſeritur & cunela.

¶ DE Pomis. T. vii.

HOc mēſe locis calidis: cæteris uero ianuario perſici oſſa ĩ paſtinatis agris ſunt ponenda: binis a ſe pedibus ſeperata. Et cum ibi plantæ excreuerint: transferantur. Sed oſſa ponantur acumine deorſum uerſo. Et non amplius ꝗ̃ duobus aut tribus palmis obruantur. Oſſa uero: quæ ponenda ſunt: aliqui ſiccata prius paucis diebus cineris mixtione terra ſoluta in qualis reſeruant. Ego uero uſqꝫ ad ferendi tempus ſine ulla cura ſæpe ſeruaui. Locis quidem qualibuſcunque proueniunt. Sed & pomis

& frondibus & durabilitate præcipua sunt: si cælum calidum solum are/ nosum & humidum sortiantur. Frigidis uero & maxime uentosis nisi obie ctu aliquo defendantur: intereunt. Dum tenera sunt germina: sæpe herbis circumfossa liberentur. Bimam plantam recte transferemus scrobe breui. Nec a se longe statuendæ sunt: ut inuicem se a calore solis excusent. Ab/ laqueandæ sunt per auctunnum: & suis stercorandæ foliis. Putanda persi cus in eo est: ut arida & putrida tantum uirgulta tollantur. Nam siquid ui/ ride resecemus: arescit. Languenti arbori ueteris uini fæces aquæ mixtas oportet infundi. Affirmantibus græcis persicus scripta nascetur: si ossa eius obruas: & post dies. vii. ubi patefieri cœperint: apertis his nucleos tollas: & his cinabari quod libebit inscribas. Mox ligatos simul cum suis ossibus obruas diligentius adhærentes. Genera eorum sunt hæc: duracia persica: armenia. Si hæc arbor ardore solis inarescit: frequenti aggestione cumulet̃. Vesptino iuuetur hũore: obiectis defẽdat̃ umbraculis. Iuuat in ea & spolium serpentis appendi. Nunc iam contra pruinas stercus ingera/ tur persico: uel fæces uini cum aqua permixtæ: uel quod magis prodest: aqua in qua faba decocta est. Si uermes persicus patitur: cinis eos amur/ cæ mixtus extinguit: uel bouis urina cum aceti tertia pte confusa. Si poma caduca sunt: nudatæ radici eius uel trunco lentisci aut therebinti cuneus affigitur: uel terebratæ in medio palus salicis imprimetur. Si poma rugo/ sa creabit aut putrida: circa imum truncum cortex recidatur: & cum inde modicus humor effluxerit: argilla uel paleato luto plaga retegatur. Ma/ gna poma psicus affert: si florenti per triduum ternos sestarios caprini la/ ctis ingesseris. Cõtra uitia psici ꝓficit spartũ ligatum uel spartea suspensa de ramis. Mense ianuario uel februario locis frigidis: nouembri calidis p/ sicus inseratur: maxime circa terrã surculis plenioribus & ꝓpe arborẽ na tis. Nam cacumina uel non tenebunt: uel diu durare nõ poterũt. Inseritur in se in amygdalo in pruno. Sed armenia uel persica prunis: duracina amygdalis melius adhærescunt: & tempus ætatis acquirunt. Mense aprili uel maio locis calidis: in italia uero utroq́ exeunte: uel iunio persicus ino culari potest: quod implastrari dicitur: præciso super trunco & ĩplastra/ tis pluribus gemmis: more quo dictum est. Persicus rubescit: si platano ĩ/ serta figatur. Duracina seruantur condita muria & oximelle: Vel detractis ossibus ficorum more ĩ sole siccantur: ac pendent. Itẽ sæpe uidi detractis ossibus duracina melle condiri & saporis esse iocundi. Item bene seruant̃: si umbilicum pomi gutta picis calentis oppleueris: ut sic sæpe innatare co gantur uase concluso.

DE Pinu.

PInus creditur prodesse omnibus quæ sub ea seruntur. Pinum se/ remus nucleis suis calidis & siccis regionibus mense octobri uel nouembri: frigidis & humectis februario uel martio. Amat locum gracilẽ

ſæpe maritimum: iter mōtes & ſaxa uaſtior & procerior īuenitur. Vētoſis & humidis arborum fiūt incremēta lætiora. Sed ſiue mōtes uelis cōſerer̄: ſeu ſpatia quæcunq;: hæc huic generi deputabis: quæ alteri utilia eſſe non poſſunt. Exarabis ergo ea loca diligenter atq; purgabis: et frumenti more ſemen aſpergis: ac leui ſarculo curabis operire: nec enim pluſq̄ palmo debet abſcondi. Defendenda eſt tenera arbor a pecore: ne calcet̄ īualida. Proficiet ſi nucleos aqua ante triduum macerabis. Aliqui dicunt fructum pineum tranſlatione miteſcere. Sed plantas hoc modo ꝓcurant: ut prius multa ſemina in caliculis terra & fimo repletis obruant. Quæ ubi ꝓceſſerint: relicto eo quod ſolidiuſ eſt: auferunt alia. Vbi iuſtum cœpit incrementum: trinā plantā cum ipſiſ caliculiſ traſferunt. i. qb⁹ fractiſ in ſcrobe indulgent radicibuſ largitatem. Terræ tamen equæ ſtercuſ admiſcent: facienteſ ſtraturam alterno ordine ſubīde creſcentem. Seruandum eſt tamē ut radix eiuſ quæ una & directa eſt: uſq; ad ſummitatem ſuam poſſit integra & illæſa trāſferri. Putatio nouellaſ pini arboreſ tantum ꝓmouet (quod exptus ſum) ut quæ ſeperaueras incrementa: duplicentur. Nuces pineæ & uſq; in hoc tempus in arbore eſſe poſſunt & maturiores legentur. Prius tn̄ legendæ ſunt: q̄ putreſcant. Nuclei niſi purgati durare nō poſſūt. Tamē aliq ī uaſis fictilibus nouis & terra repletis cum teſtis ſuis miſſos aſſerunt cuſtodiri.

¶ DE Pruno.

PRuna ſi oſſibus ſerantur auctunno menſe nouembri ſolo putri & ſubacto duobus palmis obruantur. Oſſa eadem ponant̄ & menſe februario. Sed tunc prius lexiuo ſunt maceranda per triduum: ut cito germinare cogantur. Ponuntur & plantis quas ſumemus ex codice menſe ianuario exeunte uel februario circa idus radicibus fimo oblitis. Gaudent loco læto & humido: cælo tepido melius proferuntur: tamen queunt & frigidum ſuſtinere. Locis lapidoſis & glareoſis ſi iuuantur lætamine: excuſant ne poma caduca & uermiculoſa naſcantur. Extirpandae ſūt ſoboles a radice: exceptis rectioribus quæ ſeruabuntur ad plātas. Si languida pruni arbor eſt: amurca cum aqua æqualiter temperata radicibus debet infundi: Vel bubulum locium ſolum uel humanum uetus cum duabus aquæ partibus mixtum: Vel cineres ex furno maxime ſarmentorum. Si poma decurrant: oleaſtri epirum terebratæ infige radici. Vermes eius atque formicas rubrica cum pice liquida ſi adlinatur: extinguet. Sed modeſtius propter arboris noxam: ne idem faciat remedium quod uenenum. Iuuatur frequenti humore & aſſidua foſſione. Menſe martio extremo prunus inſeritur melius trunco fiſſo q̄ cortice: Vel menſe ianuario ātequ; incipiat gumen lachrymare. Inſeritur in ſe: & perſicum recipit uel amygdalum uel malum: ſed eam degenerem reddit & paruam. Pruna ſiccantur in ſole per crates loco ſicciore depoſita. Hæc ſunt quæ damaſcena dicūt̄.

Alii in aqua marina uel in muria feruente recens lecta pruna demergunt:
& ide sublata: aut ĩ furno tepido faciũt aut ĩ sole siccari. DE Castanea.

C Astanea seritur & plãtis: quæ spõte nascũt: & semie. Sed quæ plan/
tis serit: ita ægra est: ut biẽnio de eius uita sæpe dubitetur. Seren
da est ergo ipsis castaneis: hoc est seminibus suis: mense nouembri & de/
cembri: item februario. Eligendæ sũt castaneæ ad ponẽdũ recentes gran/
des maturæ. Quas si nouembri mense seramus: facilem se præsentia fruc/
tus ipsius præstat. Si uero februario ponamus: ut usq; tũc durẽt: ita faciẽ/
dũ est. In umbra castaneae siccẽt expãsæ. Tunc in augustũ & siccũ locum
translatae cumulum faciunt: & eas omnes fluuialis arena diligenter operi
at. Post dies. xxx. eas remota arena in aqua frigida mittis. Quae sanae sũt
merguntur. supernatat quaecunq; uexata ẽ. Item quas probasti: similiter
obrues: & post: xxx. dies aeque probas. Hoc cum tertio feceris: usque ad
ueris inicium serere debebis quae manserint illibatae. Aliqui in uasculis
seruant arena pariter missa. Amant solum molle & solutum: non tamẽ are
nosum. In sabulone proueniunt: sed humecto. Nigra terra illis apta est:
& carbunculus & toffus diligenter infractus. In spisso agro & rubrica uix
prouenit. In argilla & glarea non potest nasci. Diligit caeli statum frigidu;
sed & tepidum non recusat: si humor assenserit. Delectatur cliuis & opacis
regionibus: ac maxime in septemtrionem uersis. Pastinari ergo loc⁹ debe
bit: qui huic destinatur arbusto altitudine pedis unius semis uel duorum.
Vel totus aut sulcis in ordinem destinatis: aut certe aratris resolui hinc
inde findentibus. Qui fimo saciatus ac redactus in puluerem: castanearum
semen accipiat non amplius pedis dodrante demersum. Vnicuique semini
propter notam surculus debet affigi. Ipsa semina singulis locis simul terna
uel quina ponantur: & inter se quattuor pedum spacio separentur. Qui/
bus transferre placuerit: bimas plantas transferre debebunt. Locus tamen
deductoria liquoris accipiat: ne humor insidens limo germen extinguat.
Cui placet: potest castaneæ in propaginem ducere ima uirgulta: quæ in
radice nascuntur. Nouum castanetum circumfodi debet assidue. Mense
martio & septembri in crementum maius acquiris: si putationibus adiu/
uetur. Castanea inseritur (sicut probaui ipse) sub cortice mense martio uel
aprili: tamen genere utroq; respondet. Potest & inoculari. Inseritur in se &
in salice: sed ex salice tardius maturat: & fit asperior in sapore. Castaneæ
seruantur uel in cratibus dispositæ: uel intra sabulonem ne inuicem tan/
gantur immersæ: uel in uasculis fictilibus nouis conditæ: & loco ficciore
defossæ: uel inclusæ uirgeis ex fago receptaculis & lutatæ ut spiracula
non relinquas: uel hordei paleis minutissimis obrutæ: uel palustri ulua fi/
guratis densioribus sportis reclusæ.

DE Pomis aliis.

HOc menſe locis calidis ac ſiccis regionibus agreſtium piroꝝ plātas ponimus: quas poſtea poſſimus inſerere: et malorum uel mali pūici et cydonei et citri et meſpili fici ſorbi ſiliquæ & plātas agreſtis ceraſi poſt inſerendas & mori taleas & amygdali ſemina & nuces iuglandes: ſi in ſeminariis quo dictum eſt more pāgāt.

DE Apibus. T.viii.

HVius menſis initio apes ex tamariſci floribus reliqſq; ſilueſtribus mella conficiunt. Quæ auferenda non ſunt: quia ſeruant̃ hyberno. Eodem menſe ſordidi liberandi ſunt aluei: quia tota hyeme eos mouere aut aperire non poſſumus. Sed hæc die aprico tepidoq; facienda ſunt: et pennis maxime auium maiorum quæ habent rigorē: uel aliquo ſimili oīa interiora mundentur: quo manus non ualebit attingere. Tū rimas omnes quæ ſunt extrinſecus luto & fimo bubulo mixtiſ linamuſ. Et inſuper geneſtis uel aliis tegumentis ſimilitudinem porticus imitentur: ut poſſint a frigore & tempeſtate defendi.

Remedium uitibus quæ ſine fruge luxuriant. T. ix.

LOcis calidis & apricis uites: quæ fructu carent: fronde luxuriant: & pauperiem fœtuū compenſant ubertate foliorum: nūc putare preſſius conueniet: frigidis uero mēſe februario. Sin permanebit hoc uitium: circunfoſſas arena fluuiali uel cinere debebimus aggerare. Quidā lapides iſerūt iter flexuoſa radicum.

Remedium ſterili uiti. T.x.

HIſdem temporibus & locis uitem: quæ ſterilis fuerit: græci ita præcipiunt eſſe curandam. Trunco eius fiſſo lapidem aſſerūt icludēdū: & ibi urinæ ueteris humanæ quattuor cotulas circa trūcū debere diffūdi: ut ad radices īſtillatio ipſa deſcendat. Tunc adiiciendum terra lætamen admixta & circa radices ſolum omne uertendum.

DE Roſario ex paucis uirgultis inſtituendo. T.xi.

QVamuis menſe februario ſint conſerenda roſaria: tamen locis calidis apricis atq; maritimis hoc etiam menſe poterimus inſtituere roſeta. Quæ ſi indigus plantarum uolueris ex paucis uirgulis habere copioſa: quaternorum digitorum ſurculos gemmantes cuꝫ geniculis ſuis debebis excidere: & in modum propaginis ſternere: ſtercore ac rigatiōibus adiuuare. Vbi anni ætatem compleuerint: pedis ſpatio inter ſe tranſferre diſiunctos. atq; ita ſolum quod huic generi deputabis: implere.

VT Vua uſq; ad uer reſeruetur in uite. T.xii.

GRæcis aſſerentibus: ut uuam ſerues ī uite uſq; ad ueris initia: circa ipſam quæ fructu plena eſt: loco umbroſo ſcrobem fodies altitudine trium pedum: latitudine duorum: & mittis ſabulonem: & ibi calamos figis: ī quib⁹ retorques aſſidue ſarmēta fructibus plena: & illæſis botrionibus alligabis: ut ſolum non contingāt: & coopies ut imber eo penetrar̃ non poſſit. Item græcis docentibus uuaſ uel poma in uite aut arbore ſi diu

seruare uolueris: uasculis clausa fictilib⁹ ab ima parte pertusis diligenter a fumo tecta suspende: quamuis poma & gypso cooperta in longā seruēt aetatem.

DE Gregibus ouili gnis & caprini. T.xiii.

hOc mense agnorum prima generatio est. Sed agnus statim natus uberibus maternis admouendus est. Manu prius tamē exiguū lactis in quo spissior ē nata mulgedū. quod pastores colostrā uocant: nanq̧ haec agnis nisi auferat nocebit. Ac prio p biduū natus cū matre claudat. Tūc septis obscuris seruetur & calidis: ita secluso puulorꝫ grege matrices mittant ī pascua. Sufficiet aūt priusq̄ pcedāt matrices mane: & cum saturae reuertuntur ad uespam agnis ubera haurienda pmittere. Qui donec firmentur iter stabulum furfuribus uel medica herba: uel (si est copia) farīa hordei pascāt īgesta: donec cōceptum paulisp robur aetatis pascuum matribus possit habere cōmune.

DE Pascendi ordine.

pAscua ouilo generi utilia sunt: quae uel in noualibus uel in pratis siccioribus excitantur. Palustria uero noxia sunt: siluestria damnosa lanatis. Salis tamen crebra respsio uel pascuis mixta uel canalibus frequenter oblata debet pecoris leuare fastidium. Nam per hyemem si penuria est: foenum uel palea uel uicia uel facilior uictus ulmi seruatis frondibus praebeatur aut fraxini. Aestiuis mensibus pascantur sub lucis initio: cum graminis teneri suauitatem roris mixtura commendat. Quarta hora calescente potus puri fluminis aut putei praebeat aut fōtis. Medios solis calores uallis aut arbor umbrosa declinet. Deinde ubi flexo iam die ardor infringitur: & solum primo imbre uesptini roris humescit: gregem reuocemus ad pascua. Sed canicularibus & aestiuis diebus ita pascendae sūt oues: ut capita gregis semp auertāt a solis obiectu. Hyeme autem uel uere nisi resolutis gelicidiis ad pascua prodire non debent. Nam pruinosa herba huic generi morbos creabit. ac tunc semel adaquare sufficiet. Graecas oues sicut asinas uel tarentinas moris est potius stabulo nurire q̄ campo: & ptusis tabulis solū in quo claudēt insternere: & sic tota cubilia propter iniuriam preciosi uelleris humor reddat elabens. Sed tribus per annum totum diebus aprico die lotas oues ūgere oleo oportebit & uino. Propter serpentes: qui plerūque sub presepibus latent: caedrum uel galbanum uel mulieris capillos aut ceruina cornua frequēter uramus.

DE Capris.

nVnc hirci admittendi sunt: ut foetum primi ueris fouere possit exortus. Sed caper eligendus est: cui sub maxillis duae uidēt pēdere uerruculae. Magni corporis: crassis cruribus: breui planaque ceruice: auribus flexis & grauibus: paruo capite: nitido spisso & longo capillo. Ad ineundas foeminas & ante anniculum congruus. Non autem durat ultra sexennium. Capella similis corporis: sed magnis uberibus est Legenda. Non tamen ita multae caprae ut oues una statione claudantur. quam luto

& ſtercore carere conueniet. Hædis ſupra lactis abundātiā edera & arbuti & lentiſci cacumina ſunt ſæpe præbendā. Trimæ educare optime poſſūt. Quod teneriores matres generant tranſigendum eſt. Sed ultra. viii. annos ſeruandæ non ſunt matrices: quia genus hoc longiori ſterileſcit ætate.

DE Glandibus colligendis. T. xiiii.

hOc tempore glandis legendæ ac ſeruandæ cura nos excitet: quod op⁹ femineiſ ac puerilibuſ ſtudiiſ celebrabitur facile more baccaꝝ.

DE Materie cædenda. T. xv.

nVnc materieſ ad fabricaꝫ cædenda eſt: cum luna decreſcit. Sed arboreſ quæ cædentur uſque ad medullam ſecurib⁹ reciſaſ aliquādiu ſtare patieris: ut p eas parteshumor ſiquis in uenis cōtinet̄: excurrat. Vtiles autem ſunt hæ maxime: Abies quam gallicam uocant: niſi pluat̄: leuis rigida et in operibus ſiccis perenne durabilis. Larix utilima ex qua ſi tabulas ſuffigas tegulis in fronte atqꝫ extremitate tectorum: præſidium contra incendia contuliſti. Neqꝫ enim flammam recipiunt: aut carbones creare poſſunt. Quercus durabilis ſi terrenis operibus obruat̄: et aliquatenus palis. Aeſculus ædificiis & ridicis apta materies. Caſtanea mira ſoliditate perdurat in agris & tectis et operibus cæteris inteſtinis: cuius ſolum pondus in uitio eſt. Fagus in ſicco utilis: humor̄ corrūpitur. Populus utraqꝫ ſilix et tilia in ſculpturis neceſſariæ. Alnus fabricæ ĩutilis: ſed neceſſaria: ſi humidus locus ad accipienda fundamenta paludus eſt. Vlm⁹ et fraxinus ſi ſiccentur: rigeſcunt: ante curuabiles: cathenis utiles habēt̄. Carpinus utillima. Cupreſſus egregia. Pinus niſi in ſiccitate non durans: cui contra celerem putredinem comperi in ſardinia hoc genere prouideri: ut exciſæ trabes eius aut in piſcina qualibet anno toto merſæ laterent poſt operi futuræ: aut arenis obruerentur ĩ littor̄: ut aggeſtionem qua tectæ eſſent alternis æſtibus reciprocanſ fluctuſ allueret. Cædrus durabilis niſi humore tangatur. Quaecunqꝫ autem ex parte meridiana caeduntur: utiliores ſunt. quae uero ex ſeptentrionali proceriores: ſed facile uitiātur.

DE Trāſferēdis arboribus maioris aetatis. T. xvi.

hOc menſe locis ſiccis calidis et apricis maiores arbores trāſferem⁹ trūcatis ramis: illaeſis radicibus: multo ſtercore & rigatiōib⁹ adiuuādas.

DE Oleo faciendo ſecundum graecos & emēdādo. T. xvii.

gRaeci in confitiendi olei praeceptiſ iſta iuſſerunt. Tātū legendum eſſe oliuae: quantum nocte ueniente poſſumuſ exprimere. Mollam primo oleo debere leuiter eſſe ſuſpenſam: oſſa enim confracta ſordeſcunt. quare de ſoliſ carnibuſ ſit prima confectio. Saligniſ caniſtro fieri debere uirgultiſ: quia genuſ hoc oleum dicitur adiuuare. Nobiliuſ erit quod ſpōte defluxerit. Saleſ deinde ac nitrum iubēt nouo oleo miſceri: ut haec reſ ſpiſſitudinem eiuſ abſoluat. Deinde cum amurca ſubſederit: oleū pu

rum.xxx.diebus exactis: i uitrea uasa transferi. Secūdum simili disciplina fieri: sed mola fortiore quassari. ❡ Oleū liburnico simile. T.xviii.

OLeum primum liburnico simile fieri asserunt græci: si ioptio uiridi inulam siccam & lauri folia & cyperum omnia simul tusa & subtiliter creta permisceas cum salibus torrefactis ac tritis: & diu oleo iniecta p turbes. Dehinc tribus aut aliquanto amplius diebus cum quiescet: utaris.

❡ VT Oleum sordidum purges. T.xix.

SI sordet oleum: frictos & adhuc calentes sales inici iubent: & diligenter operiri. Ita mundum reddi post tempus exiguum.

❡ DE Oleo odoris horrendi. T.xx.

SI fuerit odoris horrendi: uirides oliuas sine ossibus tundi: & in olei metreta choenicas duas mitti. Si baccæ defuerint: caules tenerrimos oleæ similiter esse tundendos. Nonnulli utraq; permiscent addito etiam sale. Sed omnia intra linteum clusa suspendunt: atque ita in uas olei demictunt. Postea tribus diebus exemptis auferunt: & oleum in alia uasa transfundunt. Quidam mittunt uetustum laterem torrefactum. Plerique hordeaceos panes breuiter figuratos & raro linteo iuolutos mergūt: & nouos subinde permuttant. Vbi hoc bis aut tertio fecerint: sales mittunt: & in alia uasa translatum per paucos dies subsidere patiuntur. Quod si animal forte deciderit: & oleum putredine ac nidore uitiarit: iubēt græci coriandri manipulum in olei metreta suspendi: atque ita paucis diebus manere. Si nihil de horrore decusserit: mutandum est coriandrum: donec superetur hoc uitium. Sed maxime proderit: post senos dies in uasa munda transfer res: melius si acetum ante uexerunt. Quidam foeni græci semen siccum tritumque permiscent: Vel incensos oleaginos carbones in ipso oleo frequēter extinguūt. Si acerbus odor fuerit: uuæ excremēta quæ græci γιγαϱτα uocant: præcipiunt tusa & in massam redacta mersari.

❡ DE Oleo rancido curando. T.xxi

OLeum rancidum græci asserunt sic posse curari. Albam cærā mundo & optimo oleo resolutam & adhuc liquēte mitti in oleo iubent. Tunc sales frictos calentes addi: operiri: atq; gypsari. Sic fieri ut oleum purgetur sapore & odore mutato. Oleū tamen omne in terrenis locis esse seruandū: & eā eius esse naturam: ut sole uel igne purgetur: Vel aqua feruenti si simul misceātur i uasculo. ❡ DE Condiendis oliuis. T.xxii.

HOc etiam mense oliuas condiemus. Harum genera sunt diuersa. Columbares oliuæ fiunt sic. Alternis cratibus oliuarum puleium spargis & mel & acetum: & sales modice stratura intercedente suffundes. Item sternes oliuas supra surculos foeniculi uel aneti siue lentisci: & ramis oliuæ subditis aceti heminam & muriam suffundis. & has constructiones usque ad uasculi plenitudinem patieris insurgere. Aliter. Electas oliuas

muria maturabis: post.xl.dies muriam fundis uniuersam. Tunc duas de/
fruti partes: aceti unam: mentam minute incisã uasculo adiicies: & oliuas
raplebis: ut iusta infusione supernatet. Aliter. Oliuas manu lectas una no/
cte itegra in balnei uapore esse patieris tabulæ uel crati superpositas. Ma/
ne balneis exemptas salibus tritis consparges: & uteris. Quæ non amplius
q̃. vii. dies poterũt custodiri. Aliter. Oliuas illæsas primo mittis ĩ muria.
Post dies. xl. leuabis: atq; intercidis acuto calamo. Et si dulciores habere
uolueris: duas sapæ partes & aceti unã: si acriores: aceti duas & sapæ unã.
debebis infundere. Aliter. Passi sestarium unu; cineris bene creti quantu;
manus utraq; gestabit: uini ueteris unum semiciculũ & aliquantũ cupressi
foliorum mixtis omnibus oliuas infundis inculcas. & subinde crustam fa/
ciendo saturabis: donec ad uasculorum sũma ora peuenias. Aliter. Oliuas
quas iacentes repperis: rugis contrahẽtibus crispas colligis: & salibus tri/
tis respersas expandis: donec sole inarescant. Tũc substrato lauro alternas
crates baccarum sæpius ordinabis. Tunc defrutum cum satureiæ fasciculo
duabus aut tribus undis feruere patieris. Et postq̃ tepuerit: supra cõposi/
tas baccas refundes admixto sale paululo & origani fasce coniecto: supra
ius omne perfundis. Aliter. Lectas baccas ex arbore statim condies: rutã
& petroselinum sternes inter spatia structionis: & subinde seminati salis
aspersione cumulabis. Postremum mel & acetũ supfũdis. Nouissie optimi
olei quãtũcũq; miscebis. Aliter. Legis oliuas ex arbor̃ nigras: & cõpositas
muria dilues. Tũc ollæ adiicis mellis ptes duas: uĩi unã: defruti dimidiã.
Et ubi simul deferbuerint deponis: ac pmoues & acetu; misces. Cum r̃fri/
xerit: super oliuas origãi surculos sternis: & supra ius õe diffũdes. Aliter.
Oliuas manu lectas cũ pediculis aqua spargis tribus dieb'. Deinde mittis
ĩ muria. & post. vii. dies exemptas in uase adiicis cũ musti et aceti æqs põ/
deribus. Et impletum uas ita operies: ut aliqua spiramenta dĩtas.

¶ DE Horis. T. xxiii.

Nouembrem et februarium ratio tẽporis p horas duxit æquales.

Hora	.i.	pedes	.xxvii.
Hora	.ii.	pedes	.xvii.
Hora	.iii.	pedes	.xiii.
Hora	.iiii.	pedes	.x.
Hora	.v.	pedes	.viii.
Hora	.vi.	pedes	.vii.
Hora	.vii.	pedes	.viii.
Hora	.viii.	pedes	.x.
Hora	.ix.	pedes	.xiii.
Hora	.x.	pedes	.xvii.
Hora	.xi.	pedes	.xxvii.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER .XIII. TITVLI MENSIS DECEMBRIS.

MENSIS DECEMBER.

DE Serēdis frumētis faba & lini semīe. T.i.

NVNC SERVNTVR FRVMENTA TRIticum far hordeum: quamuis hordei satio iam sera est. Et faba circa septimum idus seri potest. Nam post exactam brumam male seminantur. Hoc etiam mense adhuc lini semen spergi poterit: usque .vii. idus decembres.

DE Fodiēdis pastīs & cædēda materie. T.ii.

NVnc ad instituendas uites: sed post idus pastina inchoemus effodere: sicut ante tractatum est. Et materiem bene hoc mense cædemus. Palos quoque & corbes faciemus & ridicas. Et locis frigidis oleū faciemus ex lauro: & myrti baccas atque lentisci in olei sui confectione quassabim⁹ & uinum myrtite sicut dictum est ante tingemus.

DE Hortis. T.iii.

HOc tempore serenda est Lactuca: ut planta eius februario transferatur. Etiam nunc allium & ulpicum & cepullæ & sinapi & cunela seri poterunt: disciplina & more quo ante narratum est.

DE Pomis. T.iiii.

Ypomelides poma sunt (ut Martialis asserit) sorbo similia. Mediocri arbore nascuntur: & flore candidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto sapore commixta est. Seritur mēse decēbri nucleis ī uasculis positis. Mēse autem februario ypomelidis plāta sed pollicis magnitudine robusta trāsfert breuissīo scrobe soluta terra plurio stercore. Sed muniēda ē:

qa cito arescit: si radices illi uetus afflauerit. Terrā qualēcunqꝫ nō respuit. Amat loca tepida aprica maritima & sæpe saxosa. Statum rigidum reformidat. Inseri non potest: exigua durat ætate. Poma eius aut impicatis & muniris urceolis: aut scobe populi aut in ollis īter uuas uinaciis obruta seruabuntur.

DE Rapis condiendis. T. v.

NVnc rapa in partes minutas recisa & leuiter cocta & tota die diligētius exiccata nequid reseruēt humoris: et sinapi ex aceto (sicut moris est) tēperato: mergere et condire curabim⁹: et repleta uasa claudem⁹. ac post aliquantos dies gustibus explorata proferemus usuri. Quam rem ianuario quoqꝫ et nouembri mense poterimus efficere.

DE Echinis & pernis et lardo saliendis: et auium laqueis disponendis. Titulus sextus.

NVnc etiam quibus littus in fructu est: ubi lunæ iuuabit augmentū: quæ omnium clausorum maris animalium atqꝫ concharum iubet incremento suo membra turgere: echini carnes salibus condire curabūt. Quod solito more conficitur. Hanc quoqꝫ rem per omnes menses bene faciemus hybernos. Pernas etiam et lardum conficimus non solum mense hoc: sed omnibus quos algor astringit. Tempore hoc per humiles siluas & baccis fœcunda uirgulta ad turdos cæterasqꝫ aues capiendas laqueos expedire conueniet. Hoc usque in martium mensem tendetur aucupium.

DE Horis. T. vii.

DEcembrem ianuario in horis causā dispar adiunxit: cum linea simili ille augeatur: iste decrescat.

Hora	.i.	pedes	.xxix.
Hora	.ii.	pedes	.xix.
Hora	.iii.	pedes	.xv.
Hora	.iiii.	pedes	.xii.
Hora	.v.	pedes	.x.
Hora	.vi.	pedes	.ix.
Hora	.vii.	pedes	.x.
Hora	.viii.	pedes	.xii.
Hora	.ix.	pedes	.xv.
Hora	.x.	pedes	.xix.
Hora	.xi.	pedes	.xxix.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI DE INSITIONE LIBER AD PASIPHILVM VIRVM DOCTISSIMVM.

ABES ALIVD INDVLTAE FIDEI TEſtimonium: pro uſura temporis hoc opus de arte inſitionis adieci. Sed quod uolumina hæc ruris colendi ſerius quam iuſſeras ſcripta ſunt: Librarii manus ſegnior fecit. cuius ego tarditatem nunquam maligne æſtimo. Scio enim quo frequenter inclinet argutia famulorum. Malo operam eiuſ expectare potius quam timere. Neſcio utrũ cõmune ſit dominis: mihi difficile contigit in ſeruilibus ingeniis inuenire temperiem. Ita ſæpiſſime natura hæc uitiat commodum ſiquid ẽ: & miſcet optãda contrariis. Velocitas procurrit in facinus: ſegnicies figuram benignitatis imitatur: & tantum recedit ab agilitate: quantum receſſit a ſcœlere. Diu tamen apud te pudorem meum diſtuli: ſed hoc quaſi bonus famulus feci. Verum neſcio: ſi tuum ad has modo minutias inclinetur ingenium. Grande erit & par deſiderio ſuo: quod ſtudii tui quæret affectio. Et licet de his nugis fauorabiliter ſentias: ego meas opes æſtimare non differo. Non eſt magni loci aſſibus intuendis oculos duxiſſe per puluerem: qa neſcio quomodo notæ ſunt quædam maximarum perſonarum minuta compendia.

PAſiphile ornatus fidei cui iure fatemur
Siquid in arcano pectoris umbra tegit:
Bis ſeptem paruos opus agricolare libellos:
Quos manus hæc ſcripſit parte ſilente pedum
Nec ſtrictos numeris nec apollinis amne fluẽtes
Sed pura tantum ruſticitate rudes
Commendas: dignaris: amas. & ruſtica dicta
Affectu ſocii ſollicitante colis.
Nunc ideo modicum creſcens fiducia carmen
Obtulit arbitrio letificanda tuo.
Eſt noſtræ ſtudium non condemnabile muſæ:
Vrbanum fari ruſticitatis opus.
Sub thalami ſpecie fœlices iungere ſiluas:
Vt ſoboli mixtus creſcat utrinque decor.
Connexumque nemus ueſtire affinibus umbris:
Et gemina partum nobilitare coma.
Fœderibus blandis dulces confundere ſuccos:
Et lætum duplici fruge ſaporis ali.

Quæ quib' hoſpitiū præſtēt uirgulta docebo:
  Quæ ſit adoptiuis arbor honuſta comis.
Ipſe poli rector: quo lucida ſydera currunt:
  Quo fixa eſt tellus: quo fluit unda maris:
Cum poſſet mixtos ramis inducere flores:
  Et uaria grauidum pingere fronde nemus:
Dignatus noſtros hoc inſignire labores:
  Naturam fieri ſanxit ab arte nouam.
Non ſegne officium noſtræ reor eſſe camœnæ:
  Aut operis parui gratia fiet inops.
Si uelocis equæ pigro miſcetur aſello
  Ardor: ut in ſterilem res cadat acta gradum:
Fœcundumq; genus productus deleat hæres:
  Et ſibi defectum copia prolis agat:
Cur nō arbor īops pīgueſcat ab hoſpite gēma:
  Et decus externi floris adepta micet:
Incipiam quicquid ueteres ſcripſere coloni:
  Sacraq; priſcorum uerba labore ſequar.
Principio multas ſpēſ īduſtria ſolers
  Protulit: & doctam iuſſit inire manum.
Nam quæcunq; uirens alienis frondibus arbos
  Comitur: his diſcit credita ferre modis.
Aut noua diſcreto figuntur germina libro:
  Aut aliud ſummo robore fiſſa capit:
Aut uiridis oculos extremi gemma tumoris
  Accipit: & lento ſtringitur uda ſinu.

DE Vite.

Primus echionii palmes ſe iūgere bacchi
  Nouit: & externo tenditur uua mero.
Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus
  Vitis: & amplexum paſcit adulta genus.
Degeneriſq; comæ ueſtigia mitis inumbrat
  Pampinus: & pingui curuat honūſta deo.

DE Oliua.

Robora palladii decorat ſilueſtria ramis
  Nobilitat partus bacca ſuperba feros.
Fœcundat ſterilis pingues oleaſter oliuas:
  Et quæ non nouit munera ferre docet.

DE Pirro.

Germīe cāa pirū: niueos haud iuida flores

Commodat: & uarium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirsutis horrenda sororibus arma:
Et docet indomitas ponere tella piros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum:
Fraxineasq; nouo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi mitescere fructu
Instituens: duræ dat sua membra cuti.
Et steriles spinos & inertem foetibus ornum
Dotat: & ignotum cogit amare decus.
Huius & immissi uertere cydonea rami:
Pomaque confusis blanda creauit odor.
Castaneæ septos aspro uelamine foetus
Exuit: & placido pondere mutat onus.
Mespilaque exarmat pugnacibus horrida membris:
Et mala tranquillo cortice uota premit.
Creditur in lybicis sua germina nectere ramis:
Lætaque puniceo posse decore frui.

¶ DE Malo punico.

PVnica non alios unq; dignata sapores
Mala: nec externis associata comis
Ipsa suas augent mutato semine gemmas:
Et sibi cognato picta rubore placent.

¶ DE Pomo.

INsita proceris pergit concrescere ramis
Et socia mutat malus amica pirum.
Seq; feros siluis hortatur linquere mores:
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos armataque robora sentes
Leuigat: & pulchris uestit adulta comis.
Exiguam sorbum dulci distendere succo
Nouit: & & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare silignis:
Et gratum nymphis spargere flore nemus.
Robora thyrsigero platani concordia baccho
Foetibus instituit plena rubore nouis.
Illius insolitas miratur persicus umbras:
Populeæque ferunt candida dona comæ.
Mespilus huic paret: lapidosaque uiscera mutans
Tenditur: & niueo plena liquore rubet.
Pro sudibus foetibus & pro pregnantibus armis

Castaneæ fuluum dant noua mala decus.

¶ DE Persico.

I Psa suos onerat meliori germine ramos
Persicus: et pruno scit sotiare genus.
Imponitq; leues in stipite phyllidis umbras:
Et tali discit fortior esse gradu.

¶ DE Malo cydoneo.

C V; præstet cũctis se fulua cydõea pomis:
Alterius nullo creditur hospitio.
Roboris externi librum aspernata superbit:
Scit tantum nullo crescere posse decus.
Sed propriis pandens cognata cubilia ramis
Stat contenta suum nobilitare bonum.

¶ DE Mespilo.

Æmula dura piri despecti mala saporis
Mespilus admisso germine tuta subit.
Et geminis sese uiolentior inserit armis:
Atq; auidas terrent robora sæua manus.

¶ DE Malo citrino.

N Ec non & citrei patiuntur mutua rami
Pignora: quæ grauido cortice mor⁹ alit.
Pomaq; pasturi blando redolentia succo
Armatis mutant spicula nota piris.

¶ DE Prunis.

P Runa suis addũt fœlicia germĩa mẽbris:
Donaq; cognato corpore læta ferunt.
Exarmat fœtus: sed brachia roboris armat
Castaneæ prunus iussa tenere larem.

¶ DE Siliqua.

A Ssuescũt siliquæ uiridi mollescere succo:
Et gremio pascunt cætera poma suo.

¶ DE Ficubus.

P Ersuadet moris tetrum mutare colorem
Ficus: & in uasis dat sua iura comis.
Se quoq; miratur pingui grandescere succo:
Et solitum gaudet uincere poma modum.
Insignes foliis platanos fœlicia mensis
Brachia gaudentes uitis honore comas
Ingrediens pingui se cortice maxima ficus
Seruat: & optatos implet adepta sinus.

DE Moro.

Mutua quin etiam moris commertia ficus
Præſtat: & oblatum robore germē alit.
Fraxinus huic auidæ confert ſua mēbra ſorori:
Et metuit fœtus ſparſa cruore nouos.
Proceras fagos & poma hirſuta uirentis
Caſtaneæ duris aſpera mala comis
Inficiens monſtrat piceo nigreſcere partu:
Et ſucco paſcit turgida poma nouo.
Obſequitur moris blando therebintus odore:
Et geminis ueniunt munera mixta bonis.

DE Sorbis.

Sorba ſuos part⁹ merito maioris honeſtāt
Seminis: & pulchro curua labore nitent
Hæc arbos ſpinæ duros mucronibus artus
Exuit: ac libris mitibus arma tegit.
Aureaq; annexo miſcere cydonea fœtu
Gaudet: & externi dona coloris amat.

DE Ceraſo.

Inſeritur lauro ceraſus: partuq; coacto
Tinguit adoptiuis uirginis ora pudor.
Vmbrantes platanos & iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra ſuis.
Populeaſq; nouo diſtinguit munere frondes:
Sic blandus ſpargit brachia cana rubor.

DE Amygdalo.

Phyllis odoratos primæuis floribus artus
Diſciſſi pruni cortice fixa tegit.
Pomaq; permutat uelamine perſica mixto:
Duriciemq; docet tegminis eſſe loco.
In modicam tornat ſiliqua tendente figuram:
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Caſtaneamq; trucem depulſis cogit echinis
Mirari fructus leuia poma ſui.

DE Piſtaciis.

Quin & amygdaleos ſubeūt piſtacia ramos
Et debitum maius de breuitate petunt.
Hæc & cognato cingens therebintus amictu
Nutrit adoptiuis nobilitanda comis.

DE Caſtanea.

Lumineam falcem foecundant ardua membra:
Castaneae: & multo pasta liquore uigent.

DE Nuce.

ARbuteas frondes uastae nucis occupat umbra:
Pomaq; sub duplici cortice tuta refert.
Caetera: quae solers processu temporis usus
Exprimet: exemplis instituere nouis.
Haec sat erit tenui uersu memorasse poetam:
Quem iuuat effossi terga mouere soli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aspera: sed miti rusticitate leges.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBRI IMPRESSI REGII OPERA ET IMPENSIS BARTHOLOMEI BRVSCHI AL' BOTONI REGIENSIS .M.CCCCLXXXII NONIS IVNII.

M.B.Bartholomeo Bottono al' Brusco.S.P.D.

ETsi nihil gratius: nihilq; iucundius: Vir amãde: q̃ tibi morẽ gerer̃ duco: attamen quõ me ĩ imprimẽdis his uolumib' cẽsorẽ elegeris. dubitaui (fateor) quidnã agẽdũ ẽẽt. Aduertebã.n. q̃ molesta: q̃ ardua q̃ deniq; difficilis prouĩcia foret. Qui quõ ãtea nõ paucos codices uoluerẽ: ita cõfussos adinueni: ut nõ nisi acri iudicio: qui uerus fuerit sẽsus discerni posset. Nixus tñ cũ exẽplaris correctiõe: tũ clarissiox uirox ĩdustria: ne ꝑculdubio facultatẽ nõ mihi deesse: mõ uolũtas adesset arbitrareris: tũ ẽt ne tibi: me nõ tã potuisse q̃ tua cã noluisse: ꝑsuaderes. non potui facere quin ꝓuĩciã su scipere. Quar̃ quõ mihi non mõ legere sed istud opus ꝑleger̃ cõrigerit: tibi: studiosaeq; iuuẽtuti dixisse uelĩ: tãtã istis in opibus elegãtiã: tãtũq; emolumẽtũ ex eox lectura uos ões cape posse. ut breui et ĩ uiros doctissimos euader̃: et ĩ rei rusticae noticiã deueĩr̃ possitis. Quis.n. nisi prius Catonẽ: Varronẽ: et Columellã de re rustica uiderit: maiorum opa legisse ꝓfitebit̃: nõ ĩtelligo. Omniũ.n.rex (ut inqt Cicero) ex quibus aliqd exqrit̃: nihil agricultura melius: nil dulcius: nil libero homine digni'. Quãobrẽ q musax nobiliũ: ãtiqtatũq; cl'tor̃s exiſtũt: hos secũ comites habeãt uetustissimos: hos amplectantur auctores: in his se postremo foueãt: quos et Plinium quoq; suis ĩ libris ĩseruisse nõ puduit. Ii eteni nõ rex figmẽta: sed uitae Mortaliũ necessaria expimẽta tradiderunt. Quibus nõ paucos uiros clarissimos r̃li&tis cõpluribus intra ciuitates officiis sese tãdẽ adiũxisse cõptũ ẽ. Itaq; nõ mĩor̃ ĩ ꝑcio: ac honor̃ nobis hui' cemõi ĩstituta q̃ nr̃is maiorib' fuerit: hñda sũt. Vex.n. uero Palladiũ nõ oĩsisse

uelim: qui ne modo: quæ apud Catonem: Varronem: Columellam: Martialem: Magonem carthaginensem: atq; alios tū græcos: tū latinos: q de re rustica scripserunt tradita inuenerit: excerpisse uideatur: sed etiam quæ subinde usus cunctarum rerum magister mortales docuit scitu digna collegisse: & in hunc libellū q̄ diligentissime elegātissimeq; cōtulisse. Cui ut præcepta: magno erunt agricolis adiumento: ita stillus dicendi p qualitate materiæ adhibitus: uiris etiam eruditis uoluptati. non mediocri. Iis deniq; diuinis (ut ita dixerim) Libris non modo tua opera: sed etiā impensis: & aliis compluribus uoluminibus hac in urbe q̄ accuratissime exaratis tibi merito pria debet: ex quo nec iiuria illud de te dixeris. Primus ego in patria modo chartas ære signaui. Et nouus in Regio bibliopola fui. Vale.

Priscorum quicunque studet monumenta doceri
Terrarum & cultus: arma deosque simul.
Hos legat antiquos: Varronem tumque Catonis
Scripta: Columellam: Palladiumque legat.
Rura canunt: rurisque deos: his uita magistris
Desueuit querna pellere glande famem.
Impressit regii: nuper uolumina quorum
Optime bottonus nomine Bartholomeus.

BARTHOLOMAEUS AND LAURENTIUS DE BRUSCHIS, BOTTONUS

SCRIPTORES REI RUSTICAE. Cato. Varro. Columella. Palladius. [Edited after Georgius Merula and Franciscus Colucia by M. B.] 5 June, 1482.

*Hain *14,565; B.M.C., part VII, p. 1086.*

Printed with roman type, in small folio form, 40 lines to a page. It has 302 leaves — 15, 86, 87, and 242 blank. (Leaves 15 and 87 are missing in this copy.) The size of a leaf is 230 × 218 mm., and the text measures 214 × 130 mm. Initials in blue and red are supplied by hand; some of them are large and ornamental. There are many manuscript notes throughout the volume.

THIS is a collection of works on agriculture, comprising the *De agri cultura* by Marcus Porcius Cato, the Censor; the *Rerum rusticarum* by Marcus Terentius Varro; the *De re rustica* by L. Junius Moderatus Columella; and the *De re rustica* by Rutilius Taurus AE. Palladius. Its first edition was published by Jenson at Venice in 1472; the edition to which the present volume belongs is a reprint of the first, almost every page having the same content.

Cato's *De agri cultura* is the earliest substantial specimen of Latin prose. Its style is such as one would expect from the author, who was the embodiment of the old, but somewhat unlovely Roman virtues. Cato, who was reared on a farm, returned at the end of his distinguished public career to his estate at Tusculum, within ten miles from Rome. The book reveals the stern Puritan as a shrewd husbandman. But then, the very name "Cato" means "shrewd."

The work is a manual on farming. As if writing for the benefit of his neighbors, Cato gives excellent advice on how to buy a farm, and having bought one, how to manage it. Since he has mainly "absentee ownership" in mind, he first specifies the duties of the overseer and the housekeeper; then discusses in detail the year's work according to the seasons. There are chapters on manure, soil improvement, forage crops, planting, pastures, the feeding of live stock, and so on, and also a number of medical recipes. From the method of planting asparagus to that of curing ham, from the best manner of cramming geese to that of preserving dried figs, the ambitious farmer may find instruction on every subject. Incidentally, the book affords an invaluable insight into the economic life of Italy in the second century B.C. The prices of land and labor, and of every product, are set down in cold sesterces. It is safe to say that Cato, who was honesty itself (although a very narrow and cruel man), was never cheated by anyone.

The *De agri cultura* begins with the praise of farming. "It is true," Cato writes, "that to obtain money by trade is more profitable, but it is also more hazardous; and likewise by money-lending, but it is not as honorable . . ." In the light of this clear declaration, it is ironical to read Plutarch's description of the great moralist in his extreme old age. "As his thirst after wealth increased," the biographer wrote, "and he found agriculture more pleasant than profitable, he turned his thoughts to surer occupations; and employed his money in purchasing ponds, hot-baths, and large estates with pastures and wood-lands . . . He practised the most blameable kind of usury, that of lending money upon ships . . . He likewise lent money to such of his slaves as would therewith buy young slaves . . ." Plutarch records also other regrettable lapses in the behavior of the old gentleman, the author of so many laws for the regulation of women. Having been informed one day that his son and daughter-in-law had given a severe look to his young concubine who became saucy toward them, the next morning he married the daughter of his secretary . . . Asked by his grieved son what offence he had committed to have a stepmother put upon him, the reverend patriarch blandly reassured him that he was only desirous of having more such sons and of leaving more such citizens to his country.

Varro's *Rerum rusticarum* is a much more comprehensive work. It is divided into three books: the first dealing with the character, size, location, and equipment of the farm, and with the six agricultural seasons, namely, tilling, planting, cultivating, harvest, storing and consuming of crops; the second, with flocks and cattle; and the third, with the husbandry of the homestead. The information was derived — as the author states — from experience, reading, and hearsay. Following Plato and Cicero, Varro cast his narrative into the form of dialogues. He addressed the work to his wife, pretending that he was rehearsing some conversations in which he had recently taken part.

The treatment is detailed throughout. Speaking of watch-dogs, for example, the author advises that they should be trained to sleep by day, chained in the kennel, "so that they may be more alert when set loose"; the manure pit should be near the barn, "in order that it may be available with the least

labor"; the straw should be renewed under the laying hens when it begins to mat, "for in such bedding are bred mites and other insects which will not suffer the hens to be quiet." All the injunctions seem valid to-day. Only here and there occurs a passage which shows superstition — or perhaps superior knowledge. Thus the influence of the moon on agriculture is earnestly discussed. "I observe a practice which I learned from my father," remarks one of the interlocutors, "not only never to shear my sheep, but not even to have my own hair cut on the decrease of the moon, for fear that I might become bald." And another of the companions adds that "there are certain things which can be done to better advantage during the waxing of the moon, and others during her waning . . ." But that is all they pretend to know about the effect of the four quarters of the moon.

Varro was called by Quintilian *vir Romanorum eruditissimus.* In spite of a very active public life — in the course of which he served as tribune, aedile, and praetor, and fought against both Caesar and Antony — he found time for an immense amount of writing. The number of his books (divisions rather than independent titles) has been estimated at six hundred. He wrote satires in prose and verse, biographies of famous Greeks and Romans, archaeological studies of the history of Rome, treatises on the Latin language, geographical and legal works, and finally books on agriculture. These latter he composed at the age of eighty, in 36 B.C. In their opening sentence, he excuses himself for the hastiness of his style, but — he writes — age admonishes him "to pack his fardel and prepare for the long journey . . ." St. Augustine found much of the material of his *De civitate Dei* in Varro's *Antiquities;* and, similarly, Virgil was greatly indebted in his *Georgics* to the *Rerum rusticarum.*

Columella's *De re rustica,* in twelve books, was written about the middle of the first century A.D. As a scientific work, it is superior to Varro's treatise. More modern and systematic than the earlier works on agriculture, it naturally supplanted them. In addition, the work is written in simple, but polished style. The tenth book, on gardening, is in verse, as if the author wished to provide a fifth part to the *Georgics* — an effort which commentators unanimously describe as most lamentable.

Palladius's work, also called *De re rustica,* dates from the end of the fourth century. It is in fourteen books — the first containing general instructions, and the next twelve dealing separately with the special problems of each month. The last book, on the subject of grafting trees, is in verse . . . All farmers seem to have been tempted to write poetry.

Bought in February 1936.

